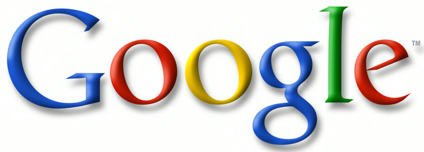
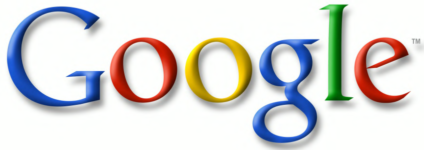
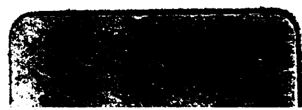

HISTORISK TIDSKRIFT

UTGIFVEN

AF

SVENSKA HISTORISKA FÖRENINGEN

GENOM

E. HILDEBRAND

TIONDE ÅRGÅNGEN

1890

STOCKHOLM, 1890.
KONGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER.

Innehåll:

Sid.

Afhandlingar.

Strödda Meddelanden och Aktstycken.

Öfversigter och granskningar.

Bilagor.

Arfstvisten
mellan Nils Nilssons till Traneberg och fru Ingegerds till Öja afkomlingar

AF

G. DJURKLOU.

Den urgamla bördesrätten till fast egendom, som under medeltiden och ännu långt in i nyare tider gifvit anledning till vidlyftiga jordatvister, lämnar ett godt material till utredandet af släktförhållandet emellan framfarna tiders män och kvinnor. Och om de blifvit bevarade alla dessa domar, som fällts, dessa sämjebref, som växlats, brutits och åter förnyats under de stundom genom århundraden fortlöpande rättegångarne, skulle de mången gång ställa tidens rätts- och kulturförhållanden i en klarare dager än som vinnes från de urkunder, hvilka företrädesvis betraktas såsom historiska kunskapskällor. Men olyckligtvis hafva dessa rent privata handlingar varit utsatta för en sådan förödelse, att endast i enstaka fall sambandet emellan de spridda blad, som blifvit räddade, kan fullt utredas. De afbrutna länkarne måste därföre sammanknytas med sannolikhetens sköra band, och i det ändlösa virrvarr af personer och förhållanden, hvarinom gods- och ätteforskaren måste drifva sitt sökande, råkar han lätt på villospår, intill dess nya handlingar med nya namn och nya omständigheter röja hans misstag och obarmhärtigt sönderslita de kombinationer, han med en viss trygghet sammanknutit. Den uppslagsända, de nya upplysningarne lämna, måste han nu följa, men icke heller denna är alltid en Ariadnetråd, som för honom ut ur labyrinten. Det rent faktiska kan i de flesta fall endast antydningsvis förklaras, och det han företrädesvis velat utreda förblifver oftast mer eller mindre beslöjadt.

Alldeles hopplöst eller utan frukt bör dock hans arbete icke blifva. Någon liten skrymsla kan alltid belysas, några enkla drag af lifvet och tidsförhållandena komma till syne, och ju mera detta, detaljforskarens anspråkslösa men mödosamma arbete vinner i utsträckning, desto lättare blifver historieskrifvarens vandring öfver fältet, där dessa små ljusglimtar mången gång lämna en ledning, som han ej får anse under sin värdighet att beakta.

Rättegångsordningen under medeltiden — om man ens kan tala om en sådan — blef under årens lopp mer och mer förvirrad till följd af partistridigheternas intrång på lagskipningens område och frälsemännens anspråk att endast dömas af sina likar. I jordatvister, hvilka ofta gälde fastigheter inom de mest skilda delar af landet, men dock borde af en och samma domstol afgöras, blef det en vedertagen sed att tillsätta särskilda domare — vanligtvis några af Riksens Råd och företrädesvis lagmän eller andra lagkloka, hvilka i de flesta fall af konungen särskildt förordnades, men äfven kunde vara af de tvistande själfva utsedda. Dessa ransakade och dömde, än med samma rätt som konungen själf, än såsom blott förlikningsdomare eller kompromissarier. Men antingen dombrytaren gjorde sig förfallen till böter emot konungens dom och uttryckligen hotas med hans straffande arm, eller ett förut bestämdt vite utfästs emot dombrottet, ledde det fällda utslaget endast då till åsyftad påföljd, om de tvistande funno med sina intressen förenligt att ställa sig detsamma till efterrättelse, hvilket sällan inträffade. Vanligtvis var den ena parten missnöjd, och vände sig då, stödd af någon mäktig vän eller frände, omedelbart till konungen, som utan afseende å den förut fällda domen eller den utredning, som redan skett och enligt landslagen måste föregå hvarje dom, kunde blott med stöd af klagandens egen framställning eller hans befordrares afgifna förklaring utan vederpartens hörande fälla en ny dom, stundom med — men också ofta utan Råds råde. Ett sådant förfaringssätt var visserligen icke lagenligt, men utslaget var dock i alla fall en konungens dom. När nu, såsom under 1400-talet, en ny konung eller med konungslig myndighet beklädd rikshöfvitsman undanträngde en företrädare, hvars domslut han af politiska eller rent personliga skäl ej ansåg sig skyldig att vörda, gaf detta en nära liggande anledning att våga ett nytt försök, om utsikter förefunnos att det sidoinflytande,

som maktägande personligheter städse utöfvade, härvid kunde göra sig gällande. På detta sätt uttänjdes arfs- och jordatvister i oändlighet, såsom af följande exempel, hvilket visserligen icke är allenastående, skall närmare visas.

I medlet af 1300-talet — snarare i dess förra än i dess senare hälft — lefde tvänne syskon NILS NILSSON till Tranebergom och fru INGEGERD NILSDOTTER till Öja eller på Önne i Närike. Den förstnämnda gården är utan tvifvel Traneberg på Kållandsö eller »paa Kaallon» i Västergötland, och med Öja eller Ön kan nog icke — såsom här skall visas — menas något annat ställe än den ö i sjön Väringen i Närike, som utgör kärnan till och gifvit namn åt Öja eller Öbo socken, hvilken dock nu för tiden i följd af fogdars och prästers språkförbättringar orätt skrifves Ödeby.

Nils Nilsson hade med säkerhet en dotter, gift med NILS eller NISSE KNUTSSON, och fru Ingegerd till Öja en son PER KARLSSON, hvilken äfven skrifves till Öja eller på Ön. Nils Nilssons dotter, hvilken hette INGEGERD likasom fastern, ehuru hon själf skrifver sig Ingerid, var således syskonbarn med Per Karlsson. Sämjan emellan dessa närskylda synes icke hafva varit den bästa och under någon uppkommen träta eller af annan anledning dräper Nisse Knutsson med biträde af Jöns Algotsson denne sin hustrus frände. När dråpet timat kan ej med visshet uppgifvas, men antagligen har detta skett på 1380-talet, och bevarade handlingar omtala, att mansboten bestämts till 100 lödiga mark samt att sätesgården Bolstad eller Bolmstad i Småland härför pantförskrifvits.

Nära samtidigt med dråpet — om före eller efter detsamma kan nu icke sägas — hade ett arf fallit, och af detta skulle hustru Ingerid såsom Nils Nilssons enda barn hafva en broderslott eller $^2/_3$, och fru Ingegerds till Öja arfvingar en systerlott eller $^1/_3$; och då nu hennes enda bröstarfvinge, sonen Per, blifvit undanröjd, var dennes ende son, KARL PERSSON, ensam arftagare af denna gren. Af de antydningar brefven lämna kan man känna sig frestad att tro dråpet å Per Knutsson hafva skett med berådt mod, ty det säges att Nils Knutsson dräpt honom sig till arfs. Huruvida härigenom den efterlämnade sonens arfsrätt kunnat tillintetgöras, beror naturligtvis af slägtskapsförhållandet till den person, efter hvilken arfvet fallit, hvarom handlingarne icke lämna någon upplysning, men däremot se vi af dem att arf-

vingarne af Nils Nilssons gren ifrågasatt lagligheten af Per Karlssons giftermål och på denna grund bestridt sonens äkta börd och arfsrätt. Under arfstvisten måste därföre ej blott företes intyg af ärkebiskop Hemming i Upsala att han gjort bröllop åt Per Karlsson, hvars hustru var ärkebiskopens systerdotter, utan dennes sonson JÖNS KARLSSON måste därjämte i sin ordning enligt lagbokens föreskrift göra sin »fædhernesedh at han ræth byrdogher var». Det vill således synas, som Karl Perssons misstänkta börd varit närmaste anledningen till hans uteslutande från arfvet, hvaraf Nisse Knutsson och hans hustru Ingerid satte sig i besittning.

Af samma skäl vägrade de också att till honom erlägga mansboten eller aflämna den härför pantförskrifna gården. Var han på grund af sin tvifvelaktiga börd obehörig till arfvet, var han det äfven till denna. Att tvisten härom kunnat så länge förblifva oafgjord gör antagligt, att Karl Persson varit omyndig, då fadren dräptes eller ock, om han hunnit till myndiga år, icke förmått göra sin rätt gällande, ehuruväl de yngre brefven omtala trenne äldre, till hans förmån fällda men beklagligtvis förkomna domar. Den första af dessa, utfärdad af konung Magnus II, således antagligen före 1363, synes — att sluta af ett yngre bref af 1430 — hafva på något sätt styrkt fru Ingegerds arfvingars rätt till åtminstone en del af Öbogodsen, och på denna följde före 1387 en annan af Bo Jonsson och riddarne Philip Karlsson och Ragvald Philipsson samt slutligen en tredje af riddarne Karl Ulfsson till Tofta, Sten Boson och Sten Stensson, således före 1407, hvilka senare bref antagligen närmare angå dråpet och arfvet. Under en del af den tid, som ligger emellan dessa sista domar, har dock en af gårdarne inom den godskomplex, hvarom tvistades, och därtill just en af dem, som kunna antagas redan genom konung Magni bref vara tillförsäkrade fru Ingegerd eller Karl Persson, nämligen sätesgården Berga eller Berg på Ön, bebotts af riddaren FINVID LAFSKÄGG, men på hvad grund han besutit denna gård är obekant. Utan tvifvel har han stått i något skyldskapsförhållande till Karl Persson eller hans son Jöns, hvilken sistnämnde redan 1413 skrifver sig till gården. Under arfstvisten åberopas ett bref af denne Finvid, som Jöns Karlssons föräldrar förvärfvat, och år 1404 pantsätter han till sitt kapell på Ön, »som nu calles wara Öbo kyrkia», med dagsverksskyldighet till Berga, ett öresland i Senneboda

och 6 öresland i Söderby, båda i Öbo socken [1]. För öfrigt är denne herr Finvid okänd, och ehuru flera frälsemän af en viss betydenhet och kända ätter vid denna tid buro samma förnamn, har dock — så vidt veterligt är — ingen af dem ernått ridderlig värdighet. Känningsnamnet berättigar dock den slutsatsen, att han år 1404 varit en mycket gammal man.

Sådan synes, att döma af de yngre brefven, arfsfrågans ungefärliga ställning hafva varit år 1418, då Karl Perssons son Jöns Karlsson uppträder såsom arfskräfvare. Nisse Knutsson och äfven hans hustru Ingerid, som dock i september 1414 ännu residerade på det såsom pant för mansboten utfästa Bolmstad [2], hafva gått ur tiden, och hennes dotter SESTRID, enka efter väpnaren MICHAEL NILSSON är nu i besittning af arfvet. Hon kallas i handlingarne vanligen hustru Sestrid »paa Kaallon» d. v. s. Kållandsö, och är det därför antagligt att hon likasom morfadren bott på Traneberg, hvilket ock blef hennes sons sätesgård. Om något försök till vänlig uppgörelse gjorts af Jöns Karlsson efter hustru Ingerids död, därom lämna handlingarne ingen upplysning, men antagligt är att så skett, innan han år 1418 begaf sig till Köpenhamn, där han »storliga klagade» på hustru Sestrid, att hon tillägnat sig hans arfvegods i Närike, Västmanland och Värmland, förklarande att han med henne borde äga hvart tredje gods i Värmland och Västergötland samt det gods, som Nisse Knutsson förskrifvit för den utfästa mansboten, men som ej heller lämnats. Hustru Sestrid stämmes att möta i Köpenhamn i juni s. å. men uteblifver, sändande i sitt ställe sonen NILS MICHELSSON jämte sitt förfallsvittne riddaren herr SVARTE JÖNIS att svara i målet. Jöns Karlsson framlägger nu de bref, hvilkas antagliga innehåll vi här sökt referera, och som till fullo synas hafva styrkt rättmätigheten af hans kraf. Då hustru Sestrids ombud ej kunde förete motbevis, ej heller ådagalägga att någon förlikning blifvit träffad, förordnar konung Erik ärkebiskop Jöns af Upsala, biskop Magnus i Åbo, riddarne Nils Boson och Göstaf Magnusson samt väpnaren Hans Kröpelin, då höfvitsman i Stockholm, att sitta »en skælighan ræth æfter Swериges lagh». Dessa herrar synas genast hafva sammanträdt, och då det var omöjligt efter lagen att någon kunde dräpa sig till arfs, såsom Nisse Knutsson gjort, samt Jöns Karlsson utöfver det

[1] Silfverstolpe's Diplomatarium I, N:o 404.
[2] Styffe, Skandinavien under Unionstiden, 2 uppl., sid. 158, not 1.

här förut omnämnda intyget af ärkebiskop Hemming med 10 i brefvet uppräknade edsgärdsmän styrkt sin börd, tilldöma de honom allt det gods, hustru Sestrid hade rådt i Närike, Värmland och Västmanland samt den treding i Västergötland, som hon hade händer emellan, hvarjämte Bolstad eller Bolmstad i Småland skulle lämnas till Jöns att af honom innehafvas, till dess mansboten för hans faderfader blifvit gulden. Till yttermera visso förbjudas hustru Sestrid, hennes barn och fränder uttryckligen all befattning med dessa gods vid äfventyr af konungens hämnd [1].

Konungens dom, grundad på ostridiga skäl och bevis, hade nu fallit och tvisten borde således efter våra begrepp varit afgjord. Men hustru Sestrid aktade den icke, och torde hvarken hafva erlagt sina 40 ℔ för konungens dom, eller någon utsökning hos henne ägt rum. Stödd på sin mäktige beskyddare, herr Svarte Jönis, behöll hon godsen, och något spår af konungens hämnd kan ej skönjas af handlingarne. Mansboten torde hon dock hafva erlagt eller ock till Jöns Karlsson afträdt Bolmstad, hvilken gård dock kort därefter kommit uti annan ägares hand [2]. Men hennes tredska i öfrigt föranledde snart ny klagan och ny dom, hvilken å konung Eriks vägnar fälldes af riddarne Nils Gustafsson och Bengt Stensson. Denna har icke blifvit bevarad, och vi veta lika litet när den utfärdats som hvad den innehållit, men att den varit till Jöns Karlssons förmån är tydligt, då den af honom sedermera åberopas. Hvad tiden angår är det antagligt att den utfärdats ett eller annat år efter 1430, ty den 29 september d. å. säljer Jöns Karlsson till herr Bengt Stensson för det billiga priset af 30 ℔ svenska penningar 1

[1] Dombrefvet, utfärdadt den 29 juni 1418 i Köpenhamn, finnes i original på Skokloster och har äfven ur en annan synpunkt en viss märklighet, då det, likasom flera andra, varit utsatt för en liten radering och ändring för att tjäna till bevis för Rabbeslägtens fingerade anor. Lyckligtvis har ingen skada därigenom drabbat innehållet, som med full säkerhet kunnat återställas. Författaren har icke haft tillfälle att se själfva originalet, utan äger däraf endast en afskrift gjord af framl. hans excellens grefve G. A. Sparre, hvilken på sin tid lämnat många permebrefsafskrifter och excerpter och genom äskade personalupplysningar föranledt de undersökningar, hvilkas resultat här meddelas.

[2] Det vill åtminstone synas att Jöns Karlsson kommit i besittning af Bolmstad, ty bland de åtkomsthandlingar, hvilka hans sonsons son borgaren Karl Andersson enligt en i Riksarkivet (J. 19) bevarad förteckning aflämnat, upptages ett köpebref af 1424, hvarigenom Jöns af en Lasse Olsson förvärfvat 6 öresland därstädes, och till ett sådant köp torde han i annat fall saknat anledning. Emellertid äges Bolmstad redan år 1426 af Broder By, som kallar det sin »hoffvithgaard» då han den 2 februari gifver den till sin hustru Johanna Petersdotter till morgongåfva. Jfr Styffe, Skand. u. Unionstiden, 2 uppl., sid. 158, not 2.

öresland i Sticklinge med Sticklingetorp, 1 öresland i Ringaby, 1 i Baggatorp och 2 i Gillisholmarne, samt 1 öresland under Ringaby kvarn jämte kvarnen med vreten Sinistorp allt i Öbo socken samt 12 öresland i Forssätter i Fellingsbro med de vid dessa hemman befintliga humle- och apelagårdar, och bekräftas genom detta bref äfven ett äldre, som förut utfärdats på hälften i dessa gods [1]. Då köpet omfattade en del af det omtvistade arfvet, måste det hafva skett efter och grundat sig på den sist af herr Nils och herr Bengt fällda domen, ty i annat fall borde den senare såsom innehafvare af godsen varit jäfvig att döma i ett mål, som rörde hans hemulsmans laga fång och således äfven hans eget, äfven om vi måste medgifva att den tiden mycket kunnat ske och äfven skedde, som nu synes omöjligt. Det sannolika är därför, att domen fällts något år efter 1430 och att Jöns Karlsson, genom att sälja en del af de omtvistade godsen till den mäktige Närikeslagmannen, velat vinna en försvarare, som fullt kunde mäta sig med motpartens. Den billiga köpeskillingen berättigar äfven ett sådant antagande, och en omflyttning af äganderätten i angifvet syfte var långt ifrån ovanlig på den tiden, då de mindre männen ofta försålde sina arfs- och bördsanspråk till de store, för att åtminstone rädda något, där de eljest befarade att förlora allt. I förevarande fall och ehuru Jöns Karlsson förklarar, att han »onödder och oträngder» uppgjort köpet, har försäljningen icke varit så alldeles frivillig, och den omständigheten, att i köpet äfven ingår all den afgäld, som uppburen är af dessa gods, sedan konung Magnus dem igendömde, visar dess ofvan antydda art af nödköp. Emellertid har det icke medfört åsyftad påföljd, och vi finna ganska snart Jöns Karlsson å nyo klagande inför konungen. Icke blott hustru Sestrid utan äfven hennes äldre son Nils hafva nu gått ur tiden och den yngre sonen INGVAR MICHELSSON till Traneberg är nu hans vederpart. Konung Kristoffer förordnar biskop Erik i Strängnäs, domprosten herr Birger samt riddaren Gregers Bengtsson att sitta en ny rätt i målet. Med stadens borgmästare och råd sammanträda de i Torshälla år 1444 och för dem framläggas icke blott alla här ofvan anförda bref utan ock sådane af konung

---

[1] Brefvet dat. Göksholm i Riksarkivet. Humlegårdar funnos vid denna tid vid nästan alla hemman i Glanshammars härad, och utgick biskopstionden därifrån i humle i st. f. korn. Men att »apellagårdar» redan då funnos vid hemmanen är mera märkligt.

Magnus och herr Finvid Lafskägg samt ett intyg af biskop Tord i Strängnäs (således före 1401), att hans »capelladjäkne upprensat ett forskymbladt gammalt breff», hvars innehåll dock ej angifves [1]. Fullständig bevisning synes således icke hafva felats, och alla brefven styrka rättmätigheten af Jöns Karlssons anspråk. Men genom den här förut omnämnda försäljningen, hvartill motsvarigheter för västgötagodsen antagligen funnos å Ingvars sida, hade äganderättsförhållandet invecklats, och för att bringa detta på redig fot förordna de gode herrarne att båda parterna skulle »offver giffva syn breff» och skifta såsom syskon, hvilket ej gärna kan tolkas annorlunda, än att arfvet skulle återställas sådant det fallit och därefter skiftas efter de ursprungliga lotterna. En förlikning träffades äfven på dessa grunder och bref härom växlades af de båda parterna, men öfverensstämma icke i uppgiften om arfslotterna. Medan Jöns Karlsson i sitt bref den 4 mars 1444 förbehåller sig Bergstorp, Uphamra, Kinsätra och Gillisholmarne, 4 tegar på Ön, allt i Öbo socken, samt Forssätter i Fellingsbro, lägger Ingvar till denna lott uti sitt bref, som är utfärdadt 15 dagar senare, ytterligare 1 örtug land i Åby i Glanshammar, Landa och Myckelsbacka i Knista samt Medinge i Näsby, hvilka gårdar alls icke nämnas i det förra brefvet, och därtill hälften i Ringaby kvarn. Ingvars lott åter uppgifves af Jöns bestå af hela Ringaby kvarn, Tuna, Sticklinge (antagligen med Sticklingetorp), Ringaby, Bengtstorp, Baggatorp, Haffstodh (Hofstadh), 3 tegar vid Sticklinge och en större teg å Ön, men därjämte allt hvad som ligger uti Skara stift och i Småland, om hvilka sistnämnda gods ej ett ord förekommer i Ingvars bref. Då dylika förlikningsbref, som växlades parter emellan, endast hvad ingressen och slutorden anginge kunde äga olika ordalydelse, är det antagligt, att den första förlikningen träffats den 4 mars och att af de då utbytta brefven blott det af Jöns Karlsson utgifna undgått förgängelsen, men att en jämkning däri skett den 19:de i samma månad, då Jöns Karlsson fått ytterligare gods i Närike, emot det han afstått från alla anspråk på godsen i Västergötland och Småland samt att af de då växlade brefven endast det af Ingvar utfärdade blifvit bevaradt. Båda parterna förklara de äldre bref, de å ömse sidor hade, för ogilda och särskildt dem, som gälde mansboten och saköre, och skola de hädan-

[1] Brefven dels uppräknas dels omnämnas i ett intyg af Gregers Bengtsson, utfärdadt den 1 juni 1458, som i original finnes i Riksarkivet.

efter älska hvarandra som bröder och skiftet anses gjordt i brödraskap och kärlek [1].

Genom dessa förlikningsbref borde väl omsider tvisten varit ändad, men så var icke förhållandet. Såsom vi redan sett, hade Jöns Karlsson försålt större delen af de gods, som fallit på Ingvars lott. Dessa måste således återvinnas eller ersättas med andra, och den 16 februari 1445 utfärdar Jöns ett bref, hvaruti han till Ingvar upplåter andra gods att däröfver styra och råda samt njuta dess afgäld, intill dess Jöns kan återskaffa de gods, som herr Bengt Stensson »afträngt honom» [2], ett uttryck, som tydligen bekräftar att försäljningen icke varit frivillig utan ett tvångs- eller nödköp. Att Ingvar, som dock i jämförelse med modren och mormodren visat sig synnerligt tillmötesgående, varit missbelåten med det lämnade surrogatet och kanske icke heller å sin sida så noga iakttagit sina förpligtelser samt försummat att först hembjuda Jöns hvad han sålt eller förpantat af arfvegodsen, är också antagligt. Allt nog, Jöns Karlsson besöker konung Kristoffer i Köpenhamn och klagar att Ingvar brutit förlikningen. Till stöd för sitt yrkande företer han ett af biskop Erik i Strängnäs utfärdadt intyg, och detta tillmätes sådant vitsord, att konungen utan vidare undersökning i öppet bref förklarar hela förlikningen ogiltig, en kraftåtgärd, hvars laglighet också sedermera bestreds, ty, heter det i en senare dom [3], »om Ingvar Michelsson varit till svars, som lagen säger, eller någon å hans vägnar, som hade den ädle herren rätteligen undervist och låtit honom se sämjobrefven, som de hvarandra skäligen gifvit och beseglat hade, så hade Jöns Karlsson aldrig fångit det brefvet», men nu hade han det, och sålunda var arfstvisten återförd till dess förra outredda skick, hvarmed nog ingendera parten kunde vara tillfreds. Synnerligen gälde detta om Ingvar, som redan bortförpantat närikesgodsen och af pantinnehafvaren ansattes, likasom denne tyckes hafva handskats tämligen hårdt med sin granne på Ön. Att af konung Kristoffer vinna någon ändring var ej att vänta, men då Karl Knutsson uppstigit på

[1] Båda sämjebrefven finnas i Riksarkivet, det af Ingvar utfärdade i original, det af Jöns Karlsson i afskriftsbandet J. 7. Båda äro förseglade af domarne, men Jöns Karlssons har enligt afskriften äfven varit försedt med konungens sigill. Konungen har sålunda måhända endast känt det första förlikningsbrefvet men ej det senare, hvilket kan i någon mån förklara hans dom.

[2] Riksarkivet, afskriftsbandet J. 7.

[3] Dom af 13 juni 1458. Riksarkivet J. 7.

Sveriges tron vänder sig Ingvar till honom och söker ånyo hvad vi skulle kalla resning i målet. Under tiden hade Jöns gjort flera försök att komma till rätta med Bengt Stensson, men förgäfves. Denne ville ej afträda de en gång köpta godsen, och först efter hans död kunde den 22 januari 1455 en förlikning härom träffas med sonen Magnus Bengtsson. Godsen lämnades ej tillbaka och en tillökning i köpeskillingen af 30 stockholmska mark var allt hvad Jöns Karlsson kunde vinna, då herr Magnus erkände att fadren ej gifvit godsens fulla värde, och för bägges deras själs skull ville denna ersättning gälda. Härmed måste såväl Jöns Karlsson som hans son Karl Jönsson förklara sig nöjda [1].

Utsikterna att komma till en lycklig lösning af arfstvisten blefvo ej härigenom ljusare. Emellertid hade Ingvars klagan bevekt konungen att förordna om ny undersökning. Denna skulle verkställas af de tre lagmännen Erik Eriksson, Göstaf Karlsson och Erik Nipertz samt herr Erik Axelsson, och dessa sammanträdde den 1 mars 1455 i Vadstena. Ingvar företräddes af herr SVARTE ÅKE JÖNSSON, men Jöns Karlsson kom själf tillstädes och ehuru han påstod, att förlikningen varit på sådane vilkor, att om Ingvar Michelsson bröte något däraf, så skulle allt vara brutet, frias denne från anklagelsen och förlikningen dömes fast sådan hon gjord var i Torshälla vid hvardera 40 mark för konungens dom, om de densamma bryta [2]. Ingvar synes hafva varit tillfreds med domen, men icke så Jöns Karlsson. Han hade lidit öfvervåld af herr SIMON KÖRNING, hvilken såsom pant innehade Ingvars gods på Ön, och klagar nu hos konungen att herr Simon fråntagit honom väl 20 lass äng och, när han därpå gjorde åtalan, ridit in i hans gård, slagit hans kindbåga sönder och med många hugg öfverhopat hans hustru och några bönder, som velat värja honom; och antagligen på grund af dessa, af annan man öfvade våldsbragder samt någon godsförsäljning, som Ingvar gjort utan hembud till Jöns, upphäfver konungen den 2 januari 1456 [3] sina rådsherrars å hans vägnar fällda dom och stadfästar konung Kristoffers.

Men åter inträffar ett tronskifte och Ingvars kraftige befordrare herr Svarte Åke Jönsson begagnar sig häraf. Af konung

[1] Bref i arkivet på Vik i Upland.
[2] Riksarkivet, afskriftsbandet J. 7.
[3] Brefvet i Riksarkivet i afskriftssamlingen J. 7.

Kristian lyckas han utverka ett återkallande af konung Karls dom och ett förordnande om ny ransakning. Uppdraget lämnas åt biskop Sigge i Strängnäs och dennes broder riddaren Fader Ulfsson, hvilka den 13 juni 1458 sammanträda i Strängnäs och tillkalla domprosten Hemming, ärkedjäknen herr Bengt och kaniken Birger jämte flera andra icke namngifna herrar och män för frågans utredning. Emot Ingvars ombud herr Svarte Åke Jönsson uppträder Jöns Karlsson ännu en gång, rustad med alla sina bref samt ett den 1 juni s. å. af herr Gregers Bengtsson, hvilken setat i den år 1444 förordnade rätten, utfärdadt intyg, som i korthet redogör för släktskapsförhållandet och rättegångens förlopp samt uppräknar de handlingar, som för den äldre rätten förevisats. Efter tagen kännedom om dessa, de å ömse sidor växlade sämjebrefven samt de sist fällda domarne förklarar den nu förordnade domstolen, med påvisande af de ytterst svaga skäl, hvarpå konung Kristoffer grundat sitt, af konung Karl bekräftade domslut, att sämjan skall hållas fast, stadig och obrottslig, sådan han gjord är i Torshälla samt att han ej i någon mån är bruten å Ingvars sida, hvarföre en hvar vid 40 mark för konungens dom förbjudas att ytterligare hindra Ingvar i denna sämja. Beträffande slutligen det våld, som öfvats af herr Simon Körning och som synes hafva varit närmaste anledningen till konung Karls dom, förklaras detta ej höra till saken, och — säges det i domen — om något »homodh» skett Jöns Karlsson, därtill svare han honom som det gjorde. Dombrefvet förelades sedan konung Kristian, som genom öppet bref den 14 november 1459 stadfästade såväl domen som de förlikningsbref, parterna sig emellan växlat [1], och synes därmed denna kanske hundraåriga genom flera släktled fortlöpande arfs- och jordatvist hafva bragts till slut.

Kasta vi nu en återblick på de fällda domarne; så ehuru vi icke annat än gissningsvis kunna känna hvad de äldsta innehållit, är det dock klart, att efter våra begrepp rättegången bort vara afgjord — om ej förr — dock med den år 1418 å konungens vägnar fällda domen, hvaruti icke heller de sedermera förordnade domstolarne gjorde någon ändring i hufvudsaken. Tvistens uttänjande hade icke heller sin anledning i vrång dom, utan *dels* däruti, att den exekutiva makten var alltför svag och beroende

[1] Dessa bref finnas alla i Riksarkivet. Gregers Bengtssons i original de öfriga i afskriftsbandet J. 7.

af partistriderna, och *dels* uti konungens rätt att ogilla och återkalla fällda domar, äfven sådane, som med konungslig makt och myndighet afkunnats. Dessa omständigheter vållade också, att hvem det vågade kunde i de flesta fall strafflöst sätta sig öfver lagen, om han blott ägde nog mäktiga beskyddare i den ort, där domen skulle exsekveras [1]. I förevarande fall hörsammade dock de tvistande parterna utgångna stämningar och kallelser och infunno sig själfva eller genom befullmäktigade ombud vid domstolarne. Men detta var vanligtvis icke händelsen och under medeltidens sista dagar röjer sig i detta fall ett sådant trots och förakt för lagen, icke minst hos dessa myndige herrar, hvilka själfva såsom riksråd och lagmän beklädde domareämbeten, att, om det nu förefunnes, skulle allt samfundslif vara nästan omöjligt [2].

En annan omständighet, som förtjänar att beaktas, är, att så länge Jöns Karlsson hade de båda änkorna till vederparter voro alla domar kraftlösa, och först sedan han fått en motståndare af manligt kön, blef ett slut på tvisten möjligt. Detta är icke heller något undantagsfall, utan förekom sådant ganska ofta. Medeltidens kvinnor, när de såsom änkor rådde sig själfva, voro vida mindre medgörliga än männen vid försvaret af sina verkliga eller förmenta rättigheter, och den ridderliga plikten att värna änkor och faderlösa förstodo de synnerligt väl att vända sig till godo. Samma styfsinthet, som utmärkte hustru Ingerid på Bolmstad och hustru Sestrid på Traneberg, röjer sig hos många andra af den tidens frälsekvinnor, och det gör ett egendomligt intryck,

[1] Vräkning kunde visserligen lagenligt äga rum och förekom också understundom, men »konungens näpst och vrede» förmådde sällan under 1400-talet ikläda sig denna form. Huruvida ens den stränga hotelsen »sub pena capitis et bonorum», som förekommer i några af konung Albrekts domar, hade kraftigare verkan, kan äfven betviflas.

[2] Blott ett enda exempel härpå må anföras. Nils Olofsson (Vinge) själf riksråd och lagman i Värmland låg i tvist med Riseberga kloster om godset Hammar i Väse härad i Värmland, hvilket redan hans förfäder tillvällat sig, och stämdes att svara vid Skara landsting 1498, men uteblef. Därefter kallades han under 1499 och 1500 lika fruktlöst först till Närikes lagmansting, därpå till Värmlandstinget i Tingvalla och så till rådet först i Stockholm, så i Örebro och till sist i Upsala. Där dömdes godset i kvarstad, till dess han styrkt sin äganderätt, och skulle detta ske inför konung Hans i Örebro 1501. Någon handling, som visar att han där infunnit sig och hvad konungens dom blifvit, finnes icke, och huru det gått med kvarstaden är ej heller kändt, blott att Nils Olofsson behöll godset. Efter våra rättsbegrepp kunna visserligen så väl den första som den andra stämningen anses stälda till orätt forum, och den tredje vara mindre lämplig, då Nils Olofsson själf var lagman i Värmland och således jäfvig att döma i målet, men kallelsen att möta inför riksens råd och konungen borde han hafva hörsammat.

när man t. ex. i den långvariga och invecklade, med denna samtidigt fortlöpande arfstvisten efter herr Bo Djure och fru Sigrid Udorms dotter finner en eljest så myndig man som herr Lars Siggesson Sparre, sedan dom efter dom till hans förmån visat sig kraftlösa, den 13 januari 1459 ödmjukt bedja riksens då församlade råd, »att de för Guds skull och hårda död ville hjälpa honom till sin rätt emot hustru Cecilia», Bo Djures dotter och änka efter Karl Tordsson Bonde till Penningby [1].

Efter denna framställning af själfva arfstvisten torde en redogörelse för de i densamma invecklade personernas släkt och lefnadsförhållanden icke sakna allt intresse. Beklagligtvis äro de upplysningar, som härom kunnat vinnas, i många afseenden ofullständiga och mycket måste här lämnas åt framtiden att närmare utreda.

Hvad först angår de båda syskonen, emellan hvilka eller hvilkas barn arfvet skolat delas, är det otvifvelaktigt att de tillhört någon af den tidens förnämligare ätter. Under första hälften och medlet af 1300-talet möta i permebrefven 3 svenskar med namnet Nils Nilsson och af dessa är det blott en enda, som med någon skymt af sannolikhet kan antagas hafva varit vår man. Denne nämnes visserligen blott en enda gång den 25 febr. 1352 [2], då han är sigillvittne åt Birger Algotsson jämte dennes broder Jöns Algotsson. Han förde då Bjelkeättens vapen och torde hafva varit besläktad om ej med båda bröderna, dock med den sistnämnda, hvars hustru Gunhild Hemmingsdotter äfven för de 2 bjälkarne, som måste hafva varit hennes mödernevapen. Denne Jöns Algotsson är utan tvifvel samme man, som med vår Nils Nilssons svärson deltog i dråpet på Per Karlsson. Att han varit besläktad ehuru ej samarfvinge med Nils Nilssons till Traneberg dotter kan man nästan sluta af 1418 års dom [3].

---

[1] För denna märkeliga process, som började år 1418 och fortfor in på 1470-talet, torde vi möjligen en annan gång få tillfälle att närmare redogöra.

[2] Kullberg, Riksarkivets Permebref N:o 60.

[3] Fru Gunhild, dotter af Hemming Ödgislason (Lejonansigte) var gift 3 gånger, 1) m. Ketil Ketilbjörnsson (spets från sidan), 2) m. marsken herr Anund Finvidsson, som förde växlande vapen, och 3) m. Jöns Algotsson (Hjorthorn). Att hennes eget vapen — de två bjälkarne — således varit modrens kan anses såsom säkert och då herr K. H. Karlsson (Sv. Släktboken för 1889, sid. 149, not. 1.) antager att Gunhilds moder varit en syster till Nils och Ture Ketilssöner Bielke, torde detta komma sanningen ganska nära. Skulle emellertid, såsom vi vågat antaga, Nils Nilsson till Traneberg varit Nils Nilsson Bielke, har hon dock varit nära befryndad äfven med honom, ehuru hans plats inom hennes möderneätt allt framgent torde förblifva oklar.

Kunde man sätta obetingad lit till riddarhusgenealogien för adeliga ätten Ekeblad, hvilken i denna del sannolikt grundats på von Stiernmans ättetaflor, så skulle Nils Nilssons till Traneberg syster fru Ingegerd Nilsdotter till Öja varit Karl Ingebjörnssons andra hustru. Men detta synes omöjligt, då han den 8 november 1348 [1] bevisligen är gift med Katarina Fadersdotter och fru Ingegerds son, Per Karlsson, åt hvilken ärkebiskop Hemming [2], som dog 1351, gjort bröllop, måste antagas vara född på 1320-talet. Har således fru Ingegerd verkligen varit gift med Karl Ingebjörnsson, nödgas man antaga, att hon varit hans första hustru, och därjämte änka efter en riddare, när hon ingick detta gifte, samt behållit den frutitel, som hennes andra man ej kunnat skänka henne. Alldeles oöfvervinneliga hinder möta väl icke ett sådant antagande, men några andra stöd härför än den omständigheten, att Karl Ingebjörnsson lefvat ungefär samtidigt och haft sin verksamhet i ett landskap, som angränsade det, där de omtvistade godsen voro till en god del belägna, samt att Per Karlssons sonson Jöns och dennes söner fört samma vapen som Karl Ingebjörnsson, hafva ej kunnat uppletas. Den Ekebladska genealogien på riddarhuset öfverflödar för öfrigt af bevisligen fritt konstruerade släktled för inpassande af allehanda personer, som i lifstiden fört samma ättemärke, och därför ligger det nära till hands, att äfven här misstänka en — om vi så få säga — licentia genealogica. Utan att vilja bestämdt förneka att fru Ingegerd till Öja *kunnat vara* Karl Ingebjörnssons första hustru, tro vi oss dock hafva funnit en annan fru Ingegerd, som vid denna undersökning icke får lämnas alldeles ur sikte.

I Skara upprättar en fru Ingegerd den 9 juli 1344 [3] sitt testamente och skänker till Rackaby kloster till själagagn för sig och sin aflidne man herr Nils Ketilsson sin gård i Traneberg i Thorsö socken, hvarpå hon genast gifver skötning, hvarvid konungen, biskopen, abbedissan, lagmannen samt 6 andra andeliga och världsliga herrar höllo i spjutet [3]. Hennes där omnämnda man är icke den af Bielkeslägten, som är död före 1310,

[1] Sv. Diplomatarium, VI 1, N:o 4,375.

[2] Denne ärkebiskop har vanligtvis uppgifvits vara son af Lars Ambjörnsson Sparre, men då domprosten och kapitlet i Upsala år 1341 kallar honom Hemmingus Nicolai, kan han icke vara son af någon Lars. Jämte den ärkebiskopliga skölden för han intet släktvapen, och då den förra äfven intager släktvapnets plats och finnes på ömse sidor om bilden i sigillet, torde häraf framgå, att han ej ens var af frälse börd, hvilket äfven af andra omständigheter göres antagligt.

[3] Sv. Diplomatarium, V, N:o 3,808.

då hans änka, fru Bengta, omtalas, utan den yngre riddaren Nils Ketilsson, till ätten ännu obekant, som förekommer i handlingar på 1320-talet, och 1322 såsom riksråd deltager i mötet i Skara. Att denna fru Ingegerd före sitt gifte med herr Nils kunnat vara i äktenskap förenad med en annan, som burit namnet Karl, möter inga orimligheter, och den omständigheten, att hon till Rackaby kloster, som i Gudhem fick sin arftagare, donerat gårdar i Traneberg, förhindrar alls icke, att ej äfven hennes broder kunnat äga gårdar därstädes, utan gör detta tvärtom ganska sannolikt. Ett bref af den 8 december 1391 [1] visar också att så varit händelsen, ty Nils Nilssons måg välboren man Niclis Knutsson till Bolmstad och dennes hustru Ingegerd Niclissodotter tillbyta sig då af Gudhems kloster den gård i Traneberg, som hennes föräldrar ditgifvit, och detta synes i hög grad styrka antagandet att Nils Nilsson till Traneberg varit en broder till denna fru Ingegerd, herr Nils Ketilssons änka, och att således hon äfven varit Per Karlssons moder. Fullt bevisadt kan det väl icke anses, men antagandet saknar åtminstone icke ett lika kraftigt stöd som den endast på grund af sköldemärkets likhet uttalade gissningen, att Karl Ingebjörnsson varit samme Pers fader. Hvarken Per Karlsson eller hans son Karl Persson hafva efterlämnat några sigill och ej ens sina namn i någon handling utanför denna arfstvist. Det är således icke säkert, att äfven de fört ekebladet. Sköldemärkena voro ännu icke så fasta, att ej växling däri ofta förekommer, och därför kan endast af dem ej alltid slutas till släktskap — synnerligast när det gäller de mindre betydande frälsesläkterna, och till någon sådan torde måhända fru Ingegerds icke med riddarevärdighet hugnade man få räknas.

Nils Nilsson till Traneberg har icke efterlämnat flera barn än hustru Ingegerd eller Ingerid, gift med Nils Knutsson, hvilken förde sparren öfver ett hjärtformigt blad [2] och tillhörde en skånsk-halländsk ätt, som utan tvifvel varit närbesläktad med Ambjörn Nockessons talrika ätteläggar med samma vapen i Västbo och

[1] Brefvet i Strängnäs bland läroverkets och Södermanlands Fornminnesförenings samlingar. — Bidrag till Söderm. äldre kulturhist. VII, sid. 115. — Originalhandlingen hafva vi ännu icke varit i tillfälle att se.

[2] Samtidigt lefde visserligen en annan Nisse Knutsson med sparrevapen, som, bördig från Småland, bosatt sig i Närike, där Gillberga i Sköllersta socken, hvilken han fick med sin hustru, varit hans sätesgård. Han var häradshöfding i Östra Tredingen i Närike på 1380-talet och efterlämnade änkan hustru Valborg på Gillberga, hvadan han icke kan vara den, som här är i fråga.

den från dessa utsprungna Forstenasläkten i Västergötland. I handlingar från denna tid möter han första gången 1373 [1] och blifver 1379 konung Håkans man, då han ock får förlåtelse för allt hvad han tillförene emot honom brutit. År 1391 bor han på Bolmstad i Västbo, pantsätter gods på halländska gränsen till Arvid Stensson 1396 för de 100 mark, hvarmed denne löst honom ur hans fångenskap, men spåras efter 1401 ej vidare i några handlingar. Han efterlämnade en dotter Sestrid, som den 17 juni 1396 i morgongåfva fick gods i Skåne af sin man Michael Niclisson, dansk till börden och utan tvifvel icke blott af samma ätt utan äfven nära befryndad med riddaren Niclis Svarte Skåning, med hvilken han för alldeles lika vapen (båt — än med än utan drakhufvuden) och hvars son och sonson sedermera under arfstvisten uppträda såsom hustru Sestrids och hennes söners kraftiga befordrare. Hos herr Niclis har han till en början sannolikt varit sven, sedermera fogde och uppträder såsom vittne vid hans viktigare förhandlingar. Troligtvis redan förut, men åtminstone efter 1399, hvilket år han på arrende af Gudhems kloster öfvertog ödeklostret Rackaby jämte 6 landbogårdar och 9 ödetomter, har han bott på Traneberg, är i lifvet 1411, men omtalas i början af år 1414 såsom afliden. Han öfverlefdes af änkan Sestrid Knutsdotter och 2 söner, Nils [2] (död före 1444) och Ingvar [3], hvilken tämligen ofta förekommer i den tidens handlingar. Denne var gift med Ingeborg, dotter af Abjörn Jönsson af den västgötiska grenen af den från Västbo utgångna ätt med sparren öfver ett hjärtformigt blad, hvars vapen sedan upp-

---

[1] Han kallas då Nisse Knutsson af Lena, troligtvis Kungslena i Västergötland; men detta har icke kunnat vara hans sätesgård, utan har han troligtvis arrenderat denna gård af biskopen i Skara eller kanske af annan anledning där varit boende jämte Niclis Jönsson Svarte Skåning, hos hvilken han sannolikt haft någon befattning. Jfr Styffe, Skand. und. Unionstiden, sid. 141.

[2] Genealoger och särskildt von Stiernman hafva identifierat denne Nils, hvilken, då han ej år 1440 nämnes i arfstvisten utan blott brodren, måste vara afliden, med Nils Michelsson till Björnaskog, som lefde långt senare (1493—1515) och förde ett helt annat vapen, och på grund af denna förväxling har han tilldelats dennes afkomlingar.

[3] Styffe uppgifver uti Skandinavien under Unionstiden, sid. 126 (2:a uppl.), att Ingvar Michelsson rätteligen bort heta Ingvar Nickelsson och varit son af väpnaren Niclis Jonsson, som på Traneberg år 1421 utfärdat ett bref. Att emellertid Ingvar varit son af Michel Niclisson är ostridigt. Det paternela förhållandet till Niclis Jonsson måste således hafva en annan grund. Hans farfader har han ej gärna kunnat vara och ej heller hans svärfader. Men möjligt kan det vara, att hustru Sestrid, som år 1418 var änka, ett eller annat år därefter trädt i nytt gifte med en Niclis Jonsson och att han på denna grund kunnat kalla Ingvar sin son eller denne honom sin fader.

togs af Sven Brynjulfssons ättlingar, den s. k. Forstenasläkten, som härstammar från denne Ambjörns brorsdotter Elin Lindormsdotter [1]. Ingvar lefde ännu 1474 och skrifver sig städse till Traneberg, hvilken gård med hans enda barn, dottren Karin, genom gifte tillföll Magnus Philipsson Bonde.

Beträffande fru Ingegerds till Öja afkomlingar veta vi om sonen Per Karlsson och sonsonen Karl Persson intet utöfver hvad vid framställningen af själfva arfstvisten redan är anfördt. Vi hafva där sett, att Per Karlsson varit gift med en systerdotter till ärkebiskop Hemming, men märkligt nog omnämnes hvarken hon, hennes man eller barn i dennes, den 10 maj 1351 på Arnö upprättade testamente, där likväl tvänne systerdöttrar, Helena, änka efter Petter Jonsson i Lydinge, och en annan ej namngifven, gift med Petter Larsson i Hjortsberg, ihågkommas, och då Per Karlssons hustru icke gärna kan vara någon af dessa, förefaller det underligt, att hon blifvit alldeles lottlös. Karl Perssons gifte känna vi icke, ej heller på hvad sätt herr Finvid Lafskägg, som 1404 residerade på Berg, kommit in i släkten. Möjligen har han varit gift med Karl Perssons änka och af sådan anledning kunnat bebo gården och bortpanta godsen Senneboda och Söderby, hvilket senare troligtvis varit den sydligast på ön belägna nuvarande prestgården, som i anledning däraf sedermera fått namnet Presttorp, ty något Söderby finnes icke i de äldsta jordeböckerna inom Öbo socken. Att såväl Berg som dessa hemman tillhört de omtvistade godsen synes nästan otvifvelaktigt, ehuru de möjligen, såsom vi förut gissningsvis antagit, genom något af de äldre brefven satts utanför tvisten, och måhända har det bref af herr Finvid, som åberopas 1458, innehållit några bestämmelser härom. Då emellertid Karl Perssons son Jöns Karlsson år 1413 skrifver sig till Berg, så har han i besittningen däraf efterträdt herr Finvid, och detta år söker han att genom ett jordabyte med Bengt i Mora — det enda hemman

[1] Sambandet emellan åtskilliga af de ätter, som under medeltiden förde det ofta återkommande och äfven på vårt riddarhus väl representerade ättemärket: sparren öfver ett löf, skola vi framdeles uppvisa, då däraf åtskilliga upplysningar om sköldemärkenas vandring från ätt till ätt kunna vinnas. Äldre genealoger och däribland äfven den, som upprättat en i kopparstick publicerad antafla till Emporagrii likpredikan öfver Lennart Torstensson, gifva Ambjörn Jönsson och hans broder Lindorm en sparre öfver en lilja, med en half sådan hvilande på hvardera af sparrens öfre kanter. Men att detta sköldemärke är oriktigt visas af båda brödernas sigiller, där sparren öfver ett hjärtformigt blad tydligt skönjes.

i Öbo, som ej synes hafva tillhört arfvet, öka sina besittningar vid Väringen. År 1424 är han underlagman i Västmanland å Karl Bondes vägnar och nämnes såsom död 1470. Af hans sätt att uppträda, synnerligast under arfstvistens senare skede, kan han icke fritagas från en viss trätlystnad, äfven om denna till någon del kan ursäktas af det ovärdiga sätt, hvarpå man undanhållit honom hans rätt. I sitt umgänge med grannarne tyckes han ej heller varit fredligare än hans vederdeloman herr Simon Körning, åtminstone finnes ett bref af år 1453, som visar att han måst till Laurens i Medinge erlägga mansbot för dråp på dennes broder Erik Nilsson. Af arfstvisten synes att han varit Karl Perssons enda arfvinge och riddarhusgenealogiens uppgift, att Michael Tasto varit hans broder, är således intet annat än en på fri hand uppgjord konstruktion för att genom honom och Gottschalk Qvitzo fastknyta de från Jacob i Simbla härstammande yngre Ekebladarne vid den äldre släkten eller Ingebjörnssönernas. Jöns Karlssons hustru känna vi ej, men äfven om vi tillsvidare måste betvifla hans på riddarhusstamtaflan uppgifna faderskap till Mats Jönsson i Hageby, så har han dock haft två söner, Karl och Palne, hvilka uppträda 1470, då den förre, hvilken redan 1455 är myndig, utfärdar ett köpebref, som af den senare bevittnas och af båda beseglas med deras faders vapen, ekebladet. Om deras afkomlingar, till hvilka våra undersökningar ej kunnat utsträckas, torde däremot riddarhusgenealogiens uppgifter förtjäna mera tilltro, då de påtagligen stödja sig på de transaktioner, Karl Jönssons afkomlingar haft med konung Gustaf I. Vi hafva därför — likvisst med reservation — vågat följa dem i bilagda försök till släkttafla.

Till sist torde de här omtvistade godsens öden böra med några ord belysas. Splittrade, som de nu blefvo, skulle de dock ännu en gång samlas och bilda medelpunkten i ett omfattande gods, som på sin tid var Närikes förnämsta och ståtligaste herresäte.

Af de gårdar, som föllo på Jöns Karlssons lott, uppgingo Bergstorp och Kinsätra antagligen i hufvudgården Berg, ty de omnämnas ej vidare, och sökas förgäfves i de äldsta jordeböckerna. Gillisholmen eller Gillisholmarne, det nuvarande af tvänne större af Ringabyån kringflutna öar bestående, men under Ringaby afhysta hemmanet Holmen, stannade ej länge i Jöns Karlssons ätt, ty 1486 är detta hemman under namnet Svansholm sätesgård

för väpnaren Jöns Ivarsson. Från Tunalotten hade, såsom vi sett, Sticklinge och Ringaby redan före arfföreningen förskingrats och med annorstädes belägna hemman ersatts. De förblefvo i Natt och Dag-släktens ego, öfvergingo från Bengt Stensson, d. 1451, till sonen Måns Bengtsson och föllo vid arfskiftet efter denne år 1479 på hans aflidna dotters Cecilia Månsdotters lott. Hon hade varit gift 2 gånger och senast med förutnämnde Jöns Ivarsson, med hvilken hon hade en då omyndig son Jöns och fick hon bland flere andra hemman Sticklinge och Ringaby på sin del. Detta förvärf var troligtvis anledningen till Gillisholmarnes förändrande till sätesgård med namnet Svansholmen, då fadren härigenom ville bereda en hufvudgård till de här belägna många landbohemmanen. Likasom fadren skref sig Jöns Jönsson till Svansholmen, men dog ung och ogift emellan 1492 och 1495 samt ärfdes af sin halfbroder Ivar Jönsson [1]. Då äfven denne dog ogift 1508, kom Svansholmen jämte en mängd andra gods till hans syskonbarn, bröderna Peder Nilsson till Hölön (Hölöne, Hyllene, nu Höglunda i Vermland) och Ivar Nilsson till Rottneros, söner af Margith Ivarsdotter och Nils (Svensson) Brath. Desse sålde dock 1509 Svansholmen med Ringaby, Sticklinge och Forssäter (hvilken gård under tiden frånsålts Tunalotten och kommit under Svansholm) till väpnaren Anders Persson på Ekeberg, som flyttade till Svansholmen, där han bodde 1513, men dog kort därefter [2]. Han var barnlös och ärfdes af sin hustrus, Brigitta Månsdotters (Natt och Dag) barn i hennes första gifte med Abram Kristersson Leijonhufvud, och kommo de här upp-

[1] Något bestämdt släktvapen synas desse icke hafva haft. Styffe och grefve Sparre uppgifva att Jöns Ivarsson fört ett vingadt svärd, men under ett bref i riksarkivet af år 1477 visar hans sigill en klufven sköld med half lilja i högra och en upprätt vinge (grenigt hjorthorn?) i det vänstra fältet. Af sönernas sigiller hafva inga rediga aftryck hittills påträffats, men vill det synas, som de fört ett krokigt mansben och därunder en figur (ros eller lilja?) i skölden.

[2] Till utvisande af släktskapen emellan Jöns Ivarssons barn och deras arfvingar hänvisas till den släkttafla vi förut i denna tidskrift, 2 årg., häft. 1, sid. XXV, redan meddelat. I sammanhang härmed torde få nämnas att Brattska genealogien på riddarhuset är ytterst felaktig. Emellan Nils Brath, som adlades 1456 och de år 1625 lefvande bröderna Nils och Per Jönssöner har denna ej mindre än 7 led, då tiden icke kan medgifva mer än högst 4, och Mats Brath till Björke, som bevisligen var fullmyndig man 1507, uppgifves där såsom sonsons sonson till Nils, som gifte sig 1480. Det troliga är, att han varit son af Nils i ett äldre gifte eller ock son af Karl Brath, hvilken synes hafva varit en broder till Nils, att sluta af vissa arfsförhållanden. Det vore verkligen önskvärdt att ridderskapet och adeln ville ombestyra en grundlig revision af de äldre släkternas genealogier, hvilka, i den mån arkivforskningarne fortgå, kunna bringas till bättre öfverensstämmelse med sanningen, och där dylika uppenbara orimligheter ej böra längre kvarstå och väcka misstro äfven till de sanna uppgifterna.

räknade hemmanen jämte Mora och Sundby i Öbo socken till herr Erik Abramsson samt efter dennes död till drottning Margareta, som således blef ägarinna af hela Öbo socken undantagandes själfva ön.

Denna upptogs af Berg och Tuna, som visserligen ännu i viss mån voro sätesgårdar, ehuru de mer och mer närmade sig till vanliga frälsehemman. Genom tvänne särskilda bref, 1483 och 1485, försåldes det förra af Jöns Karlssons son Karl Jönsson till herr Sten Sture den äldre [1], hvaremot Karl och kanske äfven Palne Jönsson från Ingvar Michelssons arfvingar — vi veta ej när — förvärfvat Tuna.

Sedan konung Gustaf genom sitt gifte med Margareta Lejonhufvud blifvit herre till Svansholmen med underlydande frälsehemman, riktades hans blickar på Berg och Tuna, dem han ock förvärfvade 1541, det senare af Karl Jönssons måg Bengt Skrifvare mot löfte af vederlag, som konungen själf fick bestämma. Såsom öfverallt, där den konungslige godsförvärfvaren lyckades samla en mängd hemman, skulle nu bildas en hufvudgård, och då Svansholmen härtill hade ett alltför ringa utmål och föga tjänliga egor, valde han själfva ön. Tuna, hvilket troligtvis varit, hvad redan namnet antyder, det ursprungliga stamhemmanet eller det Öja, hvartill fru Ingegerd skrifvits, blef nu hufvudgården och Berg samt öfriga hemman på ön afhystes därunder. Dit sattes ock en särskild fogde Anders Eriksson, hvilken med det offentliga uppdraget att hafva konungens befallning öfver Glanshammars härad förenade den enskilda befattningen af gårds- och landbofogde på Tuna. Det nya godset fick nu äfven ett nytt namn, och ehuru det ännu 1549 går under det gamla, finna vi detta år 1551 utbytt emot *Kägleholm*, hvadan således namnförändringen torde hafva inträdt år 1550.

Att skildra det nya herresätets vidare öden skulle föra oss alltför långt in på den kända godshistoriens område och är äfven öfverflödigt, då d:r Magnus Roth i sin uppsats om Kägleholm och Magnus Gabriel De la Gardie [2] fullständigt beskrifvit dess storhetstid, innan det blef ett af reduktionens första offer.

Men vi kunna icke alldeles lämna vårt ämne utan att först framställa en fråga, som ingen hellre än vi skulle se nöjaktigt

[1] De la Gardieska arkivet, VIII, sid. 152 ff. Jämför: »Kägleholm och Magnus Gabriel De la Gardie», historisk afhandling af M. Roth, intagen uti Karolinska elementarläroverkets i Örebro årsredogörelse för läsåret 1866–67.

[2] Karolinska elementarläroverkets i Örebro årsredogörelse för läsåret 1866—67.

besvarad: Hvar låg det Kägleholm, där den heliga Brigittas svärfader herr Gudmar Månsson förde sitt, af sägnerna frejdade underbara lif i skog och mark? På ön Väringen har det icke kunnat vara beläget, ty der fanns intet Kägleholm före konung Gustafs dagar [1], och att Nils Nilsson till Traneberg och fru Ingegerd till Öja, varit herr Gudmars arfvingar, därtill finnes för visso ingen anledning.

---

[1] Palne Jönsson finnes visserligen på riddarhusgenealogien upptagen såsom herre till Kägleholm, men detta måste väl förklaras såsom ett misstag, uppkommet däraf, att den, som upprättat släkttaflan, begagnat den benämning på Tuna, hvarunder det då var bekant. Möjligt kan väl ock vara, att Tuna redan före den tid det kom i konung Gustafs hand fått nytt namn, men officielt har detta ej erkänts före 1550, och ungefär 20 år därefter förlorade äfven Gillisholmen eller Svansholmen, sedan dess egenskap af sätesgård upphört, det namn Jöns Ivarsson gaf den och kallas därefter endast Holmen.

Försök till släkttafla.

NILS lefde i början af 1300-talet.

NILS NILSSON till Traneberg skänkte en gård därstädes till Gudhems (Rackaby) kloster. Hans gifte är okändt.

Fru INGEGERD till Öja i Närike, antagligen gift (1) med en frälseman KARL .... (2) med riddaren NILS KETILSSON, efter hvilken hon var änka 1344, då hon donerade sin gård i Traneberg till Rackaby kloster.

INGEGERD (INGERID) NILSDOTTER gift med NICLIS (NISSE) KNUTSSON (sparre öfver ett hjärtformigt blad) till Bolmstad, efter hvilken hon var änka 1414, men synes hafva aflidit kort därefter. De återvunno Traneberg genom byte 1391.

PER KARLSSON till Önne eller på Ön gift med en systerdotter till ärkebiskop Hemming före 1351, ihjälslagen af sitt syskonbarns, hustru Ingegerds man Nisse Knutsson, troligtvis på 1380-talet.

SESTRID NILSDOTTER gift (1) den 16 juni 1396 med MICHAEL NICLISSON (Svarte Skåning) till Traneberg. † före 1414; (2 möjligtvis och efter 1418 med väpnaren NILS JÖNSSON.)

KARL PERSSON på Ön gift men obekant med hvem (möjligtvis har han dött före 1404 och änkan ingått nytt gifte med riddaren Finvid Lafskägg, som antagligen dött före 1413).

NILS MICKELSSON myndig 1418 men död före 1444, sannolikt ogift, säkerligen barnlös.

INGVAR MICKELSSON till Traneberg 1444—74, gift med INGEBORG, dotter till ABJÖRN JÖNSSON, som förde Forstenavapnet.

JÖNS KARLSSON till Berg på Ön 1413, underlagman i Västmanland 1424, död före 1470, gift men hustruns namn okändt.

KARIN INGVARSDOTTER till Traneberg g. m. MAGNUS PHILIPSSON BONDE.

KARL JÖNSSON på Ön, är myndig 1455 och lefde ännu 1485, g. m. ANNA MÅNSDOTTER?

PALNE JÖNSSON på Ön 1470, lefde ännu 1491, g. m. JOHANNA, dotter af MAGNUS NILSSON till Yxta, som förde Geravapnet.

ANDERS KARLSSON var 1517 rådman i Stockholm, omkom i blodbadet därstädes 1520.

KARIN g. m. BENGT SKRIFVARE, som sålde godsen på Ön 1541.

MECHTILD PALNEDOTTER.

KARL ANDERSSON borgare och rådman i Stockholm 1536.

Anm. Uppgifterna om Jöns Karlssons afkomlingar grunda sig på riddarhusgenealogien, hvars riktighet ej kunnat undersökas, och blott för hans söner hafva några upplysningar kunnat hemtas ur permebrefven.

Strödda bidrag till Västerbottens äldre kulturhistoria

AF

E. W. B.

I.

Västerbottens bebyggande i större skala började först på 1320-talet under regeringens egen uppmuntran och understöd. År 1327 ingick ärkebiskop Olof i Upsala med fogden öfver Helsingland, hvilket landskap vid denna tid omfattade hela det svenska Norrland, jämte tvänne andra personer en delning af landet kring Luleå älf och 1335 d. 9 april bekräftade Magnus Eriksson en samme ärkebiskops tidigare donation af Piteå älfdal »till evärdelig besittning» åt riddaren Nils Ambiörnsson, hvilken »med stor omkostnad uppodlat landet». Kolonisationen fortgick hastigt. Redan år 1339 omtalas Piteå såsom eget pastorat med kapell i Luleå. Såsom särskilda socknar uppgifvas vidare: Umeå (1324), Skellefteå (1374), Torneå (1403), förut kapell (1374), Luleå (1409), Löfånger, Bygdeå (1413), Kalix och Öfver-Torneå kapell (1482)[1]. Den första biskopsvisitation hölls år 1345, då ärkebiskop Hemming Laurentii utsträckte sin visitationsresa ända till Torneå, hvarest han invigde kyrkogården och döpte såväl finnar som lappar. Åren 1374 och 1386 förekommo äfven biskopsvisitationer inom detta landskap; vid den senare af dessa invigdes en träkyrka i Skellefteå. Men för den följande tiden intill 1536, således under ett och ett halft sekel, finnas blott trenne visitationsresor angifna, nämligen för åren 1445, 1472 och 1507. Från den af år 1472 vet man blott att därvid vigdes i

---

[1] Se C. G. Styffe, Skandinavien under unionstiden, sidd. 317—319.

Skellefteå kyrka åtskilliga helgonbilder; vid den af år 1507 invigdes stenkyrkan i samma socken, hvilken kyrkobyggnad redan år 1485 hade påbörjats.

Bofasta män i Västerbotten upptagas i ett utdrag ur Bures jordebok för år 1413 till följande antal:

Torne	30.	Skeletta	60.
Lule	120.	Lefånger	20.
Pijte	30.	Bygda	40.

Beräknas, såsom vanligt, på hvarje hushåll 5 à 6 personer, så får man för hela Västerbotten vid denna tid en befolkning af 1,500 à 1,800 personer.

Ur medeltiden såsom sin barndomstid framgår Västerbotten vid den nyare tidens inbrott med samlad kraft att deltaga i de bördor, som äfven detta landskap såsom en lem i det öfriga riket hade att bära. Skatter upptogos därifrån och äfven manskap började utskrifvas till krigstjänst. Men skriftliga urkunder, som låta oss närmare blicka in i befolkningens lidanden, sträfvanden och växlande öden under denna tidsperiod förefinnas dock blott sparsamt. Hvad som särskildt i alla tider för detta Sveriges nordligaste landskap utgjort den svåraste pröfningen, vanskligheten att kunna inhösta något från åkern, fick nog nordbon då ock rikligen vidkännas, en olägenhet så mycket svårare att bära, när, såsom ofta inträffade, äfven skörden i det öfriga landet slog fel. Så voro åren 1542—45 högst svaga sädesår öfver hela riket, hvarom konung Gustaf skrifver, att »nu i fyra samfälda år en ringa ting af spanmål vuxen är». Väsentligen för att råda bot mot den dyra tiden, som häraf blef en följd, sammankallades en herredag till Arboga i januari 1546 [1]. I den kungörelse, som uppsattes vid distingsmarknaden i Uppsala samma år, anföres såsom en orsak till spanmålens dyrhet för de nordliga landskapen, att »där brukas liten åker och folket förökas, växer till och blifver mycket och alla skola hafva föda af åkern; däraf blifver spanmålen dyr». Den 4 april 1546 utfärdades med anledning af de öfverläggningar, som i denna fråga förevarit så i Arboga som Uppsala, ett mandat, däruti bland andra påbud äfven allt landsköp förbjöds. Denna förordning, hvilken i själfva verket var outförbar i ett landskap, där inga städer funnos, föranledde emellertid Västerbottens landtbefolkning att skicka en

[1] Se E. Hildebrand, Svenska Riksdagsakter I: II, sid. 481.

deputation till konungen för att härutinnan begära ändring. Som detta mandats många och stränga stadganden i öfrigt föranledde en mängd klagomål och missförstånd, sammankallade konungen ånyo en herredag till Stockholm i november förevarande år. Den 5 december utfärdade konungen ett öppet bref till menige man i Västerbotten, hvaruti samtycktes till att fortfarande några landsköpmän i hvar socken skulle få »fara med köpenskap, på det den menige man måtte nödtorfteligen förnöjd blifva med den del de behöfva och af nöden hafva kunna». Dessa köpmän skulle emellertid icke få utföra några varor ur riket och skulle endast få förskaffa till landsorten sådana varor som »humla, salt, vadmal, lärft, hampa, spanmål, kött och andra nödtorftiga varor och intet annat onyttigt kramgods eller söta drycker, där den menige man hafver mera skada än gagn utaf». Konungen slutar sin skrifvelse med att förklara att, om dem fattats i tillförsel, berodde detta icke på att konungen icke hade tillhållit borgarena i köpstäderna att »göra den annen tillbörlig tillförning», hvarföre ock konungen nu låtit kalla tillhopa några af sina undersåtare från de näst omkring liggande landsändar att härom öfverväga[1].

Skatteförhållandena i Västerbotten voro länge mycket ojämna och växlande, beroende på jordbeskattningens obestämdhet. Den första skattläggning, som under den nyare tiden förekom i Västerbotten, var den, som anbefaldes af konung Gustaf i skrifvelse af d. 21 sept. 1540. I denna skrifvelse säger konungen att, som uti en lång tid ingen skälig eller tillbörlig skattläggning där i landet hållits, utan hvar och en gjort skatt såsom honom själf synts, »oss och kronan till svår och dråplig skada och nackdel», hade han befallt landsfogden i orten att tillsammans med lagmannen och några förståndiga kronans bönder hålla en »allmännelig, skälig och beskedlig skattläggning» så till mantalet

---

[1] För att omintetgöra allt landsköp i Väster- och Österbotten befalde konung Erik XIV sina fogdar därstädes i skrifvelse af d. 9 aug. 1566, att, som landsköpmännen slagga sig tillhopa och uppköpa mestadels de bästa varor där falla i landet, så att dem, som i städerna bo, sker mycket för kort uti deras handel, alla sådana landsköpmän skulle försändas till Kalmar, hvilken stad, såsom nära gränsen, behöfde trogna och pålitliga invånare. Allmogen från Västerbotten supplicerade om att icke beröfvas sina handelsmän, men konungen svarar d. 11 dec. samma år, att, som landet genom sådan landthandel blifver förderfvadt och utarmadt, kunde deras anhållan icke beviljas, beder dem därföre vara behjälpliga att befordra hans befallning till verkställighet, han skulle däremot tillse att tillräckligt med lifsförnödenheter tillsändes dem från Stockholm, Uppsala, Gefle och andra städer.

som jordetalet, så att icke den ene mera än den andre skulle »sitta kejsare fria, skyndandes mesta tungan ifrån sig och in uppå de fattige, hvilka minst hafva i egorna eller jordetalet, som utan tvifvel härtills mycket skedt är». En ny jordrefning anbefaldes af Karl IX genom skrifvelse af den 26 juni 1604, hvari såsom skäl för densamma anföres, det »uti många år icke hafver varit uti Norrland någon jordrefning och vi förnimme där går fast olika till, så att en part slår en hop jord under sig och den, som ringare jord hafver, dock likväl måste gifva ju så mycket i skatt och utlagor, som den där dubbelt, ja en tre gånger så mycket jord hafver». Till kommissarier för detta uppdrags utförande utsågos Daniel Theodori, Isak Behm och en onämnd, och skulle förrättningen taga sin början ifrån Torneå och omfatta hela Norrland. Men den verkställdes utan hänsyn till landets beskaffenhet och de klimatiska förhållandena. I en klagoskrifvelse från Västerbottens allmoge till K. M. säges härom, att »elak frostjord och lägenhet och den, som något bättre är, blef allt lika skattlagdt». Denna skattläggning blef så mycket tyngre, som intet afseende fästades vid att någon trädesjord här icke brukades såsom längre söderut, utan »årligen års sås detsamma och samma». Till ett mantal räknades här 8 t:rs utsäde, då däremot i Ångermanland, Medelpad och Helsingland mantalet beräknades efter 12 t:rs utsäde. Jordeskatten i Västerbotten ökades på detta sätt utomordentligt likasom alla gärder, som efter mantalet bestämdes. »Vi göra nu,» heter det i en allmogens supplik till K. M., »fem gånger mera i jordaskatt än som tillförene under salige och högloflige konung Gustafs och konung Johans tid. Men på samma gång som skatterna ökades, växte också nöden och fattigdomen. Upprepade klagomål till regeringen öfver denna skattläggning framstäldes därför af Västerbottens allmoge. I en supplik af år 1613 förklaras, att genom denna höga skattläggning hafva många blifvit utfattiga, »hvarför tigga och bedja vi på det allra ödmjukaste, att E. K. M. af gunst och nåde nådigst ville oss tillgifva och förskona med de 39 mantal, som äro öfver ett tusen». Hela mantalet för Västerbotten uppgick nämligen till 1039. K. M. villfor dock icke deras begäran på annat sätt, än att de fingo sinsemellan jämka mantalet, »såsom af ålder varit i landet», men dock fylla talet efter den nya jordeboken. År 1616 förnyade allmogen sin ansökan att blifva befriad från de öfverskjutande 39 mantalen. Annars

förklara de sig hvarken kunna utgöra Elfsborgs lösen eller »någon annan rättighet». »Vi, fattige allmoge, hafva dessförutan hvar och en mantal öfver nog att draga, efter, Gud bättre, både fiskar, fåglar och djur äro mest försvunnet.» Under drottning Kristinas förmyndarestyrelse år 1638 inlämnades åter en inlaga, att beräkningsgrunden för mantalet skulle bestämmas, likasom i Ångermanland, till 12 t:rs utsäde, men förgäfves. Visserligen medgafs i regeringens svar på denna supplik, att »de, på samma gång de hade mindre jord, dock vore högre skattlagde än andre i Sverige», men någon minskning i skatteberäkningen beviljades dock icke: »Det är så vant af ålder, kan nu intet jämkas; de hafva åter andra lägenheter däremot och andra vilkor så goda med fiske i sjö och älfvar, tjärebruk och annat.» Samma bön förnyades ännu i skrifvelse från Umeå af d. 10 maj 1658 och d. 1 sept. 1660. Någon förändring i jordeförhållandena företogs emellertid icke förr än under den s. k. frihetstiden, men då hade redan genom fortsatta odlingar jorden fått ett annat utseende och värde.

Ungefärligen samtidigt med dessa höjda jordeskatter drabbades Västerbottens allmoge ännu af ett hårdt slag, som djupt ingrep i dess ekonomiska förhållanden, genom den Handels- och seglationsordning, som af konung Gustaf II Adolf utfärdades d. 10 febr. 1614, visserligen af väsentligen samma innehåll som föregående stadgar, men dock med skärpta bestämmelser, synnerligast rörande landsköp. Konungen förklarade i densamma sin önskan vara, att »våra köpstäder och menige borgerskapet i riket måtte tillväxa och komma till en god förmögenhet, så att vi uti förefallande nöd kunde hafva på dem att lita». Bland annat förbjöds i denna förordning främmande nationer att idka någon segelfart längre uppåt Norrland än till *Gefle;* de norrländska städerna *Hudiksvall* och *Hernösand* ägde tillsvidare att segla med sina egna skepp hvart de ville, men alla »ätande varor», såsom smör, fisk m. m. skulle föras till Stockholm; den som häremot bröte, hade förverkat skepp och gods. Intet fartyg skulle få anlöpa någon hamn i Norrland utom *Gefle*, *Hudiksvall*, *Hernösand*, *Torneå*, *Uleåborg* och *Vasa*. Alla andra hamnar förklarades olaga hamnar[1]. Allt landsköp förbjöds och allmogen i

[1] Redan under medeltiden hade konung Kristiern I år 1461 på Stockholms stads ansökan »till dess yttermera förbättrande och bestånd» förklarat Östhammar, Hernösand och »andra hamnar» för olaga, där handel icke finge drifvas. Den 10 aug. 1502 förbjödos borgarne i Ulfsby, Raumo och Gefle att segla utrikes till för-

Norrland vore förpliktad att köpslå endast med städernas borgerskap, utom det några marknadsplatser bestämdes såsom lagliga handelsställen. Till städerna skulle alla, som bodde på landet och där drefvo handel, inflytta och blifva där bofaste. Ett strängt iakttagande af dessa föreskrifter skulle hafva föranledt en fullkomlig omstörtning af landets ekonomiska ställning och beredt dess undergång. Också framställer allmogen genom utskickade herredagsmän från Västerbotten i kraftiga ordalag sina klagomål till sin dåvarande lagman, rikskansleren Axel Oxenstierna, »till hvilken vi näst Gud och H. K. M., vår allernådigste konung och herre, hafve vår endaste tillförsigt».

»E. H. låta vi, fattige män,» säges det i denna skrifvelse, »ödmjukligen förnimma den olägenhet, som den framstälda handelsordningen synes vilja föra vår landsända uti. E. H. kan någorledes vetterligt vara att vi i vår landsända ingen köpstad hafva och närmare liggande än den arma staden Hernösand och till honom hafva en part af vår landsort öfver 100 mil, en part 70, somliga 50 mil och den som minst och närmast 40 mil, och är allom kunnigt, att den staden och andra omliggande knappt äro mäktiga att försörja och undsätta nästomliggande landsorter, fast mindre oss — — — och bredvid vill oss blifva öfver måttan besvärligt, att vi en så lång väg skulle söka efter penningar och annan nödtorft till våra utlagor, hvilket sker, när alla vårt lands privilegierade köpmän måste sig begifva in i städerna eller ock till de marknadsplatser, som i ordningen förmälas; ty efter det att marknadsplatser näppeligen blifva i hvar socken, som tillförene vanligt är, och emellan somliga socknar äro 16 mil, en part 10 eller 8 till det minsta emellan några få, vill det fördenskull blifva allmogen öfver måttan besvärligt till att till marknadsplatser öfver 30 eller 40 mil resa efter sina utlagor, penningar och säd till sin näring, där de tillförene af sina privilegierade landsköpmän hemma i socknen pläga få undsättning.»

---

fång för Stockholm och Åbo (Styffe, Bidrag till Skand. hist IV, s. 222). — Den 29 sept. 1531 utfärdade konung Gustaf en förordning, att »Hernösand och Hudiksvall och andra olaga hamnar i Norrland skulle afläggas och ingen seglation ske till Norrbotten utom till desse efterskrefne fyra hamnar, som äro Torneå, Uleå, Kemi och Ijo». — Likaledes heter det i kon. Sigismunds priv. för Stockholm dat. d. 13 juli 1594: »Hvad de nya städer tillkommer, som nordan för Gefle bygde äro, skola härefter icke bruka deras seglation vidare än hit till Stockholm, såsom ock inga främmande segla dit eller hafva där någon handel. Sker något häremot, vare godset och penningarne förbrutna och böte än den det gör 40 mark. Icke heller skola några städers inbyggare på den finska sidan nordan för Åbo segla vidare än till föreskrefne Åbo och Stockholm».

Härefter anföres, hurusom äfven i goda år erfordras tillförsel af flere tusen tunnor spanmål, i fall de icke skulle af hunger omkomma, och ehuru tillförsel skedde såväl ifrån sjöstäderna som af adeln, skulle detta dock icke förslå, om icke landets egna handelsmän besökte Stockholm, Nyköping, Norrköping och andra städer och därifrån hemförde spanmål. »Alldenstund, högborne herr kansler,» fortsätta de, »vi görligen se, att den mutation och nya handelsordning synes vara kronan för utlagor jämte vid oss skadlig och så förorsaka en stor hungersnöd och dyr tid i vår landsort samt alla våra varors förakt, såväl som ock fattiga allmogens besvärliga resande till marknadsplatserna, äro vi fördenskull till det ödmjukaste bönfallandes till E. H., att E. H. ville gunsteligen anse vårt lands lägenhet och gunsteligen förhjelpa oss hos H. K. M. att icke någon olägenhet må oss påkomma, utan att våra landsprivilegierade köpmän må blifva vid den vanliga fria handel där i landet samt seglation till Stockholm och andra sjöstäder».

Till konungen afsändes från Bygdeå och Löfångers socknar ett särskildt ombud, Lasse Olsson, till fots vandrande den långa vägen till hufvudstaden. Af dennes skriftliga supplik till rikskansleren får man en åskådlig framställning om allmogens trångmål på grund af den nya handelsordningen [1].

»E. H., gunstige herre, herr kansler, på det ödmjukaste och tjenstvilligaste bedjandes, att E. H. nådeligen ville vara mig fattige långgångande man en gunstig herre och befordrare, att jag kunde bekomma ett nådigt och gunstigt afsked och svar hos H. K. M. på de värf, som mina socknemän mig utskickat hafva, hvilka värf H. K. M. oss munteligen lofvat och tillsagt hafver, när H. K. M. genom vårt land förreste, nämligen att vi kunde få en liten stad uti vår socken, såsom supplicatet, H. K. M. uti underdånighet tillstäldt, utvisar, ty hvar det blifver oss förment, blifver vår socken i grund förderfvad, och är vår socken en med de största där i Västerbotten; ty oss är förbudet, att vi icke en pennings värde få föryttra utom i staden (Umeå) och dit hafva

---

[1] Ännu år 1641 framlägga samma socknemän sin klagan inför K. M. öfver att dem vore pålagdt att föra sitt gods 16 mils väg till Umeå stad, »hvilket dem är omöjligt både för långa vägen, sedan ock att de intet äga mer än en häst på mantalet, därmed de ock måste skjutsa», hvarför de anhålla om att få en marknad i Ratan. Regeringens svar är af den 19 okt. samma år, hvari säges, att K. M af andra rikets angelägenheter vore förhindrad att nu taga denna sak i öfvervägande.

vi 16 mil, såsom och hafva våra köpmän ifrån oss bortflyttat och sig uti åtskilliga städer begifvit och oss nu ej mera borga eller låna såsom tillförene, utan nu sin gäld af oss alla vilja infordra. Därföre äro vi uti stor fattigdom och rest på våra utlagor komne, så att en stor del af våra socknemän hafva nu sina hemman öfvergifvit, och är befruktandes att så sker med oss flere, hvar så är, att vi icke få låna och borga af dem oss känna och vi tillförene äro bevante att handla med.»

Af en allmogens skrifvelse till K. M. dat. Skellefteå d. 11 febr. 1616 må följande anföras:

»Uti all ödmjuk underdånighet gifva vi E. K. M. tillkänna, att den nya gjorda köpeordningen vill falla oss här uti detta fattiga landet till största förderf (ändock hon uti somliga land kan vara nyttig och gagnelig), ty af ålders- och hedenhöstid hafva vi haft denna privilegia och urminnes häfd, att både ifrån Stockholm och andra sjöstäder hafva årligen om sommartid fått löpa hit till våra socknar och gjort tillförning med spanmål, salt, hampa, till vår fattiga nödtorft och penningar till kronans utlagor, så ock våra socknemän fått löpa fritt dit söder och byta oss till för:ne persedlar, på det vi hafva då någorledes kunnat blifva hulpne och behållne; men nu tvärt om sker ingen tillförning, icke heller törs någon af de norrländska sjöstäder segla hit, och om de än allenast finge löpa hit till hvar socken, så hålla de för:ne gods så dyrt och däremot vanvörda de den fattigdom, som Gud oss gifver, så Gud må sig häröfver förbarma, huru vi härigenom blifva förderfvade, om samma köpeordning skall fullföljas och efterkommas uti denna fattiga landsända, ändock vi förmode och förse oss till E. K. M., att E. K. M. varde detta tagandes uti ett nådigt betänkande och öfvervägande och gunsteligen unna och efterlåta oss våra gamla och vanliga privilegia igän, så framt vi någorledes kunna blifva behållne och icke i grund förderfvade.»

Att denna handelsordinantie måste föranleda många berättigade klagomål var naturligt. Det gick härutinnan så långt, att konungen i dec. 1614 öfverlämnade till rådets öfverläggning, huruvida den borde återkallas eller fortfarande hållas vid makt. Rådets votum blef, att den fortfarande borde äga bestånd, då de klagomål, som öfver densamma anfördes, mera torde hafva härledts däraf, att »det hafver varit ovanligt och nytt, än att därmed skulle hafva följt någon skada».

Den reviderade handelsordinantien af d. 12 okt. 1617 innehöll samma stränga föreskrifter som den föregående [1], men med afseende på Norrland säges häruti, att »efter landet är vidt, så att allmogen icke utan sin skada och afsaknad kan besöka städerna med sina varor, då äro vi till sinnes med det första låta bese landets lägenhet och alla vanliga hamnar som ock flere lägliga orter, där vi då vele låta lägga marknadsplatser och dit vi förordna alla de birkarlar, landsköpmän, ämbetsmän, så ock dem, som seglats bruka vele och där i landet bo».

Till följd af dessa nya förordningar särskildt rörande landsköpmännens inflyttande till städerna blef det nu en tvingande nödvändighet att anlägga städer i Västerbotten. Riksrådet Philip Scheding fick jämte d:r Olof Bureus med flere andra förtroendemän uppdrag att i landet utse därtill tjänliga platser. På detta sätt blefvo nu på en gång i början af 1620-talet samtliga Västerbottens städer Umeå, Piteå, Luleå och Torneå grundlagda [2].

Torneå stad skulle befolkas af landsköpmän dels från socknen af samma namn, dels från Skellefteå och Kalix socknar. De från Torneå socken ville att staden skulle anläggas på den

---

[1] Huru strängt öfverträdelser af de häri äfven inbegripna seglationsordningar ännu vid detta århundrades slut beifrades, kan man se af en Luleå accisrätts dom öfver några bönder ifrån Gamlegården i Kalix socken, hvilka begått »felaktighet på seglationen åt Riga». De sakfälldes till 1,500 d:r k:mts böter. På landshöfdingens intercession resolverade K. M. år 1693 d. 14 dec., att som dessa icke utan hemmanens ruin kunde erlägga dessa böter, skulle de i stället plikta med kroppen. Landshöfdingen anmälde emellertid, huruvida icke, som gatulopp skulle för dem blifva för många, om de efter straffordningen skulle lida och fullgöra bötessumman, de kunde afstraffas med några veckors fängelse på vatten och bröd, »hvilket straff för dessa gamla skattdragare anständigare synes och äfven såväl till förbättring kan lända». En månads fängelse vid vatten och bröd blef ock K. M:ts slutliga resolution.

[2] Redan konung Johan III hade haft i sinnet att anlägga en stad i Västerbotten. Åren 1583 och 1585 utfärdades befallning om en stads anläggning midt i landet, »där som lägligast kunde vara, både med hamnar, skeppsdjup och en rätt seglats både norr och söder»; på grund hvaraf saken af bönderna och landsköpmännen förehades vid tvänne s. k. landsting, hvarvid öfverenskoms om att förlägga den tillämnade staden till Piteå socken. Men Umeå sockenboar förklarade, att de i anseende till dyrheten på alla lifsförnödenheter och timmer icke kunde företaga sig någon sådan flyttning. Man rustade sig emellertid till denna stadsanläggning, men under tiden inlemnades till K. M. af Umeå sockenboar en ansökan om ytterligare en stads anläggning i Torneå socken; hvarför åter af de öfriga socknarne en motansökan afgafs, att K. M. måtte anse deras fattiga lägenhet och låta det blifva vid *en* stad och det i Piteå socken. Många flyttade ock till den »holme», där staden skulle stå, men till följd af de stora olägenheter, som uppstodo så för köpmännen som allmogen i afseende på handelsutbytet, lät konung Johan detta förslag förfalla (se herredagsfullmäktiges skrifvelse till Axel Oxenstierna).

plats, som den nu innehar, de andra ville att den skulle förläggas till Seskarö och inlämnade derför till d:r Olof Bureus en skrifvelse dat. Kalix d. 2 jan. 1620, hvari de framlägga skälen för sin åsigt.

1:o. Om staden blefve anlagd på Svensarö, skulle stadens och de främmandes skutor på strömmen och för öfrigt bullret från staden föranleda aftagande af kronans och böndernas laxfiske;

2:o. På Svensarö och i dess omnejd funnes intet timmer eller vedskog; en timmerstock kostade nu där 5 à 6 öre och ett lass ved lika mycket, men på Seskarö skulle man för en ringa penning kunna anskaffa virke och vedbrand;

3:o. Isgången och den strida floden om våren hindrade att på Svensarö uppsätta hus och bodar i vattnets närhet; skutor skulle ej heller kunna ligga där i vinterkvarter; icke blott uppsatta bodar, utan ock, såsom några år förut timat, själfva Torneå kyrka[1] hade af floden ryckts med, hvadan inga sjöbodar eller sjöbryggor kunde därstädes anläggas;

4:o. Seglationen från Hinsekari upp till Svensarö vore mycket farlig till följd af det grunda vattnet och de många lönngrunden, hvarför någon skuta med full last icke kunde gå dit upp;

5:o. Laxfisket vid Svensarö vore uteslutande kronans, men vid Seskarö funnes tämligen godt fiske, särskildt strömmings-, löj- och laxfiske till gemene mans bästa;

6:o. Vid Svensarö vore så långgrundt, att man hvarken med skuta eller båt kunde anlöpa stranden;

7:o. Älfven fröse till vid Svensarö vid Michaelitid, men vid Seskarö kunde man vid Andreæ tid och ännu fjorton dagar senare komma öfver till land.

Dessa nyanlagda städer voro emellertid icke i förstone allmogen till synnerlig hugnad. Bland dess besvärspunkter till rådet år 1634 var den första: »Att vi kunna blifva af med de nya städer, som här äro förordnade, hvilka äro oss fattiga allmoge till största tunga och utsugande och komma till ingen nytta — — och förr än dessa nya städer begyntes, voro vi tämligen väl behållne, men nu icke långt till blifver en stor del öde».

Det system, regeringen i ekonomiskt hänseende följde, var ock synnerligen hindersamt för dessa städers uppkomst, hvilka för sin handelsrörelse egentligen blott voro hänvisade till de närmast kringliggande socknarna och angränsande lappmarker[2]. Någon egentlig aning om den rikedom, som låg förvarad i de

[1] År 1616, då Öfver-Torneå kyrka med allt innanrede följde med floden.

[2] De särskilda socknarna och lappmarkerna voro nämligen såsom begränsade handelsområden tilldelade de särskilda städerna, hvilken bestämmelse först år 1779 upphäfdes.

norrländska skogarne hade man då ännu icke. Sågverksanläggningar förekomma först på 1750-talet [1].

Såsom belysande i afseende på de svårigheter, under hvilka handelsutbytet denna tid egde rum, må anföras, hurusom borgerskapet i Luleå år 1639 klagade öfver att de 2:ne gånger måste tulla för sin egen »afvel», strömming och annan fisk, som uti skärgården saltades, »först här i staden och andra gången i Stockholm, hvilket sker icke allenast med gods som vi själfve afla, utan ock med det vi utur Lappmarken föra, det oss fattige undersåtare tungt faller och till fattigdom tränger».

Ännu ett exempel på det tryck, tullagstiftningen lade på handel och vandel, må här anföras ur en klagoskrifvelse dat. Bygdeå d. 3 febr. 1641: »E. K. M. vi underdånligen och klagligen låte förnimma, att när någon bonde här i landet vill resa med sin afvel till någon annan sjöstad, måste han först tulla för sitt gods uti den stad, socknen är underprivilegierad, och andra gången, där han det säljer; sedan tredje gången, när han hemkommer och intet till staden förer, utan på sina hemman, blifver honom likväl af sitt medförda gods tull taget».

För att gifva staden Luleå fördelen af närhet till hafvet flyttades densamma i dec. 1648 till kusten, men någon lifaktighet i handeln var naturligen icke att tänka på. Under de första åren af stadens nya tillvaro utskeppades knappast 4 skeppslaster årligen och »mest varor, som intet gälla, ty här vankas föga lax och gäddor och så godt som ingen tran», säger stadens borgmästare i en skrifvelse till K. M. af år 1655 [2].

Staden begärde år 1660 rätt att segla med trävirke till städer vid Östersjön och däremot hämta salt och spanmål. K. M:ts svar är af d. 17 dec. samma år och lyder sålunda:

»Ändock de norrländska städernas seglation för vissa skäl och orsaker är vorden bunden vid Stockholm, likväl hafver K. M. af särdeles kongl. bevåg resolverat, att borgerskapet i Luleå

[1] Den med de västerbottniska förhållandena förtrogne matematikern och köpmannen Anders Hellant skrifver härom till öfversten J. M. Klinckowström d. 20 juni 1752: »Det är för eländigt att ingen såg med flere blad är inrättad i hela landet utom några enbladiga. En enda god såg med flera blad borde inrättas det närmaste som möjligt är utloppet af hvar hufvudflod och ej flere, då skogen kunde räcka in secula seculorum».

[2] I samma skrifvelse framhålles ock, hurusom det för borgerskapet vore omöjligt, att komma till något välstånd till följd af de många inskränkningarna i handeln med allmogen och det bland densamma rådande armodet, hvadan de fleste af stadens borgerskap voro utfattiga. Endast de, som innehaft arrenden af kronan, kunde ännu drifva en tämlig handel.

skola *på prof* och intill nästa riksdag få segla med läkter, spiror, bjälkar, sparrar och annat trävirke (dock sågbräder undantagna) och med egna skutor till Östersjöprovinserna, Est- och Lifland, Pommern, Wismar och Skåne och dädan hemta salt, spanmål samt penningar, men inga andra varor».

I en senare resolution erhöll borgerskapet tillåtelse att till Reval föra »alla varor här växa kunna» undantagandes tjära, men annat än salt, spanmål och penningar fingo de icke föra därifrån, hvaröfver dock borgerskapet klagar, då lin och hampa vore för dem i och för fisket af största behof.

År 1672 begärde borgerskapet att befrias från tulls erläggande för varor, som fördes till Lappmarken, men K. M. resolverade att det icke kunde efterlåtas, »att K. M. uti dess rättighet intet afgå må».

Genom en mängd sjöolyckor blef ock staden nästan alldeles utblottad på folk, enär skeppsbesättningarna till största delen utgjordes af stadens borgare och skattdragare. Staden förföll ock därigenom i största armod.

Staden Torneå hade likasom Luleå och Piteå alltsedan freden i Stolbova år 1617 haft förmånen att genom ryska köpmäns mellanhand utan vidlyftigheter kunna erhålla åtskilliga vigtiga handelsvaror, såsom lärft, lin och »andra så i staden som landet nödtorftiga saker», men detta förvägrades dem nu merendels, säger borgerskapet i sin supplik till K. M. i juni 1654. »Fördenskull länder till E. K. M. vår ödmjuka bön, E. K. M. täcktes allena, om icke muscoviterna, dock de kexholmska ryssar unna och förlofva att till oss med sina varor komma och därmed åter proviantera». Men regeringens svar af d. 11 juli samma år blef: »Ryska handeln får intet vidare än till Ulo stad sig extendera, på det att allt slags landsköp samt hvarjehanda undanslef och försnillande i kronans tull och rättigheter måtte förekommas och betagas».

Samma år begärde staden att erhålla rättighet att segla till Riga och Reval och andra under Sverige lydande orter, »hvilket för vårt fiskeri å denna landsorten (som vårt yppersta näringsmedel är) ganska af nöden är»; men denna ansökan afslogs. År 1660 beviljades dock staden i likhet med Luleå rätt att segla till Reval [1].

[1] Först under Frihetstiden år 1765 fingo Norrbottens städer stapelfrihet, men äfven detta skedde under lifliga protester från Stockholms borgerskaps sida.

Förhärjande eldsvådor öfvergingo ofta de norrländska städerna, så mycket mera känbara, som man då ännu ej kunde såsom nu brandförsäkra sin egendom. Så gick år 1672 d. 1 maj större delen af staden Torneå jämte rådstugan upp i lågor, likaledes hemsöktes staden år 1679 af en svår vådeld. »Utan någon lindring till uppkomst igen (frihet för tull och accis) kunna de få borgarena (38) omöjligen uthärda». Stadskyrkan, »uppå hvilken vi nyligen med målning och annan sirat hafva användt vår högsta förmögenhet», blef af en häftig ljungeld d. 7 juli 1681 antänd och med all dess prydnad och innandöme förbränd».

I afseende å befolkningsförhållandena i de nordliga landskaperna gifva skatteuppbördsräkenskaperna en god inblick. När hertig Erik år 1560 hade för afsigt att anträda sin friareresa till drottning Elisabet i England, upptogs för detta ändamål en silfverskatt öfver hela riket uppgående för hvar skattebonde till 1 lod, hvilken skatt utgick, ehuru resan icke blef af. Af räkenskaperna öfver denna skatteuppbörd finner man att antalet skattebönder i Västerbotten vid samma tid utgjorde ej mindre än 2,625, på följande sätt fördelade på de särskilda socknarna:

Umeå socken, skattebönder		447
Skellfteå », Löfånger », Bygdeå »	»	810
Piteå », Luleå »	»	833
Kalix », Torneå »	»	535 = 2,625.

Lapparne, som skulle utgöra $^1/_2$ lod per man, men hvarom i räkenskaperna anföres, att de intet utgjort, uppgingo till:

i Umeå lappmark	54
» Piteå »	117
» Luleå »	85
» Torneå »	370 = 626.

Efter den förut angifna beräkningsgrunden får man en befolkningssumma af:

för Umeå socken	2,235	à	2,682	pers.
» Skellefteå, Löfånger och Bygdeå socknar	4,050	à	4,860	»
» Piteå och Luleå »	4,165	à	4,998	»
» Kalix och Torneå »	2,675	à	3,210	»
S:a	13,125	à	15,750	pers.

Som vid denna tid icke fans någon egentligen lös befolkning och nybyggarne räknades med bland skattebönderna, kan man antaga att hela Västerbottens folkmassa icke öfversteg 16,000 personer (Lappmarken oberäknadt). För hela Norrland (Gestrikland med inbegripet) uppgick efter samma beräkningsgrund folkstocken till något öfver 60,000 personer.

Jämför man härmed befolkningsförhållandena 50 år senare, så finner man att folksiffran, i stället för att hafva ökats, icke obetydligt nedgått. Ifrån 2,625 skattebönder för år 1560 upptagas dessa i en redogörelse för 1612 års lagmansränta för samma landskap till blott 2,364 rökemantal eller skattebönder [1].

De ständiga krigen under konung Gustafs söners tid voro en naturlig orsak till denna folkminskning, dock ser man siffran stå lägst under Johan III:s tid, då för år 1580 skatteböndernas antal uppgick till blott 2,333.

Nästan alla större byar vid Kalix och Torneå älfdalar, som nu finnas, funnos redan då [2]; däremot hör bebyggandet af det inre landet mellan dessa elfvar till en senare tid; hvadan byarne Lappträsk, Kypasjärvi, Miekojärvi och Jänkisjärvi m. fl. byar inom Carl Gustafs, Öfver-Kalix och Öfver-Torneå socknar då ännu icke finnas upptagna.

Inom hela Västerbotten räknades år 1612 utfattiga skattebönder 135, öde hemman 34, hvarförutom 37 hemmansegare voro utskrifna till knektar (Torneå socken är härutinnan icke inberäknad).

Landets befolkning hade naturligtvis ringa förmögenhet, men så voro ock behofven små och allmogemannen visste ej af några andra utgifter än hvad som erfordrades för lifvets nödtorft och för gäldande af kronans räntor och gärder; dessa voro dock en tung börda nog, men fördrogos med tålamod af ett slägte, vandt vid att esomoftast äta bröd sammanbakadt af bark, agnar och halm. Utan våra dagars bättre kommunikationsmedel och med tillfället till förbindelse med andra landsorter ytterligare för-

---

[1] Vid sextonhundratalets slut uppgick antalet rökar eller matlag i Västerbotten till 3,234, hvilket utvisar en tillökning i folkmängden af 4,000 à 5,000 personer från århundradets början.

[2] Vid jämförelse mellan våra dagars byanamn och de här förekommande finner man likaledes att under tidernas lopp blott få af dem undergått någon förändring. Den nuvarande byn »Kamlunge» i Neder-Kalix hette ursprungligen »Kamlång» = Långfors, »Pålänge» i samma socken hette fordom »Pulinge», ett ord, som torde vara af finsk eller lapsk härledning.

svåradt genom en onaturlig handelslagstifning, sökte vid allmänna missväxter många af landets fattigare befolkning i flykten till bättre lottade landsdelar en räddning undan hungersdöden.

Vi skola i det följande med ledning af i Riksarkivets samlingar förefintliga urkunder lemna en skildring af de lidanden, som i detta hänseende öfvergingo landskapet.

Åren 1614—18 voro svåra missväxtår. I en skrifvelse dat. Torneå d. 30 nov. 1614 och ställd till fältmarskalken Jacob de la Gardie heter det: »Och nu därtill med är detta landet kommet uppå största fattigdom, i det att säden och årsväxten är all slätt affrusen och förderfvad och största parten allreda äta bark och skarn och se sig intet annat före än döden». Underlagmannen Jacob Grubb skrifver d. 5 jan. 1616: »Uppå detta år är mycket folk här i Västerbotten för stor hungersnöd förrest till söder till Rombolandet (slättlandet) och där tjena och tigga sin föda, såsom ock många hafva med allo öfvergifvit hus och hem och flytt med hustru och barn». Likaledes var missväxt år 1617 till följd af onaturlig hetta om våren. Också finner man ödeshemmanens antal i Norrland detta år uppgifvas till icke mindre än 484.

På 1630-talet led landet många missväxtår. Ett sådant var året 1633. Borgmästare och råd i Piteå skrifva härom d. 14 maj 1634: »Och hafva vi uti denna stora dyra hungerstiden ingen betalning af allmogen att förvänta, helst förty att mästa parten af allmogen af hunger äro så försmäktade, att de intet förmå att arbeta och icke heller något af skogen och fiskeri aflat». Samma år heter det i en allmogens besvärsskrifvelse: »Kvarntullen anlangande, att oss måtte lidelig förskonas, helst emedan, det Gud sig öfver förbarme, fattiga, nödträngde för hungersnöd hafva förtärt ynkelig, ja förskräcklig spis och därigenom, hvilket Gud bättre, äro många menniskor i detta året döda blefne och en stor del af deras åkrar måtte ligga osådda».

År 1638 d. 12 dec. skrifver landshöfdingen Stellan Mörner till K. M.: »E. K. M. kan jag härmed på det underdånigaste ej låta förbigå den fattiga allmogens här i Västerbotten så i städerna som å landet stora jämmer och kvidan öfver de mångfaldiga olyckor och straff, som den allsmäktige Gud dem i detta år hafver täckts låta öfvergå, såsom är först med den grufliga missväxt på säden i landet, därom E. K. M. nogsamt tillförene är adverteradt — — — därföre nu hos de otalige fattige en sådan

ynklig spis vankas, att en part sig sjelfva förgifvit. Jämmern är här större än jag någon tid för E. K. M. kan förtälja».

Följande år 1639, i en skrifvelse dat. Skellefteå den 17 dec., begär allmogen hos K. M. befrielse från kvarntullspenningarne, »efter uti vår besvärliga landsort finnes största och mesta delen af allmogen, som äro underkastade stort armod och fattigdom och hafva snart intet annat att mala och baka sig till föda än bark och agnar».

År 1641 d. 13 okt. skrifver regeringen till landsh. Frans Krusebiörn angående åtskilliga lindringar för allmogen i deras utlagor på grund af landets fattigdom. »Vi hafva fast ogerna», heter det däri, »icke utan största medlidande hört och förnummit, hurusom den högste Gud hafver hemsökt största delen af Norrlanden med missväxt uppå deras säd, så att de ett hårdt år hafva till att befara och befrukta». Utom lindringar i utskylderna lemnades allmogen fritt att hemta sig spanmål, hvarifrån de helst önskade, hvarjämte åtskilliga kronans förråder i sydligare landskap ställdes till befolkningens förfogande, men huruvida något däraf kunde komma den till godo, är mera än tvifvelaktigt, då denna kongl. skrifvelse först omkring d. 1 nov. kunde ankomma till ort och ställe, en tid då vintern redan gjort all sjökommunikation med södern omöjlig.

År 1643 d. 4 sept. skrifver allmogen till K. M. ifrån Skellefteå: »Eftersom uti dessa hårda åren hos mesta parten intet annat finnes till föda och lifsnäring än bark, halm och hö, hvarföre begäres uti all ödmjuk underdånighet att kunna med kvarntullens pålaga blifva förskonade».

År 1657 var stor missväxt öfver hela Västerbotten.

Från Torneå socken skrifves till K. M. år 1664: »Isynnerhet uti våra begge socknar varit en sådan hunger och nu är, att icke på 30 år en så svår tid kunde minnas, förmedelst vi fattige kronans skattskyldige måtte vårt lif uppehålla med bark och grufligt ätande, vår kropp styrka med detta, hvilket Gud allsmäktig sig med sin mildrika godhet däröfver förbarmande varde».

År 1675 skrifver landshöfdingen Johan Graan till K. M. ifrån Umeå: »Näst detta E. K. M. vill jag uti största underdånighet påminna om det eländiga tillståndet, som är här i landet på spanmål, så att folkets bröd är nästan icke annat än agnar och bark och på vissa orter förspörjer man förvisso att de måtte söndermala halm och hö och spisa sig med, hvaraf en

stor död i landsorten förorsakad är, så att manshjelpen således mycket dagligen förminskas».

I Västerbottens allmoges skrifvelse till K. M. dat. Umeå d. 12 sept. 1680 heter det:

»Såsom Gud allsmäktig hafver isynnerhet anno 1674 och 1675 jämväl ock 1676 medelst brist på utsäde behagat straffa denna landsorten med stor missväxt och hungersnöd, så att många blefvo förorsakade kvittera och afstå hemmanen, resa bort på andra orter med hustrur och barn för hunger skull; i synnerhet hafver Gud hemsökt oss fattige undersåtare i Torneå och Kalix socknar med ett exemplariskt straff, i det våra hästar, kor och andra kreatur äro hoptals bortstörta, både hemma i husen såsom ock ute på marken, där de hafva gått om sommaren i bete, utaf en förgiftig boskapspestilentia, hvilken i många år här häftigt grasserat hafver [1], för hvilka olyckliga händelser, Guds straff och ris här i landet, stora restantier på kronoräntor innestå, isynnerhet i Torneå socken och för de åren som vi fattige under arrende [2] varit hafva, hvarföre vi bönfalle E. K. M. täcktes oss med berörda restantier benåda».

Öfver- och Neder-Torneå sockenboar skrifva under samma datum: »Såsom vi fattige, skattskyldige undersåtare bo i den kallaste och svåraste orten uti hela Sveriges rike och sällan (Gud bättre) få någon årsväxt, utan måste merendels till födan bruka stampad halm- och barkkakan, ja, Gud sig öfver oss nådeligen förbarme, förflutna åren mången hafver för hunger skull måst förtära obekväm spis, som häst och andra självdöda kreaturs kött, dem de funnit ligga här och där på marken, månge hafva däraf strax sjuknat och hoptals såväl däraf som idel hunger igenom döden afgångna, så när till 250 personer på en kort tid i dessa begge socknar; K. M. allerunderdånigst bedja och bönfalla vi att för ofvantalda vår stora nöd och jämmerliga tillstånd varda efterlåtna att lösa vår gärdesspanmål efter kronovärderingen [3].

[1] Enligt en inför tinget bestyrkt uppgift hade Öfver-Kalix socken under åren 1679—1685 förlorat 117 hästar, 524 kor, 664 får och 10 svin.

[2] Genom kgl. brefvet d. 27 oct. 1653 hade nämligen handelsmännen Abraham och Jakob Momma (adlade Reenstierna) tillika med deras kompanjon Arendt Grape till understöd för fortsättande af bruksrörelsen vid Kengis jernbruk och grufdriften vid Svappavare kopparmalmberg erhållit privilegium att arrendevis från Öfver- och Neder-Torneå socknar uppbära alla från dessa socknar utgående årliga ordinarie och extraordinarie räntor och utlagor samt dagsverken och laxfiskearrenden, hvarjämte arrendet för de fem första åren 1653—1657 först efter dessa års förlopp behöfde till kronan erläggas.

[3] En gripande skildring af nöden i Kemi vid denna tid förekommer ock i en lagmanstingsberättelse från samma ort.

År 1682 var ett missväxtår. — År 1689 d. 1 juli skrifver landshöfdingen Gotth. Strijk ifrån Umeå till K. M., att »allmogen här i landet så alldeles utmattad är, att det föga till lifsmedel äger, utan består dess föda mest uti barkbröd och något litet mjöl». Emellertid uppskickade regeringen 2,000 t:r spanmål och erhöll allmogen arbete genom vägs upptagande ifrån Kalix och Torneå, där man förut icke kunnat framkomma med vagn om sommaren; hvarför de resande till Finland hittills merendels begagnat sig af båt från Luleå till Ijo.

Ännu vid århundradets slut åren 1695—1697 hade Västerbotten i likhet med hela landet att genomgå svåra lidanden, då, såsom i en senare landshöfdingskrifvelse säges, »den högste Gud behagade straffa Västerbotten med en svår missväxt, att alla dessa år intet utsäde i länet ficks, hvaraf härflöt först en stor hunger, att mycket folk bortdog, sedan lemnades en ganska stor myckenhet hemman öde och kronan hemfallit».

Från Kalix skrifves d. 15 mars 1697 om dessa missväxtår: »Dock är här i landet nu allt som förstördt och omvändt utaf de tvenne stora oår, som här varit, och har här nu utaf den ovanliga spisen och hungern yppat sig åtskilliga sällsamma sjukdomar, hvaraf folket i några socknar så hoptals dö, att näppeligen de lefvande hinna begrafva de döda, och vid tingen hinner man intet annat än döma tjufsaker». Och ännu 1699 d. 16 febr. skrifver landshöfdingen Gustaf Douglas, att »en stor del af hemmanen i år som det förledne blifvit osådda, landet aldrig tillförene varit så utblottadt på säd».

(Forts.)

Krönikorna om Gustaf Vasa

AF

H. WIESELGREN.

I.

Kung Gustaf var under sin lifstid betänkt på att skaffa både sig och Sverige tillförlitliga häfdatecknare, men *föremålens heder* borde vara historiens ändamål, eljest vore den icke värd att se dagens ljus och komma inför eftervärldens ögon. Därför var han missnöjd med Olaus Petri, af hvars studier i riksens handlingar han väntat ett helt annat resultat, än hvad den på 1540-talet författade Svenska krönikan utvisade. Rikets fornhäfd betraktade Olaus med större kritisk skärpa än någon samtida, unionsstriderna och hierarkien med större opartiskhet än konungens samvete ville som rättvist erkänna: han hade icke så mycket *sökt rikets heder*, som honom vederbort. M. Olaus fick nog själf höra att hans krönika »icke mycket dugde», och planen att han skulle fortsätta den för tiden efter 1520 öfvergafs. M. Olaus dog, hans bror ärkebiskop Lars fick befallning att skrifva en krönika, som bättre stämde öfverens med konungens kraf, och — hvarför skulle den krönikan sluta med Stockholms blodbad? Dit hade författaren hunnit 1559.

Bref och uttalanden af kung Gustaf visa, att han äfven på annat håll sett sig om efter häfdatecknare, liksom han sörjt för att en häfdagömmare skulle finnas i det af honom nyskapade kansliet, och riksens handlingar icke längre följa konungens tillfällige kansler åt, om han gitte dem förvara eller förfara. Mälarestiftens båda biskopar, Botvid i Strängnäs och Peder i Västerås, voro inblandade i krönikefrågan, den förre af konungen misstänkt för en krönika om honom i mäster Olofs anda, den senare

af konungen använd som biträde, när han själf ingrep i den historiska polemiken. Skulle då icke biskop Peder ha fått ett uppdrag, analogt med det som gafs ärkebiskop Lars — att skrifva en mera »hedersam» krönika, än Botvids? Biskop Peder var under 1550-talets flesta år konungens hofpredikant och hans varme beundrare.

Och häfdagömmaren skulle göra sitt till. Han borde väl kunna uppteckna riksens märkelige händelser, krig och fördrag, pestilentier, eldsolyckor, underlige järtecken, adelige och andelige stormäns död, med hvad annat som tjänligt vore. Rasmus Ludvigsson, som först haft konungens befallning att uppsamla bref och handlingar i landsortens kyrkor och kloster samt släktledningar från de adliga ätterna, allt i ändamål att reglera återbördning från kyrkan af frälsemäns jord, Rasmus Ludvigsson vore nog att påräkna åtminstone som biträde åt den, som med konungens lof eller på hans uppdrag finge skrifva hans historia.

* * *

Knappt var konungen död och med vederbörlig ståt begrafven, förrän krönikor om hans märkliga lefnad begynte spridas i afskrifter, såväl inom adliga som prästerliga och borgerliga familjer. Rikskrönikorna, vare sig Olofs eller Lars', voro icke på långt när så begärliga. Och detta var ju icke underligt. Utförligheten var större i kung Gustafs krönikor, synnerligen för hans märkliga ungdoms- och stridsår. I alla landsändar lefde de, som hört honom på rikssalen säga och hans hofpredikant i likpredikningen upprepa: »Käre, gode Svenske Män, j see wäl, att jagh nu står här vthi ett kongligit Palatz, Men oss bör icke förgätit haffwa, att för 40 åår sedan syntes thetta för alle Menniskiors ögon omöyeligit, när jagh gick i skogh och skjul, klädd vthi en walmans kluut, drak watn och ååt ymkeliga» . . . Fosterlandskänslan enades med kärleken till det underbara, att åt »Then Stormechtige Högborne Herres, Herr Gustaffz Swerigis, Göthes och Wendes Konung Sanferdige Historie» bereda vidsträckt spridning, och från de sorgliga dagar, man under sönernas stridsår och missregering upplefde, var det en trösterik uppfriskelse att låta sig af krönikan föras tillbaka till den »helige konung Gustafs» förunderliga bedrifter.

Krönikorna kunde ju icke vara alla lika, som exemplaren af en tryckt bok. En utsirade sin afskrift med konungens 32

anor, en annan ägde om hans förfäder en sammandragen uppgift; den ene hade flera, den andre färre notiser från konungens sista år, den ene en längre, den andre en kortare framställning af Dackefejden. Framåt slutet af kon. Johans tid hörde man talas om, att gamle riksdrotseten Per Brahe, grefven till Visingsborg, kung Göstas systerson och svåger, skulle hafva skrifvit sin morbroders krönika, och kung Johan tog lika illa vid sig om denna, som hans fader gjort vid ryktet om Olai Petri krönika om kung Gustaf. Liksom denne trodde, att mäster Olofs släkt och vänner undandolt hans krönika, så trodde också Johan att grefve Brahes barn gjort med hans. Men kung Johan öfverlefde icke länge den gamle grefven.

Måhända hade den tidiga och rikliga spridningen i afskrift af konung Gustafs krönika gjort behofvet af dess tryckning mindre kännbart, kanhända äfven att ojämnhet i behandlingen af konungens historia före och efter 1530-talets ingång ansetts som skäl att den icke kunde uppträda med en tryckt historias större anspråk. Nog af, den tredje af kung Gustafs söner var kommen till makten i Sverige innan det på allvar blef tal om att få den store faderns lefnads- och regeringshistoria på pränt. Icke ens likpredikningen öfver honom var tryckt. Men riksrådet Arild Huitfeld hade begynt låta på pränt utgå de danska kungarnes historia, och den nationella täflan syntes nu åstadkomma hvad den sonliga pieteten dittills ej förmått. Hertig Karls sekreterare Erik Jöransson (Tegel) hemförde 1596 från Köpenhamn, dit han åtföljt hertigens sändebud till k. Kristian IV:s kröning, Arild Huitfelds nyutkomna historia om kung Gustafs svåger och samtida k. Kristian III. Hertigen tog boken, läste den med stor förargelse och tänkte ej länge bli svaret skyldig; »och förthenskuld», berättar Erik Jöransson, »befalte [han] migh samma historia collationera med the skreffne hög:te Konung Gustaffs Chronikor, som funnes hoos mänge här i riket fast ofullkomlighe, effter the förnemligaste Handlingar och Acter vore merendeels i them vthelåtne, och ganska litet antecknat aff thet som skeedt och händt war, vthi H. K. M:s sidsta Regementz åhr».

Erik Jöransson fick nu i uppdrag att redigera och i omnämnda fall föröka »the skreffne Chronikor», för att sålunda för tryckning anordna en konung Gustafs historia, som kunde tjäna till vederläggning och svar å svensk sida mot Arild Huitfelds framställning. Det dröjde länge, innan Erik blef färdig, helst

allting skulle af hertig — sedan konung — Karl censureras, så att Erik Jöranssons historia, enligt hans egen uppgift, »medh rätta wäl må kallas H. K. M:tz eget wärck». Så föregaf han i »epistola dedicatoria» till Gustaf Adolf, när boken ändtligen 1622 färdigtrycktes (tillegnan är daterad 30 Martij 1522!). Men »the skreffne chronikor» gå igen, ord för ord, på de flesta af bokens sidor, ehuru redigeringen i allmänhet och censureringen i synnerhet gjort, att krönikornas roll för kung Gustafs historia alldeles icke med Erik Jöranssons bok var utspelad.

1620 trycktes i Stockholm biskop Peders i Västerås »Ähre-prediknings öffver . . . Herr Gustafs, Sveriges . . . Konungz och Faders, Christelige Lijk», utgifven af superintendenten Sylvester Phrygius. Här och i Erik Jöranssons stora bok skulle man således äga hvad förut i handskrifna böcker gått öfver land och rike, och vida mera därtill.

Men Erik Jöranssons bok vann icke bifall. Oppositionen mot Huitfeld var icke stor nog, hans stilistiska oförmåga däremot mer än stor. Man började tvifla på att arbetet verkligen varit af Karl IX godkändt.

Redan i samma årtionde, som det blifvit tryckt, befallde k. Gustaf Adolf sin page-hofmästare, en väl studerad magister, Egidius Girs, att »compilera Historias Vasorum», hvarför han äfven anställdes i riksarkivet. Uppdraget fullgjordes verkligen, men Girs' krönikor blefvo icke tryckta förrän i långt senare tid. Gregorius Borastus i Polen torde haft, Johannes Messenius på Kajaneborg har haft kung Gustafs skrifna krönikor att tillgå som källa för denne konungs »böcker» i deras rikshistorier, likaså JOHANNES LOCCENIUS för sin »Rerum Suecicarum Historia a rege Berone III usque ad Ericum XIV deducta», tryckt i Stockholm 1654. Och nu först blir det fråga om författaren (eller författarne) till dessa krönikor, hvilka alla troget följde.

Loccenius meddelar nämligen en källförteckning, i hvilken läses: »Erasmi Caroli (ut putatur) chronicon M. S. contractum Gustavi I, qvod ab illustri Dn. Erico Sparr, nunc in Norlandia Gevaliensis districtus præfecto utendum habui». I andra upplagan, 1662, finnes ingen källförteckning, men i anmärkningarna till texten om kung Gustaf anföres »Erasmus Caroli in vita Gustavi I» som källa för uppgiften om segerhufvan och om namnen på k. Gustafs lärare i Uppsala. I tredje upplagan, 1676, läses i »Index actorum et codicum MSS», hvilka författaren be-

gagnat: »Erasmi Caroli Chron. Gustavi I. contractum & Aliud incerti autoris; quæ ab ill. D. Erico Sparre R. Senatori & Præside Judicii R. Aboensis utenda accepi.»

Loccenii historias första upplaga — med »ut putatur» — utträngdes så snart af dess utvidgade och fortsatta efterföljare, att den blef ytterst sällsynt, då däremot de senare båda upplagorna, i synnerhet den tredje, länge spelade en hufvudroll i vår *tryckta* historiska litteratur, till hvilken Girs' Gustaf I ej hunnit fram förrän mellan Loccenii 2:a och 3:e upplaga och Messenius först i 1700-talets begynnelse. En tjänsteman i det för forn- och häfdaforskning inrättade Antikvitetskollegium fick på 1680-talet samma uppdrag, som page-hofmästaren Girs 60 år förut: han hette Tobias Wester (Westenhielm). 1682 begynte han sitt arbete, 1710 och 1712 lämnade han två tjocka tomer till tryckning, men då ingen tryckning blef af, trots kungl. befallning — ty hvar taga medel till kostnaden — hämtade författaren 1714 sitt arbete tillbaka. Hans modfäldhet synes af det sätt, på hvilket kung Gustafs sista sexton år blifvit behandlade: framställningen af dem är ofantligt kortfattad emot det föregående, men den vanliga uppgiften, att k. Gustafs historia af Westenhielm lämnats oafslutad, är oriktig.

Westenhielms arbete är fortfarande otryckt. På 1730-talet var regeringen däremot betänkt på att för allmänbildningens behof utgifva Loccenius på svenska; öfversättningen utfördes, gillades af censor — men blef aldrig tryckt. En ny tid ingick, 1600-tals författarne hade man växt öfver hufvudet.

Men kung Gustafs handskrifna krönikor fingo fortfarande göra tjänst som goda källor, ja kanske mera än arkivforskning. Olof Celsius, som beskylles att t. o. m. hafva användt abbé Vertot som källa för sin behagliga framställning af gamle kung Gustaf[1], erkänner i företalet sina förbindelser till dessa skrifna krönikor, hvilkas författare han med någon osäkerhet uppger. Men vissheten kom snart. De gamla handskrifterna, trots både Tegel och Girs, voro ännu kvar i talrika exemplar, och man hade ledsnat vid anonymiteten. »Rasmus Carlsson» hade man lärt af Loccenius, som synes fått uppgiften med det från Erik Sparre — den halshuggne Eriks sonson — lånta exemplaret af en krönika. »Aliud Chronicon incerti autoris» hade han lånt från samma Sparre-bibliotek. Hvem kunde ha skrifvit den?

[1] Sivers, Ett märkvärdigt Stycke af k. Gustaf I:s hist., Sthm 1754, s. 36, not.

Först synes man ha tänkt på Laurentius Petri. Flera exemplar finnas med påteckning från tidigare hälften af 1700-talet att Laurentius Petri är författaren. I själfva Antikvitets-Archivets katalog, upprättad af C. R. Berch, finnas tre exemplar af ärkebiskop Lars' krönika om k. Gustaf I. De tillhöra nu kongl. biblioteket, som jämväl har ett exemplar med påteckning, att det är *egenhändigt* skrifvet af ärkebiskop Lars! 1750 insände Visby konsistorium till kanslikollegium en dyrbar handskrift, nämligen — Olai Petri krönika om Gustaf I. Drottning Ulrika Eleonora hade flitigt läst grefve Per Brahes krönika om samme konung, af hvilken äfven Riksarkivet ägde exemplar. Och Rasmus Ludvigssons krönika kändes i många exemplar, några kallades Peder Svarts krönika; dessa namn voro dock sällan åtecknade något exemplar, aldrig med gammal handstil.

Olof Celsius' broder, rikshistoriografen Magnus von Celse, beslöt kritiskt undersöka och bestämma dessa olika krönikor, från början utan undantag anonyma, nu försedda med så skiftande författarenamn. Undersökningen offentliggjordes 1768 af Gjörwell i »K. Bibliotekets Handlingar». Att Ol. Petri eller biskop Botvid skrifvit någon krönika om kung Gustaf anser Celse alldeles obevisadt och föga troligt, uppgiften om Laur. Petri som författare till en dylik bestrider han äfven, men för öfrigt indelar han de befintliga krönikorna i följande slag: PEDER SVARTS, som slutar med året 1533; RASMUS LUDVIGSSONS, som i sin krönika införlifvat en berättelse om Dacke-fejden, 1538—43, af Sven Larsson, borgmästare i Vadstena, enligt uppgift af Widekindi; RASMUS CARLSSONS, »sekreterare i gamla Cancelliet under k. Gustaf och dess söner» (en titel, som af tillgängliga uppgifter i riksarkivet ingalunda vinner bekräftelse); SVEN ELAFSSONS — aldrig anonym, aldrig sammanblandad med de anonyma och endast berörande k. Gustafs fyra sista lefnadsår; en fortfarande anonym i Skoklosters bibliotok[1] samt PER BRAHES bearbetning af Rasmus Ludvigssons. Om alla dessa krönikor anmärker Celse, »at hvarje ny författare betjent sig af sin föregångares arbete och däraf ord ifrån ord mycket afskrifvit. Särskilda afskrifvare torde ock, som troligit synes, ibland hafva nytjat en omständeligare början af den ena krönikan att sätta framför en annan, eller ock att ur den ena eller andra tillägga och förbättra, hvad dem

[1] Det anförda slutet är — Per Brahes. Men »*orediga*», hvaröfver Celse spekulerar, står där icke om k. Gustafs regemente, utan *oroliga*.

godt syntes.» Detta får naturligtvis icke gälla om Sven Elafssons minnesanteckningar, ehuru det yttras om alla. Och högst märkligt är det, att trots dessa åsigter, Celse ändå på grund af olika beygnnelser och slut gör fyra särskilda krönikor, af hvilka endast en kallas bearbetning från en annan, Per Brahes af Rasmus Ludvigssons.

Härmed var nu saken klar. Efter de i Celses uppsats anförda begynnelse- och slutord igenkändes krönikan och försågs med författarenamn. Rasmus Carlsson fick de flesta exemplaren, därnäst Rasmus Ludvigsson. Svart fick icke många. E. M. Fant utgaf 1782 en disputation »de historicis R. Gustavi primi.» Han framhåller Peder Svart som den förste, Rasmus Ludvigsson såsom den där användt Svarts flit för sina ändamål och Rasmus Carlsson som förkortare af den Ludvigsson-Svartska krönikan. Han anför begynnelserna af de tre slagen utförligare än Celse och öfvergår därpå till Brahe, som, säger Fant, ej skytt mödan att afskrifva Rasmus Ludvigssons krönika och därvid förökat den med många och viktiga tillägg. Ur dessa anför han den sedan ofta omtryckta förträffliga skildringen af k. Gustafs person.

Warmholtz, i Bibliotheca historica Sveogothica, hvars del om k. Gustaf trycktes 1791, slöt sig till föregångarne. Geijer, i en disputation 1821 »Supplementa ex Chronicis Manuscriptis ad hist. regis Gustavi I ab Erico Georgii Tegel conscriptam», hänvisar angående dessa krönikor till Celsius, Celse, Fant och Warmholtz, och ehuru han säger det vara kändt, att flera krönikor finnas, hvilka tyckas härflyta från en gemensam källa och af olika afskrifvare varierats efter hvars och ens lust och kunskapstillgång, behållas de antagna författarnamnen. Ett normalexemplar af Rasmus Ludvigsson anföres: det är skrifvet 1599 och Celsius har däri tecknat »att detta måtte vara Rasmus Ludvikssons eget oförändrade exemplar» (Rasmus dog 1594, som Geijer i not meddelar). Rasmus Carlsson får både krönika och sekreteraretitel, Per Brahe får erkännande, men »den så kallade Svarts krönika — så vidt af den mig tillgängliga codex får dömas, kan så mycket mindre ha utgjort någon grundval för Rasmus Ludvigssons historia, som den snarare är blott en okunnig skrifvares afskrift af Rasmus' krönika: han har lagt till i början litet om k. Gustafs slägtregister, ja här finnes både uppgiften att vara skrifven i Johan III:s tid och Vadstena-borgmästaren

Sven Larssons Dackefejdskrönika, som Rasmus Ludvigsson införlifvat med sin krönika»

Således — Svart så godt som struken ur författarnes antal. Brahes krönika blir däremot ytterligare framhållen såsom värd att beaktas, enär den »har rätt mycket, som saknas i de öfriga och ännu icke ingått i det allmänna vetandet.»

Strinnholm var icke sen att lyssna till rådet. Mer än någonsin förut i tryck är Per Brahe citerad i »Svenska folkets historia under konungarne af Vasaätten». P. Wieselgren gör som Geijer: i Sveriges Sköna Litteratur (III, tryckt 1835) heter det om biskop P. Svarts krönika, att man ej får från hans »ärepredikan» sluta sig till stilen i hans krönika, hvilken är »blott en chronologi i gamla stilen på 24 ark». Både Hammarsköld och Wieselgren knäsätta Rasmus Carlsson. Den senare tillägger, förledd af den tryckta Nescherska katalogen, att originalet till Rasmus Carlssons krönika »torde finnas i Nescherska samlingen». Där fanns verkligen en nu Kongl. biblioteket tillhörig handskrift med Rasmus Carlssons namn både å rygg och titelblad, men vida yngre än — Loccenius. Rasmus Ludvigsson växte upp till en historiker af betydande dimensioner på grund af de många titlar å hans arbeten, hvilka anföras. Både Rasmus Carlsson och Rasmus Ludvigsson inrangeras af P. Wieselgren såsom män ur det demokratiska partiet, hvilka mer eller mindre tydligt slöto sig kring Göran Perssons idéer. Men i Biogr. Lexicon (1841) glömmes icke Messenii yttrande om den flitige Rasmus Ludvigsson, att hans arbeten ej kunnat tryckas på grund af författarens ringa snille (»propter ingenii tenuitatem»). Där upptages äfven Peder Svart (Niger, 1843), med ett citat om hans krönika, af Kylander, att »åtskillige senare författare merändels betjent sig af hans arbete och derutur mycket ord ifrån ord afskrifvit.»

* * *

Sådan är, för mer än tre hundra år, de anonyma krönikornas litteraturhistoria. Personer hafva blifvit hedrade med författarenamn och vanhedrade med plagiatorstitel, utan att själfva därtill i ringaste mån hafva medverkat. Om Rasmus Carlsson varit tidigare ägare eller endast afskrifvare af det krönikeexemplar, som från Sparre-biblioteket kommit Loccenius till handa — eller om namnets hemul är en vantolkning af Rasmus L:son — kan vara just likgiltigt. Likaså, om den 1597 å titel-

bladet till en Gustafs-krönika med Dackefejdsbeskrifning tecknade »Sven Larsson, Wadstenas», varit borgmästare i Vadstena eller afskrifvare för rådman Erik Biörsson i Stockholm, å slutbladet tecknad som egare samma år (exemplaret i orig. och i afskrift från 1712 finnas i K. Bibl.). En undersökning af materialet lemnar ingenting åt dem, såsom fördelningen mellan SVART, RASMUS LUDVIGSSON och BRAHE af deras hittills ej rätt åtskilda literära egendom nogsamt skall utvisa.

II.

Sedan 1870 är Peder Svarts krönika tryckt, utgifven af G. E. Klemming. I förordet redogör utg. för den handskrift, han vid utgifningen följt. Det är ett konceptexemplar, utvisande omarbetningar, utstrykningar, bortskärningar af blad, i nuvarande skick saknande begynnelse- och slutblad, hvilka äro ersatta med blad af senare hand. De ursprungliga bladen äro skrifna med tre olika handstilar, hvilka samma tre handstilar, liksom den korrigerande handen, återfinnas i det i Riksarkivet förvarade originalet till P. Svarts ärepredikan vid K. Gustafs likbegängelse. Klemming anser äfven kompositionens duglighet och krönikans fragmentariska beskaffenhet vara bevis för antagandet, att här Peder Svarts krönika föreligger. Biskopen dog nämligen 1562, ett fullgodt skäl att hans krönika afbröts med år 1533. Ett annat exemplar af samma krönika har de i trycket intagna begynnelse- och slutbladen, med titeln: »Chrönica och en kort historiæbeskrifning om . . . Gustafs, Sveriges . . . Konungz, . . . regeringh . . . författadt och stält åår — — 1561». Svart har således enligt denna (för öfrigt om Ludvigsson starkt erinrande) titel begynt sitt krönikeverk så fort han afslutat ärepredikningen, och under inemot två år hunnit med så mycket som kunnat inrymmas på 173 oktavsidor i Klemmings upplaga, eller till och med underrättelsen om prins Eriks födelse 1533, hvarigenom, säger författaren, Kung Gustafs regemente blef så stärkt, att ingen nu mera dristade gifva sig upp emot honom, förrän . . . Nils Dacke . . . »9 åår ther efter, som framdeles wijdare berördt warder». Ur andra exemplar har utgifvaren ej sökt bättre läs-

arter, ej velat ifylla lakuner eller rätta felskrifningar [1]. Att sådant med någon — om ock ringa — fördel kunnat göras, visar jämförelser med andra handskrifter, men vid hvarje om än intressant tillägg i texten kunde ju riskerats, att detta tillägg icke härstammat från biskop Svart. Peder Svarts författarskap bestyrkes i öfrigt genom en anteckning af Martin Helsing (i Riksarkivet), daterad $^{9}/_{12}$ 1561, enligt hvilken han fått uppdrag att öfverse konung Gustafs af Peder Svart påbörjade historia.

Svarts krönika har icke på originalkonceptets blad den egendomliga underrättelsen, att den med Kung Gustaf nästan jämnåriga fru Kristina Gyllenstierna (f. 1494) skulle bland andra »gamle frwger her i riket» närvarit vid hans födelse och bevitnat »seegerhufvan» på hans hjessa och röda korset på hans bröst. Men hon uppräknas i alla exemplar med den »äkta» begynnelsen — och i alla de andra med. Dessa andra begynnelser utgöras af en genealogisk inledning, grundad på Svarts ärepredikning, till olika vidlyftighet utförd i olika exemplar. Som K. Gustafs lärare i Upsala nämner originalkonceptet endast två, hvaremot ärepredikan (och de flesta krönikor) har fem, af hvilka fyra hos Loccenius citeras från »Rasmus Carlsson». Själfva originalkonceptet i Kongl. Biblioteket bär Rasmus Carlssons namn på det nyskrifna titelbladet.

I Svarts krönika förekomma (tr. uppl. ss. 4, 11, 25) hänvisningar till »Her Steens Crönicha» och »Konung Hanses och gamble Her Steens Crönicha». Dessa hänvisningar peka otvifvelaktigt till redan före 1561 utförda *försök* till krönikor, af alldeles samma art som de senare daterade »Extract», »Memorial», »Diarium», »Chrönika», merändels med långa titlar, utförda af Rasmus Ludvigsson med egen hand och ännu i dag i K. Biblioteket vitnande om storleken af hans stil, mängden af hans begynnelser och tyngden i hans komposition.

Antagligen hade Rasmus Ludvigsson redan före 1560 utfört flera dylika, kanske till konungens tjenst, troligen till Peder Svarts. De nämnda citaten hänvisa därpå. Men de kvarvarande begynna med 1562 och sluta med 1585.

---

[1] Så bör t. ex. ss. 4 och 96 läsas fläskbänken (slagtebänken) för fiskbänken; s. 6 salt (näml. mat), öl etc. i st. f. salt öl; s. 26 lakunen utfyllas med samma gårds namn som på föreg. sida, Strö; s. 39 de *60* tyska knektarna, hvilka så väsentligen nedslogo fiendens framgång och mod, läsas *600*; s. 41 Haund läses Hagund; s. 136 hr Carl Eriksson tillägges bland riddarne; s. 148 en förkortning (två gånger) läses »Her Nielses» (i Hvalstad), i st. f. »Her Nielssons».

»Ett kortt Extract eller memoriall vtaff thens Stormechtigeste Högborne Furstes och Herres Her Gustaffz Sweriges Götis och Wendis Konungx (: höglofflig oc salig i åminnelse hoss Gud then alzmechtigeste :) Regementis Achter och. Handlingar, iffrå Anno 1517 och till anno 60. Anno 1562» innehåller en till halfannan sidas notiser för hvardera af åren 1517—20, 23, 28, 35, för K. Gustafs öfriga regeringsår ännu färre (för några inga), men har för åren 1562—65 notiser om sjökriget med Danmark och ett blad diverse utländska notiser. Ludvigssons nära förbindelse med Jacob Bagge och dennes familj, bevitnad af hans bref till sonen (tr. i Sk. Samf. Handl.), af hans grafverser öfver Jacob själf (tryckt ibid.), visar sig redan i anteckningarne i detta »Extract» och sedan i följande samlingar af samma natur, i det sådana företag, i hvilka Bagge varit med, omständligare behandlas. För öfrigt kan märkas, att enligt notisen i detta »Extract» om affären med gisslan år 1518, får saken ett för K. Kristians åtgärd mildrande utseende. Här berättas nämligen, att då Stockholms borgmästare och råd (samt Hemming Gadd, tillägger Per Brahe) icke ville tillstädja hr Sten att draga ut till Dalarö att samtala med kungen, sände hr Sten de sex namngifna herrarne som säkerhet för konungen att i stället infinna sig hos hr Sten. Enligt denna version skulle således kung Kristians accept af denna ändring i föregående aftal om mötet icke inväntats, och han kunde således anse sig vara i sin goda rätt att behandla de sex herrarne som krigsfångar. I Svarts krönika berättas den danska gisslans ankomst till hr Sten; »men när han (konungen) såg detta vara förgäfves lät han sig understå» att han i stället skulle själf komma till hr Sten, »begärandes för den saks skull till gisslan för sig . . . . .»

Under återstoden af 1560-talet synes Rasmus haft så mycket att syssla med jordeboks- och klostergodssaker, slutande med en å honom utfärdad dödsdom för »falska register», att han icke kunnat fortsätta sina krönikeförsök. Men 1570 daterar han ett nytt: »Ett kårt Memorial på . . . Kung Gustafs . . »Crönikes beskriffning . . . till wijdere och högre förbättring stält». Här begynner han med K. Gustafs födelse 1495 (1496 framgår ur Svarts ärepredikning, ehuru icke direkt utsatt). Kung Gustafs ungdomsbedrifter behandlas utförligt (fem »Victorier» uppräknas från striderna kring Stockholm under hr Stens tid) 1514—18, upptagande 11 foliosidor, hvarefter vidtager en af annan hand

utförd renskrift, försedd med Ludvigssons rättelser, berättande 1521 års händelser med ledning af Svarts krönika, i hvilken endast obetydande ändringar göras. Men efter detta vidtager åter Ludvigssons hand med $2^1/_2$ sidor om 1534, hvarefter följer renskrifvarhandens afskrift af 1534 års tre traktater med Danmark och referat af några andra K. Gustafs bref samma år. Härmed slutar detta fragment, som synes visa en afsigt att fortsätta och föröka Svarts verk.

Nästa försök bär ingen datering, men synes af handstilen att döma höra till 1570-talet: »Crönica ... Gustaffs ... på thz kortteste författet och beskreffven». Början göres med Brännkyrka-slaget 1518, redan med talet till Mora bönder slutar krönikan. Så kommer ... »Gustaffz ... Historia kortteligen förfatet».... Begynner med Gustafs födelse 1490 och går på 23 blad fram till 1537, hvarefter fem delvis icke fullskrifna blad omfatta åren 1547—54, renskrifvarhand behandlar 1555 (Jacob Bagges bedrifter vid ryska gränsen) på två täta sidor och 1556 på en, samt gamle Rasmus fortsätter med åtta smånotiser för åren 1557—60.

Ändå senare — af handstilen att döma — kommer Ludvigssons största försök. En yngre hand har kallat luntan »Diarium skrifvet med Rasmus Ludvigssons hand». Han har lagt upp ett diarium eller annal, begynnande med 1534. Första resan har han hunnit till 1536 i maj, sedan begynt igen med 1534 och nått fram till 1560. I början äro ett eller två blad afsedda för hvarje månad, sedan blir indelningen icke så jämn. Löst i denna tjocka bundt ligger fragment af ett med Ludvigssons hand skrifvet referat af K. Gustafs anvisning till rätt jordaskötsel.

Detta diarium har för många år särdeles rikliga notiser. Bland notiserna om grefvefejden märkes en noga detaljerad underrättelse om stormningen af Halmstad, som icke ingått i Erik Jöranssons verk. Vid notisen om hertig Johans födelse kallas denne konung och »min nådige herre, som ännu är i lifvet». För 1540 äro månaderna januari—mars tomma. För juni berättas utförligt konungens och rådets bestämmelser om hvilka vägar som skulle hållas för allmänna landsvägar: Halmstad—Bogesund, Bogesund—Skara, Varberg—Skara, Varberg—Jönköping, Varberg—Lödöse, Lödöse—Skara, Lödöse—Lidköping—Skara, Norge—Skara, med uppgifna mellanstationer. Drager någon annan väg än de fastställda och kommer till skada, kunna

deras klagomål ej upptagas, undantagandes från orternas bönder, hvilka det är efterlåtet begagna äfven andra vägar och stigar, som för deras arbete kunna vara nyttiga. — Hela 1541 är uteslutet. Om Dackefejdens begynnelser finnas detaljer som saknas hos E. Jöransson, men de flesta af de omständliga notiserna finnas, stundom ord för ord, återgifna af honom. Den Sven Larsson påbördade Dackefejdskrönikan, som Rasmus L. skulle införlifvat med sin krönika, har tydligen sin hemul i Rasmus' egenhändiga skrift. 1545 berättas om ett ryskt infall i Norrbotten och Nyslotts län, för hvilket Erik Jöransson ej haft plats, men notisen 1546 om den stora fisken å Stockholms ström har han ordagrant anammat. 1547 föga, 1548, 49 intet, 1550—56 föga, 1557, 58 intet, 1559, 60 nio notiser. Anmärkningsvärdt är, att Erik Jöransson icke haft plats för notisen om Olai Petri och Laurentii Andrææ död 1552.

1584 lade Ludvigsson upp en väldig krönika, från Karl Knutsson till Johan III. När han skrifvit titeln och på 13 blad hunnit till 1467, slutar han. Men om »De Danskes falskhet» under samma tid gör han ett särskildt tillägg. »Her Svante Stures Historia» har 2 blad, ur hr Sten Svantessons finnas i samma omslag några blad, hvarå berättas om händelser 1516 och 1518[1]. — Ännu ett par dylika titelböcker med till största delen tomma blad har Rasmus efterlemnat. De förvaras i K. Biblioteket och bära Ant. Arch. signa D. 1, D. 18, D. 19.

Sådan ser Rasmus Ludvigssons historieskrifning ut, när man ej stannar vid de långrandiga titlarna. Mannen har nog ämnat att leverera en krönika om K. Gustaf, kanske två, en kortare och en längre, och synes afsett att för den förra begagna, i den senare inrymma Svarts krönika, uti hvilken han antagligen på grund af gjorda förarbeten ansett sig ega del. Men han har aldrig blifvit färdig.

Under den långa tiden, 1562 till bortåt 1590, har han däremot kunnat förse personer som sådant begärt med utskrifna exemplar af Kung Gustafs krönika, innehållande så väl Svarts bok, hvars koncept säkerligen funnits under hans vård, som hans

[1] Måhända är den i Sk. Samf. Handl. XII efter en afskrift tryckta R. Ludv:sons krön. om Erik XIV att anse som ett färdigarbetadt stycke ur den stora planen af 1584. Orig. skulle finnas i Linköpings bibliotek. Men då jag ej haft tillfälle att se detta och är misstrogen mot 1700-tals uppgifter om krönikeförfattare, vill jag endast påpeka att jag icke förbisett uppgiften. Krönikans innehåll och form vitna icke emot uppgiften annorlunda, än — att den krönikan blifvit färdig.

egna tillägg i början och slutet. Dessa ha på grund af olika förhållanden blifvit vidlyftigare eller kortare. De skifta i frågan om längden af den enligt ärepredikans uppslag utförda genealogien; i ett och annat exemplar finnas de 32 anorna utritade. De skifta i fråga om mängden af notiser efter 1533. De flesta af dessa notiser finnas i de olika notissamlingarna af Rasmus själf; de tidigare utskrifna exemplaren ha färre, de senare flera. Egare af ett tidigare utskrifvet exemplar ha skaffat sig afskrift af en senare, fylligare notissamling, i hvilken Dackefejden är hufvudsak. Denna fortsättning, som väl kan anslutas till Svarts sista ord, har också särskildt rubricerats och särskildt utskrifvits. Det förra är fallet med det exemplar, hvarå »Sven Larsson, Wadstenas» tecknat namn å titelbladet, det senare med den af Warmholtz under N:o 3005 upptagna »Berättelse om Dackefejden», af Sven Larsson, borgmästare i Vadstena, signerad med Ant. Arch. märke D. 46.2 (en afskr. fr. 1600-talet). De så rubricerade notisafdelningarna börja alla med 1538 och fortgå till 1560.

Men notiser, som icke återfinnas i de bevarade anteckningarna hafva ock ingått i somliga afskrifter. Ett 1596 dateradt exemplar i K. Biblioteket (ex. 15, med den längre geneal. inledningen, målade stamträd och vapen och prydlig textning) har t. ex. endast smånotiser om Dackefejden, men många om adeliga bröllop, morgongåfvor, dödsfall; inlägger i Gadds försvar mot bortförande af de som gisslan utsända herrarne (1518) Æsopi fabel om lammet och vargen, har åtskilligt om kriget med Lübeckarna, och för ryska kriget 1555—57 åtskilliga små detaljer (t. ex. att ryssarnes anförare när han vid Kivinebb mötte svenskarne, drack deras anförare till »ett stop med brendewijn»). Men äfven dessa notiser bära den Rasmus Ludvigssonska pregeln.

Naturligtvis kunde dock dylika korta notiser komma från många andra håll, men enformigheten af de några och tjugo exemplaren i K. Bibl. låta sluta till gemensamt underlag och utveckling i två typer, den längre eller kortare genealogiska början *till* och annalistiska fortsättningen *af* biskop Svarts oafslutade verk.

* * *

Bland de många, som förskaffat sig den sålunda utvigdade krönikan om konung Gustaf, var äfven hans systerson, gamle grefven till Visingsborg. Han hade följt kungens person från sin ungdom till konungens död, under mer än tjugo år, han

kände i detalj sin moders, sin styffaders (grefve Johans af Hoya) och åtskilliga med dem förknippade händelser, och han såg särskildt i Dackefejdshistorien sitt eget deltagande af kronisten obeaktadt. Själf hade han om den saken helt andra tankar. Han hade tid nog på gamla dagar, skrifva kunde han vida bättre än den kunglige sekreteraren Rasmus. Så beslöt han omredigera den anonyma krönikan, hvars upphof säkerligen var honom väl bekant. Han gjorde rättelser och tillägg angående förhållanden dem han personligen kände och hvilka intresserade hans egen historia.

Svart säger t. ex. att gossen Gustaf fördes från K. Hans till Finland. Brahe rättar till Åland. När Svart berättar hans ungdomsbedrifter under Stures fana, tillägger Brahe: »I marken var han frimodig, dristig och mannelig nog, men ibland godt och gladt sällskap och lag, der var han med höflig skämt och lustig snack och tal de andra alla öfverlägsen, så att han kunde göra dem alla lustiga och glada med sig. Där han ock skulle handla och tala om något som högvigtigt var, då visste han med sådant besked och skäl föra det fram, att det hade anseende med sig, och man hörde honom gerna». Berättelsen om de svenska fruarnes bortförande till Danmark beriktigar han. Hans mor, som Svart (och Erik Jöransson) låter bli kvar på Nyköpings slott, blef fängslad på sin gård Tärna och förd till Nyköping, men därifrån bortsänd med de andra fruar. Om Kristina Gyllenstjernas dotter Malin — annorstädes onämnd — berättar Brahe, att Kung Kristian, som hört talas om hennes fägring, lät föra henne upp ur tornet i kungens gemak, då hon föll på knä och anropade hans barmhertighet för de fångna qvinnorna. Det svarade konungen ej på, utan sparkade henne omkull med foten, svor och lät föra henne tillbaka i tornet, där hon någon tid efteråt dog. Kung Kristian kunde aldrig ha burit sig så illa åt, om han varit kungason, men det var han icke häller, »utan en fattig Skotte son och en byting, som ryktet längesedan hades om honom».

Historien om B. v. Mehlen och Kalmar slott är riktigare än hos Svart, Erik Jöransson synes ock följt Brahe. Kung Gustafs förhållande till reformationen utgör föremål för en lång inskjutning, som alldeles icke tyder på att grefve Per skulle varit hemlig katolik på sina gamla dagar. Hierarkiens missbruk var Kung Gustafs driffjäder, sådant ville han för framtiden före-

komma, när han såg att det gick för sig i Tyskland. Det andeliga ståndets rikedom fann han alldeles oskälig, det hade allt ifrån Kung Kals tid användt sin makt för att fördrifva infödda regenter, kunde väl hända det ville göra så än. D:r Luthers lärdom gaf nu godt tillfälle att sådant tilltag förekomma... »och gaf konungen ridderskapet och adeln, så ock den menige allmogen, så före, att hvad någon kunde bevisa vara gifvet till kyrkor och kloster, hus, gods eller gårdar, det skulle hvar och en få börda till slägten igen... *Denna mening blef kungjord... så oförmärkeligen och lönligen som ske kunde*, och så lät konungen bereda vägen till det han nu hade i sinnet... och därmed hade konungen största parten på sin sida, där de andra sedan måste foga sig efter, antingen de ville eller icke.» Ingenstädes hade heller biskoparne varit så uppstudsiga som i Sverige. »The röda lufvor voro fallna utaf de biskopsstolarna här i riket», tilllägger han vid berättelsen om ett rådsmöte i Nylödöse (1528), därvid konungen fick rätt emot Ture Jönsson i ett arfskifte och denne nödgades kufva sin harm.

Brahe har äfven nya detaljer i fråga om Tures hämnd, upproret 1529. Hans mor, som varit på bröllopsbeskickning till Lauenburg, fängslades vid hemfärden i Jönköping på anstiftan af stadens borgmästare, Nils Arfvidsson, som varit de upproriske herrarnes kansler. När denne märkte att herrar Ture och Måns icke fingo bönderna med sig, beslöt han svika dem. I Måns Bryntessons närvaro brände han upp alla deras bref — men det var endast »en hop löst papper och annat makulatur» som brändes, brefven hade han qvar och skref därom till konungen, som dels genom Nils, dels genom Hans Våghals, fick de bref, hvilka de sammansvurna trodde vara förstörda.

Det mest bekanta af Brahes tillägg är skildringen af konungens person, insatt efter Svarts korta meddelande för 1532 och efter Fants aftryck många gånger tryckt (t. ex. i Skand. Samf:s Handl. IV, där äfven Svarts andel i 1532 års kapitel fått gå med), af Geijer i Sv. Folkets hist. med uteslutningar, omkastningar o. d.[1]). Erik XIV:s födelse förmäles helt annorlunda, än hos Svart. Brahe är källan för historien om läkarens yttrade förskräckelse att Eriks födelse skulle inträffa under rådande

[1] I ett K. Bibl. tillhörigt ex. af Brahes krönika, utskrifvet för drottning Ulrica Eleonora, konung Fredrik I:s gemål, och af henne läst med penna i hand, finnes af drottningen skrifvet ett stort *Nota Bene* i marginalen, där texten förmäler att K. Gustaf aldrig »hölt sig någon concubinam».

olycksbådande konstellation: »och vid han ännu talade där om, blef han född och hördes barnet gråta» . . .

Härmed begynner Brahes egen krönika, i hvilken endast få spår finnas af Rasmus Ludvigssons notiser.

Han berättar först sin styffaders, grefvens af Hoja, öden, ifrån det drottning Katarina skrifvit och varnat honom att ej lyda kungens kallelse till Stockholm, »förrän de voro bättre förlikte»; hans och familjens färd till Reval, där fru Margareta och yngre barnen stannade, grefvens och styfsonens fortsatta färd till Lübeck, grefvefejden — med Svante Stures indragande i planerna mot Sverige — och styffaderns död. Han berättar, hur svenskarne godvilligt utrymde Bohuslän och de skånska landskapen, utan att Gotland gafs i utbyte, allt för kungarnes vänskaps skull, allenast mot löfte att de svenska herrarne skulle få igen sina gods i Danmark, hvilka orättmätigt tagits ifrån dem i konung Hans' tid. De skulle få dem, blott danska adeln hunnit repa sig efter kriget. Men löften var allt hvad svenska herrarne fingo, till sin rätt kommo de aldrig, ehuru många herremöten därom höllos. Häri ligger ett mäktigt skäl till svenska adelns allmänna danskhat under följande generationer.

Anslagen från Lübeck att af Stockholm göra en hansestad, sedan dess slott och dess kung röjts ur vägen, omtalas, därefter arfsförhandlingarna med grefvarne af Hoja, grefvinnans död (1537) och hennes son Per Brahes inkallande till riket. Uppträdet vid K. Kristian III:s kröning, då svenskarne icke ville sitta vid samma bord som Bernhard von Mehlen, skildras i detalj. Från 1539 visar sig Per Brahes antagonism mot Conrad von Pyhy. 1540 var det nära att kungen sändt sitt stora arkli emot Bohus, men han förmärkte någon oro i Småland och Östergötland. Brahes skildring af mötet 1541 mellan nordens kungar vid Grisebeck har Erik Jöransson intagit (han utelemnar den målade raden om hur riksmarsken, när han fallit i vattnet vid landgången, »stod och dröp, så länge vatnet rann af honom»). Skildringen af Dackefejden ger Brahes uppfattning af händelsernas gång och låter läsaren förmärka, att den 22-årige systersonen varit den kraftigaste häfstången vid bortvältrandet af denna tyngd på konungens sinne och regering. Ehuru notiser ur Brahes framställning, så väl som ur Rasmus Ludvigssons, ingått i allmänvetandet, har man dock gjort Brahe den orättvisan att utesluta hans åsikt om sin egen betydenhet för det lyckliga utfallet af 1542 och 1543

årens fälttåg, hvilken åsikt nog kan hafva skäl för sig. Det är i synnerhet hos Strinnholm (Vasakon:s hist. III, 1823), man återfinner Per Brahes underrättelser. Men icke dessmindre förtjänar hans krönika väl att särskildt tryckas, likaväl som Peder Svarts. Brahe har varit med i det, han talar om efter 1533, och inströr ibland händelserna sina egna reflexioner o. s. v., t. ex. sitt tal till de tyska knektarne, som ville göra uppror, sina råd till konungen, omdömen om krigsrådens beslut, böndernas slutsatser af krigföringen, att »Gud hade skapat dem till bönder och icke till örlogsmän». Han meddelar konungens funderingar på att öfverge det bråkiga Sverige och »köpa sig ett grefvedöme i Tyskland eller annorstädes», samt hvad några hans trogna män och råd hade att anföra emot ett sådant beslut. Efter åtskilliga betraktelser erinras, att det blefve dyrt att köpa herrskap i främmande land till alla de kungl. arfvingarna; »vore ock ingen ringa förnedring uppå sådana medel nu först att tänka och därigenom att stiga ifrån den högsta grad och till den ringaste, ifrån friheten och under annans välde, det ville gå hårdt uppå för den, som var annat van... och mycket mera tal, som den meningen tilllydde, därutaf konungen begynte annorlunda sig själf uti saken att betänka.» Brahe berättar om förlikningen med bönderna, icke blott att kungen tog några tusen oxar, utan ock att han tog småländingarnes unga stridsmanskap i sin tjänst.

När allt var lugnt igen, inträffade Pyhy, kansleren, Sten Eriksson och de öfriga sändebuden till Frankrike i Kalmar. Där finna de kungen icke vid godt lynne. Konungen ville icke höra på deras rådslag, utan talade mest med Per Brahe »och sade sig nu på denna tiden väl ha försökt hvad krig har varit, där hvarken herr Sten eller kansleren varit med, utan haft pension och goda dagar i Frankrike och haft fördansar med Madammer de tempus, Madama de Sella, Madama de Massa, medan vi dansat här före med Gudmund Fäsing, Per Skägge och Nils Dacke». — Pyhy försökte få bort Brahe med några tyska fännikor, hvilka skulle sändas till Frankrike, men Brahe tog sig i akt.

Järtecknet med regnbågen vid arfhyllningen 1544 anförde Svart i sin ärepredikan som ett godt omen, Brahe finner nu efteråt att det bådade ondt. Sin tacksamhet för hyllningen visade konungen 1547 med ett fjorton dagars gästabud för hela riksrådet på Gripsholm, af Erik Jöransson korteligen omnämndt efter Per Brahe. Men Erik afklipper hvad Per fortsätter —

förmodligen har hertig Karls censur varit verksam. Konungen och drottningen betjänade själfva sina gäster vid desserten och konungen höll ett tacketal för arfhyllningen, förpliktande sina söner att till tacksamhet bevisa rådsherrarne och deras barn all gunst och nåd och vara dem hulda, trogna och rättrådiga herrar. I tacksägelsen till konungen uttalades sedan herrarnes förhoppning, *att man därpå måtte kunna lita.*

Grefve Per berättar korteligen om sitt eget bröllop, som kungen höll, utförligare om när kungen blef hans svåger (1552), då de många prästedisputeringarna emot saken icke kunde hindra konungens vilja tvärtemot hvad påfvestadgar funnit upp om förbudna led. Prins Erik och prins Johan voro »talemän» vid bröllopet, den förre för konungen, den senare för bruden.

Om kriget 1555 med Ryssland tror gr. Per, att det aldrig blifvit af, om icke finska adeln fruktat att konungen, när han kom dit för att insätta Johan i hans hertigdöme, skulle dröja kvar och anställa räfst med godsen. Nu lyckades man afvända detta genom trätan med Ryssland. Hvarken anledningen eller striden har grefve Pers sympati. Ett parti svenskar och ryssar, som stött på hvarandra, skrifver han, blefvo så förskräckta, att de lupo åt hvar sitt håll 12 till 14 mil, innan de vågade stanna och besinna sig. »Därutaf må man se, huru det är med en hop folk, dem Gud tager hjärtat ifrån. Där ha likväl våra svenska hofmän som oftast stort fel utaf, att de vilja vara storordiga, och vilja flå björnen, förr än han är slagen».

När lifländarne icke ville — enligt påstådt löfte — taga del i kriget, ville kungen sluta fred. Han tänkte sedan hämnas på dem, som förledt honom till kriget, men — detta blef i underlig måtto af Gud förtaget.

Riksrådet utverkade (1558), att prins Erik fick en förläning att regera uti, så väl som Johan fått, så att fadern måtte få se, hur han »ville hålla hus för sig själf» och rätta honom, i fall behof gjordes. Bröllopet 1559 berättas, likaså ryktet från Vadstena, som Erik »obeskedeligen» lät komma åstad genom Mornai. Kort efter sjuknade konungen, kom aldrig till hälsa igen och fick aldrig mer det tycke för Erik, som han förut haft. Då först begynte också Erik låta se hvad han förde i skölden. Från frieriet till prinsessan Elisabet i England hade alla hans fränder i Tyskland afrådt, men det hjälpte ej. Han ville ha Per Brahe och Sten Eriksson att för honom fara i friarfärd, men då kung

Gustaf icke ville bestå kostnaden, blef färden ej af. Oförtänkt blef Elisabet drottning, och nu åtog sig Johan att fara, för att ställa sig in med brodern. Han sökte ock förlika Erik med fadern, som nästan varit betänkt på att sätta Erik i evigt fängelse. Johan lyckades, till sin olycka. Friarefärden blef af på k. Gustafs bekostnad. 80,000 daler fick Johan till täre-penningar. Eriks åtgöranden vid återkomsten i land från Elfsborgs redd omtalas, särskildt hans råa nöje af knektarnes blodiga slagsmål. »Men det följde ondt och värre efter.» Så fick gamle kungen icke utan sorg och bekymmer lägga sitt grå hufvud neder, efter ett långt och oroligt regemente.

Per Brahes bok synes icke fått stor spridning. Af 74 i K. Bibl. och i Upsala Bibliotek förvarade exemplar af krönikorna om Gustaf Vasa äro endast *sju* Brahe-krönikor, och ingen af dessa afskrifter är synnerligen gammal.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Magnus Stenbock om fälttåget i Skåne 1709—1710 och slaget vid Helsingborg.

1.

Försvarskriget i Skåne under vintern 1709—1710, som ledde till den sista stora seger våra trupper tillkämpat sig på svensk mark, har flere särskilda gånger blifvit skildradt af den man, som däraf hade högsta ledningen och därför bättre än någon annan kunde öfverblicka förhållandena, af MAGNUS STENBOCK själf. Först och främst har han såsom general en chef under fälttågets gång utförligt redogjort för sina företag i *journaler*, som insändes till landets dåvarande högsta militära myndighet, Defensionskommissionen, och som, förvarade bland nämda kommissions handlingar i Riksarkivet, alltid skola utgöra förnämsta källan till detta krigs historia för den, som djupare vill intränga däri. Vidare har Stenbock, sedan han jagat danskarne ur Skåne och rest upp till det i Stockholm samlade utskottsmötet, uppsatt en sammanhängande *relation* [1] öfver krigsrörelserna från danskarnes landstigning till och med slaget vid Helsingborg, hvilken likaledes i Riksarkivet förvarade relation ingafs i Rådet den 15 juni 1710 för att öfversändas till Karl XII i Bender, dit den dock enligt å akten gjord anteckning ankom först den 17 april 1711. [2] Slutligen har ock Stenbock, som fått anledning misstänka, att de på flere vägar till konungen öfversända berättelserna om hans framgångar i följd af den osäkra postgången ej kommit höga vederbörande till handa, i ett *egenhändigt bref* till konungen af den 25 november 1710 ännu en gång gifvit en sammanfattande framställning af fälttågets händelser.

Att de tre olika framställningarna, såsom alla stammande från samma hand, i hufvudsak öfverensstämma är gifvet; men som i den

[1] Denna relation finnes till sina hufvudsakliga drag återgifven hos *Loenbom*, Stenbocks lefverne II.

[2] Redan långt förut hade emellertid Karl XII på andra vägar, och först genom en express från Wien den 23 april 1710, erhållit kunskap om segern. Utrik. Registr. 1710 $^{25}/_{4}$.

ena ofta ett mindre drag framträder, som i den andra är förbigånget, förtjäna de att sammanställas med hvarandra. Sistnämda bref, som af författare i hithörande ämne hittills ej uppmärksammats, ger visserligen skildringen i dess mest koncentrerade form, men innehåller därjämte på Stenbocks kärnfulla och drastiska språk flere intressanta detaljuppgifter och återgifves därför här nedan efter det i Riksarkivet befintliga originalet.

* * *

Stormächtigaste aldra Nådigaste Konnng!

Jag har tagit mig dän friheten att upvachta Eders Kungeliga Majestät sedan sista slaget med elfva mina underdåniga skrifvelser, män måste befara att icke en är framkommen; hvilket jag tilskrifver min olyckstierna, som mig altid, fast fåfängt, missunt Eders Kungelig Majestets höga nåd. Gifve Gud allenast, att dätta må finna Eders Kungeliga Majestet ved en önskelig helsa och sielfbegierlig välgång i alla delar; dät höre Gud för Cristi skull.

Jag borde här uprepa, hvad tid efter annan passerat så ved de Danskas landstigning som sedermera; män håller dät likvist för öfverflödigt i dän fasta försäkran, att Deras Excellentier lära gunstigast hafva om min härved förda condouite giort en sanfärdig berättelse. Likvist bör jag ej förtiga att, så snart de Danska begynte sig rusta, jag lät fästningarne af mig sielf och utan vidare förfrågan providera och i alla delar mögeligast sätta i defention genom pallisaderande, batteriers, contrescharps och andra nödvändigheters förfärdigande, att vara något när utan insulte, emedan dät tillförende allt för mycket varit negligerat. Man ville i början ej sätja tro till denna rupturen; likvist beordrades Hiertas vestgiötar och Lejonhufvuds regement jemte Gyllenstiernas att beteka landet, bäst man kunde. Mig gafs ordres att sielf gå in i Malmö, i fal någon fiende skulle landstiga, då jag commando i felt borde updraga till Gyllenstierna.

Dätta varade ifrån Augusti till den första November, då de Danska med 18 orlogskiep och en otalighet andra fartyg ankrade under Rå fiskeleje[1], hvarest jag i näjden var posterat, dät att hindra, om mögeligen varit. Män, aldra Nådigeste Kånung, som jag aldrig lärt med cavallerie charchera en orlogsflotta och all deras des[c]ente skiedde under faveure af deras stycken, varandes feltet fla[c]kt, fienden dät gamla retranchementet förutan giort giersgårdarna och andre gravar till betäckning, hölt jag för oförsvarliget Eders Majestets trouppar, utan något att kunna uträtta, att vilja sacrifiera; drog mig så tilbakars att söka betaga fienden all subsistence och att bibehålla communicationen med Svärjet samt att vara ved handen Blekingen ock Carlscrona att soutinera, i fal fienden hade perserat[2] och tänkt sig dit. Lemnandes sådana ordres till Gyllenstierna, gik jag i fästningen; män han satt sig straxt bakom Cristianstad, af hvad orsak är mig ovitterliget.

---

[1] Råå, $1/2$ mil söder om Helsingborg.
[2] *Percer*, tränga igenom.

D. 15 November vart mig af deras Excellentier anbefalt mig commendot en chef att antaga öfver dän armé, som låfvades til fiendens förstörande i Skåne; hvaruppå jag yrkade som oftast, upmuntrade undersåtarna til trohet, som mångfaldiga mina tal och publicationer skola utvisa, altid urgerandes på dät [h]var redelig man Gud och sin Konung skyldig (hvilket och, Gudi ärat, så lyckats, att ej en snaphane sig framtett hela tiden). Dän första December gik jag till Cristianstad, emedan fienden allt nalkades mer och mer til och ikring Malmö, att ej blifva innesluten i fästningen, drifvandes altid på arméns nederkomst, med hvilken temmelig drögdes förmedelst den uniforme en [h]var änteligen ville hafva. Män jag fordrade ej annat än ett redeliget svänskt hierta under en valmarsrå[c]k och ett gått gevär till Eders Kungl. Majestets crona[s] och s[c]epters försvar.

Och som fienden i början af Januarij allt nalkades mer och mer Cristianstad, armén var ej ansamlat, jag såg mig intet kunna resistera, där de med infanterie och stycken anfölle min redan delabrerade lilla ryttarehop, aftog och deras de[s]sein att villja gå till Carlscrona, emedan de väl viste, dät armén så snart ej kunde samlas (hvilket tvifvelsutan dem blef igenom Grönner[1] berättat, i dy de sig aldrig rörde ur rummet ifrån Helsingborch, för än han kom upifrån att utväxlas mot vår anvojé); altså till att hindra dät, om mögeliget varit, och att giöra en och annan författning med Adlersten[2] och Faltzburch[3] i Vexsiö, gik jag d. 10 Januarij till Carlshamn, mig med dem att abbougera[4] och sielf taga i ögnesicktet de där befintelige passen. Och som fienden allt nalkadess närmare och närmare Cristianstad — dät var hårt fruset öfver allt — jag absolute intet ville mig i någon combat med denne inlåta, utan genom Guds nåd att vara om segeren försäkrat, ej heller fant rådeliget att sleppa fienden emellan mig och Blekingen, lemnade jag ordres till Gyllenstierna, att han skulle sända giltiga partier, som hemtade säker kunskap om fiendens ankomst och, där han märkte honom vara alvars att vilja passera Häljeå, skulle han sända pag[ag]et genast ifrån sig under betäckning af den Stralborniska bataljonen och sedan sielf med resten följa till Norge och Morums pas[5], dit jag och redan öfverste Kölers regement att marchera beordrat.

D. 11 ankom fienden, hög[g] straxt till våra, utsatte påster och väntade om natten. Den tolfte begynte han slå bro och charcherade med våra. Den 13 kom han öfver, då General-Major Gyllenstierna änteligen resolverar att draga sig af, sedan han dagen förut bortsänt pagaget, män qvarhollit infanteriet. När han kom en half mil ifrån Cristianstad, sitter honom fienden i ryggen. Jag, som intet viste af allt dätta, utan förmente att alltting hade blifvit ved min giorde disposition, möter ved min återresa en del fujarer[6], skyndar mig till

[1] Grüner, det danska sändebudet i Stockholm.
[2] Landshöfding i Blekinge län.
[3] Landshöfding i Kronobergs län.
[4] *Aboucher*, öfverlägga.
[5] Norje och Mörrum, byar i Listers härad af Blekinge län, den förra nära Östersjökusten, den senare vid Mörrumsån.
[6] *Fuyard*, flykting.

min corps, möter jag dem i ful[lt] fyrsprång, betagna af en sådan »terreure pannique», att jag dät aldrig beskrifva kan. General-Majoren för sin person med Hierta, Cronberch och Sparren hafva giort allt, hvad redeliget fålk ålegat; män att dispositionen jag giort, och att man så lenge drögt i oträngde mål, ej blifvit följd, är ej min skull. Änteligen fik jag folket til stånds om midnatten ved een bro, [h]varest jag lät giöra några hundrade eldar, hvaruppå fienden stussade. Män Saxsarna, som de sig sågo förlåtne, kasta geväret neder och voro så förlorade, en del [af] cavalleriet af fienden nedergiorde, fågne ock disperserade.

Om natten marcherade jag med resten till Norjet och andra dagen till Morums pass, hvarest General-amiralen sig med mig rådslog om hvad rådeligast vore att resolvera. Emedan i Blekin[g]ska bergen cavalleriet intet uträtta kunde, aldeles ingen milice var i Carlscrona til flottans försvar, så beslöts heldere dän till det yttersta att försvara än att risqvera sig till någon insulte i Blekingen. Hvaruppå, sedan jag följt folket till Runneby och låtit upkasta bron, försänt cavalleriet i Calmare län och infanteriet till Carlscrona, gik jag sielf till Wäxsiö, därest armén att samla. Emedlertid stod fienden i Carlshamn och maroderade igenom grefvinnan Revenclou [1] (som mer commendo haft i armén än han). Til Carlscrona torde fienden sig ej våga, emedan jag var honom i ryggen; män hade han genast gått til Wäxsiö, dätt hade giort mig een stoor diversion. När han nu ätit sig crevan full, går han ur Blekingen tilbakars i mening att sätja Cristianstad i defention.

Emedlertid dref jag allt uppå folkets samlande, som kummo, bättre Gud, intet annat än compagnivis. När jag nu hade några regementer tillsammans, lät jag om natten under bästa jule-leken blåsa till häst och marcherade så, utan att någon dät viste, genom natt och dag till att fatta posto ved Hönjarum och Haslere [2] broer, hvilket och så reusserade, utan att fienden det ringaste viste däraf, att jag dem fik i possession; dän förra lät jag ruinera, den senare maintinerade jag, oachtadt fienden allt sitt bästa giorde dän att återvinna. Emedelertid fik jag då samla armén, hvilket fienden aldrig kunde sig inbilla, bröt så änteligen up, sedan jag på en annan väg stämt bönderna tilsammans med bräder och stegar, likasom jag ville gå directe fienden i ryggen ved Cristianstad; män tog min march i tvenne colomner till Glimminge och Hästveda, då fienden var i anmarche att öfverfalla min brygga. Och recognos[c]erade 3 generaler, män de och deras medfölje finge sådana fötter, att en öfverste och 40 gemena blefvo på platsen; ochså många fångar toges. Dät var dät första inhitsandet, hvarigenom Gudh satt skräcken i fiendens bröst.

Jag fortsatt allt min march att kunna couppera fienden ifrån Helsingborch och accroschera [3] mig ved honom; män han lop som en ärlig dräng, intill dess jag entel[igen] fik spörja, hans cavallerie stogo[!]

[1] Rewentlow, danska härens öfverbefälhafvare.

[2] Hönjarum och Hasslaröd, byar i Östra Göinge härad, nära Helgeån, på ömse sidor Ousbysjön.

[3] *Accrocher*, haka fast.

helt säkra ved Erichsholm[1] och där i kring, 3 mil ifrån mig och några nemmare; hvilka jag aldeles hade skolat ruinera, om General-Leutnanten Burenschylt hade förstått ordren rätt och följt mig med cavalleriet, dät han förde i en annan colomn för qvarteren och sanbeistencens skull. Dåk finge de andra gången här stryk och likasom haren togo flyckten, sedan jag [dem] mer än förra gången massacrerat. Och som folket var matt och intet hade ätit i några dagar, måste jag stanna där en natt; män ärfar om natten, att fiendens hela armé stod ½ mil ifrån mig, bröt jag genast up honom att angripa; män »dass liebe reiss auss» var hos honom faststält. Här hade jag kunnat ginskiuta honom på Runneberga högar[2], män jag ville gå så mycket säkrare att kiöra honom i siön, förfölde honom så dän dagen till ett pass, som heter Norra Moinge[3], derest han kastade op bron och stod betäkt bakom giersgårdarne under sina stycken, som [h]vast sköto, män Eders Majestets folk litet achtade och ej mer än stoft. Och som afton inföll, mitt infanterie tilbakars, stod intet mer dän dagen att antreprenera.

Och aldenstund jag hade 20 stycken i Malmö, intet bröd för folket, gik jag dit och hemtade dät så väl som en bataljon ur fästningen samt morsare och bomber och fortsatt sedan den 26 och 27 Februarij min väg directe på fienden löst, genom vägar, där aldrig en man var passerat för eller fienden någonsin kunde tro jag skulle kunna komma, intil dess dän 28, då Gud, dän aldra högsta, välsignade Eders Kgl. Majestets vapen med en herlig och fulkommelig seger. Med hvad mod dän nyupsatta soldaten fechtade är otroliget, ej mindere än dät mig alting fattades. Hvad möda och sorgfällighet jag härved brukat, dät vitne Gud och [h]var redelig man närvarande varit!

Jag hade mycket att kunna säja min nådigste Konung, män [h]vem törs dät? Kommer väl den dag, med Guds hielp, att jag med säkerhet, som för, får fly till min nådigste Konung. De Danska menas vilja sitia stilla i vinter. Gifve Gud, att emedelertid på arméns uprättande dät med alfvare arbetades! Å min sida spares ingen flit, män min credit och pouvoir är fast ingen; och fattig är jag sielf, som ej giör en älskad, helst när man utan ringaste interesse ser på Eder Majestets nytta endast allena. Gud välsigne och bevare Eders Majestet til krop och siäl, dät önskar jag, som med och under ett trygt samvete, med al devotion, nemner mig Eders K. Majestetz aldra underdånigaste och trognaste undersåte

Ystet d. 25 Nov. 1710. M. Stenbock.

2.

Slaget vid Helsingborg den 28 februari 1710 har inom den historiska litteraturen flere gånger blifvit behandladt. Från svensk sida har redan Loenbom i andra delen af »Stenbocks lefverne» (1758) gifvit

[1] Erikshholm = Trolleholm, det stora herresätet vester om Ringsjön.
[2] Rönneberga högar, ³/₄ mil nordost om Landskrona.
[3] Norra Möinge, by 1 mil öster om Landskrona.

en utförlig skildring däraf, väsentligen bygd på Stenbocks egen, i Rådet den 15 juni 1710 ingifna relation. Från dansk sida har VAUPELL i sitt arbete: »Den dansk-norske Hærs Historie» (1872) med ledning af material, hemtadt ur det danska riksarkivet, redogjort därför. Senast har kapten J. MANKELL i en intressant och särskildt i afseende på slagfältets terrängförhållanden upplysande framställning[1], som återfinnes i Krigsvetenskapsakademiens handlingar och tidskrift 1889, sökt att — under anlitande äfven af något annat material — sammangjuta nämda båda skildringar till en totalbild.

Herr M. har dock därvid, vill det synas, gjort alltför liten rättvisa åt Stenbocks ofvannämda relation öfver skånska fälltåget. Han kallar visserligen denna relation »den förnämsta källan till slagets historia å svenska sidan», men han har ock genom det något förklenande tillägget, att »densamma såsom affattad i Stockholm flera månader efter händelsen samt dessutom afsedd att framställa allt i en viss dager, med någon försigtighet torde böra begagnas», gjort den skäligen misstänkt och i stället åt de från annat håll och särskildt från fiendesidan kommande upplysningarna inrymt så mycket större betydelse. Att emellertid meranämda relation, ehuru afgifven 3 ½ månad efter slaget, dock på ett osminkadt sätt återgifver verkligheten, torde på ett ovedersägligt sätt framgå därutaf, att den — fastän, såsom naturligt är, något vidlyftigare — likväl till sina hufvuddrag i allo sammanträffar med den nyligen återfunna berättelse öfver slaget, som af Stenbock afgafs till Defensionskommissionen strax efter bataljen, innan danskarne tvungits utrymma Helsingborgs stad och då ännu inga särskilda bevekelsegrunder kunna antagas ha förmått honom att »framställa allt i en viss dager».

Denna Stenbocks ursprungliga berättelse, daterad »valplatsen den 3 mars 1710» eller endast tre dagar efter slaget, uppsändes med generalmajor Dücker till de styrande i Stockholm och omnämnes både i Rådets och Defensionskommissionens skrifvelser till honom[2], men är i original ej mera för handen. Sedan det emellertid lyckats undertecknad att bland de Stenbockska papperen i Eriksbergs arkiv på-

[1] Att slaget vid Helsingborg icke — såsom på de flesta äldre plankartor öfver slaget synas utvisa — utkämpats öster om staden, utan fastmer nordost om densamma, däri lärer hvar och en sakkunnig, efter att ha inhemtat kännedom om orternas verkliga läge, hvilket å de äldre planerna mestadels är vanstäldt, gifva herr M. rätt. Däremot torde det vara mer än tvifvelaktigt, om — såsom samme förf. uppger — den första sammandrabbningen mellan svenskarnes venstra och danskarnes högra flygel, hvilken strid blef dagens hetaste, egt rum så långt norr ut som ofvanför det s. k. Thalträsket. Tvärtom torde af de flesta och bästa källornas vitnesbörd framgå, att denna strid egt rum mellan det s. k. Brohuset och Filborna by. Är detta riktigt, som jag en annan gång hoppas utförligare få utveckla, så uppstår ej en så onaturligt skarp vinkel mellan danskarnes första och andra ställning, som på herr M:s plankarta är fallet. Då förklaras ock lätt, hur den från nordvest under Dücker anryckande förstärkningen till svenska venstra flygeln kunde falla danskarnes oförsigtigt framryckta högra flygel i venstra flanken och i ryggen samt sålunda framkalla stridens afgörande vändning. Jfr nedan Stenbocks berättelse.

[2] Rådets registratur den 10 mars 1710 och Defensionskommissionens d:o den 11 samma månad.

träffa Stenbocks egenhändigt rättade koncept till samma berättelse, har jag ansett detta väl förtjänt af att offentliggöras, så mycket mer som den store härförarens minne därigenom frias från förebråelsen att ha inför Karl XII i något skef dager velat framställa sitt lifs vackraste bedrift. Nedan återgifna, från självfva slagfältet aflåtna och således af möjligen sedan tillstötande impulser alldeles opåverkade berättelse öfverensstämmer nämligen, såsom ofvan påpekats, i allt väsentligt med Stenbocks senare afgifna, vidlyftigare relation; den bär hela det omedelbara intryckets friska färg och sprider på vissa punkter ökadt ljus öfver förhållandena. Såsom utgörande den befälhafvande generalens officiela rapport öfver den nyss utkämpade striden, måste ock ur kritisk synpunkt detta aktstycke, jämte den senare af samma hand afgifna berättelsen, obestridligen betraktas såsom det mest autentiska och vittnesgilla i fråga om slagets historia. Det har ock, såsom en jämförelse strax gifver vid handen, af vederbörande lagts till grund för den tryckta relation om segern, som omedelbart efter underrättelsens ankomst till hufvudstaden, innan man ännu visste att danskarne utrymt Skåne, utgafs — liksom officielt tryck i allmänhet den tiden — från J. H. Werners officin.[1]

* * *

Högvälborne Herrar Grefvar Kongl. Maj:ts till defensions-värkets reglerande högt förordnade och befullmächtigade Råd!

Höggunstige Herrar!

Igenom Ryttmästaren Hammarberg månde jag i förrgårs, uppå en liten sedel allenast, som hastigast Eders grefveliga Excellencier i ödmiukhet berätta, hurusom Gud den aldrahögste så underligen har behagat välsigna Kongl. Maj:ts vapen igenom en fullkomlig victoria öfver dess fiende här i Skåne. Och på det Eders grefveliga Excellencier om min därvid nu som tid efter annan osparde flit må kunna se, att jag ej högre åstundat än att ankomma fienden det forderligaste jag förmått, vill jag denna min underdånige rapport ifrån mitt sidsta brefs dato hafva continuerat.

Sedan jag d. 20, efter mitt förra bref af den 23:die, nödgades för nattens infallande skull att sättia mig i byarne vid Norra Möninge (= Möinge), hvarest fienden passet upkastat och mig omöjeligit var för matthet och i brist af lifsmedel för folk och hästar honom vidare at förfölja, gick jag sielf till Malmö att taga artilleriet och Öfverste Hammilthon med en' batallion till mig den 21:te om aftonen och kom den 22:dre till armeen igen; den 23:die marcherade artilleriet utur Malmö och ankom den 25:te.

Den 26:te bröt jag upp och marcherade i 4 columner till Tågarps bro[2], hvarest hela armeen måste defilera och nödgades sättia mig

[1] Jfr »Relation om then härliga Seger hwarmed Gud then aldrahögste välsignat Hans Kongl. May:tz af Sverige wapen under Generalens Högwälborne Grefve Magnus Stenbocks anförande emot den Danske Armeen vid Helsingborg den 28 Febr. 1710». Klemmings berättelser om Sveriges krig, sid. 101.

[2] Tågarps bro vid Vallåkraån, nordost om Landskrona.

vid Giedsholmen [1] och Hässlunda, hvarifrån jag den 27:de efter hållen gudstienst marcherade åter i 5 columner, artilleriet mitt uti, 1000 hästar till avant-guardie, soutinerade af 2 regementen till häst och 5 batallioner, fienden att angripa, om han sig vid Kropp [2], som jag trodt, och Wälluf måssar [2] posterat hade. Men som de danske af min anmarche ingen bättre kundskap hade utan trodde, att jag allenast med ett partie lät recognosera, fants han å den orten ej annorlunda än med sina fouragerer, hvaraf några ertappades. Och aldenstund emillan mitt läger och fienden allenast var $^1/_2$ mil, men vid Wellu (= Wälluf) en stor difilée och morast på bägge sidor, fienden dessutom mycket fördelachtigt posterat, jag honom ej heller mitt upsåt kundgiöra ville, slog jag mig en 4:dings väg till högra handen och satt mig om natten vid Fleninge. [2]

Den 28:de för dager bröt jag upp och marcherade åter i 5 columner igenom åtskillige defiléer till Pilshult [3], hvarest fienden allenast $^1/_8$ mil stod posterat på Helsingborgs fäladumarks högar, men helt annorlunda och fördelachtigare än mina inbrachte efterrättelser det utsade, hafvandes starka morast så på sin höger som framför sig och på sin venster. Hvilket, när jag det märkte, lät jag hela arméen, sedan den utur defiléen var samblad, vid pass kl. 12 draga sig småningom till vänster att taga fienden i flanken, dock altid avancerandes emot fienden, som straxt med sine canoner häftigt begynte arméen beskiuta.

Vid pass kl. 1 hinde vår vänstra flygel under commendo af Hr. General-lieutnant Burenschöld, fastän med obeskrifveligit besvär, genom morasten till fiendens höger. Infanteriet följde så småningom med våra stycken samt den högra flygelen, den ena alt att soutinera den andre och leta sig den vägen de bäst kunde igenom kiärren, fienden i sin fördel att angripa, hvilket och, Gudi evinnerligen ärat, så lyckades, att General-lieutnanten Burenschöld med General-major Gyllenstierna, Öfverste Hierta och Roxendorf straxt fiendens cavallerie med värjan i handen vigeureusement attaquerade. Men som det danska cavallier-guardiet dem hårdt tillsatte, så att de bröto kors genom hvar andra, hela vår venstra flygel cavallerie ej ännu öfver morastet ankommen, blefvo väl våra i början något repouserade, men straxt af General-major Gyllenstierna och andra berömmeligen rallierade och å nyo med fienden melerade, in till dess Gref Lewenhaupt, som General-majors tienst förrättade, med sitt regemente och reserven ankom samt General-major Düker med Öfverst-Lieutnant Benet och Adels-fanan och 4 compagnier Smålänningar, hvilka jag sielf (när jag märkte det ville på venstra flygeln se illa ut) hemptade ifrån högra flygeln, detta värket att redre[s]sera och soutinera.

Hvaruppå Gud gaf till lycka, att fienden repou[s]serades, då jämväl och i samma moment infanteriet med en oförlikelig frimodighet

---

[1] Gidsholm eller Gedsholm, herrgård, $1^1/_2$ mil sydost om Helsingborg.

[2] Wälluf, Kropp och Fleninge, socknar, den förstnämda sydost, de senare nordost om Helsingborg.

[3] Pilshult, herrgård, ej fullt $^1/_2$ mil norr om Helsingborg.

anföll på det danska infanteriet, som stod bakom deras spanska ryttare på högden, hvilket de våra efter all tapper giord resistence af fienden enteligen delogerade till des största afsaknad. Öfverste Hammilthon, som äfven General-majors tienst förrättade på vänstra flygeln och stod ytterst på flygeln med sitt och von der Noths regemente, utstod en heftig eld af de danska, uti hvilken han dock altid tappert avancerade. General-major Taube och Palmquist anförde de öfrige med lika högst berömmelig frimodighet och eftertryck, hvarvid och Schombert med sine Sachsar sig berömmel. och tappert hållit. General-major Sparfelt på högre flygeln viste all god conduite, men hade visserligen kommit at lida, där General-lieutnant Meijerfelt och General-major grefve Aschenberg med den öfrige delen af högra flygelens cavallerie icke hade honom med så stor conduite och valeur straxt soutinerat och fiendens cavallerie på deras venstra flygel repousserat samt infanteriet med värjan i handen så käkt anfallit, att det flychten taga måste.

Så att således inom en timas förlopp Kongl. Maj:ts trouppen ej allenast merbemelte faselige morast passerade utan och fienden, som i den störste fördel af värden posterad stod, förjagade alt under dess retrenchemente vid Helsingborg, nedergiörandes alt hvad under vägen var. Men som ofvansagde retrenchement med åtskillige coupurer och morast på alla sidor fans vara betäckt, hvarest en myckenhet af fienden blef sittiandes och nedergiord, och största delen af våre officerare döde eller blesserade, kunde fienden ej längre förfölljas med cavalleriet än till slagbomen. Och emedan infanteriet merendels var utan officer[are] och dessutan utmattat, kunde det ej bringas i den ordning som sig borde; altså nödgades jag att stadna till att ej förlora genom ett confust förfölljande den avantage, Gud så nådeligen Kongl. Maj:ts vapen förlänt, samblade iag således det kringströdde folket och satt arméen på vahlplatsen in vid fiendens egit läger.

På platsen äre blefne af fienden mer än en 3000, som kunna räknas, och så många fångar ungefär, hvaribland några och 90 öfverofficerare befinnes. Efter berättelse har fienden förlorat ett mehr, förutan 4000, som säges vara blesserade, insläpte i Hellsingborg. Officerarne har iag till Malmö, men de gemena till Halmstad försändt. 29 metal stycken, 2:ne haubitzer samt några fahnor och estandarer äre eröfrade, desutan har och fienden hela des läger samt med tält måst lemna i sticket; men pagaget var merendels redan inflytt i Helsingborg.

Och som jag för min del aldrig tillfyllest kan tacka Gud för en så stor och nåderik välsignelse, så bör jag ej heller underlåta Eders grefvelige Excellencier, under deras vid riksens styrelse stora besvär, härtill i ödmiukhet att gratulera samt till hvar och en generals, öfverstes och samtel. officerarnes högsta beröm contestera, att jag aldrig ärlefvat vid någon occassion, der så general som officer och gemen sig så tappert, berömmeligen och frimodigt öfver alt hafver vist som vid dätta tillfälle. Gud, den aldrahögsta, förläne än ytterligare sin milderike nåd och välsignelse till Kongl. Maj:ts vapens vidare

lyckelige progresser! Eders grefvelige excellencier kan vara försäkrade, att fiendens cavallerie och infanterie denne gången ett märkeligit lidit.

Jag hade trott att kunna få fägna E. Excellencier med fiendens total förstörande, men beklagar, att han en så avantageuser retraitte uppå Helsingborg har, att ogiörligheten mig derifrån hindrar. Gifve Gud, att ej så många officerare voro döde och blesserade samt att de gemene uti de stycken, som höra till storms, voro så öfvade, att man kunde vara försäkrad, det manskapet genom fiendens starka eld bakom sitt retranchement ej blefve rebuterade och således ej stode att befara, det alt stormande uppå fienden komme att afslås, hvarigenom ej allenast hela infanteriet lättel[igen] aldeles komme att ruineras och man ändock ej [vore] viss att reuissera, kunnandes iag väl garantera, att i felt soldaten skall stå och giöra sin skyldighet. Men derföre att repondera uti en storm kan iag eller de andra generalerna sig ej utfästa, särdeles som infanteriet då af cavalleriet ingen soutien hafva kan och des utan knechtarne lärt kiänna faran, finnes af kiölden och hungern mächta tvungne, siuknandes otaligen; så att iag med de andre generalerne hålle för betänkligit fienden med värjan i handen, som sig bakom en så fördelachtig ort satt, att angripa, derest vi honom allenast mi[d]t på tornet anfalle kunna, hafvandes han strandsidan med sina skiepp och brigantiner försvarat, så att ingen dersammastädes, så väl som stora landsvägen, något entreprenera kan utan en formel tranchée ypnandes, hvartill åtskillige atirallier höra som svåra stycken, skanstyg och artillerie-betiente, hvilket alt felas. Des utan kiälen i marken, skogen skral och långt aflägsen till faschiners förfärdigande, kiölden i mangel af bränne samt fouragens och proviantens besvärliga samblande en annan fiende.

Skulle nu E. g. Excell:r i följe af den, Gudi evig ärat, emporterade victorien och förenämde skäl gunstigt vilja befalla, att den härvarande arméen skall, kåsta hvad det vill, söka fienden ur Helsingborg att delogera, som redan all sitt bagage, blesserade och en stor del ryttare öfverföra låtit, så afväntas der uppå deras g. Excell:rs special och positiva befallning, emedan iag med de andra generaler ej kunna veta, huru vida genom denna härliga victorie hufvudvärket skulle kunna utan vidare blods utgiutelse bringas till ett önskeligit slut. Des utan giör iag hos mig den reflection, att å vår sida ej utan stor manspillan under vårt infanterie detta aflöpa torde, hvilket likvist ej så mycket bör uppå reflecteras, om man allenast [vore] säker derigenom få slut på saken och förvissad, det regementerne på vidrig händelse åter kunna fullkomligen innan våren recruteras. Skulle, det Gud förbiude, vårt folk rebuteras och fienden hade sig en secours att förvänta ifrån muscoviterne eller elliest muscoviterne kumme att landstiga i Sveriget, lämnar iag till E. g. Excell:rs mognare ompröfvande, i hvad stånd arméen då skulle finnas fienden att möta som sig bör.

Jag med generalitetet är af den mening, att man nu tiden bör afbida och söka folket, som [äro] förströdde, att ramassera, recrutera och åter sättia i ett fullkombligit stånd; varandes desse skäl efter vårt tycke de autentikaste: 1:o) att vi söka sättia arméen i godt stånd;

2:o) betaga fienden all subsistence ur landet, så att han sig här intet skall kunna till nytta giöra än det han från Zeland hämta kan; 3:o) hans öfrige cavallerie kan i felt ej agera i mangel af fourage; 4:o) fästningarne böra till all precaution förses med all ting på år och dag, magaziner böra samblas i landet så af vivre som fourage, så att på all händelse arméen kan hafva sitt utkomme, komme att vända sig hvart den vill; 5:o) de förnödenheter, som oungengel[igen] vid regementerne ännu felas, böra anskaffas och alt sättias uti så god disposition, att arméen utan svårighet der operera kan, som nöden det kräfver och E. g. Excell: för nödigast och rådligast finna.

Altså hemställer iag till E. g. Excell:s högt uplyste mognare ompröfvande, huru Kongl. M:s vapen vid så beskaffade omständigheter skola agera och hvad genom Kongl. M:ts ministrar och des höga allierade härvid uträttas kan, med den försäkran ifrån hela arméen, att den förnämsta till den ringaste den sidsta blodsdroppa i ådrorne beredd håller att uttappas hvart ögonblick, som deras g. Excell:r det till Kongl. M:ts gloire och fäderneslandets försvar det behaga och beordra. Men som mig och generalitetet conjoncturerne från en och annan sida ej [äro] så bekante, att vi deraf judicera kunna, antingen et desperat fäcktande eller et precautioneust företagande hufvudvärket decidera kan, men väl seendes att crona och [s]cepters mentien derunder beror; så vill iag på hela Generalitetets vägnar E. g. Ex. så ödmiukeligast försäkrat hafva, at vi med glädie, mod och beväpnade händer genom Guds nåd det företaga skola, som E. g. Ex.»»rebus sic stantibus» nu för rigtigast och gagneligast finna.

Å vår sida, som mig än vitterligit, är[o] blefne Öfverste von der Nooth, Tunderfeldt, Major Fletwot; blesserade Öfverste Brun och Hestsko och Öfverstl. Fletvot, Coijet, Bilsten, Major Falkenberg, Gyllenstierna med flere andra, som pertinent här efter insändas skall; General-lieutnant Burenschöld fången straxt i början med Generaladjutanten Bilsten, som begge attaquerade som lejon och giorde alt deras till. Hvad möda det är att hålla detta nya folket i hop, är ej mindre obeskrifveligit än att beklaga, det inga fältkistor och fältskärare äre vid handen, hvarigenom otaliga blesserade äre komne om lifvet, som annars varit bärgade. Det saknas och några af troupperne ifrån venstra flygeln, som först drabbade, att man intet vet hvart de [äro] blefne; men iag förmodar de skola till deras väl förtiente lön åter finnas i landet.

Som H. General-majoren Düker har tagit uppå sig att resa med detta bref up till Stockholm, så lärer han som ett ögonskenligit vittne kunna mundtel:n ersättia, hvad som i denna min skrifvelse uti ett och annat mål kan desidereras och uteslutet vara. Jag recommenderar mig uti E. g. Excell:rs vanliga gunst, med förmodan min härvid förde conduite lärer ej mindre vinna en gunstl[ig] approbation än E. g. Excell:r kunna vara försäkrade, att iag med all vördnad in till min död förbl:r E. g. Excell:rs etc.

Vahlplatzen den 3 Martij 1710.

* * *

Då det alltid har sitt eget behag och sin nytta med sig att förnimma, hvad en stor samtida har att förtälja om tilldragelser, på hvilka han med rätta kan lämpa det Vergilianska: »quorum pars magna fui», har jag här ofvan låtit Stenbocks rapporter tala för sig själfva, öfverlåtande åt en framtida bearbetning att däraf draga resultaten.

Det är påfallande, huru hofsamt den store fältherren, fosterlandets räddare, i dessa rapporter talar om sin seger och dess följder. Han lofordar högt sina underbefälhafvare, men nämner ej ett ord om sitt eget personliga missöde, då han under slaget red ner i ett moras och där ådrog sig en kroppsskada, som besvärade honom under hela den återstående lifstiden.

Rikets ständer visade sig emellertid veta uppskatta Stenbocks förtjenster om fosterlandet, då de vid utskottsmötet 1710, trots dåvarande finansiela betryck, efterskänkte hans skuld till Banken af 19,000 Rdr och läto honom behålla hans därför pantsatta hus i Stockholm. Rådet gaf honom ock den enda belöning från de styrandes sida, som i dessa medellöshetens tider syntes möjlig, nämligen fältmarskalksvärdigheten, och anhöll i bevekliga ordalag hos konungen i Bender, att han måtte stadfästa densamma.[1]

Men Karl XII, hvad gjorde han? På hvad sätt visade han sin tacksamhet mot den general, som räddat Sverige undan de närmast hotande följderna af nederlaget vid Poltava? Han utnämde Stenbock — jämte flere andra, ty Rådet behöfde förstärkning — till Kongl. Råd, men tog på samma gång ifrån honom generalguvernementet i Skåne och stadfäste icke fältmarskalksvärdigheten. Låt vara, att envåldskonungen fann, att Rådet handlat något dristigt, då det — likväl endast »till Kongl. Maj:ts nådigste approbation» — utdelat rikets högsta militära värdighet![2] Det vill dock synas, som om hänsynen till tidsomständigheterna och de ovanliga egenskaperna hos den man, som onekligen led en oförtjänt förödmjukelse, då han afkläddes en värdighet, som han med hela landets bifall erhållit och en tid verkligen uppburit[3], hos konungen bort väga mer än ömtåligheten om utöfvandet af ett visst prerogativ. Åtgärden fick dessutom en onödig anstrykning af hårdhet, då Stenbock befaldes att öfverlemna det inkomstbringande och för honom kära guvernementsämbetet i Skåne i andra händer, och detta, ehuru han fortfarande skulle föra högsta befälet i provinsen och ehuru det fans mer än ett exempel på att ett Kongl. Råd fått förena ett dylikt ämbete med rådsvärdigheten.

Stenbock uppfattade också konungens handlingssätt emot honom ej blott såsom ett tecken till inbrytande onåd utan rent af som en öppen skymf inför armén och hotande hans ekonomiska välfärd, såsom nogsamt kan ses af ett bref från honom till statssekr. Casten Feif, däri han efter underrättelsen om de i Bender skedda utnämnin-

---

[1] Rådets bref till K. M:t den 4 juni 1710. *Hist. Handl.* V.

[2] Jfr Müllerns och Feifs bref hos Loenbom, Stenbocks Lefverne II, sid. 165, 166.

[3] I Rådets bref, juni 1710—mars 1711, tituleras Stenbock alltid fältmarskalk. Rådsregistraturet.

garna gaf luft åt sin harm och förtviflan[1]: »Hans Majestäts vilja är och blir mig en lag», säger Stenbock; »jag skall göra allt hvad jag förmår uti det fasta hopp, att Gud lärer regera Kongl. Majestäts hjärta, om jag det förtjent, så att jag ej må uti den dignitet jag satt varder nödgas söka efter mitt bröd och intet hafva till mine käre barns uppfostrande. Betänk själf, mon frère, att jag aldrig varit sniken och således mig aldrig någon nytta gjort än hvad jag af min nådigste konungs hand mildeligen undfått; mutor och gåfvor hafver varit mig en styggelse. Hvad jag ägt, har jag af godt hjärta med andra delat i hopp, att min ringa tjänst och träldom skulle en dag och på åldren sätta mig uti ett ymnigare vilkor; men jag råkat uti ett fast slättare än jag aldrig varit, allt se'n jag begynte att tjäna. Hvad är ett qvartals lön om året af 6000 daler[2], där summan i sig själf ej uppfyller de förmåner jag haft i Skåne? Skulle nu de blodiga skjortor, som jag så ofta med Hans Maj:t och för dess tjänst med största fägnad vågat, ej beveka Hans Maj:t till någon ytterligare nåd för mig, så måste jag tillstå, att ödet och himmelen har tagit mig utur så mången fara och till ett syndastraff lemnat mig än i lifvet, min hustru och barn till bedröfvelse. Hvad hån och hemligit åtlöje jag måste utstå af illviljare och missgynnare, som sig fägna, att alle till deras heder äre vordne konfirmerade[3] och jag intet, det vet Gud bäst, och huru innerligen det mig qväljer, så att jag går som ginge jag under jorden. Allt mod och lust är mig så betagit, att mig döden nu kärare vore än något umgänge i verlden. Jag hänskjuter allt i Guds hand, som konungars hjärtan leder och lockar, dit han vill och vet och till själen nyttigast vara.»

Segraren vid Helsingborg, den fordom glade och lustige »Måns Bock», var på väg att blifva melankoliker. Han smärtades djupt af konungens sätt att behandla honom, därom vitna icke blott det ofvan anförda utan äfven många andra bref till vännerna i Bender, där han klagar öfver att ha blifvit till spott och spe inom armén och ber dem upptäcka, hvilka onda tungor som förtalat honom inför konungen. Det var först, sedan Stenbock än en gång vetat tända den fosterländska hänförelsens eld i sina landsmäns hjärtan till att med ansträngande af de yttersta krafterna åstadkomma undsättningståget till Pommern 1712 och sedan han vunnit ännu en seger, vid Gadebusch, som Karl XII fann för godt att åter lägga den Stenbock fråntagna marskalkstafven i hans erfarna och segerrika hand.

Ernst Carlson.

---

[1] Stenbocks koncept den 17 febr. 1711, som jämte större delen af M. Stenbocks öfriga litterära qvarlåtenskap förvaras i Eriksbergs arkiv.

[2] Stenbock åsyftar här rådslönen, hvaraf i dessa bistra tider endast ett qvartal utföll; han måste däremot lemna de rikligare och bättre utfallande inkomster han haft af guvernementet.

[3] Af Stenbocks underbefälhafvare i slaget vid Helsingborg hade *Schommer* och *Hamilton* från Bender fått fullmakter som general-majorer, *Meijerfelt* och *Burenskòld* som generallöjtnanter, den sistnämde därjämte som guvernör i Skåne o. s. v. Konungens registratur $^{30}/_{8}$ och $^{11}/_{11}$ 1710.

Smärre kritiska och historiska utflykter.[1]

8.

Doktor Claus Ryting och Gråbrödraordens mästare.

Det väckte på sin tid ett stort uppseende, när augustinermunken Martin Luther trädde i äktenskap med cisterciensernunnan Katarina v. Bora, och här i Sverige uttalade Hans Brask sitt djupa ogillande, när Olaus Petri, som dock icke var prestvigd, utan endast diakon, gifte sig. Får man tro äfven nyare svenska författare, skulle midt i femtonde århundradet en hög tjänsteman inom Gråbrödraorden, ingen mindre än dess »ordensmästare» uti Sverige, lefvat i äktenskap, utan att det, så vidt man vet, framkallat ett ljud af ogillande eller ens väckt någon uppmärksamhet. Och dock är det fråga om en äfven i andra hänseenden betydande personlighet. Mannen hette Claus Ryting, var juris utriusque doktor, under ett antal år Karl Knutssons kansler[2] och, så vidt man af sparsamma notiser kan skönja, själen i dennes regering, mer än en gång använd som diplomat, samt egare af åtskilliga hus eller tomter i Stockholm. Väl var han en gång ställd inför rätta och skall t. o. m. ha blifvit underkastad tortyr, men det var icke såsom en förlupen och menedig munk, utan af helt andra, af politiska orsaker. Sådant hänger ej rätt väl tillsamman, och man vore naturligtvis i första rummet benägen att betvifla hans giftermål. Detta låter sig dock icke göra; fru »cancelerskan», doktor Rytings enka omtalas upprepade gånger i Stockholms stads jordeböcker strax efter mannens död, likaså en son vid namn Erik.[3] Den saken kan ej sättas i fråga. Återstår då att rikta tviflet åt annat håll. Man har sökt förklara förhållandet så, att kansleren, ehuru »ordensmästare», ej varit »prestvigd», men munkarne plägade ju i allmänhet icke prestvigas, och redan för honom som munk var ju äktenskapet förbjudet. Att åter en »ordensmästare» för franciskanerna (»magister fratrum minorum») skulle varit lekman, låter ej tänka sig. Men det värsta är, att hela sysslan icke existerat i Sverige. Här föreligger nämligen en förväxling mellan »*magister* fratrum minorum» och »*minister* fratrum minorum», ett misstag, hvartill Hadorph är den första, om än ofrivilliga orsaken. I en hos honom aftryckt försvarsskrift på tyska[4], som Karl Knutsson lät utgå efter sin första afsättning, talar denne om, att han efter ankomsten till Stockholm 1457 utsände till

[1] Jfr Hist. Tidskr. 1889, s. 261.

[2] I Stockholms stads jordebok nämnes mester Claus Ryting med titeln »canceller» första gången $^{1}/_{12}$ 1451. »Claus Rytings ärfve» omtalas 1437.

[3] »Hustru Valborg cancelerskan», »hustru Valborg doctor Rytings efterlifva», Stockholms stads jordebok 1420—1474, s. 391 (1474 $^{12}/_{9}$, $^{7}/_{12}$) m. fl. st.

[4] Andra delen till Rimkrönikorna, s. 200.

ärkebiskopen och de andra ledarne för upproret »den meister der grauwen Brüder Nicolaum Ryting unsern cantzelern lerer in den geistlichen unde wertlichen rechten» (eller i den svenska öfversättningen »mestaren för gråbröderna Nicolaum Ryting vår cantzler doctor uthi dhen andelige och verldzlige rätt»), samt en rådman i Stockholm. I en annan, af Styffe tryckt, försvarsskrift af konung Karl från 1458 talas åter på motsvarande ställe[1] om »gråbrödre *myster* doctor Nicolaus Ryting som tha vår canzler var». Sistnämnda form är ögonskenligen en förvanskning af *minister*.[2] Sådana ministrar funnos för gråbröderna inom olika »provinser» och de hade särskildt med handhafvande af tukten inom orden att skaffa. En af provinserna utgjordes af Sverige, Norge och Danmark; gråbröderna inom de tre rikena hade en gemensam minister, sedan slutet af 1300-talet turvis tagen från hvart och ett af rikena. Att åter denna minister själf var en ordensbroder och sålunda äfven aflagt ordenslöftena, det är för dessa tider allmänt kändt. Skulle något tvifvel ännu råda i afseende på den riktiga formen, kan det snart skingras. Man känner intet om den handskrifts beskaffenhet, som Hadorph har följt, ehuru han kallar den ett original; den hos Styffe tryckta texten härstammar först från 1500-talet och är i mycket bristfällig. Men det finnes i Riksarkivet ett *samtida* koncept (på papper) till en försvarsskrift af konung Karl, och där heter det uttryckligen »mit der grawbroder *minister* doctor `Nicolaus Ryting de do unse canczæler was und andere mere». Alltså gråbrödraministern doktor Claus Ryting skulle också ha varit gift och familjefader.

Denna motsägelse är dock möjlig att häfva; lösningen inskränker sig till en förnuftig interpunkteringsåtgärd med dess konsekvenser. Utom rådmannen i Stockholm, kansleren doktor Claus och de icke namngifna personerna, utskickade nämligen konungen äfven ministern för gråbröderna för att underhandla. Texten, såväl hos Hadorph som i det nyss omnämnda konceptet, har också mycket riktigt ett skiljetecken framför kanslerens namn. Och denna »minister fratrum minorum» i norden är ingalunda okänd. Det var vid denna tid en svensk klosterbroder Jenis (Johannes), som var bosatt i Stockholm och då och då omtalas i handlingarna, liksom annorstädes. Enligt de Stockholmske minoriterbrödernas diarium dog den tjuguandra »minister provincialis» i norden fr. Esgerus år 1432, och den tjugotredje fr. Johannes Nicolai 1468, efter att i 36 år innehaft ämbetet.[3] Den saken är sålunda fullkomligt på det klara. Sällsamt nog har emellertid Claus Ryting haft åtskilligt med minoriternas orden att skaffa. Han omtalas nämligen i deras nyss anförda diarium under sin dödsdag (6 maj 1472) såsom en mäkta stor gynnare af orden och isynnerhet af dess konvent i Stockholm, men det förstås af sig själft, att diariet ej har ett ord om hans ministerskap eller mästerskap *i orden*, ehuru han visserligen kallas både magister och juris utriusque doctor, något som icke den tiden var ovanligt.

---

[1] Bidrag till Skandinaviens Historia III, s. 110 o. f., särsk. s. 121.
[2] *Minister* plägar förkortas *mister*.
[3] S.R.S. I, ss. 70, 81.

Men härmed äro emellertid ej alla svårigheter i fråga om kanslerens lefnadsställning undanröjda; i sjelfva verket återstår den egentliga och största. Claus Ryting skall äfven ha varit »aulicus concionator» hos konung Kristoffer[1] — hvilken titel väl närmast skulle moderniseras till »hofpredikant» (man kan ej gärna tänka på att öfversätta »rikshärold»!) — och sålunda i alla fall tillhört det andliga ståndet. Nu är det verkligen fallet, att k. Kristoffer år 1445 sände sin »kapellan» kaniken i Uppsala mäster Claus Ryting till Vadstena kloster för att låna dess »bästa krona», enär han ämnade låta kröna sin »fästemö» ett par dagar efter det förestående bröllopet.[2] »Capellanus» användes visserligen i tidens språk af andliga personer såsom en höflighetsformel, när de tala till gynnare eller beskyddare, men betecknar nog också en hos en konung eller annan mäktig person anställd klerk, vare sig det var såsom verklig kaplan eller blott uti hans kansli. Det är, så vidt jag vet, enda gången, som denna kanik omtalas, och att det är från kaplanstiteln som titeln »aulicus concionator» förskrifver sig, är ganska sannolikt.[3] I vanliga fall skulle man utan tvekan identifiera de båda personerna, helst det ju den tiden var brukligt, att de kungliga kanslererna togos bland kaniker; Karl Knutsson hade själf under sitt första år haft en Uppsalakanik till kansler. Men under kanslerstiden liksom sedermera göres för juris doktorn och magistern Nicolaus Ryting aldrig någon antydan på kanonikatet, och såsom kanik kunde han naturligtvis icke vara gift. Antingen har han sålunda lemnat sin plats i Uppsala domkapitel, eller är det fråga om två personer. Det förra låter ju tänka sig; äfven för en kanik var det enligt den kanoniska rätten icke förbjudet att åter inträda bland lekmännen och ingå i äktenskap, blott han icke hade mottagit den högre invigningen, någon af de s. k. »ordines maiores». Måhända har någon tvist med Uppsala domkapitels herrsklystna chef sedan 1448, ärkebiskopen Jöns Benktsson, varit en anledning. Häraf skulle då också kunna förklaras den fiendskap, som uppenbarligen rådt mellan dessa båda män, och den i någon mån reformatoriska riktning, som utmärkte Karl Knutssons kyrkopolitik; häraf också det eljest i svenska medeltidens annaler oerhörda, att en lekman varit kunglig kansler. Säkert är, att kansleren doktor Ryting mot midten af 1450-talet utbytt den lärde mannens, möjligen äfven klerkens, sigill, en figur som håller en uppslagen bok, mot hofmannens eller frälsemannens, en fågel med uppresta vingar (en falk?) uti sköld under hjälm.[4]

Skulle det åter vara fråga om två skilda personer, måste tvänne svenskar med samma ovanliga namn, ett verkligt tillnamn, studerat vid utlandets universitet ungefär samtidigt och där förvärfvat lärdoms-

[1] Jfr noten i S.R.S. I, s. 75.

[2] Orig. på papper i Riksarkivet.

[3] Brefvet är tryckt i Celsii Monumenta politico-ecclesiastica och har sålunda länge varit bekant.

[4] I omskriften på det äldre sigillet står »s' magistri Nicolai Ryting»; på det senare: »s' doctoris Nicolai Ryting».

grader. Man synes emellertid ej känna mer än en Nicolaus Ryting, som studerat utomlands, den som 1433 inskrefs vid Leipzigs universitet och 1442 där promoverades till magister.[1] Hvilken af de möjliga två denne i sådant fall skulle hafva varit, låter sig svårligen afgöra.

Hd.

Underrättelser.

† Den 31 januari detta år afled i Stockholm professor emeritus Per Erik Bergfalk. Såsom universitetslärare fästad vid juridiska fakultetens ekonomiska professur, har Bergfalk i främsta rummet sysslat med kameralvetenskap och vunnit stort anseende som den grundligaste kännare af vårt lands ekonomiska författningar. Ett varaktigt minne af sitt arbete å detta område har han efterlemnat i det *Sammandrag af gällande Författningar angående Finansverket*, hvaraf första delen, i två dryga häften, under åren 1866—1868 utgafs genom Författningskommissionen, och i hvars utarbetande han, såsom Kommissionens ordförande, tog en mycket dryg del. Hans juridiska lärdom togs i anspråk inom kyrkolagskomitén, hvaraf han var ledamot 1838—1845 och i lagberedningen, där han var inkallad under åren 1844—1848. Hans intresse för politiska reformer ådrog honom förtroendet att tjänstgöra som sekreterare i 1840 års konstitutionsutskott för utarbetande af förslag till representationens ombildning.

Bergfalk blef student just vid den tid, då Erik Gustaf Geijer begynte i Upsala väcka en lifligare nitälskan för historiska studier. Hänförelsen för ungdomsläraren och kärleken för historiens vetenskap följde honom sedan genom lifvet. Hans intresse, som för öfrigt räckte till för nästan alla områden af mänskligt vetande, omfattade företrädesvis fäderneslandets häfder, och hans vidunderligt starka och skarpa minne fasthöll ända in i ålderns sena höst en nästan outtömlig detaljkännedom rörande det svenska samhällets alla förhållanden från dess äldsta forntid intill närvarande tid. Han hade läst allt och kunde ingenting glömma.

Bergfalks författareskap uppenbarade blott fragmentariskt vidden och djupet af hans forskning och insikter. Hans första vetenskapliga arbete: *Om svenska jordens beskattning till och med början af 17:de århundradet* (1832) innehöll en grundlig och i flera stycken ny kritik af teorien om statens eganderätt till svenska jorden, och många nya upplysningar, vunna genom sammanställning af de gamla lagarnas

[1] Jfr Annerstedt, Upsala Universitets historia I, första kapitlet och där meddelade uppgifter om svenskar vid utländska universitet under medeltiden.

och diplomernas vitnesbörd med anteckningarna i 1540-talets räkenskaps- och undervisningsböcker i kammararkivet; men undersökningen afslutades med en tämligen knapphändig redogörelse för skattefördelningsgrunderna i början af 16:de seklet. Framställning af själfva skatterna utlofvades, men blef aldrig fullbordad. Först mot slutet af sin lefnad upptog Bergfalk ånyo en del af detta ämne, i det han med yttersta noggranhet utarbetade en historik öfver penning-gärderna under 16:de seklet, ett arbete som torde komma att efter hans förordnande offentliggöras.

Af Bergfalks öfriga historiska studier förtjäna att nämnas, utom den i disputationsform utgifna afhandlingen (1838) *Om svenska städernas författning och förvaltning* (egentligen en inledning, blott omfattande det utländska stadsväsendet), inträdestalet i K. Vitterhets-Historie- och Antikvitets-Akademien *Om svenska postinrättningens uppkomst och utbildning från 1636 intill kon. Carl XII:s död 1718* samt ett i Nordisk Universitets Tidskrift 1859 intaget »*Bidrag till handelskrisernas historia*», hvari bl. a. efter källorna utförligt redogjordes för 1763 års svenska handelskris och de åtgärder som i anledning däraf vidtogos.

Ingen kunde med lifligare intresse än Bergfalk omfatta andras forskning i häfderna; han följde med nygirighet hvarje framsteg och läste allt från den minsta afhandling till den drygaste urkundssamling. De yngre vetenskapsidkare, som haft den lyckan att komma i personlig beröring med den älskvärde mannen, veta huru fullständigt han gick upp i denna kärlek till deras forskningsföremål. Understundom hände det, att han påtog sig anmälarens och recensentens uppgifter, och man kunde vara säker, att om där fanns någon förtjänst att framhålla, så blef den af Bergfalk tacksamt erkänd. Men som han vanligen själf i hvarje ämne visste mycket mera än författaren, så kom anmälan tillika alltid att innehålla lärorika tillägg till det anmälda arbetet, någon gång en sakrik, ehuru i formen mild, kritik af dess innehåll. En klassisk anmälan af det förra slaget var den bekanta recensionen i Skandia 1834—35 af Geijers Svenska Folkets Historia, första och andra delen, och Strinnholms Svenska Folkets Historia, första bandet. En klassisk kritik åter är den lika bekanta recensionen i Frey (1841) af Nordströms Svenska samhällsförfattningens historia, — båda vimlande af träffande anmärkningar och viktiga notiser till vår historia, båda därför af yngre häfdaforskare oupphörligen anlitade och citerade.

I öfrigt må nämnas bland uppsatser, som mer eller mindre berörde historien, artiklarna i Svensk Literaturtidskrift och Svensk Tidskrift 1869 och 1875: *Några svenska jordbruksförhållanden* (med anledning af lagutskottets utlåtande n:o 41 vid 1869 års riksdag) och *Ett högättsväldes fall* (med anledning af Carlsons Sveriges historia under kon. af Pfalz. huset III).

Bergfalk var född d. 4 febr. 1798 i Österhaninge socken, blef professor i juridiska fakulteten i Upsala 1838 och professor emeritus 1861.

H. F.

— Med WILHELM VON GIESEBRECHT, som afled d. 17 dec. förlidet år vid 75 års ålder, har ännu en af den tyska historieskrifningens gamle mästare bortgått. Efter att en längre tid ha varit lärare vid ett af gymnasierna i Berlin blef han först professor i Königsberg och därpå (1862) i München, där han under en rad af år därjämte ledt den »historiska kommissionens» verksamhet. Hans hufvudverk är hans *Geschichte der deutschen Kaiserzeit*, af hvilken femte bandet ej så länge sedan fullbordades (de första banden äro utgifna i flere upplagor). Sedan 1874 hade han äfven om hand redaktionen af den stora genom Heeren och Ukert grundlagda samlingen af de europeiska staternas historia och stod på grund däraf i förbindelse med åtskilliga svenska historieskrifvare.

— Titulärbiskopen BEDA FRANZ DUDIK, Mährens landshistoriograf, afled den 18 sistlidne januari vid några och sjuttio års ålder. Det var en lärd, produktiv, vidtberest och mycket verksam man. Sverige besökte han i början på 1850-talet (1851) närmast för att spana efter handskrifter, som svenskarna troddes ha medfört från Mähren under trettioåriga kriget. Resultaten af sin forskningsresa offentliggjorde han i *Forschungen in Schweden für Mährens Geschichte* (1852). Han hade i Stockholm fått tillfälle att bl. a. taga kännedom om det nyligen för Riksarkivet förvärfvade Tidöarkivet och var väl den, som först bragte den lärde världen i Tyskland underrättelse om dess skatter. Han meddelade ur denna samling liksom ur andra samlingar i Riksarkivet en del notiser och aktstycken bl. a. angående Wallensteins förräderi och väckte härigenom den föreställningen, att de svenska arkiven ingenting vidare innehöllo i saken. Okända omständigheter hade dock gjort, att de vigtigaste akterna rörande detta mångomskrifna ämne undgingo honom och först en 30 år senare kommo i dagen. Äfvenledes var det genom honom, som det blef allmänt kändt, att fjärde delen, liksom fragment af den tredje, af Chemnitz' historia öfver trettioåriga kriget ännu förvarades i svenska Riksarkivet. Han blef härigenom en indirekt anledning till tryckningen af detta historiska verk, hvilken några år efteråt möjliggjordes genom understöd af svenska staten. Följande arbeten, författade eller utgifna af Dudik, beröra i öfrigt mer eller mindre Sverige: *Schweden in Böhmen und Mähren 1640—1650* (Wien 1879); *Chronik des Minoriten-guardians des S. Jacobs klosters in Olmütz, P. Paulinus Zaczkowic über die Schwedenherrschaft in Olmütz von 1642 bis 1650* (Archiv für Oesterreichische Geschichte LXII); *Tagebuch des feindlichen einfalls der Schweden in das markgrafthum Mähren während ihres aufenthaltes in der stadt Olmütz* 1642—1650 (ibidem LXV): *Mährens Geschichtsquellen* (Brünn 1850); *Schicksale der katholischen religion und ihrer bekenner in der k. Grenzfestung Olmütz während der schwed. herrschaft vom j. 1642 bis 1650* (Oestreich. Blätter für literatur u. kunst, jahrg. 3).

— Den tyske teologen och kyrkohistorikern, professorn i Jena CARL AUGUST HASE har nyligen aflidit vid nära 90 års ålder. Hans

i flera upplagor utgångna »Kirchengeschichte» är jämte andra hans arbeten äfven öfversatt på svenska.

— Tidningarna ha bragt den oväntade underrättelsen, att stadsarkivarien i Riga, d:r HERMAN HILDEBRAND, aflidit i början af februari månad vid 46 års ålder. D:r Herman Hildebrand var en duglig och verksam forskare, en framstående kännare af den livländska historien och hade efter F. G. v. Bunge öfvertagit utgifningen af *Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuch*. Två delar af denna urkundspublikation utkommo 1881 och 1884, en tredje lärer d:r Hildebrand kort före sin död ha afslutat. Under ett par forskningsresor till Sverige gjorde han bekantskap med de svenska forskarne, som i honom funno en angenäm och väl underrättad kollega. En redogörelse för sina forskningar i de nordiska arkiven, särskildt det Stockholmska, som är så rikt på handlingar till Livlands historia, offentliggjorde han 1877 under titeln *Die Arbeiten für das liv-, est- und kurländische Urkundenbuch im jahre 1875—76.*

— Med tillåtelse af Kongl. Maj:t har under förliden höst genom utbyte mellan *K. Biblioteket* och *Riksarkivet* till sistnämnda verk öfverflyttats ett antal kopie- och brefböcker från medeltiden (såsom domkyrkornas »registra», brefböcker från Vadstena kloster, jordeböcker, räkenskaper m. m. dyl. från medeltiden), hvilka alla komplettera Riksarkivets gamla samlingar, äfvensom några andra volymer af arkivaliskt innehåll. De inkonsekvenser, som begingos vid arfskiftet efter antikvitetskollegium, äro sålunda numera till största delen rättade, och urkunder, räkenskaper samt äldre afskrifter från medeltiden i det närmaste samlade på ett ställe. Stockholms stads permebref äro sedan slutet af förra året likaledes såsom deposition öfverlemnade i Riksarkivets förvar. Det återstår numera i Stockholm (om man undantager ett mindre antal permbref i Kammararkivet) egentligen endast Vitterhets-, Historie- och Antikvitets-Akademiens samling af pergamentsurkunder, och visserligen vore det för forskaren mest önskvärdt, att äfven denna samling finge flyttas till Riksarkivet. I utbyte erhöll k. Biblioteket vid ofvannämnda skifte en samling af lagcodices, krönikor och andra bokhandskrifter, som lämpligare förvaras i ett bibliotek än i ett arkiv. Ett nytt, icke så ovigtigt steg har härigenom sålunda tagits till förverkligande af det stora önskningsmålet för alla anlitare af bibliotek och arkiv, att hvar sak kommer på sin rätta plats. Vi påminna i afseende på Stockholms stads nyss nämnda vackra samling af permbref, att en fullständig förteckning öfver densamma i Riksarkivet upprättats, hvaraf den del, som rör medeltiden, blifvit tryckt i senaste häfte af »Meddelanden från Svenska Riksarkivet».

— En ny del har i slutet af förra året utkommit af det stora verket »Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling». Det är andra bandet af verkets senare afdelning (skrifvelser till Oxenstierna) och innehåller den berömde *Hugo Grotii bref till Oxenstierna under åren 1633—39.* Grotius var, som bekant, svensk minister i Paris från 1633 till 1645 och har under denna tid fört en mycket

liflig korrespondens med kansleren, i det att han vanligen afsände ett bref hvar sjunde dag, och af dem finnes största delen ännu kvar i afskrift eller (till en mindre del) i original. Grotii bref tycktes redan i slutet af 1600-talet i Holland enligt hans koncept; dock omfattar denna edition endast brefven till 1641. I följd häraf äro de aldra flesta af de bref, som det nu utgifna arbetet innehåller, kända förut, ehuruväl en mängd rättelser gjorts efter de bevarade originalen, där sådana funnits. Dessutom hafva de i den holländska upplagan endast i chiffer angifna ställena här upplösts, delvis med biträde af löjtnant R. Torpadie, tryckfel rättats o. s. v. I den senare delen af samlingen, som till en stor del redan är färdigtryckt, inflyta de bref, som härstamma från åren 1640—45, och af dem är endast en mindre del förr offentliggjord. Denna del kommer sålunda att erbjuda mera nytt än den nu utgifna. Brefven innehålla en detaljerad skildring af allt, som passerade i Frankrike och dess grannländer, och som Grotius ansåg böra meddelas Oxenstierna. De gifva därför i första rummet en ypperlig bild af hoflifvet och dess intriger, samt innehålla för öfrigt alla möjliga slags notiser, hvilka Grotius tyckes ha haft en synnerlig talang att uppspåra, hvarför också Droysen med rätta kallar honom »der alles aufspürende Grotius». Därför verkar denna brefväxling nästan såsom läsningen af ett memoirverk; och skall helt visst med nöje studeras af den, som intresserar sig för denna tidens historia. — Det behöfver knappt tilläggas att brefven äro skrifna på latin, i hvilket språks behandling Grotius var en af 1600-talets störste virtuoser.

Utgifningen af brefven ombesörjes af docenten J. F. Nyström.

— Af *Sveriges Ridderskaps och Adels Riksdagsprotokoll från och med år 1719* har tolfte delen utkommit omfattande hela riksdagen 1740—41 jämte bilagor.

— För filosofiska gradens vinnande ventilerades i Uppsala den 11 sistlidne december en afhandling af fil. lic. G. V. Vessberg under titeln *Om svenska riksdagen, dess sammansättning och verksamhetsformer 1772—1809.*

— Under sistlidne höst utkom en skrift benämnd *En svensk medeltidsborg* [*Almare Stäk*] *och dess innehafvare* af kapten Wilhelm Ridderstad, hvilken redan förut gjort sig känd genom flere förtjänstfulla verk af historiskt och krigsvetenskapligt innehåll. Ofvannämnda arbete, som är försedt med väl utförda illustrationer i träsnitt (kungl., adliga och ärkebiskopliga sköldemärken) grundar sig på forskningar i Riksarkivets originalhandlingar, hvarjämte författaren äfven rådfrågat den tryckta litteraturen, i främsta rummet Styffes arbeten. Såsom bilagor äro tryckta in extenso ett antal intressanta urkunder angående Stäket. Samlingen synes vara ganska fullständig och urkunderna äro i allmänhet korrekt återgifna. Kapten Ridderstads skrift eger en angenäm och underhållande stil. Läsaren får genom densamma en god öfversikt af de politiska och unionella förhållandena i senare hälften af 1400-talet och början af 1500-talet, hvilka här skildras,

speciclt de svenska ärkebiskoparne i deras förhållande till unionen och det svenska statsöfverhufvudet, äfvensom det ärkebiskopliga residensets (Almare Stäks) skiftande öden. Visserligen kunde anmärkningar vara att göra i genealogiskt och personalhistoriskt hänseende, men erkännas bör, att i sin helhet är arbetet utfördt med stort intresse för ämnet och vittnar om aktningsvärd forskning samt kärlek till vårt fosterland och dess minnen. (*T.*)

— *Svenska Literatursällskapet i Finland*, som stiftades 1885 (jfr Hist. Tidskr. 1885 sid. 256) har under de få år, som sedan dess förgått, icke blott utvecklat en liflig och förtjänstfull literär verksamhet, utan äfven lyckats uppnå en lysande ekonomisk ställning, tack vare i synnerhet ett testamente af aflidne ombudsmannen Viktor Höckert på omkring 80,000 finska mark. Sällskapets senaste revisionsberättelse (5 febr. 1889) utvisade en behållning på icke mindre än 155,000 f. mark och något mera. Också utlofvas nya publikationer af stort intresse, så *Åbo universitets lärdomshistoria* (till universitetets 250-års-jubileum innevarande år), som skall behandla vetenskapernas historia vid nämnda högskola — historien genom professor M. G. Schybergson, femårsförteckningar öfver den svenska literaturens alster i Finland, *Finska presterskapets riksdagsbesvär*, *Historik öfver Finlands kloster*, *Jöns Buddes skrifter* m. m. Sällskapet utdelar vidare sedan 1889 hvarje år ett pris å 2,000 mark för arbeten inom historiens, svenska språkets eller skönliteraturens områden. Första gången tilldelades denna belöning, såsom redan nämnts (1889, sid. 73), professor K. K. Tigerstedt i Åbo för hans arbeten om Sprengtporten och Kexholms län under drottning Kristina. Senaste häfte af Sällskapets »Förhandlingar och Uppsatser» innehåller bl. a. under titeln *Konventen i grefve Per Brahes finska förläningar* af prof. Schybergson ett rätt märkligt bidrag till adelsväldets historia i Sverige. Konventet var ett slags kollegialt styrelseverk för Per Brahes omfattande förläningar i Finland.

— I Helsingfors har tionde bandet af Finska historiska samfundets publikation *Historiallinen Arkisto* (Historiskt Arkiv) utkommit. Bland i arbetet förekommande originaluppsatser må främst framhållas en af f. d. statsarkivarien K. A. Bomansson med diplomatisk noggrannhet utförd och med färglagda planscher belyst historisk-heraldisk undersökning om Finlands landskapsvapen. Herr J. M. Salenius har meddelat en historik öfver trivialskolan i Rantasalmi socken i Savolax åren 1749—1788, hr C. v. Bonsdorff några kulturhistoriska drag om Clas Totts grefskap Karleborg samt tabellariska öfversikter öfver kronoabalienationerna i Finland år 1654; hr A. Hjelt har bidragit med en uppsats om finska flyktingar i Ryssland 1772, hr K. R. Melander med bidrag till finska bibelöfversättningens samt lappskolans i Lyxele historia, hr V. Malin med en undersökning om krok- och stångmåttens användning i Tavastland under Gustaf Vasas tid samt hr S. G. Elmgren med en biografi öfver den för historieforskningen varmt intresserade finske läkaren F. J. Rabbe.

Strödda aktstycken ha publicerats af K. Grotenfelt, W. Söderhjelm, J. R. Danielson och C. v. Bonsdorff. Dessutom påträffas smärre historiska meddelanden i de inemot en tredjedel af bandet upptagande protokollen öfver samfundets möten dec. 1886—nov. 1888. (*C. v. B.*)

— Frih. MAGNUS STACKELBERG i Helsingfors har utgifvit *Kalender öfver ätten Stackelberg* (73 sid., tr. i 200 exemplar). Skriften börjar med en kort historik öfver denna gamla ätt, som kan följas tillbaka ända till tolfte århundradet och liksom många andra tyska adelsätter längre fram utvandrade till Livland. För närvarande är ätten enligt förf:s uppgift upptagen på riddarhusen i Estland, Livland, Kurland, Ösel, Sverige och Finland. Skriften upptager sedermera 7 ännu lefvande släktlinier med biografiska notiser och stamtaflor, samt slutligen en gemensam stamtafla för de sju grenarna börjande med Arend v. Stackelberg († 1511). Förf. har, enligt sina egna ord, på ett ställe fört ihop hvad som eljest måste sökas i olika såväl handskrifna som tryckta källor, samt tillgodogjort en del af det rika material till släktens historia, som han själf sedan tio år samlat. Tilläggas kan, enligt förf:s uppgift, att sedan 1864 existerar »Stackelbergska Familjestiftelsen» afsedd att bispringa behöfvande familjemedlemmar och sammanhålla de talrika spridda ättlingarna af densamma. Fonden uppgick 1885 till omkr. 89,000 mark.

— Från Danska Riksarkivet har nyligen utgifvits *Meddelelser fra det kongelige Gehejmearkiv og det dermed forenede kongerigets Arkiv for 1886—1888*. Här redogöres ytterligare (jämf. Hist. Tidskr. 1887 sid. 88, Granskn.) för det danska arkivväsendets nydaning under ledning af dess nuvarande erfarne och verksamme chef. I främsta rummet är härvid att märka upprättandet genom lagen af den 30 mars 1889 af ett danskt *Riksarkiv*, i hvilket Gehejmearkivet och Kongerigets arkiv sålunda ha uppgått. Samma lag innehåller äfven bestämmelser om upprättande efter hand af tre provinsarkiv, i eller vid Köpenhamn för Själland, Lolland-Falster och Bornholm, i Odense för Fyn och i Viborg för Jylland. En ny lönereglering har samtidigt egt rum för arkivets tjänstemän, utlåningen af handlingar till ministerierna och ämbetsverken har ordnats genom ett särskildt reglemente; från det kongl. Biblioteket har en stor mängd arkivalier öfverlemnats till Riksarkivet; flere serier af arkivalier, särskildt de af diplomatisk natur, ha omordnats; föreskrifter ha meddelats om användande af viss sorts papper och bläck för ämbetsverkens räkning för att införa större likformighet i så hänseende och förekomma den tillintetgörelse af akterna, som hotade genom begagnande af otjänligt skrifmaterial, m. m. — Uti bandet meddelas slutligen under titeln *Den civile centraladministrations embetsetat 1660—1848* en fullständig förteckning för envåldstiden, jämte biografiska notiser, öfver medlemmar af konungens råd, de kungliga kollegierna och styrelseverken samt de olika »regeringskontorens» chefer, som måste blifva af ovärderlig nytta för forskarne i dansk historia genom den öfversikt, där meddelas af centralförvaltningens organisation och ämbetsmän under en tidrymd af nära 200 år.

— Tredje häftet af *Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft 1889* innehåller en intressant och upplysande artikel öfver de historiska studierna i Frankrike, organisationen utaf den historiska undervisningen, de förnämsta historiska akademierna eller sällskapen, de af staten understödda företagen m. m. dyl.

— Publikationen *Jahresberichte der Geschichtswissenschaft*, som utgifves af historiska sällskapet i Berlin genom J. Jastrow, har med det förlidet år utgifna tionde bandet hunnit fram till 1887. Afdelningen för Sverige — ganska fullständig för öfrigt — är författad af lic L. HELANDER i Uppsala.

— Prof. RICHARD SCHRÖDER i Heidelberg har utgifvit en *Lehrbuch der deutschen Rechtsgeschichte* (868 sid.), som enligt tyska omdömen är det »vida bästa af nu förhanden varande läro- och handböcker i ämnet». Arbetet är fördeladt i fyra perioder: den germaniska urtiden, den frankiska tiden, medeltiden, nya tiden och behandlar statsrätten, rättskällorna, samt privaträtt, straffrätt och rättegångsordning. Hvarje afdelning inledes med utförliga bibliografiska hänvisningar.

— I Tyskland praktiseras, som bekant, i stor skala *försändelse af handskrifter* mellan bibliotek och arkiv. Det har därföre väckt stort uppseende, då biblioteket i Wolfenbüttel förlidet år absolut vägrat att vidare skicka några handskrifter till låns af den anförda orsaken, att manuskripten i många fall kommit illa medfarna tillbaka. Man har å andra sidan andragit, huru genom ett sådant förbud många vetenskapliga arbeten skulle omöjliggöras samt huru mer än en handskrift, som på ort och ställe sedermera gått förlorad, hvad innehållet angår bevarats till efterverlden, därigenom att den efter föregången utlåning kunnat publiceras.

— LOUIS DE LOMÉNIES ofullbordade arbete öfver *les Mirabeau* är välbekant för kännarne af Frankrikes senare historia. Det har af en son, CHARLES DE LOMÉNIE, utgifvits i ny upplaga, tillökadt med en tredje del, som behandlar den store revolutionstalaren själf och för läsaren fram genom hans stormiga ungdom intill början af hans stora politiska verksamhet. Ett tyskt arbete öfver Mirabeau af A. STERN har likaledes utkommit förlidet år i två delar, af hvilka den senare är egnad ensamt åt tiden 1789—1791.

— Vi fästa uppmärksamheten på det å omslagets andra sida intagna uppropet af lektor E. CARLSON till möjliga innehafvare af egenhändiga bref från k. Karl XII och understödja detsamma för vår del på det bästa. Sådana bref synas på 1700-talet förekommit spridda i flere enskilda samlingar.

Gustaf af Wetterstedt

AF

H. W.

Gustaf af Wetterstedt, minnesteckning, författad för Svenska Akademien af HANS FORSSELL. Stockholm 1889, 440 ss. 8:o. (Ur Svenska Akademiens handlingar efter 1886, III).

Ett halft århundrade har gått, sedan häfdatecknaren *Anders Magnus Strinnholm* tog sitt inträde i Svenska Akademien med en vidlyftig uppsats — i tryck nära halftannat hundra sidor — visserligen afsedd att teckna hans företrädare på den akademiska stolen, Grefve Gustaf af Wetterstedt, men i ovanligt hög grad bortseende från ämnet, för att i stället egna frasen åt reflexioner, hvilka ingalunda voro Strinnholms starka sida. Tolf år senare egnades ett tryckark i »Biografiskt lexikon öfver namnkunnige svenske män» af *P. Wieselgren* åt grefve Wetterstedt, »en bland de få svenske ministrar, som vunnit europeisk ryktbarhet, sedan Sverige efter slaget vid Pultava upphört att vara egentlig medlem i de Förenta staternas i Europa generalkongress», en ryktbarhet, som ej kan förnekas, heter det, »äfven om man föregifver, att den ej gäller en statsman af högsta ordningen». *Schinckels* »Minnen ur Sveriges nyare historia», kompletterade af *Lars von Engeströms* och *Hans Gabriel Trolle-Wachtmeisters* »Minnen och anteckningar» ha under senare årtionden belyst sidor af Wetterstedts person och verksamhet, att icke nämna smärre skrifter, hvilka på ett eller annat sätt sysselsätta sig med vårt århundrades svenska häfder under dess trenne första årtionden. Men mera hade Gustaf af Wetterstedt att fordra af häfden, och särskildt var Svenska Akademien skyldig honom ett bättre eftermäle, än inträdestalets. Detta har nu framträdt. Bättre kunde

akademien icke ha valt Wetterstedts minnestecknare, än som skett, då uppdraget lemnats åt Hans Forssell, och bjärtare framträder ingenstädes skilnaden mellan Svenska Akademiens *förr* och *nu*, än i skilnaden mellan A. M. Strinnholms och H. Forssells sätt att lösa uppgiften.

Femtio år äro en betydande tiderymd, till den senare minnestecknarens förmån, hvilket äfven den förre påpekat, då han »först af en efterverld, som från en högre ståndpunkt öfverskådar alla förhållanden», väntar en värdig tolkning af Wetterstedts förtjänster: det är icke häller i fråga om tillgång på material och historiskt perspektiv, jämförelsen mellan de båda författarnes »snille och smak» rättvisligen göres; det är i stilens klarhet, i teckningens anda och mål, de representera vidt skilda skeden.

* * *

Namnet Wetterstedt härstammar från Wettern, vid hvars strand grefvens fader föddes i ett ofrälse hem. Belöningarne efter Gustaf III:s lyckade revolution sträckte sig äfven till denne, i form af adelig värdighet, fyra år före äldste sonens födelse i Wasa, där fadern då var bosatt som finsk landtmäteridirektör; men knappt årsgammal följde gossen föräldrahemmet till Stockholm, där fadern länge var verksam som landtmäteriets och justeringsverkets chef. Han upphörde icke ens med dessa befattningar när han utnämndes till landshöfding i Upsala, samtidigt med äldste sonens vistelse där som student. Det förmögna och aktade föräldrahemmet torde dock icke varit nog förnämt att låta sonen »uppfostras i hofkretsar» (s. 97), om han ock som 24-årig kornett, efter hemkomsten från utländska resor, kunde upptagas i hertiginnan Hedvig Elisabet Charlottas »dramatiska akademi», som den nu tryckta rullan utvisar. Tvärtom, hans uppfostran bland kamrater i Upsala gjorde honom till »vild jakobin», säger Trolle-Wachtmeister; resor i främmande land, kanske mäst vistelsen i Paris 1798, bragte honom likväl snart rätt långt ifrån inflytelsen af »juntans» tänkesätt, och när han bivistade Norrköpings riksdag 1800 yttrade han icke ett ord till ridderskapets protokoll, hvars företeelser förmådde den något äldre kamraten från Upsala-juntans dagar, friherre Hjerta, att åt ofrälse namnet Hans Järta förvärfva sina framtida dagars namnkunnighet.

Från barnaåren officer, — ett sätt att belöna faderns förtjänster — tog Wetterstedt afsked från den militära uniformen,

när han fick ikläda sig den civila, som Andre sekreterare i kabinettet för utrikes brefväxlingen. Hans lätthet, ja hans ifver att skrifva, den ledighet i franska språkets behandling, han förvärfvat, hans behagliga person och — icke minst — hans böjliga sinne, allt syntes dana honom för den ämbetsverksamhet, han 1801 i anförda egenskap fick begynna. Först under Ehrenheim, sedan under Stedingk i Petersburg gjorde han sina lärospån, hvarefter han hemkallades och fick som kabinettssekreterare åtfölja konung Gustaf IV Adolf under dennes vistelse i Skåne, i Stralsund, på Gripsholm, på Åland, i hufvudstaden. Det var fyra år han så tillbragte, år af pinsam tillvaro och sträng möda. De vansinnigaste befallningar fick han utfärda, trots underdåniga försök att bringa konungen på bättre tankar. »Gustaf IV Adolf» — säger förf. — »var i ordets egentliga bemärkelse sin egen utrikesminister, och för hans kabinettssekreterare, så väl som för hans kanslipresident, gafs knappt någon annan uppgift än att uppsätta och expediera skrifvelser efter konungens befallning. Politiska grundsatser hämtade konungen icke af någon annan än sig själf, och i sådana stycken har han hvarken begärt eller mottagit råd. Till och med i de rent tekniska detaljerna var sekreterarens frihet ytterst snäft begränsad, ty konungen arbetade själf med i allt: nästan hvarje koncept till utgående depescher och noter, äfven de obetydligaste, bär justeringsmärket 'Gustaf Adolf' och icke sällan äfven spår af konungens egenhändiga rättelser, ofta till märkelig försämring.»

Konungens statskonst kan ej tillräknas kabinettssekreteraren, anmärker förf., om än Wetterstedt »delar med öfriga ämbetsmän ett visst ansvar för att hafva tjänat en sådan konung och utfört hans befallningar». Detta ansvar yrkades också vid 1809 års riksdag, när förslag framstäldes om nedsättande af en kommission för undersökande af högre ämbetsmäns förhållande såsom lydaktiga redskap åt en konung, hvars omdöme de funno omtöcknadt, hvars vilja de funno fördärflig. Det kan vara af intresse att beakta Wetterstedts *eget* svar på denna anklagelse, så mycket häldre, som förf. vid behandlingen af Wetterstedts riksdagshistoria förbigått detta, i själfva verket hans *första* tal på riddarhuset, den 2 juni 1809.

»Huru kan ansvarighet fordras af ämbetsmän — säger W. — för en tid, då de utöfvade sina ämbeten under en konstitution, som icke kräfde någon ansvarighet af dem inför nationen?» . . . . .

»För öfrigt, huru skall brottsligheten utrönas? Den som har någon erfarenhet af f. d. konungens sätt att behandla allmänna ärendena vet, att i synnerhet under de senare åren dess befallningar alltid utgåfvos under fyra ögon»... Ett försvar, grundadt på berättelsen om hvad man anfört inför konungen, skulle således sakna bevis. Förebråelsen, att de högre ämbetsmännen bort nedlägga sina ämbeten, då inga föreställningar hjälpte, möter talaren med den i fråga om *ansvar* giltiga invändningen: »det är skillnad mellan riksförräderi och svaghet». — »Och hvarför», fortsätter han, »hvarför ej åtala äfven lägre ämbetsmän och alla klasser af medborgare, hvilka åtminstone genom lydnad medverkat till rikets vanmakt»..... »ty om vi för några år tillbaka hade alla gemensamt upphört att lyda, så torde det vara obestridligt, att våra olyckor varit förebygda. På denna skenfagra grund kunde törhända en allmän anklagelseakt emot svenska folket utfärdas.»

Förslaget om kommissionen förföll. Hvarför icke då till 2 juni 1809 förflytta Wetterstedts första parlamentariska seger, ifrån 13 april 1810, som af förf. antages? Det förra uppträdandet är t. o. m. mera karakteristiskt för Wetterstedts parlamentariska bevisföring, än det senare — en oratorisk parafras af Kellgrens »ädla skuggor, vördade fäder, Sveriges hjältar och riddersmän», om än denna, som billigt var, hälsades med högljudt bifall, och i sin mån bidrog till adelns beslut i försvarsfrågan.

Svenska folket fick emellertid nu veta, hvad Wetterstedt förut i hemlighet meddelat kanslipresidenten om konungens tillstånd, ty, upplyser förf., ur dessa bref härflyter en stor del af texten i det med aktmässiga bidrag försedda arbetet »Historisk tafla af k. Gustaf IV Adolfs sista regeringsår», som genom vederbörandes försorg utgafs för att ådagalägga afsättningens nödvändighet. — Ett vackert drag af Wetterstedt, ett försök att redan ett halft år före afsättningens ytterlighet råda någon bot på det onda bör ej här lemnas obemärkt. Ett i K. Bibl. förvaradt bref till Wetterstedt från den sextiotvå-årige generalen Stedingk, segraren från Gustaf III:s finska krig, visar att W. på det varmaste besvurit honom att efter Klingspor, som väckt konungens misshag, öfvertaga befälet i Finland. »Peu s'en est fallu» — skrifver Stedingk från Elghammar den 15 sept. 1808, »que je n'aye été entrainé par le charme de votre éloquence et par le

pouvoir qu'une âme noble et généreuse a sur un coeur sensible et honnête, mais un peu de réflexion m'a rémis bientôt à ma place»... Det är hans ålderdomsskröplighet, den i reträtt stadda arméns nedslagenhet och hans obekantskap med terrängen i de trakter, der reträtten pågår, som utgöra Stedingks skäl att ej följa Wetterstedts varmhjärtade maning. Antagligen har denna skett med konungens goda minne; att Stedingk vid sitt sista möte med konungen gjorde honom så allvarsamma föreställningar, att kungen var nära att mot generalen draga värjan, förmäles af Palmblad »ur säker källa». (B. Lex. XVI, 386).

* * *

Envåldshärskaren var fallen, han som tänkte eröfra både engelska flottan och ryska hufvudstaden — att icke tala om den danska — vid samma tid då finska armén var undanträngd till norra Österbotten och det svenska landtvärnet »dog för sin kung» utan att ha sett någon fiende. Den olycklige monarken gjordes ändtligen oskadlig — men fienderna voro kvar, Finland och Pomern förlorade, försvarskrafterna ytterligt medtagna och en vacklande regering ställd i spetsen för de nya ansträngningarna. Wetterstedt fick inom regeringen inträde som hofkansler, d. ä. som på en gång statssekreterare för utrikes-expeditionen och chef för tryckfrihetsärender. Men han fick äfven föra pennan för utrikesministern, Lars von Engeström, när det gälde vigtigare ärender, och tog i allmänhet sin uppgift som hofkansler vidsträcktare än regeringsform och kansliordning medgåfvo. De nya grundlagarne föreföllo honom, som mången annan i förra regimen danad ämbetsman, mera som formaliteter, dem man i nödfall måste sätta sig öfver eller tolka bort, om rikets väl det fordrade, än som ovilkorligt bindande lagbud: och hur skulle annat åskådningssätt i en hast kunnat gro fast i de styrandes samveten, då det ingalunda gjort det i riksdagsmajoritetens, ännu mindre i den stora allmänhetens. Men utsädet grodde småningom, allt starkare blef striden om grundlagsbudens tolkning. Att Wetterstedt skulle få en framstående plats i striden, var en självfallen sak, liksom att han icke självmant skulle, som det hette, inskränka konungamakten.

Regeringsformen hade emellertid inskränkt den så mycket »1809 års klick» funnit skäligt och danat en konselj, hvars sam-

mansättning, arbetssätt och ansvarighet endast lemnade allt för mycket öfrigt att önska. Helt nytt var alltsammans, när tronföljarvalet i Örebro den 21 augusti 1810 tillförde regeringen den kraftiga vilja, som dittills saknats, nu skulle den nya statsmaskinen pröfvas.

Det dröjde icke länge, innan den energiske kronprinsen, Napoleons rival, funnit nödvändigheten af en annan regeringsform, en annan tryckfrihetslag o. d., och Wetterstedt var icke bland dem, som höllo på hvad han kallade »pedantism i former», när afseende på *sak* borde vara hufvudgrunden för allt görande och låtande. Och *saken:* den var ingenting annat än fosterlandets räddning.

Fosterlandets räddning låg i Finlands återeröfring, och denna kunde man väl i en nära framtid hoppas, hälst sedan en stor härförare stälts i spetsen för landets öden, hvilkas länkande efter Frankrikes helt säkert skulle föra till segerrik kamp mot Ryssland.

Så tyckte Wetterstedt med hela sin svenska samtid. Hur han sedan öfvergick till en annan politik skildras målande af förf., som därmed inleder det förnämsta partiet af sin skrift: *den svenska diplomatiens historia under åren 1810—15.* Aldrig förut har denna blifvit så väl tecknad: de olika faserna följa ur hvarandra, materialet är rikligt tillgodogjordt och väl behandladt. Gången af det hela ligger klar för läsaren; ju mera man förut genomvandrat författarens källor, desto mera uppskattar man icke blott konstnärligheten, utan äfven fullständigheten och opartiskheten i hans framställning.

Från Finland till Norge, från Örebro till Åbo, från Stralsund till Trachenberg, från Leipzig till Kiel, från Paris till Moss, från Kristiania till Stockholm går vägen, härförarens väg, diplomatens väg. För »pedantism i former» har man icke hjärta att skämma en god början eller ett segerrikt slut. Men skona sig får icke den, som skall utföra kronprinsens befallningar; visst går det nu, som i Gustaf IV Adolfs tid, mot Frankrike, men Sveriges här går icke ensam. Visst gäller det för Carl Johans hofkansler som för Gustaf Adolfs kabinettssekreterare att ej sky arbetets möda och samlifvets obehag, men den stormande vrede, som lägger sig, är af helt annan art än den halsstarriga oresonlighet, som icke vet af återvändo. Och följderna varda också andra.

»Att Sverige skulle frivilligt bekväma sig till — självmord», var den oeftergifliga fordran i Napoleons system, som först följdes. Förf. framhåller hvad kontinentalsystemet i självfva verket innebar: »upphörandet af all handel med och sjöfart till och från Europas kontinent», till hvilken Sverige skulle räknas. Det gälde ej blott importen från England, »det gälde Sveriges egen export af trä, järn och tjära, dess import i egna fartyg af spanmål, sill och salt; det gälde hela dess kustfart från hamn till hamn, med ett ord landets ekonomiska existens». Allt detta var förloradt, om England mot oss tillämpade hafvets spärrning lika strängt som Napoleon kräfde att vi skulle spärra våra hamnar för England. England var medgörligt, Napoleon icke. Det titulära kriget mot England öfvergick således till ett verkligt krig med Napoleon, sedan alla försök att upplysa och mildra honom strandat.

Förf. skildrar lifligt det första skedet, hoppet på Napoleons välvilja, och hur detta redan på försommaren 1810 kommit så fullständigt på skam, att man »måste fråga sig, huruvida icke förlusten af Sveriges handel och sjöfart vore något ännu värre än förlusten af Finland». Då afled den nyvalde tronföljaren — och Sveriges blickar vändes till den mäktige kejsarn, som säkert skulle varkunna sig öfver oss, om han själf finge bestämma öfver tronföljden till förmån för en af de sina. Nej, intet svar. Man »lyssnade slutligen till lösa rykten om den stränge härskarens hemliga vilja och rättade efter denna gissning sitt val; gissade orätt, men — valde rätt.»

Frankrikes vänskap blefve ett ok, därom var man redan öfvertygad, men Frankrike var långt borta, Rysslands ok var värre. Knappt tre veckor efter den franske marskalkens ankomst till Sverige följde budskapet, att kejsarn gifvit oss valet mellan krig med England eller med Frankrike och dess allierade. Kriget med England valdes, nödtvunget; men förödmjukelserna och fordringarna från Napoleon växte alltjämt.

»Den svenska statskonsten sågs i detta ögonblick blott speja efter utvägar, att undvika omedelbart våld; skrämd, rådvill, hopplös, hukade den sig ned inom trollkretsen af en förlamande fruktan för Napoleon, af ett ofruktsamt hat emot Ryssland.»

»Förtrollningen bröts af den främmande man, som såg hvad andra icke kunde eller icke vågade se; såg, därför att hans blick åt ena hållet var skärpt af erfarenhet, åt det andra oförvillad

af lidelser. Och Sverige reste sig upp, fattade mod, och fann med förvåning, huru dess vänskap eller fiendskap ännu kunde äga ett värde vid de europeiska makternas stora slutuppgörelse» (s. 97).

* * *

»Den främmande man, som såg hvad andra icke kunde eller icke vågade se», hade emellertid, som regerande herre, ingen plats i våra grundlagar. Konungen abdikerade icke eller lät honom med ens bestiga tronen. Nej, under ständiga örfilar åt grundlagen praktiserades kronprinsens regemente allt ifrån hans hitkomst: grundlagsenligt var hvarken konungens beslut 1811 eller riksdagens 1812 om åsidosättande af grundlagens stadgande, huru riksstyrelsen skulle föras under sjukdomsförfall för konungen eller om inrymmande af plats i statsrådet åt kronprinsen, äfven när konungen fungerade. Och hvilket personligt regemente förde icke H. K. H. kronprinsen i sitt högkvarter, icke blott öfver militära och politiska ärender, utan öfver allt hvad han någonsin kunde hinna med, musikaliska och konstakademierna icke undantagna! Bakom stod emellertid konungen med sitt statsråd och regerade i efterhand, så godt de förmådde, i ständig ångest att ha gjort något som H. K. H. icke gillade, men utan en tanke på att icke ställa sig hans önskan till efterrättelse. Detta är den konstitutionela atmosfär, som hvilade öfver landet åren 1811—15. Att den var ohälsosam för det konstitutionela lifvet, är alldeles själfklart, och att den ogynsamt reagerade på Carl Johans hela regeringstid lär numera icke bestridas: men att så *faktiskt var* — ja, hardt när *måste vara*, under ifrågavarande period, därför få vi icke sluta ögonen, om vi vilja rättvist bedöma de därunder handlande personerna.

I samma mån hängifvenheten åt kronprinsen såsom den räddande kraften blef våra statsmäns drifkraft, i samma mån föreföll ock allt motstånd i konstitutionela frågor som opassande, otacksamt, formalistiskt. Och Wetterstedt har härvid gått i spetsen. Hans omvändelse ifrån den nationela anti-ryska politiken till kronprinsens anti-napoleonska politik blef så fullständig, att han för dess främjande ansåg intet offer för dyrbart, aldra minst offret af tidningspressens yttrandefrihet och lagstadgad form för grundlagsändring. Därför kunde han 1812 öfvervinna alla riddarhustalares inkast mot den föreslagna indragningmakten med

att väcka tanken på hur det skulle gå, om vi förlorade vår kronprins — »då skulle en inskränkt eller oinskränkt tryckfrihet blifva ett svagt värn för Sverige». Och i hög grad karaktäristiskt för hans uppfattning af *hvad han tillät sig* genom framställande af denna kongl. proposition till ändring af grundlag, utan iakttagande af de för sådan ändring i grundlag påbjudna former, är följande yttrande därom i bref till B. B. v. Platen: »En proposition är gjord om inskränkning af tryckfriheten, i anseende till Dagblad; detta utgör nu ett stort talämne och möter excentriskt bifall och excentrisk ovilja, *prof på vår ungdomlighet i statslära, på vår pedantism i former och föga eller åtminstone flygtiga afseende på saker.*»

Men det var icke nog att ha återfått administratif makt öfver tidningsprässen, tvärt emot den nya grundlagen, och att emot eller vid sidan af dennas stadganden om regeringssättet ha fått kronprinsens befallningar liktydiga med konungens i statsrådet; kronprinsen måste kunna röra sig fritt med de penningebidrag, han kunde utverka af främmande makter, utan att vara underkastad grundlagens förbud för konungen att »utan riksens ständers samtycke» upptaga något lån, eller dess påbud om redovisning för alla statsinkomster, äfven sådana som »genom traktater med främmande makter riket tillflyta». Wetterstedt var därtill behjälplig genom en k. proposition 1812, att Pomern och transmarina besittningar, såväl nuvarande (S. Barthélémy) *som blifvande*, skulle undandragas den svenska statsförfattningen och hvad inkomst och utgiftstat angår ställas under konungens fria disposition utan redovisningsskyldighet, men också utan vidare utgift för svenska statsverket. Om lånerätten gjordes väl ingen proposition; men kronprinsen upptog i konungens namn ett lån af ryske kejsarn redan samma höst, och de stigande inkomsterna från S:t Barthélémy skulle snart, hoppades man, vida öfverträffas af inkomster från en större vestindisk ö, hvars öfverlemnande till Sverige af England redan under 1812 års riksdag varit på tal, ehuru det definitiva fördraget icke slöts förrän i början af 1813, i hvilket fördrag jämväl subsidier utlofvas till den svenska härens underhåll på krigsfot. Men hufvudsumman i fördragen med de nya vännerna, Ryssland och England, var garantien för Norges förflyttning från Danavälde till Sveavälde. Så mycket funno de nya vännerna Sveriges vänskap värd, när Napoleons folkhär bröt in i Ryssland.

Var det *Sveriges stridsmakt* eller *Sveriges kronprins*, som närmast var värd det pris, traktaterna utlofvat?

Ju sannare förf. är i skildringen af omöjligheten för Sverige att 1812 följa någon annan politik, än den anti-napoleonska, desto svårare blir det att inse, hur den vakna engelska politiken kunde anse sig behöfva *köpa* Sveriges svärd med så många millioner och — framför allt — med den för engelska kabinettet motbjudande våldsgärningen mot Norge. För 1812 års engelska regering måtte det icke stått lika tydligt, som för förf., att Sverige icke *kunde* gå med Napoleon — och dock var det ju väsentligen på England, som denna omöjlighet skulle bero.

Ännu i februari 1813 hyste Englands ledande statsmän misstro mot kronprinsen. För att se riktigt klart i hans karaktär och i hållbarheten af hans ställning i Sverige sändes general Hope till Stockholm, och sedan han öfvertygat sig om kronprinsens uppriktiga hat mot Napoleon och om nödvändigheten att stärka kronprinsens personliga ställning i det land, med hvars politiska sympatier han brutit, slöt han fördraget om garantien för Norge, öfverlemnandet af Guadeloupe och svenska arméns subsidierande under striden för det gemensamma målet. »Sverige kan ej ledas in på den nya banan utan utsigt till omedelbar vinst. Tvingas det ändå, skall första motgång kasta landet i förskräckelse för den nya politikens följder, och föranleda *att det tvärt bryter med hela systemet och successionsordningen*, som säkerligen en stor del af nationen antog i helt annan afsigt än att inrangeras bland Frankrikes fiender. Detta är kronprinsens egen åsigt om förhållandet.» Så skrifver engelska sändebudet Thornton till Castlereagh dagarna före general Hopes ankomst. Nu undertecknas fördraget den 3 mars 1813: konungen af Sverige skall med 30,000 man deltaga i det gemensamma fälttåget på kontinenten; kon. af England skall hjälpa till med Norges »annexation et réunion à perpetuité comme partie intégrante du royaume de Suède»; kon. af England skall utbetala i subsidier åt kon. af Sverige en million £; kon. af England afträder till kon. af Sverige och hans efterträdare på svenska tronen enligt successionsordningen af 26 sept. 1810 (den af England eröfrade, men af Frankrike aldrig afträdda) ön Guadeloupe och kon. af Sverige ger i utbyte mot denna afträdelse vissa tull-lättnader för kon:s af England undersåtar i hamnarne Göteborg, Karlshamn och Stralsund. Så var då Sverige tillförsäkradt en omedelbar vinst

af systemförändringen: och, liksom förut Ryssland (»familjefördraget» i Åbo), hade nu äfven England erkänt den nya svenska successionsordningen. I händelse »första motgång» skulle skrämma Sverige, skall åtminstone den framtida fördelen för Sverige af Guadeloupe vara bunden vid, att icke i en hastig vändning kronprinsen och hans son göras förlustiga den tronföljd, till hvilken de 1810 blifvit valda.

Knappt sex veckor efter det »general Hope's treaty» blifvit undertecknad är dissensus stark inom den engelska diplomatien, huruvida angreppet på Norge får föregå eller skall följa efter den gemensamma operationen mot Napoleon. Lord Castlereaghs egen bror, general Charles Stewart, anser *icke* att »the cession of Guadeloupe and the subsidy were either given by Great Britain or received by Sweden for an immediate forbearance on her part on the Norway-question», men lord Cathcart vill häri icke gifva honom rätt. Då skrifver lord Castlereagh den 28 april 1813 till Cathcart: »We never have disguised from ourselves the embarrassments of the Norwegian points, *but it was an engagement made in the day of adversity, for the preservation of Russia. That it has essentially contributed to save her, and with Russia the rest of Europe, can not be doubted, and this must not be forgotten in the day of prosperity»* ... Men det blir svårt att få subsidierna beviljade af parlamentet, om Sverige ger sig till att eröfra Norge på kontinenten på något annat sätt, än det som bäst främjar franska maktens nederlag. Därför, fortsätter Castlereagh, »you must manage the Prince Royal with the same kindness he experienced in former times, *when his friendship was essential.*[1]

Således, när kronprinsen, åtföljd af Wetterstedt, står i begrepp att ge sig öfver till kontinenten och taga befälet öfver svenska, ryska och preussiska trupper i verldsstriden mot Napoleon, måhända efter en föregående rörelse mot Danmark, *då* är icke längre »his friendship essential» för de koaliserade makterna! Men — »i lyckans dagar» får man ej glömma den förbindelse, man åtagit sig i motgångens dag, för Rysslands räddning; och att denna förbindelse — garantien åt Sverige af Norge — »väsentligen bidragit att rädda Ryssland och med Ryssland

[1] Castlereagh, Correspondance, Despatches and other papers, VIII, London 1851.

det öfriga Europa, kan icke betviflas.» Det är, tydligt nog, icke till mars 1813, lord Castlereagh förlägger den motgångens dag, då kronprinsens vänskap var af väsentlig vigt: det måste vara till sensommaren 1812, då den ryska garantien för Norge gafs och då kronprinsens kraftiga maning till kejsar Alexander att icke sluta fred med Napoleon väsentligt bidrog till Rysslands räddning. Det är således tydligen Sveriges kronprins, som var värd hvad traktaterna tillförsäkrat Sverige — och först i andra rummet den svenska stridsmakten, hvars bedröfliga läge 1812 visserligen icke var de nya vännerna obekant. Men nu, när den onda dagen var förgången och Sveriges stridsmakt stod färdig att gå öfver Östersjön, nu var den svenska kronprinsens vänskap icke mera af vigt — men man borde dock behandla honom väl för att undvika de obehag, han annars kunde vålla!

Ja, detta är nog den sorgliga sanningen: Sveriges vapenmakt spelade en ytterst ringa roll i koalitionen, och ändå mindre blef rollen genom kronprinsens omsorg att spara den. Men, var det sina svenska trupper han ville spara — eller var det de franska? Den frågan gjorde sig de tyska generalerna och de engelska diplomaterna tidigt nog och svaret blef aldrig rätt tydligt för dem. För kronprinsen hägrade den inflytelse på franska folket och på franska soldaten, som han trodde sig fortfarande äga; såväl för honom som för kejsar Alexander syntes det någon tid ganska lämpligt, att åt Bernadotte öfverlemnades de regeringstyglar, hvilka Bonaparte måste släppa. Men ingenting förmådde hindra kronprinsens föresats, att framför koalitionens verkliga och sitt eget *möjliga* intresse af ett tidigare uppträdande i Holland, sätta *Sveriges* intresse, att få frågan om Norge afgjord. Förf:s framställning af de olika facerna i denna diplomatiska strid, som ända in i sista stund hotade med nederlag, trots de militära framgångarna i Holstein, är förträfflig. Man måste i i sanning beundra både kronprinsen och hans hofkansler, att de *kunde* hålla modet uppe.

Emellertid hade striden mot Napoleon fortgått och de allierade generalernas och diplomaternas — att icke säga suveränernas — ovilja och misstro mot kronprinsen stigit. Denne skonade icke häller sina allierade, när han vid särskilda tillfällen gaf sitt dåliga lynne fritt lopp. Men äfven utländska diplomater, som varit föremål för hans vredesskålar, vittna om hans stora personliga tjuskraft.

För hederns skull höllo England och Ryssland sina förbindelser till Sverige[1] och hindrade äfven de andra makterna att bryta sina. Men åtminstone i de engelska ledande kretsarne var det icke af vänskap för kronprinsen. »We owe him no compliments», skrifver Castlereagh till lord Liverpool 20 apr. 1814, »and he has business enough in Norway to look after. In this object, for our own sake, we must assist him. *We cannot punish the Swedes for his faults*, this is the feeling both of Russia and Austria.» Det blef de allierade en verklig lättnad att bli af med de onyttiga svenska trupperna och deras pretensiösa general! Det var ett skenfälttåg, den svenska hären gjort på kontinenten, Holstein inclusive; det blef ett skenfälttåg, den gjorde i Norge, ty där, som i Holstein, var det diplomatien, som afgjorde utgången. Och kronprinsen var icke så okunnig om traktaternas genesis, att han tilltrodde *deras* ordalydelse större kraft, än norrmännens »indrömmelser». »Segraren i Kiel» fick verkligen vara belåten med hvad den diplomatiska och militära pressionen på norska folkets representanter i Kristiania förmådde åvägabringa.

Väsentligen ändradt blef således Sveriges förhållande till Norge enligt Riksakten 1815, mot hvad afsigterna och ordalydelsen varit i garantitraktaterna och i fredstraktaten med Danmark — och för att uppfatta detta, när man utgifvit en fullständig samling af dithörande acta publica, behöfs, säger författaren med full rätt, endast enkel slutledningskonst. Äfven den vestindiska ön, om hvilken Sverige kontraherat med England, fick ett annat öde, än traktaten föreskrifvit. Konungen hade väl utsett en komité för öns regering, och till denna komité strömmade ansökningar om erhållande af platser på ön, själfva Wetterstedt skref och gjorde sina bröder påminta. Men Frankrike ville icke afträda ön, och då fred med Frankrike skulle slutas, måste England arrangera saken med Sverige. Kronprinsen ville visst icke försvåra freden genom att motsätta sig Guadeloupes återställande. Engelska ministern i hans högkvarter, Thornton, kan redan i febr. 1814 försäkra Castlereagh, »that Sweden would readily make this sacrifice to the general good», enligt kronprinsens försäkran, och att han är öfvertygad, »that

[1] »Neather Russia nor Great Britain, were it even politic, can now break with Sweden without a loss of character.» Lord Castlereagh till lord Cathcart, 1813 28 apr.

Great Britain would estimate the merit of this sacrifice and would not fail to give it its due consideration in her future transactions with Sweden». Kronprinsen hade redan en gång låtit Guadeloupe hägra för Danmark bland ersättningarne för Norge (Wetterstedt till Engeström, $^{15}/_{11}$ 1813); han visste nog att den aldrig skulle af Frankrike afträdas, hvarom Napoleon låtit utfärda ett särskildt senatus-consulte (14 oct. 1813).[1] Det kunde således icke vara honom emot att Guadeloupe utbyttes, och England fann genast att — Holland borde bekosta ersättningen åt Sverige. De allierade beredde prinsen af Oranien ett så stort rike, både Holland och Belgien, att han borde inse rättmätigheten af deras fordran, att Holland borde ersätta Sveriges förlust genom Guadeloupes återlemnande åt Frankrike. Härom underrättades prinsen af en engelsk diplomat, som inberättar, att prinsen »med lugn mottog underrättelsen». Några veckor efter detta steg skrifver lord Castlereagh från Paris till den engelske krigsministern lord Bathurst: »Charles Jean has no great claim to favour; but as none of the powers could well justify a breach of treaty to Sweden upon the grievances, and, I must say, strong suspicions, we are justified in entertaining of their general, and as Russia perseveres in execution of her treaty, I think we must, in good faith as well as policy, use our best endeavours to finish the business» .... Och England gjorde så, både i fråga om 1813 års traktats art. II (Norge) och om dess art. V (Guadeloupe). Men ingen torde kunna säga, att detta, hvad England beträffar, skedde af tacksamhet mot Carl Johan. Icke ens 1810 års successionsordning nämnes i traktaten mellan »S. M. le Roi de Suède et S. M. Britannique», i London, 13 aug. 1814, enligt hvilken den senare går in på att betala och den förre att mottaga »la somme de 24 millions de francs en décharge entière et en satisfaction de ses droits selon l'article IX du traité de Paris».[2] Samma dag erkände Holland, i traktat med England, att det för denna åt Sverige för Hollands räkning

---

[1] »Il ne sera conclu aucun traité de paix entre l'empire Français et la Suède, qu'au préalable la Suède n'ait renoncé à la possession de l'isle française de la Guadeloupe. Il est défendu à tout français de la Guadeloupe, sous peine de déshonneur, de prêter aucun serment au gouvernement Suédois, d'accepter de lui aucun emploi, et de lui prêter aucune assistence.»

[2] Så lydande: »S. M. le Roi de Suède et de Norvège, en conséquence d'arrangements pris avec ses alliés, et pour l'exécution de l'article précédent, consent à ce que l'isle de Guadeloupe soit restituée à S. M. très-chretienne, et cède tous les droits qu'il peut avoir sur cette isle.»

utbetalda summa, jämte till Hollands försvarsväsen ytterligare betalbara summor, tillsammans 6 millioner £ st., till England afträdde sina kolonier Goda Hoppsudden och Demerary. Dagen efter denna uppgörelse om Guadeloupe undertecknades i Moss — preliminärerna till den nya uppgörelsen om Norge.

Kronprinsen var alltså hemma i sitt land. Han kände väl hur afvoga de allierade i själfva verket voro emot honom, med undantag af kejsar Alexander, och hur nödigt det var för honom och för Sverige att få slut på det norska motståndet mot föreningen. Han hade kommit till ett kapitalfattigt land, hvars riksbank helt och hållet var undandragen regeringens inflytande. Djupt öfvertygad om sin finansiela insigt ville han ock ge den spelrum, till Sveriges bästa. Han hade redan 1812 förmått riksdagen att godkänna en vådlig finansoperation, nämligen afskrifvandet af två tredjedelar af rikets utländska skuld i Genua, Holland och Brabant, då franska provinser, för att hämnas på Napoleons framfärd emot svenska fordringar och äfven för de förluster han sjelf gjort i Holland. Nu, under förhandlingarna om ersättningen för Guadeloupe, skref svenska ministern i London, att »prinsen af Oranien lärer ej underlåta att framställa i utbytet den skuld vi hade i Holland och som vid riksdagen annullerades» (Rehausen till Engeström, $^{8}/_{7}$ 1814). Häraf blef väl intet genom Castlereaghs mellankomst, men tanken var väckt hos kronprinsen. *Reelt* var det hans förtjänst att 1813 års traktat med England kommit till stånd, formerna borde väl ej nu mer än annars hindra honom att gagna. Han fann sig kallad att taga om hand de 24 millionerna, hvilkas utbetalande åt svenska ministern i London just nu skulle begynna, för att, bättre än det af riksdagen beroende riksgäldskontoret, betala Sveriges 1812 godkända utländska skuld, och därjämte till Sveriges förmån »styra kursen». I stället för höjdt apanage, hvaraf han väl gjort sig förtjänt, begärde han endast att riksgäldskontoret skulle å *hälften* af den för skuldbetalningen disponerade summan betala 6 % ränta till honom och hans efterkommande enligt 1810 års successionsordning.

Man hade riksdagens beslut af 1812 om de ultramarinska besittningarnes och därifrån härflytande inkomsters undandragande från Sveriges riksdags inseende och granskning. Endast på grund häraf kunde konungen, med statsrådets bifall, öfverlemnat de för Guadeloupe inflytande medel till H. K. H. kronprinsens disposition för uppgifna statsnyttiga ändamål, och aldrig befarat, att

icke den 1815 sammanträdande riksdagen med tacksamhet skulle åtaga sig en utgift, hvilken, t. o. m. betraktad endast som nationalbelöning åt kronprinsen, hade god hemul nog att ej befara motstånd.

Men — olyckligtvis slog sig utrikesministern i öfvermåttet af sin undergifvenhet på tolkning af traktatens text, för att bevisa, att Guadeloupe och dess af Holland betalta lösesumma icke var Sveriges, utan af England afsatts till personlig belöning åt kronprinsen. Det synes varit i början af september 1814, denna åsigt framsattes i en konselj, mot hvars oregelbundna hemlighet t. o. m. i protokollsföring engelska ministern anmärker i bref till Castlereagh af 16 sept. Åtminstone skrifver justitiestatsministern Gyllenborg den 5 sept. att han ännu icke hopkallat regeringen med anledning af traktaten om ersättning för Guadeloupe, och bifogar till utrikesministern en promemoria, i hvilken han klart bevisar orimligheten af det nya påståendet, att Guadeloupe blifvit afträdt till kronprinsen enskildt. Men — så yrkades nu; och Wetterstedt, som kontrasignerat 1812 års proposition om indragningsmakten och tillrådt det samtida bortförklarandet af riksskulden, har äfven författat och kontrasignerat 1815 års proposition om »den utländska gäldens indragande och inlösen», i hvilken, i trots af svenska, franska, engelska och holländska traktaternas innehåll och alla diplomatiska skrifvelsers ordalydelse, ön Guadeloupe förklaras icke varit afträdd till Sverige, utan af personlig tillgifvenhet af Hans Storbritanniska Majestät öfverlemnad till K. M:t *och* kronprinsen för att hålla *den sistnämnde*, »åtminstone till en del, skadeslös för de förluster af dotationer och annan egendom, som H. K. H. sedan han kallades till svenska tronföljden lidit igenom det politiska systemet, som Sverige antog, och den afsägelse, som blef honom ålagd i dess åt rikets ständer afgifna försäkran.»

»Gud bevare mig för mina vänner», kunde väl kronprinsen säga, då han sedan erfor, hur hat och ovilja växte upp just ur de *rent formella* öfvergrepp, hvilka användts för att bereda framgång åt hans reelt *fullt berättigade* önskningar. Och mot oviljans beskyllningar hjälpte föga, att det icke förty var *den svenska riksdagen*, som med tacksamhet antagit den kongl. propositionen om Guadeloupe-medlens egare och disposition.

* * *

För 1812 års riksdag hade all opposition varit främmande — den lilla som fans hade tystats ner; 1815 samlades riksdagen för att tacksamt godkänna hvad den nya politiken vunnit. Men nu hade oppositionen från 1812, hvad riddarhuset beträffar, vuxit något, och härtill var Wetterstedt, som hofkansler, en starkt verkande orsak, liksom till den framgent växande obelåtenheten. Det sätt, på hvilket han, tvärt emot löftena på riddarhuset 1812, begagnade sig af sin godtyckliga makt öfver tidningar och utsträckte denna makt till boktryckare och författare, alldeles på 1808-års manér, vållade hans första sammanstöt med den, som i riddarhusoppositionens första skede var dess främste man: prosten grefve Schwerin. W. hade 1812 hindrat honom att utgifva en journal, — genom att, af ömhet mot postskjutshästarne, afslå dess postbefordran! 1815 föreslog Schwerin, som kontroll på administrationen, en genom riksdagens förtroendeman utgifven statsekonomisk journal, men förslaget vann ej framgång; 1816 afstod han från fortsättning af en statsekonomisk månadsskrift med mer än 1,000 prenumeranter, sedan han från hofkansleren fått det meddelande, att det vidtagna försigtighetsmåttet, att för hvarje artikel prestera tryckfrihetskomiténs godkännande, icke skulle förhindra hvad »inhiberande åtgärd», hofkansleren funne lämplig. Schwerin var en troende anhängare af läran om handelsbalansen såsom mätare för ett lands välstånd och tvekade icke att anse all utrikes handel skadlig, då den utvisade högre import än export. Men han fordrade 1815 stadga och plan i den ekonomiska lagstiftningen och styrelsen, och anmärkte rätt skarpt mot hvad sig i denna del af rikets styrelse tilldragit, hufvudsakligen i det af honom skrifna »Särskilda utskottets betänkande» och hans därtill fogade yttrande »om förlägenheten i allmänna rörelsen, orsakerna därtill och botemedlen däremot». Finanserna voro ingalunda Wetterstedts specialitet, hvarken som representant eller som hofkansler, men han deltog alltjämt i ridddarhusdebatten till regeringens försvar och bröt mången lans med prosten grefve Schwerin, ända tills han 1834 i maj fick beklaga hans frånfälle, försäkrande, att han från hvarje riddarhusdebatt med grefve Schwerin bortgått »med ökad öfvertygelse om hans snilles och kunskapers företräden». Sådana vältaligbetsblommor har Wetterstedt ofta egnat motståndare, och af regeringspartiets talare på riddarhuset var ingen hofsammare i sitt uppträdande, än Wetterstedt; men som hofkansler och råd-

gifvare var han icke lika hofsam. Förf. ger af Wetterstedts ställning som prässens förmyndare en ganska intressant framställning och gillar ingalunda hans tillvägagående, om än han ser det i förmildrande dager. W. fann själf det af honom uppehållna mellantillståndet mellan censur och tryckfrihet »ytligt och hvarken hackadt eller malet» (W. till Kullberg, 1819 $^{17}/_{7}$, K. Bibl.), men gjorde sitt bästa »i ett land, där censur på avisor åtminstone *efter* deras tryckning finnes» (W. till Wallmark, 1818 $^{26}/_{12}$, ibid.). Wachtmeisters anteckningar visa, hur orimligt högt kronprinsens ömtålighet stigit, när det gälde något yttrande i tidningsblad eller brochyr, att icke tala om muntligt skvaller, och hur regeringspersonalen uttröttades genom debatter med och utan protokoll af de obetydligaste anledningar. Suspension af tryckfrihetslagen, sammankallande af riksdag för att ånyo, liksom 1812, utan iakttagande af grundlagsändringssättet genomdrifva ytterligare inskränkning i densamma, voro gång efter annan på tal, utan att af hofkansleren möta motstånd. »Man skall visa kraft», sade Wetterstedt. Men med *åtal* var han alldeles icke nöjd. »Må man ej le åt dessa skuggrädda definitioner», utbrister han till Kullberg (1820 $^{24}/_{7}$), »med opinionsnämnden i bakhåll» — då han fått höra, att Högsta Domstolen annorlunda fattade uttrycket »periodisk skrift», än hofkansleren praktiserat. Och längre fram samma år skrifver han till samma ämbetsbroder om utgången af ett åtal: »jag väntade mig det juridiska resultatet: vi äro illa utstyrda med våra bundsförvanter, *och stort behöfva vi dem ej häller.*» Sådan var ock senare hofkanslerers åsigt, tills just detta sätt att handhafva indragningsmakten blef dess bane.

En intressant episod bildar framställningen af Wetterstedts försök att som hofkansler taga del i den litterära kampen mellan gamla och nya skolan. Detta rör särskildt hans ställning som medlem af Svenska Akademien, hvilken han ifrån 1811 tillhört och för hvars bestånd och arbeten han varmt intresserade sig.[1] Leopold hade icke underlåtit att smickra W:dts vältalighet i striden för tryckfrihetens inskränkning och W:dts retorik var erkändt »akademisk». Men han satte ej i verket den åsyftade

[1] »De gamla stöden för vår Akademi falla» — klagar han i bref till Kullberg vid Adlerbeths död 1818 — »och de nya, som skola uppsökas, äro antingen naturens vilda alster (!) eller svaga telningar, som ännu tarfva trädgårdsmästarens ledning.» För tillfället hoppades han på Hans Järtas inväljande.

indragningen af Palmblads och Atterboms litterära tidning, sedan han väl tilldelat dem en skrapa, och i enskildt bref till Atterbom — ett bref, som han själf gärna läste upp i societeten (Wachtmeisters ant:r) — ytterligare gifvit sig luft, t. o. m. mot »förf. af Särskilda utskottets betänkande». Värre gick det (1821) Geijers skrift »Thorild», i hvilken G. uttalade sin uppfattning af treenighets- och försoningsläran. Skriften blef på Wetterstedts initiativ åtalad. Men juryn frikände Geijer, som jämte *alla* jurymännen på rättegångsdagens afton blef föremål för en lysande fest i Upsala! Detta var icke angenämt för Wetterstedt, som »klagade öfver den tidsandans slapphet, som förhindrade tillämpning af gällande lag och beröfvade salighetsläran dess grundlagsenliga skydd» (s. 375).[1]

Förf. fortsätter öfversigten af Wetterstedts hofkansleriat och ger, genom aftryck af så väl indragen artikel, som hofkanslerns yttrande om densamma i konseljen, läsaren tillfälle att instämma i *senare* ledet af hans eget omdöme: »Man ser, att om det ligger i tryckfrihetens natur, att den lätt öfverskrider förnuftiga gränser, så gälde detsamma lika mycket om den indragningsfrihet, som 1812 blifvit hofkansleren förunnad.» Men som exempel på *förra* ledet erfordras för vår tid mycket starkare exempel, än hvad 1820-talets hofkanslerer funno smädligt.

»Om hofkanslerens vädjan till 'hvarje opartisk läsare' — skrifver förf. (s. 387) — »får gälla den eftervärld, som kunde komma att jämföra Stockholms-Courirens artiklar med omdömena däröfver i 1821 års statsrådsprotokoll, lär det väl icke fela, att dessa omdömen skola jäfvas. Indragningsåtgärden var knappt annat än en yttring just af det nit, som »i hvarje anmärkning ser ett förebud till det helas upplösning och fördömmer äfven nyttiga varningar såsom skadliga stämplingar.» Ty äfven om

---

[1] Några af de ss. 374 f. meddelade uppgifterna angående hofkanslerens verksamhet böra rättas: den i not s. 374 omnämnde åtalade prästen hette icke Tydén utan Tybeck, känd swedenborgare (se B. Lex. ö. n. Sv. män, XVIII, s. 7 f.), och, trots frikännandet, några månader senare afsatt från prästämbetet. — Tidningen *Anmärkaren* utgafs ej från 1816 gemensamt af Scheutz och Cederborgh; S. blef först i okt. 1817 tidningens meddelegare och medredaktör. Då Cederborgh efter indragningen $^{24}/_{1}$ 1820 bröt med Scheutz och åter utsände Anmärkaren, blef det *denna* titel under året förbehållet att åtnjuta »*Anmärkarens*» postbefordran, från hvilken »Anmärkarne» genom K. M:ts bifall till C:s ansökan utestängdes. Indragningen gagnade *ändå* — Anmärkarne-Argus, ingalunda »Anmärkaren», som under C:s ledning förde en obetydande tillvaro. — *Nya Extra postens* utgifvare dömdes väl af underrätt till *tre* månaders fängelse (s. 381, not), men af hofrätten vid målets underställning till *ett års fästning!*

hofkanslerens sväfvande och godtyckliga definition på smädelse tages för god, var det flera af dess bestämningar, som föga passade till Courirens skrifsätt och syftning.... Af hvad i senare tid kallades skandal fanns där knappt ett spår.... Men onekligen hade tidningen det lytet att sällan berömma regeringen och det bestående systemet; detta hörde till dess uppgift, som var kritisk; och det var just denna uppgift såsom sådan, som dömdes för smädlig.»

* * *

Den kortfattade öfversigten af Wetterstedts riksdagshistoria gör rättvisa åt hans förtjänster som talare, utan att dölja hans svaghet för ordsvall. Icke häller bredes något täckelse öfver hans fortgående strid mot den konstitutionella »formalismen» vid de senare riksdagarne, i synnerhet framstående i kampen mot riksdagens fordran på utsträckning af revisorernas granskningsrätt, hvilken kamp, såsom »typisk för den tidens sätt att lösa konstitutionela konflikter», i sina hufvuddrag framställes (s. 403 f.). Men riksdagshistorien är långt ifrån uttömmande, hälst den icke ens antyder den vigtiga andel i *riksdagens ledning*, hvilken allt-ifrån 1809 fallit på Wetterstedts lott. Men — detta skulle ock föra för långt bakom kulisserna. Det är ett stort konstitutionelt framsteg, att åtminstone kontanta medel icke längre ingå bland de parlamentariska minister-attributen.

Engeström påstår i sina anteckningar, att det var Wetterstedt, som bad honom i cirkuläret om landshöfdingarnes rapporter till utrikes-statsministern (1811) införa påbudet, att inberätta tänkesätt och sinnesstämningar. Då lydde han rådet, säger han. Men när justitieombudsmannen anmärkt mot detta administrativa »spioneri», då ville Wetterstedt förmå honom att återkalla påbudet: men nu lydde Engeström icke hans råd.

Wetterstedt blef Engeströms efterträdare 1824 och återkallade icke häller då cirkuläret. Landshöfdingerapporterna fortgingo ännu i hans tid, med mer eller mindre förskräckliga underrättelser om oppositionella tilltag, om enskilda personers affärstransaktioner, om möjligheten af lån hos konungen, som alltjämt var en betydande privatbank i hufvudsakligen välgörande syfte, samt om allehanda »on dit», hvart i sin ort. Äfven dessa små förhållanden har eftervärlden längesedan vuxit ifrån. Tidnings-

prässen skaffar nog uttryck åt »stämningen i orten» och meddelar nog allsköns »on dit», när den blott sluppit ifrån hofkanslerens skuggrädsla. Men det är karakteristiskt för tiden: å ena sidan handen öfver det tryckta organet, att det ej ens må införa en otjänlig notis; å andra sidan allsköns ifver och ingen sparad kostnad, att ändå få reda på allmänna opinionen och särskildt på dess personliga organer — med »otjänliga notiser», ju fler dess bättre!

Wetterstedts verksamhet som stor industriidkare — innehafvare af Finspongs bruk med underlydande gods — skildras i raska drag, liksom hans sociala ställning, sedan han genom gifte med friherrinnan De Geer, förut gift Gyldenstolpe, tillträdt en betydande förmögenhet. Men ekonomi var aldrig Wetterstedts starka sida, hvarken som enskild man eller som ämbetsman. De från »undantagstiden», den regerande kronprinsens tid, fortgående, ej rätt konstitutionela finansiella operationerna ledo däraf, och då af de tre extra-fonder, på hvilka 1815 kunde anvisas: »Guadeloupsfonden till H. K. H. kronprinsens disposition», »S:t Barthélémy-medlen», »H. K. H. kronprinsens enskilda kassa», den mellersta, utsinat, blef det de båda öfriga, nu *till ett* sammansmälta, som fingo hjälpa, när utgifterna skulle fortgå. Konungen undandrog sig icke häller, men riksdagen undandrog sig, när efter årtionden af trassel och obehag »kabinettskassan» och »kolonialkassan» ändtligen funnit en expedient att reda sig, nämligen med de statsmedel, som dittills åtgått för utrikesdepartementet, på hvars konto i stället besparingar skulle göras. Då var Wetterstedt redan död. Men han hade tillräckligt länge varit med om affärens intrasslande och på sin sista tid nödgats upptäcka allt för konungen. Tiderna hade förändrats, från 1815 till 1840.

Som utrikesminister hade Wetterstedt för öfrigt inga svåra stormar — om man undantager de obehag, »skeppshandeln» framkallade. »Hade W. där haft mer stål i sin egg, så hade, enligt kompetentes dom, den solfläcken i Carl Johans regering uteblifvit», vittnar, efter samtidas ord, P. Wieselgren (B. Lex.). Men traktater med främmande makter fick han underteckna i rätt stort antal, både om slafhandelns upphörande och om handels- och sjöfartsförbindelsers lättande. »Dessa handelstraktater», säger förf., »hade sin särskilda betydelse därutinnan, att de upphäfde det svenska produktplakatets hundraåriga välde och banade vägen

för en ny utveckling af sjöfarten på svenska hamnar», utan att fraktkonkurrensen visade sig menlig för Sveriges egna fartyg.

Wetterstedts hälsa aftog under hans senare år, i synnerhet sedan han 1834 förlorat sin hustru. »Soignez votre santé, elle est necessaire à votre patrie et à moi», hade Carl Johan skrifvit till honom redan 1811. Tjugofem år senare stälde konungen ett örlogsfartyg till sin statsministers disposition, när denne af hälsoskäl nödgades besöka främmande land. Men hvarken konsultationer i London eller operation i Paris häfde det onda. Några månader efter hemkomsten afled han i Stockholm, föga mer än sextioårig, den 15 maj 1837.

Förf. har opartiskt och konstnärligt redogjort för denne statsmans lif och verksamhet. Med något större utförlighet i vissa fall, särskildt i framställningen af riksdagsledningen och riksdagsdebatten, hade lefnadsteckningen varit uttömmande. Inskränkningen är måhända betingad af titelns uppgift: »författad för Svenska Akademien». Men icke blott af denna, äfven af svenska historien har förf. genom detta arbete gjort sig väl förtjänt, och vi våga förutsätta, att denna monografi i vår nyare historia icke kommer att sakna efterföljare från samma penna.

Strödda bidrag till Västerbottens äldre kulturhistoria

AF

E. W. B.

II.

Vid sidan af de stora olyckor, hvilka genom de gång på gång återkommande missväxtåren drabbade Västerbotten[1] under 1600-talet, hade landskapet att deltaga i de många och dryga skattebördor, som så tungt hvilade på den svenska allmogen denna tid, och de oupphörliga knekteutskrifningarna, en följd af det krigstillstånd, hvari landet under större delen af samma århundrade befann sig.

År 1612 beviljades vid riksdagen i Stockholm en gärd, som från Västerbotten skulle utgå i åtskilliga varor. Torneå socknemän skrifva härom till K. M. d. 1 juni 1613, hurusom de nu till hufvudstaden hade afsändt kött, fläsk, smör och torrfisk, men att deras oförmögenhet på mjöl och spanmål vore större på denna tid än de det uttrycka kunde; »den ringa säd», heter det i denna skrifvelse, »som vi i fjor finge af åkern, förtärde ryttarne med deras hästar i förliden vinter och största hopen af oss nödgas skafva hvar dag barken utur trän till lifsuppehälle och vår åker ligger osådd». Vid 1617 års riksdag blef likaledes en gärd beviljad, den s. k. landtågsgärden, hvilken därefter blef en stående skattetitel till bestämdt belopp. Flere de hårdaste

---

[1] Västerbottens landskap jämte det öfriga Norrland styrdes under förra delen af 1600-talet af en ståthållare; genom kongl. brefvet af d. 5 jan. 1638 blef landskapet ett särskildt landshöfdingedöme, omfattande såväl det nuvarande Västerbottens som Norrbottens län, hvarmed äfven Österbotten tidtals var förenadt under åren 1654—1668. Västerbottens läns delning i Västerbottens och Norrbottens län skedde först genom kongl. brefvet af d. 21 maj 1810.

missväxtår hade öfvergått Västerbotten, när denna gärd om våren 1618 skulle från landskapet utgå. Torneå sockens andel däri redovisas i en skattefogde-kvittens af d. 3 juni 1618 sålunda:

»Smör 33 L℔ 12 ℔, Kött 272 L℔, Spanmål 33 t:r, ändock utaf socknen bör utgå årligen 165 t:r, men för socknens fattigdom skull vill jag», tillägger fogden, »göra min flit därom, det jag kan få hos godt folk så mycket till borgens, som rester uppå spanmålen».

Den från Västerbotten utgående andelen i Elfsborgs lösen skulle terminsvis erläggas, 3 d:r s:mt af hvart hjonelag, »rik och fattig». Fem terminsafgifter voro erlagda, den sista dock ofullständigt, när menige man inom landskapet i en supplik till K. M., dat. Skellefteå socken d. 10 aug. 1618, bedja om förskoning från indrifning af hvad härutinnan ännu resterade, »hvilket omöjligt är att utgöra», skrifva de, »för stor fattigdom, ty vi fattige undersåtare äre nu så mycket blefne kronan skyldige genom oåren och Elfsborgs lösen, så Gud vet, när vår befallningsman får ut hvad han af oss hafver att kräfva; — — — fattigdomen är så stor inkommen med oss, att vi största delen äre så utfattige, månge tiggare och en part landsflyktige blefne».

För Västerbotten utom Kalix och Torneå socknar[1] uppgick den ordinarie räntan (= årlig ränta och landtågsgärd) år 1624[2] till 12,280 d:r 10 öre 12 pgr, för sistnämda socknar till 2,889 d:r 7 öre och för Lappmarken till 1,102 d:r (se för närmare specification bil. A). Hela denna uppbörd belöpte sig således för Västerbotten och Lappmarken till 16,271 d:r 17 öre 12 pgr, motsvarande i vårt mynt omkring 41,000 kronor. Huru mycket högre dock i själfva verket penningens värde var, ser man af varu-

[1] Till fullständigande af de uppgifter, som i det föregående anförts rörande skattläggningen i Västerbotten under Karl IX:s tid, må här tilläggas, det vid den mantalssättning, som då verkstäldes öfver Västerbotten enligt kongl. brefven af d. 26 juni och d. 9 aug. 1604, mantalet särskildt för Torneå socken bestämdes efter 4 t:rs utsäde, hvilket äfven genom kongl. brefvet af d. 23 aug. 1607 faststäldes, »alldenstund där är så mycket bättre lägenhet än i de andra sju socknarne», större ängslägenheter vid floddalen och rikare laxfiske. Medan för den öfriga delen af landskapet i förstone af de till jordbeskattningen kommitterade 6 t:rs utsäde hade bestämts för ett mantal, beviljade K. M. på allmogens supplik af d. 4 dec. 1606 om en lindrigare bestämningsgrund i ofvan nämda kongl. bref af d. 23 aug. 1607, att beräkningsgrunden finge bestämmas till 8 t:rs utsäde för mantalet, hvilket allmogen sedermera ville hafva ändradt till 12 t:r, hvarom i det föregående är närmare redogjordt.

[2] I skattelängderna för samma år förekommer nu bland andra byar inom Torneå socken äfven Lappträsk by med 4 åboar, den äldsta af byarna vid Sangisåns öfre lopp.

värdena för samma tid, då t. ex. spanmålen blott gälde $1^1/_2$ à 2 d:r tunnan, eller i vårt mynt 4 à 5 kronor.

Ofta utarrenderades uppbörden. Visserligen för staten ett tryggt sätt, men så mycket mera betungande för de skattskyldige. År 1627 finner man hela uppbörden från Västerbotten och Lappmarken vara utarrenderad till följande belopp:

Umeå, Bygdeå, Skellefteå	d:r	s:mt	3,553
Piteå	»	»	928
Löfånger	»	»	710
Luleå	»	»	1,925
Torneå och Kalix	»	»	2,364
Laxarrendena	»	»	1,395
Lappmarkerna	»	»	1,102
Summa	d:r	s:mt	11,977.

Under hvilken nöd och fattigdom de dryga utskylderna oftast måste afpressas befolkningen, kan man af det föregående nogsamt inse. Att den ekonomiska ställningen i landskapet ej mycket förbättrades under 1600-talets lopp visar oss en landshöfdingen Gotth. Strijks skrifvelse till K. M. af d. 8 juli 1689 angående durchtågsgärden à $2^1/_2$ d:r s:mt af hvart rökemantal.

»Nu är hos allmogen», skrifver landshöfdingen, »intet annat att tillgripa än boskapen, ehuruväl hos de fattige (som blifva ungefär $^2/_3$-delar af landet) högst kunna finnas 3 à 4 kor; skulle nu de utexekveras till durchtågs- och folk(mantals)penningar samt annan E. K. M:ts och kronans rests afbetalning, så blefve därigenom dem afhändt deras lifsmedel, som nu är bara mjölken och barkekakan, ej heller finnas för denna tiden deras boskap så feta och goda, att de kunna slaktas och köttet försäljas eller till K. M. kunna försändas. Hemställandes uti E. K. M:ts högstbeprisliga nåd hvad härvid står att göra och om icke de fattige af allmogen kunde allernådigst åtnjuta dilation till augusti eller september, då bonden kunde något föryttra af hvad han genom fisket bekommit». Den 23 dec. kunde emellertid den energiske landshöfdingen oafkortadt afleverera denna durchtågsgärd, uppgående till 2,535 d:r s:mt.

För att gifva en föreställning om de skyldigheter, som utom kronans ordinarie räntor och gärder ålågo allmogen, lemnas i bil. B en detaljerad uppsats å desamma, hvilken såsom bilaga åtföljer en landshöfdingen G. Strijks skrifvelse till K. M. af år 1689.

* * *

Den onekligen tyngsta bördan för Västerbottens allmoge voro de ständigt återkommande knekteutskrifningarna och manskapets utrustning. Till en början var om utskrifningarna intet visst stadgadt, utan uttogs manskapet efter behof och lägenhet. Första gången Norrbotten i riksregistraturet omnämnes såsom en ort, hvarifrån äfven manskap borde uttagas, är i ett kongl. bref af d. 28 sept. 1545 till Peder Brahe och Botvid Larsson, däri det heter, att »de borde låta anamma uti vår ed och tjenst icke allenast allt det dugliga folk, som någorlunda där uppe i landet till bekommandes vore, utan ock det folk, som allredan antaget är och längst ifrån handen, som är i Norrbotten, Jämtland, Ångermanland och flerstädes förlagde äro, måtte blifva uppkallade». År 1561 förekommer utskrifning af manskap i Västerbotten och huru strängt redan då därvid tillgick, må af följande exempel visas. En bondeson från Torneå socken, som redan varit i krigstjänst, blef år 1561 ånyo kallad till knekt. Som han emellertid gift sig och var sin faders enda hjälp, lade sig socknen ut för honom med ett intyg om detta förhållande, dat. Torneå d. 29 maj samma år: »Vi, fattige män, som bygga och bo i Torneå socken, bekänna med denna vår bekännelse» etc. I detta intyg säges, att som vår nådige herres bref och befallning lyder, att »ingen skall sig undanstinga antingen genom giftermål eller eljes, utan att hit skyndas och förskrifvas», vågade fogden icke gifva honom lös, hvarföre, då hans fader hade honom af nöden hemma, socknemännen supplicerade om att han finge stanna hos sin fader, till dess »den andre sonen kommer till mans och stiger i hans stad». Närmare bestämmelser rörande utskrifningarna utfärdades af Johan III, dock var naturligen mycket rum lämnadt åt godtycket, så länge utskrifning af manskap icke var fixerad till en viss numerär, utan bestämdes efter tillfälligt behof. Såsom härutinnan upplysande må följande anföras ur en Västerbottens allmoges supplik till K. M., dat. Skellefteå d. 18 dec. 1613:

»Tacke vi E. K. M. på det ödmjukaste och underdånigste för den nådiga tillåtelse och förändring, som E. K. M. hafver nådigst täckts göra och efterlåtit med de 2 fänickor folk, som blef af nyo här i landet uttaget förutom vår gamla landsfänicka, den ena af Baltzar Bäck[1], när Collentzu[2] tåget företogs (år 1610), och den andra af Olof Ingemarsson till Jämtland och under samma 2 fänickor voro mesta parten enda bönder och böndernas enda hjelp, därföre hafver

[1] Befallningsman öfver Västerbotten.
[2] Kollensuo, en stad i ryska Karelen.

E. K. M. dem nådigst förlofvat af tjensten att blifva vid sina hus och hem och göra E. K. M. och kronan sin skatt och utskylder. Och nu sedan åter i den staden låtit utmönstra af för:ne alla 3 fänickor de bästa, dugligaste och tjenligaste, som välbördig Isak Behm[1] i våras utmönstrade och uppfordrade till Stockholm, hvilka vi nu förmena skola blifva vår landsfänicka. Såsom ock härmed uti all ödmjuk underdånighet tigga och begära af E. K. M., att vi för flere fänickor måtte blifva förskonade, oansedt att någon kan vara, som vill fordra någon annan fänicka här bredvid, ty vi fattiga undersåtare förmå icke hålla flere fänickor vid makt i denna svaga landsända. Men sedan dessa här nu fingo det nya namnet, att de skola kallas soldater, ställa de sig, så ock vele hafva efter de främmande soldaters namn och ordning med pockande och snorkande och öfverfallande, såsom ock vele försvara sina föräldrar och bönder både för skjutsfärd och annat. Och medan de voro landsknektar och hade det namnet, stälde de sig väl och togo till godo hvad en fattig man hade råd att gifva dem både till kläder och föda; hvarföre förmode vi, så ock bedje och begäre af E. K. M. att härmed måtte blifva uppseende och lagdt böter uppå. Gud skall känna hvad tunga och besvär vi fattige allmoge dess förutan i denna här besvärliga tiden måste utdraga. Måtte dock icke lida någon orätt af våre egne infödde».

Redan följande år klagar allmogen öfver att de måste hålla 4 fänickor, hvilket fölle dem alltför tungt. Till Narva öfverfördes detta år från Västerbotten 600 man »med stor utredelse och öfverförande och bekostnad».

Öfver utskrifningarna klagas ock af Torneå sockenboar i en supplik till K. M. af d. 18 juni 1617, däruti följande därom läses:[2]

»Besvära vi oss för det myckna krigsfolket, som vi måste föda och kläda och med värja utrusta, så ofta de blifva utnämde och på tåg och resa uppfordrade, såsom vi ock nu i sommar hafva utgjort 142 personer, förutom dem som hafva följt Christofer Assarsson ifrån Ryssland till Stockholm, så att hela talet belöper sig 160 varaktiga krigsmän, som vi fattiga män af denna socken måste hålla, det oss länder till förderf, hvarföre begära vi ödmjukligen häruppå en möjlig lindring och viss ordning».

Gå vi något längre fram i tiden, så påträffa vi åter en dyster målning af ställningen i landskapet till följd af de täta utskrifningarna. År 1639 skrifves därifrån till K. M. sålunda:

[1] Ståthållare på Uleåborg och öfver Österbotten.

[2] I samma skrifvelse får man ock höra en klagan öfver de för allmogen tryckande skjutserna, hvilken börda dock mera tryckte allmogen i de sydligare landskaperna. »Begära vi», säga de, »uti all underdånighet att K. M:t ville nådigst afskaffa de många och besvärliga skjutsfärder, som både vinter och sommar allmogen dagligen varder betungad och plågad med af lappfogden och laxfogden och af begges deras tjenare, så att esomoftast ryckes bonden med hugg och slag ifrån sitt arbete i bästa arbetstiden, hvilket länder honom till stor åsaknad och dråpelig skada uti hans bo och bohag».

»Medan såsom de stora och många utskrifningar oss öfvergångna hafva vår fattiga landsort på folk utblottat, att nu, som höglig är till klagande, finnes mest intet annat att tillgå utan gubbar, barn och fattiga knekteenkor; E. K. M. ville då allernådigst oss, fattiga undersåtare, med utskrifningar till någon tid att hjelpa och förskona»[1].

År 1641 supplicerar likaledes allmogen ifrån Bygdeå till K. M. om förskoning från utskrifningen. »Vi låte E. K. M. ödmjukligen och sannfärdeligen förnimma, att här uti vår landsända är nu med folk och manskap alldeles så utblottadt och vi intet annat se oss före än att allt för många hemman af vanbruk blifva ödelagda, ty bedja vi hjertligen, att vi med utskrifningen och den stora börda därmed följer, måtte blifva förskonte».

I stället för dessa godtyckliga utskrifningar åtog sig Västerbotten genom ett särskildt kontrakt med kronan af d. 16 april 1649 att hålla och komplettera en mansstyrka af 1.056 man, hvaremot inga extra utskrifningar skulle vidare förekomma. Under de ständiga krigen blef dock denna komplettering dryg nog. Men regeringen gjorde ock mer än en gång inkräktningar på denna öfverenskommelse, såsom skedde t. ex. vid landtdagen i Torneå år 1657, då allmogen förmåddes att bevilja följande års »utskrifning» — så väl i mötesförhandlingarna som i landshöfdingens skrifvelse till K. M. om desamma talas endast om »utskrifning», icke om »talets komplettering», likasom ej heller någon skilnad göres på Västerbotten och Österbotten, från hvilka båda landskap ombud vid detta möte voro närvarande — redan under det innevarande året och att samma utskrifning skulle verkställas efter folktalet, så att alla öfver 15 och under 60 år skulle roteras och hvar tionde till krigstjänst duglig karl uttagas; för de följande åren 1659 och 1660 skulle deremot utskrifningen ske efter gårdetalet[2].

---

[1] Endast *ett* exempel på hvad krigstjenstskyldigheten för den enskilde hemmansägaren innebar må här anföras:

I Seiwits by inom Neder-Torneå socken bodde vid tiden för det trettioåriga kriget på sin hemmansdel om $^1/_4$ hemman en gårdsbrukare, Peder Olofsson. Denne utskrefs till krigstjenst och deltog »i många tåg, så länge han något orkade», hvarefter han utströks ur rullorna; men för sin gård måste han sedan efter hvartannat sätta tvänne sina söner, hvilka båda »för fienden borta blefvo». Till sist kom ock turen till hans yngste, ännu blott 15 år gamle son. Fadren var »utgammal, blind och utfattig». Nu lade sig dock socknen ut för denne. Den 11 aug. 1644 uppsatte socknens 12 edsvurne en supplik härom till K. M. Regeringen aflät med anledning häraf en skrifvelse till landshöfdingen i länet, hvilken skrifvelse dock icke finnes kvar, förmodligen blef dock svaret en frikallelse för ynglingen från krigstjensten.

[2] F. F. Carlson, Sveriges historia under konungarne af pfalziska huset, del I, sid. 268, uppgifver, att i Västerbotten, där den ständiga roteringen redan var

Af en allmogens supplik till K. M. af d. 10 maj 1658 finner man ock att tankarna voro olika om sättet hvarpå utskrifningen skulle försiggå, ehuru det nu stod klart för gemene man, att de icke längre ens mäktade hålla talets komplettering vid makt. »Vi, fattiga undersåtare», skrifver allmogen, »befinna oss icke mäktiga att utstå talets fyllning uti dessa besvärliga krigstider, emedan detta är ett fattigt land på folk, likväl hafva vi måst tillsätta på halftannat år minst 800 nyskref'na knektar, hvilka äre öfver 220 enstaka bönder uttagna, där nu ingen manshjelp är på hemmanen igen, — — — och nu så mycket större orsak härom underdånigst att anhålla, emedan vi förnimma, huru officerarne söka att draga deras bönder ifrån utskrifning och talets fyllning (hvilket vår mening aldrig varit hafver); skall då landet sedan likväl hålla talet fullt med 1,056 man, så sker detta med landets undergång». Landshöfdingen talar ej heller i sina senare skrifvelser till K. M. från denna tid om utskrifning efter hufvudtalet.

Stod landskapet genom de ständiga utskrifningarna redan vid tiden för Karl X:s krig vid randen af sin undergång, så var ej mindre förhållandet detsamma under Karl XI:s krig mot Danmark. Under ett år, från 1676 till 1677, hade aflevererats öfver 1,400 »goda karlar». Men äfven utom denna komplettering af det bestämda talet utskrefs en tremanshjelp af 600 man, som fördes till Jämtland. År 1679 utskrefvos 413 man, bestående största delen af »sjelfva bönderna, som hafva brukat sina hemman». Men redan vid den utskrifning, som till talets komplettering år 1677 skulle verkställas, skrifver landshöfdingen J. Graan till konungen: »Gifver E. K. M. tillkänna, att dugliga manskapet uti Västerbottens landshöfdingedöme inom kort tid så förminskade äro, att hemmanen till en stor del falla öde, sedan manshjelpen äro till knektar utskrifna».

För att för konungen framlägga en redogörelse om tillståndet i landet, lät landshöfdingen uppsätta en roteringslängd öfver hela länet. Enligt densamma fans i Västerbotten blott 1,928 man dugliga till krigstjänst. Då däraf frånräknades hvad

införd, frågan om utskrifning naturligtvis förföll. Handlingarna från detta möte visa dock att kontraktet icke blef oantastadt, att en utskrifning efter en ny grund verkligen beslöts, om ock en sådan, åtminstone hvad Västerbotten beträffar, icke kom till stånd, dels redan på grund af landets oförmögenhet till en vidsträcktare utskrifning, dels på grund däraf att det ringa inom länet ännu tillgängliga manskap erfordrades för vakthållning i Lappmarken, där man befarade infall från norska sidan (se landshöfdingens skrifvelser till K. M. från denna tid).

som erfordrades till talets komplettering, återstod i länet blott 872 »enda bönder». [1]

I hela landskapet funnos af ynglingar mellan tjugu och sexton år:

tjuguåringar		21
nitton	»	3
aderton	»	21
sjutton	»	25
sexton	»	65
	Summa	135.

Ödeshemman räknades till 87 [2] och hemman, hvarå sutto endast enkor utan manshjälp, till 300.

Till K. M. stälde samtlige allmogen i Västerbotten d. 12 sept. 1680 från Umeå en rörande supplik, ett verkligt nödrop, med anledning af landets stora utblottenhet på manskap till följd af de oupphörliga kompletteringarna, uppgående till tvänne eller trenne om året, säga de, hvarför de nedkasta sig inför K. M:ts fötter, bönfallandes om några års förskoning för utskrifning och komplettering. Det oblidkeliga svaret blef: »Kan intet efterlåtas, emedan där visst kontrakt upprättadt», kompletteringen skulle dock uppskjutas.

Genom kongl. brefvet d. 31 mars 1696 afslöts med Västerbotten ny kapitulation, då indelningsverket äfven till detta län utsträcktes. Men någon ny beräkning för mantalet gjordes icke vid den föregående roteringen, utan höll man sig till den gamla à 8 t:rs utsäde, hvaröfver allmogen litet emellan i öfver ett halft sekel fört klagomål. Också skrifver landshöfdingen Jacob Grundel till K. M. år 1727 att länet därigenom fått en svår indelning, då ett mantal kommer på en rote. Numerären å det manskap länet var skyldigt att upprätta blef därför densamma som förut, eller 1,056 man.

* * *

[1] Landshöfdingen lät detta icke hindra verkställigheten af den af K. M. anbefalda kompletteringen, men konungen upptog dock landshöfdingens åtgörande härvid, hvilket han betraktade såsom en otillbörlig demonstration till att förhindra rekryteringen, så illa, att han i skrifvelse af d. 15 juni 1678 förklarade den nitiske landshöfdingen licentierad, — »enär våra till eder afgångna ordres icke med den vigueur och promptitude äro blefne effectuerade, som sig bordt, och vi vele tro att sådant sig förorsakar af eder tilltagande ålder» — och skulle i hans ställe Lorentz Creutz, dåvarande assessor i Bergskollegium, såsom landshöfding inträda. Detta beslut kom dock icke till verkställighet. Johan Graan fick sitta qvar såsom landshöfding till sin död, som inträffade redan följande år, sedan han i 25 år varit landshöfding i Västerbotten.

[2] År 1719 stego ödes rökemantalen i Västerbotten till 305.

Men det var icke nog med att länet på detta sätt fick sätta till sina bästa och mesta arbetskrafter, det måste äfven, såsom i det föregående redan är vidrördt, lemna ansenliga bidrag till manskapets utrustning och underhåll, på samma gång allmogen vid krigsfolkets tågande genom landet tidtals icke var tryggadt för våldgästning. I en supplik till K. M. af d. 18 dec. år 1613 ifrån Torneå klagar allmogen öfver »den outsägliga, stora tunga och besvär, som vi arma och fattiga undersåtare nu i många år hafva haft och utstått med det myckna krigsfolket, som här hafver rest genom landet, som hafva oss våldgästat, röfvat och rappat, såsom vi därigenom äro komna på största fattigdom, och ingen pålaga är oss så tung som denna».

Utan att här närmare ingå på angifvande af de särskilda bidrag, som af allmogen kräfdes till det nyutskrifna manskapets utrustning, underhåll och fortskaffning, skola vi anföra en landshöfdinge-relation af år 1679, hvari, på samma gång man får en föreställning om befolkningens utarmade ekonomiska ställning, man på nära håll får lära känna hvilken känsla af solidarité med fosterlandet i dess helhet ännu denna tid måste hafva besjälat de särskilda landskapen, då allmogen undergifvet och utan knot trots sin fattigdom underkastade sig en ny tung skatt, utgående i form af inkvarteringspenningar. Vid riksdagen i Halmstad år 1678 hade allmogen samtyckt till att emottaga manskap till inkvartering. Konungen yrkade nu att de landsdelar, som för sin aflägsenhet icke kunde mottaga manskap, skulle i stället erlägga inkvarteringspenningar och tillskref landshöfdingen Johan Graan d. 15 okt. 1678, att härom skulle förhandlas äfven med Västerbottens allmoge. Landshöfdingen sammankallade på grund häraf en fullmäktig från hvar socken till Torneå, och hölls denna »landsstämning» d. 26 dec. ofvannämda år. Bönderna beklagade sin stora nöd och fattigdom, förorsakad af frost och köld, som förstört säden, de stora tillsättningarna till det kontraherade manskapets komplettering, hvarigenom landets manliga befolkning storligen hade förminskats och hemmanen blifvit öde eller förfallit, då männen blifvit tagna till knektar och blott hustrurna med små barn sutte kvar, hvarföre de förklarade sig icke ens mäkta utgöra de ordinarie kronans utlagor. Icke desto mindre utlofvade de att vilja göra sitt bästa i den förtröstan, att öde och afsigkomna hemman, hvarest icke funnes mera än en eller 2:ne kor och litet säd förvarad från föregående

år till att beså åkern, så ock de som, i stället för bröd och säd, blott hade agnar och barkekakan att lefva af, därifrån skulle förskonas. Denna afgift skulle beräknas efter 6 d:r s:mt i månaden för hvar dragon och 5 hela mantal anslås för en man. Från landskapet skulle således på detta sätt utgå omkring 1,000 d:r s:mt i månaden. Naturligtvis upphörde denna beskattning på samma gång freden med Danmark afslöts.

Utskylderna till krigsfolket voro för länet på 1680- och 1690-talen så ordnade, att för hvar knekt skulle såsom »vinterkost» eller s. k. hemkall levereras 2 L℔ säd och 2 L℔ victualiepersedlar; dessa utskylder belöpte sig för hela landskapet till 2,200 L℔ säd och 2,200 L℔ victualiepersedlar årligen, i penningvärde uppgående till öfver 30,000 d:r k:mt, enligt en landshöfdingsskrifvelse af år 1692, hvartill kom knektelegan på 3 à 400 d:r k:mt samt öfver- och underofficerarnes »service».

Att knektetjänsten var af allmogen fruktad och att äfven rymningsförsök förekommo, är icke underligt. Sådant förekom dock mest bland de österbottniske finnarne. År 1659 rymde öfver 100 man nyutskrifna österbottningar. »På en stor del af dem hafver jag måst låta slå jernbultar, att de icke åter rymma skola», skrifver landshöfdingen J. Graan. År 1678, då nyutskrifna västerbottniska knektar i närheten af Sundsvall påträffade de föregående året utskrifna tredjemännerna, nu på väg från Jämtland till armén i Skåne, och sågo huru ömkligt de voro klädda och hörde huru de fått lida af hunger, nedlade öfver 250 man sina gevär och rymde till sin hemtrakt, där de i det inre landets skogar sökte dölja sig. Flertalet af de rymmande voro »finska och Torneå knektar, som mycket hafva varit vane att rymma», skrifver landshöfdingen. Landshöfdingen förfrågar sig hos konungen om de ertappade, »som icke hafva velat framkomma, sedan jag hafver låtit dem eftersöka», skulle dömas eller lottning skulle äga rum och om de efter krigsartiklarne skulle dömas till lifvet och huru? »Dock, oförgripligen att säga», heter det, »gifver galgen större skräck, helst uti Torneå socken». Vidare frågas om saken skulle underdånigst refereras, förr än executionen skedde. Konungens svar af d. 15 juni samma år blef, att »därmed skulle förfaras efter hvad uti slika händelser plägar ske».

Många lemnade landsorten för att undgå de tryckande bördor, som hvilade på befolkningen, men »detta missbruk» stäfjade lands-

höfdingeämbetet. Så skrifver landshöfdingen Strijk till K. M. d. 21 dec. 1691:

»Till landets bättre cultur och regementets underhållande med dugligt manskap är för detta år icke allenast innehållet med mans- och kvinspersoners förpassande ur landet, utan jämväl i förmåga af åtskilliga kongl. resolutioner låtit af predikstolarna förbjuda all utförsel af folk till andra län vid 40 d:r s:mts böter».

* * *

Laxfiskena i Västerbotten voro dels böndernas enskilda tillhörighet, för hvilka fisken såsom för annan egendom ränta till kronan gafs, allt efter som fisket var gifvande, dels kronans egna, för hvilkas brukande en taxa eller stadga erlades, i förstone en viss andel i fångsten intill hvar 3:dje fisk eller hvarannan, men då vanligen med hampa och salt, som af kronan försträcktes till nät och insaltning; men denna afgift förvandlades efter hand till ett visst arrendebelopp, för Umeå elfs fisken redan före 1500-talets slut, för fiskena vid de öfriga Västerbottens fisken först år 1619.[1] En intressant skildring af ett laxfiskes skattläggning förekommer under konung Gustafs tid i riksregistraturet. Sedan längre tid hade tvistigheter egt rum emellan dem, som brukade »Kengis» fiske strax söder om Rödupp i Kalix elf (i våra dagar ansedt som utmål till Kengis laxfiske i Torneå elf). Båda de tvistande parterna, birkarlarne från Luleå socken, »som bygga och bo ofvanför Kengis fors», såsom det heter i den kongl. skrifvelsen härom af den 6 nov. 1541 (förmodligen hade dessa birkarlar för fiskets bedrifvande i sin tjänst särskildt anstälde fiskare i Öfver-Kalix) och »deras nästa grannar, som bygga och bo näst nedan för Kengis fors i Kalix socken», hade till konungen nedsändt deputationer för att få sin tvist afgjord, medförande hvardera partens ombud »bref och bevisningar» för att bestyrka sin rätt till detta laxfiske och andra träskfisken där omkring. Konungen lät för frågan tillsatte »gode män» undersöka förhållandet, »dock likväl för något mangel och fel skull, som där tilläfventyrs ibland finnas kunna, hvar saken rätteligen synt och

[1] I ett kongl. bref af d. 28 okt. 1617, däri förbjudes att med fiskredskap stänga och »förbygga igen» elfvarne, säges: »Vi vele härefter icke någon skall taga sig mera välde till att bygga uti elfvarne än honom bör och af konungarna efterlåtet är, — — — ej heller någon understår sig till att inträNga uppå en annans lägenhet mer än hans egor medgifva». Kronans rättigheter och på samma gång den enskildes strandrättigheter äro här i sväfvande ordalag uttryckta.

ransakad blifver», heter det i konungens skrifvelse, »så syntes oss icke nyttigt eller tillbörligt vara att tillsäga någon af parterna anten det ena eller det andra fiskeriet», hvarföre det slutliga afgörandet uppsköts, tills oväldiga synemän på stället kunde om saken ransaka och bestämdes däremot en förlikning parterna emellan på sådant sätt att de, som bodde ofvan forsen, icke finge befatta sig med laxfisket nedanför forsen, likasom de, som bodde nedanför forsen, icke finge befatta sig med fisket ofvanför forsen. Men som ingendera parten hade till kronan erlagt någon skatt för kungsådran i samma laxfiske eller för de öfriga träskfiskena, förklarade konungen att, ehuru han haft rätt att taga saken något hårdare före med dem, han dock af gunst och nåd ville hafva dem förskonade, men blefve de förpliktade att härefter till kronan erlägga 3:dje-delen af all den lax och annan fisk, som fångades, hvartill de närvarande ombuden såväl för egen del som å de hemmavarandes vägnar gåfvo sitt bifall. (I 1616 års laxlängd finnes detta fiske upptaget såsom kronans, gifvande för året en ränta af 4 t:r lax.)

I en skrifvelse af d. 17 dec. 1639 från Skellefteå supplicerar Västerbottens allmoge hos K. M. bland annat om att blifva bibehållen vid sina rättigheter till »arffiskena». Som i denna skrifvelse framhålles fiskenas i Västerbotten olika natur, intages den här i hvad som berör denna fråga.

»Emedan här i Västerbotten kronans laxfisken och böndernas egna arffisken hafva i alla tider och af ålder varit särskilda, såsom redo räkenskap i Kammaren och gamla längder här hemma utvisa, så ock bönderna man från man ärft arffiskena efter hvar annan och så dyrt löst till sig arffisken som annan hus och jord, hvilket gamla och otaliga många jordebref i några hundra år klarligen bevisa, ty hafva ock alla framfarna konungar efterlefvat (!) i Konungabalken låtit för:te välfångna egendom njuta, hvarföre bedja vi underdånigst, att vi må för:te häfd och egendom njuta och däraf såväl som annat ärftligt göra kronan vår vanliga rättighet».

Såsom naturligt och rättvist ansågs att de, som bodde närmast kronans fisken, skulle hafva företrädesrätt att desamma arrendera, såsom allmogen i en skrifvelse till K. M. af d. 12 jan. 1600 supplicerar för Byske socknemän, att de måtte få öfvertaga det laxfiskearrende, som var öfverlåtet åt andra än byamännen, »därigenom dem endels synes ske stor orätt» .I allmogens ofvannämda supplik af år 1639 begäres likaledes, att »bönderna i by, där kronans enskilda fisken ligga, måtte vara närmast till att samma

kronofiske bruka för skälig och vanlig stadga». Men i den kongl. resolutionen öfver denna supplik, dat. d. 20 febr. 1640, heter det, att »det står till Hennes K. M. hvad kronans fiske anlangar, att dem förbättra och utstadga åt dem, som mest gifva och de göra skäl före. Hennes M. vill ock allernådigst det menige allmogen ingen oförrätt vederfares uti deras egna skatt- och arfvefisken, utan att de dem såsom sitt laga fång njuta och behålla säkert och okvaldt, när de, som dem ega, utgöra deraf till kronan den lax dem pålagd är och de en gång beviljat hafva».

Att bruka strandfiske vid egna stränder ansåg ock allmogen såsom sin naturliga rättighet. Så anhålla hos K. M. Västerfiskets byamän i Umeå socken år 1672, att »såväl som deras fäder få bruka efter lax vid deras land och strand, när det icke sker kungsådran förnär». Regeringens svar blef: »Kan intet tillåtas mot lag och kongl. resolutioner».

Bland socknarnas i Västerbotten gemensamma skyldigheter, anförda i bil. B, förekommer äfven rubriken: kronofiskenas bekostnad. Af en Umeå socknemäns klagan i 1672 års besvärsskrifvelse finner man ock att socknen samfäldt fått underhålla ett par inom samma socken belägna kronans laxfisken, oaktadt dessa icke af socknemännen gemensamt arrenderades.

En ofta återkommande svårighet, som vållade största olägenhet för dem, som sysselsatte sig med fiske i Västerbotten, ja, som stundom rent af gjorde om intet all den vinst, som från fisket eljes kunde påräknas, var saltets dyrhet, hvilken vara blef så mycket dyrare, som regeringen till och med lade tull på importen af denna nödvändighetsartikel.

»Inga högnödigare varor», skrifver Västerbottens allmoge till K. M. i en odaterad skrifvelse (förmodligen af år 1658), »ifrån främmande länder hos oss som flerestädes i Sverige behöfvas än som salt, hvilket nu så dyrt är blefvet, att vi det ej förmå att köpa, utan nödgas den fisk, som Gud gifver, antingen i sjön gå låta eller ock förskämma, till hvilken dyrkan och trångmål vi ej annat förstå än att kompani på saltet orsaken är. Hvarföre som vi af fisk och slakteri både kronans utlagor göra och vår ringa näring hafva skola och saltet, det därtill nödsakligen tarfvas, är nu så dyrt blefvet, att vi det ej kunna köpa, alltså E. K. M. uti all som största ödmjukhet bönfalla E. K. M. allernådigst behagade sådan stor saltnöd och landsförderf behjärtiga och antingen igenom fri seglation och allgemene handeln eller igenom andra medel den gunstiga förordning göra att på sådant saltköp måtte böter och lindring blifva, uppå det vi icke i grund utarmas måtte».

I en besvärsskrifvelse af d. 20 sept. 1659 säges det, att »saltet isynnerhet förmedelst nya tullordningen kommit uti sådant pris, att de som nödgas söka sin bergning genom fiskeri, nödgas samma handling platt öfvergifva». Och i allmogens besvärsskrifvelse af år 1680 säges, att »saltet af borgaren är uppstegradt till 28 d:r, hvaraf landtmannen, som fiskeriet brukar, en obotlig skada tager, icke kunnandes med sitt fiske saltets dyra värde betala».

Umeå elfs laxfisken synas tidigt varit mindre gifvande, hvadan klagomål upprepadt förekomma öfver för hög taxering af dessa fisken. Så förefinnes redan från år 1582 en supplik härom till K. M., då Umeå sockens allmoge i en skrifvelse af d. 5 okt. bådo om eftergift af den resterande fisketaxans utgörande för de bönder, som i arrende innehade Söderfors kronolaxfiske. »De och alla andra, som vid Umeå elf stadga-lagde äro, äro ganska försvagade och förblottade för det ringa fiskeri skull och tunga utskylder, som uti dessa förledne år varit hafva».

År 1586 klagades likaledes vid det lagmansting, som då hölls i Torneå socken, öfver det klena fisket i *Torneå elf*, där eljes laxfisket i senare tider alltid varit rikligare än i de öfriga Norrlands elfvar. Laxfiskena vid de öfre byarna inom Öfver-Torneå sägas ganska litet eller intet hafva räntat och äfven de längre ned belägna fiskena, såsom Karungi, Kuckola och Wojakala fisken, hade ganska litet räntat. »De hafva», heter det i tingshandlingen, »efter yttersta förmåga utgjort ränta för lax, gäddor, smör och en part slagtat sin boskap till laxstadgan, som den tid lax och andra fisken rikligen vankade, däruppå lagd var, och nu allt för högt och dem omöjligt är att utgöra, — — — och äro nu så förblottade, att de icke förmå köpa sig hampa att komma sig före igen till att betala det som de skyldige äro».

Såsom i anförda skrifvelser klagas ock öfver för hög taxering i en allmogens skrifvelse till K. M. af d. 18 dec. 1613 från *Skellefteå*, hvarest allmogen hade att erlägga till kronan hvar 3:dje lax, som fångades. Hvilka svårigheter och obehag för öfrigt en sådan taxeringsmetod medförde, ser man ock af allmogens klagan. »Men så tyckes och synes oss», säga de, »att E. K. M. och kronan skall hafva så stort gagn utaf att alla fisken blifva brukade på en ärlig och lidlig stadga än som nu tillgår. Och då blifva vi omisstänkta och utan eds hotande och undsägelse med svärjande och annan Guds förtörnelse, därigenom Guds väl-

signelse mycket förminskas. Dock likväl är stadga en ärlig ting både för kronan och oss».

Att den ständiga kontrollen öfver laxfisket, som detta sätt för taxans erläggande erfordrade från kronans sida, måste föranleda många tvistigheter med befolkningen och verka demoraliserande på densamma genom det tillfälle till undandöljande, som därunder på samma gång så lätt erbjöd sig, är naturligt. Samma tanke, som i den ofvan anförda skrifvelsen ifrån Skellefteå uttalas, återkommer ock därför bland allmogens besvär. Så skrifva härom Torneå sockens 12 edsvurne och gemene allmogen från »Torna Bothniorum» till K. M. d. 18 juni 1617 följande:

»Att E. K. M. värdigas nådigst unna oss fattige män bruka laxfiske på viss och lidelig stadga efter hvars och ens lägenhet, såsom vi det af ålder brukat hafva, ty därmed kommer kronan ändtligen till sin vissa uppbörd och mycken oreda varder därmed förekommet, besynnerligen de många och grufliga eder, som dagligen brukas med Guds H. namns stora vanära och mycken själavåda, varda afskaffade och många förderfliga skjutsfärder förtagna».

Samma klagan, som vid slutet af 1500-talet höres om laxfiskets aftagande, upprepas också i det följande århundradet. Så skrifva t. ex. Torneå socknemän till K. M. d. 13 sept. 1643 följande härom:

»Alla laxbruk äro här taxerade efter quota. Men många år ränta icke så mycket det till att uppfylla, vi måste samma laxtaxa med andra varor betala, hvarigenom såväl som andra kronans utlagor vi största delen hafva blifvit utfattiga och utarmade». Och på samma sätt skrifver gemene man i Västerbotten från Umeå d. 21 aug. 1649:

»Emedan såsom laxfiskena här i Västerbotten äro mycket af sig komna och förminskade, en part alldeles ödelagda och (Gud bättre) i detta innevarande år ringare afvel fallen är än i de föregående åren, bönfalla vi, fattige undersåtare, till E. K. M. och ödmjukligen och underdånligen bedja att med kronans stadga på samma laxfisken måtte någon förskoning göras, på det de, som bruka, icke skola blifva alldeles utarmade och de, som öde ligga, måtte ock stadgan alldeles undslippa».

Förnämsta anledningen till fiskets förminskande var elfvarnas förtsatta uppgrundning och gälde detta synnerligen Umeå elf, där vårfloden särskildt i början af 1640-talet ryckte med sig hela vidder af de sandiga stränderna, då ock Ytterhisjö by strax norr om staden Umeå på detta sätt förlorade en stor del af sin åker.

Allmogen i Umeå socken klagar ock i en skrifvelse till K. M. af d. 28 sept. 1647 öfver »den stora afsaknad våra grannar i åtskilliga byar hafva uppå deras laxfisken, af hvilka de i förtiden haft en styrka och hjelp till deras hemman och utlagors afbetalande, men nu efter elfven är så mycket utskuren och uppgrundad, äro alla efterskrefne laxfisken förderfvade». Ej mindre än 17 laxfisken vid elfven uppgifvas, hvilka intet mera gifva, men för hvilka allmogen dock måst erlägga den bestämda stadgetaxan. I allmogens skrifvelse till K. M. af d. 12 sept. 1680 angifves ock på grund af samma skäl samma förhållande vara med åtskilliga laxfisken vid Luleå elf, såsom Enge, Rutvik, Harads och Svartlå. De norrländska elfvarnas fortsatta uppgrundning och den däraf föranledda minskningen i fisket bestyrkes ock af landshöfdingen i länet, Gotth. Strijk, som i en skrifvelse till K. M. ifrån Umeå af d. 2 sept. 1689 skrifver följande:

»De fiskerier, som här i landet såväl som annorstädes finnas, äro mäkta kostbara, ty därtill måste hållas kostsamma not, nät, båt, fiskegårdar och folk och hafver jag af ögonskenlig erfarenhet befunnit, att där som för några år sedan hafver varit laxfisken, är nu alldeles grundt, att man icke kan komma fram med en ökstock, som är att se vid Degernäs uti Umeå socken, hvarföre strömmarna årligen borde rensas och hållas öppna».

För uppbörden från kronans fisken i Västerbotten redovisas för år 1676 sålunda:

Norra fögderiet	lax	114	t:r	5	L℔
Södra »	»	48	»	10 1/2	»
Öfver- och Neder-Torneå	»	80	»	7	»
	Summa	243	t:r	9 1/2	L℔.

Norra fögderiet, not- och träskfiske	266 L℔	7 ℔,	själspeck	13 L℔	10 ℔
Södra » » » »	62 »	19 »	»	11 »	—
» » (rökta laxar 95 st.)					
Öfver- och Neder-Torneå, not- och träskfiske	112 »	2 »	—	—	—
Summa	441 L℔	8 ℔.	Summa	24 1/2	L℔.

243 t:r 9 1/2 L℔ lax	gör i penningar	= 2,436	d:r
95 st. rökta laxar	» » »	= 47 1/2	»
441 L℔ 8 ℔ not- och träskfisk	» » »	= 262	»
24 1/2 L℔ själspeck	» » »	= 24 1/2	»
	Summa i penningar	2,770	d:r.

* * *

På 1630-talet började man leta efter malmstreck i Norrland och fästade man därvid stora förhoppningar. I en promemoria till rikskansleren Axel Oxenstierna öfver »de förhoppliga metallbruken i nordlanden», afgifven år 1636, talas bland annat om ett stort berg i Luleå lappmark, hvaruti »finnas stora svenska diamanter somt som manshufvud och somt tredubbelt större». De gjorda upptäckterna föranledde anläggning af åtskilliga bergverk och lemnas här en förteckning på de verk och grufvor, som under 1600-talet voro i gång och bearbetades: [1]

Kengis bruk, anlades år 1645.

Junosuando jerngrufva, 24 mil från Torneå, 8 mil från Kengis, upptäcktes af en bonde år 1644.

Svappavare koppargrufva, 32 mil från Torneå, upptäcktes af en lapp år 1654.

Schiangeli kopparmalmberg, 3 mil söder om Torneträsk, 49 mil från Torneå, upptäcktes af en lapp, hvilken dömd till gatlopp, utfäste sig att angifva det för Svappavare grufarbetare mot böternas erläggande.

Kiedkivare silfvergrufva, 35 mil nordvest från Luleå, upptäcktes af en lapp under sökande efter sina renar.

Alkavare silfvergrufva, 35 mil från Luleå, 5 mil från Qvickjock vid Jalckjaur, upptäcktes år 1672. Alka- och Kiedkivares intressenter erhöllo år 1682 befrielse från skyldighet att bruka grufvorna, sedan de därpå förlorat 40,000 d:r k:mt; malmstrecket visade sig gå på djupet.

Nasafjälls silfvergrufva i Piteå lappmark, 43 mil från Piteå, upptäcktes år 1635. Under de 24 första åren intill 1660 upptogos här i medeltal 182 lödig mark silfver och under de första 9 åren omkring 87 Sk℔ bly, för de följande åren saknas uppgifter. Om denna silfvergrufva säges i Bergskollegii relation till Karl XI följande:

»Är belägen i Lappmarken intill norska gränsen på fjällryggen, hvarest malmen i brist på skog, som intet närmare än 10 mil fans[2], måste med krut sprängas och var fuller malmen i begynnelsen ymnig och rik nog, men sträcket ville intet visa sig

---

[1] Gellivara malmberg upptäcktes först i början af 1730-talet af en löjtnant Carl Thingvall.

[2] Denna uppgift är utan tvifvel felaktig. Enligt trovärdig persons utsago finnes ordentlig björkskog på $3\frac{1}{2}$ mils afstånd från grufvan och måste därföre efter all sannolikhet redan samma tid funnits.

längre 10, 11 à 15 famnar på djupet, hvarföre dess värde intet en gång stod att jämföras emot tidspillan, mycket mindre andra behör[1], dock, efter man åstundat mera att populera denna provins som ock att lemna folket något 'umgängsamman', har man amplecterat detta tillfälle och upprättat där hyttor etc. — — — Verket är intill A:o 1649 med kronobekostnad drifvet, men sedermera är det på vissa vilkor inhändigadt fogden Olof Jonson och bruksskrifvaren samt stadens bor i Piteå, hvilka det drifvit, till dess det A:o 1659 af de norska blef uppbrändt och spolieradt».

Bruksrörelsen i Västerbotten öfvertogs år 1697 af Västerbottens bergslags participanter, men nedlades silfververken redan år 1703 och järnverken vid Kengis och Junosuando blefvo af ryssarne år 1717 härjade och sköflade, hvarigenom bruksrörelsen mest afstannade, tills den på 1740-talet återupptogs.

* * *

I det föregående är anfördt, hurusom sågverk anlades i Västerbotten först på 1750-talet[2]. Långt förut funnos visserligen smärre sågkvarnar, men med dessa afsågs mera att kunna tillgodose ortens behof än att kunna åstadkomma någon större tillverkning till utskeppning. Handeln med sågadt virke ingick därföre blott till en ringa grad i Västerbottens handelsutbyte under 1600-talet. Men redan Karl IX med sin framtidsblick ville för kronans räkning begagna sig af landets stora resurser i detta hänseende, hvadan han gaf fogden Didrich Persson i uppdrag att uppleta tjänliga sågkvarnställen inom landskapet. I en skrifvelse till hertigen, dat. Umeå d. 28 mars 1595, säger denne härom: »Jag hafver vid hvart tingslag med menige allmogen förhandlat om sågkvarnar och sågtimmer efter E. F:s muntliga befallning till mig och hafver lefvererat denne brefvisare ett visst register på de sågkvarnsställen, som nu äro utletade. Och vill jag, medan föret är, det mesta mig kan vara möjligt, skynda på sågstockar till samma ställen, men efter det här äre alldeles inga kvarnm[ästare], vill vara af nöden att med det allra första måtte

---

[1] Med vår tids kraftiga och billiga sprängämnen kan naturligen malmupptagning nu mycket verksammare och med mindre kostnad bedrifvas än i forna dagar.

[2] And. Hellant, hvars utlåtande rörande sågverksanläggningar i Västerbotten på samma ställe anförts, var rådman i Torneå, blef senare lappfogde med ekonomiedirektörs titel.

hit skickas en god kvarnbyggare, desslikes sågrader (sågbjul), såsom äfven järnredskap, som därtill behöfvas.

Här intages ofvan omförmälda »register på de strömmar i Västerbotten, som tjenliga äro att bygga sågkvarnar uti».

1. »I Piteå socken uti Svensby ån hafver kyrkoherden herr Anders en sågkvarn, som är tjenlig, när dammen förbättras».

2. »I samma å där strax hos är tillfälle uppresa en sågkvarn af nyo och kan bättre ligga till än den presten eger».

3. »I Skellefteå socken hafver länsmannen Olof... i Tåmå en sågkvarn, som är tjenlig att..., när hon blifver förbättrad och tillpyntad».

4. »I Årby ån i samma socken är den bästa och förnämsta ström, som härtill i Västerbotten funnen är och godt tillfälle att bygga två sågkvarnar nedanför (hvar) andra i samma ån».

5. »I Bygde socken hafva bönderna en sågkvarn i Dalkarls ån, är tjenlig, när dammen blifver förbättrad».

6. »I Umeå socken i Pålsby ån är tillfälle att bygga en sågkvarn och är skön skog hart när».

7. I Hisiö är en sågkvarn, som bönderna hafva där i ån och är tjenlig att såga med, men det är långt till sjös med bräder».

Af hvar bonde utkräfdes ock $^1/_2$ m:k till sågbyggnader, såsom man finner af en Lars Hindersons i Torneå m. fl. klagan emot Didrich Persson af år 1597, att han behållit de af honom uppburna sågpenningarna, oaktadt H. F. N. tillsagt dem att de inga sågpenningar skulle utgöra. De oroliga tiderna förhindrade väl hertigen från att fullfölja sina planer härutinnan.

* * *

Den första skola, som i Västerbotten upprättades, var Piteå skola, till hvars underhåll Gustaf Adolf genom skrifvelse af d. 16 febr. 1627 anslog sex tunnor spanmål årligt anslag. Denna skola hade till början med blott *en* skolmästare, men enligt 1652 års förslag skulle den hafva en rektor, en konrektor och en apologist med en utgiftsstat på 220 t:r spanmål. Barnskolor upprättades dessutom i Umeå, Luleå och Torneå. Med dessa skolor ansåg superintendenten i Hernösand, Petrus Steuch, landets behof i afseende på undervisning så rikligen tillfyllesgjort att, när Skellefteå- och Burträskboarne år 1669 inkommo med en ansökan om att erhålla en pedagogi i Skellefteå, superintendenten genom konsistorii-notarien skriftligen anmodade statssekreteraren J. Olivekrantz att hos K. M. remonstrera, hurusom deras begäran vore »alldeles onödig, som så med barnskolor som trivial-

och gymnasier rundt omkring af K. M. nådigst äro försedde». »Sådan hög vänskap», heter det i skrifvelsen, »H. ärevördighet städse obligerar sig tacksamligen vilja ihågkomma och vedergöra».

År 1683 d. 16 mars hölls af superintendenten Matthias Steuch i fleres närvaro visitation i Piteå trivial-skola, då samme man, som såsom konsistorii-notarie i superintendenten P. Steuchs namn hade undertecknat skrifvelsen till statssekreteraren Olivecrantz, innehade rektorsbeställningen.

I protokollet öfver samma visitation heter det:

»1:o Hade D:s rector Nic. Norman en oration skrifven, den han begynte pronuntiera, men kom därmed intet till rätta; fördenskull nödgades Hans Högvördighet imponera honom silentium och stiga ned ur cathedra, hvilket han ock strax gjorde, föregifvandes sig vara mäkta sjuker och intet förmå».

»In classe quarta h. e. rectoris et conrectoris voro 2:ne st. gossar, men begge till låns tagna ur classe tertia ifrån hösten. — — — De 2:ne gossarne examinerades in Græca och funnos mäkta odugliga. Befaltes återgå till tertia, efter de intet kunna skrifva en rad latin, som hänger tillhopa». — — »Interim må rector och conrector vara entledigade för information».

I en skrifvelse af d. 12 juni 1693 utlåter sig landshöfdingen G. Douglas på följande sätt om samma skola: »Ibland andra goda vilkor, som detta länet medelst E. M:ts nåd eger, så är ock detta att en trivial-skola i Piteå inrättad är, hvarest docentes rikligen af E. M. med spanmål försörjes och skulle intet önskligare vara än att slika omkostningar, som sig till 200 à 300 t:r spanmål årligen bestiga, så nyttigt anlades, som borde, till ungdomens uppkomst och undervisning, hvilket så länge intet ske lärer, som skolan i det stånd är, som han för tiden befinnes, hvarest emot hvar docens icke skall svara 6 à 7 discentes, som ändå ringa profect göra och tager ännu af myckenheten på gossar — utaf hvad orsak kan jag ej så egentligen veta, — mig är fuller berättadt vållandet vara genom, såsom säges, docentium försummelse, hvaröfver consistorium intet kan så noga uppsigt hålla för dess aflägsenhet och försända nu gemenligen föräldrar sina barn antingen till någon trivial-skola på Österbotten eller ock ifrån pedagogien direkte till gymnasium».

Umeå skola får däremot det vitsordet af landshöfdingen, att skolmästaren jämte en underskolmästare där med flit och åhåga informerat öfver 50 gossar årligen.

Oaktadt det således var mera klent beställdt med barnaundervisningen i länet[1], kanske till en del just därföre, var allmogen angelägen att å landsbygden i sockenkyrkornas närhet barnaskolor måtte upprättas. Så förnyar allmogen i Skellefteå tillika med Burträsk orh Löfånger socknar i sin supplik till K. M. d. 12 sept. 1680 sin ansökan om hjälp till en sådan på grund af det stora afståndet från skolorna i Piteå och Umeå. K. M. resolverade emellertid på denna ansökan: »Differeras till bättre tid».

Vid riksdagen 1683 framstälde samtliga bondeståndet en petition till K. M. om barnaskolors upprättande vid kyrkobolen öfver hela riket, hvaröfver resolverades, att frågan skulle hänskjutas till landshöfdingarnes och biskoparnes utlåtande, men därvid stannade det ock. Västerbottens allmoge upptog vid 1686 års riksdag samma ansökan i sin besvärsskrifvelse, dat. »Skellefteå landsmöte» d. 7 aug. samma år, men utan resultat. Visserligen upprättades på statens bekostnad åtskilliga sådana skolor, särskildt i Dalarna, men först i vårt århundrade blef detta från bondeståndet utgångna förslag full verklighet.

* * *

Första gången i riksdagsakterna för äldsta tider representanter för Västerbotten omnämnas, är vid den märkliga riksdag, som Erik XIV sammankallade till Stockholm år 1567 och som sedan flyttades till Uppsala, då antalet närvarande bönder beräknades till 590; från Västerbotten infunno sig här ej mindre än 9 bönder[2].

Landtdagsmöten förekommo i Västerbotten åren 1606 och 1657. Landtdagen år 1606 hölls i Skellefteå. Regeringens representanter voro Bror Andersson (Rålamb) och Christopher Persson i Lisa. Föremålet för öfverläggningarna var om medel till krigets mot Polen fortsättning, då tiden för den vid Norrköpings riksdag år 1604 för trenne år beviljade månadspenningen af en mark af hvar fullsutten bonde till uppsättning och besoldning af 9,000 man förutom den krigsmakt, som för rikets vanliga inkomster kunde hållas, nu var till ända gången. I sitt svar,

[1] Om läraren i Luleå pedagogi säges det i ett extrakt af Hernösands consistorii protokoll af den 7 maj 1670, att »han ett okristligt lefverne med dryckenskap och andra otidigheter ej allenast föröfvar, utan ock finnes alldeles oduglig att förestå pedagogien, ty resolverades, att man ej så må se hans person an, hvilken, ofta admonitus, vitam emendare non novit».

[2] E. Hildebrand, Svenska riksdagsakter, II: 1 sid. 156.

afgifvet d. 3 nov., uttrycka det närvarande presterskapet och allmogen sin underdåniga tacksamhet »för den nådiga tillåtelse att E. K. M. medgifver, att vi så väl som hela ständerna skola taga del uti underdånigt betänkande, ändock E. K. M:ts nådiga och höga betänkande så ock af makt och myndighet råder göra och låta oss oåtspordt och vi sedan alla äro pligtiga det hörsamligen att efterkomma». Månadspenningen beviljades »för några års tid» ytterligare. Som enligt Norrköpings riksdagsbeslut, under den tid månadspenning utginge, inga andra gärder eller hjälper skulle erläggas, men det oaktadt, »så ofta knektarne i landsorten varit uppfordrade, hafva de med gärder och skeppsutrustning varit betungade», yrkade mötet, att från sådana extra utlagor vara befriade. Mötets beslut är undertecknadt af »presterskapet och allmogen uti Västerbotten». Jämte länets sigill förekomma trenne kyrkoherdars namnteckning och sigill (Skellefteå, Bygdeå och Piteå).

Den andra landtdagen, till hvilken prester, borgare och bönder (adelsmän funnos icke vid den tiden i dessa bygder) från Väster- och Österbotten kallats, hölls i Torneå år 1657 och öppnades d. 28 maj enligt K. M:ts fullmakt af riksråden Carl Mörner och Erik Sparre. Därvid skulle samma ordning iakttagas som vid en vanlig riksdag. »Inlefvererade», heter det i protokollet öfver samma mötes förhandlingar, »de af ständerna, som ifrån Öster- och Västerbotten vid mötet i Torneå församlade voro, deras fullmakter; då blef dem sagdt, såsom i K. M:ts instruktion befalles, att hvart stånd skulle för sig utvälja en af deras medel, hvilken dirigerade talet och deliberationerna dem emellan så privatim som publice, och i staden afse ett visst rum, hvarest de kunde privatim komma tillsammans, och när de finge bud att ställa sig in i loco congressus, då ifrån samma deras particular rum och dit igen tillbaka gå i god ordning och skick, på sätt och vis som på riksdagen i Stockholm ske plägar».

De kongl. propositionerna gälde en ny utskrifning och den förut beviljade krigshjälpens fortfarande utgående. Tillståndet i landet, där fattigdom och nöd voro ej långt från bondens dörr, gjorde dessa förslag allt annat än välkomna, så mycket mera som det här, i fråga om utskrifningen, gälde att bryta ett med allmogen förut ingånget kontrakt, hvarföre ock så väl riksråden som landshöfdingen måste inlägga all sin förmåga att afvinna ett för regeringen gynsamt resultat af öfverläggningarna. »Eljes för detta, som ock sedan», heter det i landtdagsprotokollet, »näst

deras egen dexteritet gjorde herrarne också deras högsta flit igenom landshöfdingen att förmå ständerna till god och nöjaktig declaration, så vida någonsin görligt vara kunde». »Näst de höge herrar riksens råd och commissarier hafver jag», skrifver landshöfdingen Joh. Graan, »användt min högsta flit så med underhandling hos ständerna i gemen som hos några isynnerhet, hvilka jag visste mig hafva härutinnan att tillita». Sedan allmogens motstånd var brutet, yrkade den dock enständigt på att i beslutet skulle intagas, att krigshjälpen endast skulle komma kronan till godo[1]. Härom läses i protokollet följande: »Sedan så blef beslutet conciperadt och ständerna föreläset, förr än det skrefs rent, då bonden stod stadigt och fast därpå att uttryckligen skulle införas om krigshjälpen 'till kronan allena', och ehuru såsom honom blef förehållet, att den var ansedd till kronan i dessa krigstider, det han af stilformen aftaga kunde, herrarne skulle fuller också, såsom de själfve dem tillförene hade remonstrerat, hos rikets råd samtliga det ihågkomma, att ingen annan än kronan skulle däraf något åtnjuta, därmed ville han likväl intet acquiescera, utan ständerna skyndade sin kos, eftersom det blef för sent inpå aftonen».

Den 3 juni var beslutet färdigt och höllo herrarna till ständerna ett afskedstal. »När detta var skedt», heter det vidare, »så togo herrarne deras afträde och ständerna förtöfvade, till dess de hade underskrifvit beslutet, och med detsamma anhöllo de af allmogen, att dessa ord 'till kronan' måtte tilläggas uti den punkten, som förmäler om deras krigshjälp, däruppå samtyckte herrarne till att göra dem därmed någorlunda ett nöje, att de orden sattes i bredden, som kan ses af sjelfva originalet», hvilket uttryck ock mycket riktigt där förekommer. Allmogen beviljade krigshjälpens fortsatta utgående i 3 års tid med 1 t:a råg och 6 mark silfver (råg- och riksdalerhjälpen) af hvart helgärdshemman; om utskrifningen, se sid. 112.

År 1678 d. 28 dec. hölls i Torneå äfven ett möte, men detta var icke ett landtdagsmöte af konungen sammankalladt, utan en »landstämning», utfärdad af landshöfdingen endast till allmogen, då »en beskedlig man af hvar socken» till öfverläggningen kallades rörande inkvarteringspenningar, men egentligen

[1] Härmed syftas helt visst på den af regeringen åt bröderna Momma arrendevis gjorda öfverlåtelsen af uppbörden från Öfver- och Neder-Torneå socknar, hvarom förut är nämndt, och hvilket icke kunde annat än väcka allmogens missnöje.

icke om själfva beviljandet, hvilket redan ansågs af konungen såsom en afgjord sak, utan snarare om sättet, huru desamma skulle utgå, »på hvad sätt sådan hjälp kan dragas tillsamman». Se vidare om detta möte sid 115.

* * *

Af en af landshöfdingen Gotth. Strijks[1] d. 2 sept. 1689 till K. M. afgifven berättelse om länets tillstånd och behof må följande här anföras:

»Emedan jag uppå sex veckors tid räknande ifrån d. 13 juli till den 5 aug. nästförvekne hafver bevistat tingen uti Västerbotten alltifrån Torneå till Umeå, så fordrar min underdåniga skyldighet att göra E. K. M. en underdånig berättelse om landets egenskap och tillstånd, mina förrättelser under vägen, jämväl ock hvad jag vid ett och annat kan hafva att påminna». — —

»Hvad själfva landet vidkommer, så är det utaf anseende icke misshagligt, men för sin nära belägenhet under nordpolen icke så synnerligen fruktbart, emedan en åker allenast här årligen brukas, hvilken mestadels med spaden uppgräfves och icke med hästar uppköres, och när säden af frost icke förderfvas, som esomoftast händer, så gifver den sällan öfver det 3:dje eller 4:de kornet. — — — Landet kan af sin årsväxt intet gärna bestå, hvarföre ock Gud så lagat, att de sin näring utur den kostbara och äfventyrliga sjön måste taga, varandes för dem Österbotten och Lifland såsom ett visst kornhus att tillgå, hvilket de med ingen ringa sjöhasard årligen måste våga. Folket är här merendels fattigt och ganska få rika». — — —

»Under min resa äro öfver 300 rättegångssaker vordne afhulpne utaf 2:ne häradshöfdingar, Wilh. Clerck och Henr. v. Walter, af hvilka få eller inga äro genom lagligt vädjande vidare gångna. Andra sollicitanter utan tal hafver jag afhulpit, hvilka alla velat hafva tillgifter, men med goda ord äro vordne afspisade och uppå skottsmål på bästa sättet tillfredsstälda». — — —

»Det politiska eller regementsståndet beträffande så skulle magistraten i städerna såväl som borgerskapet därstädes icke ringa förkofran taga, om dem någon friare seglation blefve förunt och uti hvar stad hölles på viss och läglig tid om året marknad, hvaraf den inhemska handeln kunde återvinnas, den här i landet är alldeles utslocknad och icke lätteligen står till att återhemta. Orsaken till

[1] Denne i sin tjänst nitiske landshöfding, fostrad i Karl XI:s skola, afled d. 15 febr. 1692. Hans enka, Christina Ribbing, gifver honom i sitt skriftliga meddelande till K. M. om hans timade frånfälle följande vedermäle:

»Och såsom min sorg utaf denna olycka ganska stor blifvit, är så likväl det, hvarutaf jag härutinnan en hugnad haft, att ingen annan sjukdom än mycket bekymmer och ospard flit uppå besvärliga resor i E. M:ts tjenst hafver försvagat hans gamla kropp och kostat hans lifsdagar, som han ock intill den yttersta stunden tog sig med allt allvar af sina ämbetsbeställningar och dagen förr, än han afled, bevistade restransakningen med liggande uti sängen för sin svaga helsas skull».

denna oreda eller sjuka kommer förnämligast af hushållsståndet eller rättare sagdt därutaf att bonden ringa eller ingen utväg hafver att kunna komma sina årliga utlagor åstad, hvarföre måste han lita till borgaren, och äro bönderna här i landet så uti borgarens skuld insänkta och fördjupade, att hvarken bonde eller dess barn mäkta någonsin komma därut[1]. Komme nu någon fri marknad i svang, så kunde bonden småningom frälsas utur borgarens tvång och ok och torde kanske bonden vinna en penning mera af en fri köpman än af sin stränge creditor, hvilken ock plägar sätta merendels köp på bondens varor». — — —

Behofvet af en friare handelslagstiftning så för städernas uppkomst som allmogens förkofran gjorde sig mer och mer känbart och själfve landshöfdingarne uppträdde som förespråkare härför. Så framställer ock landshöfdingen Douglas i en skrifvelse till K. M. af år 1693 sina tankar härom. Hvarken landet eller K. M., skrifver landshöfdingen, hade den nytta, som vederborde, af Västerbottens fyra städer. Dessa hade visserligen af kronan erhållit stora donationer i hemmansräntor, åker och äng samt laxfisken, men inkomsten därifrån åtginge till borgmästares och råds aflöning. Själfva landet hade ock mera last än lisa af de många städerna, emedan då nu funnes en eller annan rik borgare, vore allmogen för öfrigt fattig, så att icke mången bonde funnes, som icke stode i skuld hos borgaren. Handeln inom landet vore högst ringa, då ingen af städerna hade mer än 3 socknar att handla med och som borgaren med sina från landtmannen till ringa pris uppköpta varor endast hade Stockholm, Riga och Reval att afyttra dem till, måste han åtnöja sig med det pris hökarne i dessa städer samsatte sig om. — — Om K. M. skulle hafva någon nytta af dessa städer, ansåge landshöfdingen af högsta nöd vara en friare handel med de varor, som i landet utan skada kunde tillverkas, såsom bräder, plankor, träkäril m. m. »och där möjligt vore, några läster tjära

[1] Här må ock såsom en närmare förklaring till det förut omförmälda misslag allmogen hyste till de nyanlagda städerna påpekas, i hvilket strängt beroende allmogemannen ställdes till den stad, han var »underprivilegierad», såsom framgår af Gustaf Adolfs svar af d. 16 febr. 1627 på Piteå stads borgerskaps klagan emot allmogen i Skellefteå och Burträsk socknar. »Sedan efter de sig besvära», heter det i denna skrifvelse, »att allmogen i Skellefteå och Burträsk socknar, som under staden privilegierade äro, icke vele föra deras gods dit in till staden att föryttra, utan därmed hellre annorstädes sig begifva, därföre vele vi härmed allvarligen hafva befallt alla våra undersåtare, som i be:te socknar boende äro, att de vid straff tillgörande skola föra deras gods in i be:te stad Piteå och där det och ingen annorstädes föryttra med vårt borgerskap. Vi vele ock härmed i detta vårt brefs kraft hafva förbudit våra undersåtar och gemene allmoge, som på landet boende och i städerna icke vånhaftige äro, att de härefter icke skola emot våra städers privilegier segla på några norrländska städer vid högsta straff tillgörandes».

till utskeppning»[1], till hvilka städer borgarena själfve behagade, såsom Lübeck, Danzig eller andra. På detta sätt skulle landet kunna förses med billigare varor, än när dessa skola tagas från Stockholm, hvarjämte K. M:ts tullinkomster genom ut- och införsel af varor skulle mera förkofras.

Man ser i dessa landshöfdingarnes förslag en senare handelspolitiks grundsatser framskymta.

* * *

I denna uppsats hafva Lappmarken och lapparne blott föga vidrörts. Skriftliga urkunder till belysning af det lif, som under flydda tider rörde sig äfven i dessa obygder, saknas väl icke, men det skulle taga för mycket utrymme i anspråk för att här kunna närmare ingå därpå. Några utdrag ur en landshöfdingen G. Strijks relation till K. M. från en resa, företrädesvis gällande Torneå och Kemi lappmarker, hvilken senare lappmark ännu denna tid äfven räknades till Västerbottens landshöfdingedöme, må dock såsom upplysande för de lappska förhållandena här intagas.

. . . »Hvad själfva Torneå och Kemi lappmarker vidkommer», skrifver landshöfdingen, »så äro de utaf E. K. M:ts landskaper längst under nordpolen belägna och sträcka sig till en stor del utvid Västerhafvet på 5 à 7 mil när och består dess jordmån af stora myror och träsk samt höga fjäll, hvilka göra resan mäkta besvärlig och nästan omöjlig, hvarföre ej heller någon af mina antecessorer eller biskopar hafva kunnat färdas den vägen; det jag likväl utan någons præjudice vill hafva sagdt, och jag mig visserligen därifrån afhållit, om jag lätteligen hade trott andras berättelse därom. Själfva marken frambär föga annat gagneligt än renmossa, hvarföre de i Torneå lappmark lägga mest sin vinning om renar, emedan de af sådana nyttiga djur all sin näring och bärning, ja föda och klädnad hafva, dock bruka de därjämte, besynnerligast i Kemi Lappmark, fiskeri och skjuteri. Dessa lappar äro uti sin kristendom merendels informerade och hafva aflagt sina förra vidskepelser och spåtrummor; af naturen synas de vara skickliga till all god undervisning, där allenast något civiliseradt folk vistades ibland dem, ty synes intet orådligt att presten, domaren och fogden voro ibland dem boende. Hvad deras civila och allmänna lefverne vidkommer, så äro hos dem laster och odygder mera obekanta, än att de efter dygd och ära sträfva skulle, hvilket tvifvelsutan sker, efter de icke rätt blifva uppfostrade, som ibland alla menniskor är det principalaste och nödigste — — — I betraktande till de

[1] Handeln med denna vara var, såsom bekant är, monopoliserad hos tjärukompaniet och därföre underkastad inskränkningar.

stora omkostningar E. K. M. årligen använder på Lappmarken emot den ringa inkomst E. K. M. utaf det landet njuter, så har jag förmått lappallmogen att utgifva något större skatt i så måtto, att den som tillförende erlagt 2 r:dr, han har i år utgifvit 3 r:dr och så proportionaliter, mera kunna de föga mäkta, efter som deras förmögenhet är ganska ringa och de, utöfver sitt dageliga uppehälle och vanliga skatt, ganska litet hafva öfrigt om året, som af deras ynkliga spisning, klädebonad och kojor kan censureras och skattas[1]. — — — Vid detta tillfälle kan jag intet underlåta att föredraga samtliga dessa lappars underdånigste begäran, att ehuruväl de intet hellre skulle önska än efterlefva E. K. M:ts allernådigste befallning med celebrerande af de 4 stora, allmänna Bönedagar uppå de terminer, som uti böndagsplakaten stå specificerade, men som de den tiden äro öfver 100 mil sinsemellan kringspridda, vistandes en del vid sina aflägsna träsk och mesta parten vid Västersjön, så att dem omöjligt faller den tiden tillsammans komma, fördenskull anhålla de uti djupaste underdånighet, att alla dessa 4 Bönedagars firande måtte anstå hos dem till vintern, då de samtliga äro tillhopa, hvaraf nogsamt lyser ett stort tecken till deras gudaktighet, jämväl underdånig lydnad att efterkomma E. K. M:ts påbud; varandes detta deras underdånigste anhållande intet skiljaktigt från Christi egna ord, att sabbaten är gjord för menniskans skull och intet menniskan för sabbatens skull». — — —

* * *

Den öfverblick af Västerbottens kulturförhållanden i äldre tider, som här lämnats, har blott varit fragmentarisk. Afsigten har ock endast varit att framställa de allmänna dragen, hvadan många i landskapets utveckling ingripande omständigheter icke till behandling upptagits eller blott i förbigående vidrörts. Hvad som här från gamla urkunder meddelats, torde dock vara tillräckligt att gifva en totalbild af Västerbottens ställning under 1600-talet, Sveriges storhetstid. Man finner att staten stälde stora fordringar på allmogemannen. Hans frihet i handel och vandel var af många föreskrifter inskränkt och hämmad, men i järnhård skola lärde han att därföre dock icke dagtinga med sina skyldigheter; så fostrades han till pligttrohet och manliga dygder, och häraf kan man förstå, hurusom kraftfulla regenter och härförare med den svenska allmogens hjälp kunnat utföra storverk. Folkets lidanden här hemma, under de glänsande bragder på slag-

[1] I margen läses följande resolutions-påteckning: »Detta finner K. M vara mycket väl gjordt, allenast han tillser, att allmogen genom en allt för stor förhöjning intet tager sig det oråd före att rymma deras lägenheter öfver till Norge och Ryssland».

fältet Sveriges historia har att omtala, voro mycket stora. Vi hafva blott sysselsatt oss med Västerbotten, men hvad som gäller om detta landskap, gäller ock om landet i öfrigt, om än förmågan att bära bördorna var större hos befolkningen i de sydligare landskapen, där gynsammare klimatiska förhållanden kunde medföra en tryggare ekonomisk ställning. Landshöfdingen Grundel skrifver till senaten, sedan krigslågan från Karl XII:s tid slocknat, huru Sverige under denna gångna tid haft »halsbräckande svårigheter» att genomgå. Detta ord kan tillämpas på Västerbotten redan under en tidigare period, men man ser ock, att ett folk, som ännu icke förlorat tron på Gud eller, genom själfviska intressen splittradt och söndradt, misströstar om sin egen framtid, kan tåligt lida mycket.

Bil. A.

Årliga räntan från Västerbotten år 1624.

Penningar			3,096 d:r	$6\,^3/_4$ öre	
1,102 L℔	7 ℔	smör	1,653 »	17 »	
72 »	18 »	»	118 »	$14\,^3/_4$ »	
576 t:r		spanmål	1,296 »		
98 »		tjära	147 »		
2 »		krampsill	2 »		
349 L℔	9 ℔	fisk	262 »	4 »	
19 »		själspäck	19 »		
7 t:r		lax	70 »		
2 »		strömming	24 »		6,688 d:r 10 öre 12 pgr.

Landtågsgärden (efter mantalet)

1,188 L℔ $7\,^1/_2$ ℔	kött	891 d:r	9 öre
Prestpenningar		290 »	17 »
109 t:r à 9 m:k	spanmål	245 »	8 »
7 » $3\,^3/_4$ fj. à 5 m:k	sp:l	9 »	9 »
1,079 $^3/_8$ t:r à 2 d:r	spanmål	2,158 »	24 »
91 t:r $4\,^1/_4$ fj. à 1 d:r	sp:l	91 »	17 »
39 L℔	humla	59 »	$13\,^1/_4$ »
182 »	smör	274 »	10 »
$49\,^1/_2$ st.	oxar	408 »	12 »
396 »	får	297 »	
198 »	gäss[1]	74 »	8 »

Transport 1261 d:r 13 öre 16 pgr.

[1] D. v. s. vildgäss, hvaraf stora skaror pläga, efter att om hösten hafva lemnat sina hemvist i Lappmarken, till någon tid slå sig ned i kustlandets träsk och insjöar, då de lätteligen kunna skjutas.

				Transport 1261 d:r 13 öre 16 pgr.
792 1/4 st.	höns	74 d:r	8 öre	
7,920 »	ägg	37 »	4 »	
396 lass	hö	297 »		
3,960 kärfvar	halm	61 »	28 »	
15 L℔ 3 3/4 ℔	smör	24 »	21 3/4 »	
Körslan, penningar		297 »	3 »	5,592 d:r
			Summa	12,280 d:r 10 öre 12 pgr.

Årliga räntan af Torneå och Kalix socknar.

Penningar	708 d:r		
249 L℔ 16 ℔ smör à 6 m.	371 »	22 öre	
23 » 8 » » à 6 1/2 m.	38 »		
28 t:r 12 k:r tjära	42 »	12 »	
för notfisket	35 »	11 2/3 »	
» fjällfisket	66 »	—	1261 d:r 13 öre 16 pgr.

Gärden (efter mantalet)

214	t:r spanmål à 9 m:k		481 d.	16 ö.	
136 1/2 »	» à 2 d:r		273 »		
25	» 7 1/2 k:a fod.krn à 1 d.		25 »	30 »	
51	L℔ 17 1/2 ℔ smör à 6 m:k		77 »	26 »	
340 1/2 »		kött	255 »	12 »	
11	» 7 ℔	talg	17 »	9 »	
28	» 7 1/2 ℔	humla	42 »	18 »	
14 3/16 st.		oxar	117 »	1 1/2 »	
113	»	får	85 »	4 »	
4 L℔ 17 1/2 ℔ smör à 6 1/2 m:k			7 »	29 1/2 »	
2 t:r 3 1/2 fj. foderkorn à 5 m:k			3 »	1 1/2 »	
56 3/4 st.		gäss	21 »	9 »	
227	»	höns	21 »	9 »	
2,270	»	ägg	10 »	20 1/2 »	
113 1/2	lass	hö	85 »	4 »	
1,132 1/2	kärfvar	halm	17 »	22 1/2 »	
Körslan, penningar			85 »	4 »	1,627 d:r 24 öre
				Summa	2,889 d:r 5 öre 16 pgr.
Lappmarken					1,102 »

Bil. B.

»Specification, hvaruti socknens inbördes tunga består, som utgöres af hvarje rök och kallas socknejemnan», uppsatt år 1689.

1. Officerarnes service och vedpenningar (»hus, ved och rum»).
2. Soldaternas » » » à 3 d:r på hvar.

3. Utredning till soldaterna.
4. Vinterkosten à 2 t:r spanmål och 2 L℔ victualier på hvar knekt (uppgick årligen till öfver 30,000 d:r k:mt).
5. Inkvarteringspenningar.
6. Klädespenningar till soldaterna à 5 d:r k:mt på hvar.
7. Durchmarchskostnaden eller nu $2\,^1/_2$ s:mt af mantalet.
8. Soldaternas rusthus.
9. Häradshöfdings- och lagmanspenningar[1] à 18 öre s:mt röken.
10. Häradstings gästningspenningar à 6 öre s:mt af röken.
11. Landstings gästningspenningar.
12. Residenspenningar, 6 öre s:mt af hvar rök.
13. Landsbarberarepenningar, 3 öre k:mt.
14. Bondkaptenspenningar, 4 öre k:mt.
15. Brofogdepenningar, 4 öre s:mt.
16. Extraordinarie skjutsningars betalning.
17. Extraordinarie gästningar till dem, som resa och således förpassade äro.
18. Kyrkodagsverken och kyrkans åtskilliga reparationer.
19. Socknens nödiga kronobodar och tarfveliga byggningar.
20. Kronofiskeriens bekostnader.
21. Hospitals »
22. Fånghus »
23. Socknestugas »
24. Gästgifvaregårdars upprättande.
25. Bro- och vägbyggningar.
26. Kaplans lön.
27. Sockenskrifvare, 4 öre s:mt.
28. Fjerdingsmans lön.
29. Färjkarls »
30. Extra expenser för skarprättaren.

[1] Vid sitt öfvertagande af Västerbottens lagmansdöme år 1611 förklarade Axel Oxenstierna, att lagmansräntorna skulle utgå med 4 öre för hvar skattebonde, »alldeles såsom lag och recesser innehålla och öfver allt Sverige är brukligt». Hittills hade i Norrland denna skatt icke utgjorts med mera än 2 öre af hvar skattebonde enligt Hans Larssons, underlagman i Gestrikland, meddelande till rikskansleren. Senare höjdes denna afgift ytterligare till 6 öre, hvarförutom för underlagmannen, som skötte tjänsten, fordrades 2 öre; uppgick år 1616 för hela landskapet till 250 d:r smt, 3 Sk℔ torrfisk och 6 t:r salt lax samt från Lappmarken 3 Sk℔ torrfisk och 2 deker renhudar = 20 st.

Ett förslag från frihetstiden om inrättande af en särskild högsta domstol

AF

L. STAVENOW.

Sambandet mellan den högsta administrativa och den högsta dömande myndigheten bibehöll sig i Sverige ovanligt länge. Rådet, som under 1600-talets förra hälft utbildats till en fast korporation af ämbetsmän, utgörande medelpunkten för den centraliserade förvaltningen, utöfvade först in pleno och från omkring år 1670 på en division konungens högsta domsrätt. Genom frihetstidens regeringsformer stadgades detta såsom lag.

Den högsta domstolen blef — i korthet — enligt frihetstidens grundlagar och kansliordningarna 1719 och 1720 så inrättad, att en afdelning af rådet, bestående af minst 7 riksråd, bildade konungens justitierevision. Genom Riksens Ständers bref 1731 medgafs, att mindre justitiemål såsom enklare supplikationsmål, lejdebref m. m. skulle kunna afgöras af 5 riksråd, om 4 voro eniga om beslutet. De till revisionen inkommande ärendena förbereddes af en afdelning af kansliet, nedre justitierevisionen, som under frihetstidens början bestod af justitiekanslern såsom ordförande och två revisionssekreterare. Revisionssekreterarne skulle i Just. Rev. föredraga de af dem förberedda målen samt uppsätta och expediera domsluten. Justitiekanslern egde att närvara i Just. Rev. vid justitieärendenas afgörande samt att tillse, att allt tillgick skyndsamt och med laga former. De från krigsdomstolarne inkommande målen förbereddes och föredrogos af generalauditören ibland på justitie- ibland på krigsdivisionen.

Olägenheten af att samma personer bildade landets regering och landets högsta domstol måste under frihetstiden framträda

skarpare än förut ej blott därför, att med samhällets utveckling äfven mängden af rättegångsärenden, som genom vad från domstolarne inkommo till konungen, växte, utan hufvudsakligen till följd af rådets ändrade ställning och uppgift.

Rådet blef under frihetstidens fortgång i själfva verket en parlamentarisk regeringskonselj, där det vid riksdagarne segrande partiet insatte sina förtroendemän för att leda landets styrelse efter sin vilja. Detta var icke afsedt, när frihetstidens grundlagar skrefvos. I dem framträder ännu idén om rådet såsom ett kollegium af oafsättlige ämbetsmän inom alla grenar af styrelsen. Särdeles tydlig framstår denna uppfattning i 1719 års R. F., enligt hvilken rådsherrarne ännu stodo i spetsen för hofrätter och kollegier såsom chefer eller bisittare. Däraf nödvändiggjordes en mängd kompetensvilkor af specialinsigt och erfarenhet i olika administrativa göromål, som ej alldeles läto sig förena med en uppfattning af rådet såsom blott och bart ständernas fullmäktige. Redan 1720 bortföllo emellertid dessa bestämmelser, och därmed fanns i regeringsformen knappt någon föreskrift kvar om speciel ämbetsskicklighet i någon förvaltningsgren hos dem, som skulle komma på förslag till riksrådsämbetet. Ehuru riksråden fortfarande skulle bilda landets högsta domstol, gaf 1720 års grundlag intet enda stadgande om, att något visst antal af dem skulle vara lagfarne män, pröfvade i domareväirf.

Följden blef också och måste, med den utveckling rådsinstitutionen fick, blifva, att justitieärendena försummades för rådets mer politiskt vigtiga uppgifter. Detta har i ett afseende varit synnerligen olycksdigert för frihetstidens statsskick. Det har nämligen gifvit ett sken af berättigande åt bruket att vända sig till R. St. såsom en ännu högre rättsinstans. 1769 var det kanske det farligaste och mest verkande inkastet mot den föreslagna akten om personlig säkerhet m. m., att rådets utslag i rättegångsärenden ej voro så ofelbara, att man kunde nöja sig därmed utan att söka rättelse hos ständerna. Så har försummandet af den vigtiga gren af rådets verksamhet, som rättskipningen bildade, svårt hämnat sig på utvecklingen af frihetstidens statslif.

Det har dock funnits reformtankar, hvilka fingo ett uttryck i ett väl öfvertänkt förslag till förbättrad inrättning af Just. Rev. år 1738. Detta förslag, som då föll, genomgår sedan under något skiftande former, men till sin grundtanke detsamma, hela frihetstiden. Det kan vara af intresse att skildra dess historia äfven

därför, att förslaget genom sina motiv upplyser om de brister, som verkligen vidlådde den dåvarande lagskipningen i högsta instans. Det eger äfven intresse såsom en tydlig förberedelse till vår nuvarande högsta domstol.

Vid 1738—39 års riksdag fick justitiedeputationen[1] rikligare tillfälle än förut att taga kännedom om tillståndet i Just. Rev., i det att då för första gången riksrådets protokoll i justitiemål lämnades till denna deputations granskning. Förut hade de alltid gått till Sekr. Dep., som varit så upptagen af granskningen af andra protokoll i inrikes och krigsärenden, att den ej kunnat egna mycken tid åt justitieprotokollens genomseende. Som vanligt hänvisades äfven K. M:s särskilda proposition i justitiemål och de från hofrätterna inkomna berättelser och diarier samt justitiekanslerns ämbetsberättelse till J. D.

Deputationens medlemmar insågo mer än väl, att något måste göras för att befordra ärendenas skyndsammare gång i Just. Rev. Man fann, att oaktadt R. St. 1731 förordnat, att tre fulla dagar i veckan skulle användas till justitiemålens afgörande, så hade — såsom J. D. säger i sitt betänkande d. 19 okt. 1738 — »föga mer tid om vekan på dem blifvit använd, än som allenast emot 1 eller 2 dagar svarar, ja understundom kan och en eller flera vekor förbigå, då de så godt som aldeles icke förekomma kunna.» Orsaken härtill var, att vigtiga politiska ärenden esomoftast förekommo på den andra divisionen, som nödvändiggjorde, att rådets plenum hördes. Ofta var dessutom den andra rådsdivisionen icke fulltalig, utan rådsherrar från Just. Rev. måste tillkallas, för att beslut skulle kunna fattas. Följden blef, att föredragningen af ett mål ofta måste afbrytas, »omständigheterne af de förut påbegynte rättegångssaker råka i glömska och förgiätenhet, och många af de redan förut upläste acter och documenter nödvändigt behöfva recapituleras och å nyo åhöras.» Deputationen fann vidare »ej utan grämelse», att »sakerna omöjeligen hinna så at arbetas undan, at icke 20, 30, ja 40 saker emellan hvarje riksdag mer inkomma, än som på samma tid afgiöras kunna, hvilket är beklageligen så mycket otvifvelachtigare, som de oafgjorde, ordinarie revisionssakerne vid sista riksdag voro 123 stycken, men nu på de sist förflutne 4 åhr blifvit til

[1] Författaren brukar i det följande förkortningarna J. D. = justitiedeputationen, J. D. Bet. = justitiedeputationens betänkande, och J. D. Prot. = justiedeputationens protokoll.

168 förökte, utom de mångfaldiga supplicationsmål samt bref och förfrågningar ifrån Hof- och Öfverrätter, Collegier, Landzhöfdingar, Consistorier och flera vederbörande, hvarpå man icke något visst antal i hastigheten få kunnat.»

Bland J. D:s ledamöter började långa öfverläggningar härom. Medlemmarne förenade sig utan votering efter stånd om tvänne förslag, hvilka båda såsom alternativ skulle framställas i ett betänkande till R. St. Det ena af dessa förslag var utarbetadt af sekreteraren i kammarrevisionen Carl Lagerberg[1] och gick ut på ingenting mindre än upprättandet af en särskild högsta domstol. Det andra alternativet, som framställdes af lagmannen grefve Gustaf Gyllenborg, gick blott ut på ett bättre ordnande af arbetet i Just. Rev. Som deputationen dock icke ansåg sig ega befogenhet att väcka förslag om en så genomgripande förändring, som Lagerberg och större delen af deputationens medlemmar önskade, tillkallades landtmarskalken och deltog i öfverläggningarna[2]. På hans förslag beslöt deputationen att inkomma till R. St. med en i allmänna ordalag hållen begäran att få framställa några projekt om justitieärendens behandling i rådet. J. D. erhöll genom Exped. Dep. denna tillåtelse den 5 sept. Från den andra till och med den 20 okt. höllos därpå synnerligen intressanta öfverläggningar, hvarvid flera långa, väl skrifna vota gåfvos till protokollet, som visa, med hvilket intresse det af Lagerberg väckta förslaget omfattades. Till slut nedsändes det högst intressanta betänkandet till R. St., dateradt den 19 okt. 1738.

Betänkandet börjar efter en framställning af tillståndet i Just. Rev. med en förklaring, att deputationen högst ogärna skrider till något medel, som ej grundar sig på den uti R. F. faststälda inrättningen, att hälften af riksens råd bör sitta i Just. Rev. och afgöra dit hörande ärenden, men då R. St. förbehållit sig att förbättra R. F., och då en stor del af deputationens ledamöter ej kunnat se någon annan utväg än den, som härmed föreslås, till justitieärendenas befordrande, så har deputationen »efter et noga och bekymmersamt öfvervägande» ej kunnat undgå att hemställa förslaget till R. St:s välbehag och godtfinnande.

[1] Lagerberg blef sedermera assessor i Svea Hofrätt, revisionssekreterare, justitiekansler och 1755 riksråd.
[2] J. D. Prot. 14, 17 aug. 1738.

Det är i synnerhet tvänne hufvudsyften, som de nämda ledamöterna ansett nödvändiga att vinna: 1:o att arbetet på Just. Rev. skall kunna fortgå hela veckan och utan afbrott, hvilket är nödvändigt, »så framt alle nu oafgjorde liggande och framdeles inkommande mål skola en gång til behörigt slut bringas», och 2:o att »revisionssakernas utarbetande och refererande ej må, som härtils skiedt är, endast ankomma på vederbörande revisionssekreterare, utan borde til större visshet och säkerhet hädanefter dermed förhållas på samma sätt, som uti Hofrätterne brukas, derest de på en af sielfva ledamöterna sorteras och af denne jämte et grundeligit votum föredrages, men sedermera af sekreteraren i en formel expedition uppsättes.» Dessa syften kunna nu omöjligen nås, om Just. Rev. hädanefter som hittills endast beklädes af riksråd, ty dels måste de vissa dagar i veckan deltaga i plenimålens afgörande, och samma orsaker som hittills skulle fortfarande göra, att de dagar, som verkligen anslogos till justitieärenden, ej fingo utan afbrott användas dertill, dels läte det sig ej förena med värdigheten af deras höga kall och ämbete, att ett sådant arbete som målens förberedande och föredragning pålades dem, förutom det att »man ej har at förvänta, det alla de, som nu äro eller framdeles varda til Riks Råd kallade, varit förut vid sådane sysslor brukade, som et dylikt enskylt och besynerligt handläggande erfordrar.»

Deputationens ledamöter hafva därför förenat sig om följande förslag:

»1:o At siu lärde och förståndige samt uti domareämbetet bepröfvade och skickelige män til Justitiæ Råd förordnas och ständigt sittia uti K. M:s Just. Rev. til de dit hörande sakers afgiörande.

2:o At alla inkomne och hädanefter inkommande revisionssaker varda Justitiæ Råderne emellan sorterade, då den, som saken fallit på, åligger om relationens förfärdigande försorg draga samt sedan efter en viss ordning saken föredraga tillika med dess egit skrifteliga betänkande, hvaruti alla hufvudskiäl och omständigheter å ömse sidor tydeligen anförde äro.

3:o Efter som Justitiæ Cancelleren tilhörer at hafva inseende, det icke något mål uti Just. Rev. uptages, som dit ey hörer, samt at vara tilstädes, när ärenderna afgiöras, ock at derutinnan gifva behörig uplysning, så kommer jemväl han ibland desse siu Justitiæ Råderne at beräknas samt äga säte och stämma,

dock ey uti sådane mål, hvarvid han å ämbetets vägnar bör handen lägga; och på det intet hinder och eftersättiande uti dess öfriga syslor ske må, varder han ifrån revisionssakernas refererande och föredragande befriad.

4:o Såväl för anseendet och myndigheten skul, som ock för anständigheten, då H. K. M. i egen hög person vil sielf några saker uti Just. Rev. öfvervara, böra tvänne Herrar Riksens Råd uti Just. Rev. sitta, hvilka dock lika fullt kunna rådslagen uti de riksvårdande ärender på den andra Divisionen bivista, samt sakerna uti Just. Rev. derefter således lempas, at criminalier och supplicationsmål imellertid företagas.

5:o Alla conferencer och munteliga förhör uti revisionssaker, som hitintills först uti nedre revisionen och sedan uti rådet hållne blifvit och et vidlyftigt skrifvande och dubbelt arbete förorsakat samt mycken tid borttagit, skola hädanefter allenast uti Just. Rev. ske. Dock kunna de inkommande skrifter ock ansökningar med vederbörande communiceras samt præstanda examineras på sätt, som hittils om eftermiddagarne skiedt är.

6:o Alla domar, resolutioner, bref och andra expeditioner utfärdas på vanligit sätt uti K. M:s egit höga namn, men underskrifves af de Herrar Riksens Råd, som uti Just. Rev. sitta, hvilket så kraftigt vara skal, som vore det af H. K. M. sielf underskrifvit.

7:o Uti de mål, som angå förklaring öfver allmänna lagen eller Justitiæ Förordningars författande, böra Justitiæ Råderne med samtliga Herrar Riksens Råd sammanträda.

8:o Denna Just. Rev. kommer at sitta alla förmiddagar i vekan, och jämväl om lördagarne, så länge sakernas myckenhet det kräfver, hvarför ock en eller flera eftermiddagar i hvarje veka tages til protokollernes justerande. Och som Herrar Riksens Råd hafva lögerdagarne frie, så kunna criminialier och supplicationsmål med flera ärender af mindre vigt då företagas.

9:o Beträffande ferierne så äro desse ledamöter af den tancka, det de kunna utsättas om sommaren ifrån medio Junii til medium Septembris, och om vintern ifrån Thomasmesso til medium Januarii allenast.

10:o Dessa förberörde Justitiæ Råd synas böra lika heder och anseende niuta som landzhöfdingar samt af K. M. med Råds Råde utnemnas.»

Förslagets grundtanke var således att inrätta en särskild högsta domstol, i det närmaste oberoende af rådet. De två riksrådens närvaro förutsattes vara tillfällig och motiverades egentligen med, att den skulle ge domstolen anseende och myndighet och fordrades för anständighetens skull, när K. M. själf ville närvara i Just. Rev.

Meningen var dock icke att alldeles afbryta det urgamla sambandet mellan den högsta administrativa och den högsta dömande myndigheten. Det var nämligen allt igenom ett praktiskt behof, som låg till grund för förslagets tillkomst, men icke någon teori om nödvändigheten af att strängt skilja den lagskipande och den verkställande makten. Lagskipningen skulle därför fortfarande ske i konungens namn, konungen kunna med samma rätt som förut efter behag öfvervara justitieärendenas afgörande, och äga att i rådet nämna justitieråden. De två riksråd, hvilka skulle förblifva ledamöter af Just. Rev., skulle icke däraf hindras att fortfarande deltaga i rådslagen om alla riksvårdande ärenden, och samtliga justitieråden skulle i vissa fall sammanträda med samtliga riksråden. Sammanhanget mellan regeringen och högsta domstolen skulle således ej brytas i högre grad, än hvad det är brutet ännu i dag. Det visar praktisk blick, att man insåg betydelsen af, att en under utöfvandet af domareväрf vunnen erfarenhet stod konungen i rådet till ledning vid vissa ärenden, såsom vid affattandet af alla förordningar, som rörde rättskipningen, och vid uttalandet af förklaringar af allmän lag.

Justitieråden skulle vidare icke såsom ledamöterna i Gustaf III:s högsta domstol tillsättas genom förordnande på 1 eller 3 år i sender utan genom utnämning och således enligt de under frihetstiden gällande grundsatserna ej häller kunna afsättas utan dom och ransakning. Deras själfständighet var således så vidt möjligt garanterad.

Den väsentligaste olikheten mellan den 1738 föreslagna högsta domstolen och den nuvarande var, att nedre Just. Rev. skulle afskaffas och ärendena sorteras på domstolens egna ledamöter till beredning och föredragande, alldeles såsom det går till vid alla andra svenska kollegiidomstolar.

Nedre Just. Rev. torde vara en för Sveriges högsta domstol säregen inrättning. Så länge det gamla riksrådet fortfor att äfven vara högsta lagskipande myndighet, var ett sådant ämbetsverk som nedre Just. Rev. alldeles nödvändigt, ty rådet hade en

mångfald af andra uppgifter, och dess medlemmar egde därför hvarken tid, ej häller — tillräckligt många af dem — förmåga att gifva justitiemålen den noggranna utredning, som de fordrade. Just emedan rådet i Sverige längre än annorstädes fortfor att vara högsta domstol, rotfäste sig emellertid och består ännu i dag det egendomliga förhållandet, att alla inkommande mål först undergå en förberedande handläggning i en särskild institution af underordnade ämbetsmän. I Danmark t. ex. blef det ej fallet, då en särskild högsta domstol där inrättades så tidigt som 1661. Ej häller i Sverige hade en sådan institution som nedre Just. Rev. kommit att utveckla sig, i fall den högsta rättskipningen ännu under frihetstiden blifvit skild från rådet, ty de grundtankar, som genomgå det ofvan skildrade förslaget af år 1738, äro gemensamma för alla liknande förslag under hela frihetstiden.

Förslaget åtföljdes — såsom nämdt — af ett alternativförslag, hvilket helt enkelt gick ut på att ordna arbetet i rådet så, att de bestämda tre dagarna i veckan utan afbrott kunde användas till justitiemåls afgörande. Dessutom påpekades, att det mycket skulle bidraga till »Justitiæ Sakernas skyndsamma och rättvisa afgiörande, om R. St. vid ledigheter i rådet ibland ville föreslå sådane män, som i process, lag och förordningar väl kunnige och bepröfvade äro.»

Det blef detta senare förslag, som vann R. St:s bifall, och förslaget om en särskild högsta domstol hade således fallit[1]. Orsaken till, att förslaget, ehuru erkändt såsom godt och lämpligt, likväl ej kunde tränga igenom, var hufvudsakligen, att det allt för uppenbart stred mot flera af R. F:s bestämmelser, för att det skulle kunna passera blott såsom en förbättring af densamma. Det var nämligen en i frihetstidens statsrätt gällande grundsats, att inga förändringar af grundlagarna fingo ega rum, utan endast en förbättring eller utveckling af enskilda bestämmelser i öfverensstämmelse med grundlagens allmänna principer. Flera paragrafer af R. F. uppräknades, hvilka ovedersägligen visade, »at inga andra ämbetsmän jämte Hrr Riksens Råd kunna eller böra uti Riksens högstvårdande sysslor och ärender admitteras eller del däruti taga.» Det förklarades vidare, att konungens högbet skulle lida af, att personer af mindre rang och

[1] R. o. A:s Prot. 18 nov.; Prestest:s Prot. 22 nov.; Borgarst:s Prot. 6 dec.; Bondest:s Prot. 13 dec. 1738.

anseende än riksråden nalkades konungen i rådslagen. Det skulle äfven innebära en minskning af R. St:s rätt, då ju riksråden, som bildade den dåvarande högsta domstolen, utsågos ej blott genom konungens förtroende, såsom var föreslaget beträffande justitieråden, utan genom konungens och riksdagens förenade förtroende. Dessutom skulle de föreslagna justitieråden åstadkomma en stor tillökning i statens utgifter.

Det intresse för lagskipningens bättre ordnande i högsta instans, som gaf upphof till det beskrifna förslaget om en ny inrättning af Just. Rev., var vid denna riksdag så lifskraftigt, att det äfven alstrade ett annat projekt, hur rättskipningen i en faktiskt ännu högre instans, nämligen hos R. St. själfva, skulle kunna ordnas på ett sätt, som garanterade, att ständernas beslut i rättegångsärenden grundade sig på juridisk insigt och »ofelbar rättvisa». Äfven detta förslag är genomgripande och intressant. Det behandlades af J. D. ungefär samtidigt med förslaget om justitieråd, och båda tillsammans utgöra ett storartadt reformförsök af den högsta rättskipningen i riket, som vitnar om den rikedom af nya idéer och det lefvande nit att på alla områden befordra landets framsteg, som så fördelaktigt utmärker åtminstone den tidigare frihetstiden. Förslaget förtjänar därför i korthet omnämnas i sammanhang med det förra.

1723 års R. O. stadgade (§ XIII), att R. St. »borde undersöka, huru vid Just. Rev. Lag och Rätt i gemen blifvit skipad.» Äfven enskilda personer fingo i »sådane mål, som ei stå annorstädes at rättas,» besvära sig hos R. St. Härigenom uppkom i själfva verket ännu en instans utöfver konungen i rådet, nämligen ständerna. För att i någon mån begränsa den rätt, ständerna sålunda tillvällade sig, bestämde 1734 års riksdagsbeslut, att besvär öfver Just. Rev:s domar ej fingo upptagas af R. St., »med mindre någon förmenar sig hafva fog at klaga öfver fehlacktigheter i Processen eller uppenbar Vrångvisa och Domvillo.» Vid följande riksdag uppstodo flera diskurser angående rätta förståndet af 1734 års beslut. Öfverstelöjtnanten baron v. Ungern Sternberg inlämnade härunder ett memorial, hvari han framhöll, att om R. St. skulle ega att uppta och ändra Just. Rev:s domar, borde det brukliga sättet härför något närmare öfvervägas, ty det var ej gifvet, att J. D., som hade att upptaga och föreslå beslut angående alla sådana besvär, bestod af lagkunnige män, och om det också blefve fallet, så hade dock icke R. St:s plena, som

egde själfva afgörandet, den nödiga kunskapen i justitieärenden. Memorialet remitterades till J. D.

J. D. hade redan af sig själf kommit på samma tankar, men fick först nu ett tillfälle att framkomma med förslag i ämnet. Det betänkande, som deputationen d. 12 sept. 1738 afgaf till R. St., innehöll, äfven det, tvänne alternativa förslag. Det förra, till grund för hvilket låg ett af borgmästaren Schwede utarbetadt memorial[1], gick ut på, att R. St. vid hvarje riksdag skulle tillsätta ett särskildt Justitie Utskott, bestående af 24 redlige och för sin grundliga kunskap i lagfarenheten allmänt bekanta män, »af hvad stånd de ock vara måge, utan afseende på den proportion, som eljest i Deputationerna emellan stånden efter R. O. iakttages.» Dessa skulle efter aflagd domareed upptaga sådana besvär, som fingo anföras öfver Just. Rev:s domar, samt genom lott utse en ledamot till referent i hvarje mål. Afgörandet skulle i fall af skiljaktiga meningar ske genom votering per capita och icke ståndsvis, och de sålunda af utskottet fattade resolutionerna endast meddelas R. St. in plenis, utan att vidare kunna »ställas in quæstione». Utslagen skulle sedan med alla talmäns underskrift afsändas till konungen för att af honom och i hans höga namn expedieras. Utskottet skulle tillsättas på ett synnerligen inveckladt sätt med blandning af val och lott, som fullkomligt var i stil med de tillkrånglade valmetoder, för hvilka den begynnande frihetstiden egde sådan smak, och hvarigenom man trodde sig skola vinna, att alla andra inflytelser än det rena, oegennyttiga intresset för själfva saken skulle hållas främmande.

Det andra förslaget, för hvilket rådman Lundebergs votum i deputationen låg till grund[2], innehöll, att den vanliga J. D. skulle förstärkas med 24 personer, till lika antal af hvarje stånd, och därpå själf utse bland sig 24 lagfarne ledamöter att bilda ett Justitie Utskott. Eftersom voteringen i detta utskott ansågs böra ske per capita, skulle lika många personer af hvarje stånd nämnas till dess ledamöter. Utskottet skulle aflägga domareed och afgöra målen, men dess utslag skulle såsom förut bekräftas af R. St. och af dem kunna ändras. Den tanken framkastas dock, att hvar och en, som därvid gåfve sin röst in pleno, borde vara förbunden till domareed.

[1] J. D. Prot. d. 8 sept. 1738.
[2] J. D. Prot. d. 12 sept. 1738.

Detta betänkande mottogs med ganska stor sympati på riddarhuset. R. o. A. gillade den tanken, att ett Justitie Utskott af lagfarne män med R. St:s rätt borde afgöra rättegångsmålen, men uttryckligen endast under förutsättning, att utskottets medlemmar fingo väljas utan något som hälst afseende på stånd. Betänkandet behandlades därpå i plenum plenorum på riddarhuset. Men de ofrälse stånden voro obenägna att afstå till ett utskott ständernas egen rätt att fatta det afgörande beslutet, och frågan om val af ledamöter i utskotten utan afseende på stånd eller till lika antal af hvarje stånd var också så ömtålig, att den hade ringa utsigt att kunna lösas. Betänkandet föll därför under formen af att uppskjutas till nästa riksdag[1].

Det stora försöket att omgestalta den högsta rättskipningen i riket hade således misslyckats. Onekligen hade mycket vunnits, om åtminstone förslaget att inrätta en särskild högsta domstol gått igenom. Det gör intrycket af att ha varit ett moget och välbetänkt förslag och synes ha vunnit allmänt erkännande därför. De missförhållanden, som framkallat förslaget, kvarstodo emellertid. Något gjordes väl sedan för att minska dem genom att gifva den nedre Just. Rev. en fullkomligare inrättning, men det motverkades af det sätt, hvarpå rådsinstitutionen utvecklade sig. Tanken på att skilja den högsta domsrätten från rådet dog därför aldrig bort, utan kom oupphörligt fram under de följande riksdagarna i något modifierad form. Förslaget från år 1738 har således en rik efterhistoria. Men innan vi öfvergå till denna, kan det vara skäl att omnämna, att förslaget äfven eger en förhistoria. Redan 1726 hade generalauditören Olof Riddercreutz i J. D. proponerat, att 4 lagfarne och skicklige män skulle utnämnas, hvilka dagligen skulle träda tillsammans uti Just. Rev. med 3 af riksråden och ega titel af Justitiæ Råd. Förslaget fans mycket godt, men deputationen beslöt sig dock för att icke upptaga detsamma[2]. Några medlemmar af J. D. sökte sedan vid riksdagens slut 1727, då en mängd riksråd skulle tillsättas, att i stånden genomdrifva, att i stället för att 8 riksråd utöfver det i R. F. stadgade antalet utnämdes, ett mindre antal riksråd skulle tillsättas och därjämte utses några justitieråd. I synnerhet i presteståndet vann förslaget bifall, och ståndet gjorde flera försök att pruta af på det föreslagna an-

[1] R. o. A:s Prot. d. 30 sept., 11 okt. 1738.
[2] J. D. Prot. d. 17 nov. 1726.

talet af nya riksråd. Äfven i borgarståndets protokoll omnämnes samma förslag[1].

Det var tydligen samma tanke, som sedan framkom i 1738 års betänkande.

Vid 1740—41 års riksdag förklarade J. D. i ett synnerligen långt betänkande till R. St. af d. 17 juli 1741, att den af rådsprotokollen haft tillfälle att inhämta, att »i K. M:s Just. Rev. med Justitæärenderna beklageligen tillstår.» Just. Rev:s arbete under de tre åren 1738—40 fann deputationen vara högst obetydligt. De oafgjorda ordinarie revisionssakernas antal hade, i stället för att minskas, växt från 168 till 188 st. J. D. fann, att orsaken varit de många vigtiga ärenden, som fordrat gemensamma sammanträden. Alla dagar Just. Rev. sammanträdt, hvilket skedt högst en eller två i veckan, hade »de andra expeditionerna däruti gjort inbrott, så att blott en eller en och en half timme varit öfrig för justitieärender.» Rådet hade själft delgifvit J. D. ett förslag att minska dessa missförhållanden, hvilket deputationen antagit som sitt. Meningarne hade dock varit så delade, att deputationen fann sig föranlåten att utförligen beskrifva ett annat förslag, som en stor del af dess ledamöter omfattat, nämligen att 7 eller åtminstone 4 i domaresysslor förfarne män skulle utnämnas till justitieråd för att tillsammans med några riksråd afgöra justitieärendena. Det var samma idé som 1738. Dock hade man sökt undvika några af de inkast, som då föranledde förslagets fall. Man ville nämligen nöja sig med 4 justitieråd, för att ej staten skulle så mycket graveras, och de skulle af R. St. föreslås K. M., hvarigenom åtminstone ständernas rätt ej skulle lida. Men deputationens majoritet hade dock förkastat förslaget, ty »det tillhör en försigtig regeringsart att noga akta konungens höghet», hvilken R. St. själfva vid förra riksdagen ansett skola lida, om personer af lägre rang än riksråd voro hans rådgifvare. Deputationen förklarade därför i sitt betänkande, att den nu »går ifrån Justitiæ Råderne och skrider til det af Hrr Riksens Råd sielfva gjorda förslaget,» hvilket hufvudsakligen gick ut på, att revisionssekreterarnes antal skulle ökas från 2 till 4 och föredragningssättet förbättras. Detta förslag vann R. St:s bifall.

Det synes verkligen, som om därefter en väsentlig förbättring inträdt i Just. Rev:s arbete. 1751 hade de oafgjorda ordinarie

[1] Prestest:s Prot. 22, 23 och 27 juni; Borgarst:s Prot. 23 juni 1727.

revisionsmålen nedgått till 157, och 1755 voro de blott 106. Antalet expeditioner i Just. Rev. var för hvarje år mer än dubbelt mot hvad det var före 1741[1], och justitiedeputationerna hade 1752 och 1756 idel lof och pris öfver rådets nit och omsorg för rättskipningen[2]. Deras belåtenhet synes vara så stor, att man möjligen kan misstänka, att den delvis ökats af begäret att under den häftiga striden mellan konung och råd framhålla, hur förträffligt detta senare var i alla afseenden. Vid den senare riksdagen kom nämligen från en enskild ståndsledamot en mycket häftig kritik af Just. Rev. och nedre revisionen, åtföljd af det gamla förslaget om en särskild högsta domstol. Ett vidlyftigt memorial upplästes i borgarståndet af en medlem, hvars namn protokollet förteg, och ståndet beslöt att låta memorialet ounderteckna dt gå till de öfriga stånden för att remitteras till J. D[3]. Detta memorial är rätt märkvärdigt. Det börjar med skarpa utfall mot nedre Just. Rev., som förklaras vara en »potestas intermedia, hvilken lagen ej omtalar», men som dock är »den största och mest betydande», ty af den synes justitiemålens afgörande bero, den »fördelaktigaste», ty den bär ej ansvaret, till sin extension obekant, och därför af allmänheten ansedd lika myndig som rådet. Riksråden åter kunde omöjligen ega insigt och förfarenhet i allt, som till ett regeringsverk hörer, »Politiquen, Ministeren, Militairen til Lands och Siös, Oeconomien, Justitien och Exekutionsverket. Hvad är då onaturligare än att påstå, det en och samme man skall hvart ögonblick vara beredd at gå från discussioner utur den ena vetenskapen in uti den andra, och ofta allesamman på en enda dag eller några timmars tid?» Motionären föreslog därför, att 6 justitieråd skulle utnämnas, hvilka skulle bereda och föredraga och tillsamman med 2 riksråd afgöra alla justitieärenden i Just. Rev. De 2 riksråd, som fortfarande skulle deltaga i Just. Rev:s arbete, skulle icke få närvara i rådet annars, än när någon »quæstio juris Regni eller publici i Rådet förefalla kunde.» Nedre Just. Rev. skulle naturligtvis upphäfvas.

---

[1] Åren 1738—40 utfärdades, enl. J. D. Bet. om K. M:s propos. i just.-är. 1741, från Just. Rev. 1388 exped., alltså omkring 463 årligen. Åren 1746—51 däremot 4319 eller 864 årligen, och 1751—55 4023 exped. eller omkring 1006 årligen.

[2] J. D. Bet. 14 april, 15 maj 1752; J. D. Bet. 22 juni 1756.

[3] Borgarst:s Prot. 20 mars 1756. Memorialet finnes i Prestesåndets arkiv F. 53.

Detta förslag är, som synes, ett uppkok på det gamla. Det har dock en i viss mån annan karaktär. Af flera yttranden i memorialet tycks nämligen framgå, att det denna gång ej var blott det praktiska intresset, som gaf upphof till förslaget, utan äfven teoretiska spekulationer om orimligheten af, att »Rikets högsta Justitiæ och Exekutionsverk är genom de personer, som det förvalta, förknippadt med sjelfva regeringsverket, hvarpå intet exempel finnes i fria eller envåldsstater.» Just. Rev. bör så mycket mer skiljas från rådet, »som bägges göromål så till deras naturer som i lagen äro skilda ifrån hvarandra.» Äfven däraf, att motionären ville, att hvarken Just. Rev. eller någon annan mydighet än hvarje stånd för sig skulle döma öfver stridiga riksdagsmannaval, samt att konungens och rådets provisoriska lagstiftningsmakt mellan riksdagarna skulle inskränkas till rätt att utarbeta förslag, synes framgå, att teorierna om statsmaktens tredelning denna gång gifvit form åt förslaget. Det är därför möjligt, att detsamma ej för tillfället motiverades af verkliga brister i den högsta rättskipningen. J. D. gaf också ett skarpt svar och förklarade förslaget alldeles strida mot den besvurna grundlagens klara innehåll och leda till en »bedröfvelig och snart sagt obotelig skillnad och skada i regeringsdelarne[1].»

Redan följande riksdags J. D. hade emellertid en annan uppfattning. Nu var det ej längre idel beröm öfver rådets verksamhet som Just. Rev., utan deputationen framhöll önskvärdheten af, att lagkunnige män bildade landets högsta domstol, och orimligheten af det »dubbla cognoscerandet af sakerna uti en och samma domstol af olika personer», bland hvilka en del, som bär ansvaret för domslutet, icke har fullständig kunskap i saken, en annan del utan ansvar handlägger målen och därigenom egentligen bestämmer själfva utslaget[2]. Deputationen gaf en ledamot advokatfiskalen Bröms i uppdrag, d. 16 febr. 1762, att utarbeta ett förslag till ändring af Just. Rev., hvilket förslag sedan meddelades riksens råd för afgifvande af utlåtande. Rådet gjorde några anmärkningar, hvilka deputationen ansåg »lätteligen kunna förklaras», men eftersom förslaget återkommit från rådet först d. 15 maj 1762, den sista dag, som deputationerna enligt ständernas beslut fingo sitta, kunde J. D. icke verkställa sin afsigt

[1] J. D. Bet. 4 sept. 1756.

[2] J. D:s Berättelse och utlåtande angående det i K. M:s Just. Rev. sedan sista riksdags början förrättade arbete etc. 13 mars 1762.

att låta det afgå till R. St., utan måste låta det hvila till nästa riksdag[1]. Förslaget fins därför endast i koncept bland J. D. Bet. 1760—62.

Detta förslag hvilade på samma grundidé som det af 1738, men deputationen sökte på ett fint sätt kringgå alla anmärkningar, som med fog kunnat göras mot detta, genom att gifva samma tanke en annan form. Det heter icke, att särskilda justitieråd skulle tillsättas, och nedre Just. Rev. upphäfvas m. m., utan blott att samtliga de 4 revisionssekreterarna och i vissa mål generalauditören skulle ständigt närvara i Just. Rev.; målen skulle fortfarande sorteras på revisionssekreterarna till beredning och föredragning på det i hofrätt vanliga sättet, men alla revisionssekreterarna deltaga i omröstningen i Just. Rev. med lika rätt som riksråd. Blott så många riksråd som revisionssekreterare, nämligen 4 stycken, hvilka »från ungdomen tjent vid rättegångsverken eller eljest vid domarsaker verserat,» skulle därefter deltaga i Just. Rev. Justitiekanslern borde såsom förut öfvervara målens afgörande utan att ega någon röst. Därigenom skulle rättegångsmålen få en jämn och ostörd gång, då de 12 öfriga riksråden borde vara tillräckliga för de andra rådsdivisionerna; de, som dömde i Just. Rev., fingo från början fullständig insigt om saken. Tiden skulle besparas genom afskaffande af det dubbla cognoscerandet och det onödiga skrifvandet af materialier. Ej häller skulle någon ny utgift förorsakas. »Deputationen kan oförgripeligen icke häller finna, at then inrättning, som endast påsyftar en ginare och nyttigare arbetsmetod i Just. Rev. samt en annan fördelning i rådet til ärendernas skötande efter rådspersonernas olika ämne, skulle kunna anses för någon ändring i K. M:s och rådets högsta domarrättighet enligt grundlagarne, ty then är och förblifver ofelbart lika och enahanda, oansedt ej flera än 4 af rådet komma at sitta på thenna division til Justitiesakernas handterande.» Ej häller kunde deputationen finna, att denna högsta domstol i landet skulle få något mindre anseende, därför att revisionssekreterarna biträdde med sina röster, ej häller konungens höghet kunna lida af, att en del af ledamöterna voro af något lägre rang. Deputationen anförde, att förr i tiden ej blott riksråd utan ock andra riddare och svenner utan majestätets förnedrande gifvit konungen råd vid

[1] J. D. Prot. 16 febr., 13 och 15 mars samt 15 maj 1762.

rättskipningen. Deputationen bemötte således de invändningar, som 1738 gjordes mot den då föreslagna högsta domstolen, och hade lyckats gifva samma tanke en så lämplig form, att förslaget mycket väl kunde passera för en förbättring af R. F., utan att behöfva framstå såsom någon egentlig ändring af dess principer.

Den följande riksdagens J. D. glömde icke bort det uppskjutna förslaget. Den uppdrog genast i början af riksdagen åt landshöfding Silfwerschöld att genomse den föregående J. D:s akter angående justitieärendens afgörande i rådet och att inkomma med förslag härom[1]. Det förslag, som landshöfding Silfwerschöld meddelade deputationen d. 19 mars, blef dock något helt annat. Det gick endast ut på, att J. D. skulle hos R. St. rekommendera, att vid infallande rådsledigheter rådet så skulle besättas, att 4 af dess medlemmar blefvo lagfarne och i domarevärf pröfvade män. R. St. skulle således genom en instruktion till sina rådselektorer ersätta bristen på ett stadgande i R. F. om, att ett visst antal riksråd skulle vara lagfarna. Deputationen antog detta förslag, och ett betänkande härom, dateradt d. 16 april 1765, nedsändes till R. St. Bland andra motiv påpekades, att af de dåvarande riksråden voro endast 2, som förut förrättat domareväarf; då dessa genom sjukdom eller laga förfall varit hindrade, hade enligt Just. Rev:s protokoll målen företagits och afgjorts, utan att ett enda i lagskipning förfaret riksråd varit närvarande.

J. D:s förslag från år 1762 öfvergafs således nu. Orsaken därtill tycks hafva varit misströstan att kunna genomdrifva någon som hälst genomgripande förändring. I allmänhet synes under den sista delen af frihetstiden tron på grundlagarnes förträfflighet och ofelbarhet hafva blifvit något minskad. Den begynnande frihetstidens säkra hopp om en guldålders snara inträdande, så fort enväldets skadliga följder blifvit botade, och den glada tillförsigt, med hvilken man då grep sig an med reformer i alla riktningar, kväfdes och dog under massan af förfelade afsigter.

Icke ens det högst tama förslag, som J. D. nu vågade sig fram med, gick igenom. Det bortfuskades på vägen genom preseståndets något ovisa nit. Det var en gammal idé i preseståndet, som vid nästan hvarje större riksrådsval låtit höra af sig, att elektorerna borde alltid välja riksrådskandidater så, att 4 i rådet

[1] J. D. Prot. 19 febr. 1765.

voro jurister, 4 militärer, 4 erfarna i diplomatiska ärenden och 4 i kameral-, finans- och kommersärenden. Ståndet tog nu anledning af J. D:s betänkande att ånyo komma fram med denna mening och beslöt att låta extr. prot. härom afgå till de andra stånden[1]. Men detta var en ömtålig fråga. Adeln hade alltid vägrat att binda händerna på rådselektorerna. Dess representanter bland rådselektorerna hade i allmänhet förfäktat den meningen, att hälften af riksråden borde vara civila och hälften militära, ungefär i öfverensstämmelse med, som massan af ämbetsmän på riddarhuset var fördelad. Praxis hade också vanligen varit, att ett militärt och ett civilt förslag antingen omvexlande eller samtidigt framlämnats till K. M. R. o. A. ville därför ingalunda gå in på presternas mening, och ehuru således intet stånd synes ha varit obenäget för J. D:s förslag, blef det ingenting utaf, utan valet af riksråd blef såsom vanligt öfverlämnadt åt rådselektorernas frihet.

Därmed blef det slut på försöken att reformera Just. Rev. R. St. föreskrefvo väl 1766 ett i viss mån förändradt arbetssätt i nedre Just. Rev., i det att revisionssekreterarna hädanefter hvar för sig och icke collegialiter skulle bereda målen till föredragning i högsta domstolen »med det ansvar, Domare efter lag undergifne äro», hvaremot deras antal åter skulle minskas till två[2]; och vid den följande riksdagen talades om inskränkningar i ständernas egen domsrätt i förhållande till rådets. Men af någon reform af själfva högsta domstolen synes intet spår. De bittra partistriderna medgåfvo kanske ej tid att tänka på annat än de frågor, som egentligen rörde det politiska maktförhållandet, som vid frihetstidens sista riksdag tydligen undergick en kris.

Hvilken riktning frihetstidens statsutveckling skulle fått, om den ej blifvit så hastigt afbruten, är naturligen ej lätt att säga. Men antagligen gick den till ren parlamentarism, och på den vägen är ju icke omöjligt, att ett någorlunda stadgadt statsskick skulle kunnat komma till stånd. Då man afväger möjligheterna härför, är det af största vigt att känna de idéer, som behärskade det rika politiska lifvet vid periodens slut. Det är blott från en fullständig kännedom af dem, som man eger rätt att gissa, hur framtiden skulle gestaltat sig. Ty hvarje stadium af en lifskraftig politisk utvecklingsprocess erbjuder alltid en mångfald

[1] Prestest:s Prot. 28 aug., 5 och 7 sept. 1765.
[2] Förordning om lagarnas verkställighet, 12 nov. 1766, § XIII.

af möjligheter; hvilken af dessa som blir verklighet, afgöres, för så vidt icke främmande eller yttre inflytelser göra sig gällande, just af de idéer, som bestämma den då lefvande generationens åskådningssätt. Från denna synpunkt synes ett förslag till reform ega nära nog lika intresse med de verkligen vidtagna reformerna själfva, om nämligen förslaget är så utarbetadt, så länge förberedt, så allena behärskande alla reformtankar i ämnet, att man vågar anse detsamma såsom uttryck af en mognad allmän mening. Det tyckes just hafva varit fallet med det förslag till högsta domstol, hvars historia här i korthet skildrats. Dess grundtanke att så mycket, som behofven kräfde, skilja den högsta dömande myndigheten från den högsta administrativa, går så oförändrad igen i alla projekt om förbättrad inrättning af Just. Rev., att man torde vara berättigad att anse, att denna idé vid frihetstidens slut tämligen allmänt behärskat de politiska meningarna i fråga om, hur rättskipningen i högsta instans borde ordnas. För förslagets lifskraft vitnar ock, att det var uppfattadt med skarp praktisk blick, och höll sig fritt från de afvägar, hvarpå ensidiga teoretiska spekulationer pläga bortleda omogna och undertryckta reformtankar. Hade därför en fortgående utveckling varit frihetstidens statsskick beskärd, så måste det starka och ständigt växande behofvet af en skilsmessa mellan den administrativa och lagskipande myndigheten förr eller senare hafva framkallat en reform, som efter all anledning ledt till inrättandet af någon institution, liknande vår nuvarande högsta domstol, men med den väsentliga skilnaden, att ärendena sorterats på domstolens egna ledamöter till beredning och föredragande, och att nedre Just. Rev. i följd däraf fallit bort.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Gustaf III och Madame d'Egmont.[1]

Den 8 nov. 1770 anträdde dåvarande kronprinsen Gustaf, åtföljd af riksrådet grefve Karl Fredrik Scheffer, den utländska resa, hvartill riksens ständer 1769 beviljat anslag. Resans mål var Paris; en enträgen inbjudning dit hade kommit från hertigen af Choiseul: »mellan fyra ögon skulle med lätthet på en dag åstadkommas, hvad som på afstånd ej läte sig göra under ett århundrade». Man känner hvilka hemliga planer, som knötos vid detta personliga möte; de gällde ingenting mindre än en statshvälfning i Sverige. Sent på kvällen den 4 febr. 1771 anlände kronprinsen — grefven af Gotland, som han kallade sig — med sitt sällskap till Paris och tog in i svenska ministerhotellet. Redan följande dags eftermiddag besökte han den unga grefvinnan Egmont — det var en af hans första visiter i den franska hufvudstaden.

M:me d'Egmont var en bland stjärnorna i den lysande franska societeten under »ancien régime» och hade vid denna tid hunnit omkring 31 års ålder. Hon var dotter till hertigen af Richelieu, lika ryktbar för sin tapperhet som för sitt lättsinne, och dennes andra hustru, en prinsessa af det stolta huset Guise, samt föddes 1740, medan fadren var konungens generallöjtnant i Languedoc. Languedocs ständer stodo fadder vid hennes dop; däraf kom sig att hon utom andra äfven fick det något antikvariska namnet *Septimanie* (efter landets gamla benämning), med hvilket hon också synes ha kallats. Modren dog några månader senare samma år, men den verkliga tillgifvenhet Richelieu hyst för henne synes han ha öfverflyttat på den späda dottern, för hvars uppfostran han sökte sörja på bästa sätt. Hon anförtroddes efter några år åt en faster, m:lle Richelieu, abbedissa för ett benediktinerkloster i Normandie. Här lärer den unga

---

[1] Jfr *La comtesse d'Egmont fille du maréchal de Richelieu 1740—1773 d'après ses lettres inédites à Gustave III* par la comtesse d'Armaillé, 305 sid. Paris 1890.

flickan, som tidigt röjde en liflig fantasi och ett känsligt lynne, ha fått en ganska grundlig, ja en halft lärd uppfostran; men på samma gång grunden lades till ett varaktigt intresse för litteraturen, utvecklades äfven i landtlifvets enslighet ett lifligt sinne för naturens skönhet. Det återstod för henne att göra sitt inträde i stora världen; det skedde under hägnet af en annan högboren fränka, hertiginnan af Aiguillon. Det var i hennes familj som den brådmogna unga damen för första gången kom i beröring med Sverige, detta land, som med tiden skulle för henne få en så säregen dragningskraft; baron Ulrik Scheffer, den tiden svensk envoyé i Paris, umgicks som vän i det Aiguillonska huset; den vackra och begåfvade flickan intresserade honom och han blef henne en rådgifvare vid hennes fortsatta studier. Ännu ett återstod — att åt den femtonåriga finna en lämplig make — och den omsorgen åtog sig hennes far. En vacker dag fick m:lle de Richelieu höra, att hennes giftermål var afgjordt och samma dag blef hennes blifvande gemål henne föreställd. Han tog plats vid hennes sida; »hon lyfte sina ögon upp mot honom, såg på honom snabbt och strängt. Han misshagade henne». Det var grefve Egmont, en af Europas förnämsta ädlingar, markis, furste, hertig till många domäner, grand af Spanien, riddare af gyllene skinnet, samt omätligt rik, för öfrigt en redbar man och en tapper krigare. Ett par veckor efteråt egde bröllopet rum — så knötos de äktenskapliga förbindelserna i Frankrikes förnäma värld — och den kungliga familjen undertecknade äktenskapskontraktet; ännu ett par veckor och grefve Egmont skildes för en längre tid från sin unga maka; han måste jämte svärfadern draga i fält. Den så brådstört slutna förbindelsen synes ej ha varit olyckligare, än sådana partier pläga vara, snarare tvärtom. Grefve Egmont var ytterst aktningsvärd, ehuru något pedantisk och torr; de båda makarna voro för öfrigt ofta skilda åt, då fälttåg eller affärer påkallade grefvens närvaro i olika delar af Europa. Någon kärlek lärer icke kommit i fråga, men grefvinnan respekterade sin make och var honom trogen. Om någon gång en klagan undföll henne öfver bruket att förena två personer, utan att de lärt känna hvarandra, innan allt var afgjordt och en brytning för sen, kan man ej undra däröfver, lika litet öfver att detta hjärta, som syntes skapadt att älska, en gång kunde komma att fattas af en svärmisk kärlek, när sällsamt sammankedjade omständigheter kommo de finaste strängarna i hennes själ att dallra.

Efter några år tog m:me d'Egmont sin ordinarie bostad i Paris, där hon plägade fungera som värdinna vid sin faders bord. Vacker, spirituell, rik och förnäm, var hon som kallad att öfvertaga spiran i detta samhälle, där damerna voro »drottningar» och i sina salonger gåfvo tonen i sällskapslifvet, icke blott för moderna, utan äfven i literaturen och till och med i politiken. M:me d'Egmonts litterära intressen ha vi redan berört; Voltaire hörde till faderns närmare vänner, och hon själf uppträdde snart som en gynnarinna och beskyddarinna för författarne. Jean Jacques Rousseau skref noter och samlade blommor för hennes räkning eller föreläste i hennes salong

stycken af sina arbeten, utan att sedermera, såsom han gjorde med de flesta af sina beskyddare, smäda henne i sina »Confessions». Marmontel läste för henne och hennes väninnor sina sagor och fann i åhörarinnornas ansiktsuttryck, tårar eller tystnad en kritik, af hvilken han drog nytta. Historieskrifvaren C. C. Rulhière var en af familjen Richelieus skyddslingar och föredrog först inför grefvinnan Egmont sina ryktbara »Anecdotes sur la révolution de Russie en 1762», hvartill han på ort och ställe hämtat materialet: en skrift, som väckte sådant uppseende, att Katarina II, för att få den i sina händer och kunna undertrycka den, erbjöd den fattige författaren 60,000 francs eller mera. Det blef en verklig politisk fråga, men den mäktiga kejsarinnan fick nöja sig med författarens löfte att ej under hennes lifstid publicera sitt manuskript, som lemnades åt grefvinnan Egmont i förvar, hvilken sålunda i viss mån hade sig Katarina II:s rykte anförtrodt. Allt visar att hon i en lysande krets var en bland de mest lysande; hon fann till och med nåd inför den spefulle och sarkastiske engelsmannen sir Horace Walpoles ögon.

Men det var, såsom redan nämndt, ej blott i »paryrens högmål», i fråga om det fina vettets kraf eller de literära alstrens värde, som damerna voro domare. Deras salonger kunde efter omständigheterna förvandlas till politiska kotterier, och sällskapskretsarne där till »rikständer i smått», som diskuterade dagens skiftande politik. M:me d'Egmont, som i det hänseendet ju hade traditioner i släkten att brås på, utgjorde icke något undantag. Med hela sin eldiga själ slöt hon sig till den liberala oppositionen mot det kungliga godtycket och till den moraliska oppositionen mot du Barrys mätressvälde. Hertigens af Choiseul politik hade sålunda i henne en varm anhängare, och så kom det sig, då till denna politik äfven hörde konungamaktens återupprättande i Sverige, att den vackra och inflytelserika grefvinnan äfven för den svenska politiken blef en personlighet af betydelse. Den genom Ulrik Scheffer knutna bekantskapen tjänade som osökt anledning till en brefväxling, värdefull genom de upplysningar den gaf om ställningen i Frankrikes politiska kretsar; en naturlig följd däraf blef åter, att den svenske kronprinsen skulle önska att träda i personlig beröring med grefvinnan Egmont. Men medan den förre ännu var på väg till Paris, hade i Frankrike en stor politisk omhvälfning inträffat. Mätressen hade segrat, hertigen af Choiseul störtades den 24 dec. 1770 och förvisades till ett landtgods. Man befarade att äfven den svenska kronprinsens förhoppningar med detsamma hade gått i kvaf.

Det var under sådana omständigheter kronprinsen Gustaf gjorde den vackra grefvinnans bekantskap. Så länge den politiska ställningen i Frankrike ännu var osäker och Choiseul ej fått någon efterträdare, var det för honom af vikt att upprätthålla förbindelsen äfven med dennes parti; ingen kunde därjämte bättre än grefvinnan Egmont blifva honom en cicerone i Paris förnäma och vittra kretsar, och att lära känna dessa var ju en annan hufvudpunkt i kronprinsens reseprogram. Men det stannade ej vid denna af yttre skäl framkallade

förbindelse. På grefvinnan Egmont gjorde den svenska kronprinsen ett outplånligt intryck och hennes känslor för honom blefvo vida djupare än hvad hennes roll af rådgifvarinna åt en ung, talangfull och vinnande furste behöfde medföra. Gustafs känslor åter voro nog mindre djupa och allvarliga, men äfven han synes dock, åtminstone för en tid, ha blifvit fängslad af sin älskvärda mentor och icke i henne endast sett ett nyttigt redskap för sina planer. Han följde sålunda gärna hennes ledning och inspiration, ehuru politiken bjöd honom att äfven knyta förbindelser med det segrande du Barryska partiet, till hvilket grefvinnan Egmonts egen far, hertigen af Richelieu, och kusin, hertigen af Aiguillon hörde. Så förmåddes han, äfven om han fann sig bäst i grefvinnan Egmonts och hennes väninnors sällskap, att också göra ett besök hos hennes fiende grefvinnan du Barry, en svaghet, som hans stolta väninna hade svårt att förlåta honom, och under det han ena dagen svärmade med henne för Bayard, ansåg han sig en annan dag böra uppvakta favoritens hund med ett halsband af diamanter. Icke ens kronprinsens artighet mot den gamla konungen undgick hans stränga väninnors censur, hvilken åter framkallade svaret: »Ni äro allesammans republikanskor», ett svar, som gjorde stor lycka. Sympatierna voro dock uteslutande på den ena sidan, och i grefvinnan Egmonts loge på operan var det ock som kronprinsen den 1 mars 1771 mottog den oväntade underrättelsen om sin faders död. Grefvinnan Egmont var den första, som bröt tystnaden med följande vackra ord: »Sire, ett folks frihet och lycka äro nu i edra händer. Vid vår vänskap var mild och ädelmodig. Härska genom öfvertalning, aldrig genom styrkan eller våldet.» Den unge konungen kysste hennes hand alltför rörd för att kunna svara.

Det blef nödvändigt för den nye svenske konungen att snart återvända hem. Hans ledsagare, grefve Scheffer, skulle ha påskyndat afresan af en särskild orsak. Vänskapen mellan konungen och grefvinnan Egmont kunde ej förblifva någon hemlighet i Paris, och ryktet började hviska att under den oskyldiga rollen af rådgifvarinna, som grefvinnan spelade, dolde sig en förbindelse af ännu intimare art. Hon upptog det ogrundade ryktet med harm, men Scheffer lärer ansett det tryggast att genom en hastig resa göra ett tvärt slut på detsamma.

* * *

Gustaf III och grefvinnan Egmont skildes åt för att aldrig se hvarandra mera i lifvet. Men det är då, som det i självfva verket mest intressanta skedet i deras förbindelse begynner. De öppnade en brefväxling, af hvilken man visserligen blott har kvar eller känner grefvinnans bref[1], men att döma af dem har den varit mer än vanligt

[1] Blott två bref af konungen till henne tyckas vara kända, ett i koncept bilagdt hennes bref, ett annat tryckt i Gustaf III:s skrifter, men orätt adresseradt till m:me de Boufflers.

innehållsrik, Gustaf III stod som bekant i korrespondens med andra damer af den franska societeten och torde af mer än ett skäl ha satt värde därpå. Men liksom ingen af dessa så, som grefvinnan Egmont, nedlagt hela sin själ i sina bref, så synes ej heller konungen yttrat sig till någon så öppenhjärtigt som till henne. Redan dagen efter hans afresa skrifver grefvinnan sitt första bref, och författarinnan till denna lefnadsteckning meddelar vidlyftiga utdrag ur detta och de följande. Vid sidan af det smicker och den vördnad, som adressatens höga rang kräfde, finner man i dessa skrifvelser så många vittnesbörd om en ädel, frisinnad och entusiastisk karaktär, att man ej kan neka brefskrifvarinnan sina sympatier. De utdrag af denna brefväxling, som genom Geffroy blifvit bekantgjorda, ha också af en författare sådan som Taine användts som dyrbara dokument vid teckningen af de härskande tänkesätten i Frankrike under tiden närmast före den stora franska revolutionen. Brefväxlingen omgafs med den största försigtighet, ty »alla bref med posten blifva öppnade», skrifver grefvinnan, och konungens oförsigtighet att begagna sig af detta fortskaffningsmedel hade ock till följd, att hans bref en gång föll i händerna på hertigen af Aiguillon, hvilket åter utsatte hans väninna, redan sjuk, för scener, som tvifvelsutan bidrogo att påskynda hennes död. Själf hade hon uppfunnit ett eget slags chifferspråk, hvari Ludvig XV figurerar under namnet m:me de la Marck, dauphin under namnet »le nouvel acteur», hertigen af Aiguillon såsom Lekain o. s. v.

Lifligast var måhända brefväxlingen under några månader 1771, då grefvinnan Egmont vistades på familjeslottet Braisne i Picardie. Hon befann sig där nästan som i förvisning, sedan hon genom sin modiga vägran att åtfölja kusinen, den nye utrikesministern d'Aiguillon på tacksägelseuppvaktning hos grefvinnan du Barry, ådragit sig icke blott dennes och favoritens, utan äfven fadrens vrede och förbittring. Det är härifrån hon bl. a. skrifver till konungen den 1 sept. 1771: »första målet för mina önskningar, Sire, är, att Ni måtte lyckas att tillintetgöra den förskräckliga korruptionen vid edra riksdagar. Där egennyttan härskar, kan dygden ej finnas. För den skull måste ert rike blifva oberoende af hvarje annan makt — — — Att öka er egen myndighet är utan tvifvel första steget till denna förändring. Men tillåt aldrig att vägen öppnas för godtycke och iakttag alla yttre former, som kunna göra det omöjligt för edra efterträdare att upprätta envåldet. Må er regering blifva tidehvarfvet för en fri och oberoende styrelse, ej källan till en oinskränkt myndighet: det är hvad Ni ej kan nog öfverväga i dygdens helgedom — — En monarki, inskränkt genom lagarna, synes mig vara det lyckligaste regeringssättet. Aristokratiska republiker aflägsna sig snart från rättvisan och friheten; demokratiska republiker passa ej för stora stater — — — Jag tror därför att Ni skall göra svenskarnes lycka genom att utvidga er makt, men, jag upprepar det, om Ni ej upprättar skrankor, omöjliga för edra efterträdare att öfverskrida, och som göra ert folk oberoende af en konungs oduglighet, en mätress' fantasier, en mi-

nisters ärelystnad, skola edra framgångar blifva första upphofvet till dessa missbruk, och Ni skall svara därför inför eftervärlden.» Man ser lätt under hvilka intryck grefvinnan skrifver, men man får på samma gång erkänna att det varit lyckligt, om Gustaf III i allo följt hennes råd.

Det var likaledes från slottet Braisne, som grefvinnan käckt tog i försvar de franska parlamenten mot Gustaf III, som stälde sig på kungadömets sida. »Hvad mig angår», skrifver hon, »reducerar sig frågan därhän: hvad kansleren kan bevisa är att parlamenten ej ha någon laglig rätt och att vi ej ha någon grundlag. Men om parlamentet är ingenting, måste vi ha riksständerna. Och om det ej finnes lagar i Frankrike, hvilka äro de rättigheter konungen kan äska? Då återstår inga andra än naturrättens och häfdens. Men den förra skapade aldrig, och den senare tålde aldrig i Frankrike en despot.» Och konungens invändningar gjorde henne en verklig smärta. Hon nöjde sig ej härmed. Under hennes medverkan och vid hennes sjukbädd — hon var sängliggande med anledning af ett fall från hästen under en ridt — nedskref väninnan markisinnan de Mesmes till konungens bättre upplysning en liten politisk afhandling, som afsändes med iakttagande af de största försigtighetsmått och ännu finnes bilagd grefvinnan Egmonts bref i den Gustavianska samlingen i Upsala universitetsbibliotek.

Och det är ej endast dylika mera allmänna politiska råd som konungen får. Grefvinnan beklagar hans ledsamma familjeförhållanden, men uppmanar honom på samma gång att närma sig sin gemål. Hon deltar i den nöd, som rådde i Sverige, särskildt i Dalarne, och uppmanar konungen att där plantera potatis. »Man gör däraf ett förträffligt bröd.» Och så anför hon exempel på den praktiska nyttan af potatisodling. Hon beklagar konungens ringa sinne för musik och förmår honom att, åtminstone efter egen utsago, egna sig med intresse däråt, men ogillar på samma gång konungens plan att upprätta en stor fransk opera i Stockholm. Det vore ej nyttigt i en stat »så föga rik som eder». En annan gång uppdrager hon ett skarpt och träffande porträtt af hertigen af Aiguillon, hennes så föga älskade frände, som slutar med: »det återstår blott att bedja himmelen, att idéerna må i god ordning presentera sig för hans hjärna och att hans egenkärlek ej måtte finna sig i opposition med det goda». Hon sparar vissa delar af konungens bref för att tjäna till material för en historia öfver hans regering, som Rulhière skulle skrifva, men hvarvid ingenting tycks ha blifvit vidgjort. Och under allt detta det lifligaste intresse för de aktuella frågorna för dagen, om hvilka hon synes vara ytterst väl underrättad, för skiftningarna i politiken till konungens fördel eller skada. Hon söker begagna sig af sina förbindelser i Spanien för att stämma dess sändebud till Gustafs fördel och lyckas däri. Hon tadlar hvarje närmande till grefvinnan du Barry o. s. v.

Den unge konungen underlät ej att besvara grefvinnans förtroliga öppenhet och att genom en fin uppmärksamhet både smickra hennes

kvinliga fåfänga och underhålla hennes romantiska sympatier. Samma dag han anlände till Stockholm skref han till henne ett långt bref; själfva kröningsdagen skref han ett bref på 16 sidor; dagen efter, då Vasa-orden instiftades, uppträdde han i hennes färger — lilas, grönt, silfver, till hennes stora förtjusning, och på teatern i Stockholm, kvällen före revolutionen lät han efter skådespelets slut taga upp kören till fransmännens ära i »drottningen af Golkonda», ett af grefvinnan Egmonts favoritstycken. Han dröjde icke heller länge att underrätta henne om den lyckliga revolutionen och huru han återställt statsskicket »till hvad det varit under Gustaf I och Gustaf II Adolf».

Grefvinnan Egmont befann sig på en resa i Belgien, då hon fick första underrättelsen om revolutionen i Stockholm. Man kan lätt tänka sig hennes förtjusning. »Mitt hjärtas hjälte, han, som hedrar mig med titeln af sin väninna, han, som låtit mig kalla honom min riddare, den älskvärdaste bland dödlige, har också visat sig som den störste. Jag kan endast upprepa med edra undersåtar: Stockholm är fritt och Gustaf segervinnare. Under dessa ord kan jag ej tillbakahålla tårarne. Men, min Gud, hvad de äro ljufva. Nej, jag visste icke hur kär Ni var mig.» Det var ej endast detta bref, som visade, att hon för sin del var något vida mer än Gustaf III:s politiske korrespondent och rådgifvarinna. Återkommen till Paris, skrifver hon, fortfarande under intryck af den stora nyheten: »Ack, älska mig, älska mig ständigt! Jag begär endast rätt att få tro, att Ni räknar mig för något i allt stort Ni gör, att få tänka, att jag är er så pass dyrbar, att jag kan taga en personlig del i er ära och få meddela er de sanningar, som böra bevara och utvidga henne».

Det är bekant hvilket uppseende Gustaf III:s revolution väckte i Frankrike, icke minst den hofsamhet, hvarmed han begagnade sin makt — det var ju vid samma tidpunkt, som sinnena upprördes af Polens första delning, denna »plundring genom tre civiliserade makter», som väckte grefvinnan Egmonts lifliga harm. »Ni ensam räddar i detta ögonblick konungatiteln i Norden från allmän förbannelse.» Hon var ängslig för hvad intryck den svenska revolutionen skulle göra i de vittra kretsarne och framför allt hos Voltaire, den ryska kejsarinnans beundrare och oraklet för många i Frankrike. Det är bekant att han svarade på underrättelsen med några smickrande verser till konungen. Gustaf III hade i själfva verket gjort honom en tjänst. Han hade just författat en medelmåttig dram, »Minos lagar», hvars hjälte skulle åsyfta Stanislaus Poniatovsky, konungen i Polen. Slumpen ville att innehållet kunde tolkas äfven på Gustaf III, på dennes senat och på mössornas chefer, och stycket fick med ens en popularitet, som det eljes aldrig skulle ha vunnit.

Grefvinnan Egmonts glädjebägare saknade dock icke all malört. Det sades att en annan dam, grefvinnan du Barry, också fällt tårar vid underrättelsen om Gustaf III:s framgång, och det hviskades om, att konungen skulle mottaga hennes porträtt eller byst. Grefvinnan

Egmonts harm och oro voro stora, innan hon fått konungens försäkran, att han aldrig skulle mottaga någon bild af favoriten.

Brefväxlingen fortfor äfven efter revolutionen men ej under samma romantiska skimmer som förut. Grefvinnans sjuklighet tilltog för att inom kort lägga henne i grafven. På samma gång tyckte hon sig märka ett svalnande i konungens vänskap och sympati och sparade ej på bittra ord eller förebråelser. Hans bref föreföllo »kungliga», och hon upptog med berättigad harm hans förslag, att hon skulle skrifva alla postdagar, och att baron Scheffer skulle svara henne. Det var ett drag af despotism och hon skulle visa sig som den mest rebelliska »republikanska». Må baron Scheffer skrifva de detaljer, som konungen ej hunne med, men må hon ej genom någon tredje få erfara hvad intryck hennes bref gjorde. Och en annan gång: »Ni ser, Sire, att jag är ett troget nyhetsblad. Jag blir ej något annat af fruktan att besvära er. Mer än en gång får jag lust att skrifva ihop mindre fadda bref. Men som jag ej vet, om Ni har tid att läsa dem, tiger jag. Sådana bref äro samtal, och det kan ej finnas samtal utan att någon svarar.» Dylika förebråelser synes konungen tåligt ha upptagit, vare sig hans tillgifvenhet var för stor eller han satte för mycket värde på de förbindelser grefvinnan beredde honom med inflytelserika kretsar i Frankrike, på sista tiden med det unga hofvet.

Det var under denna tid, såsom ofvan antydts, som genom Gustafs egen oförsigtighet ett hans bref föll i händerna på hertigen af Aiguillon. Ännu en gång blef grefvinnan Egmont utsatt för hela den du Barryska ligans (inclusive hennes faders) förbittring, och förtalet hvässte mot henne sina pilar. På samma gång hon drömde om en rekreationsresa till Italien öfver Wien och om möjligheten att i sistnämnda stad sammanträffa med sin dyrkade hjälte, kände hon sitt bröstlidandes framsteg. Den italienska resan uteblef. För att söka återställa sin helsa begaf hon sig till landet, för att där, på slottet Braisne, den 14 oktober 1773 slockna. Först efter hennes död ankom det miniatyrporträtt af Gustaf III, hvarpå hon så länge hoppats. Hennes eget hade kort förut fullbordats af den svenske miniatyrmålaren Hall.

* * *

Förbindelsen mellan Gustaf III och grefvinnan Egmont har ej varit okänd förut. Särskildt har Geffroy med begagnande af hennes bref fäst uppmärksamheten på den roll hon spelat. Grefvinnan d'Armaillé meddelar emellertid rikhaltigare utdrag ur dessa bref och har dessutom förtjänsten att ha lämnat en fullständig biografi af sin hjältinna. Denna har ej förlorat därpå. Hon dog ung och glömdes snart, eller om hennes namn fortlefde, var det för att blifva medelpunkten i mer eller mindre äfventyrliga sägner, hvarpå äfven den svenska literaturen ej saknar exempel. Författarinnan har, som det tyckes med framgång, skingrat dessa, och det är en sympatisk, på

slutet en rörande bild, som i hennes bok framträder af den engång firade, sköna och entusiastiska Septimanie d'Egmont. Hon framstår som en vacker typ för alla de ädla, människovänliga och frisinnade sträfvanden inom Frankrikes högre kretsar, som, vid sidan af mycken flärd och frivolitet, af mycken falsk känslosamhet gifva ett sådant intresse åt aftonen före den stora franska revolutionen, en typ för dessa sträfvanden äfven i hvad de hade illusoriskt, opraktiskt och för verkligheten främmande.

Hennes personliga inverkan på Gustaf III har, åtminstone för ögonblicket, nog ej varit så ringa. Väl lät han sin politik gå sin gång utan att hindras att sin väninnas idealistiska drömmar. Det tyckes som den senare också någon gång upptäckt omotsvarigheten emellan konungens ord och handlingar vid olika tillfällen. Men att hennes bifall varit för konungen utaf värde är uppenbart, och på hans känslor, på den upplysta, mänskliga, i mycket frisinnade riktningen i hans tidigare regeringssätt, har grefvinnan Egmont måhända haft något inflytande, låt vara att konungen var alltför flyktig och beroende af ögonblicket för att mottaga några varaktigare intryck. Och när han uttalade sin saknad efter hennes död, var det nog icke den politiska korrespondenten det ensamt gälde.

Författarinnan begår några lätt märkbara misstag i fråga om svenska förhållanden och personligheter. De betyda dock föga, och man läser hennes bok med intresse och med nöje.

En framställning af Bengt Oxenstjerna angående den svenska utrikespolitiken år 1660.

Någon gång i början af år 1692 — vid en tid, då Bengt Oxenstjerna och Nils Bjelke täflade om att bestämma riktningen af den svenska utrikespolitiken — hafva i det svenska rådet orsakerna till det krig med Brandenburg, Danmark och andra makter, hvari Sverige genom franskt inflytande indrogs på 1670-talet, kommit på tal. Detta har gifvit Bengt Oxenstjerna anledning till att affatta och till konung Karl XI öfverlämna, jämte ett inledande bref, en »deduktion», hvari redogöres för åtskilliga vigtigare drag i konungens förmyndares utrikespolitik liksom för utrikespolitikens ledning under konungens egen regering och de grundsatser, som ledt och för tillfället ledde Bengt Oxenstjerna i afseende härpå. Detta bref och denna deduktion äro meddelade i Loenboms samling af »Handlingar till Karl XI:s historia» tredje delen, ss. 65 ff.[1], enligt Loenboms uppgift efter originalen,

[1] Härtill har L. för sin del fogat trenne »allegater» af handlingar, som hafva ett visst samband med B. O:s skrifvelse.

hvilka skola hafva öfverlämnats af Oxenstjerna den 17 maj 1692 i konungens egna händer; efter genomläsningen af dem skall konungen hafva vid ett personligt besök i sin ministers hus återstält dem »med nådigaste utlåtelser». I denna »deduktion» har Oxenstjerna lämnat en tämligen kortfattad redogörelse för anledningen till den beskickning den svenska regeringen i slutet af år 1660 beslöt att afsända till Polen och det sätt, hvarpå beslutet om denna fattades; denna redogörelse vilja vi här skärskåda något närmare[1].

I och för sig borde man ej hafva rätt att i denna »deduktion» vänta sig finna någon särdeles god källa för den tid, hvarom här är fråga. Den är skrifven 32 år efter de händelser den berör; under så lång tid hinna minnen äfven af ganska vigtiga saker att förblekna. Men redan en flyktig genomläsning ger anledning till en vigtigare anmärkning mot densamma. Allt igenom en apologi för Oxenstjernas utrikespolitik, allt igenom beräknad på att visa *hans* nit för fredens bevarande och klokheten af *hans* hållning gent emot främmande makter, öfverflödar den på skarpa och, jag vill tillägga, försåtliga utfall mot dem, som icke delat Oxenstjernas egna åsigter i detta afseende; där vreden i den grad, som här är fallet, styrt en författares penna, har man alltid skäl att med försigtighet mottaga hans uppgifter. En jämförelse mellan den redogörelse, Oxenstjerna lämnar för den svenska utrikespolitiken under här ifrågavarande tid, och de fakta i fråga om denna, som samtida officiella handlingar meddela, är icke ägnad att jäfva befogenheten af en dylik försigtighet.

Först en kort redogörelse för innehållet i här ifråga varande del af B. O:s »deduktion»! Under fredstraktaten i Oliva, där, som bekant, Bengt Oxenstjerna var ett af Sveriges ombud, hafva, berättar denne, tvänne af hans kolleger — han utsätter ej namnen, men att han menar M. G. de la Gardie och Schlippenbach, är uppenbart — påyrkat, att Johan Casimir skulle få behålla titeln konung af Sverige och bruka Sveriges vapen under sin lifstid; detta hade emellertid Oxenstjerna bestämdt motsatt sig, särskildt på grund af Karl Gustafs afgjorda obenägenhet mot ett dylikt medgifvande; på grund häraf hade dessa båda hans kolleger blifvit honom gramse, och han måst utstå mycken förföljelse. Sedan Oliva-freden var afsluten och de svenske legaterna begifvit sig hem, kom B. O. såsom opasslig senare in i riket än de andre. Emellertid hade beslutats, att Schlippenbach skulle afsändas till Polen i ett vigtigt ärende; och en instruktion hade redan affattats för honom af Ehrensten[2] samt förelagts enkedrottningen och riksråden till underskrift; då B. O. ej hört den, förmenade emellertid enkedrottningen och flere af rådet, att den borde uppläsas än en gång för hans räkning. I instruktionen

[1] Vi hafva förut haft tillfälle att beröra den i afhandl. »Svensk-ryska underhandlingar före freden i Kardis 1658—61», s. 96, not 1.

[2] Den bekante slutligen till riksråd befordrade statssekreteraren, som i så hög grad åtnjöt Karl X Gustafs förtroende och af honom liksom sedermera träget anlitades för diplomatisk korrespondens.

stod, att de till Polen utsände legaterna skulle lofva, att en svensk armé af 20,000 man skulle sändas till Preussen vid första öppet vatten, för att hindra kejsarens planer på polska kronan; men härunder var endast en »färga» förborgad; den innersta meningen med den svenska arméns afsändande var att tvinga polackarne att välja en fransk prins till tronföljare, medan ännu Johan Casimir lefde. Detta åter var endast en intrig af polska drottningen, som med Sveriges hjälp ville på Polens tron upphöja hertigen af Enghien, som skulle förmälas med hennes systerdotter; hvad medel denna drottning användt att förmå några af legaterna i Oliva att befordra dessa hennes planer, »var», säger B. O., »mig och flera väl bekant». Genom sina kraftiga föreställningar mot dessa planer hade emellertid B. O. senare lyckats utverka, att de flesta af hans kolleger i rådet skiftat mening och att Schlippenbachs instruktion blef så omändrad, att han skulle »alls intet sluta», utan allenast taga saken »ad referendum». Att Schlippenbach sedan under utresan drunknat, har ansetts mäkta »ominöst». B. O:s hållning i detta fall hade emellertid ådragit honom mycken ovilja. Hans afundsmän i regeringen hade låtit sig angeläget vara att skaffa honom ur riket, och han hade mot sin vilja måst mottaga posten som generalguvernör i Livland.

Så framställer B. O. anledningarne till Schlippenbachs beskickning år 1660 och förhandlingarne om denna i den svenska rådkammaren. Mot denna framställning kunna i sanning icke få anmärkningar göras — och detta såväl i afseende på enstaka detaljuppgifter, som ej minst i afseende på andan af det hela. I det senare fallet kunna vi hänvisa till den utredning af alliansen i fråga, hvilken vi varit i tillfälle att göra vid tecknandet af Sveriges förhållande till Ryssland under denna tid[1]. Det framgår af denna, att det just varit detta förhållande, som vid denna tid i främsta rummet bestämt riktningen af Sveriges utrikespolitik, att den allians med Polen, om hvilken nu talades så mycket i svenska rådet, närmast var afsedd, att skaffa Sverige en snar och förmånlig fred med Ryssland — äfven de ifrigaste förespråkarne för en dylik allians försummade ej att främst framhålla dess nytta i detta afseende — och att tvisten inom rådet icke så mycket rörde sig om, huruvida man borde afsluta en allians med Polen eller ej, som fastmer därom, huruvida ett anfall på Ryssland i förening med Polen vore att föredraga framför försök till en fredlig uppgörelse med tsaren. Men icke med ett ord omnämner B. O. Sveriges förhållande till Ryssland; redan detta måste göra hans framställning i högsta grad skef. Att alliansen, frånsedt det syfte, som nyss nämnts, äfven var ämnad att förhindra, det en österrikisk — liksom äfven en brandenburgsk eller rysk — furste vunne tronföljden i Polen, är visst, liksom ock, att detta blef dess hufvudändamål, sedan förhållandet till Ryssland afgjordt antagit en fredligare karakter. Säkert är äfven, att drottning Marie Louise, Johan Casimirs gemål, arbetat på att vinna Polens krona åt en fransk

[1] Ofvan anf. st. VI, ss. 92 ff.

prins, och det finnes ingen anledning att betvifla, att hon, intagen, som hon vid denna tid var, af den häftigaste ovilja mot Österrike, gärna velat begagna sig af Sveriges hjälp för att främja sina intressen. Men — man må för öfrigt bedöma alliansplanen i fråga huru som hälst — den rättvisan måste man göra den svenska regeringen, att den ingalunda ämnat att låna sig till ett verktyg för den polska drottningens planer; snarare tyda alla tecken därpå, att den velat begagna sig af den benägenhet för en allians, som man ansåg finnas i Polen, för att i detta land — och i nödfall äfven mot detsamma — främja Sveriges intressen[1].

Det är emellertid ej mot den svenska regeringens flertal, B. O. egentligen vänder sig, det är mot tvänne af dess medlemmar Schlippenbach och De la Gardie, han riktar de skarpaste anklagelser, hvilka kulminera i den tämligen genomskinliga beskyllningen, att de tagit mutor af drottningen i Polen för att befrämja hennes intressen i Sverige. *Ett* faktum framgår af denna B. O:s framställning: mellan honom och hans båda nämnda kolleger vid Oliva-traktaten har rådt ett spändt förhållande, hvilket ej upphört under den följande tiden och som ännu genljuder i B. O:s öfver 30 år efter denna fred nedskrifna »deduktion» — en bland de många yttringar af den splitets ande, som besjälade Karl XI:s förmyndareregering. För öfrigt är det ostridigt, att Schlippenbach visat sig intresserad af en allians med Polen; hvad De la Gardie beträffar, har äfven han varit böjd för en sådan, ehuru visst icke i så hög grad, som den förre[2]. Det torde icke behöfva påpekas, att detta förhållande icke innebär något *bevis* för sanningen af B. O:s beskyllningar, och det finnes för öfrigt i dessa herrars uppförande, i den mån vi varit i tillfälle att inhämta kännedom därom, intet, som *förhindrar* det antagandet, att deras vota för en allians bestämts af hänsynen till Sveriges intressen; tämligen säkert är å andra sidan, att de icke visste, huru ringa benägenheten inom Polen för en allians med Sverige egentligen var, en sak som däremot för B. O. på den tid, han skref sin »deduktion», naturligtvis var fullständigt känd. *Afgöras* kan denna fråga icke utan ett närmare studium af Oliva-freden, sannolikt icke utan forskningar i polska arkiv. Men före anställandet af sådana forskningar bör man icke lita på uppgifter af den halt, att begäret att få höra »altera pars» nästan med oemotståndlig makt griper den, som tager del af dem;

---

[1] I instruktionen för Claes Tott vid dennes beskickning till Frankrike — på hvilken beskicknings framgång, som bekant, alliansen med Polen var ämnad att ytterst bero — stod, att, om Österrike mot de fleste polackars vilja lyckades påtruga Polen en tronföljare efter sitt sinne, Sverige skulle börja krig mot understöd af Frankrike i subsidier; men skulle Österrike lyckas genomdrifva ett val i sitt intresse och Sverige i denna sak få »minsta parten» af polackarne på sin sida, måste Frankrike understödja det icke blott med penningar, utan äfven med trupper. Instruktionen, dat. 9 april 1661, i riksregistraturet.

[2] De la Gardies ståndpunkt i denna fråga synes i självfva verket hafva varit af samma vacklande art, varit utmärkt af samma svängningar mellan skälen »pro» och skälen »contra» som karakterisera denne statsman i allmänhet.

— ett begär, för hvars tillfredsställande visserligen stora, kanske oöfvervinnerliga svårigheter möta.

Men är det svårt att i detta fall kontrollera B. O:s uppgifter, så är det däremot synnerligen lätt i afseende på andra detaljer i hans framställning. Det är icke riktigt, då B. O. uppger, att han kom senare till Sverige efter freden i Oliva än hans kolleger. Visserligen deltager De la Gardie redan den 7 juni i ett rådssammanträde; men medan B. O. själf den 14 aug. är närvarande i rådkammaren, afsänder Schlippenbach, hvilken stannat kvar i Preussen hufvudsakligen i och för utväxlingen af ratifikationerna på fredsslutet i Oliva, ännu den 18 s. m. ett bref till regeringen från Danzig[1] och är först den 31 närvarande i en rådssession[2]. Något beslut att afsända Schlippenbach till Polen har icke blifvit fattadt före B. O:s ankomst till Sverige, någon instruktion för denne icke utfärdats hvarken af det ena eller andra innehållet; att någon sådan på enkedrottningens och några riksråds anmaning upplästs i rådet för att gifva B. O. tillfälle att uttala sig häröfver, visar sig icke vid studiet af rådsprotokollen, — en sådan uppgift är dessutom redan vederlagd därigenom, att B. O. kom tidigare hem än Schlippenbach själf. Att B. O. icke kunde hafva utverkat ändringar i en instruktion, som aldrig funnits till, faller af sig själf. Då B. O. säger, att Schlippenbachs drunkning förefallit »ominös», kan ju detta vara mycket möjligt; säkert är emellertid, att detta »omen» ej verkat mera afskräckande, än att regeringen utan att, så vidt man kan märka, några nämnvärda protester höjts häremot ofördröjligen ersatte Schlippenbach med Sten Bjelke och Gyldenklou och för dessa utfärdade en instruktion, i hufvudsak liklydande med Schlippenbachs. Således finner man i »B. O:s deduktion» en serie af uppgifter, hvilka, om de icke till fullkomlig oigenkännlighet förvrida de verkliga förhållandena, dock vanställa dem i högsta grad. Ett vill jag här tillägga. Då B. O. framställer sig som ledaren för oppositionen mot alliansplanerna eller rent af såsom den ende egentliga oppositionsmannen, torde detta få tillskrifvas en hos menniskor ju icke så alldeles ovanlig själföfverskattning. Genomläsningen af rådsprotokollen från denna tid har hos författaren icke framkallat det intryck, att B. O. framför åtskilliga andra skulle åstadkommit den utgång alliansfrågan fick; snarare har dennes hållning härutinnan förefallit långt mindre fast än åtskilliga andras af samma parti.

Ganska värdelös såsom källa för 1660 års svenska utrikespolitik, måste man sålunda efter vårt förmenande anse denna B. O:s deduktion vara. Den har emellertid utöfvat ett icke obetydligt inflytande på våra häfdaforskares behandling af denna. Tham i de båda ar-

[1] Se detta bref i »Svenske legaternas till Oliviske Fredstractaten bref», riksarkivets samling af Polonica.

[2] Hvad det fjärde af de svenska sändebuden i Oliva, Gyldenklou, beträffar, känner jag icke hans vistelseort vid denna tid. Det förefaller dock troligt, att han uppehöll sig i Pommern, i hvars hofrätt han nu var president och där han i alla händelser vistades senare på året.

beten, hvari han skildrat tiden i fråga[1], Fryxell[2] och F. F. Carlson[3] i sina kända historiska arbeten hafva alla begagnat »deduktionen», de båda förstnämnda under citerande af densamma. Till *ett* gemensamt misstag har denna förledt dem. I den svenska rådkammaren var alliansen under år 1660 hufvudsakligen tvänne gånger på tal; den ena i början af juni i samband med frågan om »afdankningen» af de värfvade trupper, som under krigen stått i svensk tjänst, men genom frederna i Oliva och Köpenhamn blifvit lediga; man tänkte sig nu kunna använda dem för att i förening med Polen framtvinga en snar och förmånlig fred med Ryssland; — den andra gången under hösten efter Schlippenbachs hemkomst och under riksdagens samvaro, hvars utlåtande i frågan man i juni beslutat att inhämta. Alla de ofvannämnda författarne hafva nu antagit, att det var i juni, som B. O. deltog i aliansfrågans behandling; ett misstag, förklarligt på grund af beskaffenheten af B. O:s »deduktion», men som lätt borde kunnat undvikas, då de af samma författare använda rådsprotokollen tydligt visa, att B. O. vid denna tid ej varit närvarande i rådet. Hos Carlson har detta misstag föranledt andra. Han har i riksregistraturet påträffat en skrifvelse till Schlippenbach, daterad den 26 juni 1660; denna har af honom ansetts vara den instruktion, på hvars slutliga lydelse B. O. påstår sig i så hög grad hafva inverkat. Den är emellertid endast ett bref till Schlippenbach, hvari regeringen underrättar honom om, att den tillsvidare beslutat att låta allansplanerna falla; — ett resultat af de straxt förut i rådet hållna öfverläggningarne om dessa, i hvilka, såsom nämndt, B. O. ej tagit del[4].

Men för öfrigt är det egendomligt att se, på huru olika sätt »deduktionen» i fråga användts af de särskilda författarne. Fryxell har helt och hållet satt sin lit till densamma och rent af lagt den till grund för sin framställning af aliansfrågans behandling i den svenska regeringen. För honom är det drottningen af Polen, som »tros» på ett eller annat sätt hafva vunnit Schlippenbach och »möjligen M. G. De la Gardie själf» för planen, att Sverige skulle skicka 20,000 man till Polen under förevändning att skydda Polen mot Österrikes förmenta eröfringslystnad, medan den verkliga afsigten var att tvinga Polen att välja hertigen af Enghien. När Fryxell då i rådsprotokollen den 7, 8, 9, 16 juni, hvilka han här citerar, oupphörligen funnit förhållandet till Ryssland vara på tal, har han på egen hand dragit slutsatsen, att Schlippenbach (sic!) och De la Gardie, hvilka nu hemkommit och börjat arbeta för polska drottningens planer, skulle för att göra saken »mera smaklig och betaga

---

[1] Nämligen i sitt stora arbete: Bidrag till svenska riksdagarnes och regeringsformernas historia, hvaraf häftet 1 utkom 1845, och i den år 1848 utgifna skriften: Quæ a tutoribus Caroli XI — cum exteris populis sint acta.

[2] Del XIII, ss. 52 f.

[3] Del II, ss. 135 f. 180.

[4] Med detta misstag sammanhänger uppgiften (s. 136) att S:s afresa blef fördröjd till efter riksdagens slut, hvilken jämte andra uppgifter synes utvisa, att C. ansett S. vid denna tid hafva varit i Sverige.

den utseendet af ett nytt krig» föregifvit, att man »endast skulle med Polen förena sig till utförandet af ryska fejden» — detta vid en tidpunkt, då Sverige utan fråga befann sig i ett högst osäkert förhållande till Ryssland och då det »ryska väsendet» afgjordt i främsta rummet lade beslag på den svenska regeringens uppmärksamhet!!! Med en försigtighet, under hvilken misstron synes lysa fram, hafva däremot Tham och Carlson, begagnat sig af »deduktionen», hvilken visserligen förledt dem till de ofvan anförda misstagen, men som eljest knappast kan sägas hafva gifvit färg åt deras framställning.

Och i sanning — en sådan försigtighet är väl på sin plats. Då Bengt Oxenstjerna i det bref till sin konung, hvarmed han beledsagade denna »deduktion», anhåller, att denne ville vara »så mild, att denna välmenande skriften ej måtte komma till andras cognition och omdöme», — en anhållan, som denne synes hafva uppfylt — så kan man ha skäl att fråga, huruvida denna hans önskan hade sin grund så mycket däri, att han, som han själf säger, ville »undfly fast mera vidlyftighet och deras vrånga uttydning, som ej finna deras räkning vid, att sanningen kommer i dagsljuset» som däri, att han ej mäktade fullt »maintenera», hvad han »i så måtto avancerade» — hvilket han förnekar. Ty både Schlippenbach och De la Gardie — för att blott tala om den del af »deduktionen», hvarom här varit fråga — voro visserligen döda, men ännu lefde nog en och annan, som ur eget minne — eller ur rådsprotokollen — skulle kunnat anföra ett och annat, som möjligen för Bengt Oxenstjerna skulle hafva tett sig som en »vrång uttydning», men hvarigenom helt säkert, mera än hvad som skett genom hans »deduktion», sanningen »kommit i dagsljuset».

John E. Nordwall.

Philip Sadlers beskickning till Siebenbürgen 1626.

I en detta år utgifven och försvarad akademisk afhandling[1] har licentiaten KARL WIBLING lämnat en intressant inblick i en del af vår historia, som torde få räknas till de sällan beaktade, ja rent af mörka partierna af henne: våra diplomatiska och militära förbindelser med Siebenbürgen (Transsylvanien). Det var under det trettioåriga krigets tid, i kampen mot en gemensam fiende, katolicismen, förkroppsligad i huset Habsburg, som de till läge, språk och sed från hvarandra så vidt skilda folken svenskar och ungrare sträfvade att

[1] »Sveriges förhållande till Siebenbürgen 1623—1648» (211 s. 8:o, Lund 1890. Pris 2 kr. 50 öre).

räcka hvarandra handen. Den, som härvid gjorde första närmandet, var Siebenbürgens furste Bethlen Gabor, mannen med de vidtsväfvande politiska planerna. »Redan 1623», berättar hr Wibling efter Hurter, »sökte denne genom Mansfeld träda i förbindelse med Sverige». Under åren 1624 och 1625 affärdade Bethlen Gabor sändebud, som skulle träda i direkta underhandlingar med Gustaf II Adolf, men det är osäkert huruvida dessa nådde bestämmelseorten. Om en af dessa beskickningar (af 1624) vet man alldeles bestämdt, att den föll i polackernas händer. »Anledningen till den ringa kännedom man eger om dessa första underhandlingar torde bero därpå», säger hr Wibling, »att de utskickade fått i uppdrag att afhandla allting muntligt.» Ett jämförelsevis tämligen rikhaltigt materiel föreligger däremot i fråga om de underhandlingar, som 1626 drefvos emellan Sverige och Siebenbürgen genom den tyskfödde, från Sverige såsom diplomatisk agent afsände kungl. sekreteraren och öfversten *Philip Sadler*. Först och främst hafva vi i behåll rikskansleren A. Oxenstiernas egenhändigt uppsatta koncept till promemoria[1] (»Liber memorialis») för Sadler och tvänne »Mandata» rörande hans resa samt ett bref från Gustaf II Adolf till Bethlen Gabor, hvilket skulle tjäna såsom kreditiv för Sadler[2]. Nu skulle det väl vara möjligt, att trots sådana förberedelser beskickningen aldrig sattes i verket[3] eller att den afsände genom några omständigheter ej nådde sin resas mål. Hr Wibling kan med hänvisning till Bethlen Gabors svar till Sadler (tryckt i »Collectio Camerariana» och »Rel. Venet. cum princ. Gabr. Bethl.») styrka, att Sadler verkligen utförde sin beskickning. Ännu närmare till hands liggande bevis finnas emellertid att tillgå. Själf refererar hr Wibling (s. 16) Gustaf Adolfs i riksarkivet befintliga »Resolutio»[4], dat. Dirschau d. $^{14}/_{24}$ juli 1626, med anledning af Bethlen Gabors d. $^{13}/_{23}$ maj s. å. i Alba Julia (Gyula Fehervár) gifna förklaring »internuntio S. R. M:tis», utan att dock särskildt betona, att denne »internuntius» var just Sadler. Vidare erbjuder riksarkivet tvänne handlingar, som skulle häfva alla tvifvel om den Sadlerska beskickningens verklighet, förutsatt att några sådana skulle på allvar framställas. Bägge dessa handlingar förvaras numera i serien »Transsylvanica». Bägge äro egenhändiga bref från Sadler till rikskansleren, det ena är dateradt Berlin d. 27 mars 1626, det andra[5] är dagtecknadt

[1] Denna promemoria finnes tryckt i »A. Oxenstiernas skrifter och brefvexling» Förra afdelningen, I, sid. 525.

[2] Sistnämnda 3 handl. finnas bland »Transsylvanica» i riksarkivet. I denna samling finnes äfven en utskrift af Oxenstiernas promemoria. Tiden för dessa handlingars uppsättande torde säkrast böra förläggas till febr. 1626. Ingen af dem är daterad, men ett par af dem bär ortbeteckningen »Revaliæ», och Gustaf Adolf vistades under loppet af febr. 1626 i Reval. Det latinska och tyska registraturet upptager också ett för Sadler d. 8 febr. i Reval utfärdadt pass.

[3] Genom missuppfattning af de ord, hvilka utgifvaren af Oxenstiernas skrifter låter åtfölja den ofvannämnda tryckta promemorian föranledes hr Wibling att anse utgifvaren hafva hållit före »att beskickningen inställts» (se Wiblings anf. arb. s. 15, not. 1).

[4] Bland »Transsylvanica».

[5] Hr Wibling, som med prisvärd omsorg tagit vara på riksarkivets tillgångar i fråga om siebenbürgska angelägenheter, har icke kunnat vara i tillfälle att nyttja

Frankfurt a/M d. 31 maj s. å. och innehåller redogörelsen för förloppet af Sadlers mission.

I sitt, på tyska skrifna, bref från Berlin berättar Sadler, att han efter en äfventyrlig färd från Helsingör till Rostock, hvilken drog 8 dagar, d. 25 mars anländt till Berlin. Där skulle han, enligt den ursprungliga planen, för att obemärkt och utan svårigheter under dessa orons tider kunna komma in i Siebenbürgen, hafva slutit sig till den svit, som omgaf prinsessan Katarina af Brandenburg, Gustaf II Adolfs svägerska, Bethlen Gabors trolofvade, på hennes färd till hennes brudgums rike. Prinsessan hade emellertid lämnat Berlin före Sadlers ankomst. Sadler fann det i förstone omöjligt att komma vidare, ty vägarna voro osäkra och passen starkt besatta. Men genom kurfurstliga kammarjunkaren Adam v. Winterfeld skaffade han sig ett pass och därjämte en särskild rekommendationsskrifvelse till grefven af Schwartzenburg, hvarefter han d. 28 mars afreste från Berlin. Resan därifrån till Siebenbürgen, där han d. 19 april 1626 vid Udvarhely sammanträffade med Bethlen Gabor, vistelsen och underhandlingarna därstädes samt affärden därifrån skildrar Sadler i det senare brefvet, som är affattadt på latin, till stor del i chiffer. Denna redogörelse är, skulle jag tro, den första med säkerhet styrkta officiella depesch, som svenskt sändebud aflämnat om Siebenbürgen. Då härtill kommer, att de afhandlade frågorna voro af synnerlig vigt, att depeschen sprider ett ganska karaktäristiskt ljus öfver den vanskliga politiska ställning de siebenbürgske herskarna intogo, i synnerhet om de hade någon dådkraft och ärelystnad, och slutligen att handlingen ej nyttjats af de forskare, som sysslat med historien om Sveriges och Siebenbürgens diplomatiska förbindelser med hvarandra, så torde det ej anses oförenligt med tidskriftens uppgift att meddela detta Ph. Sadlers bref[1]:

Illustrissime Domine, Domine gratiosissime.

Nisi Deus negotium hoc tueretur, et fatales Suecorum manus Germaniæ imminerent, nunquam huc usque pervenissem; per diversas terras, variasque linguas inter feroces gentes et latrociniis asuetas solus oberro, felici quidem cursu, sed immiti labore, et in me ipsum magis sæviente, quam latronum manus valuissent. Per quatuordecim dies ex Alba Julia Francofurtum instar rabidi canis me proripui, maligno correptus morbo, at ad stuporem hominum me sustinui. Nunc cum natura debilitata, vires consumptæ sint, totus decumbo, per triduum ne calamum regere potens. Eo solo tamen infelix, quod in officio Regis et pro Causa Communi non octoduum adhuc naturæ vim facere licet. Berolino ab Electori Brandenburgico litteris munitoriis instructus 28. Martii

---

detta bref, emedan det först helt nyligen införlifvats med en af de dokumentserier, som utgöra fyndorter för forskare i hithörande ämne. Brefvet har förut haft sin plats i ett gammalt band med rubriken »Tyske åtskillige personers bref» i samlingen »Acta historica».

[1] Vid dechiffreringen af brefvet har löjtnant R. Torpadie haft godheten lämna mig sin medverkan.

discessi. Non minori celeritate propriis equis ultra 180 milliaria emensus Serenissimum Transylvaniæ Principem 19. Aprilis in Siculia ad arcem Udwarhell, iter jam rursus Kerestur ingressum offendi, Suamque Serenitatem ex continuato itinere male habentem, ipso meo adventu erexi. Admissus eo statim die, salutavi Suam Serenitatem Regiæ Majestatis nomine, traditisque litteris iisque a Sua Serenitate ut dicebat debita reverentia acceptis perlectisque, jussusque dicere, nihil intermisi, quod ex dignitate Suæ Regiæ Majestatis et meo officio esse videbatur. Princeps contra officiis ac votis concertare. Regias virtutes in coelum tollere, desiderii sui fervorem explicare, negatum hactenus successum incusare, denique omnia dicta et facta ad exprimendum ardentissimum suum in Regiam Suam Majestatem studium, et quam nihil gratius in hoc mundo Suæ Serenitati hac oblatione accidere potuisset, dirigere in eo bonsidebat (!) se ad omnia esse paratum. Ita post deosculatas Principissæ manus traditisque litteris cum salute, cum jam coena esset parata, dimissus Aulæque Præfecto domino a Leuchtmar ut mei optimam curam haberet injunctum, qui etiam inter nobiles Suæ Serenitatis Aulicos me habens vario officii genere me cummulavit. Postero die profecti Segeswarum in Transylvaniam, ibique a Serenissimo Principe 21. Aprilis auditus, solenni forma Suæ Regiæ Majestatis domini mei Clementissimi affectum exposui, vicissim pulcherrimis verbis et reciprocum affectum notantibus, prolixiorique ad negotium meum, si opus fuerit, oblato auxilio onustus discessi.

22. Aprilis pervenimus in Dransk, ubi Sua Serenitas ad maturandam expeditionem meam per triduum commorata. Secreto me bis admisit, et intellecta Suæ Regiæ Majestatis de modo restituendi Germaniam sententia, non tam fortitudinem Suæ Regiæ Majestatis formidabilem quam stupendam prudentiam mirata, prolixe de ea disseruit, illamque nervose discussit Cumque avidis manibus foedus arriperet, in eoque se jam totum acquiescere de felici rerum exitu omnino securus perseveraret, de modo et via ad felicissimam illam conjunctionem perveniendi solum ambigebat. Videbat statum Poloniæ a Sua Regia Majestate ad vivum depictum nihilque facilius esse quam celeribus armis illum obruere. Sed sibi iniquum S. R. M:i soli forsan difficile fore dicebat. Arctissimum ac inviolatum a multis seculis esse Hungaris cum Polonis foedus. Fines ad centum milliaria contermini atque patentes et incursionibus patefacti. Sine commerciorum usu neutrum horum regnorum consistere, nec Hungaros ad bellum Poloniæ inferendum induci posse. Se a rege quidem, nunquam a republica læsum. Decrepitum senem non curare. Sique ita aperto Marte cum Polonis congredi aut S. R. M:i in Polonia occurrere non possit, non se videre S. R. M:tis facilem transitum aut quod interim Causa communis hac mora non extremæ fortunæ objiciatur. Ad hæc etiam S. R. M:is hostem publicum regem, non rempublicam esse. Regis quidem vires exiguæ at non reipubl., quæ semel ad arma coacta numerosissimum equitatum cum non contemnendo peditatu ad fluvium Neper collecto educere et in patentissimis suis campis cuivis hostm (!) et jam firmissimo peditatu constantem (!) occurrere eumque velocis-

simo suo equitatu et indefessis incursionibus feliciter lacessere imo vero conterere possit. Sique Borussia tentenda S. R. M:is peditatui accomoda quantum temporis firmissima oppida et portus sint absumptura. Unum munimentum totam æstatem devoraturum et si omnia ex voto cedant jam Polonos planiciem observaturos, supra et infra Vistulam ad submovendum comeatum extrema quæque tentaturos; imo quod maximum est Causam Communem lamentaturam se hoc modo desertum iri. Sperare ergo Suam Serenitatem Suam Majestatem pro fervore et zelo in rem communem omissa hac via recta per amicorum ditiones in Pomeraniam et Marchiam ituram et se cum Sua S:te sine ulla mora in Silesia juncturam.

Ego insistere priori modo facilitatem negotium perficiendi exagerabam, hostiles ex Polonia impetus nulla admissa inter regem et rempublicam distinctione adumbrabam, hunc hostem, hunc principale membrum Catholicæ Ligæ et latus domus Austriacæ esse. Hoc oppresso, magnum accidere causæ communæ: Nostros Polonicis viribus augeri, Cæsarem distahi (!), Danum lævari. Et quæ plura in invidiam Polonorum adjici poterant. Amicorum etiam rem agebam et portus incapaces tantæ classis arguebam. Princeps contra rempublicam excusare, ejus avocatoria citare, rigorem contra invasores Germaniæ efferre. Inconsultum putabat rempubl. luxu et licentia sua sopitam excitare. Se curaturum, ut regis vires aut exiguæ aut nullæ sint, illeque contra voluntatem suam sedere cogatur. Nec opus esse aut fieri posse, ut se novo bello impliceat. Jam enim Tartarorum canth jussu imperatoris Turcarum octuaginta millibus ejus finibus inhiare, justa castra exercitu quadraginta millium in campis Moldauicis metaturus altera parte duobus in locis ad depredandam Poloniam et Podoliam immissa. Ut ita novo hoc belligerandi modo respublica cogatur justum exercitum contra canthum a Niepe (!) et alios duos volantibus istis opponere. Cæsarem in gratia Polonorum vix legionem abducturum, cum iam nihil utilitatis inde habeat. Nec curandos amicos, imo ad fortiora consilia pro causa communi adigendos. Si vero consulere suis provinciis Sua Reg. Mst velit, amplissimam esse occasionem, si in Silesia ad confinia Poloniæ tam inopinato junctis validissimis exercitibus reipublicæ imponere vellent ut cum S. R. M:e sine omni exceptione justis conditionibus contrahat eidemque satisfaciat, ad quod Princeps extrema sua promittit. Orare ergo et obtestare ut S. R. M. seposita ad tempus Poloniæ cura ad se in Silesiam tendat. Quodsi facere velit, jam conditiones fœderis accepit, sollenniq. juramento ad præconcepta verba se obstrinxit: esse in propria persona justo cum exercitu ad minimum quindecim millium hastatorum circa fines Julii in hostico castra metaturum et in Silesia cum S. R. M:e se conjuncturum. Utramvis Martis aleam subiturum et pro communi caùsa vitam insumpturum. Quod postero die de præsentia baronum a Sonneco et Listiq itemq. Angliæ agentis repetito sacramento coram deo et angelis reiteravit et litteris publicis confirmavit. Hæc cum Serenissimus Princeps aliquot vicibus Darnekciæ et Albæ Juliæ secreto mecum pertractaret, tandem ut Hungaris os obliniret pro forma Transylvaniæ cancellarium

adhibuit cumque multum ie (!) Polonici regis in amicum et affinem suum S. R. M. injures (!) conquestus esset, sententiam ejus et quomodo S. R. M:i succurrendum sit rogavit, eique generalia meæ propositionis proposuit. Qui non parum pro republica Polonica locutus impossibilitatem persuadendi Hungaris bellum adumbrans et in defensivo S. R. M:s bello saltem hærens responsionem ad propositionem meam concipit satis quidem frigido affectu aut, ut acutissimus Princeps interpretabatur, temulento. Ita ut S. S:tas, cum videret me styli illius frigiditatem graviter ferre, et affectum si non prudentiam desiderare, damnatis illis responsorialibus ipse manum suam admoveret et per noctes aliquot quaterniones nativo idiomate conscriberet et per Baronem Listhium mihi exponi curaret. Cumque neminem haberet cui eas concredere posset, Angliæ regis ad aulam ibi agenti Dno Paul a Strasborg ad justum curiæ stilum latino sermone formandas tradidit, amicissimas certe et officiosissimas, nihilque præter heroicum ignem et candorem spirantes. Me interim in ambiguo relicto utrum indefessum S. S:tis studium et ardentissimum erga S. R. M:tem affectum magis admirari an infelicem nationis genium detestari deberem, ut qui proditionis spiritu undique agitatus, incomparabili suo Dno ne amanuensem quidem ad secretiora suppeditaret. Interim cum jam omnia expeditionem meam spectarent, Magni Vezyrii Budensis Legatus Muhazim Beg Solnokcensis advenerat. Qui induncta sibi a Porta Othomannica servitia Principi ad id sollenni diplomate instructo offerebat et quit (!) exercitui suo jam jam ad sexaginta millium militum instructo mandare velit rogabat, cui a Sua S:te injunctum ut ipse vezyrius cum exercitu viginti duorum millium ad Budam consideat, ibiq. fixus Austriacis ditionibus perpetuo terrore incumbat. Bassam vero Bosniæ in Styriam cum decem millibus mittat et reliquos Carinthiam et Carniolam invadere faciat. Nec minus cum octo millibus circa Neuheuselium in Hungaria sub ductu Suæ Serenitatis commissariorum, pedem ponat et ex eo publicis diplomatibus incolis notificet se a Turcarum imperatore adesse, ut antehac sæpius petita auxilia illis præstet et a Tyrannide illos liberet. Qui ergo adhuc ita sunt affecti sine mora ad commissarios S. S:is nomen deferant et fidelitatem promittant, alias ad electum suum regem et dominum igne ferroque pertrahendi. Quæ omnia a legatis gratissimo animo sunt accepta, seq. sine mora effectui daturos nomine Vezyrii stipulati sunt. Quibus dimissis, Princeps existumans fato me ad hanc usque horam detentum, ute, singula co certiora referre possem, cepit noctes diesque de securitate mei itineris esse sollicitus cumque tam diu me ibi commoratum sciret omniaque in Aula invisa essent, noluit me per Poloniam ire aut per Hungariam literas quamvis secretissimis notis scriptas ferre, sed ipse summa cura pastori suo aulico fidissimo Castoviam misit, qui dolio vini impactas mercatori sub gravissimo juramento Brigam usque devehendas tradidit, expectante ibi Suæ Serenitatis cursore, qui ut in puncto eas excipiat, et me præeuntem celeribus equis insequatur, literasque in Sueciam ferat, et vicissim Suæ Regiæ Mtis responsoriales sollicitet, gravissime in mandatis habet. Ita me summa sollicitudine

Serenissimus Princeps Albæ Juliæ $^{14}/_{24}$ Maji aureoque torque donatum honorifice dimisit. Nihilque magis optassem quam uti per quatuordecim dies ex Transylvania gravissimo correptus morbo Francofurtum devectús sum, ita ulterius et in Sueciam semivivus repere possem. Sed cum Deus pro sua voluntate mecum disponat, nolui tamen officio meo deesse, sed litteras has, in febrili æstu scriptas, et ex corrupti cerebri angulis, ut morbus suppeditabat, corrasas per proprium cursorem Hamburgum ad Suæ Regiæ Mtis agentem mittere eumque admonere ut ulterius per extraordinarium cursorem eas in Sueciam expediat. Illustrissimam Vestram Excellentiam humilime orans, ut tam litteras quam stylum excusare et Regiæ Suæ Mti Domino Domino meo omnium clementissimo humilime deferre, meamque invitissimam emansionem apud S. R. M:tem benignissime interpretari velit, Deum devotissime orans, ut Illustrissimam Vestram Excellentiam cum tota familia diu florentem et incolumem conservet, mihique vires restituat et gratiam largiatur Vestram Illustrissimam Excellentiam quantocius salvam videndi eædemque humillima servitia præstandi. Francofurti die 31 Maij Ao 1626.

Cum nesciam, Illustrissime Domine, quomodo opt. Deus de me disponere velit, et litteras Principis nemo præter me, nec nobilis iste in Sueciam destinatus legere possit, necessarium duxi clavem et notos huc adjicere. Est autem clavis regia illa Adolphus triplici zyphra notata: scribatur nomen regium genuinis suis litteris compleaturque omnibus alphabethi literis: prima notetur 46. 47. 48., duodecima 79. 80. 81., decima tertia quæ erit litera primæ opposita 10. 11. 12. et ultima 43. 44. 45. Ibi nulla zyphra bis ponetur, sed triplici variatione omnem hominis memoriam excedet.

Illustrissimæ Excellentiæ Vræ
devotissimus subjectus
Ph. S.
m. p.

Th. Westrin.

Underrättelser.

— Fil. doktor Arvid Ahnfelt afled i Köpenhamn den 17 sistlidne februari vid 45 års ålder. Ursprungligen literaturhistoriker egnade han sig längre fram med ifver åt den literär-historiska biografien samt publikationen af historiska memoirer, bref m. m. d., hvarvid han dock något för mycket leddes af smaken för det raffinerade och pikanta, hofvens och aristokratiens *chronique scandaleuse.* Bland hans arbeten märkas »Tankar och löjen af J. H. Thomander», »L. F. Rääf och hans literära umgängeskrets», »M. J. Crusenstolpe, hans galleri af

samtida och hans literära korrespondens» (1880), »Ur svenska hofvets och aristokratiens lif» I—VII (1880—83), »Från Europas hof, dess furstehus och aristokrati» I—III (1883—84).

— Professorn i romersk vältalighet och poesi A. T. LYSANDER afled den 25 sistlidne april nära 68 år gammal. Utom en mängd estetiska och literärhistoriska skrifter har han äfven utgifvit ett föredrag öfver *Karl XII:s betydelse.*

— Literatören P. J. LINDAL afled i hufvudstaden den 17 sistlidne april. Han var mycket intresserad för historiskt-arkeologiska ämnen och har särskildt till Upplands Fornminnesförenings tidskriftshäften lemnat flera bidrag af sådant innehåll, så t. ex. om uppländska runstenar, om »Upplands ortnamn», »Uppländska ortbeskrifningar», »Mynt präglade i Uppsala» o. s. v.

— *Letterstedtska föreningen* har beviljat doc. O. A. DANIELSSON 600 kr. som understöd för en resa till Italien för undersökning af fornitaliska handskrifter och kand. B. ENEQVIST 500 kr. för att i Köpenhamn studera Gotlands historia; äfven har Föreningen inbjudit professorn i historia vid Kristiania universitet LUDVIG DAAE att nästkommande höst i Stockholm hålla föreläsningar i nordisk historia.

— Med rektorsprogrammet vid professor D. Davidsons installation i sitt ämbete uti Uppsala den 12 sistlidne maj följa äfven *Upsala universitets konstitutioner af år 1655* med några inledande ord för första gången utgifna af CLAES ANNERSTEDT.

— *Akademiska afhandlingar.* För den filosofiska gradens vinnande ha i Uppsala under vårterminen utgifvits och försvarats följande afhandlingar: den 5 mars *Svensk-ryska underhandlingar före freden i Kardis (1658—1661)* af J. NORDVALL, den 17 maj *Studier rörande ministeransvarigheten* af R. KJELLÉN och den 30 maj *Den svenske konungens domsrätt och formerna för dess utöfning under medeltiden, I* af K. H. KARLSSON. Dessutom har fil. doktor K. V. KEY-ÅBERG den 3 maj försvarat en akademisk afhandling med titeln *De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Storbritannien under Gustaf IV Adolfs krig mot Napoleon intill konventionen i Stralsund den 7 september 1807.* — I Lund har för filosofiska graden utgifvits och den 19 april försvarats en afhandling af C. WIBLING *Om Sveriges förhållande till Siebenbürgen 1623—1648* samt för juridiska doktorsgraden en afhandling *Om mantalet* af G. THULIN.

— Vid *Svenska literatursällskapets* årsmöte i Uppsala den 24 mars höll vice-bibliotekarien L. BYGDÉN ett föredrag om Fale Bure och den vid detta namn knutna historiska mytbildningen. Upphofvet är enligt talaren att söka i en folksägen från Medelpad, som bildats kring en verklig personlighet från 1300-talet och dennes grafsten.

— Första häftet af ett samlingsverk *Gotländska slägter, Genealogiska och biografiska anteckningar* (43 sid. 4:o. Nybergska bokh. Visby) af A. KINBERG har nyligen utkommit. Det upptager både in-

hemska och till Gotland inflyttade slägter, är uppstäldt i tabellform och meddelar stundom utförligare biografiska notiser, så bl. a. öfver »Stenbocks kurir» Johan Ahlbom, som till Stockholm bragte underrättelsen om segern vid Helsingborg 1710. Häftet upptager bokstafven *A* samt början på *B* (Agrell—Bahr).

— Af urkundsverket *Sveriges traktater med främmande magter* har femte delens första häfte (160 sid.) utkommit. Det omfattar åren 1572—1609, sålunda nästan hela Johan III:s samt Sigismunds och största delen af Karl IX:s regeringstid. Man finner här traktaten vid Tevsina med Ryssland med biakter samt dessutom åtskilliga fördrag dels med nämnda makt, dels med Danmark och med tyska stater. Verket närmar sig sålunda med stora steg det världshistoriska skedet af Sveriges internationella förbindelser.

— Vid Stenbocksfesten i Helsingborg till minne af slaget den 28 februari 1710 hölls af v. lektor N. F. Lilliestråle ett föredrag, som sedan utkommit under titeln *Magnus Stenbock och slaget vid Helsingborg* (15 sid.) och innehåller en kort på de nyaste källorna grundad framställning af slagets förlopp.

— Vår geografiska tidskrift *Ymer* bjuder i tionde årgångens första häfte sina läsare en artikel, på hvilken historien väl kunde ställa större anspråk än geografien. Under titeln *Tvenne italienska resande i Sverige på Karl XI:s tid* meddelar bibliotekarien Elof Tegnér en redogörelse för tvänne italienarnes resebeskrifningar från vårt land. Den ene, grefve Lorenzo Magalotti, toskansk hofman, diplomat och författare, besökte Sverige 1674, den andre, markisen Bichi, 1696. Utom beskrifningar på landet och sederna, ha de båda resenärerna, hvilkas samhällsställning beredde dem tillträde till hofvet och de högsta kretsarne, äfven lemnat teckningar af de personer, med hvilka de kommo i beröring, teckningar, som måhända äro sanna, men icke alltid smickrande. Det hela förtjenar väl att läsas.

— Professor Gustaf Storm i Kristiania har i senaste häfte af Arkiv för Nordisk Filologi behandlat betydelsen af det bekanta ordet *Ginnungagap* i mytologien och geografien. I förra hänseendet betecknas därmed det kaotiska urämnet hvarur världen skapades och hvaraf den omgafs; i senare hänseende det okända som vidtog, där de kända landen och hafven slutade. Man finner också att ju mer de geografiska kunskaperna vidgades, desto längre bort flyttades namnet och begreppet, som slutligen en gång funnit plats på en karta. Till sist yttrar sig förf. om den åsigt, som i denna Tidskrift förlidet år uttalades i samma fråga och försvarar mot densamma sin mening.

— I *Borgå* har man nyligen återfunnit i enskild ego en samling historiska handskrifter, till en stor del från 1800-talets början, särskildt 1809 och tiden närmast därefter, men äfven äldre, så relationer och anteckningar från 1788—90 och 1808/09 års krig, samt en större mängd handlingar rörande den stora ofredens tid 1710—1722. Samlingen lärer ha bildats af biskop M. J. Alopæus († 1818).

— *Montpelliers högskolas 600-årsfest* har nyligen firats; jämväl svenska högskolorna äro till festen inbjudna, och den yngsta af dessa, Stockholms, har, genom prof. G. Mittag-Leffler, i dessa dagar utgifvit ett särskildt festband, tillegnadt Montpellier-jubiléet, innehållande sex matematiska afhandlingar af lärare och lärjungar vid Stockholms högskola.

Detta föranleder oss att erinra om äldre svenska förbindelser med Montpellier.

Ett ganska vackert vittnesbörd om den från 1100-talet existerande (det påfliga *stiftelsebrefvet* är dateradt den 22 maj 1290) Montpellierska medicinska skolans goda anseende i Sverige *för mer än fem hundra år sedan* bära följande rader ur en af vår medeltids romaner på knittelvers, *Ivan Lejonriddaren*, öfversatt »aff valske tungo ok a vart maal» på drottn. Eufemias anordning (1303). Herr Ivan berättas det, kämpade med två troll, »diäflasynir», och fick i sista stund hjelp af sitt tacksamma lejon:

»thet slår bort axlena af hans (djeflasonens) lif
»som hon vore skuren af med en knif
tho at (om än) han visar till Momppaler
ok bjuder silff ok gull okär,
Han kan der ej den mästare få
som honom thet sår nu läka må.»

Hänvisningen till Montpellier är svenskt original, ty den finnes endast i den svenska och den därifrån omskrifna danska öfversättningen.

Uti Montpellier har ock den i våra häfder väl bekante diplomaten och rådsherren JOHAN ADLER SALVIUS studerat medicin, han ämnade nämligen i ungdomen blifva läkare. Antagligen finnas bland den medicinska fakultetens alumner andra svenske män, men deras namn äro icke samlade. Utländska fakulteter försågo oss med medicine-doktorer, först uteslutande, sedan i rätt stark proportion mot våra egna universiteter, ända in i förra seklets senare hälft.

Men den medicinska fakulteten i Montpellier har ett svenskt minne af annan art. Dess bibliotek besitter nämligen ett *Drottning-Kristina-Arkiv* i tjugotvå folioband.

»Habent sua fata libelli» — så äfven arkivalier.

Drottning Kristinas universalarfving, kardinal Azzolino, öfverlefde henne endast några månader, hans brorson och arfving sålde drottningens bibliotek och handskriftssamling till påfven Alexander VIII, som lät i Vatikanen uppställa hvad han däraf behöll och skänkte resten till sin nevö, kardinal Ottoboni. Till det bortskänkta hörde ifrågavarande brefsamling, som senare öfvergick till kardinal Albani och tillhörde samma familj och en liknämnd kardinal år 1798, då franska republiken besatte Rom. Kardinal Albanis egendom konfiskerades af republikens regering och vid försäljningen inropades åtskilligt af en fransk officer, bosatt i trakten af Montpellier. Bibliotekarien vid »École de Medicine» i Montpellier fick snart kännedom om att en stor samling af Drottning Kristinas bref och uppsatser befann sig

bland den honom bekante officerns nyförvärfvade arkivalier, han blef ifrig att få den i offentlig ego och lyckades förmå inrikesministern Chaptel att godkänna samlingens inköp för fakultetens bibliotek, 1804. Så blef den inköpt för 4000 francs, så småningom äfven bunden och katalogiserad:

»N:o 258. Quinze volumes in folio sur papier (Manuscrits de la Reine Christine).

N:o 259. Sept volumes in folio sur papier (Sentenze della Regina).»

Vi känna ej, hvem som först förde underrättelse till norden om detta Kristina-arkiv, men under senare hälften af 1840-talet ryktades det i Stockholm genom meddelanden af både läkaren Carl Santesson och historico-estetikern F. Cygnæus, hvilka båda på ort och ställe tagit det i skärskådan. Den senare utgaf 1848 i Helsingfors *Bidrag till de Nordeuropeiska folkslagens historia*, däri han berättar om sig själf, »utgifvaren»: »mången vårnatt, döf för sången af näktergalen, som i Montpelliers herrliga parker slog invid hans fönster, hade han öra endast för anderösterna, hvilka underbart förnummos ur den snart i tvenne århundraden redan Högstsaliga Drottn. Christinas omenskligt kakografiska hieroglyfer». Efter klagomål hos undervisningsministern öfver bibliotekariens oginhet hade Cygnæus verkligen fått tillstånd att »consulter les manuscrits, chez vous, en dehors des heures de lecture publique», som ministern svarade, och det synes således som försakelsen af näktergalens sång icke endast vore en fras. Men hvarken 1848-års bidrag eller förf:s senare verksamhet gaf allmänheten något resultat däraf. Lyckligare för vetenskapen och literaturen är det, att prof. M. WEIBULL under ett senare skede tagit de Montpellier'ska handskrifterna i skärskådan.

Bland för dessa intresserade svenskar var äfven svenske ministern i Italien och Spanien J. W. Bergman, som för helsans skull vistades i Montpellier — liksom otaliga svenskar före och efter honom (bland hvilka vi endast erinra om Gustaf III:s yngste bror, hertig Fredrik Adolf, som dog i Montpellier 1802). Ministern Bergman uppmanade under sina besök i Montpellier f. d. svenske konsuln i Barcelona, W. J. S. Westzynthius, som bosatt sig där, att genomgå och förteckna Kristina-arkivet i medicinska biblioteket. Detta gjorde han ock, så godt han kunde, och öfverlemnade 1878 den prydliga katalogen till svenska utrikes kabinettet, hvarifrån den tillstäldes Kongl. Biblioteket. Katalogen utgör en stor foliovolym, i chagrin-band och guldsnitt, och refererar innehållet af hvarje bref i de 15 volymerna (»N:o 258»), men om de 7 (»N:o 259») uppger den endast att de innehålla »des versions nombreuses des pensées de la Reine Christine, dont bien des éditions ont été publiées sous des titres divers». — Brefven omfatta egentligen tiden 1660—89, äro skrifna på franska och italienska, med få undantag. Koncept, original och kopior vexla. Åtskilliga lakuner finnas. Samtliga bref och handlingar uppgingo, när de af Westzynthius katalogiserades, till 3016 nummer. (*H. W.*)

— Af den genom förre baierske arkivchefen F. v. Löher grundade *Archivalische Zeitschrift* har första bandet af *Neue Folge* utkommit, utgifvet af baierska riksarkivet i München. Det innehåller bland annat en redogörelse för frågor och uppgifter ställda under åren 1882—1889 vid statspröfningarna för inträde uti arkivtjenst i Baiern.

— Ett nytt samlingsverk för tysk historia har, under titel *Bibliothek deutscher Geschichte*, börjat utgifvas på Cottas förlag i Stuttgart, till planen motsvarande »Illustrerad svensk historia», försåvidt arbetet är fördeladt på flere författare, hvilka fått hvar sin period att bearbeta, men naturligtvis mycket vidlyftigare och utan illustrationer. Afdelningarna äro 14, de flesta beräknade på flere band. Bland de redan utkomna delarna märkas första bandet af »Tysk historia under motreformationens och trettioåriga krigets tidehvarf» af MORITZ RITTER samt ett halfband af Fredrik den stores historia af REINHOLD KOSER.

— Den engelska historikern S. GARDINER har under titeln *The constitutional documents of the puritan revolution 1628—1660* utgifvit en ordnad samling af de statsrättsliga urkunder, som gälla denna period af författningsstriden uti England.

— För sina förträffliga bidrag till medeltidens kulturhistoria berömmes ett arbete af engelsmannen A. JESSOPP, *The coming of the Friars and other historical Essays* (1889). Utom tiggarmunkarnes ankomst, behandlas här »Bylif för 600 år sedan», »Hvardagslif i ett medeltidens kloster», »Svarta döden i Ostangeln», »Grundandet af ett universitet» m. m.

Stanislaus Poniatovskis berättelse om sina öden tillsammans med Karl XII.

Den polska slägten Poniatovski anses härstamma från Italien. I Polen intog den länge en tämligen obemärkt ställning, men i början af 1700-talet blef dess namn genom en af slägtens medlemmar ryktbart och i tre generationer har den sedan spelat en stor, man kan nästan säga en europeisk roll. Det var Karl XII:s tappre och ridderlige följeslagare Stanislaus den äldre, som först beredde namnet anseende och glans. Hans son, den yngre Stanislaus, var Polens siste konung. En sonson, Josef Poniatovski, kämpade under Napoleon I för Polens frihet, deltog i slaget vid Leipzig 1813 och utnämndes på slagfältet till fransk marskalk, men drunknade under reträtten i den lilla floden Elster. Ridderliga egenskaper, tapperhet, personlig skönhet och älskvärdhet utmärkte alla slägtens medlemmar, karaktärens styrka hade ej i lika hög grad kommit dem till del.

I furstl. Czartoryskiska biblioteket i Krakau förvaras en handskrift, innehållande början till den äldre Stanislaus Poniatovskis memoirer eller berättelser om sina öden. De äro nedskrifna tämligen sent eller först år 1734. Af denna handskrift har numera professor H. Hjärne för ett tiotal år sedan tagit en afskrift, som jämte andra af honom gjorda afskrifter öfverlemnats till Riksarkivet och där förvaras. Berättelsen handlar hufvudsakligen om Poniatovskis verksamhet i svensk tjenst. Tyvärr är handskriften ofullbordad; den räcker blott till början af Poniatovskis verksamhet i Konstantinopel, där han bedref Karl XII:s hemliga diplomati, med stor skicklighet efter allt hvad man kan finna. Om hans senare verksamhet, under turkarnes första krig med ryssarne, under de följande underhandlingarna i Turkiet och under de sista åren intill Karl XII:s död innehåller handskriften ingenting. Fragmentariska som dessa memoirer sålunda

äro, ha de dock ansetts förtjena att bekantgöras. Språket är franska[1]; öfversättningen är verkställd af fröken Anna Lönnrot.

Hvad författaren har att berätta om sin ungdom och första uppfostran meddela vi endast i utdrag. Han föddes i palatinatet Krakau år 1677. Föräldrarne voro Frans Ciolek Poniatovski och Helena Ligcza Nieviarovska; det är hans egen utsago. Enligt en annan uppgift skulle han emellertid vara son till en furst Sapieha och en judinna och adopterats af en adelsman i huset Sapiehas tjenst vid namn Poniatovski. Med nämnda furstehus har han i hvarje fall stått i mycket nära förbindelse.

Vid tretton års ålder skickades Stanislaus jämte en äldre broder till Wien för att lära sig tyska språket och få se den stora världen. Efter tvänne år ämnade fadren låta de båda ynglingarne få företaga vidsträcktare resor. De begäfvo sig i stället i hemlighet till Ungern för att deltaga i kriget mot turkarne, först efteråt bedjande fadren om tillstånd därtill. De gjorde till en början tjenst som volontärer. Snart funno de emellertid en beskyddare i den polske generalen Sapieha, som erbjöd dem sitt bord och åt den äldre af bröderna gaf en fänrikstjenst vid sitt infanteriregemente. Med detta regemente gick den äldre brodren snart till Italien; den yngre stannade kvar i Ungern, fortfarande beskyddad af furst Sapieha, som efter någon tid gaf honom ett kompani vid ett annat regemente. Under prins Eugens befäl deltog han sedermera i det stora slaget vid Zenta.

Efter freden i Carlovitz återvände Stanislaus tillsammans med furst Sapieha till Litthauen. Här utbröto snart de s. k. Sapiehiska oroligheterna eller striderna mellan magnaterna med bröderna Sapieha i spetsen och den mindre adeln. Sapieherna blefvo till en början slagna och måste söka skydd hos fränder i självfva Polen, där konung August tagit parti emot dem. Det var vid den tiden svenskarne efter öfvergången af Dyna togo Kurland i besittning och nalkades det egentliga Polen. Hos den svenske konungen beslöto Sapieherna att söka skydd, när de ej i Polen funno den hjälp de hade hoppats på, och till honom af-

[1] Franska titeln lyder: »Mémoire ou plutôt une relation du palatin de Masovie des événéments de sa vie depuis la sortie de chez lui, faite sur la requisition de sa famille 1734 22 de janvier». — Tilläggen i noter eller inom klammer äro af Red.

sände de därföre ett bud. Det var den unge Stanislaus Poniatovski. Vi låta honom härefter med egna ord berätta om sina äfventyr.

* * *

Poniatovskis resa hölls ganska hemlig, ehuru den länge varit påtänkt. Han kom lyckligt till Kurland, där han blef väl mottagen af svenske konungen, isynnerhet som han vid sin första audiens träffade prinsen af Sachsen Gotha, hvilken i Ungern hade lärt känna honom såsom en officer af någon förtjenst, med afseende särskildt fäst på hans ungdom. Han återvände med gynsamt svar. Konungen af Sverige lät till och med sina trupper rycka in i Samogitien.

När polske konungen åter fick se Poniatovski vid hofvet och fått höra att han varit hos svenske konungen, frågade han honom själf om hans resa, men beslöt, då han af svaren icke kunde få reda på någonting, att låta gripa honom samt skicka honom till Königstein. Lyckligtvis blef Poniatovski varnad och drog sig genast tillbaka till palatinatet Krakau, i afsigt att därifrån bege sig till Tyskland, där han hade en mäktig beskyddare i fursten af Salm, kejsar Josefs förre guvernör. Men på storgeneralens och storskattmästaren Sapiehas böner att icke öfvergifva dem i deras nöd ändrade han beslut och lemnade kejsarens tjenst för att såsom öfverste inträda i Litthauens. I hela Polen talade man vid den tiden om ingenting annat än de litthauiska oroligheterna och om svenska kriget. Man sammankallade en utomordentlig riksdag i Varsjav, dels för att inveckla Polen i detta krig, dels för att förlika de stridande partierna i Litthauen. Men riksdagen afbröts genom malteserriddaren Pac, och allt förblef som förut. De sachsiska trupperna stannade i Polen på landets bekostnad; Sapieherna beslöto då att öppet söka skydd hos svenske konungen. Litthauens storskattmästare kallade Poniatovski till Varsjav. Han fann vid sin ankomst beslutet fattadt. Några dagar därefter begåfvo sig också Sapieherna, efter att af storkrongeneralen Jablonovski hafva mottagit en eskort af 400 hästar, på väg till sin beskyddare midt på ljusa dagen i konungens, sachsarnes och hela Polens åsyn. H. Maj:t var mycket förtörnad, men i efterhand, öfver att ej ha hindrat dem.

Så snart de nalkades svenske konungen vid Samogitiens gräns, skickades Poniatovski för att bedja denne utsätta en mötesplats. Konungen bestämde Jur[gen]borg, dit de ock på utsatt tid begåfvo sig[1]. De mottogos med öppna armar och fingo konungens löfte, att han icke skulle sluta kriget, förrän han återinsatt dem i alla deras egendomar, ämbeten och rättigheter, men han förklarade på samma gång, att man måste besluta sig för att afsätta konungen, hvilken så öppet handlade i strid mot pacta conventa (konungaförsäkran) och mot lagarna. Då de framställde många svårigheter vid utförandet

[1] Det var den 21 mars 1702.

af denna plan, svarade konungen på latin med dessa få ord: ego semel dic et fac. Efter denna mycket korta rådplägning skildes man åt, och konungen gaf hären befallning att rycka fram [1]. Poniatovski behöll han hos sig, och alltifrån den stunden lemnade denne honom icke; han hade lyckan att få vara vid konungens sida i alla dennes ärorika aktioner.

Då svenske konungen ryckt fram till Olita, fick han underrättelse om general Jablonovskis död [den 24 mars], en händelse, som väckte beklagande hos svenskarne, på grund af mannens förtjenster och den fasthet, hvarmed han satte sig emot svenska kriget trots polske konungens anbud, och hindrade trupperna under sitt befäl att förena sig med sachsarne. Storfältherrevärdigheten gafs åt palatinen af Krakau Potocki, och dennes tjenst gafs åt storskattmästaren Lubomirski, men den förre fick ej länge njuta af sin värdighet, ty tio dagar därefter afled han. Den lediga tjensten gafs då åt Lubomirski, och dennes plats åt palatinen af Betz, Sieniavski, båda två mycket tillgifna konung August. Svenske konungen fortsatte sin marsch mot Varsjav, kvarlemnande i Litthauen under general Mörner och storgeneralen Sapieha en truppstyrka mot starosten af Samogitien Oginskis trupper, hvilken sistnämnde tillhörde polske konungens parti. Litthauens skattmästare följde svenske konungen.

Då krigsfaran för hvarje dag blef mera hotande, skickade polska riksdagen till svenske konungen en beskickning bestående af palatinen af Kalisz Lipski, palatinen af Vitepsk Kryszpin, polske öfverköksmästaren grefve Tarlo samt starosten Oginski, i afsikt att hejda hans marsch och försöka åstadkomma en förlikning. De fingo audiens hos konung Karl två mil från Grodno, men allt svar de fingo var, att konungen af Sverige stadd på marsch, icke kunde stanna för att underhandla med kommissarier från ett parti i republiken, då han visste, att ett annat hade andra åsikter. Efter framkomsten till Varsjav lät svenske konungen slå en bro öfver Veichseln och sände bud efter kardinal Radziejovski. Sedan svårigheterna för dennes resa utjämnats, begaf han sig i väg åtföljd af storskattmästaren, grefve Leszczynski, en herre af stort anseende, på grund af tusen framstående egenskaper, och måg till aflidne storgeneralen Jablonovski, till följd hvaraf han hyste samma republikanska tänkesätt och samma nit om sitt fäderneslands lagar och frihet som denne.

Deras första besök egde rum i Praga. De blefvo mycket nådigt mottagna af konungen och hade med honom en konferens i Uiazdovska baden. De ville öfvertala konungen till moderation genom att föreställa honom, huru liten styrka han hade emot den talrika armé, som konungen af Polen sammandrog vid Krakau. Men svenske konungen litade på sin rättvisa sak och beslöt att afgöra tvisten med svärdsudden. Räknande på sina krigares tapperhet kunde han icke afvändas genom desse två herrars föreställningar; efter att i stället

---

[1] Jämf. Carlson, Sveriges Hist. under konungarne af det Pfalz. huset VII, s. 71.

ha uppmuntrat dem att göra hvad som höfdes goda medborgare och republikaner skildes han från dem i sämja och vänskap, fullföljande sin egen plan och låtande sina trupper tåga i små dagsresor mot Krakau.

När man försporde sachsarnes rörelser med en styrka af 22,000 man förutom en kår af kronarmén, skref skattmästaren Sapieha i samråd med grefve Piper, utan konungens vetskap till general Mörner, öfvertygad att denne icke hade mycket att göra i Litthauen, där Sapieha ensam kunde hålla stånd mot Oginski, att han skulle rycka fram med sin kår och förena sig med konungen, för att ej denne med en handfull folk skulle blottställa sig mot en här af 30,000 man.

Svenske konungen fortsatte sin marsch, men på 15 mils afstånd från Krakau vid Kielce fann han sina trupper tämligen uttröttade, hvarför han gjorde 8 dagars halt. Grefve Piper och storskattmästaren af Litthauen tillstodo då för konungen hvad de hade gjort med afseende på Mörner. Konungen upptog denna underrättelse till en början rätt illa, men lugnade sig snart i betraktande af deras nit och goda afsikter, stridslusten fick dock öfverhand, utan att han visste huruvida general Mörner var nära eller fjärran, och order gafs om uppbrott. Underrättelse om general Mörners anryckande kom emellertid mycket lägligt; dagen före slaget vid Klissov förenade han sig med konungen en mil från Pinczov, där sachsiska hären hade lägrat sig.

Konung August utskickade en trupp af 250 ryttare för att kunskapa, hvilka, tack vare skogarnes skydd, kunde falla öfver svenskarnes lägervakt. De rönte emellertid ett kraftigt motstånd, kastades öfver ända och förföljdes ända till ett bakhåll, som sachsarne kvarlemnat i skogen. Några sachsiska fångar berättade, att armén stod på blott $1^{1}/_{2}$ mils afstånd, hvilket i hög grad gladde konungen, som hoppades på kamp och seger. Han förkunnade först nyheten för sin här och lifvade hvar och en genom eget exempel till tapperhet, försäkrande, att man endast hade att välja mellan att segra eller dö. På natten gaf han själf vid midnattstid signal till uppbrott och när han fått alla på benen, lät han i daggryningen hären marschera. Kl. 10 på morgonen kom han i åsyn af det fientliga lägret och försökte själf, efter att ha rekognoserat fiendernas ställning, att angripa dem från den lämpligaste punkten. Han sökte att komma dit fram på deras venstra flygel, men den sumpiga marken hindrade honom att utföra sin plan. Han lät därför göra halft venster om, för att angripa dem på högra sidan, tågande med hären längs de fiendtliga linierna, hvilka skyddades af träsket, som tycktes vara otillgängligt.

Denna manöver gaf fienden tid att bilda slagordning och till en början att med 36 kanoner beskjuta svenskarne, hvilka blott hade två små signalkanoner.

Sedan order gifvits å ömse sidor, började drabbningen på sachsarnes högra flygel. Polackarne och grefve Fleming gjorde första angreppet, men redan efter första gevärssalvan drogo sig polackarne åt sidan, och grefve Fleming blef tillbakaslagen. Han återkom emellertid och förnyade tre gånger sitt angrepp med nytt kavalleri.

Det sachsiska infanteriet betäckt af frisiskt rytteri sammandrabbade med det svenska. När de efter en ömsesidig salva närmade sig och angrepo hvarandra med värjan i hand, kunde ingenting motstå svenskarne. Sachsarnes högra flygel, som bättre kände terrängen än svenskarne, öfvergick emellertid träsket, som syntes de senare impraktikabelt, och angrep venstra flygeln, men möttes här af kraftigt motstånd, och drabbningen blef allmän. Sachsiska armén sökte, slagen på alla håll, sin räddning i flykten. Nära 2,000 gjordes till fångar; på valplatsen stannade nära 5,000. Läger och tross med stora rikedomar och hela krigskassan tillföllo segrarne, liksom äfven artilleriet. Bland fiendens bagage tog man mer än 200 vagnar uppfylda af officerarnes hustrur. De rönte mycken artighet hos svenskarne, som långt ifrån att låta plundra dem sökte förströ dem i deras fångenskap. För mycken uppmärksamhet å officerarnes sida för detta vackra byte kom dock konungen att frukta för deras förvekligande, och som han själf för öfrigt ej ville besväras af kvinnfolk, lät han under en eskort på 200 ryttare ledsaga dem till Schlesiens gräns och gifva dem friheten.

Man fann icke rådligt förfölja fienden för att icke förderfva rytteriet, som redan var ytterligt utmattadt. Konungen kvarstannade på valplatsen, dels för att låta hären hvila ut, dels för att vidtaga ytterligare anordningar och vårda sina sårade, hvilkas antal uppgick till omkring 900, och begrafva sina omkring 1,400 döde, bland hvilka befann sig hertigen af Holstein, som djupt saknades af konungen, sin svåger. Under 500 mans bevakning kvarlemnades de sårade i slottet Pinczov, beläget en mil från slagfältet, och konungen stälde tåget mot Krakau efter att hafva fått underrättelse om att friska sachsiska trupper på 7,000 man anländt till härens förstärkning samt att Krakau satte sig i försvarsskick.

Då konungen af Polen erfor att den svenske konungen var i antågande, ansåg han icke rådligt att invänta segrarne utan beslöt att styra kosan mot Tarnovs bergstrakter. Vid underrättelsen därom togo svenskarne vägen åt samma håll, men lyckades endast upphinna fiendens eftertrupp vid floden Raba. Denna eftertrupp tog sin tillflykt till en skog, lemnande några trossvagnar i sticket. För att gifva sina trupper en välbehöflig hvila tågade konungen till Krakau och stannade någon tid i staden och dess omgifningar. Han råkade där genom en olyckshändelse få sitt högra ben krossadt ofvanför knäet, i det hans häst med full fart rusade mot stängerna till general Stenbocks tält [1]. Före slaget vid Klissov hade han befalt grefve Gyllenstierna att med de pommerska trupperna förena sig med honom, men då desse anlände, nöjde han sig med att låta dem passera revy och skickade dem tillbaka dit, hvarifrån de kommit, emedan han ansåg sig icke hafva behof af dem.

Under den tid konungen af Sverige egnade sig åt hvilan, inträngde sachsarne i landet och förlade sitt infanteri till Thorn, som

[1] Händelsen berättas något olika hos Carlson, anf. arb. s. 136.

då var en väl befästad stad. Så snart underrättelsen därom nådde svenske konungens öron, bröt han upp från Krakau och marscherade på Varsjav, oaktadt han ännu icke var återstäld från sitt fall af hästen, och vägarne i anseende till vintern voro nästan ofarbara. Som svårigheterna att färdas under denna tid på året voro mycket stora, tog han emellertid sitt högqvarter i Lubnice [Lublin] och beslöt att där invänta vårens ankomst.

De trupper, som återvändt till Pommern, förlorade 200 man, hvilka skilda från den öfriga hären, blifvit tillfångatagne af soldater, tillhöriga kronarmén. Då detta kommit till konungens vetskap, sände han Poniatovski till Leopol [Lemberg] för att hos general Lubomirski anhålla om fångarnes befriande under hotelse att i händelse af vägran konungen skulle sända en afdelning svenska soldater för att i grund förstöra och nedbränna alla generalens ståtliga ryska jordagods. Alla polske konungens anhängare voro för tillfället samlade till rådplägning i Leopol. Det oaktadt förstod Poniatovski så väl dölja sina förehafvanden och lyckades uträtta sitt ärende, så att endast åtta dagar senare de 200 fångne dragonerna, väpnade och till häst, sändes tillbaka till konungen.

Då våren kom, lät konungen hären rycka fram mot Varsjav. Men då han fick veta, att en trupp sachsare befann sig i närheten af Pultusk, skyndade han, i spetsen för några regementen, att angripa dem, hvarvid han måste passera flera svåra ställen stundom till och med simmande. Generalerna Beust och S:t Paul tillfångatogos tillika med flere sachsiske officerare och en stor mängd soldater. Återstoden af fienderna flydde in i Preussen och till Thorn. Efter att hafva samlat hela sin styrka marscherade konungen mot denna fästning, där 8,000 man sachsiskt infanteri inneslutit sig, men som tillräckligt artilleri saknades, nödgades han förvandla belägringen till en blokad, som räckte nästan hela sommaren. Inemot hösten anlände emellertid det stora artilleriet från Sverige, och så snart de första bomberna afslungats mot staden, och svenskarne sålunda tillkännagifvit sin afsigt att öppna löpgrafvar, anhöll den sachsiske generalen att få kapitulera, hvilket konungen dock bestämdt vägrade. Fienden måste följaktligen gifva sig på nåd och onåd [den 4 okt. 1703]. Alla skickades som fångar till Sverige, där de fleste trädde i krigstjenst och utmärkte sig för trohet och tapperhet. Det tycktes som om fälttåget skulle vara afslutadt med eröfringen af Thorn, men innan konungen tog vinterkvarter i Ermeland, visade han sig utanför Elbing, som intogs nästan utan motstånd [den 1 dec. 1703].

Under det belägringen af Thorn pågick, sammankallade polske konungen en utomordentlig riksdag till Lublin. De deputerade från Stor-Polen fingo emellertid icke tillträde, emedan de medförde för konungen ogynsamma instruktioner. Detta väckte sådan förbittring inom denna provins att vid den landtdag, som där hölls och till hvilken grefve Poniatovski skickades af svenske konungen, genom bemedling af vänner och medverkan af grefve Sapieha, en konfederation bildades under marskalk Bronicz mot lagarnes undertryckande

och det våld, som öfvats mot de deputerade. Konfederationen utlät sig med ganska stor häftighet, hvarvid emellertid konungen af Polen ännu skonades; man gjorde nämligen det förbehållet, att man förenade sig för att upprätthålla konung och lag, men *salvo vinculo pactorum conventorum*. Detta förbehåll behagade högeligen svenske konungen och kom honom att gynna Stor-Polens handlingssätt. Exemplet följdes af andra palatinat, hvilka samlades i Varsjav för att där bilda en allmän konfederation. Det är vid denna tid man började tänka på exvinculationen [konungens afsättning], hvartill lagarne berättigade, och se sig om efter en person, den där egde nödiga förutsättningar för att intaga tronen. Hela Stor-Polen och äfven de andra palatinaten vände sina blickar mot prins Jakob Sobieski. Församlingen i Varsjav blef talrik, då man börjat förhandlingarne med den allmänna konfederationens myndighet och i närvaro af kardinal Radziejovski och många senatorer och adelsmän; svenske konungen ditsände deputerade med besvär mot polske konungen, hvilken egenmäktigt utan samråd med republiken och utan anledning till klagomål infallit i hans provinser, börjat ett orättmätigt krig och därefter velat sluta fördrag på republikens bekostnad med uppoffring af dess provinser. Sedan konfederationen undersökt alla dessa autentiska klagomål, till hvilkas styrkande originalhandlingar framvisades, skred den till exvinculationen och faststälde dag för en församling till anställande af nytt val. Då konungen af Polen fick underrättelse härom, lät han med kejsarens tillstånd på vägen till Breslau gripa furstarne Jakob och Konstantin samt föra dem fångna först till Leipzig och sedan till Königstein. Furst Alexander, hvilken icke åtföljt sina bröder, vågade icke lemna Breslau, förrän svenske konungen låtit hemta honom med en eskort, som ledsagade honom till Varsjav. Då furst Jakob icke mera kunde komma ifråga, voro ständerna ganska hågade att uppsätta furst Alexander på tronen. Emellertid infann sig palatinen af Posen, som sedan valdes till Polens konung, i Heilsberg för att med svenske konungen rådgöra om den politiska ställningen. Efter åtskilliga rådplägningar vände palatinen tillbaka till Varsjav, där såväl han som kardinalen och alla de som befunno sig i staden gjorde sitt bästa att förmå furst Alexander att emottaga kronan. Då denne emellertid visade sig obeveklig, hoppades de, att svenske konungen lättare skulle kunna öfvertala honom, helst han själf begaf sig till Heilsberg för att tacka denne för hans beskydd. Vid hans ankomst till staden mottog konungen honom på det nådigaste sätt och sökte medelst högtidliga löften om bistånd öfvertala honom, men då han såg sig ur stånd att böja hans hårdnackenhet, försäkrade han honom det oaktadt om sitt beskydd samt lät honom slippa att återvända till Varsjav. Hans afslag bedröfvade hela församlingen. Konungen af Sverige, som emellertid icke afstod från fullföljandet af sina planer, uppmanade genom en skrifvelse församlingen i Varsjav att icke förlora modet utan vända sina tankar åt annat håll. Kardinal Radziejovski, som afgaf svar, föreslog hertigen af Lothringen i tanke att denne gynnades af hofvet i Wien och ville han sända grefve

Poniatovski till denne furste för att framlägga förslaget för honom. Svenske konungen bevisade emellertid så ovedersägligt för primas, hvilka olägenheter för Polen valet af en främling skulle föra med sig, påpekande nödvändigheten af att taga en inhemsk konung, att kardinalen gaf efter. Men det gälde att på förhand komma öfverens om en valkandidat och sedan förmå ständerna att antaga densamme. Han skref till svenske konungen, att han såg endast tre personer som kunde sättas i fråga, antingen en politiker, en rik eller en ärlig man. Med politikern menade han storgeneralen Lubomirski, med den rike furst Radzivil, Litthauens kansler, och med den ärlige mannen palatinen af Posen, grefve Leszczynski. Konungens svar utgjordes endast af de tre gånger upprepade orden »den ärlige mannen». Det stora anseende, som grefve Leszczynski åtnjöt såväl i Stor-Polen som i hela landet, gjorde att då detta den svenske konungens svar nådde allmänhetens öron, gladdes alla och ehuru valperioden ännu icke infallit, var grefven redan utkorad i hvars och ens hjärta; kardinalen själf yttrade offentligt, att det var Guds finger som utpekat honom. Kardinalen hyste emellertid sedan någon tid tillbaka planen att förmäla sin slägting kronmunskänken Tovianski med äldsta dottern till storgeneralen Lubomirski, men då han icke själf lyckats åvägabringa denna förening, bad han palatinen af Posen åtaga sig saken med den påföljd, att endast få dagar därefter resultatet blef det allra bästa för kardinalen, hvilken icke blott fick sin brorsons anhållan framstäld utan äfven dagen för bröllopet utsatt och förmälningen strax därefter ingången. Från detta ögonblick ändrade kardinalen taktik och började fundera på att uppsätta på Polens tron sin brorsons svärfar storgeneralen Lubomirski. För det ändamålet sammankallade han ett senatus consilium, där han påpekade nödvändigheten af att utse en kandidat, enär valtiden närmade sig. Som generalen var såväl kastellan i Krakau som förste lekmannasenator, tog han ordet och började ursäkta sig med att han vore sjuklig, trött och gammal samt att han icke ansåge sig lämplig till att bära konungavärdighetens börda. Storskattmästaren i Litthauen Sapieha, som fann hans ursäkter löjliga, afbröt honom sägande: »min herre, gör er inga bekymmer, ingen tänker på att välja er». Detta gjorde kardinalen ytterst uppbragt, och senatus consilium upplöstes, utan att något beslut blifvit fattadt.

Under denna mellantid upsattes pacta conventa. Då tiden för valet inföll, började sammanträden hållas på valfältet. Svenske konungen låg med sin här vid Blonie i närheten af Varsjav för att skydda valet. Kardinalen, som var misslynt öfver att ingen understödde hans planer på storgeneralen, undvek att infinna sig. Men då den afgörande dagen kom, uppmanade generalförsamlingen palatinen af Posen och grefve Poniatovski att inbjuda kardinalen att göra utnämningen. Palatinen infann sig också hos kardinalen och bad honom med anförande af alla upptänkliga skäl att närvara vid en handling, till hvilken han själf tagit initiativet. Han lofvade till och med att söka förmå alla sina vänner att rösta på den kardinalen

önskade. Långt ifrån att lyssna till hans föreställningar mottog kardinalen honom på det mest högdragna och stolta sätt, sägande att han vore ännu för ung att eftersträfva konungavärdigheten och att i hans närhet funnes många, som flere gånger gjutit sitt blod för fosterlandet. Då palatinen hörde det talet, antog han i sin tur en stolt ton, påtog sin hufvudbonad och sade till kardinalen, att han kommit till honom i de bästa afsigter för att gynna hans planer och hade aldrig väntat att blifva upplexad på ett så föraktfullt sätt. Som han insåg, att hans eminens icke var i stånd att taga reson, förklarade han sig inför generalförsamlingen skola redogöra för resultatet af sitt besök. Han hoppades äfven, att kardinalen, som nu visade sig så stolt, följande dag skulle nödgas kyssa klädningsfållen på honom, såsom sin laglige konung. Hvarpå han aflägsnade sig smällande häftigt igen dörren. Vid återkomsten till generalförsamlingen redogjorde han i korthet och utan öfverdrift för kardinalens vägran med den påföljd, att den förbittrade adeln genast ville skynda till kardinalen för att i handling visa honom sitt trots. Palatinen lyckades emellertid afvända detta, men alla yrkade ifrigt, att valet skulle påskyndas och förmådde biskopen af Posen att skrida till utnämnande af palatinen af Posen grefve Leszczynski. Biskopen upprepade då enligt sedvänja trenne gånger frågan om alla vore ense i valet af palatinen, och då alla med en mun ropade: »Lefve konung Stanislaus Leszczynski!» utkorade han honom till Polens konung. När lugnet i någon mån blifvit återställdt, framträdde två ombud från palatinatet Podlachien, Jeruzalski och Gasovski, slägten Sapiehas kreatur, och anhöllo om tillåtelse att få taga till orda. Då detta blifvit dem beviljadt, sade de sig icke hafva något att invända mot konung Stanislai person; dock önskade de, på det församlingen måtte blifva fulltaligare, att man inväntade åtskilliga deras medbröders ankomst. De begärde därför några dagars uppskof på uppmaning af storskattmästar Sapieha, hvilken hyste en hemlig afund mot den nyvalde konungen. Han visste dessutom, att storgeneralen sändt hemliga order att rycka fram till kronarmén, som bestod af adeln under befäl af hans bror storkammarherre Lubomirski och hans brorson kvartermästaren (obozny), också en Lubomirski, på det att de anländande soldaterna i förening med adeln skulle blifva de bestämmande vid valet, och väntade för öfrigt att en splittring skulle inträffa. På dessa grunder hoppades han, att adeln för att undvika söndring skulle välja en tredje person, hvilken då skulle blifva han själf eller hans son, pisarz [»skrifvare»] i Litthauen. Dessa planer misslyckades emellertid, och ehuru adeln var okunnig om deras ändamål, vägrade den bestämdt att gifva sitt samtycke till det begärda uppskofvet. De två ombuden lugnades, hvarefter förhandlingarne kunde återupptagas. Det är på dessa nu nämda protester, som konung August och hans parti så ofta beropat sig. Nu skedde proklamationen, hvarefter alla begåfvo sig till S:t Johannes' kyrka, där te deum sjöngs och tacksägelse gjordes för det enstämmiga valet [den 2 juli 1704].

Vid återkomsten från kyrkan fann konung Stanislaus vid trappan till sitt palats Leszno kardinalens brorson, hvilken på knä anropade honom om tillgift för kardinalen, som själf följande dag skulle infinna sig för att betyga konungen sin underdåniga hyllning. Han yttrade därvid bland annat, att han vore ett förloradt barn, hvarpå konungen svarade, att han trodde honom vara, icke ett förloradt barn men ett hitte-barn. Dessa ord hade en hemlig dubbelmening, som uppväckte stor munterhet bland de närvarande. Konung Stanislaus steg sedan till häst för att begifva sig till svenske konungen i Blonie. Innan han hunnit till ort och ställe, mötte han emellertid konungen af Sverige, hvilken brutit upp för att själf hembära sina lyckönskningar. Vid detta de båda konungarnes sammanträffande vexlades talrika löften och försäkringar om vänskap. Konungen af Polen fortsatte färden fram till Blonie oaktadt invändningar från svenske konungen, hvilken nödvändigt ville ledsaga honom tillbaka till Varsjav; det han ock följande dag gjorde. Vid konungens återkomst infann sig kardinalen åtföljd af storgeneralen i kungl. slottet för att tusen gånger bedja om tillgift för sitt handlingssätt, hvilken ock blef honom beviljad af fursten, som har det mest älskvärda sinnelag man gärna kan tänka sig.

Kronarmén, d. v. s. det polska rytteriet, bestående af 5,000 man, begaf sig några dagar därefter till Varsjav, där alla utan undantag erkände konung Stanislaus som laglig konung och denne lät till dem utbetala dubbel sold. Alla tycktes nöjda och glada, och man tänkte icke på annat än fester och lustbarheter.

Vid underrättelsen om att general Mazepa i spetsen för en här af 40,000 man närmade sig Leopol, tågade svenske konungen med sina trupper till hans möte, kvarlemnande hos konungen af Polen grefve Horn, svensk general och ambassadör, jämte tvänne andra herrar.

Under denna tid, då allt artade sig fredligt, fick konung Stanislaus från Storpolen budskap att sachsiska hären inbrutit i Posen och där anfallit några svenska regementen, som stodo under befäl af general Meyerfeld [den 9 aug. 1704]. Han beslöt då genast att med kärnan af kronarmén skynda till dessas undsättning, men när han befann sig på blott fyra mils afstånd från Varsjav, nådde honom redan en annan underrättelse, nämligen att ytterligare en armékår med kosackerna ryckte mot Varsjav, där hans gemål och moder jämte kardinalen och flere herrar för tillfället uppehöllo sig. Konungen såg sig nu tvungen att vända om för att vidtaga nödiga anstalter för drottningens, sin moders, kardinalens och alla de öfrigas affärd på vägen åt Dantzig[1]. Då detta väl skett, vände sig konungen mot fienden. Emellertid hann han knappast komma på 6 mils afstånd från Varsjav, på andra sidan Veichsel, förrän han fick veta, att några hundra svenskar, utskickade för att indrifva proviant, blifvit slagne vid Latovicz af den sachsiske generalen Brandt och kosackerna[2], hvilka i talrika skaror

[1] De stannade i Elbing.

[2] Syftar på major Anders Leijonhjelm och hans missöde. Se Norberg, K. Carl XII:s hist. I, sid. 537.

åtföljde hären. Då de båda härarne befunno sig på föga afstånd från hvarandra, endast skilda åt genom en skog, började storgeneralen Lubomirski uppställa i slagordning sina trupper, hvilka såsom det tycktes, voro i godt stånd och själfve hågade till strid. Men under det storgeneralen sålunda skenbarligen lade i dagen nit och trohet, kunde man, på grund af den långsamhet, hvarmed han gick till väga, lätteligen se, att hans afsigter voro föga uppriktiga. Då konungen emellertid önskade draga fördel af härens goda sinnesstämning, befalde han grefve Poniatovski att med några af trupperna rekognosera fienden och om möjligt locka honom till en strid, som skulle föra honom närmare den polska hufvudhären. Rekognoseringstrupperna som synbarligen mottagit hemliga order af sin general, gjorde, sedan de väl kommit midt in i skogen, falskt alarm och började, utan att fienden kommit inom synhåll, aflossa några pistolskott, hvarefter de genast i största hast togo till reträtten, lemnande efter sig grefve Poniatovski, som endast ledsagades af några sina tjenare. Då grefven insåg omöjligheten af att återförena de flyende under sitt befäl, begaf han sig ensam genom skogen för att rekognosera fienden, hvilken han fann sysselsatt äfven den med att uppställa hären till strid. Som han emellertid ingenting kunde uträtta med blott ett tiotal ryttare, vände han tillbaka till konungen, hvilken redan erhållit underrättelse om hans föregifna död.

Innan hans återkomst hade storgeneralen rådt till att sända kron-kvartermästaren (obozny) Lubomirski för att i egenskap af gammal vän underhandla med general Brandt. Detta råd, som gillades af konungen, blef också följdt till sorg för alla rättänkande. Vid herr kvartermästarens återkomst var storgeneralen af den meningen, att packningen och de 150 svenskar, som utgjorde konungens lifvakt, skulle öfvergifvas under förevändning, att de skulle vara till hinder för den öfriga hären, som borde söka kringgå fienden för att fortsätta tåget mot Leopol, där man trodde, att svenske konungen uppehöll sig.

General Brandt som å sin sida icke heller vågade alltför mycket lita på de sina, fattade ett liknande beslut, nämligen att i skogen passera förbi fienden och fullfölja sitt tåg i riktning mot Varsjav. Denna plan var emellertid alldeles obekant för polske konungen. Vid mörkrets inbrott lät konungen kalla till sig grefve Poniatovski, hvilken han befalde att så fort som möjligt uppsöka svenske konungen för att underrätta denne om den belägenhet, i hvilken han befann sig, samt upplysa honom att på storgeneralens trohet föga vore att lita, enär konungen med säkerhet visste, att generalen hade i sinnet att försäkra sig om konungens person genom att aflägsna hans svenska lifvakt, för att på detta sätt skaffa sig fred med konung August. Grefve Poniatovski, som genast begaf sig åstad, kom lyckligt och väl förbi alla de fiendtliga trupperna och inträffade i Leopol hos svenske konungen, hvilken tvänne dagar förut genom stormning och utan ringaste manspillan bemäktigat sig staden. Som denna krigshändelse emellertid var af ganska stor betydelse, torde man icke

kunna undgå att här om densamma lemna några närmare detaljer.

Då svenske konungen i Javorov mottagit underrättelsen om fiendens tåg till Varsjav, fattade han i förstone det beslutet, att vända tillbaka dit, men när palatinen af Kalisz, Galecki, som befann sig i Leopol, då svenske konungen sände några trupper för att där hemta proviant, gifvit dessa det förmätna svaret, att han väl kunde bjuda på kulor och krut, men icke på lifsmedel, blef konungen uppbragt och tågade i spetsen för drabanterna och några dragonregementen mot staden, dit han anlände följande dag efter att hafva marscherat hela natten. Sedan man rekognoserat fästningen och den sidan, där kapucinerklostret är beläget, befunnits vara den lämpligaste punkten för en stormning, skred man till verket. Med användande af några plankor lyckades konungen bestiga fästningsvallen, hvarvid endast tio man gingo förlorade. Han gjorde sig sedan till herre öfver staden [den 27 aug. 1704], hvilken han emellertid redan efter åtta dagar lemnade, för att på uppmaning af grefve Poniatovski begifva sig till Varsjav, dit hären tågade i tre kolonner. Långt ifrån att motsätta sig detta, sedan han en gång blifvit tillbakaslagen vid ett anfall som han under natten ville företaga i närheten af Leopol, drog sig den ryktbare kosackhöfdingen Mazepa undan till Volhynien, oaktadt han hade en här på 40 tusen man till sitt förfogande.

Konung Stanislaus hade redan ryckt fram till Vysock i närheten af Jaroslav, där han förenade sig med svenske konungen [den 5 sept. 1704]. Storgeneralen Lubomirski, som dragit sig tillbaka till sina gods vid Rzeszov, sände sina ursäkter till konung Stanislaus, sägande att hans klena hälsa hindrade honom att åtfölja konungen. Samtidigt därmed skickade han också bud till konung August för att hos honom anhålla om fred och tillgift, hvilket också genast beviljades honom, oaktadt han icke lyckats i sin plan att bemäktiga sig konung Stanislai person.

Under tåget till Varsjav tilldrog sig ingenting anmärkningsvärdt, med undantag af att konung August passat på tillfälle att sätta sig i besittning af slottet i Varsjav, där generalen grefve Horn inneslutit sig tillika med 300 svenskar, biskopen af Posen och två af hans kolleger, ambassadörerna Palmenberg och Wachschlager. Som grefven insåg att allt motstånd vore fruktlöst, då ingen hjälp vore att förvänta, kapitulerade han och erhöll af konung August tillåtelse att uppsöka svenske konungen, sin herre. Denne mottog honom emellertid icke särdeles nådigt, alldenstund han ansåg, att generalen icke bort aflägsna sig, ej heller dela sina trupper för att söka proviant, då han visste att fienden nalkades, och då nu general Horn rosade konung Augusts ädelmod och talade om det nådiga bemötande han rönt af honom, genmälde svenske konungen, att alldenstuud generalen trifdes så väl hos konung August och dessutom vore hans krigsfånge, kunde han till honom återvända; och detta nödgades generalen också göra[1].

[1] Jämf. en afvikande framställning hos Carlson, anf. arb. s. 394.

Alltjämt påskyndande sin marsch begaf sig konungen af Sverige, åtföljd af konung Stanislaus, till den lilla staden Praga, belägen midt emot Varsjav på andra sidan Veichsel [den 14 okt.]. Konung August, som befann sig på slottet i Varsjav och hade sina trupper i stadens omgifningar, gjorde min af att stänga vägen för svenskarne. Emedan alla, såväl större som mindre båtar, borrats i sank, kunde de tre konungarne till en början icke företaga något annat än att genom kikare betrakta hvarandra, allt under det de mönstrade sina respektive förposter nere vid flodstranden. Konung August hade låtit göra en redutt på det ställe, där Veichsel är smalast, emedan han förmodade, att svenskarne där skulle söka öfvergå floden. En dag, då konung August med grefve Vitztum och Gospod(?) red längs stranden, steg svenske konungen också till häst och begaf sig tillika med konung Stanislaus och sju eller åtta officerare åt det håll, där redutten var belägen. Då nu de tre furstarne befunno sig i hvarandras åsyn, tog grefve Vitztum till orda och frågade svenskarne, om de icke snart ämnade gå öfver floden. Då svenske konungen märkte, att ingen ämnade besvara frågan, befalde han grefve Poniatovski att svara hvad helst han ville. Denne sade då, att de genast skulle göra det, så framt de andra väntade. Härpå genmälde konung August: »Kom bara och jag ger er mitt ord på att vi skola invänta er». En jägare, som vanligen åtföljde svenske konungen, siktade med sin reffelbössa på konung August, men hans herre förbjöd honom att skjuta, och ehuru 150 sachsare funnos i redutten, aflossades icke heller från fiendens sida ett enda skott. Grefve Poniatovski, som kände sachsarne inledde ett samtal med dem, hvarvid han kallade dem vid namn utan att uppgifva sitt eget, emedan konungen förbjudit honom det, hvarpå dessa herrar när de sågo sig igenkända, helsade artigt och togo vägen till slottet, under det svenske konungen drog sig tillbaka till sitt läger i Praga [1].

Då bristen på båtar hindrade eller rättare fördröjde brobyggandet, tog man sin tillflykt till några trähus, hvilka söndertagna fingo tjena som virke till två flottbroar. Så snart dessa materialier voro till reds, befalde konungen general Stromberg att slå den ena bron öfver floden nedanför Varsjav; den andra skulle föras på vagnar 4 mil längre upp till en ort kallad Otfock, där man genast vid ankomsten i daggryningen grep sig an med densamma midt för näsan på en sachsisk postering, som stod på motsatta stranden. Nyfikna att få veta, hvad som tilldrog sig, förhöllo sig fienderna till en början stilla, men skyndade att stiga till häst, då de plötsligt sågo flottbron, fullpackad med infanteri, af strömmen drifvas bort i riktning mot andra stranden. Man hade emellertid gjort en felaktig beräkning af flodens bredd, så att bron, som befans vara alltför lång, krossades af strömmen åt svenska sidan till. Detta hade till följd, att fotfolket, som befann sig på bron, passerade floden skildt från den öfriga hären. Det

[1] Norberg, anf. arb. I sid. 545, återger denna anekdot något olika. Enligt honom är det Klinkowström, som för samtalet å svenska sidan.

oaktadt förlorade de icke modet utan stego i land och ordnade sig i slagordning. I stället för att genast anfalla och fördrifva svenskarne, öfvergåfvo sachsarne sina poster och drogo sig tillbaka till Varka. Hela dagen åtgick för att reparera bron. Under tiden lät konungen, ifrig att komma fienden inpå lifvet, grefve Poniatovski och Grudzinski med ett hundratal vallacker vada öfver floden för att behålla fienden i ögonsikte.

General Stromberg hade i närheten gått till väga på liknande sätt, och då konung August fick veta, att bron vid Otfock redan var färdig, ansåg han icke rådligt att invänta fienden i Varsjav utan tågade med sin här åt Kalisz. Som han hade nära två dagars försprång, trodde svenske konungen sig icke kunna upphinna honom med infanteriet, utan satte efter honom i spetsen för sju dragonregementen. Då konung August såg sig förföljd, tog han, för att leda fienden på villospår, med endast en ringa del af kavalleriet, vägen till Krakau, under det hufvudstyrkan under general Schulemburgs befäl marscherade raka vägen åt Sachsen.

De till ungefär 100 uppgående vallackiske ryttarne upphunno under vägen en mängd marodörer i flockar på 30—50, som gåfvo sig utan motstånd. Efter några dagars förlopp uppnådde svenske konungen i närheten af schlesiska gränsen den fiendtliga hären vid Ponitz [den 28 okt. 1704], där Schulemburg, då han såg svenskarne nalkas, lät sina trupper ställa upp sig i fyrkant. Som solen redan gått ned, och konungen ville draga fördel af det ännu kvardröjande dagsljuset, skred han genast till anfall. Det sachsiska rytteriet kastades först öfver ända, hvarefter man gick löst på infanteriet, som sprängdes, oaktadt svenska rytteriet var utsatt för en fruktansvärd eld från fiendens sida. Konung Stanislaus utmärkte sig denna dag för stor tapperhet. I spetsen för ett dragonregemente var han en bland de förste, som banade sig väg genom fiendens täta led. Det inbrytande mörkret hindrade emellertid svenskarne att fullborda segern. Den sachsiske generalen begagnade sig däraf för att draga sig tillbaka till Schlesien och det med sådan skyndsamhet, att han icke gaf sig tid att medtaga nuvarande franska drottningen[1], hvilken från Rydzyn räddats undan till en schlesisk by, hvarigenom generalen tågade.

Då svenske konungen i daggryningen märkte, att fienden tagit till reträtten, var han i början tveksam, huruvida han skulle följa efter de flyende in i Schlesien. Efter några timmars öfverläggning beslöt han sig därför och marscherade ända fram till Oderbeltz, där fienden gått öfver floden Oder, men som han icke ansåg rådligt att med endast en handfull folk tränga längre in i landet, lät han vid underrättelsen om att några tusen kosacker befunno sig på en fjärdedels mils afstånd, sina trupper tåga mot dessa. Två hundra af kosackerna gåfvo sig genast, då de sågo svenskarne närma sig, men de öfriga till ett antal af två tusen kastade sig in i en by,

[1] Konung Stanislai dotter Maria, sedermera g. m. Ludvig XV.

där de i husen började försvara sig. Hälften af dem blef emellertid innebränd; de öfriga nedhöggos[1].

Konungen begaf sig därefter tillbaka till Polen och tillbragte natten i en liten stad vid namn Fraustadt. Sedan han där njutit några dagars hvila, lät han hären taga vinterkvärter i Stor-Polen. Själf slog han sig ned i Ravitz, där han uppehöll sig ett år[2], dels för att gifva sina trupper en välbehöflig hvila, dels för att invänta nytt krigsfolk från Sverige. Under denna tid drog konung August omkring i landet, än var han i Krakau, än i Jaroslav, än åter, i väntan på moskoviterna, i Litthauen. Svenske konungen, som icke ville lemna sitt verk ofullbordadt, uppmanade konung Stanislaus att påskynda sin kröning. För detta ändamål skickade han till Varsjav två rytteriregementen under öfverste Nieroth och Burensköld tillika med konfederationsmarskalken Bronicz. Vid underrättelsen därom befalde konung August general Paykull att angripa svenskarne med 6,000 sachsare och polska hären, inalles 16,000 man. Då dessa vid Bielany vadade öfver floden Veichsel — vattnet var nämligen då ganska lågt — påträffade de öfverstlöjtnant Bonde, som af Nieroth utskickats att rekognosera. Bonde och de honom åtföljande sextio ryttarne kämpade midt i floden en tapper strid, men nedhöggos slutligen af fienden.

Den tapperhet och oförskräckthet, som den svenske officern ådagalagt, injagade emellertid en viss skräck hos fienderna oaktadt deras öfverlägsenhet i antal. Då de vid Vola uppstält sig i slagordning, angrepo svenskarne, som ej förlorade modet, så häftigt, att de slogo dem i grund, tillfångatogo general Paykull och tvingade återstoden af de flyende att simmande passera Veichsel [den 2 juli 1705].

Konung Stanislaus befann sig då på marsch åt Leczyca till. Han åtföljdes därvid af grefve Horn, som af konung August försatts i frihet, af Palmenberg och Wachschlager, storgeneralen i Litthauen Sapieha och sina nyförvärfvade svenska drabanter under befäl af grefve Poniatovski, som återkommit från sitt besök hos svenske konungen i Ravitz[3].

Karl och Stanislaus, af hvilka den ene befann sig i Varsjav, den andre i Blonie, läto icke tiden förflyta i overksamhet. En riksdag sammankallades i och för kröningen, som försiggick inom den för dylika ceremonier faststälda tiden [den 24 sept. 1705]. Vid underrättelsen om att ryska tsaren och konung August, hvilka för tillfället uppehöllo sig i Litthauen, ämnade rycka fram mot Varsjav, beslöto de begge konungarne att förekomma detta genom att tåga fienden till mötes. Vid Grodno, dit de efter sju dagars marsch i den strängaste köld och det svåraste väglag anlände [jan. 1706],

[1] Enligt Norberg, anf. arb. I sid. 556, var det i Oderbeltz, som kosackerna nedgjordes.

[2] Karl XII stannade i Ravitz ej ett fullt år, men väl mer än åtta månader.

[3] Några detaljer om en duell, hvari Poniatovski råkade, äro här förbigångna.

påträffade de de väl förskansade ryssarne. Tsaren hade två dagar före svenske konungens ankomst öfvergifvit lägret kvarlemnande hären och konung August. Då den senare emellertid icke ansåg rådligt att stanna på platsen, begaf han sig dagen efter svenskarnes ankomst med en liten afdelning rytteri genom skogar och på ofarbara vägar åt Augustov. Svenske konungen å sin sida var allvarsamt betänkt på att anfalla fienden i dess förskansningar, hvarför han lät hären stå under vapen i två dygn. Men vare sig att vädret var alltför ogynsamt, eller att konungen trodde det vara lämpligare att invänta våren, lät han sina trupper intaga vinterkvarter i trakten och tog sjelf sitt kvarter i Zoludek [febr. 1706], under det att konung Stanislaus slog sig ned i Varsjav. Då ryssarne kommo underfund med hvad de vid första töväder hade att vänta, lemnade de Grodno och skyndade på nästan ofarbara vägar till Polesien och Volhynien. Vid underrättelsen därom följde konungen efter, dock utan framgång, ty dels voro vägar och broar, som han måste passera, förstörda, dels förmådde soldaterna icke marschera med den hastighet som fordrades; de måste nämligen vada i gyttjan ända upp till midjan. Detta förföljande förde konungen till Pinsk, där man måste göra halt, med mindre hela hären skulle förderfvas. Det väl belägna, furst Visnioviecki tillhöriga slottet Zabisz ville, försedt med några hundra soldater och ett godt artilleri, bjuda svenskarne spetsen, men kapitulerade på nåd och onåd på svenskarnes stränga hotelser [maj 1706]. Detsamma var också fallet med ett annat 18 mil därifrån beläget slott vid namn Niesviez, tillhörigt furst Radzivil. Då årstiden blifvit gynsammare, förmådde ryktet om de ryska truppernas sammanslutning i Volhynien konungen att begifva sig dit, men då han där icke fann, hvad han sökte, fattade han, efter att hafva låtit hären hvila ut, ett annat beslut och tågade direkt in i Sachsen, emedan han insåg, att dessa marscher och kontramarscher genom Polen skulle kunna fortsättas i åratal.

De sachsiske trupperna gjorde icke stort motstånd mot vårt inryckande. Konung August, som fruktade, att hans land skulle i grund ödeläggas, sände genast två af sina ministrar Imhoff och Pfingst för att med svenske konungen öppna underhandlingar, hvilka sedermera ledde till freden i Altranstedt. Emedan detta skedde utan tsarens vetskap, nödgades konung August emellertid att deltaga i slaget vid Kalisz mellan ryssar, sachsare och polackar å ena sidan och svenskarne under general Mardefelt å den andra. Generalen, som var okunnig om hvad som tilldrog sig, och icke kunde fatta, hvarför konung August i hemlighet uppmanat honom att undvika striden och draga sig tillbaka två à tre dagsresor, höll fast vid sitt beslut att strida och förlorade slaget. Flere polackar af konung Stanislai parti tillfångatogos, såsom palatinen af Kiev, grefve Tarlo, samt dessas hustrur och familjer. Men de polackar, som gifvit sig åt ryssarne fingo sin frihet genom bemedling af general Smigielski, åt hvilkens uppsigt de af furst Menzykov blifvit anförtrodda, och alla svenskarne frigåfvos af sachsarne till bibehållande af den in-

gångna freden, hvilken således ingalunda rubbades på grund af det lidna nederlaget. Konung August öfvergaf ryssarne, utan att desse ännu fått minsta nys om fördraget, och begaf sig direkt till svenske konungens kvarter i Sachsen. Konungen mottog honom med öppna armar och gillade de ursäkter han anförde till försvar för sitt uppträdande mot Mardefelt, då han icke kunde hafva handlat annorlunda utan att förråda hemligheten oeh därigenom blottställa sin egen person.

Livländaren Patkuls historia torde vara allom bekant. Han befann sig vid denna tidpunkt i fängsligt förvar på Königstein på grund af tvetydiga utlåtanden och envisades att komma ut, men öfverlemnades åt den segrande konungen och afrättades enligt en redan för länge sedan af svenske ständerna afkunnad dödsdom.

Då fred nu slutits mellan de krigförande konungarne, och konung Stanislaus blifvit erkänd af konung August och nästan alla de europeiska makterna, tycktes det som om denna fred skulle ega bestånd. Tsaren gjorde äfven fredsanbud, men då han icke ville gå in på att nedrifva Petersburg, ej heller lemna sin hufvudstad i svenskarnes händer, och svenske konungen alltjämt — och det med rätta — fruktade ryssarnes herravälde vid Östersjön och icke ville lyssna till några fredsanbud utan föregående restitution af Petersburg, försvunno fredsutsikterna till stor belåtenhet för hertig Marlbourough, som anländt till svenske konungen för att hindra denne att uppträda som medlare mellan Frankrike och de allierade, hvilket han emellertid icke hade anledning att befara, alldenstund den tid, hvarunder konungen förbundit sig att icke inblanda sig i de allierades angelägenheter, ännu icke tilländalupit. Konungen, som var mer en ärlig man än en politiker, upplyste också hertigen om att han hade nämda öfverenskommelse i friskt minne. Man torde dock icke kunna förneka, att svenske konungen högeligen önskat, att den faststälda tiden gått till ända och att han gärna velat på något sätt bringa klarhet i Frankrikes, sin forna bundsförvandts, intrasslade affärer. Anhållan om en restitution af de lutherska kyrkorna i Schlesien hade kanske varit en tillräcklig förevändning för en förlängd vistelse i Tyskland, om icke denna anhållan beviljats utan minsta motstånd eller svårigheter. Konungen beslöt nu att tåga rakt in i Ryssland för att där så fort som möjligt afgöra saken vare sig på grund af sin vanliga vapenlycka eller någon revolution i landet, hvarefter han ämnade åter uppträda på krigsskådeplatsen i Tyskland i egenskap af medlare med stöd af de segerrika och då i hela Europa fruktade svenska vapnen.

Svenskarne, som hittills varit härdade och vana vid arbete, hade emellertid förvekligats under det år de tillbragt i overksamhet och bekvämlighet i Sachsen. De voro ytterst medtagna, då de tillryggalagt den långa vägen från Sachsen till ryska gränsen. Hjältekonungen var den ende, som icke dukade under för trötthet och som icke lät afskräcka sig af några hinder eller af att hans trupper mer och mer sammansmälte. Ryske tsaren drog sig allt längre och längre

tillbaka mot sina gränser, emedan han icke ville våga en afgörande drabbning. Hans här satte sig emellertid en gång till motvärn mot svenskarne vid Holovzin, men då ryssarne äfven där träffades af samma öde som förut och insågo att intet kunde hejda svenske konungens framfart, hvarken floder eller förskansningar — från en 3 mil från Mohilev belägen ort hade furst Repnin skymfligen förjagats af en handfull svenskar anförda af konungen, hvilken äfven vid detta tillfälle ådagalagt en lysande tapperhet — beslöto de att draga sig tillbaka samt att bränna och sköfla de nejder, genom hvilka svenskarne skulle tåga. Detta öde drabbade i första rummet palatinatet Mscislav, som hörde till Litthauen, och sedan tsarens eget land ända till Smolensk, dit den svenska hären skulle tåga. För svenske konungen, som hittills varit van att fullfölja sina planer utan tanke på att på förhand försäkra sig om proviant, började nu bristen på lifsmedel blifva kännbar. Han beslöt därför på inbjudning af kosackhöfdingen Mazepa, som var ståthållare i Ukraine, att taga vägen till detta ofantligt bördiga land. För att bana en väg genom en 30 mils skog som måste passeras och besätta ett visst pass vid namn Poczop, hvarigenom man för att undvika de ofarbara sumptrakterna måste intränga i Ukraine, såvida man icke ville taga en 50 mils omväg öfver Gluchov, utvalde konungen sin generaladjutant general Lagercrona, hvilken, ehuru annars föga framstående, utmärkte sig för ytterlig noggrannhet i utförandet af gifna order. Under hans befäl ställdes en elitkår på 3,000 man samt pionierer, som skulle tåga före det öfriga manskapet. Men då general Lagercrona nått till utkanten af nämda skog, till en liten stad i Litthauen vid namn Kryczev, där han kunde erhålla pålitliga vägvisare, uppmanade honom hans subalternofficerare att försäkra sig därom, men självrådig som han var, nöjde han sig med att taga några okunniga judar, hvilka han med hugg och slag tvingade att visa sig vägen, oaktadt deras protester, att de icke kände till densamma. Också i stället för att då han passerat floden Sosna vika af till venster, marscherade han rakt åt höger, mer än 26 mil på sidan om rätta vägen. Fyra dagar senare anlände svenske konungen till skogen, där han genast upptäckte Lagercronas misstag. Hans vägvisare, som voro bättre underrättade, förde honom in på rätta vägen åt Poczop till, men emedan han alltjämt trodde att Lagercrona skulle kunna förena sig med honom, försummade han att skicka efter honom samt att låta general Lewenhaupt, som kom från Kurland med en här på tio tusen man och en mängd förråd, veta att han ändrat sin afsikt att tåga till Smolensk, där generalen hade order att möta honom.

Konungens tåg genom förutnämda skog erbjöd ofantliga svårigheter. Då man hvarken påträffade byar eller lifsmedel på färden genom dessa nästan ofarbara sumptrakter, hade hären att utstå svåra lidanden. Detta var i synnerhet fallet med kavalleriet och af hästarne, som endast hade trädens löf att lifnära sig med, dukade en stor mängd under; de öfverlefvande voro ytterligt medtagna. Oaktadt man vinnlagt sig om största skyndsamhet, kom man först på nionde

dagen ut ur skogen, utan att hafva fått några underrättelser från general Lagercrona. Konungen befalde genast en major att enligt hans första plan med tre hundra ryttare besätta passet vid Poczop. Men ryssarne hade, redan icke blott bemäktigat sig passet, utan äfven med femton regementen under general Wedel inträngt i landet för att skrämma innevånarne, förmå dem att utrymma byarne och uppbränna allt på den väg, där de trodde svenskarne skulle tåga fram. Dels för att låta hären hvila ut, dels för att inhämta underrättelser från Lagercrona, stannade konungen 14 dagar i utkanten af skogen, i synnerhet emedan där fans öfverflöd på lifsmedel. Emellertid skickades bud åt alla håll för att söka Lagercrona. Slutligen fick man veta, att han var på väg till Starodub, en befäst stad i Ukraine. Vid ankomsten dit begick han ännu ett ohjälpligt misstag. Oaktadt innevånarne lemnade honom nycklarne till staden, föredrog han att stanna på två mils afstånd från densamma; under tiden förlade general Wedel 7,000 man i garnison i staden [sept. 1708].

Under tiden fortsatte emellertid general Lewenhaupt sitt tåg, följande ryska storarmén i spåren, men innan han öfvergått floden Sosch, öfverfölls han af den stora ryska armén och tsaren vid Liesna. Generalen stred tappert en hel dag, men då han såg, att allt vidare motstånd skulle vara fåfängt, gick han med återstoden af sin här öfver floden, sedan han låtit uppbränna en del af trossen och kvarlemnat det öfriga i fiendens händer. Olyckligt nog råkade han emellertid i skogen in på Lagercronas väg, som han följde i den tron, att den vore den rätta, och påträffade efter många mödor och besvärligheter general Lagercrona. Denna första motgång gjorde svenska hären ytterst modfäld, i all synnerhet emedan de stora förråden af lifsmedel plötsligt tagit slut. Konungen tågade nu för att uppsöka Lagercrona och bistå Mazepa, hvilkens ryktbara residens Baturyn belägrades af ryssarne. Efter åtskilliga marscher uppnådde man den djupa, strida, men icke mycket breda floden Desna, på hvars andra strand den ryska generalen Allard med 6,000 man gjorde min af att hindra öfvergången, hvilken i och för sig var ganska svår att verkställa på grund af bristen på båtar och materialier för broslagning. Slutligen påträffades efter mycket sökande ett gammalt hus, af hvars bjelkar man bygde två färjor. Som ställets läge fordrar en särskild beskrifning, skall en sådan i största korthet lemnas.

Svenska konungen stod på en ytterst brant strand, general Allard på en af busksnår uppfyld slätt på motsatta sidan af floden. De båda färjorna måste medelst ett tåg hissas ned i vattenbrynet, och på samma sätt måste man gå till väga med hvar och en af soldaterna; allt detta verkstäldes midt under fiendens eld, Hvar och en af dessa färjor kunde endast rymma tio man, och då de första tio soldaterna uppnådde den fiendtliga stranden, tillätos de att fatta posto, emedan fienden, som synbarligen gjorde spe af hela företaget, trodde att så snart en ytterligare laddning soldater anländt, man skulle kunna bemäktiga sig dem, eller jaga dem ut i

floden. Den andra färjan anlände emellertid omedelbart därefter, och då general Allard såg, huru snabbt svenskarne gingo tillväga och fullföljde sin afsikt i trots af den oafbrutna elden, lät han aflossa några kanonsalvor mot färjorna. Detta hade till följd, att den ena af dessa genast sjönk, och att den andras tågverk afsletos. Det svenska artilleriet började nu spela för att så godt sig göra lät betäcka de redan till ett antal af 300 uppgående soldater, som anförda af major Starenflycht kommit öfver till motsatta stranden och nu häftigt anföllos af general Allard. Det var beundransvärdt att se denna lilla skara med mer än mensklig tapperhet försvara sig i tre hela timmar, under det soldaterna i brist på krut till och med måste söka sådant hos sina döda eller sårade kamrater. Slutligen tillbakaträngde de med värjan i hand general Allard och tvingade honom med artilleriets hjälp att skyndsamt draga sig tillbaka, kvarlemnande på valplatsen sex kanoner och mer än 500 döda. Nattens inbrott fullbordade segern [nov. 1708], och hela svenska hären gick på två dagar utan hinder öfver floden. I jämförelse med detta är öfvergången af Granikus och allt hvad gamla och nya tiders historia har att uppvisa ett intet.

Svenske konungen tågade därefter obehindradt till Baturyn, dit han emellertid för sent anlände; furst Menzykov hade nämligen tvänne dagar förut bemäktigat sig slottet med dess stora rikedomar och låtit jämna det med jorden. Mazepa ströfvade under tiden omkring med 4,000 af sina trognaste kosacker och förenade sig några dagar därefter med svenske konungen. Alla dessa marscher och contramarscher hade i högsta grad uttröttat och förminskat hären. Konungen sökte med all makt förmå ryska hufvudstyrkan till strid, men då han såg, att fienden undvek honom, och att alla hans ansträngningar voro fåfänga, och de små skärmytslingar, som förekommo, icke ledde till något afgörande, ehuru de alltid aflupo med svenskarnes seger, beslöt konungen, som redan fördjupat sig alltför långt in i landet för att kunna draga sig tillbaka, att slå sig ned i Budyszczyn och dess omgifningar för att slutligen locka till sig den fiendtliga hären, som närmade sig allt mer i afsikt att hellre trötta ut svenskarne genom småstrider än komma till en afgörande drabbning. Ehuru svenskarne alltid hade öfvertaget, hindrade detta icke, att de i hvarje träffning förlorade några af sitt folk, och oaktadt fienden förlorade ändå flere, tycktes dess förluster icke vara så ansenliga, alldenstund hären ständigt förstärktes med friska trupper, då däremot svenskarne saknade hvarje möjlighet äfven till brefvexling med hemlandet under åtta hela månader.

Konungen hade måst låta trupperna dela sig för att anskaffa lifsmedel, och då Daldorffs och Lagercronas regementen befunno sig vid Hadziacz, sex ukrainiska eller ungefär tio tyska mil från högkvarteret, anföllos de af en talrik rysk styrka. Alldenstund de voro i behof af undsättning, i synnerhet som nästan hela fiendehären var att ditvänta, begaf sig konungen i spetsen för de sina till deras hjälp. Detta var vid tidpunkten för inbrottet af den långa vintern 1709. Innan

svenskarne uppnådde Hadziacz [dec. 1708], förlorade de, förutom nästan alla trossdrängar och många hästar, 3,000 man, som omkommit på grund af den stränga kölden. Härens ruin blef därigenom mer kännbar än någonsin. Män, kvinnor, hästar gingo ohjälpligt förlorade. För att lifnära sig togo soldaterna ihjälfrusna foglar, som dels sutto kvar på träden, dels lågo kringströdda på marken. Konungen anlände det oaktadt till Hadziacz i tid för att förmå ryssarne att draga sig tillbaka. Under sitt återtåg inlade de 2,000 man i fästningen Viprek, belägen på några mils afstånd från Hadziacz. I hopp att öfverrumpla fienden följde konungen efter densamma och företog midt på ljusa dagen en stormning af fästningen, men som stegarne befunnos vara af otillräcklig längd, misslyckades anfallet, och svenskarne förlorade 3,000 man jämte en mängd framstående officerare. Då de belägrade insågo att de oaktadt tappert motstånd slutligen måste duka under, samtyckte de till att kapitulera, hvilket de ingalunda hade skäl att ångra, alldenstund den ädelmodige konungen, som förstod att uppskatta tapperheten till dess rätta värde, tillät officerarne behålla sina vapen och hela packningen samt behandlade alla på grund af deras tappra försvar med stor mildhet och godhet. Man marscherade därefter åt moskoviternas sloboda. Tvänne föga betydande platser, Zierikov och Ochtyrka, intogos, den förra genom stormning, den senare genom öfverenskommelse. Vintern började emellertid gifva vika för våren, då man anlände till Kolomak på endast åtta mils afstånd från Asien. Vid underrättelsen om att fjorton ryska regementen kastat sig in i staden Pultava, beslöt konungen att angripa dem och att öppna löpgrafvar utanför staden, vare sig för att bemäktiga sig dem eller för att bana sig en väg in i Ryssland, eller för att angripa tsaren med hela hans här och framkalla ett afgörande slag, hvilket också skedde, men som man i det följande får se, till olycka för svenskarne. Af den 30,000 man starka svenska här, som ryckte ut ur Sachsen, utom en särskild afdelning på 12 à 14 tusen man under Lewenhaupts befäl, återstodo vid ankomsten till Pultava endast högst 18,000 man, hvilka till på köpet voro i det bedröfligaste tillstånd i följd af de nästan ofattliga lidanden de måst undergå under sina marscher på nära nog ofarbara vägar. Men dessa 18,000 voro svenskar, eldade genom sin konungs exempel. Man betraktade Pultavas eröfring som slutet på alla olyckor och påskyndade därför belägringen med all ifver.

Tsaren, som gjorde sig noggrant underrättad om allt hvad svenske konungen företog och som fruktade, att staden skulle falla i hans händer, begaf sig till stället och slog läger på andra sidan floden Vorskla. Belägringen drog ut på längden. Pultava försvarades på det kraftigaste, och konungen hade till sitt förfogande endast fältstycken, ammunition började tryta, lifsmedel voro svåra att finna och den ringa mängd säd man lyckades anskaffa måste malas på handkvarnar. Under det några voro sysselsatta därmed, måste andra tillverka krut, andra åter försvara löpgrafvarne. Alla dessa svårigheter fördröjde belägringsarbetena, och en ständig trötthet gjorde

äfven de mest beslutsamme modfälda. En af tsarens generaler, Golovkin, hade försökt komma de belägrade till hjälp. Han blef emellertid tillfångatagen, och hans soldater dödades eller drefvos på flykten. Sex tusen ryssar gjorde därefter min af att vilja passera floden Vorskla på en och en half mils afstånd från Pultava. Några hundra kosacker lyckades simmande komma öfver på andra sidan, oaktadt en förpost på 48 ryttare blifvit utstäld för att bevaka deras rörelser, och kastade sig öfver de svenska vakterna i närheten af Pultava. Konungen, som enligt sin vana i daggryningen var sysselsatt med att mönstra alla förposterna, fick nöjet jaga dem på flykten och förfölja dem ända till vadstället, där han stannade, sedan han sett dem dyka ned i floden. De ryska trupperna på motsatta stranden underhöllo en ständig eld. En kula från en reffelbössa träffade konungen i foten, som genomborrades från hälen ända till tåspetsen, så att alla fotbenen krossades. Konungen, som stödde sig mot grefve Poniatovski, endast bleknade ytterligt, och denne, som märkte det, sade: E. M:t är sårad. Han fick intet svar, men då grefven märkte förändringen i hans ansigte och stod fast vid sitt förmenande, att konungen vore sårad, måste denne erkänna att så var. Han ville emellertid icke, att någon skulle få veta det, utan att händelsen skulle förtigas, då det endast vore ett köttsår. Då fiendens kulor fortsatte sitt förödelseverk, bad grefve Poniatovski konungen lemna en plats, hvilken så onödigtvis utsatte honom för fara, men konungen, som sändt efter 500 ryttare till besättande af denna post, alldenstund de 24 ryttare som återstodo af de 48 voro otillräckliga för att hindra fiendens öfvergång, skulle hafva önskat invänta dessas ankomst. På grefvens ifriga böner drog han sig emellertid tillbaka, öfverlåtande åt denne att vidtaga nödiga åtgärder med den väntade ryttartruppen, hvilket uppdrag han punktligt utförde. I stället för att låta vårda sitt smärtsamma sår, besökte konungen under mer än två timmars tid alla posterna inom lägret och utdelade nödiga befallningar. Dittills hade ingen lagt märke till hans sår, oaktadt blodet ymnigt strömmade ut ur det samma, men då han återkom till sitt tält och ville stiga ned af hästen, föll han baklänges och måste afsvimnad läggas på sin säng. Såret befans vara mycket farligt, och läkarne ansågo sig tvungna att genast uttaga några ben. Konungen uppmanade dem själf att icke skona honom utan skära bort allt som behöfde aflägsnas.

Fältmarskalk Rehnsköld, som med sitt rytteri lägrat sig en och en half mil på andra sidan om Pultava, lät samtidigt underrätta konungen om att hela fiendehären höll på att öfvergå floden och anhöll om att få veta, hvad som under sådana omständigheter borde företagas. Konungen skickade sin adjutant för att meddela fältmarskalken i hvilket tillstånd han befann sig och tillsäga honom att handla efter eget godtfinnande utan hänsyn till att han var sårad.

Då fältmarskalken förnummit denna ledsamma underrättelse, stälde han upp sitt rytteri i slagordning, men i stället för att angripa och tillbakatränga fienderna, allteftersom de kommo öfver floden,

afvaktade han helt lugnt deras ankomst i den tron att det vore bättre att hela svenska hären förenades för att börja en verklig batalj, hellre än att riskera en detaljstrid och sedan utsätta konungens person för fara. Då fienden utan minsta hinder öfvergått floden, började de med att förskansa sig, och fältmarskalken lät sina trupper återvända till lägret. Den senare infann sig på aftonen hos konungen, hvilken uttryckte sitt ogillande öfver hans handlingssätt. Hvad som var gjordt kunde emellertid icke längre ändras.

Fienden nalkades mer och mer Pultava, allt under det han ständigt förskansade sig, och belägringen fortgick som den började. Då faran blef alltför öfverhängande, lät konungen kalla fältmarskalken och generalerna för att hålla ett slags krigsråd. Därvid beslöts, att man icke hade mera tid att förlora; fiendens läger måste anfallas. Hären fick genast samma afton order att hålla sig redo till uppbrott två timmar före solnedgången. Fältmarskalken skulle med rytteriet falla fienden i sidan; infanteriet skulle angripa i fronten. Sedan konungen lemnat 2,000 man i löpgrafvarne och skickat trossen under betäckning af Albendeils regemente till ett ställe beläget en mil därifrån, utsåg han 24 man, hvilka turvis, fyra och fyra, skulle bära den bår, på hvilken han hvilade. I första daggryningen fick man sikte på fienden, som ännu sysslade med spaden för att uppföra redutter och fullborda sina linier. Flera af dessa redutter föllo genast i svenskarnes händer, oaktadt den stora förödelse som åstadkoms bland dem af det fiendtliga artilleriets 150 väl skötta kanoner. Generalmajor Roos, som med sex af de bästa bataljonerna tagit några redutter med kanoner, stannade på platsen af kärlek till desse eländiga pjeser i stället för att fullfölja anordningarna för slaget. Ryssarne, hvilkas linier blifvit sprängda på flera punkter, började vika, innan svenska rytteriet, som under natten tagit miste om vägen, ännu hunnit anlända. Infanteriet, som gjorde angreppet, hejdade sig för att invänta dels general Roos, för hvilken ryssarne emellertid redan spärrat vägen, dels rytteriet, som först mot slutet af striden anlände, marscherande på kolonn. Då fienden märkte, att svenskarnes ifver började slappas, började de ordna sig på samma terräng, och då de sågo endast en handfull svenskar framför sig, stälde de upp sig i slagordning. I denna första drabbning dödades största delen af konungens bärare, och man såg sig nödsakad att midt under hetaste striden ersätta dem med två hästar. Då konungen från sin bår märkte att man genom overksamhet försummade att begagna sig af de i början vunna fördelarne, sände han bud på bud till fältmarskalken med förfrågan om hvad denne hade för sig. Men vare sig denne herre redan var gammal och trött eller han genom ett missöde hindrades att vidtaga de åtgärder som fordrades, nog af, han endast grälade på alla utan att höra på någon. Han ordnade icke ens sitt rytteri. Men då han såg fienden i sin tur rusta sig till anfall, red han fram till konungen sägande att han ville leverera batalj, emedan ingen annan utväg stode honom öppen. Konungen svarade, att han skulle handla enligt hvad han ansåg rådligast,

konungen vore ur stånd både att själf utdela order och att vidtaga nödiga mått och steg. Hela infanteriet ställdes då på första linien, men i stället för att rytteriet bort bilda flyglarne, fick det sin plats bakom infanteriet i en kolonn på andra linien. Infanteriet hann endast göra en half svängning till höger för att komma ansigte mot ansigte med fienden och anfalla densamma. Ehuru de sex bataljoner, som stodo under general Roos' befäl, redan blifvit skilda från den öfriga hären, hvilken dessutom betydligt minskats under anfallen mot redutterna och de fiendtliga linierna och nu utgjordes af endast ett litet fåtal, tågade svenskarne det oaktadt mot fienden med allt det orubbliga lugn, som vanan att segra ingifvit dem. Men kringvärfde på alla sidor blefvo de emellertid nästan liksom uppslukade af en ofantlig öfvermakt — tsarens här var nämligen 80,000 man stark. Rytteriet förblef i overksamhet, och sedan fältmarskalken tagits tillfånga, irrade det utan ordning hit och dit. Konungen, som liggande på en bår befann sig mellan de båda linierna och skyddades af en skvadron drabanter, sextio till antalet, gaf, då han såg sig omringad af fienden, befallning, att man skulle söka bana honom en väg på något håll. Den, som ledde hästen, hvarpå båren hvilade, vågade emellertid icke slå sig igenom; men grefve Poniatovski, som befann sig vid konungens sida, eldade drabanternas mod och lyckades i spetsen för dem och en af öfverste Horns skvadroner, som stod i hans närhet, tränga midt igenom fiendens linier, ehuru utsatt för elden från flere bataljoner å ömse sidor. Sålunda blef konungen lyckligt räddad, men af de ryttare, som omgifvit honom, återstod endast ett tjugutal. Grefve Poniatovskis lifrock genomborrades vid detta tillfälle 17 gånger, utan att grefven sjelf på minsta sätt sårades. Sedan han kommit undan detta farliga äfventyr, vände han sig åt det håll, som föreföll honom minst utsatt, men då de bataljoner som gifvit eld, sågo honom och hans lilla skara nalkas, riktade de sina fältstycken mot dem. Konungens bår krossades i stycken, och de båda hästarne dödades. Grefve Poniatovski hjälpte då konungen upp på ridknektens häst, men knappast hade han därefter hunnit taga ett par steg, förrän äfven denne blef skjuten. Löjtnanten vid drabanterna Gjerta, som befann sig i närheten, afstod då sin häst åt konungen, som fördes ur elden. Grefve Poniatovski fick därefter syn på två svenska skvadroner, som ströfvade omkring utan mål. Han red fatt dem, men då han icke med goda ord kunde uträtta något med deras befälhafvare, satte han värjan mot hans bröst och tvingade honom på detta sätt att låta föra sig till konungen. Kort därpå anlände 300 infanterister, alla sårade och anförda af en löjtnant Mörner, som endast var 14 år gammal — alla officerarne hade nämligen omkommit i striden. Konungen med sitt åter öppnade sår, hvarifrån blodet strömmade, började nu orda om att han såge sig i stånd att strida, då han befann sig till häst och hade både infanteri och kavalleri. Jag vet icke om fienden öfverraskats af den oväntade segern. Den lät emellertid konungen uppsöka trossen, utan att de många skvadroner, som ströfvade omkring på platsen,

gjorde min af att anfalla honom. De 2,000 man, som lemnats i löpgrafvarne, hade, då de sågo slaget vara förloradt, genast tagit till flykten och befunno sig nu i säkerhet hos trossen, som skyddades af 30 kanoner, hvilka, ehuru oladdade i brist på ammunition, injagade en viss fruktan hos fienden, som åtskilliga gånger visat sig i deras närhet. Konungen tillbragte en och en half timme med att låta vårda sitt sår, hvarunder han begärde underrättelser om fältmarskalken och grefve Piper. Då ingen kunde lemna honom de önskade upplysningarne, begaf han sig med hela trossen till den lilla staden Szandarov, belägen på två mils afstånd från Pultava. Dit anlände till allas hugnad Lewenhaupt med lemningarne af hären, hvilka till största delen utgjordes af polackar och kosacker samt ungefär sju eller åtta svenska kavalleriregementen, hvilka icke tagit någon skada i striden. Tre dagar senare nådde man stranden af floden Dnjepr vid Perevoloczna.

Några dagar före denna drabbning hade en svensk officer vid namn Klinkowström inträffat hos konungen medförande underrättelsen om hans syster hertiginnans af Holstein död. Man ville emellertid icke att detta sorgebudskap ännu skulle meddelas konungen. Klinkowström, som rest öfver Krim, hade af tatarernas khan fått en murza i sitt följe. Denne tatar utmärkte sig i striden, där han lyckades tillfångataga några ryssar.

Vid stranden af Dnjepr höll konungen råd om hvad som vore att göra. Mazepa menade, att man borde tåga till Valakiet åt Bender till, dit man enligt hans försäkringar skulle hinna på fyra dagsresor. Bender låg icke mer än några mil från polska gränsen och i Polen uppehöll sig general Krassou för att hjälpa och bistå konung Stanislaus. Konungen gillade förslaget. Men huru skulle man komma öfver floden Dnjepr utan båtar och utan möjlighet att anskaffa sådana? Och alldenstund man befann sig på endast åtta mils afstånd från valplatsen och kunde frukta fiendens förföljelser, måste den största skyndsamhet iakttagas. Förutom af sjelfva hären åtföljdes konungen af en mängd ryssar och kosacker, hvilka frivilligt gifvit sig åt honom och sökte hans skydd mot tsarens tyranni. Konungen tänkte i första rummet på att sätta dessa olycklige i säkerhet. Han ville att general-major Creutz skulle föra dem och återstoden af hären till Krim, emedan han var försäkrad om khanens vänskap. Därifrån skulle Creutz tåga till Polen. Trossen skulle uppbrännas eller kastas i floden Dnjepr, och generalen skulle endast medtaga penningar, återstoderna af hvad man vunnit i Sachsen. Hvad Lewenhaupt angick, ville konungen hafva honom hos sig, emedan denne efter grefve Pipers tillfångatagande var honom oumbärlig. Lewenhaupt var en man begåfvad med alla nödiga egenskaper både för kriget och för rådslagen. Lika utmärkt som soldat, fältherre och minister, var han dessutom en bottenärlig man. Generalen bad emellertid konungen att låta honom få utföra detta uppdrag, som han hoppades, med framgång, därvid åberopande sig på sina forna segrar; och konungen gaf sitt samtycke till denna hans anhållan.

Konungen ville endast medtaga några hundra ryttare och följa Mazepa, hvilken erbjudit sig att visa honom vägen. Till all lycka påträffade man några små båtar, och sedan Mazepas kosacker simmande passerat floden, fördes konungen, den siste som alltid, öfver till andra stranden. Följande dag, den fjärde efter slaget, ryckte man fram i ödemarkerna, på vägen till Bender. Lewenhaupt borde dessförinnan hafva brutit upp. Ännu klockan nio på morgonen såg man honom likväl nere vid Dnjeprs strand, hvilket väckte stor oro hos konungen.

Det var en lycka för konungen, att ryssarne, i öfverraskningen öfver sin oväntade seger, läto honom oantastad undkomma. Slutligen sändes furst Menzykov med 14,000 ryttare att förfölja honom. Konungen fortsatte sitt tåg under ledning af kosackerna, hvilka ehuru de ofta brukade jaga i dessa ödemarker, likväl voro dåliga vägvisare. Ljudet af ett kanonskott förnams från trakten af Dnjepr. Man viste icke, hvad det kunde betyda, men misstänkte, att ryssarne voro i annalkande. Första natten anlände en svensk officer, som efter konungen öfvergått floden, och sedan han upphunnit truppen, meddelade honom underrättelsen, att hela ryska hären stod vid Dnjeprs strand, där general Lewenhaupt ännu befann sig. Andra dagen trängde man allt djupare in i ödemarkerna, där man hvarken såg byar, hus, vägar eller någonting alls. Det enda som anträffades på dessa ofantliga slätter var höga monument af lera, hvarpå stodo 3, 4 ända till 9 statyer af ett ytterst ålderdomligt utseende. Man anlände till ett ställe, där det fans en slags uttorkad graf. Alldenstund lifsmedel saknades, måste man föda sig med sura körsbär, som man plockade här och där från små buskar vid vägen. Vattenbristen var i synnerhet ytterst kännbar. Man befann sig i juli månad och i ett land, där en stark hetta råder under sommaren, och soldaterna voro nära att dö af törst. Grefve Poniatovski, som af konungen fått i uppdrag att anföra truppen, emedan kosackerna och till och med deras chef Mazepa visade honom som polack mera förtroende än de andra, tyckte sig på långt håll från höjden af en kulle se ett pilträd, hvaraf han slöt, att där borde finnas vatten att tillgå. Han red i sporrstreck till stället och lyckades slutligen upptäcka en källa. Denna händelse räddade konungens lilla skara från döden.

Under natten till tredje dagen uppstod oro i lägret. Kosackerna gjorde uppror mot Mazepa och ville plundra hans trossvagnar, som inneslöto stora skatter, fängsla honom själf och utlemna honom till tsaren. Konungen ditsände grefve Poniatovski, som var känd och äfven aktad bland dem, och oaktadt kosackerna voro 4—5,000 till antalet och mycket talrikare än svenskarne, hvilka utgjordes af endast några hundra ryttare, lyckades grefven, dels med maktspråk dels med böner, stilla upproret och sålunda rädda Mazepa. Påföljande dag deserterade emellertid 700 af de upproriske. Fjärde dagen anlände man till ett moras, längs hvilket en väg ledde ända fram till Bender. Men Mazepa öfvertalade konungen att tåga till Oczakov, emedan dess pascha eller guvernör var hans vän och de

där lättare skulle kunna öfvergå floden Bug, af de gamle kallad Hyppanis, än om de tågade raka vägen.

Sedan Lewenhaupt måst gifva sig åt fienden, skickade furst Menzykov general Volkonski i spetsen för sex tusen ryttare att förfölja konungen. Volkonski gick öfver Dnjepr, Han hade därefter två vägar att välja mellan: den ena ledde in i ödemarkerna, dit konungen begifvit sig, den andra till Czehryn[1]. Den ryske generalen, som icke trodde, att konungen skulle tränga in i vildmarken, skyndade i ilmarscher till Czehryn. Efter en dags förlopp upptäckte han emellertid sitt misstag, vände därför tillbaka samma väg, som han kommit, och fördjupade sig i ödemarkerna. Han hade gått till väga med en sådan skyndsamhet, att han anlände till moraset kort efter det konungen begifvit sig därifrån. Han följde alltjämt konungens spår, men tog under natten miste om detsamma och skyndade raka vägen längs kärret mot Bender, hvarigenom ännu en dag gick förlorad för honom.

Konungen anlände samma dag [5 juli 1709] till stranden af Bug, där denna flod förenar sig med Dnjepr för att utmynna i Svarta hafvet under Oczakovs murar. Grefve Poniatovski sändes i förväg till paschan i Oczakov. Man lyckades till en början icke finna några båtar, på hvilka man kunde öfvergå floden. Efter mycket letande påträffades emellertid en sådan, hvari några zaporogiska kosacker voro sysselsatta med att bereda salt. Vid åsynen af främlingarne togo dessa till flykten, utan att lyssna till Poniatovski, som ropade åt dem att stanna. Slutligen förmåddes de af Mazepas kosacker att vända tillbaka, och grefven fördes öfver floden i båten, som i själfva verket icke var något annat än en lång urhålkad trädstam. Då han landsteg på motsatta stranden, omringades han af en stor mängd tatarer, hvilka höllo på att samla sten till den på fyra mils afstånd från floden belägna stadens fästningsverk och nu skyndade till för att taga främlingens person och för dem obekanta klädedrägt i skärskådande. Grefven hade med sig en tatar, som åtföljt den murza, som med Klinkowström blifvit sänd till konungen af khanen på Krim. Denne som talade franska, fick nu tjena honom som tolk. Han förklarade för de oczakoviske tatarerna, att grefven önskade tala vid paschan, hvarpå deras höfding eller voivod svarade, att detta icke kunde låta sig göra, alldenstund ingen gaur — d. v. s. barbar, ty alla kristna kallas bland dem barbarer — ännu fått tillträde till fästningen. På hans förnyade böner, skickade emellertid höfdingen en tatar till staden, och detta bud förde med sig det svaret, att paschan skulle mottaga honom i sin trädgård kl. 9 följande dag. Alldenstund gästfriheten hos turkar och tatarer betraktas som en religionssak, blef grefven ganska väl bemött och förplägad.

Följande dag talade Poniatovski vid paschan. Han skildrade i bjärta färger svenske konungens olyckliga belägenhet och det nederlag han nyss lidit samt betonade, att konungen vore Portens vän,

[1] Tschigirin, stad i Ukraine s. v. om Dnjepr.

och att sultanen under hans segerrika tid sändt honom en ambassadör; med ett ord, han förbigick icke något, som kunde förmå paschan att låta konungen tåga in i sultanens land och där för någon tid finna en tillflyktsort. Paschan, som åhört hans tal under tystnad, svarade mycket kallt, att om allt detta visste han ingenting. Han satte emellertid tro till grefvens försäkringar, men tillade: »huru skulle jag stå till svars för min höge herrskare, om, sedan jag låtit er komma in på hans område, äfven ryssarne öfverginge floden?» Skälet var i själfva verket enkelt, men väl grundadt. »Om ni vill, skall jag emellertid skrifva till Konstantinopel för att få veta min herres vilja.» Om Poniatovski icke ändrat taktik, hade konungen varit förlorad, ty från Oczakov till Konstantinopel är det två hundra mil, och saken brådskade, alldenstund ryssarne följde konungen hack i häl. Poniatovski uppmanade paschan att låta alla de närvarande aflägsna sig. Sedan detta skett, och han befann sig ensam med paschan, sade han till honom, att svenske konungen säkerligen icke skulle vara otacksam för den tjenst han begärde, och som bevis därpå erbjöd han honom två tusen dukater. Genast började paschan tala ur en annan ton och frågade tolken, hvar dukaterna voro. Poniatovski lemnade honom dem på stället. »Allt hvad jag förut anmärkt är sant», sade paschan, »och jag kan icke ändra mitt beslut. Dock fins ett sätt, hvarpå frågan kan lösas till er belåtenhet. Jag skall sända er båtar med lifsmedel, hvaraf I kunnen köpa så mycket I viljen. Dessa båtar skulle på samma gång kunna föra konungen och allt hans folk öfver floden.» Poniatovski tackade och återvände med denna underrättelse till konungen. Kort därefter anlände båtarne, de s. k. »sultaninnorna», medförande alla slags förnödenheter. I stället för att lägga i land höllo de sig emellertid på ett visst afstånd från stranden. Endast en af dem närmade sig densamma, men sedan den aflemnat sina förråd, drog den sig tillbaka. Samma manöver upprepades af de andra båtarne. Då grefve Poniatovski märkte detta, underrättade han konungen om tatarernas svekfulla handlingssätt och gaf ett råd, som lyckades, nämligen att svenskarne skulle skynda ombord på båtarne för att köpa förnödenheter och med våld taga dem i besittning. På detta sätt öfvergick man floden på tvenne dagar. Konungen fick emellertid sorgen att se mer än 400 personer, dels svenskar, dels polackar och kosacker, som ännu icke hunnit passera floden, på stranden tagas tillfånga af ryssarne.

Det var vid denna tid konungen fick veta att Klinkowström anländt och att hans syster, hertiginnan af Holstein aflidit. Denna underrättelse gjorde ett så djupt intryck på honom, att han fälde många tårar och icke ville se någon menniska på ett helt dygn. Han nödgades emellertid mottaga besök af paschan, som erbjöd honom sin vänskap och sina tjenster och behandlade honom i själfva verket visserligen icke efter rang och värdighet, men likväl på ett ganska förekommande sätt.

Härunder sände paschan i Bender, seraskieren Jussuf, sin ceremonimästare till konungen med en skänk bestående af ett präktigt

tält och några förfriskningar samt lät helsa honom, att han vore välkommen till Bender, där han skulle blifva mottagen på bästa sätt. Sändebudet, som öfverbringade helsningen, erhöll tusen dukater i belöning — Anmärkas bör, att det finnes två slag turkiska paschor, paschor af två och paschor af tre hästsvansar. De senare stå öfver de förra i rang. Paschan-seraskieren i Bender hörde till de senares antal och var förnämare än paschan i Oczakov. Hvarje pascha håller i miniatyr samma hof som sultanen.

Några dagar därefter infann sig paschan i Bender i egen hög person. Han var en älskvärd, artig gubbe af cirkassisk härkomst och egde i högsta grad alla de egenskaper, som utmärka en ärans man. Konungen bemöttes af honom med stor vördnad, och det första han gjorde var att i skarpa ordalag förebrå paschan i Oczacov hans handlingssätt mot den främmande monarken, ehuru hvarken denne eller någon annan beklagat sig däröfver. I artiga och vördnadsfulla ordalag stälde han sig och sina tjenster till konungens fulla disposition och bad honom så snart som möjligt infinna sig i Bender, där han icke skulle behöfva umbära något. Konungen lät sig snart öfvertalas och tog vägen till Bender. I de trakter, som genomtågades, hade man tillgång till alla slags förnödenheter, hvilkas rättvisa pris paschan själf bestämde och hvilka det vid strängt straff var förbjudet att öfverskrida. Svenskarnes penningar skulle gälla hvad de gälde i deras hemland. Innan man anlände till stranden af floden Tulaysu — som af de gamle kallades Ister och af polackarne kallas Dniestr och hvilken löper nedanför Benders murar och skiljer Podolien från Valakiet — mottogs konungen af en trupp lipkaer eller valakiske tatarer, hvilka skulle utgöra hans följe. Till och med stadens garnison öfvergick floden med den förklaringen att konungen hade endast att befalla, och han skulle i allt blifva åtlydd. Konungen tackade paschan för den artighet och uppmärksamhet han bevisade honom, men ville icke passera floden utan slog läger på den midt emot staden belägna stranden. Samtidigt affyrade stadens artilleri tre kanonsalvor för att helsa konungen välkommen. Då paschan icke lyckades förmå konungen att inträda i staden, bad han hofmarskalken Düben att uppgifva, hvilken summa som erfordrades för konungens och hans folks underhåll. Den tillfrågade svarade, att endast han för penningar kunde få allt som behöfdes, återstod intet öfrigt att önska. Paschan lät sig icke nöja med detta svar utan anslog till en början 500 riksdaler per dag till konungens kök. Nämda summa utbetalades ända till det ögonblick konungen lemnade Turkiet. För att yttermera hedra hans majestät sände han honom en lifvakt af 500 janitsjarer. Tredje dagen anhöll han om audiens hos konungen. Han erbjöd honom då ånyo stadens nycklar och förklarade sig själf vilja efterkomma hans befallningar. Den välvillige gamle mannen gjorde med ett ord allt hvad kan kunde och mer än man hade hoppats för att tillfredsställa och behaga konungen. Denne lät sig slutligen öfvertalas att öfvergå floden, men vägrade fortfarande att intåga i staden och slog läger nere vid floden.

Redan i Oczacov hade beslut fattats om att affärda ett sändebud till Konstantinopel. En viss Neugebauer, f. d. guvernör för tsarens son men som nu deserterat, fick sig anförtrodt detta uppdrag. Konungen hade behållit Neugebauer vid sitt hof och tilldelat honom tusen daler i årlig pension, emedan då han hade haft för afsigt att afsätta ryska tsaren och i dennes ställe på tronen sätta sonen, som nog skulle förhålla sig lugnare än fadren, han hade hoppats att därvid kunna draga nytta af Neugebauers vänner inom Ryssland. Neugebauer anhöll om konungens tillstånd att få begifva sig till Konstantinopel för att därifrån öfver Holland återvända till sin fädernestad Dantzig och i Polen allt framgent gagna konungen. Som svenskarne voro obekante med turkarne och deras plägseder, ville ingen af dem åtaga sig uppdraget till Konstantinopel. Neugebauers begäran blef därföre välkommen. Man gaf honom emellertid ingen officiel anställning, han medförde endast ett handbref af konungen till sultanen. Anländ till Konstantinopel, begaf han sig till storvisiren. Denne frågade, om han medförde några bref till honom, och då Neugebauer svarade, att han blott hade ett till hans herre sultanen, uppmanade visiren honom att lemna det ifrån sig. Då Neugebauer vägrade, sägande att han fått befallning att lemna det i kejsarens egna händer, sade visiren att detta icke läte sig göra, ty ingen kristen finge utan att hafva en ambassadörs grad nalkas eller tilltala sultanen. Brefvets öfverlemnande kunde således icke ega rum, och herr Neugebauers resa i konungens intresse var alldeles fruktlös. Han skickade emellertid bud till Bender för att underrätta konungen om utgången af sin mission och bad att man skulle sända honom fullmakt som envoyé. Alla dessa uppskof behagade icke konungen, men alldenstund han icke hade sig så synnerligen mycket bekant om Neugebauers skicklighet som diplomat, ville han icke gifva honom kreditivbref [1]. Grefve Poniatovski, som nu i någon mån hemtat sig från den sjukdom han i Bender ådragit sig och som hade stor lust att se Konstantinopel, anhöll af pur nyfikenhet om konungens tillåtelse att få begifva sig dit. Konungen samtyckte därtill och anförtrodde grefven ett bref till herr Neugebauer, i hvilket han på paschans af Bender inrådan gaf honom titel af envoyé. Poniatovski beredde sig till afresan. Som han hade en synnerlig förmåga att skaffa sig vänner öfverallt samt åtnjöt stort förtroende hos konungen, hade han till en början förvärfvat sig paschans af Bender vänskap. Denne gaf honom ett rekommendationsbref till storvisiren. Knappt hade grefven anländt till Konstantinopel [2] och lemnat konungens bref till herr Neugebauer, förrän storvisiren lät kalla honom till sig. Han sporde honom om orsaken till hans besök i den turkiska hufvudstaden, bad honom om upplysningar angående konungens belägenhet, ryska kriget, Pultavaslaget samt frågade honom slutligen om Sverige, svenska staten och krigsmakten, Poniatovski besvarade noggrant alla dessa frågor och

[1] Neugebauer fick kreditiv som envoyé d. 12 sept. 1709. Norberg a. a. II s. 17.

[2] Oktober 1709.

underrättade honom om allt utan att öfverdrifva eller förringa något. Då han tog afsked, sade han åt tolken, en grek vid namn Maurocordato, som sedermera upphöjdes till furste af Valakiet, att han begifvit sig till Konstantinopel endast på grund af nyfikenhet. Han ville se kejsaren, hans hof, hans ministrar, den prakt, som omgaf honom samt alla märkvärdigheter staden hade att bjuda på. Visiren svarade honom genom tolken, att han ansåg hans nyfikenhet väl stor; hvad han önskade brukade icke ens tillåtas ambassadörerna. Denna förklaring beledsagades emellertid af ett leende, och visiren gaf en af sina uppvaktande befallning att föra grefven omkring öfverallt hvart denne behagade. Efter några dagars förlopp fick herr Neugebauer sin anhållan om offentlig audiens beviljad, men man lät honom veta, att han därvid borde åtföljas af grefve Poniatovski. Denne förvärfvade sig under den korta tid, som föregick audiensen, ett så stort anseende bland turkarne, att de för hvad sak det vara månde, hellre vände sig till honom än till envoyén. Vid audiensen ville man gifva honom främsta platsen, hvartill han emellertid icke samtyckte, emedan han icke ville förolämpa herr Neugebauer i hans nya värdighet. Han gjorde sig med ett ord omtyckt och värderad af alla under den tid af endast tjugo dagar, som han denna gång tillbragte i Konstantinopel, och han skaffade sig därstädes flere vänner än en annan skulle hafva gjort på många månader. Han fann till och med en utväg att komma in i seraljen, något som blef honom till stor nytta vid hans andra besök i Konstantinopel. Hans naturliga frikostighet i motsats till turkarnes ofantliga girighet, hans fördelaktiga yttre och hans älskvärdhet förvärfvade honom vänner bland folket, beredde honom utmärkelse, t. o. m. vördnad. Herr Neugebauer däremot betraktade honom med afundsjuka blickar; det gick till och med så långt, att när Poniatovski i konungens intresse gaf honom ett eller annat godt råd, han icke lyssnade därpå utan tillbakavisade detsamma, äfven om det var aldrig så föträffligt och efterföljansvärdt.

Då grefve Poniatovski tillfredsställt sin nyfikenhet och uträttat allt hvad han hade att göra i Konstantinopel, sände han bud till storvisiren med anhållan om att denne ville utfärda en firman eller pass, som skulle berättiga honom att återvända till Bender. Ministern lät helsa, att grefven själf torde infinna sig hos honom, iförd den turkiska drägt han skaffat sig för att lättare få tillträde öfverallt. Poniatovski uppfyllde visirens önskan till stor belåtenhet för denne, som visade honom stort förtroende och underhöll sig med honom om konungens angelägenheter. Af hans tal framgick, att han ville använda hela sitt inflytande för att åt konungen utverka en här af 100 tusen man, med hvilkens bistånd denne skulle återvinna sin forna glans och makt. Poniatovski tackade och frågade, om han kunde säga allt detta till konungen. »Ja», svarade visiren, »och jag ber er försäkra konungen om min tillgifvenhet för hans person och hans intressen. Vi betrakta dessutom alla främlingar såsom oss af himlen sända gäster och behandla dem med all hänsyn därtill.» Högeligen

tillfredsställd med hvad han fått höra, tog Poniatovski afsked, men innan han lemnade rummet, inbars en stor läderpung innehållande två tusen dukater, och visiren lät säga honom, att pengarne voro afsedda för hans resa. Grefven svarade tolken, att han vore visiren mycket förbunden för hans frikostighet, men att han själf hade tillräckligt med penningar för att betäcka resekostnaderna. En dispyt utspann sig nu mellan grefven och tolken, alldenstund den senare ville förmå honom att mottaga gåfvan, innan han svarade visiren. Då grefven framhärdade i sin vägran, frågade visiren, hvad dispyten gälde. Tolken redogjorde darrande för saken. Visiren ville veta bevekelsegrunden därtill. Utom det redan anförda skälet tillade Poniatovski, att en officer af hans rang icke plägade emottaga skänker af enskilda personer. Visiren genmälde leende, att penningarne vore en skänk af sultanen. Nöjd med denna förklaring, mottog grefven gåfvan och aflägsnade sig efter att frikostigt hafva utdelat tvåhundra dukater bland visirens tjenare, hvilka, föga vana vid ett dylikt slöseri — skänker äro likväl brukliga i Turkiet — kommo hela seraljen att genljuda af hans lof.

Hvad hr Neugebauer beträffar, stannade han som envoyé vid ottomaniska Porten, där han emellertid gjorde sig skyldig till det ena felsteget efter det andra. Ryske ambassadören i Konstantinopel, Tolstoi, hade i sitt hus fem livländska slafvar, som blifvit tillfångatagna af ryssarne och hvilka Tolstoi köpt af armenierna. Dessa slafvar begåfvo sig till hr Neugebauer och bådo om hans beskydd, hvilket också beviljades dem. Grefve Poniatovski uppmanade Neugebauer att tänka på hvad han gjorde; denna åtgärd kunde gifva anledning till stora obehag. Då Neugebauer svarade, att han ämnade återkräfva sin herres egendom, hvarhelst han påträffade densamma, rådde grefven honom att åtminstone låta slafvarno följande dag resa med honom från Konstantinopel; men hr Neugebauer, som behöfde tjenare för att upprätthålla sin värdighet som minister, ville icke gifva sitt samtycke därtill. Han önskade behålla slafvarne hos sig, försäkrande, att då de väl kommit in i hans hus, skulle ingen taga dem ifrån honom.

Vid sin återkomst till Bender berättade Poniatovski helt naivt för konungen allt hvad han hört och sett. Kort efter hans afresa från Konstantinopel inträffade det han förutsett med afseende på de nyssnämde livländarne. Neugebauer tog slafvarne till sig, men som ryske ambassadören köpt dem, fordrade rättvisan, att man antingen återlemnade honom hans egendom, eller betalade den för densamma erlagda köpesumman. Som bevis på sin vänskap erbjöd sig storvisiren att utbetala lösepenningen till ryske ambassadören. I stället för att hålla till godo med detta frikostiga anbud, lät Neugebauer svara visiren, att han undanbad sig alla föreskrifter samt att han skulle återkräfva sin herres egendom, hvarhelst han påträffade densamma. Ingen skulle kunna frånrycka honom slafvarne. Visiren skickade ännu en gång bud till honom, sägande att han ville själf förhöra slafvarne och lösköpa dem. Detta hade till följd, att Neugebauer

svarade med nya ohöfligheter, tilläggande, att om någon vågade bruka våld mot honom, skulle han nog veta försvara sig. I detta ändamål försåg han sig med pikar och musköter och barrikaderade sitt hus. Han beredde sig med ett ord till att enligt sitt förmenande upprätthålla folkrätten och den värdighet hans ämbete kräfde. Stött öfver det svar han erhållit, sände storvisiren 50 janitsjarer för att med våld taga slafvarne från Neugebauer. Dennes hotelser förstummades i ett nu. Vid anblicken af janitsjarerna räddade han sig i största hast, flyende öfver hustaken, till holländske ambassadören, hos hvilken han anhöll om att få medfölja några holländska skepp, som stodo i begrepp att afsegla. Slafvarne fördes inför visiren, som efter att hafva till dem ställt åtskilliga frågor, utbetalade den erforderliga lösesumman för fyra af dem, hvilka, sedan de på detta sätt blifvit inlösta, blefvo turkar och af visiren frigåfvos. Den femte anhöll om att få återvända till sin förre herre, hvilket visiren också tillät honom[1].

Då svenske konungen tog sin tillflykt inom sultanens område, var han ingalunda betänkt på att länge kvardröja där. Han ämnade alljämt återvända till Polen. I denna afsigt sände han öfverste Gyllenkrona [ɔ: Gyllenkrok] till podoliska gränsen. General Volkonski, som med sex tusen ryssar förföljt konungen ända till stranden af Bug, men icke kunnat passera floden, öfverföll Gyllenkrok och förde honom och allt hans folk fångna till en by vid namn Czernica [Czarnovitz] i Valakiet. Konungen beslöt att använda detta ryssarnes infall i sultanens stater som ett medel att förmå Porten att hämnas, att väpna turkarne mot ryssarne. Han lät skrifva till sin minister i Konstantinopel, att denne skulle klaga inför sultanen och visiren öfver hvad som händt. Men som hr Neugebauer hvarken åtnjöt anseende eller var tillräckligt snillrik för att utföra detta uppdrag, lyckades ryske ambassadören, oaktadt svenskarnes tillfångatagande på turkisk mark, genom frikostiga penningeutdelningar få freden bevarad genom ett edikt, som visiren lät offentliggöra öfver hela landet. Hr Neugebauer underrättade konungen i bref därom, sägande, att storvisiren förrådde hans intressen. Han bifogade äfven en mängd falska uppgifter angående affären med de fem livländska slafvarne.

Sultanen skickade under tiden till konungen 25 de vackraste hästar, af hvilka en var så praktfullt utstyrd, att hans mundering uppskattades till minst 100 tusen daler. Denna skänk åtföljdes af en dylik från storvisiren, nämligen fem dyrbart munderade hästar. Då paschan i Bender och grefve Poniatovski från Konstantinopel erhöllo underrättelse om att hästarne voro i antågande, meddelade de detta till konungen. Denne vägrade bestämdt mottaga visirens gåfva, och när paschan på allt upptänkligt sätt sökte öfvertyga honom om att en vägran kunde kosta honom lifvet, blef konungen vred och

[1] Historien berättas något olika hos Norberg, II, s. 31, som särskildt ej känner till Neugebauers flykt.

hotade paschan att skrifva till Konstantinopel och anklaga honom för att icke vilja utlemna sultanens skänker. Då paschan såg, att konungen var obeveklig, lemnade han honom sultanens hästar. Hvad storvisirens beträffar, blefvo de icke ens förevisade, emedan konungen förklarat sig icke vilja se dem. Stallmästaren, som öfverbringat gåfvan, erhöll 10 tusen dukater; ridknektarne 200 dukater hvardera. Det var på grund af en dylik frikostighet konungen förvärfvat sig turkarnes gunst. Hans namn var redan kändt i landet. Under hans segrars och hans lyckas dagar hade ryktet haft mycket att förtälja om den svenske konungen, och då denne i egen person anlände till Bender, strömmade turkar och tatarer i stora skaror dit för att få se honom. Konungen mottog och undfägnade alla på bästa vis, och de skildes från honom med vördnad och beundran. Hans stränga lefnadssätt, hans återhållsamhet från att dricka vin, kommo turkarne att säga, att han vore en verklig muselman. Man ansåg honom med ett ord för ett högre väsen. En ren tillfällighet hade bidragit att öka turkarnes tillgifvenhet för honom. Då svenskarne intagit Lemberg i Polen, funno de i staden 50 turkiska slafvar belagda med bojor, byten från föregående krig mellan Polen och ottomaniska Porten. I följd af sin naturliga storsinthet återgaf konungen dem deras frihet, skänkte dem dessutom kläder och sände dem tillbaka till Turkiet. Dessa turkar kunde för sina vänner och anhöriga icke nog prisa konungens oändliga ädelmod. Paschan i Bender var konungen i all synnerhet tillgifven. Han älskade honom som sin egen son, på samma gång som han i honom vördade sin herre. Han ville emellertid aldrig mottaga det minsta af honom, ehuru man flere gånger erbjöd honom dyrbara gåfvor.

Konungen, som var ytterligt uppbragt på storvisiren, sade en dag till Poniatovski: »I rosen honom fåfängt. Han förtjenar intet beröm, och I skolen afsätta honom.» Grefven fick verkligen befallning att för detta ändamål genast afresa till Konstantinopel[1]. Uppdraget var ytterst farligt. Sultanen är visserligen visirens herre, men visiren är i sin ordning herre öfver hela riket. Upptagen af seraljens njutningar, är den förre ofta endast till namnet herskare. Han har visserligen makt att efter behag afskeda sin minister, men denne, som har alla statens angelägenheter om hand, kan genom en revolution äfven afsätta sin herre. Poniatovski åtlydde emellertid konungens befallning och rustade sig till affärd.

Som turkarne äro ytterligt snikna, fordrades mycket penningar för att genomdrifva saken, och konungen egde knappast medel att betäcka sina egna utgifter i Bender. Allt hvad Poniatovski erhöll var ett öppet bref från konungen, som berättigade honom att i dennes namn låna så mycket han ville.

Vid sin ankomst till Konstantinopel fann grefven herr Neugebauer i en för främjandet af konungens intressen föga gynnsam ställning. Han kallades numera icke till någon sammankomst eller

[1] Poniatovski afsändes jämte öfverste Grotthus till Konstantinopel i febr. 1710.

audiens, och storvisiren var ytterst uppbragt mot honom. Däremot, då visiren fick veta att Poniatovski anländt till staden, skickade han genast bud på honom, mottog honom mycket nådigt och frågade honom om orsaken till hans besök i Konstantinopel. Poniatovski svarade, att han ville löskköpa de svenska slafvar, som genom köp kommit i händerna på turkar och tatarer. Han sade därefter helt naivt och uppriktigt att konungen icke tillskrifvit visiren, emedan han hade skäl att beklaga sig öfver, att denne låtit de livländska slafvarne med våld och kränkande af folkrätten fråntagas hans minister samt att han vidmakthölle freden med ryssarne, i trots af dessas infall i sultanens stater. Visiren ursäktade sig genom att kasta hela skulden på hr Neugebauer, och han och Poniatovski skildes som de bästa vänner.

Grefvens personliga känslor för storvisiren fingo emellertid vika för hans herres intressen. Ett så djärft företag som afsättandet af Portens premierminister fordrade framför allt penningar. Inom kort tid lyckades Poniatovski bland de utländske köpmännen i staden hopsamla ett belopp af sex tusen riksdaler, som främlingarne gärna lånade honom. Med dessa penningar tillika med något öfver tusen dukater af sin enskilda kassa började han arbeta för sin mission. Han stiftade nya bekantskaper och upplifvade dem han gjort under sin förra vistelse i Turkiet, så att han blef känd öfverallt både af män och kvinnor. Hans bekantskap med en ungrare vid namn Horvat Ferens, hvilken fordom varit en af Tekelis anhängare men nu var bosatt i Konstantinopel, kom honom i synnerhet väl till pass. De båda herrarne hade blifvit presenterade för hvarandra på en middag hos franske ambassadören hr Feriol. Det dröjde icke länge förr än Horvat aflade besök hos grefve Poniatovski. Som ungraren redan åtskilliga år uppehållit sig i Konstantinopel och till och med deltagit i flere af turkarnes fälttåg, kände han väl till deras regering, deras seder och bruk samt de säkraste medlen att lyckas, om man ville uträtta någonting hos dem. Under samtalets gång lockade Poniatovski ur honom en mängd vigtiga upplysningar utan att på minsta vis röja sina egna afsigter. Ungraren, som trodde att grefvens frågor endast härrörde af nyfikenhet, hade efter tre besök gifvit honom en klar inblick i alla turkiska förhållanden och visat honom lämpligaste sättet att gå till väga. Poniatovski dröjde icke att begagna sig af de erhållna upplysningarne. På fyra månader träffade han alla nödiga förberedelser, och efter 4 månaders förlopp hade han ändtligen bragt sin sak till ett lyckligt resultat. Han hade emellertid vidtagit en mängd försigtighetsmått och handlat i så stor hemlighetsfullhet, att visiren icke fick veta något om hans förehafvande. Alldenstund Poniatovski väl visste, att det i första rummet gälde att underrätta sultanen om att hans minister motarbetade hans egna intressen, sökte han genom alla upptänkliga medel att lyckas häruti. Han öfverlemnade till att börja med några skrifvelser till förste referendarien, men denne, som blifvit mutad af ryske ambassadören, nekade att befatta sig med saken. Det var då han genom seraljen

fann en säker väg till sultanen. Han uppsatte en lång berättelse om huruledes visiren, bestucken af ryssarne, förlängt fördraget med dessa i trots af svenskarnes tillfångatagande på turkiskt område, samt oaktadt ryssarne gjorde vidtomfattande krigsrustningar vid Svarta hafvet vid Taganrog 5 mil från Assov, där de voro sysselsatta med befästningsarbeten och byggandet af en flotta. Påpekande de för Porten föga gynsamma följderna af allt detta, försäkrade han, att man vid vårens ankomst skulle få se den ryska flottan utanför Konstantinopel. Dessa föreställningar gjorde ett djupt intryck på sultanen. Han förbjöd grefve Poniatovski att nämna något om saken och om att han hade bekantskaper inom seraljen. För att göra sig underrättad om sanningsenligheten af grefvens uppgifter sände sultanen emellertid spioner till ort och ställe. De utskickade funno allt så som Poniatovski beskrifvit det. Sultanen blef ytterst öfverraskad och ganska uppbragt öfver att en främling gifvit honom dessa upplysningar, under det att hans egen ministers och ryske ambassadörens meddelanden voro af en alldeles motsatt lydelse. I den mån sanningsenligheten af Poniatovskis tal trädde i dagen, växte hans anseende och rykte.

Ehuru man gått till väga med all möjlig försigtighet, väckte likväl grefven genom sin utomordentliga frikostighet och sitt slöseri en viss förvåning i Konstantinopel. Många misstänkte, att hemliga afsigter lågo till grund för hans långa vistelse i staden, där han icke hade någon officiel ställning. Hr Neugebauer, som var svartsjuk om sin värdighet, delade bland andra denna åsikt och, oförmögen att behålla sina misstankar för sig själf, skref han till konungen, beklagande, att Poniatovski i Konstantinopel hopspann något mot dennes intressen. Härpå lät konungen svara, att Neugebauer skulle hålla sig stilla på sin post och icke på minsta sätt blanda sig i grefve Poniatovskis angelägenheter. Den som klarare än de andra insåg, hvarthän grefven syftade, var ryske ambassadören. Denne, som också på grund af sin frikostighet egde många vänner, kunde dock ingenting uträtta till grefve Poniatovskis nackdel. Sultanen gaf visiren befallning att vidtaga förberedelser till krig. Ändamålet med rustningarne meddelade han honom däremot icke, alldenstund det hela endast var en förevändning för att dölja sultanens afsigt att aflägsna ministern. Kort tid därefter blef storvisir Churli Ali pascha också definitivt afsatt[1]. Han erhöll beglerbegatet eller guvernementet Rumilien och fick befallning att genast begifva sig från Konstantinopel till sin provins. Han skulle taga vägen öfver Bender för att till svenske konungen framföra helsningar från sultanen. Vid ankomsten till Babada, en ort belägen på 20 mils afstånd från Bender, blef han emellertid strypt på sultanens befallning.

Det kejserliga sigillet öfverlemnades nu till en medlem af familjen Kupruli, Numan pascha, hvilkens far och farfar efter hvarandra beklädt samma höga ämbete. Den nye storvisiren var en man,

[1] Det skedde d. 5 (15) juni 1710 enligt Poniatovskis bref till v. Müllern.

hvars både kroppsliga och andliga egenskaper skulle gjort heder åt de kristna furstarnes störste ministrar. Med en omutlig rättskänsla förenade han ett snille lika utmärkt i krigiska som fredliga värf, fasthet i beslut och kraft i handling. Han förstod att omgifva sig med den prakt, som hans rang och hans herres ära kräfde, samt kände bättre än någon nationens intressen. Därjämte var han en noggrann akttagare af den muhammedanska lagens bud. Till sitt yttre var han välväxt och vacker samt hade ett behagligt umgängessätt. Då han vid 35 års ålder utnämndes till storvisir, var han guvernör i Esdrom. Kort före Ali paschas afsättande hade han i enskilda angelägenheter infunnit sig i Konstantinopel. Grefve Poniatovski, som vid detta tillfälle gjort hans bekantskap, drog sedermera stor fördel däraf. Han besökte honom understundom och talade med honom om främmande land, om furstarnes och rikenas intressen. Numan pascha älskade literaturen, och var i synnerhet ifrig att lära geografi. Han bad Poniatovski skaffa sig kartor och betraktade uppmärksamt de kristna staternas inbördes lägen, jämförde deras och sitt fäderneslands intressen. De båda männen blefvo snart nära vänner, och då Numan pascha upphöjdes till storvisir, infann sig Poniatovski för att lyckönska honom till hans nya värdighet. Sedan stora artighetsbetygelser vexlats å ömse sidor, kallade visiren till sig alla sina uppvaktande officerare och befalde dem att införa grefve Poniatovski till honom vid hvilken tid denne än anmälde sig. Grefven skulle alltid ha fritt tillträde. Redan före Numan paschas upphöjelse hade Poniatovski underrättat honom om alla sina mått och steg för att egga sultanen till krig mot ryssarne. Han sökte nu förmå visiren att påskynda utförandet af hans planer. Visiren försäkrade, att grefven nog skulle blifva nöjd med honom, han måste emellertid gå sakta och varligt till väga. I själfva verket bedref han sin sak med största försigtighet och redogjorde för grefve Poniatovski för alla sina åtgöranden. En dag lät han kalla till sig ryske ambassadören och meddelade denne helt uppriktigt, att han trodde sultanen vara mycket benägen till fortsatt fred med Ryssland. Men som religionen bjöde turkarne att utan åtskillnad visa gästfrihet mot alla, såväl muhammedaner som kristna eller andra trosbekännare, och svenske konungen som bekant hade tagit sin tillflykt inom sultanens gränser, kunde turkarne icke vägra att hjälpa honom i hans olyckliga belägenhet. Sultanen hade därför beslutit, att med säker skyddsvakt föra konungen genom Polen tillbaka till Sverige. Ambassadören svarade härpå, att på grund af mellan tsaren och konung August ingångna öfverenskommelser, enligt hvilka den förre lofvat den senare 40 tusen man hjälptrupper mot alla hans fiender, kunde ryssarne icke låta svenske konungen passera genom Polen. »Om så är», genmälde visiren, »så skrif till din herre, att alldenstund svenske konungen icke i säkerhet kan passera genom Polen, skall jag snart skaffa hundra tusen man för att beskydda hans tåg, och om någon försöker hindra mig därifrån, skall jag nog veta att försvara mig.» Tolstoi svarade endast med att upprepa, hvad han sagt, nämligen,

att tsaren skulle hindra tåget. Lyckan syntes på allt sätt gynna svenske konungens sak, då en oväntad händelse framkallade en omstörtning i alla förut uppgjorda planer eller åtminstone för någon tid uppsköt deras verkställande. Grefve Poniatovski hade en dag inbjudit till middag några af sina polska vänner, bland andra palatinen af Kiev [Potocki], hvilken just anländt till Konstantinopel, samt några andra främlingar. Medan man satt till bords, inträdde i rummet en turkisk dervisch, d. v. s. en man som helgat sitt lif åt religionen. På tillfrågan hvad han ville och om han önskade dricka vin, sade han sig vilja dricka allt hvad man satte för honom. Sedan han tömt två stora bägare, gick grefve Poniatovski fram till honom, emedan han trodde att dervischen hade något att säga honom. Denne vände sig då till honom med frågan: »Hvarför är du så glad?» »Jag har allt skäl att glädjas», genmälde Poniatovski. »Mina affärer äro i ett förträffligt skick, och jag har visiren till min vän.» »Min son», svarade dervischen, »hör upp med din glädje, ty inom 50 dagar skall han vara afsatt.» Dessa ord försatte Poniatovski i vredesmod. Han började banna den föregifne profeten, men denne fortsatte lugnt sitt tal. »Om du icke sätter tro till mina ord», sade han, »så teckna upp dem på väggen, och du skall erfara sanningen af min spådom.» Dervischens förutsägelse nådde också snart sin fullbordan.

Storvisiren arbetade emellertid oförtrutet och uteslutande i statens intressen. Han utmärkte sig i synnerhet för stor redbarhet och ville hvarken göra någon orätt eller mottaga skänker af hvem det vara månde. Till och med hans officerare och tjenare voro af honom vid strängt straff förbjudna att mottaga sådana. Han gjorde stora utgifter, men dessa kommo indirekt sultanens skattkammare till godo. Ofta tvingade han sin herres vilja att böja sig inför rättvisans bud. Denna hans ytterliga samvetsgrannhet blef en af orsakerna till hans fall. En annan omständighet ådrog honom sultanens fulla onåd.

Det fans på den tiden i Konstantinopel en gammal oduglig men mycket ärelysten aga öfver janitsjarerna, hvilken alltid hade befäl öfver 40 tusen man. I tanke på det stundande kriget mot Ryssland ville storvisiren utbyta nämnde aga mot en dugligare och lät för detta ändamål från Egypten hemta en viss Jussuf aga af georgisk härkomst, som gälde för en mycket krigsduglig man. Som turkarne icke försegla sina bref, råkade den gamle agan få läsa storvisirens bref till Jussuf. Han sökte nu på allt upptänkligt sätt hålla sig kvar på sin plats och störta visiren, hvilket också lyckades honom. Innanför seraljens murar uppehålla sig alltid 200 janitsjarer, hvilka utgöra sultanens lifvakt. Deras aga har följaktligen mycket lätt att få tillträde till sultanen. Denne begagnade sig däraf för att på allt sätt förtala och beljuga visiren, som enligt hans påstående stämplade mot sultanens lif, höll hemliga rådplägningar i moskéerna med muftin, eggade folket till uppror och hyste planer på att afsätta sultanen, såsom Kupruli gjort med hans företrädare o. s. v. Sultanen, som trodde den gamle agan på hans ord, sände genast bud efter storvisiren, och då denne infann sig, gjorde sultanen honom förebråelser

öfver att han gjort större utgifter än sin företrädare och återkräfde det kejserliga sigillet. Som visiren ansåg sig oskyldig, svarade han fast och beslutsamt, att om hans företrädare förtryckt folket för att med orättfärdiga medel gagna sin herres sak, så hade han ingalunda haft lust att i detta afseende likna honom. Han ville troget tjena sin herre, dock utan att därvid tillfoga någon menniska någon oförrätt. Sedan han lemnat tillbaka sigillet åt sultanen, slutade han sitt tal med orden: »Jag har icke eftertraktat visirämbetet; du har själfmant gifvit mig det. Tag det åter, eftersom du icke är nöjd med mig.» Efter att hafva yttrat detta aflägsnade han sig uppfyld af vrede. Visirens tal gjorde ett djupt intryck på sultanen, och som Numan hade många vänner inom riket och åtnjöt allmän vördnad, vågade sultanen icke bringa honom om lifvet, utan gaf endast befallning att han genast skulle förvisas till Morea. Så snart ryktet om att Kupruli fallit i onåd spridt sig i staden, började folket knota, men då man erfor, att visiren var vid lif, återställdes lugnet efterhand helt och hållet[1].

Sultanen tillsatte nu i Konstantinopel en caïmakan, d. v. s. en guvernör, som enligt bruket intager förste ministerns plats, då riket för tillfället är utan visir, och hvilken har alla statens angelägenheter om hand. Denne var en georgier till börden, köpt som slaf på torget för 30 floriner och hette Soliman pascha. Det var en föga begåfvad och ytterligt egennyttig man. Ryske ambassadören, Tolstoi, lyckades också lätt muta honom med skänker. Utom Soliman pascha hade Tolstoi äfven en annan vän inom ministären, nämligen reis effendi, d. v. s. förste referendarien, åt hvilken han skänkt 200 dukater. Dessa båda män sökte på allt sätt afvända kriget med Ryssland, hvartill sultanen, tack vare Poniatovskis omsorger, var besluten. Sultanen hade befalt grefven föra anteckningar öfver alla sina konferenser med ministrarne och meddela honom dem. Sålunda var han underrättad om alla caimakans och reis effendis åtgöranden i tsarens intresse. En dag, då Poniatovski begaf sig till caimakanen, fick sultanen från sitt fönster se honom, och alldenstund turkarne, som bekant, aldrig använda sina sablar annat än i krig, förvånade det honom, att grefven bar värjan vid sidan, och han befalde genast en officer fråga honom om orsaken därtill. Poniatovski svarade, att värjan var ett i kristna länder brukligt utmärkelsetecken, och att det där endast var menige man som icke bar någon sådan. Då sultanen fick höra detta, lät han säga grefven, att han trott honom bära värja af fruktan för öfverfall. Om han hade fiender i Konstantinopel, skulle nämligen sultanen städse skydda honom mot dem, och behöfde han icke frukta någon. Officern androg allt detta i kammaren i caimakanens närvaro. Hvarken Kuprulis afsättning eller caimakanens ränker hade alltså åstadkommit någon förändring i svenske konungens affärer, hvilka befunno sig i det mest önskvärda skick. Ryske sändebudet sökte

[1] Numan pascha störtades i augusti 1710.

emellertid andra medel att afvända den storm, som hotade hans herre. Han skickade en förtrogen för att erbjuda grefve Poniatovski 200,000 rubel och artillerigenerals rang inom ryska hären, om han ville öfvergifva svenske konungen. Grefven svarade öfverbringaren af detta budskap, att om han icke haft undseende, därföre att han var bekant med honom, skulle han genast kastat ut honom genom fönstret; ett dylikt förslag framlägges icke för en hederlig karl. Då försöket sålunda misslyckats, och Tolstoi ej lyckats muta Poniatovski, beslöt han bringa honom om lifvet. I detta ändamål lofvade han en af grefvens tjenare en belöning af tusen daler och en rysk syssla, om han ville förgifta sin herre. Palatinen af Kiev, som anländt till Konstantinopel, hade jämte en herr Bucholtz, öfverstlöjtnant vid konung Stanislai garde, blifvit inbjuden att bo hos grefve Poniatovski. Hr Bucholtz fick sig anvisadt ett rum, som vette åt en turkisk kyrkogård, och samme tjenare, som blifvit mutad af ryske ambassadören, skulle ombesörja hans uppassning. Nämnde tjenare, som var af valakisk härkomst, hade bland andra åligganden att tillreda grefve Poniatovskis kaffe. Bucholtz, som älskade läsning, tillbragte oftast sin tid vid fönstret med en bok i handen. En dag såg han tjenaren gömma sig på kyrkogården bakom cypresserna, med hvilka de turkiska minnesvårdarna prydas, och sedan han försäkrat sig om, att ingen som kunde öfverraska honom vore i närheten, lät han höra en hvissling, som besvarades af en annan individ. De båda männen rådplägade med hvarandra och skildes sedan åt. Bucholtz underlät icke att omtala allt hvad sett för grefve Poniatovski. Denne fäste emellertid icke någon uppmärksamhet vid händelsen, utan menade, att alldenstund hos turkarne nästan allting utföres på hemlighetsfullt sätt, äfven desse män kunde hafva någon gemensam angelägenhet, som de önskade förhemliga. Då herr Bucholtz emellertid såg samma mystiska skådespel flere gånger förnyas, uppmanade han grefve Poniatovski att taga sig i akt för tjenaren. Grefven ville icke lyssna till dessa varningar, förrän hans hofmästare en dag rapporterade till honom, att ifrågavarande tjenare på sista tiden visat sig ytterligt svårmodig, orolig och grubblande, hvilket allt tydde på, att han måtte hafva något ondt på samvetet. Grefve Poniatovski befalde hofmästaren kalla tjenaren till sig och förhöra honom. Hofmästaren verkstälde genast befallningen. Efter ett långt förhör började tjenaren gråta och säga, att han förtjenade döden. Häpen öfver detta tal, fortsatte hofmästaren sina frågor, hvilka den andre icke besvarade annat än genom att upprepa att han gjort sig förtjent af döden, och att hans herre skulle låta afskära hans hufvud. Hofmästaren lugnade honom, sägande, att han icke hade något att frukta, och lyckades slutligen efter mycken möda förmå honom att bekänna. Poniatovski, som omedelbart underrättades om utgången af förhöret, lät kalla till sig brottslingen. Denne kastade sig under bön om förlåtelse till sin herres fötter, sägande att ryske ambassadören mutat honom till att beröfva grefven lifvet. För detta ändamål hade man redan gifvit honom 700 riksdaler, och ambassadörens

läkare, som var från samma land som han själf, var ledaren af det hela. Af honom hade tjenaren mottagit en flaska innehållande en giftig vätska, som han skulle blanda i sin herres och palatinens af Kiev kaffe. Flaskan hade emellertid sprungit sönder; i annat fall hade gärningen redan varit fullbordad. Ambassadörens läkare hade nu tillredt nytt gift, och hans barberare skulle följande dag infinna sig hos grefven för att med egen hand blanda gift i kaffet. Efter åhörandet af denna bekännelse förhöll sig Poniatovski fullkomligt lugn. Han lofvade brottslingen att slippa straff, fastmer skulle han blifva belönad, om han fortsatte att spela sin roll till slut, alldeles som om sammansvärjningen icke vore upptäckt.

Emedan i Turkiet intet domslut, ingen förordning sker utan hörande af vittnen, tog grefve Poniatovski två armenier, två greker och två turkar, hvilka, dolda i skåpen i köket, där barberaren skulle tillreda giftdrycken, skulle vara vittnen till skådespelet. Grefven hade för vana att dricka kaffe efter aftonmåltiden, och barberaren infann sig i köket på den utsatta tiden. Under det tjenaren var sysselsatt med att tillreda kaffet, tog barberaren fram sin giftflaska, göt några droppar af innehållet i Poniatovskis kopp och beredde sig att äfven taga itu med palatinens, då vittnena, som genom i skåpdörrarne anbragta hål åsett scenen, stego fram och grepo tag i barberaren. Denne kastade genast flaskan ifrån sig, släppte ljuset, som han höll i handen, och sökte med foten komma åt flaskan för att krossa densamma. Häri lyckades han emellertid icke, och flaskan tjenade sedan som anklagelsebevis mot barberaren. Larmet i köket hade trängt in i matsalen, och palatinen af Kiev fann sig föranlåten att fråga efter hvad som var på färde. »Ingenting alls», svarade grefve Poniatovski. »Man ämnade endast förgifta er, men förräderiet har blifvit afslöjadt. Gör intet väsen af saken utan förhåll er stilla!» Sedan vittnena bemäktigat sig barberaren, ville de anställa förhör med honom. De lyckades emellertid icke få ett enda ord ur honom. Man lät nu sätta de båda brottslingarne under bevakning. Grefve Poniatovskis tjenare började gråta och förmådde slutligen den andre att bekänna sitt brott inför den, som var utsedd till dess föremål. Som grefven hört sägas, att ryske ambassadörens tjenare rustade sig till att storma hans hus, vidtog han nödiga försigtighetsmått och skickade under tiden tolken, vittnena och väktarne med de två brottslingarne till divanen, där målet mot dem skulle andragas. Vittnena afgåfvo berättelse om hvad som händt och visade därvid flaskan, i hvilken något gift ännu fans kvar. Oaktadt brottslingarne godvilligt tillstodo allt, ville caimakanen, som var en ifrig ryssvän, icke sätta ringaste tro till anklagelsen, förrän ett ännu mera slående bevis ställde saken utom allt tvifvel. En af medlemmarne i divanen föreslog nämligen att man skulle låta en hund smaka återstoden af giftet i flaskan; det gafs honom i mjölk, och knappt hade hunden, efter att hafva förtärt giftet, hunnit ned på gatan, innan han remnade itu. Inför detta faktum nödgades caimakanen sätta tro till anklagelsen. Barberaren dömdes att tillbringa fem år på galärerna.

Grefvens tjenare blef på sin herres böner frikänd. Han afskedades emellertid efter att hafva fått sin utlofvade belöning.

Som barberarens dom ingalunda svarade mot hans svåra brott, lät grefve Poniatovski sig icke därmed nöja, utan begaf sig till muftin, rättvisans högste handhafvare, hvilken har första rösten i alla mål. Grefven berättade händelsen, så som den tilldragit sig, till stor förvåning för muftin, hvilken icke hade sig det ringaste bekant om densamma. Poniatovski ville, att muftin skulle förvisa Tolstoi och alla hans ryska anhängare från Konstantinopel. Den godhjärtade gamle mannen hörde lugnt på honom och medgaf, att tillräcklig upprättelse icke blifvit honom beskärd. »Men, min son», sade han till honom, »om vi aflägsnade ambassadören, skulle vi kanske i hans ställe få en ännu värre. Gif er därför till tåls», fortsatte han, »ni skall inom kort på annat sätt få en nöjaktig hämd». Grefven fogade sig efter muftins mening och afvaktade ett lämpligt ögonblick för tillfredsställandet af sin hämd. Detta lät icke heller länge vänta på sig. Om muftin kan man säga, att han var en för sin redlighet bekant och af hela sin nation, till och med af sultanen, vördad man. Han ville icke mottaga några skänker af grefve Poniatovski, ehuru denne en gång bjöd honom ända till tio tusen dukater. — — —

* * *

Härmed afbrytes tyvärr berättelsen, och man får sålunda ej höra Poniatovski själf redogöra för fortgången af sina underhandlingar i Konstantinopel. Tvifvelsutan hade han en stor, om ej den största andelen i den krigsförklaring, som Porten omsider 1711 utfärdade mot ryssarne, och hans fintlighet togs i anspråk särskildt vid motiveringen. Från Konstantinopel följde han den turkiska hären norrut ända till floden Prut. Det var här som han den 11 juli 1711 i största hast på en papperslapp nedkastade några rader på franska med en underrättelse, som väl kunde komma den svenske konungens hjärta att slå raskare. »Jag kastar mig för Ers Majestäts fötter i djupaste underdånighet», skrifver Poniatovski, »med underrättelsen att vi ha kringränt tsaren och hela hans armé med undantag af general Rhin, som kommenderats jag vet ej hvart med 10,000 ryttare». Tsaren hade skickat till visiren för att äska fred, önskande en sådan äfven med konungen af Sverige. »Visiren har lofvat mig att ej afsluta något utan E. Maj:t, så att E. Maj:ts närvaro eller instruktioner skulle vara af nöden med allra första»[1]. Man vet

[1] Orig. bland Poniatovskis bref i Riksarkivet. P. har i brådskan daterat *1710*.

hvilken oerhörd missräkning, som var den svenska konungen beredd, när han omsider anlände till turkarnes läger.

Poniatovski återvände till Konstantinopel och vistades där till början af år 1714. Han deltog fortfarande i den turkiska politiken och hade dess trådar i sina händer; och mer än en gång kunde han lemna vigtiga underrättelser om de ränker, som smiddes kring den vankelmodiga storherren öfver alla turkar. Så fick han bl. a. genom franska sändebudet del af de planer som storvisiren hösten 1712 hyste att med en fransk eskader söka få Karl XII hemförd till Sverige.

I början af 1714 ledsagade Poniatovski konung Stanislaus till Zweibrücken, men vände strax därpå om till Turkiet och var med Karl XII vid uppbrottet från Adrianopel och under de första dagsresorna. I närheten af Pitest lemnades han dock kvar af Karl XII och träffade honom åter först uti Stralsund. Här stod han vid hans sida under de sista striderna på tysk botten och var en af dem, som räddade Karl XII:s lif i träffningen på Usedom den 20 juli 1715. Det var ej första gången han kunde berömma sig af en sådan bragd. Han följde Karl XII till Sverige, deltog i fälttåget mot Norge 1716, men sårades strax i början af detsamma i skärmytslingen vid Iser gård den 27 febr. och lemnade Sverige samma år för att tillbringa de två följande på resor mellan Amsterdam, Haag, Paris, Kassel och Zweibrücken, äfven nu sysselsatt med underhandlingar af hvarjehanda slag, särskildt i fråga om utbetalningen af de subsidier, hvartill Frankrike i traktaten den 22 mars 1715 förbundit sig. Åt Poniatovski gafs ock det ömtåliga uppdraget att träda i förbindelse med tsar Peters olyckliga son Alexej, tsarevitj, som under sina irrfärder ett ögonblick skulle ha tänkt på att ställa sig under svenskt skydd. Befallningen kom för sent, »fogeln var redan bortflugen»[1], tsarevitj hade återvändt till Ryssland. I maj 1718 var Poniatovski åter i Sverige, men afreste på hösten samma år till Zweibrücken, denna gång som generalguvernör efter Henning v. Stralenheim, som fått sitt afsked. Karl XII:s snart inträffande död gjorde slut på hans verksamhet där. Efter ett fruktlöst försök att försona konungarne Stanislaus och August befann sig Poniatovski i juli 1719 åter i Stockholm. Han, liksom så många andra, hade kraf på den svenska kronan, och på samma gång han begärde afsked ur svensk tjenst ingaf han den

[1] Poniatovskis uttryck i ett bref till v. Müllern, $^{28}/_{1}$ 1718.

24 juli till drottningen en supplik, som kan förtjena meddelas, då den, om än kortfattad, i enskildheter bestyrker hans lefnadsminnen. Den är af följande lydelse (orig. i Riksarkivet):

Allerdurchläuchtigste grossmächtigste Königin.

Dass ich mich unterstehe mit dieser meiner unterthäniegen bittschrifft vor Ew. Königl. Maij:t zu erscheinen und dieselbe bey dero anderweitiegen hohen occupationen mit erzelung dero S:r Königl. Maij:t hochselichsten andenkens seit vielen jahren geleisteten treuen und untertäniegen diensten zu entretenieren, dazu zwinget mich so woll mein jetzieger unglücklicher zustand, als insonderheit Ew. Königl. Maij:t weltbekandte generositet, welche durch erzehlung derselben zu excitiren überflüssig halten würde, wann nicht besorgen muste, dass Ew. Königl. Maij:t verschiedene umbstände, welche zu S:r Königl. Maij:t hochselichsten andenkens gloire und der crohne interesse ich mit allem zele und nur ersinnl. attachement beyzutragen das glück gehabt, deroselben gänzlich unbekandt wären. Es sind nunmehro 18 jahr, dass ich S:r Königl. Maij:t zu folgen die gnade gehabt und kan ich woll ohne ruhm zu melden sagen, dass ich in solcher zeit weder mühe noch fatiguen zu sparen, noch auch in denen schlüpfrigsten occasionen die vorstehende gefahr zu fürchten mir jemahls in den sinn kommen lassen. Ich hatte das glück in der unglücklichen batallie von Pultava S:r Königl. Maij:t geheiligte persohn zu salviren und, nachdem alle seine bravesten officirer entweder getödtet oder zerstreuet, denselben glücklich durch die muscovitischen escadronen und batallionen zu führen, bey welcher gelegenheit der herr generalmajor Hierta und dahmahliege trabant Creutz ihre zele vor des königes persohn zu zeigen auch gelegenheit gehabt. Diejeniegen, so bey passirung des Niepers bey ihro Königl. Maij:t sich befunden, werden mir das zeugnüss nicht refusiren, dass ohne diejeniegen mouvements, so ich mir gegeben, es gar schwer, wo nicht unmüglich gewesen seyn würde die wüsten zu passiren. Der erste eingang in das Ottomannische reich hatte auch seine difficulteten, nicht weniger als die passirung des stroms Bog. Wie ich hernachmahls von S:r Königl. Maij:t in der constantinopolitanischen negotiation employiret, und viele tausend mahl mein leben in gefahr gesetzet, solches kan Ew. Königl. Maij:t nicht gar unbekandt seyn. Ich hatte das vergnügen die

ottomannische Pforte zu einer kriegesdeclaration gegen den czar zu bringen, ungeachtet ich nichts als argumenta gegen der muscoviten grosse geldsummen zu employiren hatte, welche diversion der crohn Schweden nicht wenig avantagieuse war, indem alle in Muscow gefangene Schweden werden attestiren können, dass dieselbe dem czaren beynahe eine alte armée an trouppen und viele millionen an gelde gekostet, ja wenn nicht des königes conseil seine reise nach der türckischen armée detourniret, dürffte sonder zweiffel bey solcher gelegenheit das königreich Schweden sich in possession aller verlornen provincen gesehen haben, wie ich solches mündlich Ew. Königl. Maij:t untertänigst werde referiren können, wenn dieselbe allergnädigst es mir zu befehlen geruhen wollen. Nachdem haben mich weder die dräuungen der feinde, noch die augenscheinliche gefahr assassiniret oder vergifftet zu werden, noch weniger die grössesten versprechen und recompensen der contrairen partei mich jemahls einen haar breit von der Ihr Königl. Maij:t schuldigen treue und attachement abziehen können. Nach unserer retour aus der Türckei habe nochmahlen das glück gehabt S:r Königl. Maij:t bey der affaire von Usedom das leben zu salviren, indem ich mich mitten unter währender action und von denen feinden umgeben vom pferde herunter geworfen um es S:r Königl. Maij:t, nachdem das seinige todt geschossen, zu præsentiren, welches der obriste Gustav Roos, so auch S:r Königl. Maij:t denselbiegen dienst getahn, wird attestiren können. Und ob zwar solches unser beyder schuldigkeit gewesen, so ist doch Ew. Königl. Maij:t amitié gegen dero herrn bruders Maij:t glorwürdigsten andenkens gar zu bekand um nicht zu glauben, dass solches dessen getreuen dienern nicht zur einiegen merite gereichen solte, wie dann auch S:r hochsel. Maij:t in ansehen meines solcher gestalt allemahl an den tag gelegten alleruntertänigsten diensteiffers in gnaden bewogen worden mich zum general gouverneur über das hertzogtum Zweybrücken zu verordnen.

Nach höchstgedachter Ihro Königl. Maij:t beklagenswürdiger hintritt habe mir nichts höhers in der welt angelegen seyn lassen, als Ew. Königl. Maij:t und dero reichs interesse, so viel mir möglich gewesen, zu befördern. Ich habe geglaubet dass ich einen essentiellen dienst Ew. Königl. Maij:t würde erweisen, wann ich das glück haben würde mittel und auswege zu finden um ein accommodement zwischen beyderseits königl. Maij:t von

Pohlen zu wege zu bringen. Zu diesem ende habe ich mich nach Dresden verfüget, ob ich gleich gefahr geloffen die hoffnung zu verliehren jemahlen meiner in meinem vaterlande confisquirten güther wieder theilhafftig zu werden, welche ich gleichwoll natürlicher weise durch einen general frieden wieder zu erwarten hatte. Dennoch habe alles dieses hinterangesetzet umb so woll den befehl von Ihro Königl. Maij:t von Pohlen, als der anratung von des landgrafen von Hessen-Cassel Durchl. und des reichsraths von Welling hochgräfl. excellence nachzuleben, insbesondere aber in der absicht damit Ihro Königl. Maij:t von der schweren bürde wegen fournirung nöthiegen unterhalts vor den königl. polnischen hoffe entledieget werden mögten. Wenn aber hierunter den mir fürgesetzen zweck nicht erreichen können, so hat es doch hierunter weder an meinem äussersten betrieb und mühe noch meinem darauffzuwendenden unkosten gefehlet.

Hiernechst habe Ew. Königl. Maij:t in untertänigkeit vorstellig zu machen, dass ich vor meiner abreise von Strömstadt von höchstsel. Königl. Maij:t glorwürdigsten andenkens eine assignation von achzig tausend rd:r auf den baron Görtz erhalten, davon Ihre Königl. Maij:t von Pohlen vier und sexsig tausend rd:r, der cammerherr von Tornschild drey tausend rd:r, und ich ausser meiner ordinairen pension in ansehen meiner getahnen vielen hin und wiederreisen und anderer gehabten unkosten eine kleine zulage geniessen solte.

Diese hohe königl. guädigste anweisung ist aus mangel dahmaliegen zugangs der mittel in des von Görtzens obligationes convertiret worden, welche, wie allen bewust bis hiezu noch unbezahlet liegen. Ich aber habe nichts desto weniger so woll in gewisser hoffnung wegen richtigkeit erwehnter anordnung und nachgehends in obligationes vertirter forderung, als auch hochsel. Königl. Maij:t gnädigsten befehl gemäss Ihre Königl. Maij:t möglichstermassen beyzuspringen, mich zu bezalung considerabler schulden des k. polnischen hoffes durch ausstellung meiner eigenen obligationen anheischig gemachet, welches ebenermassen vor den herrn cammarherrn von Tornschild getahn. Dem von hochsel. K. Maij:t mir in gnaden aufgetragene gouvernement von Zweybrücken habe nicht länger als etwa in dem dritten monate vorgestanden, so dass ich anstatt durch dieser hohen königl. gnade hatte soulagiret werden sollen, meinen gäntzlichen ruin gefunden, massen ich zur ehre der hohen Maij:t, der ich zu dienen

die ehre hatte, mich dabeneben zwischen so vielen fürstl. hoffen befindendt, mein äusserstes angewandt umb mich in behöriegen stand zu setzen und meines gnädigsten königes honneur gemäss aufzuführen.

Wann ich nun durch allem oben in untertänigkeit angezeigten nicht umhin können mich in gar grosse schulden zu vertieffen, so nehme in diesem meinem mehr als schlechtem zustande meine dehmühtigste zuflucht zu Ew. Königl. Maij:t hohen gnade, der gewissen zuversicht lebend, Ew. Königl. Maij:t werden mich, als der in zweyen jahren nichts auf mein pension genossen, nicht nur der bezalung des zu fordern habenden sondern auch einer, mit meinem von so vielen jahren her bezeugten untertähnigsten treuen diensteiffer und Ew. Königl. Maij:t generositet ubereinstimmenden gnade theilhafftig werden zu lassen geruhen, damit ich aus der weitläufftigkeit, worinnen mich durch treu geleistete dienste gesetzet, gerettet werden möge, Solche hohe königl. gnade werde stets mit aller ersinnlichsten devotion und untertänigster erkäntlichkeit zu verdienen äusserst bemühet leben, der ich mit submissesten respect verbleibe *etc.*

* * *

Poniatovskis ansökan föredrogs i rådet den 27 juli s. å. och resolverades att han skulle få »ett mycket honorabelt afsked och det uti ampla termer uppsatt», men med hans kronofordran finge det anstå, tills kommissionen öfver upphandlingsdeputationen slutat sina arbeten. Hans afsked är ock dateradt den 28 juli 1719 och är det onekligen affattadt i »ampla termer». Hans oförfalskade trohet, outtröttliga ifver, samt redliga och tappra tjenster erkännas; K. Maj:t skulle gärna ha sett att han stannat längre uti svensk tjenst, men ville ej stå i vägen för hans lycka på annan ort, och försäkras han slutligen om kraftiga bevis på kunglig ynnest och benägenhet — när tillfälle erbjöde sig. Genom Ulrika Eleonoras bemedling skall hans försoning med konung August ha underlättats. Han slöt sig visserligen efter dennes död till sin gamle vän och herre konung Stanislaus, men stannade kvar i Polen, sedan denne uppgifvit sin krona, och dog där omsider några och åttio år gammal 1762.

Sverige och Ryssland efter freden i Kardis

AF

JOHN E. NORDWALL

I

År 1658 i december afslöts i Valiesar mellan Ryssland och Sverige ett treårigt stillestånd, som för den tid det varade, medförde förlust för Sverige af det område i Estland och Livland ryssarne under det föregående kriget eröfrat[1]. Fördraget i Valiesar inbjöd att förvandla det ingångna stilleståndet till en fred; de båda ländernas yttre ställning — Sverige i kamp med Danmark, Polen, Brandenburg, Österrike och Holland; Ryssland med Polen och Krims tatarer som öppna fiender och med Lill-Rysslands kosacker i bästa fall som opålitliga bundsförvandter — manade ock till en sådan, och redan i juni 1659 befullmäktigade såväl konung Karl X Gustaf som tsar Alexei sändebud för en fredsunderhandling. Vid Pyhestekylä i Livland sammankommo dessa i november s. å.; men hvarken de månadslånga underhandlingarne därstädes eller de, som sedermera i slutet af mars och början af april det följande året höllos vid Kardis, ledde till önskadt resultat; — ingendera parten ville köpa freden för det pris, som den andra bjöd.

I februari år 1660 hade Karl X Gustaf dött. Ryssarne torde detta dödsfall ha ingifvit en ökad obenägenhet att gifva vika för Sveriges anspråk. Men den regering, som fick Sveriges öde sig anförtrodt, lyckades, innan ännu minnet af den aflidne konungens segrar och glansen af hans namn förbleknat, att med Sveriges öfriga fiender afsluta fördelaktiga freder, medan Ryss-

[1] För den följande framställningen af förhållandet mellan Ryssland och Sverige till freden i Kardis, jfr förf:s skrift: *Svensk-ryska underhandlingar före freden i Kardis 1658—61.*

lands yttre förhållanden gestaltade sig allt ogynsammare. Frederna i Oliva och Köpenhamn kunde ej annat än gifva Sverige en betydligt starkare position gent emot Ryssland än det förut haft.

Också höjdes inom den svenska regeringen röster, som manade att genom en allians med Polen framtvinga en fred med Ryssland, sådan man önskade den, och hoppet om stora landvinningar hägrade för sinnena. Dock lät man icke dylika irrbloss bestämma sitt handlingssätt. Ur de långvariga rådslagen hösten 1660 framgick som resultat beslutet att med allvar återupptaga förhandlingarne med Ryssland, på samma gång man visserligen genom inledande af en underhandling med Polen ville hålla vägen öppen att med vapen vinna fred, om man ej kunde få det på annat sätt. I november 1660 — vid samma tid som riksrådet Schlippenbach i och för denna senare underhandling for öfver till Danzig — begaf sig riksrådet Bengt Horn, som stått i spetsen för den svenska beskickningen till Ryssland och nu under hösten deltagit i rådkammarens öfverläggningar, från Stockholm öfver till Estland med order att inlåta sig i nya förhandlingar med de ryska sändebuden. Hans instruktioner bjödo honom visserligen att som ett oeftergifligt vilkor för freden fordra, utom återlämnande af de ryska eröfringarne, en penningsumma såsom ersättning för den »tort och skada» Sverige lidit genom det påtvungna kriget. Men knappt hade den svenska regeringen mottagit ett bref från tsaren, hvari en tydlig fredsbenägenhet röjde sig, förrän den i februari 1661 genom en sekret instruktion befullmäktigade Horn att i yttersta nödfall afstå från all satisfaktion: återställandet af status quo skulle sålunda ensamt möjliggöra fredens afslutande.

Man kan undra öfver dessa eftergifter af ett land, hvars ställning vid denna tid syntes så betydligt starkare än det af inre missförhållanden tryckta och af fiender hårdt ansatta Ryssland. Men förklaringen är icke svår att finna: Sveriges styrka var endast skenbar. I det inre hade man att kämpa med en brist, som verkade förlamande på statslifvets alla områden. De värfvade främmande trupper, som man efter frederna i Oliva och Köpenhamn till en del bibehållit hufvudsakligen af fruktan för Ryssland[1], utgjorde en tryckande börda ej minst för de provinser, där de voro förlagda. Men äfven den yttre ställningen var ingalunda stark.

[1] En del af dem hade »afdankats»; jfr Carlson, Sveriges historia under konungarne af pfalziska huset, II, s. 133.

Vidtomfattande och självständig hade helt visst Karl X Gustafs utrikespolitik varit, men det var just dessa dess egenskaper, som mot honom uppkallat den ena fienden efter den andra och förmått äfven de makter, som i början gynnat hans planer, att till sist ställa sig i vägen för dem. Så hade Sverige under hans sista tid blifvit fullkomligt isoleradt, och samma var förhållandet vid tiden för frederna i Oliva och Köpenhamn. Det var därföre visst icke utan skäl, som Karl XI:s förmyndareregering äfven efter dessa freder med oro betraktade ställningen.

Af Danmark, som man beröfvat flera af dess förnämsta provinser, af Österrike, som man var van att anse som den svenska politikens naturlige fiende, kunde man ej vänta sig annat än försök att öfverallt skada Sveriges intressen — och anfall, när ett lägligt tillfälle yppade sig. Från Polen var något sådant just ej att befara, men detta land gaf anledning till bekymmer af annat slag. Frågan om val af en polsk tronföljare stod redan under konung Johan Casimirs lifstid på dagordningen i detta land. Man hade sig i Sverige bekant, att den polska drottningen, Marie Louise, önskade en fransk prins, hertigen af Enghien, till tronföljare, och mot valet af denne ansåg man sig från svensk sida ej hafva något att anmärka. Men man trodde sig ock veta, att Österrike, som hade ett gammalt löfte om successionen till polska kronan[1], ingalunda ämnade nöja sig med, att detta löfte blefve ett tomt ord. En habsburgsk prins på Polens tron, Polen i Österrikes ledband — kunde väl de svenske statsmännen med lugn åse något, hvilket så som detta stred mot Sveriges intressen?

Mot de faror, som dessa förhållanden inneburo, hade man att söka sitt stöd i allianser — då man ej trodde sig om att kunna besvärja dem med egna medel. Men voro utsigterna till sådana synnerligen stora? Frankrike, vännen från det trettioåriga krigets dagar, hade under senare tider visat Sverige köld; nu hade det nyss försonat sig med Spanien, och man visste ej rätt, om man ej kunde befara en omsvängning af hela dess politik. England hade helt visst under sin store protektor varit Sveriges vän, men äfven dess vänskap hade svalnat, och nu satt Stuartarnes gamla herskarhus åter på dess tron; hvad visste man väl i själfva verket om dess politik?[2]

---

[1] Jfr Carlson, anf. arb. I, 218.

[2] En lätt tillgänglig och i hög grad upplysande källa för Sveriges förhållande till utlandet vid denna tid är den »*Relation om fäderneslandets till-*

I denna Sveriges ställning af isolering i det yttre, brist i det inre, låg för den svenska regeringen en kraftig maning att ej spänna bågen allt för hårdt mot det för resten alldeles icke vanmäktiga Ryssland. Gången af underhandlingen med Polen, sedan denna sent om sider inledts, — Schlippenbach hade drunknat under utresan; riksrådet Sten Bjelke, som trädt i hans ställe, lämnade ej Stockholm förr än i febr. 1661 — gaf ringa utsigt till en närmare förbindelse mellan Sverige och detta land. Så lät den svenska regeringen sina pretentioner på en penningeersättning af Ryssland falla, huru väl än en sådan under dåvarande omständigheter skulle kommit Sverige till pass, och var ock missbelåtenheten med denna nödtvungna eftergift stor nog. att framkalla förslag att återkalla densamma, så föllo dock sådana projekt, och de sekreta instruktionerna till Horn fingo behålla sin kraft.

Den 23 mars 1661 sammanträdde denne jämte »med-collegerna» hof- och krigsrådet Gustaf Carlsson Banér och assistensrådet, sekreteraren vid staten i Estland Andreas Walwick i Kardis med de nya sändebud, tsaren förordnat till underhandling med Sverige. Förhandlingarne gingo långsamt: ryssarne, som väl visste, att de måste göra eftergifter, ville dock naturligtvis i det längsta tillbakavisa de svenska fordringarne. Gent emot dem framstälde de motfordringar, och med orubblig hårdnackenhet afvisade de anspråken på skadeersättning. Men att afstå från sina eröfringar måste de dock till sist bekväma sig; i konferensen den 9 maj afträdde de den enda af dem, som då återstod: Neuhausen. Tvister om smärre punkter och formaliteter utdrogo dock förhandlingarne ännu i mer än en månad; först den 21 juni skedde den högtidliga afslutningen af *freden i Kardis*.

I bref af den 10 maj hade de svenska sändebunden underrättat sin regering, att ryssarne antagit det uppstälda ultimatum. Den 21 juni skrefvo de från byn Selie i närheten af Kardis om fredens afslutande, den 24 begåfvo de sig till Reval[1]. Medan Banér därpå begaf sig till sitt gods i Werpel i Estland[2] och

stånd», som statssekreteraren Edv. Ehrensten uppläste vid riksdagen i Stockholm år 1660 och som är tryckt i Sveriges Ridderskaps och Adels Riksdags-Protokoll.

[1] B. Horn och koll. till K. M. Sitz 10 maj, Selie 21 juni orig. i »Kommissarierna Frih. B. Horns, Frih. G. Banérs och A. Walwicks bref till K. M:t 1659—61.» Riksarkivet. Muscovitica (betecknas i det följ. med *L. B.*). Protokollet vid kardiska freden n:o 4, fol. *B B B*.

[2] Beläget i Wiek. Hupel, Topogr. Nachrichten von Lief- und Esthland, s. 387.

Walwick, af Horn försedd med varma rekommendationer för sina tjänster vid fredsverket, for öfver till Sverige, stannade Horn tills vidare kvar i sin residensstad[1]; han hade nämligen förnummit, att regeringen önskade hans kvarstannande, till dess ryssarne utrymt det i freden afträdda området. Lifligt önskade han emellertid hemlof, och den 12 juli beviljades honom detta; den 15 aug. deltog han för första gången efter fredsslutet i ett rådssammanträde[2].

Den 8 juli hade Walwick i rådkammaren öfverlämnat den ryska originaltraktaten åt rikskansleren och muntligen redogjort för fredsförhandlingens senaste skede. Trenne dagar förut hade brefvet af den 21 juni upplästs i rådet; redan i slutet af maj visste regeringen, att ryssarne antagit Sveriges ultimatum. Ryssarne hade sålunda nödgats återgifva hvad de under Sveriges trångmål tillskansat sig, och med alla de makter, till hvilka Sverige under Karl X Gustafs tid stått i fiendtligt förhållande, hade man fred. Men med oblandad tillfredsställelse mottogs underrättelsen om freden i Kardis ej. I det längsta hade man hoppats att erhålla en satisfaktion i penningar; den tid, ryssarne betingat sig för utrymmandet af de eröfrade orterna och för ratifikationen af freden fann man alldeles för lång, och ord af missnöje med Horns och hans kollegers sätt att bedrifva underhandlingen hördes[3]. Men man fann sig dock i hvad som ej kunde ändras; freden i Kardis var ett fullbordadt faktum, med hvilket man hade att räkna och hvilket i likhet med hvarje viktigare förändring på den yttre politikens område uppstälde kraf, som fordrade uppfyllelse.

Den 5 juli beslöt man i rådet att i hufvudstadens kyrkor låta anställa en »preliminär» tacksägelse öfver freden i afvaktan på den »solenna», som först borde hållas efter ratifikationernas utvexling; söndagen den 7 sattes detta beslut i verket[4]. Den 5 och 6 juli blefvo Pommerns och Bremens regeringar, generalguvernören i Skåne, Halland och Blekinge G. O. Stenbock samt de svenska sändebuden i utlandet underrättade om fredens af-

[1] Han var nämligen guvernör öfver Estland sedan år 1656. Fullm. i riksregistraturet (betecknas i det följ. med *R. R.*) dat. Marienburg i juni s. å. (enligt Titularregistret den 28 juni).

[2] B. Horn till K. M. Reval 30 juni, orig. L. B. K. M. till B. Horn, 12 juli R. R. Rådsprotokoll (betecknas i det följande *R. P.*) 1661 Pars III. 10 juli, 15 aug.

[3] R. P. 1661 (PP. II, III) 22, 27, 28, 29 maj; 12, 15 juni; 5, 8 juli.

[4] R. P. 1661 (P. III). Tacksägelsen i R. R. 7 juli.

slutande. Men på vigtigare ting än dessa ledde denna omedelbart regeringens uppmärksamhet.

Vi hafva ofvan berört den underhandling med Polen, som efter Schlippenbachs död uppdragits åt Sten Bjelke. Dess udd hade i första början varit riktad mot Ryssland; genom ett förbund med detta lands bittre fiende hade den svenska regeringen velat skaffa sig utsigt att, om så skulle befinnas nödigt, tvinga det till fred. Men redan från början hade underhandlingen äfven ett annat mål: att motarbeta det österrikiska inflytandet i Polen. Brandenburg, tsaren, kejsaren — alla ansågos eftersträfva den polska kronan, men ingen med större ifver och större utsigter än den sistnämde. Man visste, att kejsaren ej saknade anhängare i Polen och tänkte sig möjligheten af att han i händelse af ett mot hans intressen stridande tronföljareval i detta land skulle antasta polackarnes »valfrihet»; kanhända kunde dessa rent af så föga iakttaga sina egna intressen, att de utan några tvångsåtgärder valde en habsburgsk prins. Men Polens »conservation» mot en inkräktning af sådan art var ett mål, för hvilket den svenska diplomatien borde uppbjuda alla sina krafter. Att arbeta på en allians med Polen »contra quemcunque regnorum fæderatorum hostem» hade därför gifvits de svenska underhandlarne till detta land i uppdrag. Men skulle Sverige lyckas att stäcka Österrikes planer, så behöfde det penningar till utrustandet af en här; man räknade i detta fall på Frankrike, i hvars intresse det måste ligga att motarbeta habsburgska huset och att gynna den polska drottningens franske tronföljarekandidat. Schlippenbach och Bjelke beordrades därför att sätta sig i förbindelse med Frankrikes minister i Polen, de Lumbres, och i april 1661 hade riksrådet Claes Tott afsändts på en utomordentlig ambassad till detta land för att med dess regering afsluta en subsidietraktat. Understödt af franska subsidier skulle Sverige såsom Polens bundsförvandt omintetgöra ett försök af kejsaren att med våld genomdrifva sin tronkandidat; för att Sverige skulle ingripa, om Polen självfvilligt valde en habsburgare, fordrades däremot af Frankrike icke blott pengar, utan äfven manskap, och utan understöd från detta land var man icke sinnad att inblanda sig i de polska angelägenheterna[1].

[1] Instruktion för Schlippenbach 17 nov. 1660; för S. Bjelke och A. Gyldenklou 12 dec. s. å.; bimemorial för des. 4 febr. 1661; instruktion för C. Tott 9 april s. å. R. R.

Den instruktion Sten Bjelke hade att följa hade utfärdats hufvudsakligen med tanke på Ryssland. Det förändrade förhållandet till detta land kräfde nya order, och den 30 maj utfärdades sådana[1]. Efter fredens ingående måste, hette det i dessa, Bjelke upphöra med all »handel» mot Ryssland, detta, ehuru den svenska regeringen förklarade sig ingalunda ovillig att med polackarne ingå en mot ryssarne riktad allians, sedan Ryssland och Polen väl voro förlikta. Begärde Polen Sveriges bemedling för en fred med Ryssland, skulle Bjelke låta förmärka sin regerings villighet härtill och lofva att referera saken för denna. Man visste redan förut, att utsigterna för en förbindelse med Polen icke voro stora; nu, sedan Sverige försonat sig med de båda ländernas gemensamma fiende, borde de blifva mindre än förut. Visserligen fick Bjelke anvisningar, huru han skulle öfvertyga polackarne, att Sveriges fred med Ryssland befrämjade deras egna intressen(!), men man ansåg dock bäst att förändra hela syftet med underhandlingen. Den skulle hädanefter blott gälla en »vänskapstraktat in genere» med löfte om ömsesidig hjälp i händelse af krig, men utan några detaljerade bestämmelser om arten af denna hjälp; detaljerna skulle uppgöras »in casu». Samma dag som denna nya instruktion utfärdades, sändes till Claes Tott en kopia däraf att lända honom till efterrättelse i hans diplomatiska värf[2].

Det hade hufvudsakligen varit af fruktan för Ryssland som den svenska regeringen efter freden i Oliva och Köpenhamn i stället för att »afdanka» de främmande trupper, som genom dessa försatts i overksamhet, nöjt sig med att med dem vidtaga en reduktion, hvilken till och med å de orter, som voro mest utsatta för ett ryskt anfall — Östersjöprovinserna — alldeles ej kommit till utförande.

Visserligen hade freden ej skaffat Sverige den penningesumma, med hvilken man hade ämnat att »förnöja» de trupper, man ville »afdanka», men de tryckte »staten» för hårdt för att

[1] R. R.

[2] K. M. till C. Tott 30 maj, R. R. — Vid denna tid ådagalade den svenska regeringen äfven på annat håll sin lojalitet gent emot Ryssland — för tillfället. Från khanen af Krim hade ankommit en beskickning, hvars egentliga ärende var att utpressa lösepenningar för några svenskar, som tatarerna tagit till fånga under det polska kriget; men vid audiensen den 15 juni öfverlämnade sändebuden dessutom ett bref från khanen, hvari denne begärde, att Sverige på sitt håll ville anfalla Ryssland, medan han ansatte det med all makt. På detta bref svarade man emellertid khanen blott med allmänna vänskapsfraser. K. M:t till khanen, 6 juli, R. R. R. P. 1661 (P. II) 15, 18 juni.

kunna behållas. Så stor var dock fruktan för Österrike och Danmark och ängslan att genom en fullständig »afdankning» blifva oduglig för det »polska väsendet», att man först uppsköt att besluta i frågan och sedan beslöt att endast vidtaga en ny, ehuru visserligen genomgripande reduktion. Fältmarskalken Robert Douglas, generalguvernören i Ingermanland och Kexholms län Simon Grundel Helmfeldt och generalkrigskommissarien Rhenfeldt fingo i uppdrag att verkställa den uppskjutna reduktionen i östersjöprovinserna, och åt vederbörande myndigheter i Skåne, Bohuslän, Bremen och Pommern gåfvos order om »afdankningen» å dessa orter. Men blott långsamt kunde dessa order verkställas, då såsom vanligt de »afdankade» kommo med höga pretentioner, hvilka man måste nedpruta, och då i alla händelser penningeförlägenheten gjorde det svårt att tillfredsställa äfven måttliga fordringar[1].

Freden i Kardis utöfvade sålunda genast inflytande på hvad som ej stod i direkt samband med densamma. Den hade emellertid äfven å ömse sidor pålagt förpliktelser, hvilka måste uppfyllas under den närmaste framtiden. Huru härmed tillgick, skola vi se i det följande.

II.

Ingen makt med betydenhet i de europeiska staternas rådslag får, om den vill behålla sitt inflytande, uteslutande vända sin uppmärksamhet åt fredens värf, icke ens om inga fiender hota och dess yttre ställning synes aldrig så tryggad och lugn. Ty oupphörligt skifta grannstaternas politik och yttre förhållanden, och hvarje sådan skiftning af någon betydelse leder i själfva verket till ändring i den position, man innehar; medan motståndares vapen hvila, kan deras diplomati verka och på diplomatiska nederlag kunna lätt följa slagna arméer och förlorade länder. Att Sveriges regering äfven efter de afslutade frederna ansåg sig på den yttre politikens fält hafva intressen att bevaka och mål att vinna, var därföre ingenting mindre än underligt; att den

---

[1] K. M:t till Douglas, Helmfeldt och Rhenfeldt 12 juli; till Stenbock och Harald Stake 17 juli; till Hans Christoffer von Königsmarck 22 aug.; till general B. Müller (i Pommern) 3 sept. R. R. R. P. 1661 (P. II, III) 22, 27 maj; 12, 13 juni; 4, 5, 6, 10, 12, 16 juli; 26, 27, 28 aug.; 3, 4 sept. Jfr Tham, Bidrag till svenska riksdagarnes och regeringsformernas historia etc. II, s. 147 f.

arbetade för dessa mål och dessa intressen, får ingalunda räknas den till nackdel, om man ock stundom har skäl att klandra de medel den använde liksom dess svaghet att vilja utföra mera än krafterna medgåfvo.

Frånsedt förhållandet till Ryssland, hade Karl XI:s förmyndareregerings utrikespolitik efter frederna i Oliva och Köpenhamn hufvudsakligen syftat mot tvänne mål: att genom en närmare förbindelse med de stater, som fordom varit Sveriges vänner, skaffa sig ett ryggstöd gent emot de »illviljande» makter, dem man kunde betrakta som dess fiender, och att bekämpa Österrikes planer på polska kronan. Efter Kardis-freden trädde dessa syften afgjordt i förgrunden. Att befordra dem hade man sändt Sten Bjelke till Polen och Claes Tott till Frankrike; en yttring af samma politik var det ock, då man i juni 1661 affärdade grefve Nils Brahe till England att bringa till slut en genom det svenska sändebudet därstädes, Friesendorff, redan inledd underhandling. Målet för denna var icke en »intim och estroit» allians, utan endast »en simpel vänskapstraktat»; i okt. s. å. blef en sådan afslutad.[1]

Men vida större vigt fäste man vid Bjelkes och Totts beskickningar: successionen i Polen var utan tvifvel, sedan förhållandet till Ryssland stadgat sig, den svenska utrikespolitikens främsta fråga. Utsigterna till framgång i denna sak syntes till en tid ganska ringa; Bjelkes mission misslyckades nästan fullkomligt. I slutet af aug. återkom han till Stockholm, medförande såsom det enda egentliga resultatet af sin beskickning ett från polsk sida uppgjordt förslag till vänskapstraktat, hvars innehåll och form ej mindre än sättet, hvarpå den tillkommit, syntes den svenska regeringen »mäkta suspecta».[2] Men bättre framgång än Bjelke hade Tott. I sept. lyckades denne, som bekant, i Fontainebleau afsluta ett fördrag, som i en hemlig artikel tillförsäkrade den svenska kronan rika subsidier, medan hon förband sig att med vapenmagt, om så skulle påfordras, hindra alla försök att störa polackarnas »valfrihet»; i stället lofvade hon befordra hertigens af Enghien val till polsk tronföljare.[3] Nu var

[1] Instruktionen för Brahe. dat. 19 juni R. R. Jfr Carlson. anf. arb. II, s. 190.

[2] R. P. 1661 (P. III) 26 aug. Jfr. Tham, anf. arb. II, 148 (som felaktigt uppger 26 juli i st. f. 26 aug). En sammanträngd, men redig och otvifvelaktigt pålitlig redogörelse för Bjelkes verksamhet i Polen och beskaffenheten af den ofvan nämnda vänskapstraktaten lämnar ett bref från regeringen till Tott af den 20 dec. 1661 (R. R.), hvari angifvas orsakerna till dess beslut att ej ratificera denna.

[3] Carlson, a. arb. II, 186 f; Tham, a. arb. II, 149 f.

sålunda en möjlighet gifven för Sverige att »conservera» Polen mot Österrikes farliga planer, — ehuru det visserligen genom utgången af Bjelkes beskickning skulle komma att i Polen uppträda icke som en bundsförvandt utan som en okallad »räddare».

Öfverläggningarne om dessa underhandlingar och de slutna fördragens ratificering sysselsatte under hösten 1661 den svenska regeringen, — öfverläggningar, hvilka, som bekant utmynnade i en vägran att ratificera det polska fördragsprojektet, medan man åter ansåg sig hafva alla skäl att vara nöjd med de båda öfriga. Jämsides härmed var ock förhållandet till Ryssland på tal i rådkammaren; den svenska regeringen var nämligen skyldig att affärda en beskickning till tsaren med sitt bekräftelsebref på fredsslutet. Men innan vi redogöra för öfverläggningarne härom, må vi se till, huru ryssarne uppfylde sin skyldighet att utrymma sina eröfringar och huru förhållandet mellan Sverige och Ryssland under den närmaste framtiden gestaltade sig å de svenska östersjöprovinsernas gräns mot det ryska området.

* * *

Fredsslutet föreskref, att Dorpat, Kockenhausen, Adzel, Neuhausen, Wasch-Narva och öfverhufvud alla ryssarnes eröfringar i Livland och Estland — med undantag af staden Marienburg[1] — skulle vara utrymda åtta veckor efter fredens afslutande. Såsom vi sett, hade den svenska regeringen ansett denna tid för lång; den misstänkte, i detta som i andra fall, »contraventioner» från ryssarnes sida. Men dessa misstankar visade sig alldeles obefogade. Omedelbart efter fredsslutet fingo flere livländska adelsmän, som försedda med pass, utfärdade af Bengt Horn, kommit att taga i besittning sina egendomar inom det ännu icke utrymda området, tillstånd härtill.[2] Och då Douglas, hvilken erhållit i uppdrag att öfvervaka »evacuationsverket»[3], vid slutet af de åtta veckorna infann sig i Dorpat för att taga denna vigtiga ort i besittning, mötte han inga hinder. Äfven med de öfriga var förhållandet likartadt; de ryska trupperna lämnade fästena och

[1] Denna skulle nämligen fortfarande innehafvas af ryssarna, till 14 dagar efter det de sändebud, som å ömse sidor afsändts med de resp. ratifikationsbrefven på freden, under återresan öfverskridit gränsen. Marienburgs »slott» skulle däremot utrymmas samtidigt med det öfriga.

[2] B. Horn till K. M:t Reval 30 juni, 13 juli (jfr. bilagorna) orig. L. B.

[3] K. M:t till Douglas, 29 maj. R.R. Douglas stod, som bekant, sedan 1658 i spetsen för det svenska försvarsverket i Livland och Estland.

de svenska drogo in. Den 22 aug. kunde Douglas underrätta regeringen, att alla de orter, ryssarne skulle utrymma, voro »lyckeligen vedertagne och annammade» af svenskarne.[1]

Tillståndet å dessa orter var helt visst icke det bästa. Så underrättade den i juli till landshöfding och guvernör i Dorpat utnämnde generalmajoren Anders Koskull[2] sin regering, då han i slutet af oktober tillträdde sitt ämbete, att han funnit allt i lägervall: staden var nästan öde, jurisdiktionen eländig där som på landet; ryssar foro omkring på landsbygden och sålde varor åt bönderna, som åter åt dem afyttrade hvarjehanda lifsförnödenheter i stället att föra in dem till Dorpat.[3] Å öfriga orter var tillståndet säkerligen icke bättre. Sådant manade den svenska regeringen att i den mån den kunde, sörja för Livlands upphjälpande. Den beslöt att besätta generalguvernörsämbetet därstädes, som faktiskt stått ledigt, sedan den siste innehafvaren, Magnus Gabriel De la Gardie, af Karl Gustaf kallats att stå i spetsen för en fredsunderhandling med Polen i slutet af år 1657. Till generalguvernör utsågs nu den gamle krigaren, riksrådet Axel Lillje, men denne undanbad sig förtroendet under åberopande af bl. a. hög ålder och sjuklighet. Frågan uppsköts, men man lät den ej falla, så mycket mindre som längre fram ryssarnes uppförande ansågs kräfva en kraftig, enhetlig styrelse å dessa orter. Det dröjde emellertid ända till den 10 juni år 1662, innan ånyo ett definitivt val företogs: riksrådet Bengt Oxenstjerna blef då utsedd till generalguvernör.[4]

Visserligen hade ryssarne på ett sätt, som icke lämnade några rättmätiga anledningar till klagomål, fullgjort sina skyldigheter i fråga om »evacuationen». Men lugn och trygghet och det goda förhållande mellan de båda rikena, som man kunnat vänta af freden, ville icke inträda här på gränsområdet; å ömse sidor ansåg man sig hafva anledningar till missnöje.

Den »fria och obehindrade» köphandel mellan Sverige och Ryssland, som krigsåren rubbat men som långt förut funnits, hade fördraget i Valiesar återställt; med än starkare garantier

[1] Douglas till K. M:t 22 aug. orig. Riksarkivet, Livonica n:o 196.

[2] Fullmakt, 27 juli. R. R.

[3] Koskull till K. M:t, Dorpat 1, 8 nov. orig. i »Generalguvernören Axel Lillje till K. M:t 1661—62; flera ämbetsmän till dens. 1661—65.» Livonica n:o 198.

[4] R. P. 1661 (P. III.) 12 sept., 10, 11 dec. R. P. 1662 (P. 1. Arv. Gustafsson) 10 juni. K. M:t till Lillje 14 sept. R. R. Lillje till K. M:t, Löfstad 17 sept. orig. Liv. n:o 198.

hade Kardis-fredens urkund omgärdat densamma. Men fullkomligt fri hade handeln icke varit under stilleståndsåren och blef ej heller efter freden. Den svenska regeringen hade redan år 1659 gjort kopparhandeln på Ryssland till ett regale — detta i afsigt att dyrka upp priset för ryssarne, hos hvilka kopparen vid denna tid var mycket dyr, och skaffa kronan välbehöfliga inkomster. Nu efter freden beordrades visserligen Helmfeldt att frigifva kopparhandeln; dock befalde man honom samtidigt att tillse, att icke någon »ansenlig» kopparutförsel komme till stånd; man hade ännu ej uppgifvit hoppet att för kronans räkning göra en god affär på denna vara.[1] Tsaren hade, likaledes före freden, slagit under sig handeln med lin och hampa, varor med god afsättning på den svenska marknaden, men det var för köpmännen å den svenska sidan lika olägligt att köpa dessa varor af tsarens faktorer som det varit för ryssarne att tillhandla sig koppar af den svenska kronans. För öfrigt hade ryssarne under sommaren 1661 lagt en särskild tullsats på varor, som fördes från det svenska Kockenhausen uppåt Düna, de handelsidkande svenske undersåtarna i dessa orter till mycket förfång.[2]

Men andra och vida allvarsammare anledningar till missnöje funnos. År 1660 hade Helmfeldt inom sitt guvernement på olika punkter uppstält gränsvakter. En dylik postering, som var beordrad till Salmis i Kexholms län — på denna tid såsom grefskap tillhörigt Karl Gustaf Wrangel — finner vid sin ankomst dit en rysk gränsvakt före sig tre mil in på svenskt område, såsom man beräknade å svensk sida. Men ryssarne påstå, att Salmis och Suistamo pogoster tillhöra tsaren, och afvisa den underlägsna svenska posteringen. De ryska anspråken väckte förvåning; sedan den år 1621 afslutade rågångsskilnaden på den Kexholmska gränsen hade gränsen vid Salmis aldrig varit tvist underkastad. Visserligen sändes nu omedelbart en större svensk truppstyrka till Salmis; men den lyckas ej förmå ryssarne att vika undan. På ingendera sidan vågar man använda våld, men svenskarne stanna kvar, och så ligga de båda vakterna med föga vänliga känslor ända till fredsslutet i hvarandras närhet;

[1] Förf:s ofvannämnda skrift s. 114 n. 2; K. M:t till Helmfeldt 30 aug. R. R. Helmfeldt till K. M:t 1 okt. Narva. orig. (S. G. Helmfeldts bref till K. M:t i riksarkivets Ingrica n:o 15).

[2] Guvernören i Riga P. Sparre till K. M:t Riga 25 aug. orig. Liv. n:o 199. Jfr den nedannämnda hufvudinstruktionen af 5 nov. 1661 för B. Horn, J. Hastfehr och A. Walwick §§ 12, 15.

hvarken Helmfeldts skrifvelser till vojevoden i Novgorod eller de svenska sändebudens föreställningar under förhandlingarne vid Kardis våren 1661 verka någon ändring i detta förhållande. Icke ens fredsslutet åstadkommer den ryska posteringens återkallande; »brefvisaren» Magnus Arnander, som af Helmfeldt förordnats till gränsinspektor vid Salmis, lämnar fortfarande denne tid efter annan underrättelse, huru den ryska posteringen står kvar, där den stält sig, huru ryssarne inberga böndernas hö och säd inom det omtvistade området och bedrifva öfvervåld af annat slag. Nu som förut klagar Helmfeldt hos vojevoden i Novgorod; denne åter skyller på sin under-vojevod i Olonets, som styrde det ryska område, hvilket gränsade till Salmis, lofvar att af honom inhämta närmare besked och förklarar sig ingalunda ämna tillåta ofog af ryssar på gränsen — men den ryska gränsvakten får inga order att lämna sin post. Då låter Helmfeldt för att åtminstone i någon mån skrida från ord till handling uppställa en »förvakt» utanför den ryska posteringen på den gräns, svenskarne ansågo som den rätta; men nu klagar i sin tur vojevoden i Novgorod, att svenskarne stält vakt på ryskt område.[1]

Vid slutet af år 1661 yppade sig äfven på ett annat ställe inom Helmfeldts guvernement en gränstvist. Vid Lava-ån i Nöteborgs län, hvilken bildade gräns mellan Sverige och Ryssland, satte sig ryssarne i besittning af en öde by med kringliggande jordområde på den svenska sidan om gränsen, slogo en skans öfver ån och drefvo bönderna på det svenska området in på det ryska.[2]

Redan stilleståndet i Valiesar hade föreskrifvit, att fångarne skulle återställas å ömse sidor, men ryssarne hade i detta fall uppfylt sina skyldigheter på ett i hög grad otillfredsställande sätt, och enahanda bestämmelser blefvo därföre upptagna i Kardis-freden.[3] Men icke heller efter fredsslutet ville ryssarne släppa de »många och åtskillige personer», »köpmän, bönder och annat slags folk», hvilka under krigsåren såsom fångar förts till Ryssland och sedan blefvo kvarhållna därstädes trots sin önskan att få komma tillbaka på svenskt område. En

[1] Förf:s ofvannämnda skrift, ss. 115 n. 1, 124. Helmfeldt till K. M:t 1661 Narva 26 juli, 31 aug., 15 okt., 5 nov.; orig. Ingr. n:o. 15. Fullmakt och memorial för Arnander, dat. Narva 10 nov. 1660, i vidimerade kopior (utan datum, men sannolikt från 1666) i »Förhandlingar mellan Sverige och Ryssland under Karl XI:s förmyndare.» R. A. Muscovitica.

[2] Helmfeldt till K. M:t 1661, Narva, 5 nov. 1662 11 april (jfr bilagorna!) orig. Ingr. n:o 15.

[3] Jfr förf:s ofvannämnda skrift ss. 11, 14, 19 n. 1, 20 n. 1, 41 n. 3, 137.

och annan praktiserade sig emellertid lyckligt öfver gränsen till Helmfeldts guvernement, men blef då naturligtvis reklamerad af vojevoderna i Novgorod och Pskov. För dem voro sådana personer öfverlöpare, hvilka lupit bort efter freden och således enligt dennas uttryckliga ord[1] skulle återställas; men för Helmfeldt voro de fångar, som själfva förskaffat sig den frihet, de ägde rätt att njuta. Att afgöra, hvem som i det ena och andra enskilda fallet haft rätten på sin sida, är lika svårt, som det är visst, att ryssarne icke uppfylde sina skyldigheter i fråga om fångarne, — ett förhållande, som kanske i än högre grad än de ofvan nämnda gränstvisterna var af beskaffenhet att kunna medföra allvarliga förvecklingar mellan Sverige och Ryssland.[2]

Så utvecklade sig under hösten och förvintern 1661 förhållandena på det svensk-ryska gränsområdet på ett sätt, som, om det ock kanhända föga skilde sig från det hittills vanliga — gränstvister och chikaner i öfrigt hade ju städse karaktäriserat förhållandet mellan Sverige och Ryssland — dock ingalunda kunde anses fullt tillfredsställande, minst efter en nyss afslutad fred. Samtidigt härmed öfverlade den svenska regeringen om den beskickning, den, såsom vi nämnt, var skyldig att affärda till tsar Alexei.

* * *

Enligt Kardis-fredens bestämmelser skulle de sändebud, som å ömse sidor utsetts i och för fredens ratificering, sammanträffa å gränsen på dagen fyra månader efter fredens afslutande för att granska hvarandras ratifikationsbref, innan de fortsatte resorna till de resp. monarkerna.[3] Den 21 okt. skulle de fyra månaderna vara förflutna. Någon synnerligen lång tid hade den svenska regeringen sålunda icke på sig, ty med afsändandet af en dylik beskickning voro förknippade omsorger af olika slag. Redan valet af ambassadörer kunde vara brydsamt, ty en färd till Ryssland ansågs icke för någon särdeles angenäm diplomatisk mission, och man hade ännu i Sverige Gustaf Bjelkes och hans kollegers behandling i Moskva i friskt minne.[4] Men för

---

[1] Jfr förf:s ofvannämnda skrift, ss. 134 f.

[2] Helmfeldt till K. M:t, Narva 31 aug., 15 okt., 12 nov; Nyen 19 sept. (jfr bilagorna) orig. Ingr. n:o 15.

[3] Dock kunde ratifikationsresorna uppskjutas och ny tid bestämmas genom beskickningar, om någon af monarkerna så önskade.

[4] Jfr förf:s ofvannämnda skrift, ss. 1—8.

resten komme ambassaden att kosta mycket pengar, hvarpå den svenska regeringen nu hade mindre tillgång än vanligt, och om ambassadörernas instruktioner kunde man nog behöfva tid till öfverläggningar — ty till blotta uppfyllandet af en formalitet var det icke vanligt att inskränka ändamålet med ambassader till Ryssland.

Den 26 juli var frågan om beskickningen till Moskva för första gången före i rådet; man talade om de personer, som borde afsändas, och Banér, Walwick och landtrådet i Estland Wilhelm Ulrich nämndes som lämpliga. Under en stor del af augusti tog sig regeringen ferier; först mot slutet af månaden återtogos regeringsbestyren. Sten Bjelke, som då hemkommit, medförde från Polen en begäran, att Sverige ville uppskjuta ratificeringen af freden i Kardis. Men vid denna hade man med den hållning Polen intagit ingen synnerlig anledning att fästa afseende; man öfverlade i stället under den följande tiden lifligt om legationen. Frågan om personerna var före; af någon anledning hade tanken på Ulrich öfvergifvits och i stället för denne sattes landtrådet i Estland Johan Hastfehr.[1] Men äfven en annan personalförändring kom på tal och verkstäldes. Man hade ju för afsigt att, såsom riksdrotsen uttryckte sig, icke blott »stabiliera» en god vänskap med tsaren, utan ock att hos honom förrätta något »important»; man kunde då riskera att stöta honom för hufvudet genom att icke ställa ett riksråd i spetsen för legationen. Ehuru Banér redan erhållit underrättelse om sin blifvande mission såsom legationens »caput» och förklarat sig villig att mottaga detta värf, vände man sig till Bengt Horn med begäran, att han måtte åtaga sig det; och utan allt för mycket »excuserande» gick han in härpå. Man diskuterade för öfrigt om medlen till legationen; ett förslag att söka ett lån hos tsaren framstäldes och vann bifall — regeringens penningebehof var stort, och om de franska subsidierna hade man ännu ingen kännedom, — äfven andra värf för ambassaden voro på tal, och Walwick uppsatte efter befallning ett memorial om hvad som jämte ratifikationsverket borde förrättas hos tsaren. Från ord till handling hade man emellertid svårt att komma; Horn förklarade sig omöjligen kunna blifva färdig på utsatt tid och regeringen hade redan beslutat att afsända ryska translatorn Jonas Brandt till tsaren med underrättelse, att

[1] Utnämnd till denna post 1650, död 1674. Anrep, Svenska adelns ättartaflor.

de svenske legaterna icke kunde infinna sig till den beramade tiden, då hon fick en kraftig påstötning att skynda sig.[1]

Mot slutet af september ankom nämligen till Stockholm med bref från tsaren en rysk gonets (kabinettskurir), kanslisten *Grigorij Kotosjichin*, en man, som deltagit i underhandlingarne vid Valiesar och Kardis och som sedermera kom att förvärfva sig ett namn såväl genom sin flykt till Sverige och det olyckliga öde han där gick till mötes, som isynnerhet genom det historiska arbete, han där utarbetade om sitt fädernesland.[2] Den 23 sept. erhöll han offentlig audiens och öfverlämnade därvid det bref, han medfört. Det var dateradt i Moskva den 7 aug. och innehöll, att tsaren redan utsett sändebud, som beordrats att den 30 sept. vara å gränsen i närheten af Neuhausen; de svenska sändebuden borde därföre infinna sig därstädes vid samma tid. Att uppfylla denna fordran, var naturligtvis omöjligt, men den svenska regeringen beslöt dock att skynda sig så mycket den kunde. Hon svarade tsaren, att de utsedda svenska sändebuden — *Horn*, *Hastfehr*, *Walwick* — om högst åtta dagar skulle bege sig på sin resa; dock tillades det försigtigtvis, att, om de ej hunne fram till den 21 okt., de dock skulle komma så fort det vore dem möjligt. Den 28 sept. erhöll Kotosjichin vid sin afskedsaudiens detta bref.[3]

Men inom åtta dagar voro de svenske sändebuden ingalunda färdiga till afresa. Visserligen beordrade regeringen (24 sept.) amiralitetskollegium att skyndsamt låta utrusta Höken, ett af kronans fartyg, i och för Horns och hans kollegers öfverresa till Reval, och kammarkollegium (1 okt.) att snabbt anvisa de nödiga medlen; visserligen underskrefvos redan den 30 sept. ratifikationsbrefvet på fredsslutet, kreditivet och passet för legaterna[4] — men med afresan kom det ändock att dröja. Till en del berodde detta på svårigheten att anskaffa de nödiga medlen: kammaren ville naturligtvis pruta ned legationsstaten så mycket som

[1] R. P. 1661 (P. III) 26 juli; 2, 16, 23, 26, 29 aug.; 4, 12, 14, 18, 19, 20 sept. K. M:t till Banér 2 aug. R. R. Banér till K. M. Werpel 22 aug. orig. L. B.

[2] Om Kotosjichin se närmare Hjärne, En rysk emigrant i Sverige för två hundra år sedan. (i Historisk tidskrift, årg. 1881).

[3] R. P. 1661 (P. III), fol. 198; 24 sept. Tsarens bref till K. M:t i original i riksarkivet; svenska öfvers. i »Protokoll och handlingar angående Ryska Legationens konferenser och audienser i Stockholm 1662» (R. A. Muscovitica), samt i »Förhandlingar mellan Sverige och Ryssland under Karl XI:s förmyndareregering.» K. M:t till tsaren, dat. 28 sept. R. R.

[4] R. R.

möjligt, medan Horn åter fordrade samma anslag, som plägat gifvas ambassadörer till Ryssland; äfven anskaffandet af de presenter, man borde gifva tsaren, väckte stora bekymmer. Men till en del berodde dröjsmålet äfven på regeringsmedlemmarnes fåtalighet vid denna tid. Riksamiralen vistades sedan höstens början i sitt generalguvernement, Pommern; riksmarsken var sjuklig och ofta frånvarande; — han dog under årets lopp i november — riksdrotsen och riksskattmästaren deltogo under höstmånaderna icke i rådssessionerna under långa tider, och rikskansleren, hvars närvaro vid behandlingen af ärender af här ifråga varande art ju var alldeles nödvändig, begärde i senare delen af september en tids ledighet från regeringsbestyren, i hvilka han sedermera icke tog del under en månads tid.[1] I slutet af oktober voro emellertid både Brahe och De la Gardie närvarande i rådet; Horn lyckades genomdrifva sina fordringar på »deputat» för legationen; de i kansliet uppsatta instruktionerna undergingo en sista granskning och den 5 nov. blefvo de undertecknade.[2] Men först den 20 i samma månad lämnade Horn Stockholm; Walwick hade afrest dessförinnan, och Hastfehr, som sannolikt uppehållit sig i Estland, hade för längesedan erhållit order att hålla sig i ordning för ambassaden.[3]

Innan vi följa de tre legaterna på deras färd till Moskva, skola vi taga kännedom om innehållet i de instruktioner de erhållit. De voro trenne; till den egentliga *hufvudinstruktionen* kommo ett *bimemorial* till samtliga legaterna och ett *sekret memorial*, som var ställdt till Bengt Horn ensam.[4]

Ingen instruktion från denna tid, som berörde en diplomatisk mission, saknade utförliga bestämmelser om formaliteter,

[1] Under oktober månad t. ex. voro amiralen och skattmästaren icke alls närvarande i rådet; kanslern är blott närvarande en gång; drotsen blott efter den 22; marsken efter den 9. men mycket sporadiskt. Under samma månad erhöllo också drotsen, kanslern och skattmästaren erinringar att infinna sig vid hofvet (12 okt. R. R.). Brahe synes denna tid hafva varit mycket sjuklig; — flera gånger hållas sammanträden i hans hus — man inhämtade emellertid flitigt hans råd, då han var frånvarande.

[2] R. P. 1661 (P. III) 1, 14, 15, 16, 22, 24 okt., 2, 5 nov., R. P. 1661 (Arv. G:son) 13 nov.

[3] Protokoll vid Legaterna. Frih. B. Horns, J Hastfehrs och A. Walwicks beskickning 1661—62, p. 1. R.A. Muscovitica. K. M:t till Hastfehr 13 sept. R. R. Walwick erhöll en gratifikation af 750 daler s. m. under protester af Gustaf Bonde mot, att hvar och en, som komme »med något instrument af en tractat», skulle »benådas» så ansenligt. K. M:t till Walwick 8 nov. R. R. R. P. 1661 (P. III) 11 nov.

[4] Samtliga i original dat. 5 nov. i »Handlingar angående Frih. B. Horns, J. Hastfehrs och A. Walwicks beskickning 1661—62.» R. A. Bimemorialet är infördt i R. R.

som skulle uppfyllas, och minst var detta fallet med sådana, som utfärdats för ambassadörer till Ryssland. Hufvudinstruktionen för Horn och hans kolleger innehöll ock noggranna föreskrifter om de formaliteter de hade att iakttaga ända från den dag, då legationen samlade sig i Reval, och till dess den i Moskva erhöll sin afskedsaudiens inför tsaren; naturligtvis saknades här icke de sedvanliga orderna, att sändebuden öfverallt skulle taga sin konungs respekt i akt och tillse, att de i Ryssland mottogos med all tillbörlig heder. Vid dessa föreskrifter vilja vi emellertid ej uppehålla oss här; under loppet af vår skildring skola de former i korthet tecknas, under hvilka en mellan Sverige och Ryssland afslutad fred ratificerades.

Men instruktionerna innehöllo äfven föreskrifter om annat än former. Man hade gent emot Ryssland från svensk sida »gravamina» såväl som egentliga önskningsmål af gammalt och nytt datum; på det ena som på det andra slaget ville man nu hafva tillfredsställande resolutioner. Sedan tsaren högtidligen besvurit freden, skulle därföre de svenska sändebuden bedja honom utse deputerade, med hvilka de kunde öfverlägga om ett och annat.

Dessa deputerade skulle de sedan göra hvarjehanda »propositioner.» De skulle begära, att tsaren med den svenska kronan ville sluta »något visst» om kopparhandeln; att han och hans undersåtare använde »Livland» i den svenske konungens »lilla» titel, såsom förut i hans »stora;»[1] att man för framtiden å rysk sida satte »riksråd» i spetsen för beskickningar till Sverige likaväl som till Polen; i vidrigt fall skulle inga svenska riksråd vidare komma som ambassadörer till Ryssland. De skulle fordra, att gränsvojevoderna fingo order om lösgifvande af alla de svenska fångar, som ännu mot sin vilja kvarhöllos i Ryssland, såsom fredsfördraget ju uttryckligen föreskref. Men vigtigare än dessa »propositioner» voro de, som rörde handeln mellan Sverige och Ryssland.

Gesandterna skulle »remonstrera och förehålla de tsariske», hurusom lin och hampa alltid varit »fria» varor, med hvilka det stått hvar och en fritt att handla; på sista tiden hade emellertid denna handel i Ryssland gjorts till »regal köpenskap» och

[1] Om dessa båda slag af titlar se förf:s ofvannämnda skrift, ss. 3, 11. Om »Livland» i den svenska konungatiteln, se ss. 113, 116, 117, 137, därs.

därigenom dragits från det svenska området, men ett sådant förhållande kunde icke få fortfara; handeln mellan de båda rikena skulle ju vara fullkomligt fri. De många »durchfartstullarne», svenska undersåtar måste erlägga i Ryssland, *sedan* de betalt den tillräckligt dryga gränstullen, skulle afskaffas; särskildt borde detta ske med den tull, som nyligen pålagts de varor, hvilka uppåt Düna fördes från Kockenhausen till Dünaburg.[1] I Moskva, Novgorod, Pskov och Perejaslavl skulle enligt fredens bestämmelser handelshus upplåtas åt de svenska undersåtar, som drefvo handel i Ryssland. I Moskva och Novgorod funnos af gammalt sådana »hof» för svenska köpmäns räkning. I Pskov hade i trots af äldre bestämmelser blott under en helt kort tid ett handelshus inrymts åt svenska köpmän i den egentliga staden utan dessa måst nöja sig med en plats utom denna[2]; nu skulle sändebuden påyrka upplåtande af ett handelshus »inom första stenmuren». I Perejaslavl hade först genom Kardis-freden ett handelshus upplåtits åt svenskarne; nu skulle ett sådant inrymmas dem på vanligt sätt: ryssarne upplåto tomt, som sedan bebygdes af den svenska kronan på dess egen bekostnad. Å dessa handelshus ägde den svenska regeringen att insätta faktorer. I Moskva och Novgorod hade den under stilleståndsåren — år 1660 — förgäfves försökt att insätta Adolf Ebers och Olof Barckhusen såsom svenska handelsombud[3]. Nu fingo dessa medfölja Horn och hans kolleger för att på grund af äldre fullmakter[4] intaga sina poster, den förre såsom »kommissarie» i Moskva, den senare som »faktor» i Novgorod. I Pskov och Perejaslavl utnämnde regeringen inga faktorer, men Horn erhöll i uppdrag att utse och befullmäktiga tvänne »visse och duglige» personer, kunniga »i språket och handeln» såsom svenska faktorer i dessa städer[5]. Men det var icke blott till sådana frågor för dagen, — såsom de ofvan

---

[1] Dünaburg, beläget i det polackerna tillhöriga s. k. polska eller lilla Livland, hade, som bekant, år 1655 intagits af svenskarne, men sedan vid början af svensk-ryska kriget år 1656 fallit i ryssarnes händer.

[2] Memorial för G. Bjelke m. fl. svenska sändebud till Ryssland, dat. 30 juni 1655, § 3 (tryckt i Svenska *Mercurius*, sept. 1760), hvars mera detaljerade uppgifter om handelshuset i Pskov förtjäna vitsord framför uppgiften i här i fråga varande hufvudinstruktions 14 §, att aldrig något handelshus där upplåtits åt svenska undersåtar.

[3] Jfr förf:s ofvannämnda skrift, ss. 75, 90 ff. Om dessa båda män se vidare Hjärne, ofvan cit. arbete ss. 9 n. 4, 30 n. 2.

[4] Dat. Göteborg 17 mars 1660 R. R.

[5] Horn fick med sig fullt utskrifna fullmakter för dessa med tomrum för namnen, hvilka han sedan själf kunde insätta. R. P. 1661 (P. III) 16 okt.

anförda i hufvudsak kunna kallas — som den svenska regeringens omtanke sträckt sig; den ville äfven bereda den svenska handeln på Ryssland för all framtid en betydande förmån.

Af alla de inskränkningar, som vidlådde den fria köphandel mellan Sverige och Ryssland, hvarom den ena traktaten efter den andra talat, hade kanhända ingen varit mera betydande än den, att hvarken ryska undersåtar å svenskt eller svenska å ryskt område ägde rätt att handla med andra än de resp. ländernas egna invånare. Från den asiatiska marknaden, från alla direkta handelsförbindelser med »persianer, tatarer» och andra främmande folk i Ryssland, hvilka i Nizjnij-Novgorod, i Astrachan och annorstädes utbjödo sina begärliga varor, voro svenskarne sålunda utestängda, medan denna handel stod öppen för engelsmännen, hvilka åtnjutit stora handelsförmåner i Ryssland alltsedan den tid, då Chancellor under uppsökande af en nordostpassage till Kina och Indien år 1553 nådde Hvita Hafvet och kom till tsar Ivan IV Vasilievitsch's hof. Men en handelsfrihet af sådant slag hade länge synts Sveriges regering i hög grad eftersträfvansvärd; hvarken för Karl IX och Gustaf II Adolf eller för de svenske statsmännen under den följande tiden voro planer att förskaffa Sverige en sådan främmande[1]. Af Karl XI:s förmyndare blefvo nu dessa planer återupptagna. Horn och hans kolleger ålades att påyrka, det svenska undersåtar i Ryssland fingo drifva handel med främmande, icke ryska, folk särskildt i Astrachan.

Nu kunde man emellertid förutse, att ryssarne ej skulle anse den frihet som de haft sedan 1649 att i Reval, Narva och Nyen handla med äfven andra än svenska undersåter[2] utgöra en tillräcklig ersättning för ett sådant medgifvande åt svenskarne som det ofvan nämda. Den svenska regeringen hade därföre beslutat att hembjuda tsaren frihet för hans undersåtar att från de nyssnämnda trenne orterna drifva handel på alla Östersjöns hamnar. Detta var ingen ringa förmån. Östersjön, till hvilken ryssen traktat i åratal men från hvilken icke minst svenska provinser och handelsförbud hållit honom utestängd, skulle härigenom i viss mån öppnas för honom. Men var eftergiften stor,

[1] Odhner, Sveriges inre historia under Drottning Christinas förmyndare s. 295 f. E. Fries, Erik Oxenstjerna såsom Estlands guvernör 1646—53 (i Hist. Tidskrift 1885) ss. 335 ff.
[2] Detta enl. § 13 i hufvudinstruktionen.

gjordes den ock högst ogärna. Sändebuden beordrades att icke själfva nämna densamma; om det befunnes nödvändigt att göra den, skulle de laga, att den komme till ryssarnes öron »genom andra och tredje handen», t. ex. genom de främmande köpmännen i Moskva, så att ryssarne själfva föranleddes att »lystra däreften»[1].

Det var sålunda icke ringa förändringar i afseende på Sveriges och Rysslands ömsesidiga kommerciella förbindelser, som Horn och hans kolleger kunde komma att genomföra. Af framgång i den svenska regeringens planer i detta afseende väntade man sig mycket å svensk sida; den »Archangelske farten», engelsmännens och holländarnes handel öfver Archangelsk, hvilken alltid varit svenskarne en nagel i ögat, skulle säkert få en svår stöt, kanhända gå alldeles under[2].

Men de svenska sändebudens till Ryssland instruktioner sysslade icke blott med Sveriges och Rysslands inbördes förhållanden; äfven rent storpolitiska frågor skulle dessa bringa på tal.

Att den svenska regeringen var villig att medla fred mellan Polen och Ryssland, hafva vi sett af den instruktion, Sten Bjelke erhöll den 30 maj år 1661. Bjelke hade visserligen i Polen »in generali» påpekat, hvilket intresse Sverige hade af en fred mellan Polen och Ryssland, men han hade icke direkt erbjudit Polen Sveriges bemedling[3]. Nu erhöllo emellertid sändebuden till Ryssland order att, då lägligt tillfälle erbjöd sig, för tsarens deputerade omnämna, huru polackarne vid riksdagen i Warschau med tacksamhet antagit ett anbud af Sverige att medla fred; äfven tsaren borde därföre antaga dess bemedling. Af önskan att hålla balansen mellan de båda slaviska staterna, af hvilka Ryssland under senaste tider afgjordt blifvit den förhärskande med en makt, som hotade blifva farlig för grannarne, framkallades den svenska regeringens ifver att medla fred — liksom ock af begäret att sticka ut Österrike.

Kejsar Leopold hade nämligen på våren 1661 affärdat en ambassad till Moskva, hvilken, såsom man i Sverige förnummit,

[1] Om denna koncession åt ryssarne handlade bimemorialet.

[2] B. Horn till K. M:t, Moskva 29 mars 1662, orig. Legaterna Frih. B. Horns m. fl. bref till K. M:t 1662 (R. A. Muscovitica.) Filip von Krusenstjerna, ståthållare i Reval, till K. M:t, Reval 5 maj 1662, orig. Liv. N:o 138.

[3] Detta enligt hans egna ord i rådet den 26 aug. 1661. R. P. (P. III).

fortfarande uppehöll sig därstädes. Man antog, att dess närmaste ärende var en fredsmedling mellan Polen och Ryssland, men man trodde, att hvarjehanda anläggningar dolde sig bakom denna. Tidigt hade rykten, att denna beskickning motarbetade freden mellan Sverige och Ryssland, hunnit den svenska regeringens öron och i sin mån bidragit att påskynda fredsslutet. Nu misstänkte denna, att österrikarne fortfarande hos tsaren på ett eller annat sätt motarbetade Sveriges intressen; kanske var syftet med deras bemedlingsförsök blott att gifva tsaren fria händer mot Sverige eller och förhandlade de måhända med denne om en delning af Polen och Litthauen. Men mot sådana minor borde kontraminor anläggas; härom handlade det för Horn utfärdade sekreta memorialet.

I främsta rummet borde denne skaffa sig kännedom om österrikarnes ärenden. Funne han då, att deras bemedlingsförsök voro af alldeles oskyldig art, så kunde han och hans kolleger gärna »sekundera» dem efter sin hufvudinstruktion. Men i motsatt fall borde han söka tillfälle till »familiar och privat conversation» med inflytelserika män i tsarens omgifning och göra sitt bästa att inför dem motarbeta de österrikiska planerna. Han skulle då påpeka Österrikes ohejdade förstoringsbegär; blott genom Sveriges och Frankrikes ansträngningar hade man lyckats hindra det från att lägga hela Tyskland under sitt välde; nu ville det förstora sig genom att vinna Polens krona åt det habsburgska huset. Nu vore det visserligen tydligt, att Österrike för att uppnå detta sitt mål sökte »caressera» tsaren såväl som öfriga grannar, men det vore lätt att inse, huru ofördelaktig en sådan händelse skulle vara för Ryssland. Polen i dess nuvarande skick — ett valrike med makten delad »inter Regem, Senatum et Equestrem Ordinem» — vore ingalunda farligt. Men Österrike skulle naturligtvis förvandla det till ett habsburgskt arfrike; skulle, beherskadt af påfven, som det vore, bemöda sig att utrota den grekiska religionen i den mån det förmådde och äfven för öfrigt blifva för Ryssland en vida besvärligare granne än Polen varit[1].

[1] Om, som man väl kunde tänka sig, ryssarne hörde sig för, hvem Sverige önskade till konung i Polen, måste Horn utlåta sig försigtigt. Man visste ju, att tsaren var en aspirant till detta lands tron, hvilken man dock unnade honom lika litet som Österrike. Horn borde därföre svara undvikande: Sverige önskade hälst uppskof med valet, tills Johan Casimir dött; emellertid kunde han äfven häntyda på giftermålet mellan den polska prinsessan och hertigen af Enghien och nämna, att Frankrike förklarade sig med all makt vilja hindra en österrikisk succession.

Skulle nu ryssarne pro forma eller på fullt allvar föreslå en allians med syfte att garantera polackarnes »valfrihet» gent emot Österrike, borde Horn icke afslå en sådan, men väl förklara sig sakna nödiga instruktioner; emellertid kunde han höra sig för, om ryssarne ville bjuda Sverige subsidier och goda vilkor i öfrigt.

På detta sätt skulle Horn söndra tsaren från Österrike, och den svenska regeringen, som redan förut i Polen och i Frankrike gjort sitt bästa att motarbeta de österrikiska planerna, skulle nu äfven i Ryssland verka i samma riktning. Dylika förhandlingar kunde emellertid lätt, om de »propalerades», ådraga den svenska kronan beskyllningar att vilja reta tsaren mot Österrike, ehuru den blott lifvades af nit »pro publico bono et æquilibrio Europæ conservando». Horn måste därföre noga tillse, att intet protokoll fördes vid hans konferenser med tsarens förtrogne »ministrar». Och under det han själf, på sätt som nämts, i det tysta motarbetade kejsarens planer, skulle han och hans kolleger bevisa den österrikiska ambassaden allsköns artighet, notificera den om sin ankomst, vid »alla occasioner» visa den »civilitet och höflighet» — naturligtvis om de själfva bemöttes på samma sätt — och såväl inför tsarens deputerade som österrikarna betyga konungens af Sverige önskan att lefva i godt förstånd med Österrike.

Detta var hufvudinnehållet af de instruktioner, som gåfvos Horn, Hastfehr och Walwick vid deras färd till tsar Alexei. De voro, såsom vi sett, af vidt skiftande slag, och legaternas värf var förbundet med flera svårigheter; Kardis-freden kunde ju knappast anses hafva försatt ryssarne i godt lynne. För dessa svårigheter hade Horn för sin del ingalunda varit blind; han hade, då han anmodades att blifva legationens »caput», uttryckt sina farhågor för de besvärligheter, uppdraget komme att medföra och sin fruktan att ej finna tsaren i god »disposition»[1]. Emellertid hade han åtagit sig värfvet och, såsom vi sett, lämnat Stockholm den 20 nov.

Färden öfver Östersjön gick långsamt; stormigt väder rådde och äfven motvind bidrog att förlänga resan. Först den 1 dec. landade därföre »Höken» utanför Reval, där Horn skulle sammanträffa med sina kolleger och samla den svit, som skulle beledsaga

[1] R. P. 1661 (P III) 18 sept.

sändebuden till Moskva. Det var i ett högtidligt ögonblick: folket kom just ur kyrkan, där den »solenna» tacksägelsen öfver Kardis-freden hållits, och från slottsvallarne dundrade till dagens ära kanonerna.[1] (Forts.)

[1] Protokoll vid Legaterna Frih. B. Horns m. fl. beskickning 1661—62. pp. 1—2. Om den »preliminära» tacksägelsen se ofvan s. 5. Den »solenna», som egentligen bort hållas först efter ratifikationernas utväxling, kom, säkert i följd af dröjsmålet med denna akt, att hållas tidigare; redan då regeringen fått bestämdt besked om »evacuationens» lyckliga fullbordan, utfärdade den skrifvelsen till alla landshöfdingar och biskopar i riket om en allmän tacksägelse i alla stads- och landskyrkor söndagen den 1 dec, (30 sept. R. R. Jfr R. P. 1661 P. III, 5 juli, 20 sept.).

Strödda meddelanden och aktstycken.

Pontus De la Gardie och hans slägt i Frankrike under 15- och 1600-talen.

Ett tacksamt fält att bearbeta för den historiske forskaren har varit Pontus De la Gardies skiftande öden, hans slägt och dess stamort. Också hafva flere författare sysselsatt sig därmed, endera i förbigående eller i arbeten, hvilka uteslutande beröra denne märklige mans biografi och slägtförhållanden. Af dem hvilka särskildt intresserat sig för slägten och dess vagga torde M. MAHUL vara den, som kommit till det bästa resultatet, nämligen i ett arbete med följande titel: *Notes Historiques sur Pontus de La Gardie et sur sa famille, suivies d'une correspondance inédite des La Gardie de Suède avec ceux du Languedoc aux 16ième et 17ième siècles.* Carcassonne 1858. L. Pomièz.[1] Då detta arbete, som jag af en händelse anträffade i Carcassonne under en resa i södra Frankrike, helt visst är obekant för det stora flertalet biografiske och historiske forskare i Sverige, tillåter jag mig att här nedan, jämte mina egna forskningar[2] i ämnet, meddela det hufvudsakliga af hvad M. Mahul har att anföra.

* * *

Huru Pontus De la Gardie såsom krigsfånge öfvergick från den danske till den svenske konungens tjänst samt sedermera lyckades svinga sig upp såväl i k. Erik XIV:s som i k. Johan III:s gunst, är allmänt kändt. Också har jag endast velat påpeka detta förhål-

---

[1] Separattryck ur Vol. II af: *Mémoires de la Société des Arts et des Sciences de Carcassonne.*

[2] Utom de tryckta källor, hvilka anföras i texten, har jag hemtat mina uppgifter ur De la Gardieska samlingen och Riksregistraturet, båda i *Svenska Riksarkivet;* Ambassadörerne d'Avaux' och Chanut's depecher i franska *Utrikesministeriets Arkiv,* samt från en handskrifven uppsats om slägten De la Gardie, i hufvudsak öfverensstämmande med M. Mahuls arbete, befintlig i *Kongl. Biblioteket* i Stockholm och dit insänd år 1877 af en M. de Montzey (Valençay-Indres), som gjort anteckningar i arkivet på slottet Pouzzols i Frankrike.

lande såsom bevis för, att Pontus vid sin ankomst till det svenska hofvet knappast kunde vänta att blifva ansedd annat än såsom en tilltagsen lycksökare, för att ej säga äfventyrare. Om äfven Charles de Mornay eller andre i Sverige vistande fransmän intygade att Pontus vore af gammal slägt och af god härkomst, torde detta dock i alla händelser föga inverkat på de svenske hofmännens åsigt om honom och endast obetydligt bidragit att höja hans anseende. Naturligt var därföre att den afund, som framkallades af den franske adelsmannens framgångar såväl vid hofvet som på slagfältet skulle gifva sig luft i försök att nedsätta honom i vederbörandes ögon. Tacksammast var då utan tvifvel att söka göra främlingens slägtförhållanden misstänkta.[1]

Så skall ju t. ex. Göran Persson, k. Erik XIV:s bekante gunstling och rådgifvare, uppmanat denne sin herre att: »sända herr Pontus till sitt land igen, där hans slägt intet är att skräppa och skryta med»[2]; likaledes söker den flamändske författaren J. Typot[3], som var samtida med Pontus och såsom sekreterare år 1576 åtföljt honom på ambassaden till Rom, att förringa hans slägt och uppgifver honom ha varit en »sutoris filius».

Äfven under senare tider har man hört tvifvel framkastas om äktheten af den äldre genealogi, som finnes upptagen bland stamtaflorna å svenska riddarhuset. Enligt min åsigt har man dock intet egentligt skäl att förkasta dessa genealogier, men å andra sidan måste erkännas att några bindande bevis ej finnas för att Pontus verkligen skulle härstamma från den såsom ättens stamfader uppgifne Robert de La Gardie, till »Roussol» och La Gardie. Riddarhusgenealogierna äro antagligen uppställda delvis med tillhjälp af uppgifter från i Languedoc på 1600-talet lefvande slägtingar till Pontus, delvis efter äldre numera otillgängliga källor, men torde icke destomindre vara fullt lika tillförlitliga som t. ex. de äldre Brahe-, Bonde- och Sparregenealogierna sådana de uppställdes af 15- och 1600-talens slägtforskare. De äldre leden måste vi dock för denna gång lemna åsido för att endast sysselsätta oss med slägtens hemort och med Ponti närmaste anförvandter.

Då emellertid de uppgifter härom, hvilka förekomma hos såväl äldre som nyare författare i väsentlig mån skilja sig från hvarandra, skola vi i främsta rummet efterse, hvad som yttrats i ämnet, förrän M. Mahul skref sitt ofvan anförda arbete.

I det De la Gardieska friherrebrefvet af den 6 oktober 1571 säges att den nyskapade friherren var »ex Gascouia»[4]. Den af mig förut anförde författaren J. Typot säger att Pontus kommit från Aquitanien, d. v. s. från Gascogne. En annan med Pontus samtida för-

---

[1] Äfven i Charles de Mornay's förräderi försökte man, ehuru fåfängt, att göra Pontus De la Gardie delaktig.

[2] Cronholm i Svenskt Biografiskt Lexicon.

[3] Relatio historica de regno Sueciæ.

[4] Härmed kan dock måhända hafva åsyftats södra Frankrike i allmänhet, då man i utlandet vid denna tid ej torde haft sig så noga bekant, hvad som egentligen menades med Gascogne.

fattare, DE THOU, öfvergifver åsigten om Gascogne, när han omtalar Ponti senare ambassad till Frankrike 1572: »Sueciæ Regis legatus fuit Pontius Gardius, nobili loco apud nos natus in Petricoriis (Perigord). Med honom öfverensstämmer i viss mån FLORIMOND DE REUMOND[1], som säger att Pontus De la Gardie: »estoit natif d'un village près Rieux en Languedoc». JACQUES DUPUY[2] rättar de Thou's uppgift, sägande att det ej var i Perigord, som Pontus föddes, men väl på slottet Peiregaux i biskopsstiftet Castres.

De genealogier öfver slägten De la Gardie, hvilka ligga till grund för riddarhusstamtaflan, äro påtagligen sammanställda ungefär samtidigt med denna senare uppgift; där säges dock endast att Pontus föddes år 1520 i Languedoc, utan vidare bestämmelser. F. E. DE MEZERAY[3] och P. MAIMBOURG[4] uppgifva båda att han var kommen från trakten kring Rieux i Languedoc. ANT. VARILLAS[5] ändrar detta något och säger: »La Gardie estoit né dans la province du Languedoc et dans un village de l'Evesché de Rieux proche de cette ville».

ÖRNHJELM, som skrifvit en utförlig biografi[6] öfver Pontus De la Gardie, har studerat de Thou och hans korrektör DUPUY samt drager däraf följande slutsats: »sive ergo Thuani mens fuerit hoc castrum Peiregoux indigitare sive Pontum in Petricosis Septimaniæ partibus natum, parum interest et facile conciliari potest.» BAYLE[7] tillägger, sedan han rättat sina föregångare, särskildt hvad biskopsstiftet Rieux angår: »Les historiens, qui disent qu'il étoit de Rieux ou des environs, n'entendent pas cette ville là, mais un lieu du diocèse de Narbonne ou quelque autre». MORERI[8], som i allmänhet brukar vara väl underrättad, lemnar äfven här en, om ej fullt exakt, dock mera afgörande uppgift än i föregående arbeten kan erhållas rörande Ponti födelseort och säger: »Pontus de La Gardie, gentilhomme français, ayant quitté le village de La Gardie où il était né, près de Carcassone, dans le diocèse de Narbonne». Denna uppgift anföres äfven af VIGUERIE[9], som dock påstår sig ej häraf bättre känna Ponti rätta hemort, ty någon »village de La Gardie» finnes ej i hela biskopsstiftet Narbonne.

En af Ponti senare biografer, ED. SÉNEMAUD[10], upprepar delvis Moreri: »C'est en effet non loin de Rieux, situé au N.E. de Carcas-

---

[1] Histoire de la naissance, progrès et décadence de l'hérésie de ce siècle. Rouen 1623.

[2] Index Thuanus. Geneve 1635.

[3] Histoire de France. 1683.

[4] Histoire du Lutheranisme. 2 Uppl. Paris 1688.

[5] Histoire des Révolutions arrivées dans l'Europe en matière de Réligion. 2 Uppl. 1690.

[6] Vita illustrissimi herois Ponti de la Gardie, exercitum Sveciæ supremi campi ducis etc. etc. Lipsiæ A° MDCXC.

[7] Dictionnaire Historique et Critique. 1696.

[8] Le Grand Dictionnaire Historique. 1740.

[9] Annales de Carcassonne. Carcassonne 1802.

[10] Biographie de Pontus de La Gardie. Carcassonne 1849. (Separattryck ur Vol. I af Mémoires de la Société des Arts et des Sciences de Carcassonne).

sonne et dans le village de La Gardie que naquit Pontus». Ännu en författare, som egnat Pontus De la Gardie särskild uppmärksamhet, är F. COMBES[1], som gör honom till föremål för ett vidlyftigt studium. Rörande slägtens hemort anför han dock den föråldrade Örnhjelm.

Efter alla dessa mer eller mindre sväfvande uppgifter kommer Mahul med säkra fakta. Äfven han placerar Ponti födelseort till trakten kring Rieux vid Carcassonne, men dock ej till en köping La Gardie — någon sådan finnes ej —, men väl till en enkel afvelsgård (métairie) med detta namn, i kommunen Villarlong, kantonen Conques, arrondissementet Aude, upptagen på Cassinis karta från början af 1700-talet, belägen ungefär 20 kilometer från Rieux, emellan Narbonne och Carcassonne. Äfven på franska generalstabens karta af år 1864 har jag funnit detta La Gardie och 10 kilometer därifrån ligger Russol, om hvilket man med säkerhet känner, att det egdes af Ponti fader Jacques, som skref sig till Russol[2] och La Gardie. Äfven Ornaison (eller Hornazon) samt Pouzzols, fordom tillhöriga Ponti slägtingar, ligga endast 20 à 30 kilometer från Rieux, åt Narbonne till.

Bevisen härför har Mahul funnit i arkivet på slottet Pouzzol, som 1858 egdes af en baron de Fabrezan[3] (se stamtaflan här efter), afkomling på kvinnolinien från Ponti broder Etienne, som äfven egde Pouzzols.

Innan jag går vidare torde det dock vara af nöden att här meddela en kortfattad stamtafla, som utvisar sammanhanget emellan de svenska och franska grenarne af slägten, sammansatt delvis med ledning af de slägttaflor, som meddelas af Wieselgren i det De la Gardieska Arkivet del I[4], af Örnhjelm i hans ofvan anförda arbete och af M. Mahul, delvis efter stamtaflor på sv. riddarhuset och i arkivet på Tidö i Vestmanland. Hvad de äldre leden på denna stamtafla beträffar, upprepar jag dock, hvad som förut sagts, nämligen att ingen absolut säkerhet finnes för tillförlitligheten af desamma. Från författare till författare hafva de upprepats utan att någon gjort sig möda att undersöka, huruvida äldre handlingar finnas eller verkligen funnits, hvilka i någon mån bekräfta rigtigheten af de gamla

---

[1] Histoire général de la Diplomatie slave et scandinave, 1856 (page 321—412: Etudes sur les négociations de Ponce de La Gardie.)

[2] Detta gamla de La Gardieska familjegods, beläget i kommunen Laure, tillhörde 1858 en herr Jules Fortanier och innehafves ännu af hans arfvingar (se Bottin, 1890. Départements).

[3] Slottet Pouzzols befinner sig ännu i dennes sonsöners ego (se Bottin, anf. arb.).

[4] Den äldre slägtledning däremot, som i detta arbete meddelas i del XVIII pag. 210 och följande är dock oriktig, ty den franska slägten de La Garde har säkerligen intet gemensamt med Ponti förfäder. Noten å sidan 237 del XX utgör likväl alldeles icke någon fortsättning till slägtledningen i del XVIII utan tvärtom ett bevis för riktigheten af de senare leden af här meddelade stamtafla.

genealogierna. Till undvikande af missförstånd må här meddelas att slägtens egentliga namn var d'Escouperie.[1]

Robert d'Escouperie, till Russol (ej Ronsol) och La Gardie; g. 1387 m. Anne de l'Estandart.

Etienne d'Escouperie, till Russol och La Gardie, g. 1428 m. Jeanne de Hautpoul.

Guillaume d'Escouperie, till Russol och La Gardie, g. $^{9}/_{10}$ 1469 m. Jeanne (ej Jacquette) de Bellegarde de la Gourcan.

Jacques d'Escouperie, till Russol, La Gardie och Ornaison; bebodde en gård benämd Caunes: g. 1511 m. Cathérine de Ste Colombe.

Auger d'Escouperie, till Russol, La Gardie och Caunes; g. m. Barbe de Blès, till Ouffrière och hade med henne tre barn, döda unga, efter fadern, men före modern, som ärfde dem.	Etienne d'Escouperie, till Pouzzols; g. 1558 m. Penthesilea de Raméjane, med hvilken han fick godset Pouzzols (ej Pouzzels, såsom det uppgifves i en del arbeten).	Ponce eller Pontus d'Escouperie (till La Gardie?). Kallade sig De la Gardie och blef stamfader för de svenska friherrliga och grefliga ätterna De la Gardie.

Pierre d'Escouperie, till Pouzzols; † 1638; g. m. Claire de Belissens de Malves, med hvilken han hade sexton barn A. aessa dogo fyra såsom helt unga. Af de åtta lefvande döttrarne blefvo 6 gifta och tvenne gingo i kloster.	François d'Escouperie; fick 1567 $^{18}/_{9}$ testamente af sin moster Bernardine de Raméjane, enka efter Baron de Moussaye.

Jean d'Escouperie, till Pouzzols; kallades först de La Tour och efter faderns död de Pouzzols; † 1664 eller i början af 1665; g. $^{10}/_{7}$ m. Marie d'Exea († 1647).	Vitalis d'Escouperie; kallade sig redan under faderns lifstid de Pouzzols; † vid pass 1636, hos Jakob De la Gardie.	François d'Escouperie; utnämd till Abbot i klostret Foix år 1646; † i slutet af okt. 1653.	Gabriel d'Escouperie; kapten vid grefve de la Serre's regemente; död i krig.

Anne d'Escouperie, var ende sonen. Han kallades de Pouzzols de La Gardie, ehuru denna senare gård sedan länge ej tillhörde slägten. Fick $^{11}/_{3}$ 1648 faderns tillstånd att göra testamente. Död ogift.	Marguerite Hyacinte d'Escouperie de La Gardie de Pouzzols, † 1661; g. efter $^{13}/_{3}$ 1648 m. Antoine d'Olivier, † 1691, som genom hustrun blef egare af Pouzzols och antog namnet De la Gardie. Hans grafsten med detta namn finnes i katedralen i Carcassonne. I sitt gamla vapen upptog han äfven det De la Gardieska, nemligen Andreaskorset.	Trenne döttrar, alla nunnor i klostret Prouille.

Jean d'Olivier de La Gardie; g. $^{20}/_{7}$ 1684 m. Elisabeth Tremollet.

Elisabeth d'Olivier de La Gardie: f. $^{10}/_{2}$ 1688; g. m. Henri de Gaillac.

Josephine de Gaillac; g. $^{12}/_{6}$ 1746 m. Charles de Fournas de la Brosse, baron de Fabrezan, som var farfars far till den baron de Fabrezan, som 1858 egde slottet Pouzzols och det därvarande arkivet.

Af handlingar ur arkivet på slottet Pouzzols, hvilka meddelas i Mahuls arbete, torde i främsta rummet nedanstående bref från Pontus De la Gardie till brodern Etienne vara af intresse samt värdt att in extenso återgifvas.

---

[1] Såsom bekant användes i Frankrike allmänt godsens namn i stället för det egentliga familjenamnet; att så äfven var förhållandet inom Ponti slägt skola vi se af handlingar och bref, hvilkas innehåll meddelas i det följande.

»à Paris ce 12me Avril 1572.

Monsr mon frère estant envoyé de la part du Roy de Suède, mon maistre pour embassadeur deuers le Roy de France ay entandeu en ceste ville par le cappne de Montagut la mort de mon poure frère Monsr de Russol[1] laquelle ma grandement contristé mesme a present que je me suis asseuré si vous estes resté en vie, trouant tant de parans morts je ne puis azarder à vous escrire touteffois escriuant à ma pour seur la vefue[2] n'ay volleu fallir vous escrire affin que me fassies se bien de me fayre entandre de vos nouelles et me mander home expres et si vous pouiez venir ce me seroit un fort grand bien et pour nos touts, car à presant j'ay la grace à Dieu moien fayre plaisir à mes amis, comme vous feray entandre à une première veue. Je ne scay si je pourray vous aller voir si tost que voldrais, toteffois deuant que m'en retorne en Suède je iray iusques deuers vous soit en poste ou autrement[3]. Cependant je vous prie auoir pour recômandés nos poures neueus que je ne fais dobte que vous aurez assez en recômandation de ma part Je espere leur estre .....[4] et leur despartir des moiens que Dieu m'a donne et si vous recognoisses que je vous puisse profitter en quelque chose par d'estre en la court, mandez le moi, car je m'y emploieray de bien bon coeur et ne panse estre refusé. Atendant de vos nouelles ne vous feray plus longue letre, si-non vous prie me mander bien au long de vostre estat de santé et de madamoyzelle vostre fame[5] et de touts vostre maison et en general de touts nos parans et amys, ausquels ne puis escrire pour ne scavoir lesquels sont restes en vie, touteffois vous plaira leur fayre mes recômmandations.

Fesant suis

Monsr mon frère apres avoir prié le créateur vous donner en santé heureuse vie et longue me recômandant de bien bon coeur a votre bonne grâce et de touts vostres famille me suis escript en grand haste a cause du porteur

Vostre hobeissant frère et seruiteur

La Gardie.

A monsr mon frère Monsr de Pozols.»

---

[1] Auger d'Escouperie, till Russol m. m., Ponti äldste broder.

[2] Barbe de Blès, gift med Auger d'Escouperie, till Russol.

[3] Denna resa blef dock antagligen aldrig satt i verket, ty Pontus De la Gardie, hvars ambassad äfven skulle gått till Spanien, blef återkallad tidigare än ämnadt var och befann sig redan i september i Sverige. Bröderne träffades dock, ty enligt Brantôme (Tome V, pag. 389—391, Edition de la Société Historique de France) skall brodern, som han (Brantôme) förr sett vid Hugenottarméen, kommit till Blois och gjort Pontus ett besök, under det han uppehöll sig där vid hofvet. Egendomligt nog nämner ingen af de franske författare, hvilka sysselsatt sig med Pontus De la Gardie, att de känna denna Brantôme's uppgift.

[4] Här fattas ett eller flere ord i den version, som lemnas af Mahul, dock utan att någon otydlighet hos originalet omnämnes såsom orsak härtill.

[5] Penthesilea de Raméjane, som bragte godset Pouzzols till slägten; gift med Etienne d'Escouperie, till Pouzzols.

Öfversättning.

Paris den 12 april 1572.

Min herr broder! Som jag af Konungen af Sverige, min herre, blifvit sänd såsom ambassadör till konungen af Frankrike, har jag i denna stad genom kapten de Montagut erfarit att min broder M. de Russol aflidit. Det har gjort mig mycket ledsen, till och med nu, sedan jag fått visshet om, att Ni är i lifvet. Som jag funnit att så många slägtingar voro döda, skulle jag kanske ej vågat tillskrifva Eder. Då jag nu ändå skrifver till min stackars syster (svägerska), enkan, har jag ej velat underlåta att skrifva till Eder, på det att Ni måtte göra mig den glädjen att lemna mig underrättelser om Eder och sända mig ett ilbud. Om Ni kunde komma sjelf, skulle det vara en stor glädje för mig och för oss alla, ty nu är jag Gudskelof i tillfälle att göra mina vänner någon tjenst, såsom jag skall beskrifva för Eder, när vi råkas. Jag vet ej, om jag kan komma och helsa på Eder så snart, som jag skulle önska, men i hvad fall som helst skall jag komma till Eder, innan jag återvänder till Sverige. I alla händelser beder jag Eder att se till våra stackars brorsbarn, hvilka, jag tviflar ej därpå, Ni omhuldar äfven på mina vägnar. Jag hoppas kunna vara dem .... och kunna gifva dem något med af hvad Gud gifvit mig och om Ni anser, att Ni kunde hafva någon nytta af mig, medan jag vistas vid hofvet, beder jag Eder att underrätta mig därom, ty jag ställer mig af hela mitt hjärta till Edert förfogande och tror att man ej skulle neka mig, hvad jag komme att begära. I förväntan på nyheter från Eder vill jag ej denna gång skrifva längre, men jag beder Eder att utförligt omtala, huru Ni sjelf, »ma demoiselle»[1] Eder hustru samt hela Eder familj befinna sig samt likaså alla öfriga slägtingar och vänner, till hvilka jag ej kan skrifva, emedan jag ej vet, huruvida de ännu äro i lifvet, var dock god och framför i alla händelser mina helsningar.

Jag förblifver *etc.*

Eder lydige broder och tjenare

La Gardie.

Till min herr broder Monsieur de Pozols (d. v. s. Pouzzols).

Häraf synes alltså tydligen att Pontus De la Gardie hade tvenne bröder, den ene kallad M. de Russol och den andre M. de Pouzzols efter de gods de innehade; de äro utan allt tvifvel identiske med de å stamtaflan upptagne Auger och Etienne d'Escouperie. En annan handling, som lemnar ytterligare upplysningar om slägten, har Mahul

[1] Vid denna tid och ännu på 1700-talets slut användes ofta detta epitet för gifta qvinnor i Frankrike. Särskildt förekommer det konsekvent i dop- och dödsattester m. fl. dylika handlingar.

funnit i samma arkiv[1]; den daterar sig från den 2 september 15[illegible] och är ett salu- eller pantebref, genom hvilket »noble» Pierre d'[illegible]couperie, herre till Pouzzols afstår rättigheten till en del gårdar [illegible] »noble» Jean de Maurel, herre till Villarlong. Dessa gårdar h[illegible] tillhört farfadern Jacques d'Escouperie, som i sin lifstid bebott [illegible] gård benämd Caunes. Bland gårdarne nämnas, en afvelsgård (»[illegible]tairie») kallad Russol och en annan dylik kallad La Gardie[2], b[illegible] belägna nära invid ofvannämda Villarlong.

Vi erfara genom denna handling icke blott Ponti faders na[illegible] utan äfven namn på dennes gods, samt visshet om, att han hade [illegible] sonson vid namn Pierre, som efter sin fader, Ponti broder, skref [illegible] herre till Pouzzols.

Utom dessa aktstycken från 1500-talet har Mahul funnit en [illegible] bref från 1600-talet, hufvudsakligen skrifna af Jakob De la Gard[illegible] Ponti son, till slägtingar i Frankrike. Några af brefven äro skri[illegible] från dessa slägtingar till hvarandra. Det är likväl egentligen end[illegible] ett af de till 29 stycken uppgående brefven, som lemnar någon nä[illegible]mare upplysning rörande slägten eller dess gods.

Det är skrifvet af M. de La Tour (se stamtaflan) till M. d[illegible] Pouzzols, hans fader samt innehåller ungefär följande[3]: Han är [illegible] Riga och har träffat Jakob De la Gardie samt har talat med honom om affärer, med anledning däraf att Jakob hade sagt sig önska åter lösa familjegodset Russol, som, jämte en del andra, slägten tillhöriga gårdar, var pantsatt. La Tour hade på Jakob De la Gardies fråga svarat att Russol pantsatts, emedan M. de Russols enka, som haft 6000 écus i hemgift samt sedan ärft såväl mannen som sina tre barn, hade återfordrat dessa penningar af slägten. Man hade då tillsvidare måst pantsätta godset för 39,000 livres. Då Jakob äfven önskat veta, för hvilken summa godset Caunes var pantsatt, hade La Tour sagt honom att det antagligen vore en 2 à 3000 écus mera än Russol, men då var pantesumman för gården La Gardie med beräknad. På frågan huru mycket alla dessa gods möjligen kunde afkasta, hade han svarat att Russol räntade 600 écus, La Gardie 400 francs samt Caunes så mycket att det hela blef omkring 6000 livres. Jakob De la Gardie vore visserligen intresserad för köpet, men önskade dock vara alldeles

[1] M. Mahul meddelar däremot ej en tredje handling från 1500-talet rörande Ponti slägtingar daterad 18 sept. 1567. Det är M:lle Bernardine de Raméjane's (enka efter baron de Moussaye och syster till Penthesilea, se stamtaflan) testamente till förmån för hennes neveu, François d'Escouperie. Afskriften är meddelad i den till K. Biblioteket insända uppsatsen.

[2] Afvelsgården La Gardie har sedermera utan afbrott åtföljt gården Villarlong. Den tillhörde från 1751 slägten d'Ayrolles, som då köpte detta Villarlong och upptages sedermera i förteckningen på Anne d'Ayrolles' hemgift, då hon gifte sig med Jean Jacques Mazières. Denne ärfdes af sina barn i ett andra gifte och ännu på 1850-talet innehade deras afkomlingar den omtalade gården La Gardie.

[3] Detta bref saknar datum, men torde vara skrifvet efter 1624 den 10 dec., då Jakob De la Gardie själf skrifver till M. de Pouzzols och erbjuder sig att återlösa familjegodsen samt före den 24 maj 1626, då han skrifvit ett bref till M. de La Tour, som tydligen då åter befann sig på slottet Pouzzols.

ker att ingen utgift gjordes så att penningarne gingo onödigtvis rlorade.

Det torde således med afseende på ofvanstående ej vara tvifvel derkastadt att Pontus De la Gardie härstammade just från dessa irdar samt att hans familj tillhörde den jordegande provinsadeln, m, isynnerhet i de södra delarne af Frankrike, ofta nog kunde kna sina anor ända upp till 1200-talet, ja till och med längre llbaka i tiden.

Då det skulle taga allt för mycket utrymme i anspråk att här i extenso meddela hela Jakob De la Gardies brefvexling med sina förvandter och desse senares skrifvelser sinsemellan, såsom Mahul ort, tillåter jag mig att endast göra några korta utdrag ur en del f brefven, likväl anser jag mig ej böra förbigå något af dem Jakob e la Gardie skrifvit. Likaså meddelar jag här äfven utdrag af några ref från slägtingarne i Frankrike till Magnus Gabriel De la Gardie, efintliga i S.R.A.

Brefvexling.

I. Från Jakob De la Gardie till herrarne de Pouzzols och du Bouscat[1], hans kusiner.

»Le grand Nogorod en Russye 26 aoust 1611.»

Tackar för deras nyligen ankomna bref samt beklagar, att han ej fått träffa dem, då han vet, huru stor möda de gjort sig med att uppsöka honom i Sverige. Han uppmanar dock dem eller andra slägtingar att komma till honom i Ryssland, emedan han tror sig i sin nuvarande ställning kunna vara dem till någon nytta.[2]

II. Från densamme till M. de Pouzzols.[3]

»Nogord ce 13 mars 1613.»

Beklagar att han ej fick träffa M. de P:s söner, vid deras besök i Sverige, emedan han då, som nu, var »en ce pays de Russye.» Skulle vara mycket nöjd, ifall M. de P. tilläte någon af desse söner att komma och vara hos honom i Ryssland, på det att han kunde komma i tillfälle att dela med sig »du bien et de l'honneur que Dieu m'a donné.» Rörande det ärende[4] de unge männen haft till honom

---

[1] Af brefvexlingen i öfrigt framgår ej, hvem denne M. du Bouscat kan vara; af näst följande bref synes dock alldeles tydligt att detta första bref måste varit skrifvet till Pierre de Pouzzols söner. Om nu härmed menas en son och en svärson kan dock ej afgöras; i alla händelser torde dock namnet du Bouscat vara taget efter någon gård, som den ifrågavarande personen för tillfället innehade.

[2] Enligt Sv. Adelns Ättartaflor var Jakob De la Gardie, sedan 1608, generallöjtnant öfver krigsfolket.

[3] Pierre d'Escouperie, herre till Pouzzols (se stamtaflan), köttslig kusin till Jakob De la Gardie.

[4] Detta ärende bestod antagligen i att uppmana Jakob De la Gardie att vara de franska slägtingarne behjälplige att återlösa slägtens pantsatta gods.

kunde han ännu ej lemna något svar, emedan han först ville rådgöra med sin broder.[1]

III. Från densamme till densamme.

»Nogord ce 25 aoust 1614.»

Uppmanar på nytt M. de P. att sända honom någon af sina söner.

IV. Från densamme till M. de La Tour.

»de Revel ce 25 octobre 1619.»

Underrättar om broderns, Vitalis', ankomst samt säger sig vara mycket glad däråt. Hade hoppats att äfven få se M. de La T. själf, »sy monsieur vostre père ne vous eust marié.» Meddelar nyheten om sitt eget giftermål[2] i följande ordalag: »Jay aussi prins femme laquelle est fille du Compte Manuss, premier compte et Visse Roy de Suède, dont je ran graces pour me lauoir donnée sellon ma vollonté et la sienne ainsi que vous pourra escrire vostre frère lequel est arrivé en ce pays trois mois aprés mes nopces». Slutligen tillägger han, att Sverige nu sedan tvenne år tillbaka hade fred med sina fiender, hvilket förhållande antagligen skulle fortfara, till hans stora ledsnad (sic!), ty det hindrade honom att visa, huru gärna han velat skaffa sin unge slägtinge avancement till någon fördelaktig post i arméen.

V. Från densamme till M. de Pouzzols.

»ce 28 octobre à Revel 1619».

Säger sig hafva fått hans bref genom hans son Vitalis de P. (se stamtaflan), som han lofvar att hjälpa, då ju den äldste sonen M. de La Tour, som nu var gift, ej torde komma till utlandet. Omtalar sitt eget giftermål. Rekommenderar en adelsman, som varit hans page i nära 10 år, att få komma in vid den franske konungens garde genom bemedling af M. de P:s vänner.

VI. Från Vitalis de Pouzzols till svägerskan Marie d'Exea[3].

»De la ville de Revel en Livonie ce 21 octobre 1619».

Detta bref innehåller egentligen blott artighetsbetygelser i den vanliga 1600-tals stilen; slutet, såsom karaktäristiskt för tiden, torde likväl vara värdt att citeras: »iay aussi retardé pour quelques iours mon voyage et ay fait dessain de m'aler promener jusques en Alamaigne, ie spère auec l'ayde de Dieu partir à ce mois de May pour

---

[1] Johan De la Gardie, friherre till Ekholmen; † 1642.

[2] Jakob De la Gardie gifte sig, som bekant, år 1618 d. 24 juni med Ebba Brahe, dotter af riksdrotsen Magnus Brahe, grefve till Visingsborg m. m.

[3] Gift med M. de La Tour, samt dotter af Baron de Talairan.

le plus long car nous preparons tous les iours.[1] Au reste en ce pays il y a telle quantité de perles que ie ay desia (déjà) resolu que la première chose que ie gaigneré de en faire reserue pour ma petite niesse à laquelle ie baisse les mains mile millions de fois et a vous aussy et vous demeure eternellement vostre très humble frère et affectionné seruiteur.

V. de Pouzzols.»

VII. **Från Jakob De la Gardie till Vitalis de Pouzzols.**

(Utan datum.)

Tackar för bref af den 6 maj 1621 samt lyckönskar honom till hans inträde i kejserliga arméen och likaså till hans vederfående efter blessuren. Beder honom att snart komma till sig, emedan han nu bättre vore i tillfälle att hjelpa sina slägtingar. Utanskriften har följande lydelse: »à Monsr de Pouzzols, mon bien aymé cousin à l'armée de l'Empereur, près Monsr de Crepy, coronel d'un régiment an Alemaigne».

VIII. **Från densamme till M. de Pouzzols d. ä.**

»à Riga ce 10 december 1624.»

Säger sig väl kunna förstå att sonens, M. de La Tour's, afresa till utlandet skulle göra det tomt i hemmet. Lofvar att hjelpa M. de P. att återköpa slägtens gods, men önskar dock först veta huru mycket godsen årligen afkastade samt för hvilken summa de voro förpantade.[2]

IX. **Från densamme till M. de La Tour.**

»à Riga ce 24 mai 1626».

Ledsen öfver att ej på länge hafva fått några nyheter från slägtingarne samt berättar att: »Dieu a appelé a soy ma petite fille et m'a donné un autre fils»[3]. Utanskriften är af följånde lydelse: »A Monsr Monsieur de la Tour, mon très cher et bien aymé cousin à Pouzzols en Languedoc, près Besier».

---

[1] Bland de handlingar, hvilka Mahul funnit hos baron de Fabrezan finnes ett respass för samme Vitalis, gällande emellan Pilzen och Prag, utgifvet af grefve Ernst von Mansfeld och dateradt den 18 nov. 1620 samt ett rekommendationsbref för Vitalis de Pouzzols till Katarina Vasa, gift med Johan Casimir af Pfalz-Zweibrücken, dateradt den 29 maj 1620.

[2] Det förut anförda brefvet, från M. de La Tour till fadern, rörande godsens värde och afkastning är helt visst skrifvet någon tid efter detta Jakob De la Gardies bref.

[3] Gustaf Adolf De la Gardie, född d. 9 mars 1626 i Reval; hvilken af döttrarne, som åsyftas, är däremot med ledning af Anreps Ättartaflor omöjligt att afgöra.

X. **Från Brita De la Gardie[1] till densamme.**

»à Hapsæl 22 mai 1627.»

Tackar för bref samt omtalar att hennes tvenne barn må väl. Ledsen att hon ej fick nöjet att se honom, när han varit så nära. Beder honom sända någon ung fransk gosse på 12 eller 14 år, som kunde läsa och skrifva, för att betjena hennes barn samt lära dem att tala franska. Sänder helsningar till M. de Pouzzols, till »mademoiselle vostre mère» samt till hans egen hustru och alla andra kusiner.

XI. **Från Vitalis de Pouzzols till densamme.**

(Odateradt, men från Reval.)

Lemnar detaljer rörande sin helsa samt underrättar om att svenske och danske konungarne ingått förbund, »chose quy ne se estoit iamais ouy dire, car depuis sant ans ils auoit hû tousiours guerre ensamble.»

XII. **Från Jakob De la Gardie till M. de Pouzzols.**

(Odateradt.)[2]

Omtalar att han nyligen skrifvit med Bernard, Vitalis' tjenare, och då meddelat den sorgliga nyheten om Vitalis' död. Beder emellertid nu M. de P. sända någon af de yngre sönerne till honom, sägande sig skola hafva honom lika kär som sin egen son. Skulle gerna vilja återköpa Russol, men anser att han ej fått nog tydliga besked om saken. Sänder med brefbäraren en del mårdskinn »pour vous faire une robe-de-chambre» samt två par sobelskinn till hustrun och likaledes tvenne par till döttrarne att göra sig muffar af. Till M. de P:s sondotter, M. de La Tours lilla dotter, åt hvilken Jakob De la Gardie och hans hustru antecknats såsom faddrar, sänder han en »carcan»[3]. Till M. de P. sjelf sänder han dessutom sitt porträtt, med hvilket han dock säger sig ej vara fullt nöjd.

XIII. **Från densamme till M. de La Tour.**

(Odateradt.)

Meddelar brodern Vitalis' död samt uppmanar M. de La T. att öfvertala någon af de andra bröderne att komma och stanna hos honom i Sverige.

[1] Mahul, som ej tyckes känna några svenska genealogiska arbeten, antager denna Brita De la Gardie vara Jakob De la Gardies hustru (d. v. s. Ebba Brahe). Hon är dock alldeles säkert Jakob De la Gardies syster Brita, † 1645 11 aug., som var gift första gången med Jesper Cruus och andra gången med Gabriel Oxenstierna. Misstaget är emellertid lätt förklarligt, då Jakob De la Gardie i sina bref till de franska slägtingarne ej nämner sin hustrus hvarken förnamn eller familjenamn utan blott säger att hon var dotter till grefve »Manus».

[2] Antagligen från 1636, emedan å baksidan af det porträtt, som omtalas i brefvet, står årtalet MDCXXXVI och ætatis XXXII, hvilket skulle tyda på att det var skänkt år 1636 samt måladt när Jakob De la Gardie var 32 år gammal, d. v. s. 1615. Detta porträtt finnes ännu på slottet Pouzzols.

[3] En art halssmycke.

XIV. **Från densamme till densamme.**

»Stockholm ce 11 juin 1637.»

Betygar honom sin vänskap och omtalar att han samtidigt har skrifvit till fadern, M. de Pouzzols.[1]

XV. **Från densamme till mademoiselle de Pouzzols[2].**

»Stockholm ce 8 aoust 1638».

Beklagar den förlust hon lidit genom mannens nyligen timade död. Säger sig af den franske konungens ambassadör (d'Avaux) fått löfte om bistånd för de franske slägtingarne, samt försäkringar om hans konungs bevågenhet.

XVI. **Från densamme till M. de Pouzzols.[3]**

»Stockholm ce 8 aoust 1638.»

Framför sina sorgebetygelser med anledning af faderns död, samt omtalar att d'Avaux lofvat honom att stå på familjens bästa. Beder M. de P. att uppmana brodern (François)[4] att vara moderat i sina fordringar i början samt föreslår denne att först nöja sig med ett abbotstift och sedan möjligen söka blifva biskop.

XVII. **Från densamme till abboten af Foix.**

»Stockholm ce 18 septembre 1647.»

Säger sig hafva varit sjuk och skulle för länge sedan skrifvit. Lyckönskar abboten till hans utnämning, som skett tack vare Magnus Gabriel De la Gardies åtgöranden. Lofvar att fortfarande bistå slägtingarne, om han kan. Tackar för brefvet af den 30 aug. samt säger sig vara ledsen att höra det hans son »Jacques»[5] haft ett gräl i Paris med en holsteinsk adelsman. Han har emellertid skrifvit till sonen och bedt honom taga sig tillvara för sin ungdoms skuld, men på samma gång tillsagt honom att ej tåla några förolämpningar.

XVIII. **Från Magnus Gabriel De la Gardie till prinsen af Conti. (Copia.)**

Stockholm 8 nov. 1657.

Anhåller hos prinsen att denne måtte bistå herrarne de Pouzzols i en affär rörande godset Pouzzols.

---

[1] Detta senare bref till M. de Pouzzols saknas dock i samlingen, enligt hvad försäkras af Mahul.

[2] D. v. s. Claire de Belissens de Malves, g. m. Pierre de Pouzzols.

[3] Denne M. de Pouzzols måste vara identisk med den i föregående bref kallade M. de La Tour, som efter faderns död emottagit godset Pouzzols och enligt tidens sed samtidigt börjat skrifva sig till detsamma.

[4] François d'Escouperie (son af Pierre d'Escouperie, till Pouzzols), som 1646 utnämdes till Abbot i stiftet Foix.

[5] Jacob Casimir De la Gardie född 1629 † 1658.

Utom dessa skrifvelser, alla förvarade på slottet Pouzzols, finnas från slägtingarne i Frankrike följande 6 bref i Sv. Riksarkivet.

I. Från M. de Pouzzols till Magnus Gabriel De la Gardie.

Pouzzols 1er déc. 1652.

Beklagar djupt den stora förlust familjen lidit genom Jakob De la Gardies död[1], samt anhåller att få förblifva innesluten i välvillig hågkomst.

II. Från densamme till densamme.

Paris 18 déc. 1654.

Hade nyligen skrifvit och omtalat att abboten af Foix aflidit. Hoppades få bibehålla abbotsstiftet för sig, emedan brodern innehaft det så kort tid samt beder De la Gardie om rekommendationsbref till Kardinal de Mazarin eller några andra inflytelserika personer. Underrättar om grefve Pontus De la Gardies afresa från Paris till Antwerpen.

III. Från densamme till densamme.

Paris 4 juin 1655.

Tackar för rekommendationsbrefvet till Mazarin. Omtalar hurusom hans hus på Pouzzols i grunden nedbrunnit, till följd af åskans nedslående, förliden anndagpåsk. Begär att Magnus Gabriel ville uppmana den svenske residenten i Paris att stå på hans bästa.

IV. Från Hyacinte de Pouzzols[2] till densamme.

Odateradt, men antagligen skrifvet 1657 eller 1658 (se ofvan N:o XVIII).

Tackar för rekommendationsbrefvet till prinsen af Conti samt ställer sina barn till De la Gardies förfogande.

V. Från M. de Pouzzols till densamme.

Pouzzols 25 sept. 1664.

Meddelar sin dotters nyligen timade frånfälle samt säger att han själf sedan två års tid varit sängliggande. Anhåller att De la Gardie genom sitt inflytande ville hjelpa honom emot innebyggarne i trakten kring Pouzzols, hvilket gods de ansågo sig hafva rätt att återtaga från slägten.

---

[1] Jakob De la Gardie afled d. 12 augusti 1652 i Stockholm (ej i Göteborg).
[2] Dotter till Jean de Pouzzols och g. m. Antoine d'Olivier (se stamtaflan).

VI. **Från M. d'Olivier de Pouzzols[1] till densamma.**

Pouzzols 15 février 1665.

Underrättar om M. de Pouzzols död samt beder att fortfarande få vara i åtanka.[2]

* * *

Detta är hufvudsakliga innehållet af den samling De la Gardieska papper, som af M. Mahul anträffats på slottet Pouzzols och hvars äkthet ej torde kunna betviflas, så mycket mera, som facsimilerade afskrifter af de fleste bifogats ofvan nämda till K. Biblioteket år 1877 insända anteckningar. I franska utrikes departementets arkiv har jag dessutom funnit en del bref och depecher m. m., hvilka bekräfta, hvad som säges i ofvanstående brefsamling rörande de nådevedermälen, slägtingarne i Frankrike genom sina förnäme fränder i Sverige sökte erhålla eller verkligen fingo emottaga. Hvad t. ex. François D'Escouperie's utnämning till abbot i klostret Foix beträffar och som af Jakob De la Gardie (se ofvan) säges vara utverkad af Magnus Gabriel De la Gardie, må nämnas följande.

Franske residenten i Sverige, Chanut, sysselsätter sig ofta med denna fråga i sina depecher af år 1646. Då han underrättar sin regering om Magnus Gabriel De la Gardies ambassad till Frankrike, tillägger han, att man kanske borde uppfylla Jakob De la Gardies sedan länge upprepade förböner för sin slägtinge och utnämna denne senare till abbot eller något dylikt. Dock borde man vänta med utnämningen, tills ambassadören var anländ till Paris, så att man kunde draga all möjlig fördel däraf och stämma ambassadören till sin fördel.

De papper, hvilka i öfrigt beröra herrarne de Pouzzols återfinnas i nämde arkiv, afdelningen Suède: Vol. III, fol. 318; Vol. V, fol. 89, 121, 126, 129; Vol. VIII, fol. 56, 504, 519, 585.[3]

Af ofvanstående utredning framgår visserligen att Pontus De la Gardies slägt i Frankrike i anseende och ställning ej är att jämföra med de gamla riksrådsslägterna i Sverige såsom Sturar, Bjelkar m. fl., men de anfall, som riktats mot Ponti härstamning, i akt och mening, att förringa hans eget anseende, tyckas likväl vara tämligen oberättigade, i synnerhet då man betänker huru många representanter af t. ex. den jordegande adeln i Östersjöprovinserna öfverflyttade till Sverige samtidigt med Pontus, utan att man ens drog i tvifvel huruvida de voro jämbördige med de infödde svenske adelsmännen eller ej. De häntydningar, som ofvan anförts, torde därföre till största

[1] Antoine d'Olivier de La Gardie, till Pouzzols (se stamtaflan).

[2] Utom dessa senare sex bref från Sv. Riksarkivet samt ofvan anförda 18 från slottet Pouzzols, finnas tvenne bref i den De la Gardieska samlingen i Univ.-Bibl. i Dorpat, skrifna af M. »Derouzols» (säkerligen feltryck för Pouzzols) till Jakob De la Gardie, daterade, Paris 24 sept. 1639 och 26. dec. 1642 (J. Lossius, Urkundenbuch der Grafen de Lagardie, Dorpat 1882).

[3] Det De la Gardieska arkivet i Lund och på Löberöd torde säkerligen innehålla ett och annat af intresse i och för belysande af de båda slägtgrenarnes inbördes förhållanden, men tyvärr har jag ej haft tillfälle att genomforska alla de skatter, som där finnas samlade.

delen få skrifvas på afundens konto. Härtill kommer dessutom den omständigheten, att Ponti hemort var belägen så pass aflägsen från hans nya fädernesland, att man endast med svårighet kunde erhålla direkta upplysningar om hans familjeförhållanden. Kanske har äfven Pontus själf varit föga angelägen att utreda förhållandet, då ju han, om slägten äfven var af gammal adel, väl visste, att den ingalunda kunde uthärda jämförelse, i hvad ämbeten och tjenster angick, med dem, hvilka sedan flere århundraden stått tronen i Sverige nära. Huru än härmed må förhålla sig, se vi dock af M. Mahuls arbete att De la Gardieska slägten, särskildt hvad dess härstamning vidkommer, intet har att afundas andra vid denna till Sverige inflyttade ätter, ja t. o. m. flere inhemska, isynnerhet i en tid, då själfva det svenska konungahuset knappast kunde leda sin härstamning längre tillbaka än 4 à 5 generationer.

Likaså kommer man genom M. Mahuls upptäckter till fullkomlig visshet om slägtens egentliga hemort och den gamla föreställningen om att Pontus De la Gardie skulle vara en »gascognare», torde härmed vara fullständigt gendrifven.

Till slut må det tillåtas mig att nämna några ord om själfva namnen d'Escouperie, De la Gardie och de Pouzzols. Att slägtens ursprungliga namn varit d'Escouperie, framgår af ofvan meddelade handlingar från 1500-talet och synes vara obestridligt. Mahul, som utgifvit flere arbeten, såväl historiska som topografiska rörande arrondissementet Carcassonne, drager ej heller detta i tvifvel. Alla andra tillnamn däremot, hvilka under olika tider burits af skilda grenar af slägten, hafva upptagits af en slägtmedlem, emedan han innehade någon adelsgård, hvilken enligt fransk sed berättigade honom att bära titeln af *seigneur*[1]. Sådana namn äro: de Russol, de Pouzzols, du Bouscat, de La Tour, de La Gardie och äfven i viss mån namnen på de svenska friherre- och grefskapen Ekholmen, Leckö, Arensburg m. fl., hvilka innehades af slägtmedlemmar i Sverige. De namn, hvilka burits af de fleste medlemmarne äro de Pouzzols och de La Gardie.

När Pontus De la Gardie inträdde i svensk tjenst stod det honom ju fritt att på svenskt manér kalla sig Pontus Jakobsson; detta har han dock ej gjort utan synes han i likhet med andra utländingar bibehållit det namn, hvartill han ansåg sig berättigad i Frankrike. Eget är att han ej då bibehöll slägtens gamla namn, d'Escouperie, utan upptog namnet på en liten afvelsgård, som troligen ej ens tillhörde honom[2].

En af de äldsta bevarade svenska handlingar berörande Pontus De la Gardie är den instruktion, som gafs honom och Joachim Grip, när de såsom legater afgingo till Frankrike 1566[3]. Redan i denna

[1] Motsvarande det svenska uttrycket »herre till».

[2] Möjligen hade han dock ärft denna gård efter fadern, men afstått den till sin äldre broder, Auger d'Escouperie, som sedermera nämnes såsom egare af densamma.

[3] Riksregistraturet för detta år del. I, 30 maj.

handling benämnes Pontus med namnet De la Gardie, hvilket han tydligen allt ifrån början af sin vistelse i Sverige torde hafva burit[1]. I friherrebrefvet af 1571 kallas han dock: »dominum Pontum de Russol et dominum de la Gardie», hvaraf synes som om han då ännu ej beslutit sig för, hvilket af slägtens gods han skulle gifva företräde vid valet af namn. Måhända har han dock endast af en lätt förklarlig fåfänga uppgifvit såväl namnet de Russol som namnet de La Gardie för att därmed imponera på sine nye landsmän. Han undertecknade i alla händelser bref och handlingar endast »P. a Gardije», »Pontus de La Gardye» eller helt kort »Lagardie». Af svenskarne kallades han helt visst i dagligt tal blott »herr Pontus» och i arfshandlingar m. m. från 1500- och 1600-talen användes äfven samma benämning.

Den franska grenen upptog äfven ett annat namn, nemligen efter slottet Pouzzols, som genom gifte kommit till slägten. Detta de Pouzzols användes under flere generationer såsom familjenamn alltifrån Ponti yngre broders tid intill slutet af 1600-talet. Brantôme, som jag förut citerat, meddelar en och annan detalj rörande Ponti senare ambassad (1571) till Frankrike. Bland annat säger han att Ponti broder gjorde ett besök i Blois, under det ambassaden befann sig därstädes, och tillägger att Pontus De la Gardie var af en slägt kallad *de Rive*, ty brodern kallades så. Detta måste på ett eller annat sätt vara beroende på ett missförstånd eller på en förblandning, ty enligt äldre genealogier öfver slägten (se Örnhjelm m. fl.) säges Ponti äldre broders hustru, Barbe de Blès, vara dotter till en baron *de las Rives*. I alla händelser synes af Ponti ofvan meddelade bref till M. de Pouzzols att ej den brodern, som var gift med Barbe de Blès, kunnat besöka honom i Blois, ty han var redan afliden före Ponti ankomst till Frankrike.

Mot midten af 1600-talet, då den svenska grenen af slägten stod på höjden af sin glans och en medlem af densamma var gift med systern till en regerande konung, synas några af de då i Frankrike kvarlefvande medlemmarne af den franska grenen upptagit det mera klingande namnet De la Gardie och snart härefter hör man ej mera talas hvarken om herrar de Pouzzols eller d'Escouperie. Ja af ofvan meddelade stamtafla och af gamla adelsprof i Bibliothèque National i Paris[2] finner man hurusom det De la Gardieska namnet och vapnet, sedan slägten i Frankrike utslocknat, upptogos af Antoine d'Olivier, som med sin hustru, Hyacinte d'Escouperie, kallad de Pouzzols och De la Gardie, fick godset de Pouzzols. Han torde således snarast varit berättigad till detta senare namn än till namnet De la Gardie, som väl egentligen borde få anses såsom tillhörande endast Pontus och hans afkomlingar.

F. U. Wrangel.

---

[1] I en i frih. von Klinckowströms arkiv befintlig handling, dat. 29 maj 1566, skrifver han sig P. De la Gardie.

[2] Cabinet des titres.

Gustaf III om 1790 års sjökrig.

Följande två bref, meddelade af kand. A. Hammarskjöld och ställda till ambassadören i Paris baron Staël von Holstein, innehålla en officiel framställning, sådan konungen önskade den, af striderna vid Fredrikshamn, utanför Viborg och vid Svensksund, företrädesvis af den mellersta. Ehuru afsikten var att framställa dessa tilldragelser, särskildt det s. k. Viborgska gatloppet, i den för Sverige gynnsammaste dagern, torde de dock, i det hela taget, gifva en riktig skildring af förloppet och af resultaten. Båda brefven förvaras i samlingen »Gallica» i Riksarkivet. Det första är original, det andra är en bestyrkt afskrift af den depesch, som afläts till London.

1.

Amphion, til ankars på redden utanför Fredricshamn, den 15 Maj 1790.

Välborne friherre! Vi vele härigenom lemna eder underrättelse om den vigtiga seger, som genom den Högstas bistånd och Vår arméens flottas tapperhet den i dag under vårt egit befäl vunnit öfver ryska skärgårdsflottan, här på redden utanför Fredricshamns fästning. Efter en skarp fäktning af inemot 3:ne timmar har fiendens talrika escader blifvit fullkomligt slagen och nödgats taga flygten för at rädda sig under fästningens murar. Vi hafva tagit några och 30 armerade fartyg, bestående af fregatter, halfgalerer, canonslupar och andra lätta fartyg. Fiendens transportflotta har blifvit innebränd uti hamnen och en myckenhet fångar gjorde. Vi äro i detta ögnablick sjelfve ej ännu till fullo underrättade om alt hvad som på denna märkeliga dag af vår arméens flotta blifvit eröfrat; men af de rapporter vi hitintills erhållit finna vi med förnöjelse at ingen enda officer å vår sida blifvit skuten eller blesserad, och al förlusten på manskap ej öfverstiger 30 man. Vi hafva varit åsyna vitne til den utmärkta tapperhet som våre sjöofficerare och deras underhafvande gemenskaper vid detta tilfälle ådagalagt; och vi haste oss at meddela eder denna glada tidning, på det I uti capellet af edert hotel måtte kunna låta afsjunga et offentligt Te Deum och hembära den högste Guden uprigtig tacksägelse för den framgång han täkts förunna våra vapen, til hvilken ceremonie I bjuden de hofs ministrar af protestantiska läran, som stå med oss i förbindelse, och de personer af båda könen, som vi enskilt varit uti vänskaps liaisoner med. Vi befalle eder Gud alsmägtig nådeligen och förblifve

rätt väl affectionerade

Gustaf.

2.

Amphion til ankars i Svensksund d. 20 Julii 1790.

Välborne friherre! Vi hafve vid den i går ankomne svenska post fått oss tillsände afskriften af den bulletin af den 13 innevarande, som herr riksrådet grefve Düben tilskrifvit våre ministrer vid fremmande hof rörande den förlust, som vår stora flotta lidit den 3:dje julii under genombrytningen af fienteliga flottorne vid utgående ifrån Viborgs yttre redd. Som denna skrifvelse författad i första bestörtningen af en händelse, som både ryckten och ställets aflägsenhet nödvändigt borde föreställa mera öfverdrifven och större, än den värkeligen var, icke kunnat gifva eder tillförlåtelige begrep om vår rätta ställning, hafva vi ej velat fördröja att rätta de upgifter man af misstag bibringat eder och att låta eder känna det värkeliga sammanhanget af desse vigtige förefallne händelser.

Vi vilje härvid ej ingå uti några utförlige detailles om alt hvad som förelupit sedan sjö-bataillen vid Fredricshamn d. 15 maj, om hvilken vi i nåder sjelfve täckts lämna eder underrättelse. Alla desse omständigheter kunnen I tilräckeligen inhämta af de officielle berättelser, som vi sedan den tiden låtit till Stockholm esomoftast afgå för att dels offenteligen kungöras, dels våre ministrer serskilt meddelas. Vi hafve ock med denna post velat i nåder anbefalla statssecreteraren Franc att till eder afsända allt hvad som af sådane berättelser til efventyrs ännu icke blifvit med eder communicerat, så att I på den sidan icke skall sakna någon nödig underrättelse.

Vi vilje vid detta tillfälle allenast fästa oss vid det hela af våra operationer och rätta de ofördelaktige begrep, som ofvannämde bulletin eder bibringat.

Vi få således först och förnämligast anmärka att ingen ting kan vara mera oriktigt än att föreställa vår förlust d. 3 julii såsom en följd af en sjödrabbning eller combat naval emellan vår och ryska flottan, och derom skolen I blifva tilräckeligen öfvertygade, då I öfvervägen följande omständigheter.

Sedan vår stora flotta efter dess misslyckade försök emot fientliga esquadren i Revells hamn gick ifrån detta ställe fram emot Hogland för att möta och slå den ifrån Cronstadt utgående escadre och vidare i samma afsigt ifrån Hogland fram till Siiskär, funno vi för godt att med vår skärgårds flotta, som vi i egen person commenderade, äfven avancera fram dels för att upsöka prinsens af Nassau escadre, dels för att under en förestående drabbning emellan bägge stora flottorna kunna [komma] vår till biträde, i hvilket ändamål vi gingo till Björkö-sund och kastade där ankar 9 à 10 sjö-mil ifrån Cronstadt. Det är eder af de officielle berättelserne bekant, hurusom de stora flottorna råkades den 3 junii, huru den ryska vågade göra första anfallet, huru det samma blef afslaget, och samma flotta förföljd inemot Cronstadt, under hvilken action ett ryskt tredeckat linieskepp blef demôlerat samt ett mindre linieskepp och en fregatt red-

löst skutne, hvilka alla måste på släptåg föras ifrån champ de bataille. I veten efven huru många actioner derefter föreföllo samt huru sedermera denna Cronstadts escadre beständigt undvek verkelig bataille för att invänta amiral Tchitschagof med revelske escadren, och huru vid den sammas annalkande H. K. H. af Södermanland geck densamma tilmötes för at gifva bataille och förhindra föreningen emellan denna och cronstadtske escadren samt huru samma revalske escadre, straxt då vår flotta syntes, af alla krafter flygtade undan, under det cronstadska flottans följde på andra sidan beständigt efter vår.

Det var i denna ställning och då H. K. H. såg att föreningen emellan bägge fientlige escaderne svårligen kunde hindras, som H. K. H. tog det beslut att löpa in med vår flotta uppå Viborgs yttre redd dels för att förfriska skeppens besättningar, som under fyra dagars beständig action ej haft tid att få hvila, dels för att bloquera Viborg och skydda skärgårdsflottans operationer. Den ställning vår flotta tog vid detta tillfälle var uti sådant afseende ganska fördelaktig och satte densamma utom möjlighet att af fienden blifva med fördel attaquerad. Vi försummade icke att draga fördel af denna position och att med skärgårdsflottan attaquera fienteliga flotillen uppå Viborgs inre redd; men utom det att fienden fått tillräckligt rådrum efter batailien vid Fredricshamn att på detta ställe sätta sig i godt försvarsstånd samt att anlägga batterier i alla sund och på alla öar, voro vi under en tid af öfver tio dygn genom beständiga stormar hindrade att något väsenteligit företaga, utan nödgades vid en gifven signal från stora flottan att densamma trodde sig bli attaquerad, öfvergifva vår plan emot Viborg och skynda till att understödja H. K. H.

Imedlertid hade fienden gjordt alt sitt till att för oss afstänga icke allenast communicationen med vårt land, utan efven vägen till detsamma för bägge våra flottor, uti hvilket afseende stora ryska flottan hade lagt sig framför vår. Den sträckning af grund, som var emellan bägge flottorna, förhindrade vår att attaquera fiendens en front, lika som den hindrade fiendens att med fördel något emot vår företaga, och uti den enda trånga öpning på vår högra flygel, der passagen var möjlig, hade fienden stationerat 5 stora skepp samt 2 fregatter och litet längre fram 3 andra fregatter, alla commenderade af dess käckaste officerare, merendels engelsmän. På ryggen hade vi hela Viborgske escadren och på vänstra flanquen ankom från Cronstadt den 2 julii om aftonen en escadre af skärgårdsfartyg af 80 segel, hvaribland det mästa voro fregatter, pråmar, flytande batterier, chebequer och galerer under prinsens af Nassau befäl. Denna talrika flotta träffade vid ingåendet i Björkösund en af våre förposter, bestående af vid pass 30 canonslupar, til hvilken våre ordres att retirera då ännu icke framkommit, hvarföre den utan att låta modet falla af den öfverlägsne styrkan började affaire med densamma och det med den framgång, att en fregatt af fiendens sköts i sank, ett annat tremastat fartyg sattes i brand och sprang i luften samt inalles 500 man för fienden förlorades och på vår sida 6 döde och 10 blesserade. Som vi redan, innan denna affaire börjades, hade tagit det beslut att

dagen därpå med bägge flottorna bryta oss igenom fiendens flottor, ville vi ej låta samma affaire blifva ett hinder för värkställandet af vår fattade föresats, utan gåfvo om morgonen d. 3 julii våre ordres till att börja denna manövren, som i anseende till sin djerfhet knapt lärer äga sin like. Vi begåfvo oss derföre kl. $^{1}/_{2}7$ om morgonen på amiralskeppet att där gifva våre uttryckeliga ordres till H. K. H. och de församlade amiralerne att värkställa denna plan, redan af oss d. 21 junii fastställd, men som af storm och motvind ej då kunde värkställas. Vår örlogsflotta efter gifven signal från amiralskeppet lyfte då ankar, skepp för skepp, och geck med en berömvärd oförskräckthet inuti den så väl försvarade rännan samt uthärdade den häftigaste eld utan att låssa ett enda skott, för än hvart skepp var så långt framkommit at det kunde med begge sina lag skjuta långskips på de fienteliga skeppen. H. K. H. hertigen af Södermanland var sjelf ombord på amiralskeppet och blef i denna passage blesserad uti vänstra armen af en kula, som dödade en vid honom stående officerare, öfverste lieutenanten vid drottningens lifregemente baron Schoultz von Ascheraden. Vi sjelfve anförde skärgårdsflottan uti stora flottans kölvattn. Under alt detta låg hela stora ryska flottan aldeles orörlig och syntes på en gång förundrad öfver den djerfva och oförmodade rörelse, den såg våra flottor göra samt villrådig hvad partie den borde vidtaga. Denna vilrådighet gjorde att begge flottorna nästan helt och hållit hade passerat genom rännan, innan ryska amiralen geck till segels. På detta sätt skulle denna märkvärdiga dag blifvit lika så lyckosam för oss, som den var ärofull, och våre flottor utan någon synnerlig skada af fienden framkommit, dit de ämnade sig, om ej den olyckan händt att uti detta trånga farvatten och uti röken af den häftiga canonaden trenne af våre skepp samt 2 fregatter stött på grund utom ett gammalt skepp, som just vid lyftningen hade samma öde; och om ej den ännu större olycka träffat oss, att en af våre egne brännare, i förtid tänd och öfvergifven, ändrat sin cours från det ryska skeppet den skulle antända till en af våre fregatter, som itänd äfven antände ett af våra linieskepp. Det bör anmärkas, att denna brännare tändes utan ordres, och det var genom denna händelse, som en del af de större skeppen satte på grund för att undvika elden; samma orsak förde efven 2:ne galerer ur kosan, som stötte på grund och sedan sjönko; 2:ne andre skepp, som vid genombrytningen blifvit mycket skadade i tackel och tåg och således icke kunde följa flottan, hade äfvenledes den olyckan att efter ett envist försvar falla i fiendens händer. Men om vår förlust af 7 skepp och 3 fregatter kan anses ganska stor för vår örlogsflotta, är det dock en tilfredsställelse att alla de fiendens skepp, som voro posterade i rännan och som måste uthärda elden af hela vår flotta, utan att få hjelp af den öfriga ryska flottan, blefvo vid detta tilfälle totalt förstörde, af hvilka vi veta med säkerhet, att ett brunnit om ej 2:ne. Dessutom kan fienden icke betjena sig af mer än 2 af de tagna skeppen, emedan de andre antingen brunnit upp eller ock stött så hårdt på grund, att de ej kunna komma derifrån. Af skärgårdsflottan hafva vi ej förlorat mer än 7 galerer,

hvaraf 4 sjunkit af grundskott och ej mer än tre blifvit fienden tillhörige; 4 slupar, några transportfartyg och de 7 armerade jollar, som vi förlorat, hafva sjunkit eller omkommit under den om aftonen upkomne starka storm.

I finnen således härutaf, att det hvarken var någon ordentelig sjöbataille emellan vår och ryska flottan, ej eller att vår lidna förlust kan i minsta måtto tillräknas ryssarnes mod och tapperhet. Vi vete af de sedermera gjorde fångar, att man icke utan möda återkommit ifrån den stora förundran vår oförskräckta manoeuvre ingifvit; och att denna förundran varit så mycket större, som man länge smickrat sig med det förmätna hopp att hafva aldeles afstängt vägen för våra flottor ifrån Viborgs yttre redd, samt att de snart skulle blifva tvungne att gifva sig utan bataille, i hvilken förhoppning man till och med skall hafva haft den förtidiga omsorg att låta tilreda rum i Viborg så väl för oss, som för vår käre älskelige herr broder H. K. H. hertigen af Södermanland, som man redan ansedt som ryska fångar.

Det är i anseende till allt detta som vi icke allenast efter egit omdömme, utan likaledes efter så väl våre egne militairers som en myckenhet fångne officerares (hvaribland en stor del engelsmän och andre utlänningars) tanka tro oss äga fullkomlig anledning att betrakta genombrytningen genom ryska flottorna d. 3 julii mera lysande och mera ärofull för svenska namnet och svenska sjömagten, än hvad annan militärisk operation äldre eller nyare och deribland batAillen d. 9 innevarande inberäknad. Hvad denne sistnämde vidkommer, lären I väl redan känna alla detaillerne derutaf genom de bulletins och depecher, som eder blifvit derom tilsände från vår ministère i Stockholm, och vilje allenast tillägga så väl att densamma utan all tvifvel är en af de märkeligaste, som någonsin svenska vapnen vunnit, som ock att de först ifrån oss till Stockholm afsände underrättelser om denna seger äro mycket ofullständiga, att vi dageligen uptäcka nya priser, som vi gjort, och ett större antal fångar, som tagit sin tillflygt till kringliggande öar; således stiger nu antalet af de för fienden i denna bataille förlorade fartyg med de, som sjunkit och blifvit förstörde samt öfvergifne af sine besättningar drifvit till sjös, till öfver 52 stycken, efter hvad vi med visshet veta, hvarutaf största delen äro större fartyg, såsom fregatter, flytande batterier, chebecquer, galerer o. s. v. Fångne officerare äro öfver 260 i stället för 210, som först upgafs, deribland en stor del stabsofficerare och skickelige utlänningar. Gemena fångar öfverstiga redan ett antal af 6,200, i stället för de först upgifne 2,000. Dessutom hafva vi tagit en myckenhet tropheer, såsom fanor, mörsare och canoner af metal o. s. v. Fiendens förlust i manskap vid detta tilfälle reknas af de fångne officerarne sjelfve ända til emot 12,000 man, så vida åtskillige större fartyg under batAillen sjunkit med hela sin besättning och de öfrige fartygen dessutom oändeligen lidit under en så häftig bataille som denna, hvilken varade öfver 24 timmar. Af förtekningen på de gjorde priser, som vi nu eder öfverskicka, kunnen I bäst döma, om vi ej på behörigt sätt svarat på prinsens af Nassau obehöriga bref öfver den bataille han här i

Svensksund på öfveramiralen grefve Ehrensvärd förra året den 24 augusti vann.

Vi sluta med den anmärkningen, som är af mycken vigt för eder och alle våre ministrer vid fremmande hof, att ehuru vår örlogsflotta igenom de henne träffade olyckor nu är reducerad till 14 linieskepp, utom fregatter, gör hon oss dock genom sitt läge i Sveaborg och på åtskillige stationer i finska skärgården till communicationens bibehållande med Sverige verkeligen mera tjenst än hon gjorde oss förlidet år, då hon var i fullkomligt stånd en tid af sommaren, men under den tiden aldrig nalkades finska viken och således var för oss som hon aldrig hade existerat. Stora ryska flottan, ifrån 28 linieskepp minskad till 18, har inlupit i Reval, under det endast 6 kryssa under Sveaborg: ett säkert tecken af den förlust och skada den under d. 3 lidit, i synnerhet genom förlusten af dess tappraste engelske officerare, hvaraf största delen antingen dödskutne eller blesserade äro ur stånd att göra denna campagne.

Om skärgårdsflottan, som genom sin natur egenteligen är ämnad til skärgårdens betäckande, lidit en i proportion lika känbar förlust som örlogsflottan, hade i sanning rikets ställning kunnat vara äfventyrlig, emedan kusterna då varit aldeles öpne för fientelige landstigningar och härningar; men vi hafva ojäfaktigt bevist d. 9 julii åt prinsen af Nassau, att denna vår flotta var i fullkomligt stånd och genom den förtekning vi här sände eder af hennes nuvarande styrka kunnen I inhämta att den är en af de formidablaste man kan se, hälst vi vänta ifrån Sverige ännu en förstärkning af en hemmema och 20 canonslupar.

Öfverlefvorna af prinsens af Nassau flotta ligger nu framför Fredricshamn, bestående af 2 à 3 turumma, 4 fregatter och 70 canonslupar samt 10 à 12 galerer. Så snart vi fått tilräckelig ammunition, lära vi ej lämna honom stilla. Af de 203 armerade fartyg, som äro uptagne på den förtekning, vi eder härmed tilsände, lära 26 återskickas till Sveaborg att bortföra tropheer och fångar; men som vi då få den förstärkning vi vänta från Sverige, kunnen I sjelfve dömma om genom bataillen d. 3 julii vår arméens flotta är försvagad.

Underrättelser.

— F. d. advokatfiskalen L. G. Linde afled den 19 sistl. juli. Han är känd genom sina arbeten i svensk kameralistik, *Systematisk framställning af svenska ekonomilagfarenheten* (2 upplagor), omarbetad 1888 under titeln *Sveriges ekonomirätt*, samt *Systematisk framställning af svenska kamerallagfarenheten*, omarbetad 1887 under titeln *Sveriges finansrätt*. De vittna om stor beläsenhet och omfattande författningskännedom samt innehålla en mängd för historikern vigtiga och nödvändiga notiser.

— Major ALFRED FREDENBERG afled i Sala den 14 sistl. aug. vid 73 års ålder. Sedan han tagit afsked från Vestmanlands regemente 1871, tjenstgjorde han från år 1873 på Generalstabens krigshistoriska afdelning, tills han 1882 afflyttade från Stockholm. Han var under denna period af sitt lif en daglig gäst på Riksarkivet och förvärfvade där många vänner. Af trycket har han utgifvit »Om svenska krigarne efter Pultavaslaget» (Hist. Bibl. IV) samt »Anteckningar rör. det svenska indelta infanteriets uppkomst och utveckling» (Militärlit. föreningens förlag n. 47).

— Den franske historikern F. COMBES har aflidit den 7 sistl. febr., 73 år gammal. Han har bland annat skrifvit en *Histoire de la formation de l'équilibre européen par les traités de Westphalie et des Pyrénées* samt en *Histoire de la diplomatié slave et scandinave* (1856), hvari särskildt Pontus De la Gardies beskickningar behandlats.

— Det *Geijerska priset*, som hvart tredje år utdelas i Uppsala för den bästa under treårsperioden utkomna historiska gradualafhandlingen, har i år tilldelats d:r K. H. KARLSSON för hans skrift »Den svenske konungens domsrätt och formerna för dess utöfning under medeltiden I». Ett extra pris om 300 kr. har af okänd gifvare tilldelats docenten J. NORDWALL för hans gradualafhandling »Svensk-ryska underhandlingar före freden i Kardis».

— För filosofiska graden har fil. lic. L. STAVENOW den 8 sistl. september i Uppsala försvarat en akademisk afhandling *Om riksrådsvalen under frihetstiden* (Uppsala, Almqvist & Wiksell, 156 sid.) Samma förf. har kort förut utgifvit en mindre afhandling *Om formerna för utskottsval under frihetstiden* (Uppsala, Almqvist & Wiksell, 40 sid.)

— Till docenter i historia vid Uppsala universitet har på grund af deras gradualafhandlingar innevarande år kallats doktorerna J. E. NORDWALL och L. STAVENOW, äfvensom på grund af en särskild akademisk afhandling d:r K. V. KEY-ÅBERG, samt till docent i statskunskap på grund af sin gradualafhandling d:r R. KJELLÉN.

— Vid universitetet i Uppsala föreläser under höstterminen prof. H. HJÄRNE öfver *Sveriges historia efter 1520*, hvarjämte han enskildt anställer historiska öfningar ang. reformationstidehvarfvet; prof. S. J. BOËTHIUS föreläser öfver *Medeltidens allmänna historia* och docenten J. NORDWALL föreläser enskildt öfver *Romersk historia i öfversigtlig framställning*.

— *Bengt Skytte i Siebenbürgen 1651—52.* »Ungarische Revue», utgifven af P. HUNFALVY och G. HEINRICH, meddelar i julihäftet d. å. att vid ungerska vetenskapsakademiens sammanträde d. 9 juni framlade akademikern Alex. Szilágyi »Svenska riksrådet Bengt Skyttes berättelser om sitt vistande i Siebenbürgen åren 1651—52». Drottning Kristina, heter det, hade uppdragit åt Bengt Skytte att bana väg för en handelsförbindelse mellan Sverige och Turkiet och under resan till

Konstantinopel uppehöll sig Skytte några månader i slutet af 1651 och början af 1652 i Siebenbürgen, där han gjorde bekantskap med hofvet och landets stormän och gjorde goda iakttagelser, hvilka han nedlade i fyra för hans eget hof afsedda berättelser, hvilka nu blifvit funna i en bundt arkivalier i Klausenburgs universitetsbibliotek. Hr Szilágyi's föredrag och det svenska riksrådets berättelser skola i ett kommande häfte meddelas. — Som bekant, har den svenska häfden andra uppgifter om orsakerna till Bengt Skyttes konstantinopolitanska resa. (*H. W.*)

— Af *Generalstabens* sedan någon tid bebådade stora verk öfver Sveriges krig 1808 och 1808 har första delen nyligen utkommit under titeln *Sveriges krig åren 1808 och 1809* (IX + 373 sid. + 25 bilagor; pr. 6 kr. 50 öre). Bandet innehåller en öfversigt öfver den politiska ställningen 1807 samt en framställning af »Sveriges försvarskraft». Två »förläggningskartor» för de finska regementena åtfölja detsamma. Vi måste för ögonblicket åtnöja oss med denna korta notis.

— Intendenten AXEL ZETTERSTEN har utgifvit under sommaren *Svenska flottans historia åren 1522—1634* (511 sid. pr. 7 kr.) Vi skola återkomma till detta på omfattande källforskningar grundade arbete.

— Läroverksadjunkten W. MOLÈR har under den anspråkslösa titeln *Bidrag till en Gotländsk Bibliografi* (Stockholm 1890, 116 + 4 opaginer. sid. pris 3 kr.) utgifvit en systematiskt ordnad öfversikt öfver skrifter angående Gotland, eller i hvilka gotländska ämnen och personligheter beröras. Bibliografien, som upptager nära 1,000 nummer och åtföljes af register, bör blifva en nyttig tillflykt för hvar och en som söker upplysningar om den genom språk, historia, folkseder, minnesmärken och natur lika märkliga ön.

— Under den något påfallande titeln *Kalfdråpet och vänpröfningen* har docenten G. CEDERSCHIÖLD i Lund lemnat ett litet bidrag till kritiken af de isländska sagornas trovärdighet. Han söker nämligen bevisa huru Viga-Glumssagan, en af de mest betrodda isländska sagorna, innehåller åtminstone en diktad episod. Det är nämligen berättelsen om, huru Glum, genom att narra en viss Ingolf att döda en »ladukalf», bringar honom i rykte för dråpet på Hlödu-kalfr, en personlig fiende, som Glum själf dödar. Det sker under förevändning af en »vänpröfning» eller pröfning af hvad hjälp man i en dylik kasus hade att påräkna af sina vänner. Enligt hr C. är denna episod hämtad från den latinska anekdotsamlingen *disciplina clericalis* och endast lokaliserad på Island; han anser ock att vid närmare kritisk pröfning man torde komma att upptäcka mer än ett sådant lån från utlandets litteratur, mer än ett prof på det fria sätt, som isländingarne vid sin »sagoskämtan» använde.

— Löjtnant F. SCHENSTRÖM har nyligen utgifvit *Armfeltska karolinernas sista tåg. Gamla minnen från jämtländska och norska fjällbygden* (Stockholm, Nordin & Josephson, 116 sid. + porträtt och 4

kartor, pr. 2 kr.) Det är en med fosterländsk värme och kärlek till ämnet gjord skildring af samma ryktbara och olyckliga härtåg, som af annan författare i denna tidskrift behandlats (årg. 1889). Hr Schenström framhåller naturligt nog med särskild omsorg de rent militära synpunkterna, samt har äfven satts i tillfälle att kunna meddela en mängd topografiska detaljer, icke minst från hemmarschen, hvarigenom hans arbete vunnit i lifligbet och åskådlighet. Det åtföljes af en »Vägvisare» för dem, som skulle vilja »framgå den led våra sista karoliner trampat öfver de stiglösa fjällen», samt af ett namnregister öfver 500 deltagare i fälttåget.

— Kaptenen vid Svea artilleriregemente F. A. Spak, som har hufvudförtjensten utaf ordnandet af vårt artillerimuseum och som öfver detsamma utgifvit en vidlyftig katalog, har därjämte utarbetat en serie historiska afhandlingar, ursprungligen afsedda att i katalogen intagas såsom inledning till motsvarande grupper, men numera i stället publicerade särskildt; ett par ha varit intagna i Artilleritidskriften åren 1887, 1888 och 1890. Afhandlingarna äro följande: *Kort historik öfver inom svenska armén, företrädesvis artilleriet begagnade rid-, anspanns- och stallpersedlar från 30-åriga kriget intill nuvarande tid* (23 sid.), *Några historiska upplysningar om uniformering och utredning* (76 sid.), *Några historiska upplysningar om fanor och krigsmusik med särskild hänsyn till de svenska regementstroféerna* (37 sid.), *Bidrag till handskjutvapnens historia* (54 sid.), *Bidrag till handeldvapnens historia från och med slaglåsgevärens införande* (47 sid.), samt *Några historiska upplysningar ang. de blanka vapnen samt skyddsvapnen* (47 sid.) Afhandlingarna, som äro tillgängliga i bokhandeln (C. E. Fritzes k. hofbokhandel), stöda sig både på tryckta och otryckta källor, handlingar hufvudsakligen från krigsarkivet och arméförvaltningen, arbeten af Adlersparre, Jähns m. fl., och historikern, som ofta står förlägen isynnerhet inför äldre tiders oändligt rika terminologi i fråga om vapen och persedlar, finner här många intressanta och vigtiga upplysningar.

— I Helsingfors har under året en liflig verksamhet på den historiska forskningens område pågått. Hålla vi oss först till de akademiska lärdomsprofven, doktorsspecimina, så ha vi att nämna lektor O. A. Forsströms på finska affattade »Framställning af förhållandena i Ingermanland under svenska väldets tid». I denna afhandling, som hufvudsakligast grundar sig på Ingrica-samlingen i svenska riksarkivet samt räkenskapsböckerna i finska statsarkivet, redogör förf. i allmänna drag för de etnografiska, administrativa och kamerala förhållandena i det landskap, som man nämnt Sveriges Sibirien. Märket *I* på titelbladet angifver, att förf. tänker sig möjligheten att framdeles kunna utsträcka sina forskningar äfven till andra spörjsmål.
— Kand. F. W. Ronimus har med ledning af Voltaires i Petersburg förvarade bibliotek i en afhandling, benämnd »Voltaire såsom Peter den stores historieskrifvare», undersökt de källor, som »filosofen i Ferney» begagnat sig af och den metod han följt vid utförandet af

sitt mera ryktbara än historiskt värdefulla och samvetsgranna arbete. — Lektor Y. K. Yrjö-Koskinen har i en främst på den komparativa sociologien sig grundande, på finska skrifven afhandling sökt framställa hufvuddragen af »de finska stammarnas samhällsskick vid hednatidens slut». — Slutligen må nämnas magister R. Hertzbergs redan under förra året utkomna, men ännu icke anmälda arbete »Bidrag till Finlands kulturhistoria på 1600-talet. Vidskepelse», en bok, som erbjuder rätt mycket intresse för kulturhistorikern, men som till sin framställning mera liknar en materialsamling än ett akademiskt specimen.

Svenska literatursällskapet i Finland har ökat sina historiska publikationer med tvänne nya arbeten. N:r XIV af dess skrifter upptager prof. K. G. Leinbergs »De finska klostrens historia». Det är ett på vidt omfattande och med största energi bedrifna forskningar grundadt arbete, som intager en aktningsvärd plats i Finlands historiska literatur. Mest detaljerad är skildringen af Nådendals kloster, hvaråt förf. egnat mer än hälften af den c:a 500 sid. starka boken. — I n:r XV af sällskapets skrifter har mag. Erik Ehrström tecknat »Helsingfors stads historia från 1640 till stora ofreden» och har därmed utfört ett för en yngre forskare rätt vackert arbete på den i Finland modern vordna stadshistoriska forskningens gebit.

Såsom det varit att vänta sig, har det den 15 sistlidne juli firade 250-års minnet af det finska universitetets stiftelse icke förgått utan inflytande på historiska literaturen. Västfinska studentafdelningen har, dagen till ära, påbörjat en serie afhandlingar belysande västra Finlands historia, natur och folk. Af de redan utkomna häftena må framhållas mag. Tor Carpelans för geneologer viktiga »Åbo i geneologiskt hänseende på 1600- och början af 1700-talen» samt mag. George Granfelts »Västfinska afdelningens historia I». Till jubelliteraturen hör ock mag. A. H. Snellmans på finska affattade, förtjänstfulla »Österbottniska afdelningens historia intill stora ofreden».

På urkundspublikationens område har året burit rätt märkliga frukter. Finlands statsarkiv har genom statsarkivarien R. Hausen utgifvit i tryck »Registrum ecclesiæ aboensis» eller den s. k. »Åbo domkyrkas svartbok» med tillägg ur Skoklosters »codex aboensis». Då den för Finlands medeltidshistoria så viktiga urkundssamlingen väl blir föremål för en utförligare granskning i Hist., tidskrift, må detta omnämnande om dess offentliggörande denna gång vara nog. — Dessutom har pastor Ad. Neovius (med Werner Söderström i Borgå som förläggare) påbörjat publikationen af de s. k. »Alopæiska papperen» i Borgå, om hvilkas upptäckande tidskriftens läsare redan blifvit underrättade. Det nu utkomna första häftet af samlingen, som bär titeln »Ur Finlands historia», upptager aktstycken, som hänföra sig till 1808—9 års krig samt tiden närmast därefter. De följande häftena äro afsedda att omfatta allmänt historiska handlingar från 1500—1700-talen, bidrag till landets kyrko-, literatur- och kulturhistoria från början af innevarande sekel och slutet af det förflutna m. m. Samlingen kommer otvifvelaktigt att erbjuda mycket för forskningen både

nytt och viktigt, men ögonskenligt är, att innehållet icke har något annat inre sammanhang än det tillfälliga, att vara hämtadt ur de »Alopæiska papperen». (*C. v. B.*)

— Den af professor Kr. Erslev utgifna urkundssamlingen *Aktstykker og Oplysninger til Rigsraadets og Ständermödernes historie i Kristian IV:s tid* har i år afslutats med tredje bandets andra häfte. Det åtföljes af ett systematiskt sakregister, ordlista, person- och ortsregister, en öfversikt af riksrådets och ständermötenas karaktär och befogenhet m. m.

— I tyska tidningar har den notisen varit synlig, att under nu pågående russificeringsarbete i Östersjöprovinserna äfven de *baltiska stads- och ridderskapsarkiven* skulle föras till Moskva. Uppgiften var egnad att injaga bestörtning hos historiska forskare, men den föreföll äfven under nuvarande förhållanden osannolik. Dess bättre har den icke heller bekräftats. På enskild väg har man sökt vinna upplysningar om rätta förhållandet, och det är dessa som vi satts i tillfälle att meddela, då saken särskildt för svenska historici är af intresse. Ridderskapsarkiven äro fullkomligt oberörda. Däremot skola enligt lagen om den nya domstolsorganisationen i Östersjöprovinserna de gamla nu upplösta domstolarnes arkiv delas, i det rättegångshandlingar öfverlemnas till närmaste kretsdomstol, öfriga akter och böcker till guvernementsarkiven. Så har i Reval skett med rådsarkivet samt öfverlandrättens och manrätternas arkiv. Det nya stadsarkivet i Reval, som 1879 afsöndrades från rådsarkivet och sedermera af staden med dryg kostnad blifvit ordnadt och uppstäldt, hotas af samma öde. Någon fara för att arkiven under sina nya styrelser skulle stängas för forskare föreligger emellertid icke heller.

— Äfven svenska tidningar ha innehållit notiser om ett nytt uppslag i fråga om *jungfruns af Orléans* historie. Förf., herr E. Lesigne, påstår i arbetet (»La fin d'une légende», 152 sid.) att jungfrun aldrig blef bränd i Rouen, att hon lefde länge i välmåga såsom gift med en herre des Armoises och att hon dog mätt på dagar och lemnande efter sig en talrik afkomma. Enligt den franska kritiken kan man ej taga denna skrift på allvar. Förf. känner ej den nyaste literaturen och det enda verkliga bevis han anför grundar sig på ett groft missförstånd af meningen med en fras i domen, med hvilken den andliga domstolen öfverlemnade den anklagade i den verldsliga maktens hand för att straffas.

— Upprättaren af den i häftet 2 sid. 38 granskn. omnämnda *Förteckningen öfver Strängnäs gymnasiibiblioteks pergamentsbref* har genom Red. bedt få anmärka, att denna förteckning uppgjordes flere år innan motsvarande band af Svenskt diplomatarium utkom, samt att han ej haft något att skaffa med dess redigering till tryckning.

Om italienska arkiv och bibliotek.

Några anteckningar från en resa 1889—1890

AF

ELOF TEGNÉR.

Italiens söndersplittring i en mängd små stater och stadsrepubliker, hvilken medfört dess politiska vanmakt under århundraden, har å andra sidan varit gynnsam för bevarandet af de olika landsändarnas individualitet och historiska egendomlighet samt af källorna till deras historia.

Det nya konungariket Italien har af dessa små suveräna stater jämte en mängd offentliga samlingar ärft förpliktelsen att vårda dem. Många, de flesta af de stundom högst betydande arkiv, som de forna stadsrepublikerna bevarat, innehålla, såsom bekant, dyrbara urkunder ända från medeltidens tidigaste århundraden; så ock de nu upphäfda religiösa korporationernas, domkapitlens och kyrkornas handskriftsamlingar. I de forna hufvudstäderna för de mera betydande italienska småstaterna, hvilka underhållit diplomatiska förbindelser med Europas furstehus, förvaras aktstycken äfven från nyare tid, af stort värde för Europas allmänna historia, hvilka äfven af den vetenskapliga forskningen delvis blifvit tillgodogjorda.

I detta land af urgammal kultur har man af ålder vårdat dylika minnesmärken af förgångna tiders lif, säkerligen i allmänhet bättre än i länderna norr om Alperna. »Italien», säger den lärde forskningsresanden Björnståhl, »som tvenne gångor gifvit den öfriga verlden ljus uti vetenskaper och konster, först uti Augusti tid, och sedan 1500 år därefter, har altid däremellan conserverat lämningar däraf» [1]. Många italienska furstar och stor-

---

[1] Björnståhl, Resa, I, s. 332.

män hafva satt en ära i att samla böcker och handskrifter samt åt sina samlingar beredt praktfulla förvaringsrum. Med tillgodogörandet af dessa skatter var det under äldre tider kanske ej alltid så väl beställdt; och forskningsifvern har tidtals varit ringa nog bland Muratoris och Tiraboschis landsmän. Men materialet har i allmänhet omsorgsfullt bevarats; och utan öfverdrift kan väl sägas, att Italien i dessa samlingar äger rikedomar för forskningen, ännu orörda, och till hvilka intet annat land kan uppvisa motsvarighet.

Att på ändamålsenligaste sätt ordna förvaltningen af äfven denna dyrbara statsegendom samt sörja för dess tillgodogörande så väl för den vetenskapliga forskningen som för det allmänna lifvets praktiska angelägenheter, är en af de uppgifter, som legat Italiens nya styrelse varmt om hjärtat. En medelväg borde följas mellan ett för starkt centraliserande i landets hufvudstad eller i regeringens händer och lämnandet af för stor frihet vid de enskilda samlingarnas förvaltning. Med ifver har man gripit saken an. Hittills synes det företrädesvis hafva varit förvaltningens likformighet, som man eftersträfvat såsom sitt mål.

Att från sin ursprungliga plats rubba större arkiv och bibliotek, hvilka redan förut varit erkända såsom offentliga, har emellertid på goda grunder i allmänhet ej ansetts lämpligt; och de suveräna italienska staternas arkiv, så väl som de offentliga biblioteken i deras hufvudstäder, hafva fått förblifva i orubbadt skick på sina ursprungliga platser. De hafva endast fått namnet »archivio di stato» och »biblioteca governativa» (»pubblica», »nazionale» o. s. v.) och därigenom betecknats såsom nationens gemensamma egendom. — Allt erkännande förtjänar den möda, som blifvit nedlagd på tillgängliggörandet af dessa skatter. Så väl de offentliga arkiven som biblioteken hållas öppna för allmänheten minst 6, stundom 7 timmar dagligen; en del af de sistnämnda, särskildt alla universitetsbibliotek, hållas äfven öppna på aftnarna. Rymliga, stundom praktfulla lokaler hafva beredts åt dessa samlingar; och i dem saknas aldrig en »sala di studio». Sanningen att säga, förefaller dock ej sällan utrymmet öfverflödigt i dessa sistnämnda. Byggnader från äldre tider — furstepalats, nu öfvergifna, klosterbyggningar, jesuitkollegier o. s. v. — hafva i allmänhet besparat den italienska staten kostnaden för uppförandet af dyrbarare nybyggnader för dessa ändamål.

* * *

Egendomligast ter sig för främlingen från Norden arkivväsendets organisation. Det är en sida af Italiens nydaningsarbete, som kan förtjäna någon uppmärksamhet, äfven såsom bidrag till kännedom om, huru frågan om statens kontroll öfver arkiv i provinserna blifvit löst.

Redan innan det nybildade konungariket tagit i besittning sin nuvarande hufvudstad, hade dess regering från sitt dåvarande residens, Florens, tagit ordnandet af arkivväsendet om hand. Statsarkivet i Florens, med sina samlingar af urkunder till Mediceernas och deras efterföljares historia, befann sig sedan gammalt i förträfflig ordning; och dess föreståndare, den förtjänte Franc. Bonaini, var vid tiden för Italiens unifikation dess förnämsta auktoritet på arkivväsendets område [1]. Åt honom jämte Tommaso Gar, föreståndare för arkivet i Venedig, uppdrogs 1867 att utarbeta ett förslag till gemensamma stadgar för de arkiv, som lydde under undervisningsministeriet. Andra italienska arkiv räknades nämligen, på grund af sin särskilda beskaffenhet och gammal häfd, till andra centrala myndigheter inom statsorganisationen; några tillhörde finansministeriet, andra inrikesministeriet o. s. v. En komité, tillsatt 1870, sökte bringa reda i det virrvarr, som blifvit en naturlig följd af denna anomali; och dess arbete blef epokgörande för det italienska arkivväsendets ordnande [2].

Icke utan meningsbrytningar med dem, som ville förlägga rikets centrala arkivförvaltning under »ministero dell' istruzione pubblica», lyckades det med anledning af denna komités betänkande att genomdrifva att den kom att tillhöra »ministero dell' interno». Ett dekret af 1874 bestämde för framtiden arkivens plats i den italienska statsorganisationen. Därpå följde, efter några förberedande regeringsbeslut, det ännu gällande italienska arkivreglementet af d. 27 maj 1875, med sitt tillägg af d. 10 juni följande år rörande arkivens inre förvaltning.

Reglementet, omfattande 79 paragrafer, är vidlyftigt och detaljeradt, såsom allt hvad som i den vägen göres i Italien. Genomgripande voro också de åtgärder för vinnande af ordning

[1] Bekanta äro Bonainis arbeten: »Gli archivii della provincia dell' Emilia e le loro condizioni fin al finire del 1860» samt hans och Panizzi's »Di alcune principali questioni sugli archivii italiani; lettere» (1867).

[2] Se vidare om lagstiftningsåtgärderna för det italienska arkivväsendets ordnande under åren 1867—76, Zahn, Die neueste Organisation der Staatsarchive in Italien, i Archival. Zeitschrift 1876.

och uniformitet, som genom dessa lagstiftningsåtgärder föreskrefvos.

Viktigast var den utan tvifvel välbetänkta fördelningen af Italiens arkiv i tio grupper efter de olika landskapen. Inom hvar och en betecknades ett arkiv — det i provinsens hufvudstad belägna — såsom »archivio centrale». Kring detta grupperades de i provinsens öfriga städer befintliga arkiven. En inspektor, »sovrintendente», utsedd bland föreståndarna för något af de inom distriktet belägna arkiven, skall i hvarje dylik arkivgrupp representera den centrala myndigheten. »Il sovrintendente» har ansvaret och öfverinseendet öfver arkivens förvaltning och tjänstepersonal, öfvervakar de arbeten, som utföras, samt aflägger sina rapporter till ministeriet.

Uppdraget att vara »sovrintendente» är ej nödvändigt förenadt med föreståndarskapet för »archivio centrale» inom hvarje distrikt, utan är ett rent personligt uppdrag [1]. I regeln är det dock föreståndaren för det största arkivet inom hvarje distrikt, som erhåller detta förtroendeuppdrag. Så är t. ex. arkivchefen i Milano, den berömde historikern Cesare Cantù, »sovrintendente» för de Lombardiska arkiven i Milano, Brescia och Mantua; Milanesi, det Florentinska statsarkivets föreståndare, har samma befattning för Toscanas talrika arkiv i Florens, Lucca, Massa, Pisa och Siena o. s. v.

Den italienska byråkratiska organisationen har icke nöjt sig med den kontroll, som utöfvas af den centrala myndigheten och »gli sovrintendenti». Därjämte finnes ett arkivråd, »consiglio per gli archivii», bestående af nio personer, af regeringen utsedda bland erfarna män och framstående historiska skriftställare, hvilka dock icke äro i arkivtjänst. Af den sistnämnda kategorien tillhöra för närvarande Villari, Berti, Berchet m. fl. detta arkivråd. Deras uppgift är att till regeringen inkomma med förslag i organisationsfrågor samt rörande arkivpublikationer, äfvensom att yttra sig om sådana befordringar, som ej ske efter anciennitet, o. s. v. Sekreterare i detta arkivråd är byråchefen för den afdelning inom inrikesministeriet, under hvilken arkiven sortera.

[1] Så erhöll t. ex. nyligen den om Italiens arkivväsen högt förtjänte och äfven såsom produktiv historisk författare kände föreståndaren för det stora arkivet i Bologna, Carlo Malagola, förtroendet att vara »sovrintendente agli archivi Emiliani», ehuru arkivet i Parma är centralarkivet inom provinsen Emilia, och ehuru hans företrädare, den gamle Ronchini, ända till sin detta år inträffade död var detta sistnämndas chef.

Antalet af de italienska arkiv i olika landsändar, som direkt lyda under »ministero del interno» och förvaltas af statsämbetsmän, är för närvarande 18 [1]. Vid dessa 18 statsarkiv äro (enligt 1889 års statskalender) anstälda något öfver 200 tjänstemän, af olika grader. De som tillhöra »la carriera superiore» och kunna avancera till de högre platserna, nämnas »archivisti» och »sottoarchivisti», hvarjämte i arkiven tjänstgöra »alunni», expektanter, motsvarande våra amanuenser. Till den lägre kategorin af tjänstemän, hvilka alltjämt stanna i en underordnad ställning, räknas »registratori» och »copisti». För samtliga dessa befattningar afläggas examina och prof. Till de högre äro fordringarna ingalunda obetydliga, om också den tekniska arkivbildningen, efter nordiska begrepp, därvid något ensidigt tillgodoses på bekostnad af den allmänna vetenskapliga bildningen och kännedomen af andra länders historia och språk. För uppflyttning till högre tjänstegrad fordras nya prof; och för utbildning af arkivtjänstemän äro vid åtskilliga af de större arkiven fästade »scuole di paleografia», hvarest en tvåårig kurs meddelas. Olikheten i de olika landsändarnas historia och i beskaffenheten af arkivens innehåll har föranledt bestämmelsen att arkivtjänstemännen ständigt böra förblifva tjänstgörande inom det arkivområde, där de inträdt i tjänst. Ett alldeles motsatt förhållande äger rum med tjänstemännen vid de italienska statsbiblioteken, hvilka vid inträdet i tjänst förbinda sig att tjänstgöra vid hvilket statsbibliotek som helst och som därför också ständigt — ej alltid till biblioteksförvaltningens fromma — flyttas från det ena biblioteket till det andra. — Tjänstemännens arbetstid är bestämd till 7 timmar dagligen; ledighet för några dagar kan beviljas; men sammanlagda ledigheten under ett år får ej öfverskrida 30 dagar.

Fordringarna äro stränga och — lönerna äro små, såsom öfverallt i den fattiga italienska staten med sina många tjänstemän och sitt på alla områden genomförda ämbetshierarkiska system.

---

[1] Enligt italienska statskalendern 1889. De äro följande: arkiven i Bologna, Brescia, Cagliari, Florens, Genua, Lucca, Mantua, Massa, Milano, Modena, Neapel, Palermo, Parma, Pisa, Rom, Siena, Turin och Venedig. Därjämte nämnas tjugo andra arkiv, kallade »provinciali», som stå under regeringens uppsikt, och för hvilkas förvaltning den offentliga makten ansvarar; hvarjämte en mängd smärre urkundsamlingar, tillhöriga kommuner och offentliga anstalter, stå under samma kontroll.

Obestridligt är emellertid, att dessa många reglementariska bestämmelser vittna om regeringsmaktens vakna intresse för att göra dessa handskriftskatter tillgängliga och sörja för deras förvaltning genom sakkunniga personer. Det liberala italienska konungadömet, som skrifvit folkupplysning och framåtskridande på sin fana, har uppenbarligen äfven på forskningens och vetenskapens områden velat häfda det gamla kulturlandets ställning bland det moderna Europas folk. Med stor liberalitet är tillträde öppet för alla, äfven utländingar, så väl för forskare i egentlig mening, som för mera tillfälliga besökande.

Från begagnande utan särskildt tillstånd äro dock undantagna handlingar rörande utrikes ärenden, yngre än 1815, äfvenså alla papper af enskild natur, för så vidt de innehålla omdömen och notiser »af statsämbetsmän rörande bestämda personers lefnadsförhållanden»[1]. Den sistnämnda bestämmelsen är egendomlig: om den afser hindrandet af missbruk med offentliggörandet af enskilda bref, så borde förbudet väl ej endast gälla ämbetsmäns förtroliga meddelanden. — Ännu egendomligare förefaller för nordiska, vid domstolarnas offentlighet vanda begrepp stadgandet, att rättegångshandlingar i brottmål först efter 90 år äro tillgängliga, och att andra domstolshandlingar först äro tillgängliga 30 år efter hvarje måls afslutning.

Förhållandena i Italien hafva medfört ett stadgande med afseende på arkivens begagnande, hvilket synes stå i strid med den liberalitet, som eljest principielt erkännes — nämligen om uppbärandet af afgifter för arkivhandlingars framtagande och användning. Redan den skriftliga ansökan om utbekommande af dylika, så vidt den af enskild person framställes, bör förses med en stämpel af 50 centesimi; och för hvarje särskild, bestämdt angifven handling, som begäres, stadgar reglementet, äfven om den icke kan framläggas, en afgift af 1 lira. Begäres handlingar, hvilka ej kunna bestämdt angifvas, utan röra vissa personer eller inrättningar i allmänhet, utgör afgiften 2 lire för hvarje timme, som uppsökandet och begagnandet kräfver. Äfven afgifterna för afskrifter, som verkställas af arkivens tjänstemän, äro bestämda genom detaljerade föreskrifter[2].

---

[1] Art. 2: »Gli atti conservati negli archivii sono pubblici, meno quelli confidenziali e segreti sino dall' origine, che contengono informazioni e giudizii di pubblici officiali sulla vita di determinate persone».

[2] Regolam. Art. 58: »Per la ricerca, ispezione o lettura di un atto singolo di qualunque età, precisamente indicata, é dovuta la tassa di una lira. La tassa

Samtliga dessa afgifter äro höga, och skulle, om de utkräfdes af alla efter lagens bokstaf, blifva i hög grad betungande. Reglementet medgifver likväl undantag och modifikationer för dem, som begagna arkivet i offentligt ändamål, stundom äfven för idkare af vetenskapliga eller litterära studier. Jag känner icke närmare tillämpningen af dessa stadganden med afseende på landets egna barn; af egen erfarenhet kan jag endast intyga, att någon afgift *aldrig* i något af de 16 offentliga italienska arkiv, som jag besökte, utkräfdes af mig. Jag sväfvade t. o. m. i fullkomlig okunnighet om föreskriften i detta afseende, till dess jag själf fick reglementet i min hand. Öfverhufvud har jag den bästa erfarenhet af det tillmötesgående och den välvilja, som öfverallt inom den italienska statens arkiv visades mig.

I de många historiska tidskrifter, som utgifvas, till största delen genom de olika provinsernas historiska samfund, och i de talrika lärda samfundens publikationer erbjudes rikt tillfälle att framlägga resultaten af de forskningar, som dessa åtgärder för arkivens tillgänglighet afse att främja[1]. Företrädesvis är det dock materialsamlingar, som här offentliggöras. Af ålder har samlandet, snarare än bearbetandet af historiskt material, tilltalat det italienska forskarlynnet. Oaktadt den jämförelsevis lifliga verksamheten på det historiska området, förefaller forskarnas, särskildt de inföddas, antal i de flesta af dessa många arkiv

si paga ugualmente. se fatte le ricerche, non sia trovato il documento richiesto. — 59: Occorrendo a taluno di far ricercare, di esaminare o leggere più documenti non specificate, riguardanti una istitutione od una persona, la tassa di ricerca, ispezione o lettura é ragguagliata a L. 2 per ciascun ora.» — Rörande afskrifttaxan föreskrifves: för hvarje afskrifven sida af handlingar äldre än år 1000: 5, från åren 1000—1500: 4, från 1500—1700: 3, från 1700—1800: 2 lire, samt efter 1800: 1 lira — för så vidt originalen äro skrifna på latin eller romaniskt språk. Afgifterna fördubblas för afskrifter från de språk, som ej begagna det latinska alfabetet: en kopia af en på tyska skrifven medeltidshandling kostar sålunda 8 francs för hvarje sida, o. s. v. Betalning deponeras på förhand.

[1] Några af de viktigaste bland dessa publikationer, alldeles för litet kända i vårt land, må här nämnas: Archivio storico Italiano (utg. i Florens); Archivio della società Romana di storia patria (utg. i Rom); Archivio storico per le provincie napolitane (utg. i Neapel); Archivio storico siciliano (utg. i Palermo); Archivio storico lombardo (utg. i Milano); Archivio Veneto (utg. i Venedig); Atti e memorie della R. deputazione di storia patria per le provincie Modenesi e Parmensi (utg. i Modena); Archivio storico per le Marche e per l'Umbria (utg. i Foligno); Giornale storico degli archivi Toscani (utg. i Florens); Atti della società Ligure di storia patria samt Giornale Ligustico (utg. i Genua). — Historiska urkunder och uppsatser offentliggöras äfven i särskilda urkundsamlingar för de olika provinserna: Atti e memorie della R. Deputatione di storia patria per le provincie di Romagna; Documenti per servire alla storia di Sicilia; Monumenti di storia patria delle provincie Modenesi, m. fl., — samt i den historiskt-litterära afdelningen af de italienska akademiernas publikationer.

föga betydligt. Ej sällan — i de mindre arkiven nästan alltid — har jag funnit arkiv-tjänstemännens antal större än andra forskares; någon gång har vederbörande »archivista» varit ensam i »sala di studio».

Så mycket mera tid återstår sålunda för de förstnämnda att ostörda egna sig åt arkivarbeten i egentlig mening; och deras antal och utsträckta tjänstetid böra också i tidens längd åstadkomma vackra resultat. Ett flitigt katalogiserings- och registreringsarbete pågår i de flesta af dessa arkiv. Ehuru förhållandena äro mycket olika på olika ställen, finnes i allmänhet sedan gammalt rätt mycket gjordt i detta afseende för underlättandet af forskarens möda, på sina ställen t. o. m. mera än man är van att finna annorstädes. Arkiven i Genua och Modena — för att endast nämna ett par — äro öfverraskande rika på omsorgsfullt utarbetade »indici».

* * *

Beskaffenheten och fördelningen af det historiska materialet i de särskilda arkiven beror naturligtvis på dessas uppkomst och den plats, där de äro belägna. Några kortfattade antydningar om det i detta afseende mest karaktäristiska för de större arkiv, som jag besökt, jämte anvisningar till någon af de nyare tryckta källor, där ytterligare upplysningar om dessa samlingar kunna hämtas, böra här ej saknas.

Bland dessa arkiv äro, såsom redan nämndt, de gamla stadsrepublikernas ingalunda de minst ansenliga. Mest bekant utanför Italien är naturligtvis Venedigs verldsberömda statsarkiv, med sina källskrifter ej blott till Venedigs, utan till hela Europas och äfven till Orientens historia, från medeltiden långt in i nyare tid. Sedan den venetianska republikens äldsta tider ägnades särskild omsorg åt bevarandet af dess statshandlingar [1], och traditionen öfvergafs aldrig, så länge Venedig bevarade sin själfständighet. Den berömda republikens egendomliga ställning har åt dess urkundsamlingar, utom deras lokala intresse, gifvit en så att säga internationel karaktär. Till den europeiska handelns

[1] Se härom Reumont, Italienische Diplomaten, i Beitr. zur Ital. Geschichte, Bd I, Baschet, La diplomatie Vénétienne (1862) och samme förf:s Hist. de la chancellerie secrète (1870) äfvensom Cecchettis många uppsatser i Atti dell' Istituto Veneto, Ateneo Veneto, Archivio Veneto m. fl.

och kulturens, så väl som till de politiska förvecklingarnas historia finnas här, såsom bekant, rika materialier; den venetianska diplomatien insände sina berättelser från alla håll, dit republikens förbindelser sträckte sig. Den del af de venetianska ambassadörernas »relazioni», som blifvit offentliggjord i Alberi's, Barozzi's och Berchets samlingar, ger en föreställning om arkivets rikedom; dessa »relazioni» utgöra dock endast sammanfattningen af de »dispacci», som regelbundet insändes till republikens regering [1].

Mindre bekant än Venedigs och ej heller så omfångsrikt och betydande, är statsarkivet i Genua. Den genuesiska republiken, en gång Venedigs medtäflarinna, behöll länge sin betydenhet i det europeiska statsförbundet, inom den europeiska handels- och finansverlden ända till slutet af dess tillvaro såsom själfständig stat. Utsträckta voro äfven Genuas förbindelser med utlandet; och äfven från dess sändebud vid hofven norr och söder om Alperna ingingo diplomatiska rapporter, som äga historiskt intresse. Omsorgsfullt bevarades den gamla republikens statsakter ända sedan medeltiden, och tvifvelsutan sluter äfven Genuas väl ordnade, ehuru i en olämplig lokal förvarade statsarkiv inom sig skatter för historisk forskning, som ännu ej äro tillgodogjorda [2].

Bolognas, Sienas, Luccas och Perugias statsarkiv — för att endast nämna dem af de öfriga gamla stadsrepublikernas arkiv, som jag känner genom personliga besök — äro äfven högst ansenliga. Det förstnämnda arkivet, i Bologna, praktfullt utstyrdt äfven i det yttre och förenadt med Bolognas stolthet, dess »Museo Civico», är måhända det vackraste, som den nya italienska regimen på detta område genom en mans energi och insiktsfulla ledning förmått åstadkomma. Det är Bologna-arkivets nuvarande föreståndare, den redan nämnde C. Malagola, som har förtjänsten ej blott af den ändamålsenliga och smakfulla yttre anordningen, utan ock af samlandet af detta ofantliga material till Bolognas

[1] Se: Relazioni dei ambasciatori Veneti nel secolo XVI, pubbl. da Alberi, I—XVI (1839—67); d:o nel secolo XVII, raccolte da Barozzi e Berchet, I—VI (1857—79). — En utförlig redogörelse för alla det venetianska områdets arkiv föreligger i »Statistica degli archivii della regione Veneta», I—III (1881).

[2] Omständigheterna medgåfvo mig ej vid mitt besök i Genuas statsarkiv att utöfver hvad som där utgjorde mitt egentliga ändamål, taga närmare kännedom om dess anordning. — Norditaliens tredje stora statsarkiv, i Milano, hade jag ej tillfälle att besöka. Notiser om och ur Genuas arkiv finnas i Canale's »Del riordinamento degli archivi di Genova» (1857), i »Giornale Ligustico» m. fl.; om Milano's i Monni's »Archivi di stato in Milano, prefetti e direttori, 1467—1874».

historia, hvilket förut var kringspridt på flera håll i den gamla staden. Urkunderna från medeltiden gå tillbaka ända till 900-talet; sedan 1220 finnas i behåll fullständiga serier af Bolognas statshandlingar. Efter de olika skedena af Bolognas historia äro dessa samlingar delade i fyra stora afdelningar: Archivio del comune o della repubblica» (1062—1512), »Archivio ponteficio» (1512—1796), »Archivio moderno (efter 1796), samt slutligen »Archivio degli enti autonomi» — aktstycken till särskilda korporationers, anstalters och enskilda slägters historia.

Med Bolognas arkiv täflar Sienas i prydligt yttre, i instruktiv anordning och i innehållets rikedom. För Sienas, så väl som Bolognas arkiv hafva betydliga uppoffringar gjorts ej blott af staten utan äfven af kommunerna. Siena-arkivet, som under de sista tjugo åren erhållit sitt nuvarande skick, upptager f. n. 45 stora salar, af hvilka en är anordnad till »Sala della mostra», förevisningssal. Det förefaller nästan ofattligt, huru dessa handlingar till den gamla medeltidsrepublikens historia kunnat undgå de ständiga krigens förödelser, om hvilka dess historia förtäljer. Dessa urkunder gå tillbaka ända till den Karolingiska tiden; från den senare medeltiden finnas kompletta serier af statshandlingar i behåll; stundom flera hundra inkomna bref och akter från samma år. »Rikedomen är så utomordentlig», säger en tysk medeltidsforskare om Sienas arkiv, »att det ser ut som om icke ett blad gått förloradt» [1].

Äfven Luccas arkiv är högst ansenligt, och genom dess föreståndare, Salv. Bonghi, har nyligen utgifvits ett inventarium öfver dess samlingar — ett digert verk i fyra stora qvartband. Af dess titel synes, att afsigten är att utgifva dylika publikationer öfver Toscanas samtliga arkiv. — Perugias rika stadsarkiv förvaras tillsammans med dess »Biblioteca comunale» i den gamla stadens ståtliga »Palazzo pubblico», i hvars rymliga salar för närvarande pågå förändringar af inredningen, för att bereda nödiga förvaringsrum åt dessa båda samlingar.

De italienska furstehusens arkiv förvaras, såsom naturligt är, i deras forna residensstäder. Det Savoyiska husets papper, så väl som konungariket Sardiniens statshandlingar, har man sålunda att söka i Turin; i Florens Mediceernas och deras efterföljares såsom regenter i storhertigdömet Toscana o. s. v. Dessa

[1] Kerler, i Sybels Hist. Zeitschr., s. 267, Bd 49 (1883).

båda arkiv äga karaktären af regeringsarkiv i vanlig mening, nämligen för de tider, då dessa platser utgjorde hufvudstäder för självständiga stater. Inkommande offentliga aktstycken af administrativt och lokalt intresse för provinsens historia öka fortfarande dessa så väl som de flesta motsvarande arkivs förråd. En redogörelse för det högst betydliga Turin-arkivets historia och uppkomst innehålles i Bianchis tryckta katalog öfver »Le materie politiche relative all' estero degli archivii di stato Piemontesi» (1876)[1]. Sedan Bonainis tid gäller Florentiner-arkivet såsom ett mönster af ordning och förvaltning; hans efterföljare Guasti och Milanesi hafva fortsatt dessa traditioner.

En alldeles afslutad samling och ett helt för sig bildar däremot det historiskt viktiga »Archivio Gonzaga» i Mantua, innehållande Mantuas härskarsläkts papper, ända till Gonzagahusets fall och hertigdömets införlifvande med Österrike[2]. Gonzaga-arkivet är alldeles skildt från Mantuas Archivio di stato; detta har en öfvervägande administrativ uppgift.

Estehusets stora arkiv i Modena är, liksom Gonzaga-arkivet i Mantua, utmärkt väl ordnadt och är ett bland Italiens äfven för det öfriga Europas historia viktigaste arkiv. Genom släktförbindelser stod huset Este nära Europas mäktigaste hof under 1600- och 1700-talen; diplomatiska rapporter ingingo till Modena, som till Venedig, från alla håll. Muratori, Modenas berömdaste häfdaforskare, har genom sina voluminösa arbeten fästat uppmärksamheten på de litterära skatter, som den lilla fredliga staden gömmer i sitt arkiv och bibliotek. Han var själf en gång deras vårdare.

Det närbelägna Parmas arkiv är däremot, ehuru »archivio centrale» i samma provins som Bolognas och Modenas, fattigare på historiska urkunder, åtminstone från äldre tid: »é un povero archivio rovinato», sade dess föreståndare, den ofvan nämnde, numera aflidne Ronchini, vid min fråga efter Farnese-ättens papper. Dessa hafva nämligen dels blifvit förda till Wien, dels, jämte annat Farnesiskt arfvegods, till följd af ättens giftermåls-

[1] Samme förf. har äfven utgifvit »Le carte degli archivi piemontesi, politici, amministrativi» etc. (1881). — Om och ur arkivet i Florens finnas en mängd uppsatser i »Giornale storico degli archivi Toscani», samt i »Archivio storico Italiano.»

[2] Se om detta arkiv Ferrato, Alcuni cenni sull' archivio storico Gonzaga in Mantova (1877). Urkunder därifrån finnas tryckta i »Curiosità storiche mantovane.»

förbindelser med de spanska Bourbonerna funnit en fristad i Neapel, medan dessa herskade i Syd-italien [1].

Sedan gammalt har arkivväsendet i Neapel varit föremål för särskild omsorg; och dess statsarkiv fyllde, långt innan det nya konungariket Italien bildades, sin uppgift att vara ett »archivio centrale» för hela området. Redan Dudik [2] berättar, med lifligt erkännande, att i detta arkiv vid hans besök förelågo förteckningar öfver alla arkivalier, som på skilda håll funnos i konungariket, en anstalt, hvarigenom nödig kontroll kunde utöfvas öfver bevarandet af urkunder i klostrens, kyrkornas och städernas arkiv. — Sedan Bourbonernas tid har Neapels stora statsarkiv varit väl ordnadt och efter 1818 inrymdt i klostret San Severinos vidlyftiga lokaler. Utom de nämnda Farnesepapperen förvaras där handlingar och urkunder rörande den sydtalienska statens och de dynastiers historia, som härskat i Neapel sedan äldsta tider. Under de växlande öden, som denna landsända undergått, har väl åtskilligt blifvit förstördt och skingradt; men med afseende på urkundernas ålder och mängd är Neapels statsarkiv icke allenast ett af Italiens, utan af Europas förnämsta. Långt tillbaka till medeltidens början, då grekiskan ännu var det härskande språket i dessa trakter, sträcker sig samlingen af dess pergamenturkunder; och de nyare urkunderna afspegla tidernas växling under norrmanners, fransmäns, spanjorers välde, ända till våra dagar.

Sicilien, som har sin egen växlande historia, ehuru det ej varit säte för en egen dynasti, äger i Palermo ett högst betydligt arkiv. Det är ännu hufvuddepôten för handlingar till Siciliens historia från äldsta kristna tider ända till slutet af de spanska vicekonungarnas regering, då Sicilien 1738 införlifvades med konungariket Neapel och tillsammans med detta ånyo bildade en monarki. Sedan 1861 finnes utgifvet ett »Inventario officiale del grande archivio di Sicilia» [3]. Arkivets nuvarande föreståndare, G. Silvestri, har äfven utgifvit åtskilliga skrifter rörande dess anordning och där utförda arbeten.

---

[1] Se härom Gachard, Les archives Farnésiennes à Naples (1869). Öfver Parma-arkivet har Ronchini utgifvit en »Relazione officiale», 1862, tryckt i »Arch. storico italiano» (1867).

[2] Iter Romanum, II: 22, not. Se vidare Del Giudice, »Del grande archivio di Napoli, cenno storico critico» (1871).

[3] Af G. Martina och G. Coci.

Italiens nuvarande hufvudstad, Rom, rikare än någon annan plats på forntida minnesmärken, är relativt fattigt med afseende på arkivaliska urkunder, nämligen för så vidt de äro i den italienska statens besittning. Såsom konungariket Italiens hufvudstad är det gamla Rom ännu för nytt, för att dess »archivio di stato» skulle kunna mäta sig med de provinsarkiv, som innehålla samlingar af de gamla småstaternas handlingar. Statsarkivet i Rom [1] är bildadt först efter den eviga stadens besittningstagande af det nya Italiens regering och är företrädesvis af lokal och administrativ betydelse. Dit hafva samlats urkunder från en mängd upphäfda romerska klosters, domstols- och notarial-arkiv samt nyare handlingar af administrativ och historisk art. Under statsarkivets uppsikt står äfven det ännu på Capitolium förvarade municipala arkivet. En mängd af klostrens och de äldre domstolshandlingarna undanskaffades dock vid Roms ockupation till Vatikanen. Utan tvifvel är detta statsarkiv, som innesluter en mängd medeltidsurkunder, en vigtig samling för Roms lokal-, personal- och kulturhistoria; och för det nya konungarikets historia bör det väl en gång blifva hvad ett riksarkiv är i andra länder. Men för närvarande lär det väl kunna sägas, att Roms »archivio di stato», i jämförelse med många af de öfriga italienska arkiven, äger, så att säga — uppkomlingens karaktär.

* * *

Det »legitima» arkivet i Rom är Vatikanens; och dess innehafvare bestrider också, såsom bekant, lagligheten af hvarje annan statsinrättning i Rom än dem, som stiftats af honom eller af dem som före honom varit »Kristi ståthållare på jorden». Vatikanens arkiv är en verld för sig. Det är utan tvifvel Italiens förnämsta och dyrbaraste urkundsamling: intet af det nya konungarikets många »archivii di stato» kan täfla därmed. Ej blott till kyrkostatens, ej blott till Italiens, utan till hela den katolska verldens historia förvaras där materialier. Det förtjänar också att särskildt omnämnas, helst som dess förvaltning ej har något gemensamt med de öfrigas.

Sedan gammalt har Vatikanens berömda bibliotek varit för forskare tillgängligt; men urkunder från dess icke mindre berömda »Archivio segreto» — hvars lokal gränsade till bibliotekssalarna

[1] Se härom Gregorovius, Das Römische Staatsarchiv i Sybels Hist. Zeitschrift, Bd 36, s. 141 o. f.

i den ofantliga byggnaden — kunde, under äldre tider, då det undantagsvis medgafs, endast få användas i bibliotekets »sala di studio». Eljest voro arkivets skatter tillslutna: bannstrålen träffade enhvar, som utan särskildt tillstånd inträngde i arkivets helgedom. Öfverträdelser af detta stränga förbud inträffade dock, enligt hvad traditionen förmäler, men de skedde i djupaste hemlighet; att sådana skett, betraktas ännu som en skamfläck i det påfliga arkivets historia.

Numera äro så väl bibliotek som arkiv tillgängliga, dock båda först efter särskild skriftlig ansökan. Deras förvaltning är nu alldeles skild; ingångarna till deras lokaler äro belägna på helt olika håll i det Vatikanska palatset. För tillträde till Vatikanens bibliotek fordras en supplik, skrifven på »carta palumba», ställd till hans helighet påfven — »gloriosamente regnante» — personligen. Egendomligt nog fordras samma formalitet icke för att vinna inträde i Vatikanens »archivio segreto»; ansökan därom ställes till »il cardinale-archivista», och bruket fordrar äfven en personlig uppvaktning hos denne kardinal. Detta ämbete innehades af kardinal Hergenröther ända till hans i oktober 1890 inträffade död.

Hans eminens, tysk till börden, fordom professor i Würzburg och flitig kyrkohistorisk författare, hade under kyrkofurstens purpur bevarat den tyske professorns lärda habitus. Ålder och sjuklighet hade redan långt innan hans död brutit den lärde forskarens krafter; i Vatikanska arkivet hade han vid tiden för mitt besök icke varit synlig på länge. Dess faktiske chef var dominikanerpatern H. Denifle, österrikare, i den lärda verlden känd såsom en utmärkt medeltidsforskare och utgifvare af medeltidsurkunder samt af »Archiv für Literaturgeschichte des Mittelalters» m. m. Af arkivets tjänstemän, alla liksom han, präster eller munkar, anses han bäst känna dess innehåll, samt äger den tyska lärda bildningens företräden af större omfattning och vetenskaplig metod.

Försedd med kardinal-arkivariens skriftliga tillstånd, tecknadt på den ansökan, som man personligen öfverlämnat, äger man rätt att anmäla sig som forskare i Vatikanens berömda arkiv, sedan 1880 öppnadt för alla nationers vetenskapliga forskare.

Vi minnas det uppseende, som i den lärda verlden väcktes af påbudet om dess tillgänglighet. Arkivets öppnande var en eftergift åt tidens fordringar, ägnad att ställa Leo XIII:s för-

domsfrihet och intresse för historisk forskning fram i dagen. Från många håll har han också fått mottaga loford och tacksägelser för den liberalitet, hvarmed portarna till det påfliga arkivet slogos upp på vid gafvel, och forskare utan afseende på trosbekännelse och nationalitet inbjödos att där inträda. Loforden hafva icke varit oförtjänta. Onekligen var detta en reform, storartad i sitt slag; och det är en känd sak, att Leo XIII personligen lifligt intresserat sig därför, i strid med åtskilliga kardinalers ännu ej öfvergifna åsikt. Han har insett, att erkännandet af principen af den historiska forskningens frihet skulle öka, snarare än minska antalet af påfvedömets vänner; faran för minskning af dess anseende genom framdragandet af obehagliga historiska fakta kunde genom försiktig tillämpning af denna grundsats lätteligen undvikas.

Och vetgiriga forskare hafva kommit i mängd, särskildt från Tyskland, för att samla urkunder och historiskt material ur de rika förråden. Det var ej blott genom »la Tipografia Vaticana», ej blott åt dess arkivtjänstemän, som det tillstaddes att offentliggöra aktstycken ur Vatikanska arkivet, ehuru äfven dessa föregingo med godt exempel. Theiners voluminösa »Monumenta», utgörande 11 folioband, hafva på 1880-talet följts af påfvarna Honorius III:s, Clemens V:s och Leo X:s »Regesta», hvilkas utgifning ännu pågår under ledning af arkivets tjänstemän. Namnen Hergenröther och Denifle samt Palmieri erinra om de Vatikanska arkivisternas eget arbete för arkivets tillgodogörande. — Franska forskare hafva äfven börjat publicerandet af påfliga urkunder: Élie Berger har börjat utgifva Innocentii IV:s och L. Auban Gregorii IX:s »Regesta»: första bandet af den sistnämnda publikationen har nyligen lemnat pressen. De bära båda vittne om den verksamhet, som utöfvas af »École française de Rome». — Så väl Österrike som Tyskland hafva i Rom på statens bekostnad upprättat historiska institut, väsentligen afsedda att genomforska Vatikanska arkivet. Sickel och Kaltenbrunner hafva ledt de österrikiska forskarnes arbeten, Schottmüller de tyska. Ett digert band »Mittheilungen aus dem Vatikanischen Archive» har redan utgifvits af österrikiska institutet genom Sickel. Schottmüller förbereder å det tyskas vägnar publicerandet af en stor serie medeltidsurkunder.

»Fervet opus» är ett af de intryck, man erfar, då man inträder i det Vatikanska arkivets »sala di studio» och ser alla

dessa flitiga forskare -- till en stor del tyskar, men äfven åtskilliga fransmän och italienare, många i andlig drägt — ifrigt sysselsatta med excerperings- och kopieringsarbeten.

Det är emellertid uppenbart, att man vid öppnandet af det påfliga arkivet icke gjort sig beredd på en så stark tillströmning af forskare. Den lokal, som blifvit anvisad såsom »sala di studio», är numera långt ifrån tillräcklig, och motsvarar äfven i sitt yttre skick hvarken platsens berömdhet eller nutidens fordringar. En jämförelse mellan denna mörka och kyliga, i källarvåningen belägna lokal och de praktfulla salar, där Vatikanens konstsamlingar förvaras, visar på ett slående sätt skillnaden mellan påfvedömets *yttre* glans förr och nu — dess *inre* makt torde visserligen icke vara mindre nu än förr. Äfven tjänstepersonalen, bestående af ett fåtal präster och munkar, är alldeles otillräcklig för betjänandet af det ständigt växande antalet af forskare, helst som till deras åliggande äfven måste höra arbetet med de ofantliga pappers- och pergamentmassornas ordnande och förteckning.

I bristen på någorlunda fullständiga inventarier och register, åtminstone af den art, att de kunna föreläggas andra än arkivets egna tjänstemän, ligger emellertid den väsentligaste svårigheten vid dess begagnande af den med samlingarnas anordning obekante främlingen. Systematisk fördelning af arkivets innehåll finner man här lika litet som i allmänhet i Italiens andra arkiv och bibliotek: de många banden med ofta olikartadt innehåll kunna vanligen endast genom kännedom af nummer och signatur uppsökas. Inom Vatikanens oöfverskådliga massor vore väl äfven en systematisk fördelning omöjlig att åstadkomma. Så mycket mera äro systematiska eller alfabetiska kataloger eller register af nöden. Om man nu ej kan bestämdt angifva datum och signum för de handlingar, man söker, är man hänvisad — utom till vederbörande tjänstemäns välvilja och personliga förtroende — till de mycket ofullständiga »indici», upprättade under 1700-talet, som föreläggas.

Sådana finnas af tvenne slag, dels i bokform, dels på lösa blad, eller rättare pappersremsor, af den mest primitiva beskaffenhet, inlagda i alfabetisk ordning mellan bladen i små häften, tjänande som permar. Båda dessa kataloger äro under den om Vatikanska arkivet högt förtjänte kardinal Garampis ledning upprättade under senare delen af 1700-talet af den flitige florentinaren Pistolesi. I synnerhet den sistnämnda katalogen, »le

schede» kallad, hvilken tillhandahålles åt mera betrodda forskare — dock endast under tjänstemännens särskilda uppsikt — är oaktadt sitt föga tilltalande yttre skick ett jätteverk. Det uppgifves, att antalet »schede» (lappar) uppgår till omkring 600,000, och att deras upprättande erfordrat en tid af 23 år [1]. Detta register omfattar emellertid hufvudsakligen de utgående, ej de inkomna skrifvelserna. I den förstnämnda, vida mindre fullständiga katalogen i bokform finnas dock äfven införda hänvisningar till andra samlingar, mest afskrifter af nyare datum.

Det ligger i sakens natur, att samtliga dessa mer än sekelgamla »indici» måste vara skäligen föråldrade och ofullständiga. Därtill kommer, att en del af arkivalierna under arkivets omflyttningar, särskildt under dess långa resa till Paris i början af århundradet, erhållit nummer och signaturer, som ej motsvara uppgifterna i registren, hvilket stundom vållar svårighet vid deras uppsökande. Ännu viktigare är, att högst betydliga afdelningar af urkundförrådet i det påfliga arkivet här alldeles icke eller blott delvis finnes på något sätt registrerade, eller att åtminstone för främlingen inga förteckningar däröfver hållas tillgängliga. Så t. ex. de stora nuntiatur-arkiven, ända från 1500-talets början, inqvisitionens arkiv, enskilda personers bref, bref till kardinalkollegiet o. s. v. En naturlig följd häraf är, då personlig medverkan af de fåtaliga arkivtjänstemännen icke med fog alltid kan påräknas, att åtskilliga af arkivets afdelningar måste anses såsom obefintliga, om man ej på annan väg än genom här tillgängliga hjälpkällor erhållit upplysning om deras tillvaro [2].

Arkivet hålles öppet fem dagar i veckan från kl. $^1/_2$ 9—12 f. m., dock med undantag af de fyra sommarmånaderna, juli—oktober, och kortare ferier vid de stora högtiderna, hvartill äfven komma de talrika kyrkliga högtidsdagarna. Arbetstiden är sålunda ganska inskränkt, och de till större delen långväga främ-

[1] Enligt företalet till Palmieri's »Ad Vatic. archivi Romanorum Pontificum regesta manuductio», hvarest äfven redogöres för hvad som i öfrigt under olika tider gjorts för katalogsväsendet i Vatikanska arkivet. Där omnämnes ett af Jos. de Martin 1711 upprättadt register öfver den del af påfliga arkivet, som förvarades i Avignon; en särskild serie »schede» öfver »archivum arcis S. Angeli», m. fl. register-arbeten.

[2] Bristen på ett någorlunda fullständigt kronologiskt eller alfabetiskt repertorium anmärktes redan af Dudik, som för öfrigt lifligt uttrycker sin tacksamhet för hvad han i det Vatikanska arkivet samlat och sin beundran för dess rikedom. Han anser omöjligt, att ej ett fullständigare repertorium än »le schede» skulle finnas; men erkänner, att något sådant aldrig kommit till hans kännedom (Iter Romanum, II, 37). Något sådant lärer emellertid verkligen ännu icke finnas, eller är åtminstone icke tillgängligt.

lingar, som under de korta förmiddagstimmarna trängas kring de smala och obekväma studiiborden, måste väl använda sin tid, för att hafva någon vinst af sina besök.

Om Vatikanska arkivets öppnande sålunda var en åtgärd, som inom den lärda verlden borde hälsas med tacksamhet och tillfredsställelse, så kan man dock ej helt och hållet gifva den tyske forskare orätt, som med erfarenhet af dessa svårigheter, under erkännande af arkivtjänstemännens tillmötesgående, yttrar, »dass das Vatikanische Archiv noch in ganz anderer Weise, als selbst in der neuen Æra, der Wissenschaft erschlossen werden könnte»[1]. Rom byggdes icke på en dag; och det fullständiga tillgängliggörandet af en samling, som under århundraden varit stängd för nyfikna blickar, skulle vara ett arbete ej för år, utan för årtionden, äfven om svårigheterna och betänkligheterna ej vore andra än de här antydda.

I friskt minne är det oblida omdöme om förvaltningen af det Vatikanska arkivet, som citerats efter den gamle Döllinger, det moderna påfvedömets berömdaste katolske vedersakare, och hvars sammanfattning låg i orden: »überhaupt wird die Benutzung des Archives durchaus nicht leicht gemacht»[2]. Mot detta sistnämnda yttrande hafva emellertid de tyska forskare, som nu arbeta i Vatikanens arkiv, i forskningens intresse ansett sig böra afgifva en protest, intygande arkivförvaltningens tillmötesgående. Protestens kärnpunkt ligger i dess slutönskan, att »det goda förstånd, som varit rådande mellan arkivets ledare och de tyska forskarna, icke måtte rubbas genom ogrundade uppgifter»[3]. Den möjliga följden af dylika yttranden af missnöje antydes af den ofvan citerade forskaren från 1883 på följande sätt: »Wie lange diese neue Epoche des päpstlichen Archivs dauert, wer kann das wissen?»

Det påfliga arkivet kan lätteligen åter blifva fullständigt »segreto». Får man tro ryktets uppgift, så saknas icke röster, som ogilla Leo XIII:s dekret af 1880. Om dess förvaltning har sina hemligheter, gör man måhända klokast i att låta dessa förblifva — hemligheter.

Äfven om jag ägde närmare kännedom om innehållet eller fördelningen i det påfliga arkivet — eller rättare arkiven, ty utom sam-

[1] Kerler, 1883, anf. st. s. 255.
[2] Deutsche Rundschau 1890, i uppsatsen »Zum Gedächtnisse Döllingers» af Egelhaaf.
[3] Därsammastädes, marshäftet.

lingarna i Vatikanen, hvilka i själfva verket äro att anse såsom flera olika arkiv, förvaras i Lateranpalatset »Datarians», det påfliga tribunalets, stora urkundsamling m. m., — så vore här ej platsen eller utrymmet att därför redogöra. Gachards »Les archives du Vatican»[1] redogör för arkivets öden, särskildt för dess förflyttning till Paris under Napoleons herravälde och dess återförande efter restaurationen; och Dudik's bekanta »Iter Romanum» (1853) innehåller åtskilliga viktiga upplysningar så väl om arkivet i sin helhet som om dess mest använda del, de påfliga Regesterna. Den ofvan citerade, af Palmieri utgifna handledningen till dessas studium[2] och företalet till de genom samme man utgifna »Specimina palæographica Regestorum pontificalium» (1888) erbjuda äfven åtskilliga bidrag till kännedomen om samlingarnas anordning. Öfverskådligast och för nordiska forskare viktigast äro P. A. Munchs »Oplysninger om det pavelige Arkiv og dets Indhold, fornemmelig Regesterne og disses Indretning, samt om det Udbytte heraf er at hente for Nordens og især Norges historie» (författad 1860, efter förf:s död utg. af G. Storm). Denna skrift utgör resultatet af de undersökningar, som den norske historikern på grund af personliga förbindelser med arkivchefen Theiner tilläts företaga, innan arkivet öppnades, oaktadt bannstrålen sväfvade öfver bådas hufvuden[3].

Kändt är, så väl genom Munchs som genom andras arbeten, att medan de från påfliga kansliet utgångna skrifvelserna omsorgsfullt infördes i registraturen och kopieböckerna, de till curian ankommande skrifvelserna under större delen af medeltiden endast undantagsvis bevarades, ett förhållande som ej nog kan beklagas, särskildt för det aflägsna Nordens historia. Mot slutet af medeltiden inträdde härutinnan en förändring; men reformationen gjorde snart slut på förbindelsen mellan de protestantiska länderna och den romerska curian, och torde äfven hafva bidragit till att mindre vård egnades åt de under de närmast föregående årtiondena inkomna skrifvelserna. Munchs samlingar, frukterna af årslånga mödosamma undersökningar, hafva till största delen kommit den nordiska vetenskapen till godo. Säker-

---

[1] Anmärkningsvärdt är, att denna skrift icke fans tillgänglig hvarken i Vatikanens eller i något annat af Roms offentliga bibliotek, då den af mig efterfrågades.

[2] Se ofvan sid. 297.

[3] Af hänsyn till denna Theiners välvilliga lagöfverträdelse föreskref också Munch, att denna uppsats ej fick offentliggöras förr än efter Theiners död, en föreskrift, som också respekterades. Den utgafs först 1879.

ligen kan dock åtskilligt, särskildt rörande medeltidens sista årtionden, ännu göras till komplettering af Munchs samlingar. Döden afbröt, som bekant, plötsligt hans arbeten i arkivet.

Men det sätt, på hvilket urkunderna äro ordnade, måste göra undersökningarna i hög grad tidsödande. Nuntiaturarkiven, fördelade efter olika länder, börja, såsom nämndt är, icke förr än med 1500-talet; hvad som före denna tid finnes i behåll af till curian inkomna handlingar, måste, där det icke händelsevis finnes upptaget i registret, mödosamt uppsökas bland olikartade urkunder och samlingsband, i kronologiskt eller på annat sätt ordnade serier. Sannolikt skulle det löna mödan, att fortsätta Munchs arbete för Nordens historia i Vatikanens arkiv; men säkert är att, under nuvarande förhållanden, med den grad af tillgänglighet som samlingarna äga, härtill fordras ej veckor eller månader, utan år.

Ännu rikare än på offentliga arkiv är Italien på offentliga bibliotek. En på offentligt föranstaltande 1863 utgifven biblioteksstatistik uppräknar 210 sådana; och om alla stora och små offentliga boksamlingar medräknas, skulle man lätt få en ännu högre siffra. Så uppgifves, att Rom äger 48 offentliga bibliotek, Neapel 46, Milano 35, Palermo 34 o. s. v. Sedan gammalt har man i detta land plägat studera i de offentliga bibliotekens läsesalar. Dessa äro därför på helt annat sätt i bruk än i Norden; ett bibliotek utan en »sala di studio» vore i Italien otänkbart. Ofta äro läsesalarna praktfullt utstyrda och rymliga lokaler; och af ålder finnas äfven goda traditioner om deras tillgänglighet för allmänheten. Björnståhl prisar redan i sina resebref 1772 liberaliteten i detta afseende. »Ingen dag gifves, skrifver han, utom helgdagar, som icke några bibliothequer äro offentel. öpne, somliga både för- och eftermiddagarne, somlige halfva dagen allenast»; och han gör en föga smickrande jämförelse med svenska förhållanden på hans tid: »Hvad skall man säga om vissa städer hos oss, där lärdomen har sitt residence, därest icke finnes mer än et enda bibliotheque, som är publiquet». Äfven i våra dagar äro Italiens bibliotek förtjänta af detta beröm [1].

[1] Se Björnståhls Resa I, 361. Det kan förtjäna erinras hvad den lärde resanden berättar om Biblioteca Franzoni i Genua, som »öpnas om morgonen kl. 4 eller 5, är öpet hela dagen til kl. 11, ja ofta til midnatten» (anf. st. s. 495).

Att ytterligare utveckla äfven dessa offentliga samlingars tillgänglighet och att bringa öfverensstämmelse i dess förvaltning var en uppgift, som förelåg för Italiens nya regering. Samtidigt med arkiv-väsendets omdaning företogs äfven arbetet med bibliotekens omorganisation, och ett lagstiftningsarbete började, som sedan 1869 skänkt Italien ej mindre än fyra olika reglementen för dess »biblioteche governative». Det sista, nu gällande, är af 1885, men ytterligare ändradt genom ett kongl. dekret af 1889. Det innehåller 191 paragrafer; det exemplar, som ligger framför mig, är en hel bok på 113 sidor i kvart [1].

Det arbete, som nedlagts på utarbetandet af dessa reglementariska bestämmelser, är icke ringa; det vittnar i hvarje fall om ett lifligt intresse för tillgodogörandet af landets litterära skatter. Men med skäl kan betviflas, att den genom en mängd minutiösa bestämmelser frambragta uniformiteten i förvaltning alltid varit så välsignelsebringande för de särskilda bibliotekens utveckling. Föga tillfredsställelse, äfven hos yrkesmännen, har väckts af det brådstörtade sätt, hvarpå man därjämte sörjt för vissa biblioteks utveckling, vid indragningen till staten af de upplösta religiösa korporationernas bibliotek. Dessa hafva fördelats på »biblioteche governative», utan vidare undersökning om denna tillöknings behöflighet i hvarje särskildt bibliotek. En oräknelig massa dupletter har sålunda hopats på åtskilliga ställen, stundom till verkligt förfång.

I intet land göres mera för biblioteksmäns yrkesbildning än i Italien. Men om man annorstädes — t. ex. i vårt land — stundom synes anse föregående yrkesbildning öfverflödig på detta område, så lägger man i Italien måhända för ensidig vikt vid den tekniska bibliotekarie-utbildningen, med förbiseende af den allmänna bildningens kraf. För hvarje befordran inom de lägre graderna fordras nya examina, för hvilka minutiösa föreskrifter lämnas; och de många tjänstemännen äro efter beskaffenheten af sina aflagda prof fördelade i klasser och kategorier, hvar och en med sina bestämda, noggrannt reglementerade åligganden. Möjligt är, att den italienska skol- och universitetsbildningens beskaffenhet gör dessa många examina nödvändiga; men det hela gör midt i den moderna, framåtskridande, liberala italienska staten stundom

[1] Se vidare R. Münzel, »Das Italienische Bibliotheksreglement von 1885» i Centralblatt für Bibliothekswissenschaft 1890, n:r 6, hvarifrån äfven en del af de i det följande anförda statistiska uppgifterna äro hämtade.

ett intryck af ett slags — kinesiskt mandarinväsende. Det ständiga kontrollerandet på alla områden, som den italienska statsorganisationen kräfver, fördyrar äfven här förvaltningen och fördröjer ärendenas behandling.

Om man sålunda stundom synes hafva gått för långt i sin sträfvan att regelbinda och kontrollera allting, äfven på detta område, så bör å andra sidan tacksamt erkännas, att en liflig verksamhet rör sig på bibliografiens fält, och att staten tagit sig af hithörande publikationer på ett sätt, hvartill i andra europeiska länder ej finnes motsvarighet. Reglementet föreskrifver (§ 62) ett ständigt samarbete mellan rikets alla statsbibliotek för utgifvande på offentlig bekostnad af tvenne bibliografiska tidskrifter: »Bollettino bibliografico delle pubblicazione italiane», som skall utgifvas från nationalbiblioteket i Florens och upptaga all italiensk litteratur, och »Bollettino bibliografico delle opere moderne straniere», utgifven af Bibl. Vittorio Emanuele i Rom och upptagande samtliga statsbibliotekens förvärf af utländsk litteratur. Regeringen har utställt bibliografiska prisuppgifter, som framkallat värdefulla arbeten; af undervisningsministeriet utgifves såsom bihang till dess »Bollettino dell' istruzione pubblica» en serie »Indici e cataloghi», hvaraf sedan 1885 utkommit 10 starka band. Denna samlings uppgift är att sprida kännedomen om Italiens bokskatter, och där offentliggöras dels förteckningar öfver bok- och handskriftsamlingar, dels realkataloger öfver särskilda vetenskapsgrenar.

Italien ägde redan förut sedan gammalt en ej obetydlig tryckt bibliografisk litteratur. Genom dessa regeringsåtgärder har denna under de senaste åren vuxit till ett betydande omfång; och nekas kan icke, att man ständigt synes hafva för ögonen gagnet af att erbjuda, såsom reglementets ord lyda, åt »gli studiosi compiuta e sollecita notizia delle opere, onde si arrichiscono le pubbliche biblioteche.»

Utom dessa gamla och nya tryckta biblioteksförteckningar finnas naturligtvis i hvarje bibliotek handskrifna kataloger. Äfven hvad som i handskrift förvaras i katalogsväg på de offentliga biblioteken representerar ofta, om också ej alltid, mångårigt och omsorgsfullt arbete.

Systematisk anordning eller uppställning söker man visserligen i allmänhet förgäfves så väl i kataloger, som på hyllorna. En sådan anordning anses kräfva för mycket utrymme; och

formatet bestämmer i regeln uteslutande böckernas plats [1]. Vanligen finnas endast alfabetiska kataloger, hvarest angifves det nummer eller signum, under hvilket de efter formatet uppställda böckerna återfinnas. Realkataloger, föreskrifna genom reglementet, finnas stundom, men som oftast nyss påbörjade eller ofullbordade. Men å andra sidan äro de alfabetiska katalogerna ofta fullständigare och rikare på hänvisningar än i andra länders bibliotek; i åtskilliga ingår i den alfabetiska katalogen »lo spoglio», registreringen, af periodiska skrifter af större betydenhet. Detta gäller dock företrädesvis de mindre biblioteken; i de större skulle katalogiserandet i en dylik utsträckning vara en omöjlighet, äfven med en ännu större tjänstepersonal.

Katalogerna ligga framme till allmänhetens tjänst; den besökande efterser själf det åstundade arbetet i katalogen och antecknar dess signum. Utlåningen ombesörjes genom i läsesalen stationerade underordnade tjänstemän, »distributori», ett slags mellanting mellan litterärt bildade bibliotekarier och vaktmästare; framtagandet af böcker sker alltid af uniformerade »uscieri», vaktmästare. De bibliotekstjänstemän, som tillhöra »la carriera superiore» och avancera till de högre graderna i den byråkratiska organisationen, taga i regeln ingen befattning med allmänheten. Systemet har sina lätt i ögonen fallande olägenheter: om det är bekvämt för den ostörda fortgången af de arbeten, som utföras inom biblioteket och som kräfva större insikt, så är det å andra sidan ingalunda fördelaktigt hvarken för forskaren eller för tjänstemännens utbildning. — I de flesta af dessa bibliotek finnas två läsesalar: en för den stora allmänheten och en »sala riservata» för särskildt gynnade besökande. I universitetsbiblioteken utmärkes denna skillnad genom särskilda läsesalar för professorer och studenter; vid ett sådant, i Bologna, äga dock »signorine studenti» tillträde till den privilegierade salen, som är stängd för deras manliga medstuderande. Manuskriptforskare erhålla äfven i regeln sin plats i »sala riservata».

[1] Endast i ett af de många offentliga bibliotek, jag besökt i Italien, har jag funnit systematisk uppställning i detalj genomförd, nämligen i Biblioteca comunale i Bologna. Förtjänsten däraf tillkommer dess bibliotekarie, den lärde och oaktadt sina år ungdomligt liflige L. Frati.

* * *

Det gällande biblioteksreglementet upptager under olika namn 16 statsbibliotek, »governative autonome», som ej äro fästa vid andra anstalter, samt därjämte ytterligare 16, som tillhöra andra statsinstitutioner, hvaribland 12 universitetsbibliotek [1].

Vid dessa till mellan 30 och 40 uppgående, staten tillhöriga offentliga boksamlingar finnas anställda nära 250 tjänstemän af högre och lägre grad, af hvilka 139 tillhöra »la carriera superiore» och efter aflagda examina kunna befordras till högre platser. Dessa sistnämndas ekonomiska lott är föga lysande; endast de tvenne föreståndarna för de båda centralbiblioteken i Rom och Florens åtnjuta en lön, som uppgår till 6,000 lire. De öfriga bibliotekschefernas löner växla efter de olika »klasserna» — allting i detta byråkratiska land är på det noggrannaste klassificeradt — mellan 5,500 och 3,500 lire. Högsta underbibliotekarielönen är 3,000 lire. Relativt äro de underordnade klasserna af tjänstemän bättre aflönta: högsta lönen för en »distributore» är 2,000, och för vaktmästare högst 1,300, lägst 900 lire [2].

I de flesta af Italiens städer af någon betydenhet finnas därjämte offentliga bibliotek, som underhållas på kommunens bekostnad, stundom med statsbidrag. De benämnas vanligen »Biblioteca comunale» och äro i de större städerna stundom af betydligt omfång. Så t. ex. — för att endast nämna dem som jag känner genom personliga besök — Bolognas, Perugias, Sienas, Palermos, Catanias. I Siena användes kommunens bibliotek äfven såsom universitetsbibliotek och åtnjuter en subvention från universitetets kassa. Dessa stadsbiblioteks speciella uppgift är att samla och bevara material till de särskilda städernas historia, och många af dem äga i detta hänseende ovärderliga skatter. Ej sällan täflar »Biblioteca comunale» i en stad med det på samma ort befintliga statsbiblioteket så väl i omfång som i värde.

Italiens båda största bibliotek äro de s. k. centralbiblioteken, »Vittorio Emmanuele» i Rom och »Nazionale Centrale» i Florens. Endast dessa åtnjuta i vidsträcktare mått »il diritto di stampa», rättigheten att erhålla ett exemplar af hvarje i riket tryckt skrift. En del af de öfriga, särskildt universitetsbiblio-

[1] Enligt »stato del personale addetto alla pubblica istruzione 1889», är dock universitetsbibliotekens antal 15. Hela antalet statsbibliotek utgör således för närvarande ej mindre än 35.

[2] Enligt »Ruolo di anzianità degli impiegati delle biblioteche, 1889».

teken, äga denna rätt endast med afseende på hvad som tryckes inom den provins, där de äro belägna.

»Vittorio Emmanuele» i Rom är nybildadt, sedan Rom blef Italiens hufvudstad. Jämte åtskilliga andra vetenskapliga institutioner är det inrymdt i den ofantliga byggnad, som tillhört det berömda jesuiter-kollegiet »Collegio Romano» och har där en ännu för lång tid tillräcklig lokal. Det bildades ursprungligen genom sammanslåendet af 48 klosterbibliotek; grundstommen utgjordes af den förut i byggnaden befintliga, jesuiterna tillhöriga boksamlingen, uppgående till 60,000 band. Redan 1876, då byggnaden för sitt nya ändamål högtidligt invigdes, ansågs det nybildade »Biblioteca Vittorio Emmanuele» äga omkring 360,000 band, af hvilka omkring 200,000 då voro ordnade och tillgängliga [1]. Men uppgiften för detta nya stora bibliotek tedde sig för den italienska regeringen såsom en väsentligen annan än blotta bevarandet af dessa gamla klosterbibliotek: »bisognava», yttrade den italienske ministern Bonghi vid dess öppnande, »che il governo italiano surrogasse un pensiero moderno e nuovo». »Vittorio Emmanuele» skulle bli ett stort modernt bibliotek, genom sina bokskatter afspeglande den nya tidens kulturströmningar på alla områden. Det doterades med frikostiga inköpsanslag, särskildt jämfördt med Italiens öfriga bibliotek: 1889—90 års stat upptager 57,500 lire [2].

Allt detta oaktadt, kan man utan orättvisa säga, att Biblioteca Vittorio Emmanuele, liksom »Archivio di stato» i Rom, är att anse såsom ett slags — parveny. Med den hastiga tillväxten hafva ordnandet och förtecknandet ej alltid kunnat hålla jämna steg. Det stora årsanslaget borde sätta det i stånd att följa med den utländska litteraturen bättre än det gör. På handskrifter af större värde är »Vittorio Emmanuele» jämförelsevis fattigt, ehuru deras antal ej är ringa; och äfven inom den tryckta litteraturen märkas förvånande luckor så väl från äldre som nyare tid. Rikt är det däremot på tjänstemän och betjente — statskalendern upptager ej mindre än 39 — samt har praktfullt utstyrda lokaler och prydliga, ehuru ofullständiga kataloger m. m. Det hela gör intrycket af en viss lyx: statslyxen är en af skuggsidorna i det nya Italiens offentliga lif.

---

[1] Enligt Bonghi's Discorso inaugurale, sid. 17.

[2] Enligt en mig meddelad muntlig uppgift, skulle dock årsinkomsten uppgå till 100,000 lire. Möjligen finnas enskilda fonder, som ej upptagas i staten.

Nationalbiblioteket i Florens har gamla anor sedan Mediceernas och Magliabecchis tid, och bibehåller, oaktadt »Vittorio Emmanueles» snabba utveckling och sitt betydligt mindre anslag [1] fortfarande anseendet såsom Italiens förnämsta bibliotek. Det äger en betydande handskriftsamling och har till sin speciella uppgift att sörja för bevarandet af den tryckta italienska litteraturen i största möjliga fullständighet. Dess romerska medtäflarinna skulle däremot, med afseende på sin tillväxt, äga en mera kosmopolitisk karaktär. För närvarande vanlottadt i afseende på lokal, har dock Florentinerbiblioteket utsikt att erhålla en dylik inom den närmaste framtiden; en storartad byggnad skall uppföras i Florens' nedrifna »Centro», de gamla vanprydliga kvarteren i stadens midt. Under sin nuvarande ledares, Chilovis, styrelse har detta berömda bibliotek på ett tidsenligt sätt omskapats. Chilovi är, framför andra, yrkesbibliotekarie; han anses såsom den egentlige upphofsmannen till de för Italiens statsbibliotek gällande minutiösa reglementariska bestämmelserna.

Utom det nämnda »national- och centralbiblioteket» äger Florens tre högst betydliga offentliga statsbibliotek, sedan gammalt berömda: »Mediceo-Laurenziana», med sin ryktbara handskriftsamling, »Marucelliana» och »Riccardiana»; och vid sidan af »Vittorio Emmanuele» har Rom de bekanta »Biblioteca Casanatense», »Angelica», »Vallicelliana» och »Alessandrina» — alla »governative», det sistnämnda universitetsbibliotek. I dem alla finnas betydande samlingar af äldre litteratur och af äldre handskrifter. Tillväxten af nyare litteratur kan på grund af mycket begränsade inköpsanslag i dessa mindre bibliotek i Florens och Rom ej vara betydlig.

Det samma gäller i allmänhet om de italienska statsbiblioteken i provinserna: deras mängd gör det för den italienska staten, isynnerhet under den nuvarande finansiella förlägenheten, omöjligt att genom anslag sörja för deras tillväxt på det sätt som deras betydenhet synes kunna fordra; och mängden af tjänstemän förefaller ofta oproportionerligt stor i förhållande till inköpsanslagens ringhet. Universitetsbibliotek finnas, som måste nöja sig med ett par tusen lire i årsanslag [2]. Det berömda »Biblioteca

[1] Enligt den tillgängliga tryckta uppgiften 31,000 lire; muntligen uppgafs dock 50,000 lire. Jfr föreg. not.

[2] Universitetsbiblioteket i Modena har t. ex. 1,250 lire, i Cagliari 3,760 i årligt anslag.

Estense» i Modena åtnjuter ej fullt 11,000 lire, hvilket anses högt tilltaget för ett provinsbibliotek i en mindre stad. Det stora biblioteket i Lucca, hvilket till omfång ej torde stå mycket efter Uppsala universitetsbibliotek, uppbär endast mellan 5- och 6,000 lire, och det ryktbara Mediceo-Laurenziana i Florens endast — 3,000! Biblioteken i Turin, Neapel, Milano, Venedig och Palermo äro, jämte de båda stora biblioteken i Rom och Florens, de enda som åtnjuta anslag, något så när motsvarande de svenska statsbiblioteken [1]. Under dessa förhållanden måste uppgiften för de flesta af dessa bibliotek väsentligen bestå i bevarandet och tillgängliggörandet af de skatter, som äldre tider samlat.

Utan tvifvel var de små furstehofvens och stadsrepublikernas tid gynnsammare för dylika samlingars förkofran i de olika landsändarna, än enhetens och centralisationens. Biblioteca Palatina i Parma, Estense i Modena, Marciana i Venedig — för att ej nämna de stora biblioteken i Florens och Turin — äro i sitt slag storartade monumenter af hvad som partikularismens tid åstadkommit på detta område. Men fortsättandet af dylika traditioner är numera helt enkelt en omöjlighet. Den nya regimen har måst inskränka sig till att på bästa sätt göra dessa samlingar tillgängliga samt underlätta förbindelsen mellan de olika städernas bibliotek. Liksom i Sverige äga statsbiblioteken rätt till portofrihet för låneförsändelser sins emellan.

Vatikanens berömda bibliotek intager, såsom naturligt är, en undantagsställning, så väl som dess arkiv. De bästa rekommendationer från Italiens inom och utom landet erkända officiella myndigheter gälla här icke. Tillträde beviljas dock utan synnerlig svårighet; men formaliteten kräfver, såsom nämndt är, en supplik, efter bestämdt formulär, till Hans Helighet påfven personligen. Ansökan stannar dock i vakthafvande bibliotekariens, en jesuitpaters, hand och beviljas af honom.

Bibliotekets läsesal är ljus och rymlig, under vintern uppvärmd, och det sätt, hvarpå allmänheten betjänas, enligt de häfdvunna formerna, ger ej anledning till anmärkning. De särskilda

[1] Bibl. Nazionale i Turin uppbär omkring 24,000, Bibl. Nazionale i Neapel 22,000, Universitetsbiblioteket dersammastädes 17,000, Biblioteca Braidense i Milano 15,800, Marciana i Venedig 15,500, Nazionale i Palermo 14,500 lire. Dock bör anmärkas, att dessa från 1889—90 års stat hämtade siffror något understiga de uppgifter om anslagen, som muntligen lämnades.

katalogerna öfver de fyra olika afdelningar, hvaraf den stora samlingen, såsom bekant är, utgöres, stå till allmänhetens förfogande. Men då systematisk ordning och stundom äfven alfabetiskt register saknas i dessa kataloger, gäller om dem ännu hvad Björnståhl skref 1772: »Den som vill göra nya decouverter i detta bibliotheque bör hafva god tid och tålamod, at rent af läsa igenom alle cataloguerne; ty at blädra hastigt igenom dessa store folianter, låter icke göra sig med nytta. Det är derföre jag utlät mig», tillägger den berömde resanden, »då jag såg påfvens vackra arsenal, som står aldeles midt under Vaticanska Bibliothequet, at mig tycktes desse lekamlige vapnen voro i mycket bätre ordning än de andelige ofvanföre; hvilket fägnade mycket vactmästaren i arsenalen, men icke så särdeles bibliothecarierne»[1]. Dock bör erinras, att ett ifrigt arbete i våra dagar pågår med offentliggörandet af specialkataloger öfver det Vatikanska bibliotekets olika afdelningar.

Kändt är, att Vatikanens bibliotek för svenskar äger ett särskildt intresse, därigenom att en af dess väsentligaste delar är bildad af drottning Kristina af Sverige och ännu i dag nämnes »Bibliotheca Reginæ» (Alexandrina). Åtskilliga Suecana finnas naturligt nog i denna samling, kända i vårt land dels genom Björnståhls, dels genom F. F. Carlsons beskrifningar[2]. Något nytt af större vikt, vare sig för Sveriges eller Kristinas historia, torde där ej vara att upptäcka. Arckenholtz, Kristinas biograf, har med outtröttlig flit samlat materialierna till hennes historia; äfven här, i »Bibliotheca Reginæ» finner man, att efterskörden efter honom måste blifva ringa.

Hvad forskaren i katalogerna lyckats uppleta, framtages af vaktmästare. Den vakthafvande bibliotekarien granskar hvarje handskrift, innan den utlemnas[3]. För öfrigt deltaga icke Vatikanens bibliotekarier direkt i utlåningsbestyret och hafva endast undantagsvis personlig beröring med allmänheten, alldeles som

[1] Björnståhl, Resa, I, 547.

[2] Se Björnståhls Resa I, 520, samt Carlsons uppsats »Några underrättelser om drottning Christinas bibliothek i Rom» (Skandia 1836, sid. 116 o. f.).

[3] En gång inträffade att ett af mig begärdt manuskript med titel »Giornale di Alessandro VII» ej utlämnades förr än på grund af min särskilda anmälan, att jag där endast ville söka notiser om drottning Kristina af Sverige och ej rörande hennes påflige vän. Intetdera fanns emellertid i denna »dagbok»: den innehöll företrädesvis notiser om — dödsdomar, utförda under Alexander VII:s regering. Titeln hade väl ingifvit vederbörande någon farhåga, att handskriften kunde innehålla något för den helige faderns minne nedsättande.

deras kolleger i konungariket Italiens bibliotek. Att tillhandagå forskare med upplysningar, på det sätt som brukas i våra motsvarande offentliga samlingar, ingår lika litet i de italienska biblioteksmännens vanor, som det tillhör allmänhetens att af dem begära dylika. Den tillgängliga katalogen får ersätta bibliotekarien; hvad ej där finnes upptaget, eller ej af forskaren själf kan uppsökas, anses såsom obefintligt.

* * *

Jämte de offentliga samlingarna finnas i Italien, såsom bekant, en stor mängd enskilda arkiv och bibliotek, af hvilka några innehålla högst betydliga och värdefulla handskriftsamlingar. Säkerligen finnas bland många italienska adelssläkters familjepapper viktiga historiska källor, ej blott till Italiens historia. Tillträde till dem torde dock ej i allmänhet vara lätt att vinna, allra minst för en främling. Ägarna känna väl i allmänhet sina samlingars värde, och ofta ägnas mera vård åt dessa skrifna forntidsminnen än man skulle kunna vänta af innehafvarnas vetenskapliga intresse och bildningsgrad. En invändning mot lämnande af tillträde till dylika samlingar, som man ofta hör framställas af deras ägare, är att deras materiella värde skulle minskas genom kopierandet och offentliggörandet af ännu okända dokumenter — en invändning, som, om den visar raritetssamlarens intresse, äfven ådagalägger frånvaron af det vetenskapliga.

Tacksamt har jag för min enskilda del att erkänna den beredvillighet, hvarmed det tilläts mig att ur ett dylikt familjearkiv, tillhörande markis Bichi-Ruspoli-Fortiguerra i Siena, till låns erhålla och excerpera en handskrift af intresse för Sveriges historia, nämligen markis Alessandro Bichis reseanteckningar [1].

Några dylika samlingar i Rom äro vissa dagar i veckan öppna för allmänheten — så Biblioteca Barberini, Corsini och Chigi — dock naturligtvis med vissa inskränkningar, särskildt rörande enskilda familjepapper. Så är t. ex. den del af Biblioteca Barberini, som innehåller de Barberiniska familjepapperen, icke tillgänglig. Sannolikt är, att dessa papper från påfven Urban VIII:s och kardinalerna Barberinis tid innehålla åtskilligt af intresse äfven för Sveriges och drottning Kristinas historia.

---

[1] Se tidskriften »Ymer» 1890, h. 1.

I dylika familjearkiv hafva hamnat en mängd statshandlingar, hvilka rätteligen borde hafva sin plats i statsarkiven, men som af innehafvare af statsämbeten betraktats såsom enskild egendom. Exempel på försäljning af dylika handlingar mot kontant betalning till utländska samlare och samlingar äro icke sällsynta, allra minst i våra dagar, under de gamla, en gång mäktiga ätternas allmänna penningebetryck och förfall.

Under min resa i Italien, från slutet af oktober 1889 till början af juli 1890, har jag haft tillfälle att besöka tillsammans sexton offentliga arkiv och trettiofem offentliga och enskilda bibliotek. Öfverallt har jag sökt att, så vidt möjligt, erhålla kännedom om befintliga Svecana af alla slag från äldre och nyare tid. Längst har jag uppehållit mig i Rom, Florens och Venedig; men utom därvarande arkiv och bibliotek har jag besökt statsarkiven i Turin, Genua, Parma, Modena, Mantua, Bologna, Pisa, Lucca, Siena, Neapel och Palermo; äfvensom stats-, universitets- och kommunal- m. fl. bibliotek i alla de nämnda städerna samt därjämte i Milano, Pavia, Padua, Ferrara, Pesaro, Perugia och Catania.

Den jämförelsevis korta tiden har gjort att denna resa egentligen måst betraktas såsom en rekognosceringsfärd, och mina efterforskningar hafva i allmänhet måst inskränka sig till hvad som i egentlig mening kunnat betecknas såsom svenskt eller rörande Sveriges direkta förbindelser med Italien. De politiska förbindelserna hafva aldrig varit synnerligen lifliga, allra minst efter reformationen. Det mesta af de arkivalier från Sverige, som anträffas i de italienska furstehofvens arkiv, utgöres af kompliments- och notifikationsbref utan historiskt intresse. Det långa afståndet mellan Italien och Sverige gjorde att de båda länderna sällan möttes på politikens vädjobana. Trettioåriga kriget medförde dock underhandlingar med republikerna Venedig och Genua, hvilka upplysas genom aktstycken i dessa städers arkiv; och en hotande konflikt mellan Sverige och konungariket Sicilien vet historien att omtala. Det var 1794, med anledning af de Armfeltska uppträdena i Neapel, hvars statsarkiv bevarar handlingarna i detta intrigstycke. Intet nytt af större vikt är dock ur dem att hämta.

Diplomatiska rapporter, äldre än vårt århundrade, från Sverige till Italien påträffas endast undantagsvis. Men utan tvifvel finnas i de gamla italienska furstehofvens, i Venedigs och i Vatikanens arkiv bland sändebudens berättelser, särskildt från Wien och Paris, åtskilligt af intresse äfven för Sveriges historia, i synnerhet under stormaktstiden. Nuntiaturberättelserna till påfliga kurian från Polen äro upplysande för de katolska reaktionsplanerna under Johan III:s och Sigismunds tid. — Några anteckningar ur statshandlingar af detta slag gjordes: dels i Vatikanens arkiv ur påfliga nuntiens i Paris bref vid tiden för Monaldeschis afrättning i Fontainebleau, dels i Venedigs statsarkiv ur depescherna från Rom rörande drottning Kristina och hennes förhållande till påfven Alexander VII, dels därsammastädes ur depescherna från Konstantinopel under en kortare tid af Karl XII:s vistelse i Turkiet.

Att genomgå dessa oöfverskådliga massor af diplomatiska rapporter från Europas olika hufvudstäder, för att uppleta hvad som möjligen kunnat nämnas om Sverige, skulle fordra mångdubbelt mera tid, än jag kunde disponera. Sannolikt skulle det dock för vissa tiders och personers historia löna mödan.

Om sålunda källorna till Sveriges politiska historia af naturliga skäl ej flöda synnerligen ymnigt i Italien, så saknas dock icke bland de italienska arkivens och bibliotekens böcker och handskrifter Svecana af hvarjehanda art. Svenskar, som rest i Italien, eller där varit bofasta, hafva efterlämnat åtskilliga spår. Så t. ex. Gustaf Vasas sköna och äfventyrliga dotter Cecilia, markgrefvinnan af Baden, som vid Norditaliens furstehof sökte förbindelser och skydd; så Pontus De la Gardie och Petrus Rosinus, Johan III:s hemliga sändebud till Italien, m. fl. Gustaf III hör äfven till dem som lämnat spår efter sina besök: i Venedigs och Bolognas statsarkiv finnas utförliga anteckningar öfver den svenska konungens mottagande i dessa städer och kostnaden därför. Bref finnas på mer än ett ställe af K. G. Tessin, som visa hans samlar-intresse och förbindelse med Italiens konstnärliga och lärda verld; äfvenså af de svenske forskarna Gråberg (di Hemsö) och Åkerblad, som i Italien efterlämnat literära namn, o. s. v.

Utan jämförelse talrikast representerade, så väl inom den tryckta som den handskrifna litteraturen, äro dock tvenne svenska kvinnor: Birgitta, det svenska helgonet, och Kristina, den svenska

drottningen — »che non era una santa», såsom det mer än en gång anmärktes vid sammanställningen af dessa båda namn. Nästan i de flesta större bibliotek anträffas medeltidshandskrifter, på latin och italienska, af Birgittas skrifter, så väl som tryckta upplagor, visande huru den svenska sierskans minne här varit hållet i ära. Ännu flera äro de skrifter rörande drottning Kristina, som anträffas i Italiens bibliotek och arkiv. Originalhandlingar rörande henne äro väl sällsynta nog; men mängden af afskrifter, särskildt af vissa ständigt återkommande aktstycken till hennes historia i Italien, är förvånande stor. De synas hafva ansetts oumbärliga i hvarje samling från 1600-talets slut, och vittna huru den snillrika och excentriska svenska drottningen på sin tid fängslat den allmänna uppmärksamheten i sitt andra fädernesland. Hennes biograf Arckenholtz har utförligt redogjort för större delen af dessa källor; de nya fynd, som gjorts efter hans tid, äro icke många. Men ännu utöfvar Kristinas minne sin dragningskraft på italienska forskare, och de senaste åren hafva medfört åtskilliga nya bidrag till Kristina-litteraturen.

* * *

Såsom en orienterande öfversikt, till tjänst för svenska forskare, som under den närmaste tiden kunna komma att företaga forskningsresor i Italien, kunna möjligen dessa anteckningar äga något intresse. Till deras tjänst har äfven uppgjorts en kronologiskt ordnad förteckning öfver de handskrifna bidrag till svensk historia, biografi, geografi m. m., som af mig under denna resa anträffats [1]. På fullständighet kan denna förteckning ej göra anspråk: mycket återstår säkert, som förblifvit mig obekant. Detta torde, oaktadt allt det välvilliga tillmötesgående, som jag rönt af föreståndare och tjänstemän i Italiens arkiv och bibliotek — ej alltid hafva berott på försumlighet vid mina forskningar.

Kunna dessa anteckningar, oaktadt sina luckor, underlätta svenska forskares möda och gifva en föreställning om hvad det härliga landet söder om Alperna, med sin rikedom af minnesmärken af forntida odling, i detta afseende kan bjuda främlingen från Norden — så är deras ändamål vunnet.

[1] Denna förteckning torde komma att särskildt publiceras.

Ett inlägg i frågan om Unionsdokumentet af år 1397

AF

O. S. RYDBERG.

ERSLEV, KR.: **Unionsbrevet fra Kalmarmødet 1397** (Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie 1889, s. 101—148.)

Denna afhandling, hvilken är en kritik af min skrift i samma ämne och ett försvar för Paludan-Müllers och författarens egna åsikter, inledes af honom med ett yttrande, som tyckes antyda, att icke någon särdeles stor divergens emellan oss skulle förefinnas. Professor Erslev uttrycker sin ställning till mig i frågan sålunda: »Enig med ham i alle Punkter er jeg dog ikke; jeg kan ikke tiltræde det Angreb, han har rettet imod Paludan-Müllers Opfattelse, heller ikke ganska følge Forfatteren i de Slutninger, han drager ud fra Aktstykkets Beseglingsmaade».[1]

Hr Erslev har i sitt med skäl berömda arbete öfver drottning Margareta yttrat: »Kalmartraktatens diplomatiske Forhold ere fuldstændig opklarede af Pal.-Müller i hans geniale: Observationes criticæ de foedere inter Daniam, Sveciam et Norvegiam.»[2] I sin senare skrift säger han, att han följt Paludan-Müller »paa alle Hovedpunkter.»[3] Nu har jag, som hvar och en vet, hvilken tagit kännedom om mina åsikter i frågan, uppträdt i bestämd opposition mot Pal.-Müllers uppfattning af unionsbrefvet. Under sådant förhållande kunde ju icke annat väntas, än att Hr Erslev skulle till mig intaga

---

[1] Erslev, Unionsbrevet, sid. 2 (102).
[2] Erslev, Dronning Margrethe, sid. 475.
[3] Erslev, Unionsbrevet, sid. 5 (105).

en polemisk ställning. I trots af de lena inledande orden, har jag ock funnit min förmodan i detta afseende fullt besannad.

Innan tvistepunkterna upptagas, har emellertid Hr Erslev på ett särdeles sympatiskt sätt fäst uppmärksamhet på den enighet, som mellan oss förefinnes beträffande hvad han kallar bakgrunden för Kalmarmötet och unionsdokumentet. Kanske har Hr Erslev härvid likväl förts något för långt. Jag har ju icke haft anledning att närmare yttra mig om alla de stora frågor, hvari han tror oss vara af samma tanke. Dock, jag vill gärna antaga att han häri icke misstagit sig. Denna af honom påpekade harmoni oss emellan är synnerligen af nöden såsom motkraft i en polemik, i hvilken jag finner fredsutsikterna särdeles ringa.

Men äfven om denna harmoni kan jag säga: ingen ros utan törne. Med detsamma Hr Erslev yttrar sin glädje öfver att jag delar hans uppfattning af Margaretas samtid och politik, hvilken uppfattning skall vara i »*stark strid*» mot den tidigare hyllade, beklagar han, att han icke af min skrift kan se, *huru* jag kommit till samma uppfattning; om icke, säger han, »vor store Enighed skyldes en Paavirkning af mitt (Erslevs) verk om Dronning Margrethe».[1] Därom borde jag, fortfar han, hafva gifvit besked.

Det, hvari Hr Erslev skiljer sig från föregångare, bestämmer han i korthet sålunda: »Tidligere», säger han, »mente man nemlig i Unionsbrevet att finde det fuldgyldige Udtryk for Dronning Margrethes stræben; det var saa at sige hendes politiske Program, og blef selve Brevet end ikke udfærdiget i en endelig Form, saa gjennemførte, mente man, Margrethe dog i Praxis de deri indeholdte Vilkaar for Foreningen».[2]

Denna uppfattning förkastar Hr Erslev. I motsats till densamma visar han, att Margareta så långt ifrån genomförde hvad i brefvet var uttaladt, att tvärtemot hela hennes uppträdande visade, att unionsbestämmelserna ingalunda motsvarade hennes önskningar.

Hr Erslev tyckes sätta ett större pris på att hafva kommit till denna riktigare uppfattning, än hvad jag för min del gör. Jag är öfvertygad om, att den äldre oriktiga uppfattningen helt enkelt berott därpå, att man, vetande att Margareta var unionens stiftarinna, utan att egna ett grundligare studium åt unionsurkunden tagit för en afgjord sak, att detta dokument, i

[1] Erslev, Unionsbrevet, sid. 3 (103).
[2] Erslev, a. st. sid. 2 (102).

hvilket det uttryckligen står att läsa, att det var tillkommet med drottningens råd och samtycke, också verkligen var ett uttryck af hennes vilja. Det är möjligt, att denna oriktiga uppfattning legat närmare för en dansk historiker och att således Hr Erslev har en större förtjänst i att hafva därifrån frigjort sig, men för en svensk, hvilken i likhet med mig erhållit sin grundläggande historiska bildning före den år 1843 i Sverge importerade Skandinavismen, var det, tyckes det mig, snart sagdt omöjligt, att icke studiet af unionsdokumentet skulle leda till den uppfattning af drottning Margaretas ställning till detsamma, till hvilken jag kommit. »Bevaren I mina bref, nog skall jag bevara edra slott» hette det i svensk litteratur från denna äldre tid, att drottning Margareta gäckande svarat Svenskarne, då de klagade öfver att deras slott och län öfverlemnades åt utländingar.[1] När nu unionsdokumentet finnes uppenbart i strid med detta drottningens handlingssätt både före och efter 1397, är det ju lätt att inse, att dess stadgande i detta afseende måste hafva varit henne ytterst misshagligt. Vidare är i unionsdokumentet valrikesprincipen uttryckligen hyllad och faststäld; men att drottningen, som olagligt kallat sig »arfvinge till Danmark» och olagligt låtit sin son Olof kalla sig »verus heres Sueciæ», icke kunde hylla denna statsform, som påtagligen skulle i framtiden sätta hela hennes unionsverk i fara, är alldeles evident. Af Hr Erslevs historia om Margareta har jag icke behöft lära detta, och, uppriktigt sagdt, det har så länge legat för mig öppet och klart, att jag först af honom fått veta, att detta var något, att som historisk upptäckt framhålla. Unionsbrefvet, säger ändtligen Hr Erslev, var en »kompromiss»[2] och citerar samma uttryck af mig. Det citatet är oriktigt; jag säger att akten var ett »försök till kompromiss»,[3] och i detta ligger uttryckt en väsentlig, en afgörande skilnad i vår uppfattning af dokumentet.

På de tvänne facsimiler, som åtfölja Traktatverket, finnes angifvet, att det ena på mitt föranstaltande är taget i september 1878, det andra i maj 1882. Under denna tid var Margaretas union föremål

---

[1] Drottningens ord äro hämtade från Ericus Olai, men icke fullt riktigt återgifna: Litteras quidem desuper nostras habetis, suademus quatenus illas diligenter et sollicite conservetis, castra autem nostra procurabimus custodire et conservari. Scr. rer. Suec. II, 1 p. 121.

[2] Erslev, a. st. sid. 3 (103).

[3] Inträdestalet, sid. 34.

för min forskning. Prof. Erslevs bok var då ännu icke utkommen. Paludan-Müllers specialafhandling måste sålunda jämte hans tvänne föregångare Georgiis och Jahns arbeten blifva de, åt hvilka jag egnade kritisk pröfning. Jag nämner detta, emedan Hr Erslev klagar öfver att jag blott på ett enda ställe citerat hans bok. Detta är så till vida ett misstag, som densamma verkligen är citerad på tre ställen, näml. sid. 32, 38 och 74, på alla dessa ställen gillande. Att upptaga Hr Erslevs arbete till speciel granskning vid sidan af Paludan-Müller tycktes mig mindre nödvändigt, då Hr Erslev stält sig, så att säga, solidarisk med Paludan-Müller. Den kritik jag underkastat denne, måste ju äfven träffa honom. Han har också själf tagit saken så och det med full rätt. För öfrigt har jag icke känt mig manad att i min afhandling upptaga och påpeka hvarje från min egen afvikande mening. Jag har trott, att egen utredning och framställning af ett ämne är att föredraga framför en störande och otreflig polemik.

Hr Erslev börjar sin kritik med en deklaration. Jag skulle icke hafva valt denna form för att inleda bevisningen af mina åsikters sanning, men då Hr Erslev funnit det lämpligt, torde vara bäst, att jag följer honom härutinnan. Hr Erslev säger, att han »for strax att klare Standpunkterne» vill uttala, att Paludan-Müller, då han påstår, att unionsakten *blott är ett vittnesbörd af trovärdige män om de vilkor för en nordisk förening, hvarom man på mötet i Kalmar blifvit enig*, »utvivlsomt har ret og at R:s (min) Underkjendelse deraf kun beror paa en haandgribelig Misforstaaelse af et eneste Ord i Dokumentet».[1] Jag får nu mot denna deklaration sätta min bestämda förklaring, att jag vidhåller mitt påstående om det fullkomligt oriktiga i Paludan-Müllers af Hr Erslev delade åsikt om unionsdokumentets karaktär, och att den af Hr Erslev påyrkade oförändrade läsningen af ett visst ord i akten, hvilket yrkande jag accepterar, är så långt ifrån att styrka Paludan-Müllers och hans uppfattning, att den tvärtom på det mest evidenta sätt bevisar dess ohållbarhet.

Efter dessa förklaringar torde vara rådligast, att genast taga i betraktande och noggrannt pröfva det där »enda ordet», hvarpå allt lär skola bero.

---

[1] Erslev, a. st. sid. 4 (104).

Där står i aktens slutmening, i själfva bekräftelsen: »*at breff sculæ gifues wppa perkman screfne, tw aff huart rike, suosom ær Danmarc, Suerike oc Norghe, ludende i alla modæ oc met allæ artikele, som hær fore screfuet star*». Det är om ordet *aff* i satsen »*tw aff huart rike*» frågan vänder sig.

Anmärkningsvärdt nog har ända till senaste tid, ja man kan säga, ända till dess Hr Erslev i denna sin stridsskrift upptagit frågan till speciel behandling, betydelsen af detta ord blifvit mindre beaktad och dess inneböid oriktigt eller åtminstone otydligt återgifven. Man har nämligen icke fattat det efter sin egentliga betydelse, utan ansett det liktydigt med *åt, för, till*. Jag vill styrka detta med exempel ur den nyare vetenskapliga litteraturen, alltså med förbigående af äldre svenske författare, Messenius, Georgii och Lagerbring, hvilka redan Hr Erslev citerat.

Geijer[1] refererar sålunda det ifrågavarande stadgandet: »Föreningsbrefvet stadgar, att två lika lydande hufvudskrifter däraf på pergament skola *till* hvartdera riket öfverlemnas».

Keyser:[2] »Til større Sikkerhed for, at alle disse Artikler skulle ubrødeligen og evindeligen holdes, skulle de indføres i breve, skrevne paa Pergament, af hvilke breve to skulle gjemmes i hvert Rige, beseglede med Kongens og Dronningens samt Rigernes Raads, Mænds og Kjøbstæders Segl.»

Munch:[3] »Til desto større Sikkerhed for, at alle disse Stykker evindeligen og ubrødeligt overholdes, skal der udstedes Breve paa Pergament, to *for* hvert Rige, ganske af det samme Indhold som nærværende Udkast, og indsegles med Kongens, Dronningens, Rigernes Raads og Mends, samt Kjøbstædernes Segl».

Aschehoug:[4] Overenskomsten skulde udfærdiges i sex exemplarer, og to af disse opbevares i hvert Rige.

Sars:[5] »til større Sikkerhed for, att alle disse Stykker evindeligt og ubrødeligt overholdes, skulde udferdiges enslydende Gjenparter deraf paa Pergament, to *for* hvert Rige, hvilke skulde

---

[1] Svar till professor Fryxell (i anledning af skriften: »Om aristokratfördömandet i Svenska historien»). Stockholm 1846. (Geijers Samlade skrifter. Förra afdeln. VI, Stockholm, 1853, sid. 476).

[2] Den Norske Kirkes Historie under Katholicismen, B. 2, Christiania 1859, sid. 442.

[3] Det Norske Folks Historie, 2:n Hovedafd., del 2, Christiania, 1863, sid. 384.

[4] Statsförfattningen i Norge og Danmark indtil 1814. Christiania, 1866, sid. 176.

[5] Udsigt over den Norske Historie. Del. III, Christiania 1887, sid. 121.

besegles med Kongens, Dronningens, Rigernes Raads og Kjøbstædernes Segl».

Alla dessa författare hafva genom citater visat att de känt Paludan-Müllers afhandling. Utan att närmare uppmärksamma en rad i dennes afhandling (p. 64), där det verkligen heter »binas porro literas *ex* singulis regnis», hafva de behållit den traditionella uppfattningen af det ifrågavarande stället; för öfrigt icke så mycket att undra på, som Paludan-Müller alldeles underlåtit att utveckla betydelsen af prepositionen *aff*, hvilken han öfversatt med *ex*.

Ja till och med Hr Erslev själf har i sin »Dronning Margrethe» icke med önskvärd klarhet uttryckt sin mening, ehuru han af den gängse oriktiga och oklara uppfattningen bort känna sig uppfordrad att åt den ifrågavarande artikeln egna en särskild uppmärksamhet. Hr Erslev skrifver nämligen: »Akten skulde senere renskrives paa Pergament i 6 exemplarer, to *for*[1] hvert af Rigerne, och disse skulde da besegles af Kongen og Dronningen samt af det paagjældende Riges Raad, Mænd og Kjøbstæder». Som man finner är det endast af de sista orden: »af det paagjeldende Riges» etc.,[2] som hans mening framgår. Det framlyser klart och tydligt, att det är det polemiska syftet, som nu föranledt hos Hr Erslev det starka framhäfvandet af prepositionen *af* i st. f. *för*.

»Man ser», säger Hr Erslev,[3] »Rydberg staar i Sverige»[4] ingenlunde alene med sin Forstaaelse af Artiklen, tværtimod: det nye hos ham er kun, att han bygger denne Forstaaelse paa en Ændring af Brevets ord, medens hans Forgængere er naaet till den *uden* at have rettet noget i Texten.

Jeg kan», fortfar Hr Erslev »nu være fullstændig enig med Hr Rydberg om, at *hvis* Artiklen skal forstaas, som de tidligere svenske Historikere har opfattet den, saa maa man rette noget i den; »to Breve *af* hvert Rige» kan ikke eller kun med yderste Vanskelighed udlægges som »to Breve *for* hvert Rige». — — — Han har beholdt den overleverede Forstaaelse og søgt at faa Brevet til at stemme med den ved at rette i det; jeg tillader mig at

---

[1] Kursiveringen af mig.
[2] Dronning Margrethe, sid. 230.
[3] Unionsbrevet, sid. 17 (117).
[4] Erslev kunde tillägga Norge; hvad Danska historieskrifvare beträffar, har jag åtminstone icke före Hr Erslev funnit någon, som uttalat den af honom vindicerade uppfattningen; de få orden hos Paludan-Müller frånräknade.

tro, at det ene rette er att lade Brevets *af* blive staaende og opgive den uriktige opfattelse af bestemmelsen».

Jag har här anfört Hr Erslevs egna ord, där det gält mig personligen, emedan jag funnit hvad han här sagt vara klart och korrekt. Han har för visso rätt däri, att när ett ord i en text *kan* tolkas, har man icke rätt att ändra det. Rättelseförslaget *at* (*åt*, *till*, *för*), som dessutom ur linguistisk synpunkt är betänkligt, må alltså falla. Här stannar dock mitt medgifvande. Konsekvenserna äro, som jag sagt, helt andra, än Hr Erslev föreställer sig.

Det skall, tänker jag, vara en väg till den rätta uppfattningen af det ifrågavarande ordet, om man först söker att förklara, huru den hittills gängse uppfattningen kunnat förefinnas äfven hos de nyare forskare, som i öfrigt gifvit sitt bifall åt Paludan-Müller. Detta har utan tvifvel berott därpå, att man tänkt sig meningen hafva varit att de sex exemplaren skulle utskrifvas på själfva Kalmar-mötet och deras besegling sedan därstädes verkställas så fullständigt som möjligt. Det var, som bekant, under medeltiden vanligt att å högviktiga statsakter icke blott vidhängdes de närvarandes sigill, utan ock att i akten såsom beseglande nämndes äfven frånvarande, hvilkas sigill man ämnade att senare anskaffa. Dessa sex akter skulle, sedan detta blifvit verkställdt, hafva tett sig icke blott alla lika lydande, utan äfven alla försedda med samma besegling; denna besegling hade nämligen på hvarje exemplar omfattat alla *tre* rikena, och man hade sålunda haft unionsakten framställd i den möjligast sollenna form. Öfverlemnade i två exemplar till hvart rike, hade ju hvart och ett af dessa i dessa urkunder haft en stadfästelse på de andres godkännande af akten. Stadfästelse eller ratifikation gafs sålunda äfven på detta sätt *af* hvarje rike *åt* de tvänne andra. I formen skulle detta dock visserligen varit något annat, än hvad unionsakten, fattad strängt efter ordalydelsen, stadgar. Stadsfästelsebrefven skulle nämligen enligt denna utfärdas, icke af alla tre rikena samfäldt utan två af hvart rike, hvilket väl måste betyda af hvart rike för sig. Att vidare meningen varit, att dessa två exemplar af hvart rike skulle mellan rikena utvexlas, så att hvart och ett erhöll ett exemplar af de tvänne andra, antydes icke i unionsbrefvet, men torde vara en af Hr Erslev gjord riktig slutledning.

Detta var skilnaden i formen. Det återstår att undersöka skilnaden i realiteten. Denna skulle hafva bestått däri, att brefven, beseglade af hvart rike för sig, väl därigenom böra antagas skolat tillkomma på det sätt, att normalakten och de efter densamma utskrifna, lika lydande brefven föredragits och framlagts till besegling på särskilda möten inom hvart och ett af rikena, hvilka då skulle hafva egt rätt, icke till att göra förändringar,[1] men väl att förkasta den i Kalmar slutna öfverenskommelsen.[2] Hade denna urkund varit en sanning, så att, såsom däri säges, enighet verkligen uppnåtts och hade därjämte på mötet Norska riksrådet varit representeradt i jämlikhet med de andra rikena, så hade denna ratifikation på de särskilda mötena i verkligheten likväl icke blifvit annat än en sollennisering af öfverenskommelsen i Kalmar, ty konungen och drottningen hade enligt Kalmarakten redan gifvit sitt samtycke och de öfriga ratificerande (beseglande) hade i sådant fall till sin ojämförligt väsentligaste del bestått af *samma* personer, som de i Kalmar beslutande.[3]

Det är otvifvelaktigt denna uppfattning, som ligger till grund för uttryckssättet i unionsdokumentet, där det utan vidare heter, att bref *sculæ* gifvas två af hvart rike och *sculæ* beseglas af konungen etc. Man ihågkomme dessutom, att enligt unionsdokumentet de beslutande betraktade sig icke som ombud eller fullmäktige utan som principaler; det var de själfve, de tre rikenas råd och män, som med konungens och drottningens samtycke beslöto unionen på de i akten innehållna vilkoren. I öfverensstämmelse härmed framställes stadgandet i akten, att med densamma lika lydande bref skola gifvas, två af hvart rike, som en sak, i fråga om hvars verkställighet ingen opposition tänkes. Det är ock detta, som förklarar, att, när det en gång blef fråga om aktens gällande kraft, det uteblifna utfärdandet af de sollenna brefven, två af hvart rike, icke fattades som

---

[1] Man erinre sig att det heter i normalakten att de två af hvart rike gifna brefven skulle vara lydande »i alla modæ oc met allæ artikele, som hær fore screfuet star».

[2] Härvid kan förtjena anmärkas, att, äfven med antagandet att alla tre rikenas representanter skolat besegla samfäldt, man icke skulle kunnat frånkänna ett rikes representanter rätt att vägra sin besegling, om de icke varit på mötet närvarande och i beslutet deltagit.

[3] De i Kalmar icke representerade köpstäderne, hvilkas sigill äfven skulle vidhängas, kunde under dessa tiders förhållanden intet inflytande utöfva.

något för aktens giltighet hindrande. Man fordrade endast, att hvart rike skulle af akten erhålla en afskrift.[1]

Skilnaden mellan den traditionella uppfattningen, två bref *till* eller *för* hvart rike och den med aktens ordalydelse öfverensstämmande, två bref *af* hvart rike, visar sig således visserligen i formen tydlig och bestämd, men i realiteten, till sin effektiva betydelse ringa, om ens någon. Aktens kategoriska stadgande, att två bref af hvart rike *sculæ* gifvas och *sculæ* beseglas, bestyrker detta till fullo. Att detta kan hafva väckt opposition är visst möjligt, men här är endast fråga om huru saken i *akten* är menad; akten dessutom i öfrigt, såsom jag redan sagt, förutsatt att *verkligen* vara hvad dess innehåll angifver, hvilket den *icke* är, nämligen mötets enhälliga med konungens och drottningens samtycke fattade beslut, fattadt af en fullgiltig representation af de tre rikenas råd, hvilket hvad Norge beträffar *icke* var fallet.

Betydelsen af Hr Erslevs beriktigande af den förr gängse uppfattningen är härmed reducerad till sitt verkliga värde.

Jag vill nu i största korthet taga i betraktande, huruvida unionsdokumentet enligt sin ordalydelse och besegling kan, såsom Paludan-Müller och Hr Erslev påyrka, anses vara *endast ett vittnesbörd af trovärdiga män.*

Därvid är först att märka, att i dokumentet stadgas, att de bref, som efter detsamma skola gifvas, de af Hr Erslev s. k. ratifikationsbrefven, skola vara *»ludende i alla modæ oc met allæ artikele, som hær fore screfvet star»* och i det formulär till ratifikationsbref, Hr Erslev, sid 22 (122), framlägger, är detta ock riktigt iakttaget alltigenom ända ett stycke ned i den afslutande bekräftelsen. Det är *detta* stadgande, som gör akten till hvad den är, till sjelfva normal- eller fundamentalakten, ty det är *detta*, som bestämmer *innehållet* i de sex brefven, och äfven *formen*, så till vida som återgifvandet skall vara ordagrant (»i alla modæ» etc.) Denna redaktion af texten visar, att här icke är fråga om »kun et Vidnesbyrd.» Men läsa vi den akten afslutande bekräftelsen i dess helhet, skola vi finna icke blott detta utan ännu mer. Bekräftelsen lyder:

»Til mere beuaring, alle thisse forscrefne stykke, at the scule stadighe, faste oc wbrydelicæ blifue ewinnelica met Gudz

[1] Vid förlikningen i Stockholm d. 14 oktober 1435, där unionsakten förklarades skola blifva vid sin fulla makt. En lika lydande förklaring hade afgifvits redan förut på mötet i Halmstad d. 3 maj s. å.

hielp oc i alle mode oc met alle article, som fore screfvet star, oc at breff sculæ gifues wppa perkman screfne, tw aff huart rike, suosom ær Danmarc, Suerike oc Norghe, ludende i alla modæ oc met allæ artikele, som hær fore screfuet star, oc sculæ incigles met wor herræ koningens och wor fru drotningens oc rikesens radz oc mens oc køpstæthes incigle aff huort aff thisse thry rike, Danmarc, Suerike oc Norghe, oc at alle thisse stykke æræ sua talædhe oc ende, oc at the i alle modæ suo fuldraghes oc fulkommes oc blifue sculæ, som fore screfvet star, tha hafuom wi Jæcop oc Henric, aff Gudz nadh erchebiscope i Lund oc i Wpsalæ (— ytterligare femton namn tillhörande de tre rikenas förnämste vid mötet närvarande män, ordnade med tydligt afseende på deras nationalitet —) ladit wora incigle met goth wilghæ henges for thettæ breff»

Aktgifver man på ordalagen i denna dokumentets slutmening, så finner man att början: »*Til mere beuaring, alle thisse forscrefne stykke, at the scule stadighe, faste oc wbrydelicæ blifue ewinnelica met Gudz hielp oc i alle mode oc met alle article, som forescrefvet star*», alldeles icke är något vittnesbörd om de vilkor, hvarom man på mötet blifvit ense, utan en högtidlig försäkran, som på intet vis kunde tillhöra blott trovärdige personer att afgifva, utan endast representanter för de tre rikenas på mötet närvarande män. I sitt ofvan citerade formulär till ratifikationsbref låter Hr Erslev ock ordagrant denna bekräftelseform begagnas af de ratificerande, konungen, drottningen etc. Hade de 17 herrarne endast skolat afgifva vittnesbörd om mötets beslut beträffande unionen, då skulle slut- och vittnesmeningen med begagnande af de i akten nyttjade ordasätt, hafva lydt: *Til mere bevaring* (eller hellre: *Til witnesbyrd*) *at alle thisse stykke æræ sua talædhe oc ende, tha hafvom wi* etc.

Hvad de beseglande männen specielt beträffar, så hänvisar jag till mitt Inträdestal, sid. 16, 17 och 35, där det visas, att de i dokumentet äro ordnade efter rang och nationalitet, utgörande de förnämsta på mötet närvarande af de tre rikenas råd, tydligen valde som de ypperste närvarande representanterne för de tre rikena, ingalunda blott trovärdige män i allmänhet; ofvan har jag ock visat, att de afslutat dokumentet i ordalag, som innebära en helt annan, vida högre ställning.

Oaktadt Hr Erslev förklarat, att Paludan-Müller »utvivlsomt har ret», då han om Kalmarbrefvet »udtalt, at det *kun er et Vidnesbyrd*, udstedt of troværdige Mænd om de Betingelser for

en nordisk Forening, hvorom man var blevet enig paa Mødet i Kalmar»,[1] har han likväl längre fram i sin afhandling gifvit en annan bestämning af dokumentets karaktär. »Den Aftale» säger han,[2] »der er truffet i Kalmar og hvorom det foreliggende Brev bærer Vidne, kan da defineres som en *uratificeret Præliminærtraktat*».[3] Jag fruktar att denna definition icke håller bättre streck än den nyss skärskådade.

En preliminärtraktat är, som hvar man vet, en traktat, som innehåller grundvilkoren, basen för vidare underhandlingar, genom hvilka man afser att komma till en definitiv traktat.[4] Af de bestämda ordalagen i unionsdokumentet, att de bref, som af hvart rike skulle gifvas, skulle vara med detsamma lika lydande, framgår oförtydbart, att det var *denna* akt och icke någon på grundvalen af densamma bygd traktat, som genom dem skulle ratificeras. Icke betraktar eller kallar man en af vederbörande ombud eller representanter undertecknad traktat för preliminärtraktat i förhållande till ratifikationsakterna, så vida den icke i sig själf är en sådan, ty äfven en sådan måste, som jag redan anmärkt, ratificeras. Om en sådan är ju dock här icke fråga.[5] Jag torde därför kunna lemna detta försök till definition, och öfvergår till en betraktelse af hvad inverkan de omhandlade s. k. ratifikationsbrefven, såsom de nu gestalta sig, kunna hafva på den uppfattning af unionsdokumentets karaktär, till hvilken jag kommit. Därvid inträffar, att dessa ratifikationsbref, gifna *af* hvart rike särskildt, alldeles icke upphäfva riktigheten af min uppfattning af unionsdokumentet, såsom afsedt att vara den egentliga unionsakten, utan tvärtom på det kraftigaste styrka densamma. Med den äldre uppfattningen, att de sex exemplaren, alla lika lydande, skulle af alla tre

[1] Erslev, Unionsbrefvet, sid. 4 (114).

[2] A. st. sid. 12 (112).

[3] Kursiveradt af Hr Erslev.

[4] Äfven preliminär-traktater måste vara underskrifna af representanter för de underhandlande. Men Hr E. finner sig oförhindrad att på samma gång definiera akten som en preliminärtraktat och tillika frånkänna de som beseglande nämnde egenskapen af representanter. Detta anmärkes blott i förbigående.

[5] Besynnerligt nog har Hr Erslev i sin senaste skrift i ämnet slutat med den efter min åsikt särdeles olyckliga definitionen: Preliminärtraktat. I sin »Dronning Margrethe» sid. 231, säger han om dokumentet: »Det var noget mere end et Udkast, men meget mindre end en lovformelig vedtagen Grundlov; det kan sammenlignes med en Forbunds- eller Fredstraktat, hvorom man er bleven enig uden at den dog endnu er ratificeret af Parterne». Icke heller detta är riktigt' ty akten är icke en traktat, om hvilken man blifvit enig, men den alldeles oriktiga' bestämning, som ligger i ordet »preliminärtraktat», hvilken väl icke heller är af Hr Erslev menad, är dock undviken.

rikena gemensamt beseglas, kunde nämligen alltid förenas tanken, att den ursprungliga akten, ehuru visserligen oförnekligt själfva normalakten, därigenom, dock trädde i bakgrunden, och att man i hvar och en af dessa samfäldt beseglade akter hade att se den sollenna unionsurkunden; men när man tänker sig dessa bref utstälda af hvart rike för sig, gestaltar sig förhållandet i detta afseende helt annorlunda. Det skulle då hafva funnits en svensk ratifikation af unionsakten, en dansk och en norsk, hvar och en i två exemplar, men unionsakten själf, hvar skulle den varit att finna, om icke i det på Margaretas dag gifna, på pergament skrifna, af de tre rikenas sjutton representanter med vidhängande sigill bekräftade dokument, hvartill det nu bevarade pappersdokumentet varit ämnadt till koncept. En traktat erhåller visserligen i vanliga fall[1] folkrättslig giltighet först genom ratifikationerna, men äfven sedan dessa äro gifna, betraktas densamma som hufvudakten. Efter densamma benämnes hela transaktionen; dess datering till ort och dag, icke ratifikationernas, åberopas. Traktaten införes i ratifikationen icke blott hvad beträffar stipulationerna utan i sin helhet med de fördragslutande sändebudens namn och originalets fullständiga datering. Herr Erslev har tänkt sig de här i fråga varande ratifikationsbrefven helt annorlunda. Han har, sid. 22 (122), med prisvärd tydlighet framlagt ett exempel på en af dessa ratifikationer. »Det danske Exemplar», säger han, »skal følge Kalmarbrevet fra dets første Begyndelse: *Alle de, dette Brev høre eller se*, og fortsætte til og med Ordene: *Til mere Bevaring alle disse forskrevne Stykker. . . med alle Artikler, som forskrevet staar.* Derefter skal der staa: *have vi Erik Konge i Danmark, Margrethe . . . og vi . . . Danmarks Riges Raad, Mænd og Kjøbstæder ladet vore Indsegl hænges for dette Brev, som givet og skrevet er* osv. Ganske tilsvarende skulde da Norges og Sveriges Ratifikationer lyde».[2]

I realiteten blefve dessa akter hvar för sig ratifikationer af Kalmarbrefvet, så till vida som de ordagrant återgåfvo detsamma,

---

[1] Här är dock icke ett vanligt fall, ty de som skulle slutit unionstraktaten, betraktade sig icke som af sina suveräner ackrediterade sändebud. Frågan om ratifikationens natur och nödvändighet ställer sig, såsom jag redan visat, därför här annorlunda.

[2] När dessa bref skulle gifvas på särskildt möte inom hvart rike, således på olika orter, så skulle väl enligt Hr Erslevs formulär konceptets uttryck »*her* i Kalmarn» hafva vid återgifningen måst ändras.

men denna akt skulle likväl enligt den af Hr Erslev uppstälda formen för ratifikationen icke nämnas, nej icke ens på minsta sätt antydas. Dokumentet, äfven i sitt behöriga skick på pergament med 17 vidhängande sigill af de tre rikenas förnämste på unionsmötet närvarande män, tvänne ärkebiskopar, två biskopar, den ena Danmarks rikes kansler, Norges kansler, och de mest framstående af de tre rikenas världsliga rådsherrar, skulle enligt Hr Erslev utan vidare kunnat förstöras; »naar Ratifikationerne var udfærdigede og udvexlede, kunde man, om man vilde, *kassere* Kalmarbrevet, der fra da af kun havde historisk Intresse».[1] Det var dock på grund af *denna* akt som de omhandlade ratifikationsbrefven skulle funnits till, ty det var i *den* det stadgades, att med *den* lika lydande bref skulle gifvas, två af hvart rike. Det var vidare *denna* akt, som drottningen och hennes storverk till ära var daterad på *Margaretas dag;* en dag, som i de af Hr Erslev formulerade ratifikationsakterna, hvilka enligt honom skulle gifvits på olika dagar och från skilda orter på möten inom hvart och ett af de tre rikena, icke skulle stått att upptäcka. Det skulle således icke funnits någon gemensam unionsakt, icke engång ett datum för unionens stiftelse. Vidare, ehuru det utan tvifvel var unionens stora stiftarinna till ära, man, som jag sagt, ville hafva unionsakten daterad på hennes namnsdag, skulle denna akt dock icke ansetts värdig att ens renskrifvas, utan man skulle, oaktadt ett ord på dess *sista* rad vittnar om motsatsen, företagit sig att utan upptänklig anledning besegla ett felaktigt koncept.

I konsekvens med sitt yrkande, att unionsdokumentet blott är ett vittnesbörd, yttrar Hr Erslev, sid. 10 (110), beträffande beseglingen, att man »kunde tänke sig, at f. ex. ærkebisperne af Lund og Upsala alene havde vidnet om Sagen». »Nu, säger han sid. 37 (137), har jo ikke blot disse to beseglet, men dertil to andre høje Prælater og sex fornemme Lægmænd». »Hvor kan man tænke sig, säger han på ett annat ställe (sid. 136), »at blot en eneste of Udstederne skulde ville stadfæste dette Vidnesbyrd med sit Segl, naar Forhandlingerne i Virkeligheden havde ført til et ganske modsat Resultat» (näml. det resultatet att man icke kommit till enighet).

Huru riktigt detta än är från Hr Erslevs ståndpunkt, så finner han det dock »højst betænkeligt», att ingen af Norrmännen satt

[1] Erslev, Unionsbrevet, s. 10 (110).

sitt sigill under dokumentet och, fortfar han, »tænker man sig dette fremlagt i Norge som Grundlag for dette Riges ratifikation, vilde Nordmændene vel nok under Henvisning hertil have været berettigede til ikke at efterkomme aftalen.»[1]

Detta är märkligt. Paludan-Müller och Hr Erslev påstå ju, att akten blott är ett vittnesbörd, ett vittnesbörd om att man verkligen blifvit ense, och att det vore alldeles otillbörligt om man satte i fråga att de tio beseglande skulle gifvit ett falskt intyg. När det alltså blott var fråga om ett intyg, huru kunde då samtlige Norrmännen undandraga sig att lika med de andra vittna om sanningen[2]. Hr Erslev låter dem emellertid åtra sig i sista stund under själfva beseglingen. Jag anser detta vara ett fullkomligt ogrundadt påstående, ja jag skall gifva skäl för att hela Hr Erslevs uppfattning af beseglingen är oriktig, men jag vill för ett ögonblick antaga, att Norrmännen först *under* beseglingen åtrat sig. Låt vara, undandrager någon sitt godkännande af en akt, om än så sent, så är akten fallen, för så vidt det på hans underskrift (besegling) beror. Hr Erslev erkänner själf vigten och betydelsen däraf, att ingen enda Norrman beseglat dokumentet.

När man står på en ohållbar grund, visar det sig förr eller senare, att hvad man därpå bygger måste ramla. Så här. De som beseglade unionsakten, voro ingalunda män som beseglade hvad de visste icke vara sant. Om en sådan möjlighet kan man endast tala, när man vidhåller ett så i grund och botten falskt påstående, som att unionsdokumentet skulle vara blott ett vittnesbörd. Hr Erslev har ju själf, visserligen mycket oriktigt, definierat den som en preliminärtraktat. Äfven en sådan måste vara undertecknad (beseglad) af behöriga personer, ombud eller representanter, icke blott af trovärdige män. Det var ju under medeltiden vanligt att förslag till traktater uppsattes af en af de underhandlande, sådant han ville att traktaten skulle lyda; därefter beseglадt af denna part, som sålunda tog initiativet, framlades det för den andra parten, som, om han gillade det, äfven beseglade detsamma. Förslaget var därmed antaget. Man ansåg att besegling å ett dokument betydde, att den beseglande för sin del godkände detsamma. Texten var emellertid alltid så

[1] Sid. 38 (138).

[2] »Det är Vidner, der attesterer, at en Aftale er truffet, og intet mere». Erslev, Unionsbrevet, sid. 10 (110).

redigerad, som om den varit af *alla* parterna godkänd. Tydligt är, att om någon part nekade att besegla, oaktadt det stod i texten att han gjort det, så voro därför icke de som beseglat dokumentet afläggare af ett falskt vittnesbörd. Förklaringen af den på unionsdokumentet tryckta beseglingen är sålunda ganska enkel. Dokumentet är ett *förslag till unionsakt*, hvilket, när opposition efter dess uppsättning yppade sig bland de sjutton och till följd däraf någon utskrifning på pergament icke kom i fråga, beseglades af dem, som verkligen eller för syns skull ville genom sin besegling visa, att de gillade eller vidhöllo detsamma. Specielt gäller detta om Svenskarne. Att de samtligen beseglade dokumentet betyder, att de därigenom ville hafva fastslagit, att de endast på de däri innehållna vilkoren gåfvo sitt samtycke till unionen; liksom å andra sidan Norrmännen genom att samtlige vägra sin besegling — antingen under förklaring af ogillande eller under form af inkompetens-förklaring på grund af den norske ärkebiskopens och de norske biskoparnes frånvaro — visade att de icke ville eller kunde åt den föreslagna unionsakten gifva sitt godkännande. Betydelsen af de norska sigillens frånvaro är så mycket mer oomtvistlig, som man med full visshet kan uppgifva den verkliga orsaken därtill, nämligen deras obenägenhet att uppgifva arfrikesprincipen, ett motstånd hvartill de dessutom visste sig ega drottningens kanske icke öppet uttalade men icke dess mindre verkliga bifall. Jag hänvisar för öfrigt till min afhandling, där allt detta blifvit utförligt behandladt, sid. 21—39.

Hr Erslev har gjort sig ett i mitt tycke otacksamt besvär, då han söker visa, att man, då beseglingen företogs, verkligen väntat, att Norrmännen skulle besegla. Han kallar detta sitt bemödande ett tankeexperiment. Jag fruktar att det är misslyckadt. Men äfven om icke så vore, inverkar det just icke mycket. Om Norrmännen vägrade att besegla, innan någon besegling börjat eller under dess fortgång, vardt ändock resultatet detsamma, nämligen att deras sigill kommo att saknas på akten, en sak hvilken ju Hr Erslev funnit högst betänklig, ja så betänklig, att han, och med skäl, antager, att den skulle kommit att hindra aktens ratifikation i Norge, om den i sådant skick blifvit framlagd. Hr Erslev har alltigenom vidhållit den Pal.-Müllerska åsikten, att dokumentet blott är ett vittnesbörd om att man på mötet i Kalmar blifvit ense, och slutar nu med den ohjälpliga inkonse-

kvensen att erkänna betydelsen af de norska sigillens frånvaro. För mig är det emellertid en afgjord sak, att det var *före* beseglingens företagande, som något trädde emellan, hvilket föranledde att man uppgaf konceptets renskrifning på pergament, hvilket icke blott af bruket fordrades, utan af orden på *nedersta* raden, där det heter att de sjutton låtit sina sigill *hängas* vid brefvet, visar sig vid konceptets uppsättning hafva ända i det sista varit tillämnadt. Hr Erslev har uträknat, att biskopens af Roskilde sigill blifvit placeradt till en del uppe i texten för att lemna rum åt ett stort sigill, som han räknat ut skolat hafva haft sin plats där, i fall vid placeringen den vanliga ordningen från venster till höger och icke en omvänd vid denna undre rad blifvit följd. Men nu *har* denna omvända ordning blifvit följd; jag har i min afhandling (sid. 37) anmärkt detta,[1] och jag finner en osökt förklaring af detta förfaringssätt däri, att de båda ärkebiskoparnes sigill voro så stora, att man icke kunnat börja beseglingen å den andra raden omedelbart under dem, utan därför, visserligen mot bruket, fortsatt beseglingen i omvänd ordning på den sidan, där bästa utrymmet fans. Hvad beträffar placeringen af Roskildebiskopens sigill, så anser jag denna bero därpå, att, då för hans och Linköpingsbiskopens sigiller en alldeles otillräcklig plats fans mellan ärkebiskopens af Upsala och Karl Ulfssons redan påtryckta sigiller, vederbörande kanslitjensteman[2] i valet att sätta biskopens af Roskilde sigill ofvanom eller nedanom de omgifvande helt enkelt af försigtig höflighet valde det förra. Hade man vid sigillens placering haft så klyftiga beräkningar, som Hr Erslev förmenar, då hade icke Karl Ulfssons sigill satts så långt till venster och så nära Upsalaärkebiskopens, utan Roskildebiskopens sigill rätt väl kunnat få plats i jämbredd med de andres, ty mellanrummen för de till samma rad beräknade tvänne danska sigillen äro alldeles för stora. Se planchen! Ändtligen, om man, då stunden var kommen att besegla den akt, som skulle utgöra själfva normalakten, verkligen varit ense, hvilket rimligt skäl kan anföras, hvarför man icke bragte akten i behörigt och sedvanligt skick, utan företog beseglingen å ett icke renskrifvet koncept, hvilket man enligt Hr Erslev ämnade förse med en besegling, som af pappersdokumentets hela nedre del skulle bildat snart sagdt en enda vax-

---

[1] Hr Erslev säger (sid. 29 129): »Der er imidlertid i Seglenes Rækkefølge en Ejendommelighed, som Hr Rydberg ikke har berørt» etc.

[2] Det heter att vederbörande *låtit* sina sigill hängas vid brefvet.

skifva, till stor fara för papperets bristning; sålunda producerande ett dokument, hvartill ett motstycke säkert aldrig varit skådadt. Allt detta utan minsta anledning. Det förefaller mig väl starkt att hylla och vidhålla en uppfattning, som leder till ett sådant resultat.[1]

Så vida jag icke skall skrifva en afhandling längre än Hr Erslevs stridsskrift och därvid omskrifva hvad jag redan i Inträdestalet och den bifogade exkursen har sagt, hvilket jag för öfrigt i det föregående icke så, som jag önskat, förmått undvika, måste jag hänvisa till själfva hufvudskriften. Jag vill likväl i det följande upptaga till granskning enskilda ställen i Hr Erslevs afhandling, hvilka tilläfventyrs icke böra lemnas utan bemötande eller belysning.

Hr Erslevs påstående sid. 12 (112), att jag icke velat medgifva rådets makttillväxt från 1397 till 1450, är ogrundadt. Han citerar min afhandling sid. 72, 73. Där står att läsa; »Hvad beträffar riksrådens ställning, så kan jag icke finna, att den under tiden mellan 1397 och 1450 undergått en *så*[2] väsentlig förändring, att icke den uppfattning, som i detta afseende röjer sig i föreningsakten af 1450, äfven kan hafva gjort sig gällande i akten af år 1397. — — Rådet var, då Kalmarunionen stiftades, i alla tre rikena den enda egentliga riksrepresentationen. Till detta kommer, att i unionsakten af 1397 lika väl som i den af 1450 rikenas råd förutsättas uppträda i fullkomlig enighet med konungamakten, handlande med dess råd och samtycke». Att man icke lade någon särskild vigt vid att konungens och drottningens sigiller saknades på unionsdokumentet af 1397, synes bäst däraf, att konung Erik år 1425 lät taga en officiel vidimation af akten i uppenbar afsikt att göra den gällande, samt att den år 1435 verkligen erkändes som en fullgiltig akt. För öfrigt anser jag, att hvad jag beträffande analogien mellan akterna af 1397 och 1450 yttrat, icke på minsta vis försvagas eller vederlägges af Hr Erslev, utan hänvisar jag i detta afseende till det citerade stället sid. 72, 73.

Innan jag lemnar detta har jag ett tillägg att göra. Sedan Hr Erslev framställt resultatet af sitt »tankeexperiment», hvars

---

[1] Se sigillplanchen i min afhandling och i »Sverges Traktater», D. 2, samt Professor Erslevs ritningar, Unionsbrevet, sid. 132 och 133; äfvensom hvad jag om beseglingen yttrat i Inträdestalet, sid. 35—38.

[2] Kursiveradt af mig.

sannolikhet af det föregående torde framstå i sin rätta dager, sätter han denna sin uträkning såsom något, om hvars tillförlitlighet(!) intet tvifvel kunde vara, och anser sig på denna grund berättigad att yttra följande.

»Et væsentlig Resultat (tankeexperimentets resultat), der ophæver de allerfleste af de Slutninger, som Rydberg har ment att kunne bygge paa Beseglingen. Deraf, at der slet ikke er beregnet Plads for Normændenes Segl, slutter han, at disse fra første Færd af har nægtet at besegle, og da han jo opfatter Kalmarbrevet som affattet for at være selve Unionsakten, bliver Nordmændenes Nægtelse af at besegle for ham enstydig med, at de har nægtet deres Samtykke til selve Unionen. Saaledes viser beseglingen, at Kalmarbrevet saa langt fra blev til den endelige Unionsakt, at det tværtimod bliver et Vidnesbyrd, om at Unionen ikke er afsluttet».[1]

En efter min tanke alldeles grundlös, platt icke bevisad hypotes anser Hr Erslev sig berättigad att kalla ett »väsentligt resultat, som upphäfver de aldra flesta af de slutsatser, jag ansett mig kunna draga af beseglingen». Dessa slutsater finnas sid. 35—38 och 78—79. Utrymmet tillåter icke att här aftrycka så många sidor. Jag hänvisar till dem. Jag erinrar blott att skilnaden mellan mig och Hr Erslev i fråga om Norrmännens besegling endast består däri, att jag sagt att de intogo en vägrande ställning, *när förslaget framlades*, och att detta föranledde att det icke blef renskrifvet på pergament, och att man företog sig den besegling af konceptet, för hvars beskaffenhet och betydelse jag redogjort, under det at Hr Erslev åter af sitt tankeexperiment kommer till det väsentliga resultat(!), att Norrmännen åtrade sig, *sedan* beseglingen begynt. Att förslaget fallit på Norrmännens motstånd allaredan under förhandlingarne har jag icke sagt. Jag har blott sagt, ty mer kan man icke veta, att Norrmännen, då förslaget var i koncept färdigskrifvet, vägrade att besegla. Icke heller har jag sagt att Norrmännen nekat sitt samtycke till själfva unionen. Jag har sagt, att de icke ville ingå på unionen med uppoffring af arfrikesprincipen.

Sid. 15 (115) not 3 har följande lydelse;

»At Rydberg ikke medtager en af mig paavist Skrivfejl i Brevet, er jo forstaaeligt efter den Holdning, han i det Hele

[1] Erslev, Unionsbrevet, sid. 34 (134).

har indtaget til mit Skrift. Hvor det i Brevet hedder, at Kongen skal styre med hvert Rige »om hus oc feste, lagh oc dom» efter hvert Riges Lov og Ret, staar der fejlagtig »festelagh» i et Ord (Dronn. Margrethe s. 479). I sin Udgave af Brevet har Rydberg stiltiende berigtiget denne Fejl, der ikke er bemærket i tidligere Udgaver».»

Denna not har på mig gjort ett egendomligt intryck. Måhända skall det öfverraska en och annan, som läser detta, att få veta, att det är jag, som meddelat Hr Erslev upplysningen, att det »festelagh», som han i dokumentet förmenar vara skrifvet som ett ord, skulle läsas som tvänne särskilda. Det var på våren 1882, då vi träffades i dåvarande Geheimearkivet i Köpenhamn, jag på af honom till mig ställd fråga sade honom detta. Hr Erslev hade därvid till och med den grannlagenheten att efter erhållen upplysning fråga mig, om jag tilläte, att han för sitt arbete om drottning Margareta begagnade sig af mitt meddelande. Mitt svar kunde ju icke blifva mer än ett, och jag har icke ett ögonblick tänkt på, att han skulle omnämnt detta, men att han skulle anmärka *emot mig*, att jag icke citerat denna hans upptäckt, utan stillatigande begagnat den, det är mycket. Orsaken, hvarför jag icke anmärkt det förmenta skriffelet, är emellertid den, att det icke existerar. Uppstrecket af *l* i ordet »lagh» berör visserligen spetsen af *e* i det föregående ordet »feste», men icke så, att det bildar en fortsättning i en linie, utan på det sätt att däraf bildas en vinkel, hvaraf tydligen skönjes att skrifvaren velat teckna tvänne skilda ord. Hr Erslev lärer nog finna, att jag endast nödd och tvungen inlåtit mig på detta.

Sid. 21 (121) säger hr Erslev: »Hvor underligt er det fremdeles ikke, att Kongen og Dronningen ikke har beseglet det, som Rydberg gjør til Fundamentalakten, men at de skal besegle de 6 Pergamentexemplarer disse rent »sekundære akter.» Jag har i min betraktelse af hvad 1450 års unionsakt mellan Danmark och Norge därom gifver vid handen, visat hvilken tankegång kan hafva föranledt detta[1]. Akten själf stadgar för öfrigt, att akter i sollennare form skulle gifvas af de tre rikena hvart för sig, hvilka å ena sidan, i egenskap af ratifikationer, väl icke formelt böra betraktas som sekundära akter[2]), men å den andra icke

[1] Inträdestalet, sid. 72—73.

[2] Man glömme likväl icke här, huru unionsakten själf ställer sig till dessa bref, huru den helt katogoriskt säger, att de »sculæ» gifvas.

rubba Kalmarbrefvets egenskap af fundamentalakt, eller upphäfva hvad jag sagt beträffande analogien med 1450 års bref.

I sista afdelningen af sin skrift, afdeln. III, »Hvorfor endte Kalmarmødet med et Vidnesbyrd af omtvistelig Gyldighed?» har Hr Erslev uttalat åsikter i ett och annat fullkomligt öfverensstämmande med mina. Äfven här gör sig dock den mellan oss rådande disharmonien gällande. Det skulle ty värr för mig vara en vansklig uppgift, framför allt en allt för rum- och tidsödande, att fördjupa mig i undersökningen af vår samstämmighets rätta förstånd. Jag måste alltså inskränka mig till att konstatera dess existens och framhärda på den stridens bana, där Hr Erslev ställt oss. Jag fäster mig först vid följande moment. Det igenfinnes sid. 40 (140) not 2:

»Naar jeg ovenfor har hævdet, at Vidnesbyrdets Gyldighed som saadant var omtvistelig, mener jeg naturligvis dets juridiske Gyldighed i streng Forstand. Vidnesbyrdet i dets foreliggende Form, forseglet af ti Raader, er derimod fuldt tilstrækkeligt til at fastslaa det historiske Faktum, der udtales deri: at Forhandlingerne førte till Enighed.» Jag har i det föregående och i afhandlingen redan visat att hela denna uppfattning af dokumentet som ett vittnesbörd är oriktig, och att påståendet att förhandlingarne fört till slutlig enighet vederlägges af den totala frånvaron af de norske rådens sigill. Hr Erslev har ju själf erkänt betydelsen däraf. En bestyrkande omständighet[1] har jag äfven funnit i Engelska sändebuds år 1400 afgifna utförliga och officiella rapport till Engelska rådet, i hvilken utförligt redogöres för lagarne angående tronföljden i de tre rikena och om utsikterna för konung Erik och hans afkomlingar att de tre rikena skulle komma att under dem förblifva. I denna rapport inberättar sändebudet, att i Sverge och Danmark konungadömet öfvergår till ny regent genom val, i Norge däremot genom arf, men anför därefter skäl, hvarför det är att antaga att väldet öfver alla tre rikena skulle komma att stanna under konung Erik och hans ätt. »Hade, säger jag, ett beslut om de tre rikenas evärdliga förening under en konung, på sätt som unionsdokumentet innehåller, i suveränernes närvaro och med deras samtycke, verkligen kommit till stånd på ett så talrikt och lysande möte som det i Kalmar, är det rentaf omöjligt, att det

[1] Inträdestalet, sid. 22, 23.

icke skulle blifvit för sändebudet omnämndt, och ingenting hade väl varit rimligare, än att det här i sändebudets berättelse blifvit anfördt, desto hellre som enligt unionsdokumentet valrätten, i händelse konungen efterlemnade söner, skulle varit inskränkt till desse.» — Beträffande detta argument yttrar Hr Erslev i den ofvannämda noten sid. 40: »Beviset är dog næppe(!) sikkert, det er vel dog Dronning Margrethe og hendes nærmeste Omgivelser, der har inspireret Udsendingene, og at Dronningen ikke har villet omtale Overenskomsten, det vil let forstaas af den, der tiltræder de Betragtninger, som jeg fremsætter i det følgende.» Dessa betraktelser gå ut på, hvad jag på det bestämdaste framhållit, att nämligen drottning Margareta själf icke var nöjd med unionsförslaget. Att fördölja ett mötesbeslut, som stadgade alla tre rikenas förening under en konung för evärdlig tid, var dock utan tvifvel dels omöjligt, enär den engelska beskickningen visar sig hafva haft speciellt uppdrag att göra sig underrättad om de ofvan angifna förhållandena och sannolikt uppehållit sig både i Sverge och Danmark[1], dels föga motiveradt, ty ingen underrättelse kunde för sändebudet vara angenämare att inberätta än ett sådant mötets beslut. Det bevis jag i det Engelska sändebudets tystnad funnit för att man på mötet *icke* blifvit enig, anser Hr Erslev »*næppe sikkert*.» Detta synes mig i betraktande af hans alltigenom vidhållna, tvärsäkra påstående om unionsakten såsom ett vittnesbörd om att man kommit till enighet, vara alldeles för svagt uttryckt. Hr Erslev bör alldeles förneka giltigheten af detta bevis.

Då Hr Erslev i samma not säger, att jag uppfattar brefvet som ett »forkastet» unionsförslag, så använder han ett ord[2], som jag icke användt, och hvilket gifver en mindre riktig färg åt hvad jag velat säga. Hade akten blifvit rentaf förkastad, skulle den väl aldrig kunnat blifva accepterad som giltig; icke heller skulle Svenskarne hafva kunnat lemna mötet med den öfvertygelsen, att de genom sin enhälliga besegling någonting uträttat. Jag har tänkt mig sakens slutbehandling helt annorlunda. Hr Erslev har ingenstädes antydt detta, men har däruti och i det anmärkta ordet gifvit mig ett bevis af flera på den metod han funnit för sin kritik mest ändamålsenlig.

På följande sätt har jag, sid. 38, framstält min åsikt:

[1] Se Styffe, Bidrag till Skandinaviens Hist. II, s. LII, LIII.
[2] Äfven sid. 34 (134) och 47 (147) använder Hr Erslev samma ord.

»Af hvad jag i det föregående yttrat om drottningens ställning till akten och Svenskarne, framgår, att jag icke anser den hafva fallit genom någon ren och öppen bifallsvägran å hennes sida; en händelse, som dessutom svårligen skulle passerat, utan att hafva blifvit af traditionen bevarad. Icke heller anser jag det sannolikt, att akten för slutlig pröfning kommit före på någon mötets plenarsammankomst, utan har densamma, sedan den, af de orsaker jag anfört, stannat i ofullbordadt skick, blifvit helt enkelt lagd till handlingarne, med en eller annan förklaring af drottningen, som därvid nog förstått att lämpa sina ord efter sina afsigter.»

Akten föreligger omisskänligt till formen som ett fallet förslag. Det är ju likväl alltid en möjlighet, att, om Norrmännen vägrade sin besegling, icke under form af ogillande, utan under inkompetensförklaring, på grund af de andlige rådsherrarnes, ärkebiskopens och biskoparnes frånvaro, förslaget hänlagts icke såsom fallet utan som hvilande; men detta har då varit endast en skenmanöver, enär man med visshet vet, att flera bestämningar i akten voro drottningen misshagliga, och att det utan allt tvifvel var med hennes medverkan och samtycke, om ock i hemlighet, som akten stannade i ofullbordadt skick. Därför kan ock med visshet antagas, att huru hon än lade sina ord, för att icke stöta Svenskarne, akten dock inför henne var ett fallet förslag, hvilket hon aldrig ämnade att i oförändradt skick återupptaga eller förskaffa formel giltighet. Jag har därför haft rätt att om akten säga: »Den var ett fallet förslag, fallet genom Norrmännens vägran och drottningens obenägenhet, men under iakttagande å hennes sida af all den försigtighet, som saken och ställningen kräfde, därvid icke utesluten den dunkla tvetydighet, hvilken hon, när hon ansåg det nyttigt, utan tvifvel förstod att använda.»[1]

Omständigheterna vid aktens tillkomst i förening med senare tilldragelser och den ur dessa alstrade ställningen gjorde det sedermera, dock först långt efter Margaretas död, möjligt att åt

[1] Inträdestalet, sid. 39, 79. Jag har sid. 39, not 1, anmärkt: Det heter i själfva slutbekräftelsen: »at alle thisse stykke æræ sua *talædhe oc ende*» (beslutna); men den kort därefter, *sedan saken var afgjord*, verkstälda kanslipåteckningen på dokumentets frånsida lyder blott: »huru thet war *talet* i Kalmarn». Jag anser det icke vara utan orsak att man skrifvit blott *talet*. Hr Erslev förklarar *talet* betyda *aftalt*. Jag tror icke, att man har rätt att tolka det annorlunda än i sin enkla betydelse. Ordet *endte* är i texten det, hvarpå vigten ligger, men det var icke användbart efter den slutliga utgången.

densamma vinna ett offentligt godkännande, som drottningen säkert aldrig skulle gifvit.[1]

Hr Erslev afslutar sid. 48 (148) sin skrift med följande yttrande om unionsdokumentet: »Dobbelttydigheden (beträffande giltigheten) skyldes Margrethe, fødtes af den vanskelige Stilling, hun var i, da hun i Kalmar arbejdede paa at faa et lovformeligt Grundlag for en Union, om hvis hele Karakter hun var i den dybeste Uoverensstemmelse med de tre Folks politiske Repræsentanter.»

För jämförelses skull tillåter jag mig att anföra de afslutande ord, genom hvilka jag redogjort för, huru jag tänkt mig Margaretas hållning vid det afgörande tillfälle, då konceptet var framlagdt och dess slutliga godkännande och bringande i laglig form genom utskrifning på pergament och sigillens vidhängande förestod: »Hvilken ställning drottningen härvid intog, kan man endast af inre grunder sluta sig till. Detta förslag, huru hon än i yttre hänseende vid detta tillfälle fann för godt att ställa sig till detsamma, måste, som man lätt kan inse, i grunden hafva varit henne af mer än ett skäl ganska misshagligt. Det var icke blott dess stadgande om valkonungadömet, utan kanske ännu mer dess hennes handlingsfrihet inskränkande stadganden, särdeles inskränkningen i hennes disposition af slotten, som träffades af hennes ogillande. Derför ville hon alldeles icke, att detta förslag skulle upphöjas till en formlig, af alla tre rikenas representanter antagen lag. Men å andra sidan fruktade hon, att genom ett öppet uppträdande deremot stöta de mägtige svenske stormännen, hvilka deri insatt vilkoren för sitt samtycke till unionen. Det faller i ögonen, att under sådant förhållande Norrmännens vägran kom henne väl till pass, och det är sannolikt att hon här stått bakom och tillika ledt saken så, att den passerade utan någon våldsam brytning. Att hennes förtrogne rådgifvare och vän, biskop Peter Jönsson Lodehat, Danmarks kansler, jemte ärkebiskopen af Lund och en dansk rådsherre med Svenskarne deltogo i beseglingen af akten, var å andra sidan en handling, i hvilken drottningen ganska säkert äfven hade del. Hon hade en dubbel uppgift af ganska kinkig beskaffenhet att lösa. Hon har gjort det på ett sätt, som röjer Valdemar Atterdags dotter.»[2]

* * *

[1] Jfr Inträdestalet, sid. 47—55.

[2] Inträdestalet, sid. 89.

Min granskning af Hr Erslevs afhandling, för så vidt den rör unionsdokumentet, är härmed slutad. Ännu återstår dock en därmed sammanhängande litteraturhistorisk fråga.

Hr Erslev uppfattar hvad jag sagt om Paludan-Müllers förhållande till hans föregångare Georgii som en förnärmelse mot den förstnämnde. Jag har erkänt, att Pal.-Müller uti en not vid slutet af sitt arbete i berömmande ordalag nämnt Georgiis afhandling; jag kan här tillägga, att jag först genom Paludan-Müller fått kunskap om tillvaron af den mer än hundraåriga akademiska afhandling, i hvilken Georgii, under en tid då man allmänt antog unionsdokumentets fullgiltighet som statsakt, framstälde tvifvel om riktigheten häraf. Men då jag hos Georgii träffat såväl det hufvudargument, på hvilket Paludan-Müller stöder sin uppfattning, som äfven tvänne andra af Paludan-Müller anförda skäl, har jag icke tvekat att uttrycka min förundran öfver att behöriga citater saknas hos Paludan-Müller, framför allt däröfver, att han på det »kardinalställe» i hans afhandling, där det uteblifna utfärdandet af de sex exemplaren nämnes och till sin betydelse framhålles, underlåtit att anföra den mans namn, hvilken långt före honom, låt vara ofullkomligt, fäst uppmärksamheten på detta faktum. Som Paludan-Müllers afhandling eljest är späckad med citater, såsom vid akademiska specimina är brukligt och i sin ordning, så anser jag min anmärkning fullt befogad. Här är nämligen icke fråga om allmänna vyer eller räsonnemanger, utan om bestämdt formulerade argumenter. Jag har på grund häraf, under fullt erkännande af Paludan-Müllers förtjenster, såsom den hvilken öfver ämnet spridt ett rikare ljus än föregångarne, i fråga om originaliteten af kritiken, ansett tillbörligt erkännande böra lemnas hans föregångare. Georgii är längesedan glömd och hans åsikter äro nedlagda i en akademisk afhandling, som torde finnas i högst få af Europas biblioteker. Hr Erslev uppträder till försvar för sin lärare, hvilken han patetiskt benämner, »den store döde»; nåväl, må han förlåta, att jag uppträdt för den glömde döde.

Till bestyrkande af ofvanstående meddelar jag här några utdrag ur Georgiis afhandling[1]:

»Etiamsi in foederis, de quo agimus, ingressu, illud dicatur pactum fuisse consentientibus rege reginaque, nec non omnibus trium

[1] Historia Foederum, præcipue recentiorum, Sveciam inter et Daniam. P. I—IX. Upsaliæ, 1758—1776, pag. 82—86.

Regnorum Consiliariis, tantum tamen abest, nostro quidem iudicio, ut hæc talia pro historica quadam veritate accipienda sint, quasi res ita et non aliter acta gestaque fuisset, ut potius ad nostram hypothesin nihil fere existimetur accommodatius, quam ista, in modum præfaminis, ita et non aliter poni debuisse. Utcunque se hæc habeant, aliæ tamen etiam adsunt rationes, unde clarius patuerit, quo habenda sit loco pactio hæc Margaretæ Calmariensis. Scilicet duodecimum illius momentum, quod ultimum est, iubet *sex diplomata foederis membranea, eodem exemplo exarata, Regis, Reginæ ac Procerum de singulis tribus Regnis Civitatumque subscriptione ac sigillis muniri, et ex illis bina cuilibet Regno autographa tradi.* Id vero effectum nunquam fuisse datum, et observant nostrates Historici, nec diffiteri audent Dani.» — — — — — — — — — — — — — — — —

Med anledning däraf att Dalin i sin Svea Rikes historia, II, s. 600, påstått att de sex exemplaren verkligen blifvit gifna, yttrar Georgii:

Quando vero Illustr. v. Dalin .... disserte prodit exarata revera regnisque tradita esse exempla foederis autographa, crediderim fere, ut hæc scriberet, virum alioquin oculatissimum inductum fuisse eo, quod in posteriori sic dicto foedere indicent Legati, ad illud pangendum Calmariam missi, se litteras invenisse obsignatas a Regina Margareta et viris hisce in Regnis probatissimis, qui Regnorum perpetuam coniunctionem cum Illa pacti fuerint; quas quidem literas Generosiss. Noster Auctor eadem esse sibi persvaserit, de quibus modo diximus, autographa. At vero, aut fallimur omnino, aut non aliæ hoc loco designantur litteræ, quam hæ ipsæ, quas commemoravimus ante die Virg. Margaretæ datas subscriptasque a septemdecim Proceribus. Ita enim verba habent: *Swa finner war Naduga Herre Konung och wii alla nagre beseglet breff och ett förram* (Hvitfelt. *En form* exprimit) *och ett begriff aff den samma Ädela Förstinnan, och aff the beste Män, som tha i Riiken wore, ther the keste tha för the besta, Hon medh them och the medh Henne, thet thesse try Riiken skole altid blifwe tilsamman til evig tiidh* etc. (Hadorph. Chron. Rhythm. II, p. 117). Profecto, ut nobis saltim videtur, vix credet quispiam diplomata illa solennia, ex foederis præscripto exaranda, adpellari potuisse *ett förram* (*en form*), *ett begriff*,[1] formulam, de

[1] Förram, Begriff, tvänne plattyska ord, hvilka för Georgii icke synas hafva varit bekanta, ehuru han ändock något så när träffat deras betydelse. — »*Vorram*, Beschlussfassung, Berathung, Festsetzung (manchmal mit dem Nebenbegriff eines blossen *Entwurfes*); *Begrip*, *Begrep*, 3) Absicht, Gedanke, Vertrag». Schiller u. Lübben, Mittelniederdeutsches Wörterbuch. Berlin, 1875—1881. Enär i 1436 års unionsförslag orden användas som särskiljande från beseglade bref, böra de där fattas som betecknande en akt, saknande hvad tiden fordrade för ett sådant dokuments fullgiltighet, pergament med vidhängande sigill. Då akten kort förut varit erkänd som »sammanbindelsebrefvet, hvilket skulle stå vid sin fulla makt», kunde icke nu af den för det nya förslagets upprättande tillsatta komitén väljas någon benämning, skarpare angifvande den karaktär akten 1397 erhöll genom Norrmännens vägran att besegla, särdeles som i det nya förslaget arfrikesprincipen var af de

qua Reginam inter et Optimates solum, quantumvis probos, convenerit; cum tamen istud nominis in tabulas Calmarienses, quas nos sæpius civimus, commode quadrare nemo non viderit. — — — —
Nescio an hæc suffecerint, ut inde colligat cordatus Lector, unionem Calmariensem a Regina Margareta conflatam, non fuisse nisi διαγραφήν, primam quandam imaginem ac deformationem pacti, eorum adprobatione ac consensu expresso, quorum intererat, ulterius confirmandi; *cum vero consecuta non sit, de qua insuper quoque convenerat, solennis confirmatio, quæ ratum faceret totum hoc, quidquid esset, negotii, tantum abfuerit, ut aliqua, vel minima, foederi huic, quemadmodum adpellare id amant Historici, tantopere decantato insit obligandi vis, ut ne quidem iusti riteque percussi foederis nomen tueatur; haud secus ac conventiones, quamlibet solennes, Principum inter Legatos factæ, nullius esse loci existimantur neque auctoritatis, quoad ratas esse ipsi non iusserint Principes.* Neque vero non nullius prorsus, quamvis haud adeo magni, ad nostram rem momenti est, quod sup. p. 56 not. k observavimus, *Scriptores huic ævo propiores, Ericum Olai, auctorem Chronici Rhythmici maioris et ipsum Johannem Magnum de hoc qualicumque unionis foedere penitus silere.*»

Professor Erslev har i sin stridsskrift uppträdt till försvar icke blott för egna åsikter utan för en annans, till hvilken han stått i en lärjunges förhållande och med hvilken han i den fråga, som här varit före, icke nu först utan för länge sedan i sitt förnämsta arbete gjort sig solidarisk. Det märkes på hans skrifsätt, att den vetenskapliga frågan på det närmaste berör äfven hans känslor. Det finnes i hans afhandling ställen beräknade på rent dramatisk effekt. Sådant kan väl tilläfventyrs fånga en och annan läsare, men på den, som i en kritisk uppsats fordrar framför allt en lugn och opartisk stämning, blir verkan en annan än den åsyftade. Icke nog med att Hr Erslev kallar Paludan-Müller den »store döde», mot hvilken jag skall hafva uttalat en »kränkande beskyllning» — jag har efter hvad jag tror, hvad det beträffar, afgifvit en nöjaktig förklaring — utan

---

norske komitéledamöterne uppgifven, och å andra sidan Svenskarne sannolikt icke voro benägna att frånkänna den af dem mangrant beseglade och på det nyligen hållna mötet i Kalmar åberopade akten sin giltighet. Benämningen »förram» var således en förklarlig ackommodation å båda sidor. Det ifrågavarande förslaget, tydligen uppsatt hufvudsakligen af Svenskarne (vid bestämmandet af valmännen för konungs utkorande nämnas Svenskarne först och Gotland anses tillhöra Sverge) har för öfrigt aldrig erhållit något godkännande. Det finnes icke engång ett spår af att det varit föremål för offentlig pröfning.

jag har äfven fått veta, att, om jag i hufvudfrågan hade rätt, vore det »et trist Resultat, trist for Paludan-Müller, der netop ved sin Prøvelse of Kalmarbrevet først vandt Navn som den store historiske Kritiker, trist for de mange, der siden har sluttet sig til hans Opfattelse.»[1]

Ja visserligen. Den tröst Hr Erslev söker och finner i tanken på hvad Paludan-Müller, »hvis han havde levet endnu», skulle förmått, är honom emellertid väl unnad. Jag ser i Hr Erslevs ord endast en något vågad hyllning åt den förtjente mannens minne.

Frågan om Kalmarunionens stiftelseurkund är af den vigt och betydelse, att den skall behålla sitt intresse, så länge Nordens historia skrifves. De som bidragit till dess lösning kunna alltså hoppas, att dem alla, förr eller senare, skall ske rättvisa. — *Suum cuique.*

[1] Erslev, Unionsbrevet sid. 13 (113).

Om Tordenskjold och svenskarna

AF

A. HAMMARSKJÖLD.

1.

De båda väldiga krig, som i början af det 18:de århundradet rasade i Europa, lemnade de yppersta tillfällen åt begåfvade, tilltagsna och djärfva andar att utveckla sig och använda sina gåfvor. Större män har Europa både före och efter dem frambragt, men näppeligen så många på en gång märkvärdiga eller utomordentliga.

Både hos statsmännen, finansiererna och krigarna möter man det ovanliga, detta oftast i förening med det sällsamma, det äfventyrliga och öfverdådiga. De fleste af dem äro starka, originella personligheter och af en lysande begåfning. Utom den, som skref sig Eugenio von Savoie, gör dock ingen ett helt harmoniskt intryck.

Men öfver honom och öfver Marlborough, Vendôme, Peterborough, Bolingbroke, Swift, Alberoni och Görtz resa sig Karl XII:s och Peter den Stores höga världshistoriska gestalter. När Macaulay säger, att Peterborough var den utomordentligaste mannen på sin tid, konungen af Sverige icke ens undantagen, har man svårt att tro, det han menar allvar. — Att Peterborough stått öfver Karl XII i elegans och världsvana må icke betviflas. Större och underbarare bragder än Peterborough har dock Karl XII utfört, lika stora hans män och andra skandinaver. Men liksom »den öfver hela världen högt berömde konungen» vänta äfven hans män och medhjälpare på en historia, som är dem värdig. Och förr än detta skett, kunna de ej rätt förstås eller rätt uppskattas. Få svenskar ha gjort sitt fädernesland så stora tjänster som t. ex. Magnus Stenbock, men ännu har han ej fått en sig värdig biografi.

Då ej de ypperste och mest lysande af Karl XII:s män blifvit behandlade som deras tjenster och deras ära ha rätt att fordra, är det ej underligt att de män, som stå i andra och tredje rummet, blifvit så godt som bortglömda. I synnerhet gäller detta om dem, som efter 1712 fingo bära dagens tunga och hetta, eller dem, som med en handfull män, illa eller otillräckligt rustade, fingo värja landet mot de allt mäktigare och talrikare fienderna. Det är visserligen sant, att det är en stor skilnad mellan dessa män och dem, som under ständiga segrar följde Karl XII ned till Galizien, Sachsen eller Ukraine. Efter slaget vid Gadebusch var det dock ej längre rum för segervisshet. Öfverdåd var ej längre en dygd, utan ett brott, då rikets krafter så fruktansvärdt voro medtagna. Hjältemodet var ej försvunnet, men det var ett annat, det var nu mera paradt med känslan af fosterländsk plikt än under lyckans och segerns dagar. Genom sitt uppoffrande hjältemod räddade Nils Ehrensköld och hans män Sveriges kuster och kanske Stockholm från en svår hemsökelse af ryssarne, då de norr om Jungfrusund, den 27 juli 1714, med 7 fartyg och 900 mans besättning levererade 115 ryska galerer batalj. Tapprare tillbakaslogo ej norrmännen vid Svoldern danskarne och svenskarne, än Nils Ehrensköld afslog först 35 och därefter 95 ryska galerers anfall. Sedan de misslyckats i två äntringar, rödde dock ryssarne de 6 smärre svenska fartygen, alldeles som Erik Jarl Håkonsson gjorde med Olof Tryggvasons skepp. Herrligare värjde ej den berömde norske hjältekonungen Ormen Långe än den svenske schoutbynachten sitt sista fartyg, skottpråmen Elephanten. Denna togs ej förr, än Nils Ehrensköld sårad och sanslös fallit i fiendens händer. När han återfick medvetandet, befann han sig i general Weijdes kajuta. Den förste, som här mötte hans ögon, var den store tsaren. Utom sig af beundran kysste Peter sin fånges blodiga panna och uttalade sitt hopp om hans vederfående samt behandlade honom på det ärofullaste sätt under hans fångenskap.[1]

Nils Ehrensködls namn är numera så godt som förgätet[2]. Svea bevarar ju icke i så tacksamt minne, som det höfves, pliktens, fosterlandskärlekens och hjältemodets män från forna dagar.

[1] Se C. G. Tornqvist, Svenska Flottans Sjötåg. I, 59—63.
[2] I en högstämd sång har Sveriges och Norges nuvarande konung dock egnat en hyllning åt Nils Ehrenskölds minne. Ur svenska Flottans minnen, Sv. Akademiens handlingar XXX, s. 69.

Hade Ehrensköld varit dansk eller norrman, skulle nog hans minne hållits i bättre helgd. — Men Nils Ehrenskölds uppoffrande mod och fosterlandskärlek återfinnas hos hela svenska folket under Karl XII:s regering.

Östersjöprovinserna, de tyska besittningarna och Finland voro eröfrade af fienderna, endast det egentliga Sverige återstod. Dess härar voro fångna, dess krafter i högsta grad medtagna, men dess folk böjde ej modlöst sitt hufvud. Karl XII fordrade nya härar, nya skatter och nya bördor, han fick allt detta, om också ej utan knot, ty han ansträngde till det yttersta Sveriges sista krafter. Men Danmark-Norge måste ock uppbjuda alla sina för att försvara sig, änskönt England och Holland hjälpte det med sina flottor, och Sverige äfven måste vara på sin vakt mot tsaren. Det kunde ej vara ett fegt folk, som efter så många och svåra olyckor vågade bjuda så talrika och mäktiga fiender spetsen. Det är att önska, att Skandinaviens folk, om deras frihet, självständighet eller integritet en gång skulle hotas af öfvermäktiga fiender, visade samma mod, offervillighet och fosterlandskärlek som Karl XII:s svenskar. De hade nog sina fel, men att beskylla dem för feghet har endast en dristat göra. Om djärfhet vittnar visserligen hans påstående, men om denna djärfhet kan anses för berömvärd är osäkert. Ty den, som vågar påstå något sådant, han visar, att han ej har aktning för fakta, han röjer en total brist på sanningskärlek, eller ock har han ej mera »Virkelighedssands» än Peer Gynt.

På denna tid, då Sverige var så förblödt, utmattadt och utarmadt samt omgifvet af talrika fiender, bröt sig Peder Wessel en lysande bana. Hans mod var så utomordentligt och hans talenter voro så stora, att han nog under alla omständigheter skulle ha vetat att göra sig ett fräjdadt namn, men ofvannämnda förhållanden voro gynsammare för hans framgång, än de skulle ha varit t. ex. år 1700. Men som sagdt, han skulle under alla förhållanden alltid ha kommit att göra sig gällande. I Sverige har man alltid aktat och beundrat honom. Han var i »tapperhet och djärfhet Karl XII:s like», säger en af våra förnämsta historieskrifvare i sin lärobok öfver Skandinaviens historia, som allmänt begagnas i våra skolor. Ingen svensk kan gifva ett större beröm, än hvad som ligger i dessa ord, och icke heller skulle jag tro någon af en annan nationalitet. Karl XII:s och Tordenskjolds tapperhet och djärfhet voro likartade både till graden och arten.

Därför voro bägge som krigare outtröttliga, striden tedde sig för dem som en lek, farorna som en njutning. Då man vet detta, känner man sig frestad att beklaga, att Tordenskjold ej var Karl XII:s man. De skulle ha förstått hvarandra väl. Kanske hade då Tordenskjold blifvit *»det Baltiska hafvets amiral»*. Att nu kalla honom så vittnar om grof okunnighet. Men för öfrigt var det föga likhet mellan Karl XII och Tordenskjold. Ty utom det att Karl XII är en världshistorisk personlighet, var han en stoiker, Tordenskjold däremot en epikuré. Denne Throndhjems son synes i de flesta afseenden ha motsvarat prof. J. E. Sars' skildring af det gammal-norska konunga- och hjälteidealet. Ty »han var — smuk och sterk, han satte pris på at glimre og glimrede også vid sine idrætter og det personlige mod, han lagde for dagen under slagene; han var — — — drykkjumaðr mikill, kvennamaðr mikill, livsglad og lystig, rundhåndet og nedladende.»

Äfven deras begåfning var högst olika. Det mest utmärkande i Karl XII:s intelligens var hans stränga matematiska förstånd och ett ovanligt, om ock ensidigt skarpsinne. Häri har man att söka en af hufvudorsakerna till, att han både var den oföränderligaste bland människor, och att han under sina sista regeringsår mer och mer blef revolutionär.

Tordenskjold åter var ett ögonblickets, en inspirationens man samt rik på fintlighet och slughet. I sistnämnda hänseenden påminner han i hög grad om de gamla vikingarne. Men ehuru han så ofta och så väl förstod att lura eller öfverlista sina fiender, visade han dock i det enskilda umgänget en ovanlig lättrogenhet och brist på människokännedom. Dessa brister skulle vålla hans förtidiga död.

Tordenskjold är en af Danmark-Norges störste sjöhjältar, men visst icke en af dess störste amiraler. Det är ett stort afstånd mellan honom och Niels Juel. Denne var i verkligheten »det Baltiska hafvets amiral»; utom honom ha endast två skandinaver varit detta, nämligen Måns Svensson Some — icke Peder Skram[1] — och Klas Kristersson Horn.

Tordenskjolds tjänster som amiral kunna icke ens sättas vid sidan af hans samtidas, Gyldenlöves, Sehestedts och Gabels.

[1] Se Zettersten, Svenska Flottans historia, s. 404—6 och Granlund, Gustaf I:s registratur, X, XI. Peder Skram var ej öfverbefälhafvare öfver svenska flottan, endast en kort tid sidoordnad med Some. — Jag torde en annan gång återkomma till denna fråga.

Men det oaktadt är han långt mera känd och berömd i alla Nordanlanden än desse. Grunden härtill är densamma som har gjort Karl XII mer berömd och populär än Gustaf II Adolf. Tordenskjold är framför allt hjälten och det är en sådan, som de nordiska folken älska. Men utom sina hjälteegenskaper hade han äfven några andra, som intaga, blända och slå oss med häpnad och beundran. Tordenskjold hade ej blott flera af naturmänniskans svagheter och fel, utan äfven hennes hela friskhet, omedelbarhet, styrka och genialitet. Det är härigenom han måste slå an människors fantasi och förefalla så märkvärdig och underbar. Hans förmåga af inspiration och intuition är understundom förvånande, t. ex. i slaget vid Kolberger heide, vid Marstrands eröfring och vid hans tredje och sista anfall på Göteborg. Genom denna egenskap liksom genom sitt mod och sitt skaplynne samt sitt sätt att kommendera påminner han om en af Sveriges yppersta sjöhjältar, Johan Puke.

I intet af de bref jag sett af Tordenskjold talar han med ringaktning än mindre med förakt om svenskarne; snarare framträder motsatsen. Sin aktning och beundran för tappra motståndare döljer han icke. Att döma af det sätt, hvarpå han omtalar »kommendör Gathenhielm», synes han ha förstått att uppskatta denna märkvärdiga korsars häpnadsväckande djärfhet, skicklighet och förslagenhet. Kanske igenkände han i den halländske kaparen en besläktad natur. Måhända hade också »Lasse i gatan» blifvit Sveriges Tordenskjold, om han vid 16 års ålder hade lyckats få Karl XII till sin gynnare, liksom Tordenskjold fick Fredrik IV.

Tordenskjold hade ej heller skäl att förakta sina fiender. Han hade visserligen tillfogat dem många och svåra förluster, men de hade i sin tur flere gånger gifvit honom »mycket stryk». Många gånger voro hans fartyg i den största fara, och hans lif hängde mer än en gång »på en spindelväfstråd». Aldrig har han yttrat om någon svensk fiende: »nu stryker han flagg den fege hunden». Skulle någon ha sagt honom, att han endast besegrat *fega hundar*, torde han ha gifvit samma svar, som Runebergs von Törne, när man försökte klandra finnarne: »Herre, håll er trut». Tordenskjold var en utmärkt kännare af realistiskt språk. Liksom féernas älskling i sagan icke kunde öppna munnen, utan att det droppade diamanter och pärlor från hennes läppar, kunde ej den berömde sjöhjälten, när han kom-

menderade eller var vred, öppna munnen, utan att det från hans läppar forssade eder, svordomar och kraftuttryck af flerehanda slag. Kunde han stå upp ur sin graf, skulle han nog på *sitt* realistiska manér ha gifvit sina belackare en minnesvärd lektion. Säkert hade han ock haft en dräpande replik till reds mot en annan af sina landsmäns omdöme, »att man aldrig sett en sådan slagskämpe som Tordenskjold». Tordenskjolds liksom så många andra hjältars minne utgör, ännu åtminstone, en lefvande vederläggning af den dogm, som världens »störste väderhane» nyligen ville göra gällande i ett af sina s. k. fredsföredrag. »De fosterländska minnena» äro inga »döda dogmer». De skola lefva längre än många »den moderne ånds ideer».

2.

I Trondhjem bodde i slutet af 1600-talet en rådman vid namn Wessel. Hans släkt härstammade från Holland, men hade länge varit bosatt i Norge, först i Bergen, sedan äfven i Trondhjem.

Rådmannen hade 12 söner och 6 döttrar. Af de förre blef en schoutbynacht — kontre-amiral — och adlad, men denne bibehöll sitt fädernenamn. Den tionde sonen i ordningen var Peder, som gjort sig så fräjdad under namnet Tordenskjold [1]. Han föddes i Trondhjem d. 28 oktober 1690. Men under sin uppväxt gjorde han sina föräldrar föga eller alls ingen glädje. Han var nämligen en så ovanligt stor vildbasare, att han i Trondhjem under sin barndom vardt nästan lika ryktbar för sina puts, upptåg och pojkstreck som han sedermera i mannaåren öfver hela Norden blef berömd för sina hjältebragder. Fadern, som hade velat att han skulle gå läsvägen, såg snart med smärta, huru alla hans förhoppningar i detta afseende gäckades. Öfverallt i den goda staden Trondhjem klagade man öfver hans söner, men allramest öfver Peder. Emedan sonen icke ville bättra sig, satte fadern honom i lära hos en skräddaremästare, för att den ostyrige

[1] Till grund för min framställning af Tordenskjold ligger C. P. Rothes bekanta lefvernesbeskrifning, samt Danske Samlinger, anden række I: Bidrag till den nordiske Krigs Historie. Herr professor L. Daae hade den godheten att göra mig uppmärksam på dessa arbeten. Dessutom har jag rådfrågat Paul Ankers under utgifning varande biografi öfver Tordenskjold, då jag ansett mig kunna begagna detta föga kritiska arbete. För vissa detaljer har jag rådfrågat G. Garde, Den dansk-norske Sömagts Historie 1710—1814 samt C. G. Tornqvist, Svenska Flottans Sjötåg.

gossen under dennes stränga välde skulle lära sig lyda och arbeta. Men snart lämnade Peder utan sin faders tillstånd skräddaremästaren. Rådmannen tänkte till en början återskicka honom, men då Peder lofvade bot och bättring, fick han stanna hemma. Det dröjde likväl ej länge, förrän sonen gaf anledning till nya klagomål. Fadern satte honom därför åter i lära, men nu hos en barberare. Hos denne stannade han dock endast en kort tid eller till 1704.

Detta år besökte Fredrik IV Norge och kom äfven upp till Trondhjem. Men när konungen lemnade staden, beredde Peder sig tillfälle att följa med den kungliga sviten till Danmark. Detta gjorde han likväl utan sina föräldrars vetskap. Vid ankomsten till Köpenhamn såg det dock ganska mörkt ut för den unge våghalsen, ty han var utan både penningar och vänner. Men han lyckades få tjänst hos konungens confessionarius d:r Peder Jespersen, som äfven var norrman och dessutom kände hans fader.

Peder Wessels håg stod dock till sjön. Den 28 mars 1706 inlämnade han till konungen en ansökan om att blifva antagen till kadett och att jämte »de andre blifva exercerad på Holmen». Hans ansökan bifölls så tillvida, att han blef antagen som lärling vid navigationen, hufvudsakligen på Jespersens rekommendation.

Som lärling gjorde han nu resor till Guinea samt Vest- och Ostindien. På dessa turer lärde han sig de första grunderna i sjömansyrket, hvari han sedan blef en sådan mästare. En af hans förmän sade, att han nog en dag skulle blifva »en stolt sjöman». Under resan till Ostindien blef han 1709 inskrifven som kunglig sjökadett, således s. å. som Danmark förklarat Sverige krig. Då hans skepp 1710 på återväg hem inlopp i Bergens hamn, lämnade Peder detsamma för att skaffa sig tillfälle att få deltaga i kriget. Han begaf sig för den skull till Kristiania till baron Löwendal, som då var kommenderande general i Norge. På denne gjorde Wessel ett så godt intryck, att Löwendal för framtiden blef hans vän och gynnare, hvilket i hög grad bidrog till hans fortkomst. Af Löwendal fick han befälet öfver ett litet tvåmastadt fartyg vid namn Ormen, som förde 4 kanoner. Med detta kryssade han utanför svenska kusten och gjorde sig redan nu känd för påpasslighet, vaksamhet och duglighet. 1711 förflyttades han dock till fregatten Postiljonen, som hade sin station i Glückstad under kaptenlöjtnant Rostgaard.

Wessel skulle under honom göra löjtnants tjänst, men sämjan dem emellan tyckes ej varit den bästa. Peder Wessel ville icke gärna stå under någons befäl. Bristen på subordination var ett fel, som följde honom genom lifvet.

Emellertid utverkade Wessels gynnare, att han s. å. blef utnämnd till sekondlöjtnant. Samtidigt återfick han sitt befäl öfver »Ormen». Men följande år gaf baron Löwendal honom befälet öfver en fregatt »Löwendals galej», som han låtit bygga. Med denne, som förde 18 kanoner, vann Peder Wessel sina första lagrar.

Sedan han en tid kryssat mellan Norge, Sverige och Danmark, fick han order att förena sig med danska örlogsflottan, som under general-amiralen grefve Gyldenlöve, i slutet af sept. 1712, gick ut mot den svenska örlogsflottan, som fördes af den gamle, men outtröttlige general-amiralen Hans Wachtmeister. Peder Wessel gjorde sig äfven här snart känd som en djärf och skicklig kunskapare. Vid ett tillfälle hade han i mörkret vågat sig så långt in på svenska flottan, då den låg mellan Wittmond och Dornbusch, att han höll på att blifva angripen af 6 svenska skepp från olika håll, men han lyckades i tid rädda sig.

Vindens omkastning till sydvest den 29 september gaf den danske amiralen tillfälle att komma emellan svenska örlogsflottan och de vid norra Rügen vid Wittau liggande svenska transportfartygen, som voro lastade med förnödenheter för Stenbocks armé. Gyldenlöve skickade då 4 fregatter och flere småfartyg att förstöra de svenska transportfartygen, hvilket ock till stor del lyckades, ty 15 togos och 42 uppbrändes[1]. Löwendals galej kom dock ej att deltaga i detta förödelsens verk, ty i stället för att hålla ned mot transportskeppen angrep dess unge hetsige chef ett par f. d. spaniefarare, som nu voro bevärade örlogsskepp. Efter en ursinnig strid ville Wessel äntra det ena skeppet, men hindrades af en svensk fregatt, som kom de sina till hjälp. Fregattens försök att få Wessel att gifva sig misslyckades, men Löwendals galej fick sin fockmast genomskjuten, så att den måste kapas, dessutom voro dess segel, tackel och tåg illa tilltygade. Då Wessel till Gyldenlöve muntligt afgaf rapport om sin aktion, visade denne sig nöjd med hans uppförande och lofvade att rekommendera honom hos konungen. Han höll också ord, ty den 14 oktober 1712 blef Peder Wessel be-

[1] Se dock vidare härom: Några Bidrag till Sveriges krigshistoria åren 1711, 1712 och 1713 af Oscar Fredrik, II, s. 123.

fordrad till kaptenlöjtnant, hvarvid han förbigick 27 premierlöjtnanter och 24 sekondlöjtnanter[1]. Men detta skulle ej blifva den enda tjänst Gyldenlöve skulle göra honom.

Följande år kryssade Wessel mellan Norge och Danmark, eller ock konvojerade han handelsfartyg dels till Bergen, dels till Holland. Han uppbringade ock flere svenska fartyg och gjorde ett par djärfva påhälsningar i trakten af Göteborg. Guvernören därstädes hade utlofvat en stor belöning åt den, som kunde taga Wessel och hans skepp. Detta fick Wessel veta. Han infann sig därför, den 12 augusti 1713, vid Vinga. Härifrån sände han guvernören ett bref, hvari han för det första besvärade sig öfver svenskarnes plundringar på de norska kusterna, för det andra bad han att få underrätta guvernören om sin närvaro vid Vinga. I fall guvernören hade lust att se honom, kunde han försöka afhemta honom med en af de svenska fregatterna. Till sist utmanade han hvar och en af de svenska skeppskaptenerna, änskönt hans »force icke är så stor som deras».

Guvernören vardt mycket förtörnad öfver denna skrifvelse. Han hade dock allaredan i förväg utsändt två örlogsskepp, som skulle söka få fatt på Wessel och göra honom oskadlig.

Dagen därpå, då Wessel var nära Skagen, varseblef han två örlogsskepp, som under dansk flagg kommo seglande rakt på honom. Wessel, som annars så väl förstod sig på att lura sina fiender, vardt nu själf lurad. Han brassade sina segel för att invänta dem. Då de kommo närmare, frågar han det ena skeppet, hvarifrån det kom, hvarpå han fick till svar: »Köpenhamn». Då Wessel därpå sporde om skeppets namn, svarade man: »Nya Elfsborg», och i detsamma strök skeppet, som förde 44 kanoner, den danska flaggan och hissade den svenska samt gaf Wessels fregatt två skott i aktern. Wessels folk förlorade modet, men icke dess chef. Han ville till och med angripa det ena svenska skeppet, men hans manskap vägrade tvänne gånger och ville icke ens skjuta, utan hotade att gifva sig, om han ej lät hålla undan för fienden. Wessel såg sig nu tvungen att göra detta, hvarefter det blef en lång kanonad mellan honom och hans fiender, hvarunder hans skepp led stor skada. Men sedan han kommit utom skotthåll, vänder han för att komma upp i lovart, hvarefter han beslöt sig för det oerhörda vågspelet att bemäktiga sig ett kofferdifartyg, som följde de svenska krigsfartygen. Men när

[1] Anker, Tordenskjold, s. 34.

detta märkte faran, sökte det skydd bakom örlogsskeppen. Af sin häftighet och stridslystnad lät dock Wessel förleda sig att följa efter. Han kom därför så nära det andra skeppet Kalmar om 50 kanoner, att han af det fick tre lag. Han måste nu, mycket illa tilltygad, retirera. Hans märssegel var skadadt, hans fockmast hade gått öfver bord. Hade de svenska skeppskaptenerna förstått sin sak bättre, hade Wessels skepp ovilkorligen blifvit skjutet i sank. Men det var Wessels lycka, att han aldrig mötte någon svensk, som i sjömannaduglighet var hans like.

Tidigt på våren 1714 gjorde Wessel med några matroser en landstigning vid Torrekov i Skåne för att kunskapa. Han och hans folk hade dock ej gått många hundra steg, förrän en trupp dragoner sprängde fram. Matroserna flydde genast till båten och lemnade sin kapten i sticket. Tre dragoner afskuro honom vägen, uppmanade honom att gifva sig och att åt dem öfverlemna sin värja. Wessel såg sig tvungen att härpå svara »*ja*». Men då den mellersta dragonen nu lättroget gick fram och räckte ut sin hand för att mottaga hans värja, gaf Wessel honom i stället ett hugg öfver armen under utropet: »ännu icke». Därpå störtade han sig mellan de förbluffade dragonerna ned mot stranden och sedan i hafvet samt uppnådde simmande de sina[1].

Med ett svenskt fartyg om 28 kanoner, som hade engelsk besättning och en engelsman vid namn Bactman till chef, stötte Wessel ihop utanför Lindesnæs, den $\frac{16}{26}$ juli 1714. Under två dagar sammandrabbade de tre gånger. När Wessel fått veta att han ej hade kvar mera än fyra skott krut per kanon, begärde han att få låna hvad han behöfde af sin motståndare. Bactman svarade, att han icke kunde undvara något. Därpå drack han Wessel till, skålen beledsagades af ett sjufaldigt hurra. Wessel besvarade skålen, men lät den åtföljas endast af tre hurrarop, hvarpå de bägge motståndarne illa tilltygade åtskildes. Löwendals galej hade 16 skott i skrofvet. För denna strid och detta skålande blef Wessel ställd för krigsrätt. Wessel försvarade sig dock med både fyndighet och humoristisk kvickhet, så att krigsrätten ej fällde någon dom, utan genom Gyldenlöves tillskyndan lät saken hänskjutas till konungen, som i stället för att straffa belönade sin gullgosse genom att göra honom till kapten. Peder Wessel var då 24 år.

---

[1] Paul Anker, som så ofta klandrar svenskarne för deras list och svek, har förmildrat denna historia för mycket till sin hjältes fördel. Jfr Rothe, I, s. 149.

Året 1715 är ett vigtigt år i Peder Wessels lif. I april utgick från Köpenhamn schoutbynachten von Gabel med 7 linieskepp och 4 fregatter, som tillsammans förde 518 kanoner, samt några små fartyg. Wessels fregatt tillhörde denna eskader. I närheten af Femern på ungefär samma ställe, där Niels Juel 40 år förut besegrade och tog en svensk eskader under Sjöblad, sammandrabbade d. $\frac{13}{24}$ april åter svenskar och danskar. Gabel hade med sig alla sina skepp utom en fregatt om 20 kanoner. Svenska eskadern, som kommenderades af schoutbynachten, grefve C. A. Wachtmeister, bestod af 4 linieskepp och 2 fregatter med tillsammans 313 kanoner. Klockan 4 e. m. började striden. »Kjækt værgede de Svenske sig mod Overmagten»[1]. Sedan de kl. 7 förgäfves sökt bryta sig igenom den danska linien, styrde de mot holsteinska kusten. Mörkret skilde de stridande åt. Gabel styrde mot norr för att afskära svenskarne återtåget genom Stora Bält och ankrade för den skull mellan Langeland och Femern. De danska fregatterna observerade dock noga svenskarne. Wachtmeister sökte visserligen dagen därpå uppnå Stora Bält, men hans skepp voro för illa medfarna för att detta kunde lyckas. Som han dessutom saknade krut, satte han sina skepp på grund vid Bulk utanför Kielerfjorden. En välseglande svensk fregatt, Hvita Örn, lyckades visserligen arbeta sig fram mot Stora Bält, men tvangs af Peder Wessels fregatt och en annan att återvända till de andra svenska fartygen. Det var ock Wessels signaler, som vägledde Gabel, så att han visste, hvart han skulle segla för att åter träffa på svenska eskadern, som nu blef hans byte. Löwendals galej var dock det första danska fartyg, som den 25 april hann fram till svenskarne, hvilka då hissade hvit flagg. Men när Wessel såg, att fienden höll på att förstöra sina fartyg, hotade han i Gabels namn Wachtmeister med, att, om han ej upphörde med ödeläggelsen, skulle han och hans folk ej ha att vänta någon pardon. Wachtmeister kastade då sin värja öfver bord och gaf sig åt Wessel, som förde sin fånge till Gabel. När Wachtmeister passerade Löwendals galej saluterade fregatten honom med 7 skott. Af den danske amiralen vardt han mycket väl emottagen. Då Gabel sporde sin fänge, hvar han hade sin värja, svarade Wachtmeister: »en fånge bär ingen värja». »Med de höfligaste åtbörder presenterade» då den ridderlige Gabel sin värja, hvilken Wachtmeister rörd mottog.

[1] Garde, Den dansk-norske Sömagts Historie, s. 48.

Ett svenskt fartyg var i grund förstördt, men de andra hade räddats för segrarnes räkning, hufvudsakligen genom Peder Wessels vaksamhet och påpasslighet. Han fick till belöning kommandot på den ofvannämnda fregatten Hvita Örn om 30 kanoner.

I juli månad skulle amiral Klas Sparre med örlogsflottan skydda en transport till Stralsund, hvilket också lyckades honom. I det sjöslag, som senare på året eller den 29 juli utkämpades mellan svenska flottan under honom och den endast föga starkare danska under amiral Raben, deltog Wessel med sin fregatt. Han intog till och med för en stund linieskeppet Svanens plats i *corps de bataille*. Slaget blef oafgjordt. Danskarne förlorade något mera folk än svenskarne, däremot hade desses skepp lidit mera än fiendens. Bland de mest skadade var linieskeppet Ösel om 54 kanoner, hvilket kommenderades af kapten Aron Sjöstierna. Andra natten efter slaget vardt detta skepp, som hade blifvit skildt från svenska flottan, angripet af Wessel. Hade hans folks djärfhet varit lika stor som hans egen, hade Wessel kanske lyckats taga detta skepp. Men som manskapet vägrade att äntra i mörkret, måste han nöja sig med att gifva det flyende skeppet flere lag långskepps. Om han, som det säges, kallat Sjöstierna för Bengelstierna eller mot honom användt andra skällsord, emedan denne ej ville stanna och slåss, vittnar detta om en stor råhet, som icke kan ursäktas af hans ungdom eller af hans harm att ej kunna taga detta illa tilltygade skepp, hvars chef endast uppfyllde sin pligt, då han hvarken ville gifva sig eller fortsätta striden.

Wessels otidiga stridslystnad och för både skepp och manskap farliga mod vållade, att amiral Raben uttryckligen befallde honom att ej inlåta sig i strid med en öfverlägsen fiende. Trots denna order inlät han sig likväl kort efter under Rügen i en strid med linieskeppet Riga om 54 och fregatten Phoenix om 34 kanoner, hvarvid Hvita Örn förlorade stormasten och stängerna och kom som en »vingeskudt Fugl» till amiral Sehestedts flotta vid Rügen. Den store amiralen berömde honom dock mycket för denna strid. Till konungen skref Sehestedt: Om än fienderna voro Wessel för starka i kanonantalet, har han dock varit dem för stark i »sömandskabet». Wessel hade dock endast Gyldenlöves och Sehestedts beskydd att tacka för, att ej manskapets klagomål öfver det sätt, hvarpå han blottställde detsamma, haft till följd en krigsrätt. Han hade ådragit sig många och mäktiga fiender både

genom sin lycka och sitt öfvermod. Man brukade också säga, att hans lycka var större än hans förstånd. Men hos sin konung stod han fortfarande i stor gunst, ehuru han den 4 oktober uppvaktade honom med ett märkligt bref. I detta säger han, att de 9 aktioner han sedan 1712 haft med öfverlägsna fiender, icke skett »af dumdristighet eller utan fundament och reson». Han menar också, att konungen icke nog belönat hans tjänster, då Wachtmeisters eskader togs; han uppräknar dem därför. »Hade han endast tjänat sin Gud som sin konung, ville han skatta sig lycklig»[1]. Och man kan se mellan raderna, att han önskar blifva adlad. Detta blef han ock i februari 1716; konungen gaf honom då namnet Tordenskjold.

3.

1716 i slutet af vintern inbröt Karl XII med 7,000 man i Norge. Hans afsigt var att genom sitt oförmodade anfall försöka eröfra Akershus. Konungen framträngde ock till Kristiania. Företaget misslyckades dock. Den dansk-norska hären gjorde tappert motstånd, och det norska folket »visade en fosterlänsk hänförelse, som icke skydde några offer för fosterlandets försvar». Dock torde dessa omständigheter icke ha kunnat rädda Akershus, om ej åtskilliga andra för svenskarne ogynsamma händelser därjämte inträffat. Först och främst lät general Ascheberg narra sig att göra ett brådstörtadt återtåg från de honom anvisade positionerna utanför Fredrikstad och Fredrikshald. Härigenom förlorade den vid Kristiania stående hären sina förbindelser med Sverige. Vidare kunde örlogsflottan i Karlskrona, af brist på penningar, ej efter konungens befallning utlöpa så tidigt, att den kunde kvarhålla danska flottan i Östersjön. Först den 20 april var hon i stånd att utlöpa. Härigenom hade segraren vid Kolbergerheide, vice amiralen von Gabel, ohindradt kunnat öfverföra stora förstärkningar till Norge, dit han anlände med sin flotta den $\frac{25 \text{ mars}}{5 \text{ april}}$. För att svenska eskadern från Göteborg ej skulle kunna föra förråder och belägringsartilleri till den svenska vid Kristiania, beslöt Gabel att med sin flotta stanna kvar i de norska farvattnen, ehuru man i Köpenhamn ville, att han skulle åter-

[1] Danske Samlinger, s. 243.

vända. Det var ock hufvudsakligen genom Gabels tillskyndan den svenska styrkan vid Moss tvangs att sträcka gevär. Förlusten af denna viktiga ort samt Gabels och de andra fiendtliga befälhafvarnes plan att från skilda håll angripa och krossa svenska hären, innan förstärkningar hunne anlända, nödgade Karl XII till återtåg, hvilket han både skickligt och lyckligt verkställde. I början af maj förenade han sig vid Svinesund med den från Sverige kommande generalmajor Delvig, som genom en skicklig manöver den $\frac{26 \text{ april}}{7 \text{ maj}}$ tvungit de vid Tistedalselfven stående norska trupperna att draga sig tillbaka till Fredrikshall. Delvig slog ock en brygga öfver Svinesund, så att han kunde omedelbart draga till sig de på andra sidan stående svenska trupperna.

Ungefär samtidigt hade den göteborgska eskadern framträngt till Dynekil, en vik mellan Strömstad och Svinesund. Befälet öfver densamma fördes af schoutbynachten Olof Strömstierna, nu omkring 60 år gammal. Han tillhörde den på Vestkusten ansedda familjen Knape och var slägt med Gathenhielmarne. Redan 1672 hade han börjat gå till sjös och under långväga resor förvärfvat sig stor erfarenhet och duglighet i sjömansyrket samt, såsom det tyckes, äfven goda teoretiska insikter. Efter att en tid ha varit löjtnant vid holländska marinen, återkom han 1697 hem och gjorde sedan med eget fartyg sjöresor på vestra Europa och Östersjön. 1698 blef han jämte flere andra sjöfarande i sin hemort uppmanad att, om så behöfdes, träda i kronans tjänst. Knape svarade då å sina egna och de andras vägnar »att det var vår underdånigste plikt och skyldighet att tjäna vår nådigste konung både med lif och blod.» Han blef då »förman för dem andra». Den 14 mars 1700 blef han utnämnd till kapten vid amiralitetet i Karlskrona, samt utmärkte sig för den drift, hvarmed han skaffade sjövandt manskap både till flottan i Karlskrona och eskadern i Göteborg. Han vardt därför på amiral Sjöblads begäran förflyttad till Göteborgska eskadern. 1701 var han med på expeditionen till Arkangel såsom chef på fregatten Marstrand. 1704 vardt han chef för enrolleringskompaniet i Bohuslän, som då var 412 man. Men genom hans drift ökades det, så att det vid danska krigets utbrott bestod af 760 man. 1709—1713 försvarade han med de i Göteborg »befintlige galejor, skärbåtar och de mindre fartygen» bohuslänska skärgården.

Sedan han allt ifrån 1709 gjort flaggmanstjänst fick han 1714 d. 11 mars fullmakt att vara schoutbynacht vid göteborg-

ska eskadern. Han hade vid flere tillfällen konvojerat handelsfartyg och tagit priser till betydliga belopp. 1715 vardt han adlad under namnet Strömstierna.[1]

Redan i mars 1716[2] hade konungen befalt Strömstierna att vid första öppet vatten gå till sjös och kryssa mellan Fladstrand—Fredrikshavn och »norska näset» för att dels hindra förbindelsen mellan Danmark och Norge, dels skydda de transportfartyg, som med belägringsartilleri och förråder skulle afgå till Strömstad, där de skulle få vidare order. Meningen var, att de från denna stad skulle gå till Kristiania. Detta sistnämnda hindrades genom Gabels beslut att stanna kvar i de norska farvattnen. Han ville nämligen ej att Norge skulle prisgifvas åt svenskarne både till lands och sjös. Strömstierna kunde aldrig fullgöra konungens order att kryssa mellan Jutland och Norge. Däremot sökte han uppfylla orderna om belägringsartilleriet och förråden. Han lyckades nämligen att under smärre strider med skottpråmen Stenbocken, 5 större galerer och 6 små galerer[3] eller brigantiner framtränga till närheten af Svinesund. Af farhåga att fienden skulle skicka in i skärgården stora fartyg, för att förstöra de små svenska, rådde hans förmän Strömstierna att icke gå till Strömstad. Men han svarade, att han under alla förhållanden skulle söka efterkomma H. K. M:ts order, »så vidt görligt vore, och agera som en sjöman egnar och anstår.»

Ehuru Gabel ej kunde använda sina större skepp, angrep han dock den 15 april Strömstierna i Styrsund, men utan framgång. Tordenskjold hade vid detta tillfälle visat sin »sedvanlige bravour». En dansk flottafdelning höll dock fortfarande en tid svenskarne inneslutna. Och den 20, 21 och 23 april skärmytslade Tordenskjold med dem.

Ändtligen lyckades Strömstierna komma ut och fortsätta sin färd till Dynekil, dit han ankom en af de första dagarne af maj (g. st.) I hamnen därstädes samlades nu efter hand transport-

---

[1] Biographica: Knapes bref af Göteborg 1716. Genom löjtnant Otto Bergströms välvilja har jag blifvit gjord uppmärksam på detta bref. — Adelsdiplomet är dateradt Ystad $^{29}/_{12}$ 1715 (conc. i Riksark.). För att undvika onödig upprepning må nämnas att, då intet annat ställe angifves för åberopade handlingar, finnas de i Riksarkivet.

[2] Riksreg. $^{8}/_{3}$. Se vidare öfverläggn. mellan Patkull, Lewenhaupt, D. Wilster och Knape 1716 $^{19}/_{3}$, amiralitetets i Göteborg skrifvelser.

[3] Lagermark s. 57: Gabels rapport till Fredrik IV d. 13 april.

fartyg lastade med belägringskanoner, ammunition och proviant. Med sina stora skepp kunde ej Gabel hindra detta, enär de svenska fartygen höllo sig inom skärgården. Han begärde därför stora skärgårdsfartyg af sin regering. Tordenskjold säger, att Gabel »for rom tid haver forlanget mig til den expedition mod den svenske flottilie og proviantskibe.»[1]

För att föra upp till Norge de begärda skärgårdsfartygen och för att på samma gång konvojera transportfartyg nedsände Gabel Tordenskjold till Danmark. Men medan den sistnämnde här låg och väntade på transporter, kom underrättelse från Gabel, att en ny flottilj utgått från Göteborg, som styrde upp mot Norge, dock hållande sig så nära kusten som möjligt. Tordenskjold fick då befallning att ej vänta längre på transportfartygen utan att genast med 2 fregatter, 2 stora pråmar och 3 galerer segla upp till Norge. När han hunnit till Koster eller Dynekil skulle han underrätta Gabel om sin ankomst och afvakta hans order.

Om aftonen den $\frac{26 \text{ juni}}{7 \text{ juli}}$ anlände Tordenskjold till Koster, han var då svenskarne 2 mil nära. Där fick han nämligen veta, att den svenska flottiljen den $\frac{24 \text{ juni}}{5 \text{ juli}}$ inseglat i Dynekil. Emedan vinden var gynnande för ett anfall, beslöt Tordenskjold att segla in i nyssnämnda vik, utan att afvakta amiralens order. Kanske hade han dock icke gjort detta, om han ej haft rapport om, att »Strömstierna ville i dag gastere på sin flottillie». Tordenskjold frågade Grip, om det ej vore som sig borde att gå in i Dynekil »for at være hans giæst ubuden.[2]

Den svenska eskadern bestod af följande armerade fartyg:[3]

Skottpråm:	Kanoner:	Chef:	Besättning:	Åror:
Stenbocken	*10 st. 18-℔, 4 st. 12-℔,* 10 st. 3-℔	Kommend. Nils Schruf	150	—
Galerer:				
Wrede	*2 st. 36-℔, 14 st. 12-℔,* 3 st. 4-℔, 2 st. 3-℔	Schoutbyn. O. Strömstierna	170	38
Proserpina	*1 st. 36-℔, 1 st. 8-℔,* *2 st. 6-℔,* 2 st. 4-℔	Kapt. Chr. Gathenhielm	140	28
Ulysses	*1 st. 18-℔,* 4 st. 3-℔	» L. Budeman	140	36
		Transport	600	102

[1] Tordenskjold till Fredrik IV d. 10 juni. Lagermark, s. 73 not 2.
[2] Rothe, II s. 63, Grips bref.
[3] Denna lista är uppgjord efter den, som Tordenskjold själf afgifvit. Dansk. Saml. II 1, s. 251. Hon skiljer sig från den hos Rothe, II s. 71—73, Garde, s. 69—71 och Tornqvist, s. 84.

Galerer:	Kanoner:	Chef:	Besättning:	Åror:
		Transport	600	102
Lucretia	*2 st. 12-*℔, 10 st. 2-℔ nickor	Kapt. Wessling	130	26
Halfgalerer:				
Achilles	*1 st. 6-*℔, 4 st. 2-℔ nickor	Löjtn. Holst	30	26
Pollux	4 st. 2-℔ nickor	» Eneberg	24	20
Hector	*1 st. 6-*℔, 4 st. 2-℔ nickor	» Gavenfelt	30	26
Castor	4 st. 2-℔ nickor	» J. Jörgensson	24	20
Gallioten:				
Sköldpaddan...	*6 st. 6-*℔, 4 st. 2-℔ nickor	» J. Albye	14	—
Dubbelslupar:				
Björnen	4 st. 2-℔ nickor	» Cöster	16	14
Svarta Marie...	4 st. 2-℔ nickor	» Uddström	16	14
En Strömbåt...	*1 st. 12-*℔			
13 st.	*46 gröfre* kanoner 59 smärre kanoner och nickor.		884	248

Svenska flottiljen bestod således inalles af 13 bevärade fartyg hvilkas gröfre kanoner bestodo af 3 st. 36 ℔, 11 st. 18 ℔, 21 st. 12 ℔, 1 st. 8 ℔, 10 st. 6 ℔:ingar. Med detta kanonantal samverkade ett batteri af 6 st. 12 ℔ kanoner på en holme; öfver dessa förde löjtnant Belfrage befälet. I händelse af strid hade svenskarne således till sitt förfogande 52 gröfre kanoner. De 59 smärre kanonerna, som voro 4 ℔, 3 ℔ och 2 ℔ stycken, kunde visserligen vara till gagn mot slupar, med hvilka fienden sökte äntra, men icke mot de stora danska skeppen eller ens galererna; de spelade också nästan ingen rol i striden. Sjötrupperna utgjorde 884 man, dessutom var det sachsiska regementet närvarande, dock ej i sin helhet utan endast något öfver 400 man.[1]

Danska eskadern bestod af följande fartyg:

Fregatter:	Kanoner:	Chef:
Hvita Örn	30	Kapt. Tordenskjold
Vindhunden	16	Prem.-Löjtn. Grip
Skottpråm:		
Hjelperen	46	Kapt.-Löjtn. Lemvig
Arken Noæ	24	Kapt. H. C. de L'Etang
Galerer:		
Prins Christian..		Prem.-Löjtn. M. C. L. J. Tönder

[1] Lagermark, s. 96 uppgifver sachsiska regementets hela styrka till 626 man; s. 72 not 1 håller han för sannolikt att af dessa stodo 200 man vid Svinesund.

Galerer:	Chef:
Lovise	Löjtn. C. Tönder
Charlotte Amalia	» N. Dahl[1]

Således 4 skepp med 116 gröfre kanoner, och som de danska galererna brukade föra 1 till 4 svåra kanoner utom »småt skyts till sideværn» skulle hela eskadern haft 119 till 128 kanoner. Dessa voro i allmänhet ock till största delen af lika eller gröfre kaliber än de svenska kanonernas.[2]

Tordenskjold hade således genom sina större fartyg och flere kanoner en fruktansvärd öfverlägsenhet öfver Strömstierna. Skulle det komma till drabbning dem emellan, måste den senares 13 duka under för Tordenskjolds 7 fartyg, såvida ej positionen vore utomordentligt förmånlig för svenskarne. Det skulle den nog också ha varit i Dynekil, om flera och starkare batterier funnits uppkastade därstädes. Vådligt skulle anfallet äfven nu ha varit, om infanteri varit förlagdt längs stränderna af den en half mil långa viken, hvilkens bredd aldrig är större »end 160 till 180 skridt». Men nu var infanteri endast förlagdt vid den inre hamnen, och icke ens detta var synnerligen talrikt, ty det utgjorde ju ej mer än 400—600 man.

Enligt Tordenskjolds utsago skall Karl XII den $\frac{22 \text{ juni}}{3 \text{ juli}}$ varit i Dynekil. Strömstierna och de andra officerarne skola då ha försäkrat honom, att ingen vore capabel att komma till dem, där de nu lågo.[3]

Har Strömstierna värkligen sagt detta, då är det också förklarligt, hvarför ej stränderna vid inloppet varit besatta af infanteri. Vare härmed huru som helst, har han dock ej låtit

[1] Efter Garde, s. 68; Tornquist, s. 85 har dock olika uppgifter om kanonantalet; så ock Rothe, II s. 58 hvad skottprämen angår. Han säger, att de hade 34 och 36 kanoner. Hela kanonantalet blir dock äfven i detta fall lika med Gardes.

[2] Jag har visserligen icke sett någon specifikation på kalibern. Jag vet ej, om de dansk-norska fartygen förde några 36 ℔ stycken, men 18 ℔ och 12 ℔ kanoner måste fregatten Hvita Örn haft. Den var ju en från svenskarne eröfrad fregatt, och de flesta svenska fregatter förde 18 ℔ och 12 ℔ stycken i batterierna. Däremot torde ej Vindhunden haft gröfre kanoner än 8 ℔ och 6 ℔ (Garde s. 17—18 noten). Arken Noæ var ett 3-mastadt fartyg med ett batteri af 18 ℔ kanoner. (Garde s. 35 not 2). Därjämte skulle den enligt regl. föra 18 ℔ på sitt öfversta däck, men på tåget till Norge hade den endast 8 (Garde s. 69 not.). Om Hjelperen, se Garde, s. 60 n. Om galererna, se ofvan.

[3] Rothe, II s. 78. Tordenskjold till Fredrik IV af $^{16}/_{7}$. Han säger sig ha fått denna underrättelse af fångarne. I hvad mån den är sann, kan jag ej afgöra. Det som gör den något misstänkt är, att fångarne äfven berättat, att Karl XII s. d. adlat Knape samt två andra. Men Strömstiernas adelsdiplom är såsom redan sagdt dat. $^{29}/_{12}$ 1715; $^{5}/_{5}$ 1716 skrifver han sig ännu Knape, men d. $^{11}/_{6}$ s. å. Strömstierna. Schruf blef först adlad följande år. Gathenhielm var det redan, några andra kunde ej komma ifråga.

öfverraska sig, utan gjort sin plikt efter bästa förstånd och med mannamod.

I dagbräckningen den $\frac{27 \text{ juni}}{8 \text{ juli}}$ lyfte Tordenskjold ankar och styrde under gynnande vind mot Dynekil. Klockan 6, då han var Strömstiernas flottilj $^3/_4$ mil nära, fick han se 2 svenska halfgalerer och en dubbelslup. Dessa retirerade dock så hastigt de kunde. Tordenskjold förföljde dem med en galer och en lätt segelbåt för att recognoscera fiendens positioner. Sedan han återkommit till de sina, bytte han och Lemvig fartyg. Därefter styrde Tordenskjold på Hjelperen förbi Hvita Örnen och gick sedan i spetsen för sin eskader.

Utom de bägge nyssnämnda fartygen hade han nu med sig fregatten Vindhunden och de båda galererna Lovisa och Prins Kristian. De bägge återstående fartygen kommo först längre fram efter. Klockan 7 $^1/_2$ stötte han på den svenska flottiljen, som mot honom öppnade en häftig eld, hvilken fortfor till klockan 8, utan att Tordenskjold besvarade densamma.[1] Han ville nämligen först dels komma fienden på ett sexpundigt kanonhåll nära, dels ock in på ett rymligare och bekvämare farvatten, så att »de bägge pråmarna och Örnen» utan att hindra hvarandra skulle kunna bruka sina kanoner. Först sedan han kl. 8 kommit till detta ställe, besvarade han fiendens eld. Det ser dock ut, som om svenskarnas eld gjort honom tveksam att fortsätta slaget. Han skrifver nämligen: »Klokken 8 begyndte [jeg] at defendere mig, retirere kunde jeg ikke, thi vinden stod ind af sundet.» Härmed må det ha varit huru som helst, alltnog striden fortsattes på detta sätt ett par timmar.[2] Men kl. 11 lät han både genom signal och bud gifva hvarje fartygschef order att göra sitt bästa samt att avancera rakt in på fienden för att ruinera både hans batteri på holmen och galererna, »der laae allene med Förstavnen ud fra landet, at man ey fuldkommen kunde giøre

[1] Till grund för skildringen af slaget ligger hufvudsakligen Tordenskjolds — delvis mycket oklara — bref till Fredrik IV $^{16}/_7$ (Rothe, II s. 78) samt Gardes och Lagermarks framställningar. De svenska källorna rörande eskadern och striden äro ovanligt magra. Hufvudakterna äro, liksom så många andra från Karl XII:s tid, förkomna.

[2] Svenskarnes dispositioner för striden äro svåra att angifva. Det ser ut, som om den innersta delen af Dynekil eller den rymliga hamnen bildat nästan en rät vinkel mot viken, med hvilken den genom ett sund var förenad. En holme, på hvilken ett batteri af 6 st. 12 ℔ kanoner var uppkastadt, gjorde att sundet hade tvenne inlopp. Bakom det första inloppet lågo Stenbocken och galererna, längre bort bakom dem halfgalererna. Snedt bakom det andra inloppet hade transportfartygen sin plats. Rothe, II s. 78. I svenska krigsarkivet finnes ingen karta öfver slaget.

den rette effect.» Emellertid fick »Örnen» till kl. 12 $^1/_2$ ensam sysselsätta fienden, medan Tordenskjold lät de begge galererna bogsera Hielperen, så att den kom på ett musköthåll nära de flesta svenska galererna, som nu öfveröstes af ett regn af kulor. Ännu fruktansvärdare vardt detta en stund därefter eller kl. 1. Ty då kommo de begge andra fartygen, arken Noæ och den tredje galeren Charlotta Amalia, upp i linie med den öfriga eskadern, de hade nämligen varit uppehållna af stiltje. De flesta svenska galererna drogo sig snart undan för denna förkrossande eld eller också blefvo de satta på grund och därefter öfvergifna af sina besättningar. Men äfven batteriet på holmen var utsatt för samma fruktansvärda eld. Efter en stund befalte Tordenskjold de begge galercheferna att bemäktiga sig batteriet. En af löjtnanterna, Tönder, eröfrade det svenska batteriet och förnaglade dess kanoner.

Ehuru Strömstierna ej hade Tordenskjolds oförlikneliga glöd och ingifvelse i bataljerna, visade han dock genom mod och ståndaktighet, att han ej var ovärdig sin unge motståndare. Öfver fem timmar uthärdade nämligen den gamle sjömannen en kanoneld, som i sanning liknade första delen af Tordenskjolds namn. Till slut då batteriet hade blifvit taget, de flesta af hans galerer tillbakadrifna eller satta på grund samt det ena af hans större fartyg eller Stenbocken kl. 1 $^1/_4$ måst stryka flagg, såg Strömstierna, som nu själf var sårad i högra armen, att allt vidare motstånd vore förgäfves. Han förlorade dock ej sin rådighet, ty han befallde att sticka somliga fartyg i brand, andra åter lät han sänka, bland de sista var äfven hans eget flaggskepp, galeren Wrede.

Hans afsikt lyckades dock ej fullständigt, ty på flera fartyg öfverraskades hans folk af fienden, medan det höll på med förberedelsen till antändningen. På andra fartyg åter, som voro nyantända, släcktes elden af fienderna, hvilka sedan bortförde dem såsom byte. Samma Tönder, som eröfrade batteriet, tog kort därefter galeren Lucretia samt ett krutskepp, fastän brinnande luntor voro i närheten af kruttunnorna. Med egna händer kastade han luntorna och en brinnande tjärfjärding i hafvet. På detta fartyg funnos 260 tunnor krut, af hvilka två voro sönderslagna, och deras innehåll utslaget och öfverströdt öfver de andra.

Under hela tiden hade Tordenskjold varit i den hetaste elden; gång på gång hade hans manande herskarestämma ingifvit hans folk mod och kraft till förnyade ansträngningar. Men icke

heller efter bataljen skonade han sin person då det gälde att bemäktiga sig fiendens fartyg. Trots det på stranden stående infanteriets eld gick Tordenskjold ombord på Stenbocken, där han tog en officer och några man tillfånga. Men sedan han lemnat fartyget, lyckades svenskarne hala skottprämen och ett par andra fartyg bakom ett skär. Men ett krutskepp, på hvilket en brinnande lunta låg vid kanten af en kruttunna, lyckades kapten-löjtnant Grip taga. Ensam hade han gått ombord på detsamma. Sedan han kastat luntan i sjön, lät han föra fartyget ned till »Vindhunden».

Från denna fregatt såg han Tordenskjold ro till det skär, bakom hvilket svenskarne hade lyckats föra Stenbocken och några andra fartyg, som här lågo under betäckning af infanteriets eld. Grip rodde nu efter till nämnda skär. Här frågade Tordenskjold honom, om han visste något sätt, hvarpå man kunde få ut de bakom skäret liggande svenska fartygen. Grip svarade, att han hoppades kunna göra det, dock icke utan förlust af mycket folk. Tordenskjold föll honom då om halsen och bad honom göra sitt bästa. Grip bad Tordenskjold skicka till »Vindhunden» 2 slupar med kabeltåg, hvarpå Grip själf for till nämnda sin fregatt, som han lät lätta ankar och lägga så nära den svenska posteringen som möjligt. Kort därpå kom Tordenskjold själf med de 2 sluparne och kabeltågen till Vindhunden. Grip lät nu fästa ena ändan af kabeltåget i sin fregatts akter, gick därpå ner i en af sluparne och »bragte varpet under fiendens stærke fyer af mousqvetterie lige til Stenbocken.» Själf blef Grip lätt sårad och 7 man af hans folk mer eller mindre. Då han kom ombord på Stenbocken, stötte han på en svensk officer, som bad att få gå med i slupen. Grip sporde då, om han var styck-löjtnanten. Sedan detta bejakats, tvang Grip honom under hotelse af massakrering att stanna hos honom på skeppet och visa honom, hvar han lagt eld under krutet. Grip fick då veta, hvar den brinnande luntan låg under krutkammaren. Fyra minuter till och de skulle ha flugit i luften med fartyget. Grip lät nu göra fast kabeltåget vid Stenbocken och Ulysses, hvarefter han signalerade till fregatten att vinda hem på kabeln. Så skedde ock. Och snart lågo priserna vid Vindhundens sida.[1]

[1] Grips bref: Rothe, II s. 63—66. Hans framställning af stridens början afviker från Tordenskjolds. Grip ger sig ock äran af att ha uppgjort planen för hufvudanfallet.

Kl. 2 e. m. lät Tordenskjold den fruktansvärda kanonaden upphöra. Kl. 2 $^1/_2$ var han herre öfver hela hamnen, hvarefter han begynte arbeta på att få loss de svenska galerer, som af sina besättningar blifvit satta på land. Ehuru en del redan stod i ljus låga, då han kom fram till dem, blefvo dock de flesta räddade. I en del proviantskepp däremot, isynnerhet i dem, som voro lastade med fläsk, hade elden till den grad gripit omkring sig, att de ej kunde räddas. Andra åter sjönko i följd af erhållna grundskott. Men emellertid lyckades dock Tordenskjold att taga och föra med sig 9 bevärade svenska fartyg och 5 större och mindre transportfartyg[1] trots en häftig eld från tre håll från det bakom bergen vid hamnen stående sachsiska regementet. Dock lät Tordenskjold ladda kanonerna »med skraae og rette paa bjergene, hvor fienden laae med musquetter, for tilldeels og at holde fartöjerne udi rög, at man desbedre kunde udbuxere dem fra landet.» Men hur mycket han än påskyndade sitt folk, kunde han ej förr än omkring kl. 9 på aftonen börja föra fartygen ur viken. Till hans lycka fanns intet svenskt infanteri på stränderna, som hindrade hans affärd, annars torde denna kommit att åsamka honom stora förluster. Emedan han fruktat härför, hade han drifvit på arbetet inne i hamnen med den största ifver. Af de fångar, han tog på Stenbocken, hade han nämligen fått höra, »at da de havde seet mig liggende om aftenen till ankers, var samme tid bleven beordret 5000 mand, for at postere sig langs oplöbet på begge sider, der er $^1/_2$ mil op igjennem og kand beskydes med musquetter fra den ene side till den anden.[2]

Det är hardt när ofattligt, huru Rothe och hans efterföljare kunnat tolka dessa Tordenskjolds ord, såsom de gjort, eller att ordern aftonen förut till 5000 man »at postere sig langs Oplöbet» blifvit verkstäld. Hvarken till »Oplöbet» eller till hamnen ha dessa eller någon del af dem kommit fram. Af Tordenskjolds ord framgår icke heller detta, utan endast att han befarat att på återfärden vid »Oplöbet» råka ut för deras eld. Hade de varit posterade där och sökt hindra hans affärd, skulle han väl i sitt bref ha omnämnt detta, men intet enda ord i detsamma tyder på att han blifvit hindrad. Således kunna hans ord, att de aftonen förut blifvit kommenderade »at postere sig langs Oplöbet», icke uttydas

[1] Danska Samlinger II, 1, s. 251—252.
[2] Rothe, II, s. 77, Tordenskjolds ofvan nämnda bref till Fredrik IV.

på annat vis, än att han efter fångarnes utsago trodde att en sådan order hade blifvit gifven, och att han fruktade, att den skulle kunna blifva verkställd.

Det var hans plikt att anse truppernas ankomst såsom en möjlighet, af hans ord kan man heller icke se, att han fattat den som någonting annat. De enda landtrupper, som enligt svenska källor deltagit i striden, äro, såsom redan blifvit sagdt, en del af det sachsiska regementet.

Det har nämnts, att Tordenskjold förde med sig 9 eröfrade svenska krigsfartyg och 5 transportfartyg. Själfva sänkte svenskarne 4 krigsfartyg[1] och uppbrände 3 proviantskepp.[2] Huru mycket folk svenskarne förlorade i döde och sårade är obekant, fångne blefvo 2 officerare och 20 man. Danskarnes förlust uppgifves till 19 döde och 57 sårade. Däremot hade deras fartyg lidit mycket.

Detta är den största batalj Tordenskjold vunnit öfver svenskarne, men den är ej den största han levererat dem. Genom denna seger tillfogade han dem visserligen stora och känbara förluster, men att detta slag, såsom ett par danske författare uppgifva, skulle ha räddat Norge är en gränslös öfverdrift. Karl XII kunde ej i juli månad tänka på Norges eröfring. Hvad han då rörande detta rike kunde hafva i tankarne var på sin höjd att söka eröfra Fredrikshald samt att hindra att norska armén förstärkte den dansk-ryska här, som hotade att landstiga i Skåne. I det senare kan han på sitt sätt sägas ha lyckats. Men hvad det första angår hade han misslyckats vid sitt anfall den $\frac{23 \text{ juni}}{4 \text{ juli}}$. Skulle fästningen efter detsamma kunna tagas, måste det ske genom en ordentlig belägring. En sådan var nu för en tid omöjlig, sedan fartygen med belägringsartilleriet och provianten fallit i Tordenskjolds händer eller blifvit förstörda. Dessa omständigheter i förening med att landet öster om Glommen var utätet gjorde, att svenskarne de två närmaste dagarne efter slaget vid Dynekil utrymde Norge. Tordenskjolds försök att den 10 juli förstöra svenskarnes brygga öfver Svinesund misslyckades dock fullständigt.

När Tordenskjold i Köpenhamn rustade sig till expeditionen mot Dynekil, hade han af Fredrik IV begärt att blifva befordrad

---

[1] Af dessa upptogos dock snart galererna Wrede och Castor samt galioten Sköldpaddan. Lagermark, s. 73 not 1.

[2] Se Danske Samlinger II, 1, s. 251, 252.

till kommendör, dock utan framgång. Men när han nu återkom som segrare, vardt denna grad honom tilldelad tillika med en guldmedalj af samma storlek som den Gabel fick för segern vid Kolbergerheide.

Men äfven hans motståndare vardt belönad af sin konung. Ty dagen efter slaget befordrade Karl XII Strömstierna till viceamiral. Detta torde vara ett tillräckligt bevis på att Strömstierna ej varit en »*feg*» man.

I slutet af sommaren 1716 öfverförde Tordenskjold några ryska trupper till Sjælland. Det var också meningen, att han skulle kommendera ett linieskepp af den flotta, som skulle beskydda landstigningen i Skåne. Men sedan detta företag blifvit uppgifvet, fick han befälet öfver Nordsjöeskadern, som bestod af 2 linieskepp[1], 5 fregatter och 2 små fartyg samt öfver den 36 fartyg starka norska skärgårdseskadern. I december skulle han konvojera transportfartyg med trupper upp till Norge, men lyckan var honom icke härvid bevågen. Flere skepp strandade på svenska kusten, så att 604 man på det sättet råkade i svensk fångenskap.[2]

[1] Se vidare härom Garde s. 79. Rothe II s. 97 har 3 linieskepp.
[2] Lagermark, s. 86 not 4.

(Forts.)

Strödda meddelanden och aktstycken.

Ytterligare några ord om eriksgatan.

Doc. Kjelléns skrift »Om Eriksgatan» har varit föremål för en granskning af E. Hildebrand i första häftet af denna tidskrift för innevarande år, och då denna granskning är ganska detaljerad och vidlyftig, är det icke min mening att härstädes prestera en ny genomgående kritik af arbetet; det är endast i några vissa, starkt begränsade frågor, som det är min afsikt att här yttra mig, hänvisande såväl i afseende på afhandlingens hufvudsyfte och den ledande tanken däri, som i afseende på dess förtjänster till nyssnämnda recension.

Jag fäster mig först vid författarens åsikt, att § 1 i Vestgötalagens Retlösabalk bör dateras vid året 1172 (jfr. sid. 8 i anf. skrift). Jag hyser liksom författaren den af prof. P. Fahlbeck i hans afhandling »Om den s. k. striden mellan Svear och Götar» först framställda åsikten, att Retlösabalken utgör ett brottstycke af en kompromiss, uppgjord mellan de om konungavalet under midten af 1100-talet tvistande landskapen, men jag anser i motsats mot författaren, att denna uppgörelse sannolikt är att hänföra till den stora fosterländska rörelsen efter Erik d. heliges död, till hvilken tilldragelse Fahlbeck själf hänvisar kompromissen. Författaren erinrar själf om, att äldre historiska skriftställare (såsom Ericus Olai, Olaus Petri och Loccenius) till Karl Sverkerssons tronbestigning förlägga en uppgörelse om konungavalet, i det man vid sagda tid skall hafva öfverenskommit, att konung skulle väljas skiftesvis ur Sverkers och ur Eriks ätt, så länge någon på svärdssidan vore öfrig. Dalin uppgifver i sin Svea Rikes historia (II, 123 o. f.) att ett stort möte år 1162 varit tillsammans i Uppsala och fattat beslut om tronväxlingen mellan de båda konungaätterna[1]. Nu är det visserligen min tro, att det beryktade riksbytet mellan det sverkerska och det erikska konungahuset är af våra äldre historiska författare konstrueradt för att utgöra ett slags förklaringsgrund till den jämna tronväxlingen mellan de båda konungaätterna[2], men där-

[1] Att Loccenius också (såsom författaren uppgifver) skulle omtala mötet i Uppsala har jag mig ej bekant (jfr Loccenius' historia, Lib. III, sid. 81).

[2] Redan Lagerbring har enligt min åsikt anfört tillräckliga skäl emot ett slikt riksbyte. Jfr Lagerbrings historia II, sid. 175 och 217—218.

för anser jag icke, att nämnde författare böra helt och hållet förbises, då det gäller att datera själfva tillkomsten af lösningen utaf den tvistiga frågan om konungavalet. Och hvad särskildt Dalins utsago angår, menar jag, att man väl kan hålla för troligt, att ett slags riksmöte varit samladt i Uppsala 1162, utan att därföre sätta tro till det beslut, som detta möte berättas hafva fattat angående konungavalet. Dalin säger, att samma möte öfverenskom, att den svenska ärkebiskopsstolen ständigt skulle vara i Uppsala, Sveriges gamla konungasäte, och att den förste ärkebiskopen skulle utväljas bland götarne (Sv. R. Hist. II, 124—125). Nu är det ju ett faktum, att Sverige erhöll egen ärkebiskop med säte i Uppsala år 1164 och desslikes, att mötet i Linköping 1152 icke kunde ena sig vare sig i fråga om ärkebiskopens residensort eller person. Då frågan 1152 blef föremål för ett mötes behandling[1], torde den hafva varit det äfven på 1160-talet, och de påfvebref, hvari den nya ärkebiskopsstolen först omnämnes, antyda också något sådant[2]. Har nu ett möte varit samladt och afgjort tvisten om ärkebiskopsstolen, synes det mig vara ganska troligt, att samma möte äfven gripit sig an med åstadkommandet af en förlikning landskapen emellan ifråga om konungavalet, hvilken förlikning bra mycket starkare kräfdes än den uti ärkebiskopsfrågan. Jag håller därföre Dalins uppgift för ganska trolig, med det förbehåll nämligen, att mötets beslut i valfrågan icke är att läsa i berättelsen om riksbytet, hvilken enligt min mening är och förblir en historisk konstruktion af synnerligen tvifvelaktigt värde, utan fast hällre i Vestgötalagens Retlösabalk § 1. Öfver Erik d. heliges graf hafva Sveriges landskapsfolk slutit sig närmare hvarandra genom att undanskaffa de trätoämnen, som hittills bragt oenighet åstad. Frågorna om konungavalet och ärkebiskopsstolen hafva lösts genom snarlika kompromisser. Konung och ärkebiskop tagas båda från Götaland, men Upplands hufvudort utses till ärkebiskopens säte och dess folk tillerkändes rätten att för framtiden »taga och vräka» rikets konungar. Och att nu händelserna under Karl Sverkerssons och Erik Knutssons regeringar skulle gifva vid handen, att kompromisstillfället i afseende på konungavalet måste förläggas tio år senare än 1162, det har doc. Kjellén efter mitt förmenande ingalunda lyckats uppvisa. Visserligen tappade konung Karl snart sin krona i strid mot Erik d. heliges son, men denna tronstrid är, redan den, af skild natur från de närmast föregående. Knut Eriksson gick enligt pålitliga underrättelser i landsflykt till Norge efter Karl Sverkerssons afgörande seger öfver Magnus Henriksson och efter fruktlösa försök att med vapenmakt emotstå kung Karl, och detta faktum synes mig på en gång tala *emot* det s. k. riksbytet och *för* en kompromiss, sådan som Vestgötalagens retlösabalk innehåller. Uppländingarne måste afsäga sig Eriks ätt och i stället hylla den östgötiska sverkerska ätten; de måste tillåta, att Eriks närmaste arfvinge för rikets frid och landskapsfolkens endrägt

[1] Att detta var förhållandet framgår bl. a. af Anastasius IV:s skrifvelser af år 1153 N:o 820 och 38 i Dipl. Svec.

[2] Alexander III:s bref af d. 5 aug. 1164, N:o 49 och 50 i Dipl. Svec.

går i landsflykt, och däremot erkänna Karl äfven såsom *sin* rättmätige konung. Det var ej att fordra, att den segrande Karl skulle erkänna den unge prins Knut såsom arfprins, den där blott hade att vänta lifvet ur Karl för att själf bestiga tronen — och detta skulle ju dock Karl erkänt genom det egendomliga riksbytet. Hade Karl erkänt detta, då synes man med fog kunna fråga sig, hvarföre prins Knut gick i landsflykt. Jag står fast vid min en gång uttalade åsikt[1], att den sverkerska ätten efter Erik d. heliges död är det legitima konungahuset, då däremot Eriks ättlingar representera en eröfrardynasti, hvars båda första konungar äro det öppna våldets män. Knut Erikssons strid mot Karl Sverkersson är enligt krönikornas intyg[2] af enahanda natur, som Erik Knutsons mot Sverker Karlsson; ser man i den senare allenast en tilltagsen tronpretendents lyckosamma uppror mot landets lagliga öfverhet, torde man ock böra se detsamma i den förra fejden. Olaus Petri säger visserligen i sin krönika[3], att det »är nog troendes, att konung Knut har haft dem af Uppland med sig, som hans fader hade tagit till konung, och att konung Karls släkt, som stod honom emot, har haft östgötarne och (till äfventyrs) flere landsändar med sig»; men att blott på grund af detta vittnesbörd, som ju endast tolkar Olai Petri enskilda förmodan, söka slå fast, att den gamla fejden mellan landskapen fortsatt att rasa ännu efter Eriks död, synes mig vara särdeles vågadt[4].

En annan fråga, hvari jag är af skild mening med doc. Kjellén, är i afseende på uppfattningen af § 1 i Upplandslagens konungabalk. Medan han har samma uppfattning af denna paragraf som Schlyter, ansluter jag mig åter i hufvudsak till samma åsikt, som uttalats af H. Hildebrand[5] och andra forskare före honom. Hvar och en, som läser bemälda lagrum utan någon förutfattad mening, måste, synes mig, taga för gifvet, att de i detsamma omnämnda lagmännen verkligen borde närvara vid valtillfället, och jag finner ett stöd för riktigheten af denna tolkning dels i den viktiga omständigheten, att de i oftanämnda lagrum uppräknade lagmännen, de och vare sig färre eller flere, veterligen närvoro vid konungavalet 1319, det första konungaval, som förekommer efter Upplandslagens stadfästelse[6], dels ock i ordalagen i konung Håkan II:s märkliga bref af år 1362, däri just de i § 1 Uppl.L. nämnda lagmännen, de och ej flere, sägas af ålder hafva ägt rätt att bevista Morating[7], dels slutligen i § 1 af Södermannalagens (codex A) konungabalk, hvari samma lagmän (med tillägg af Värmlands) nämnas i enahanda ordasätt som i Upplandslagen, och detta ehuru Södermannalagen stadfästades några år efter 1319 års konungaval, och doc. Kjellén själf anser, att Södermannalagen

[1] Key-Åberg, »Om konunga- och tronföljareval», sid. 8.
[2] Cat. V. Script. rer. sv. I, I, sid. 13. Ericus Olai.
[3] Svenska krönika (ed. Klemming), sid. 65—66.
[4] Jfr »Om Eriksgatan», sid. 8, not. 2.
[5] Jfr Sveriges Medeltid, II, sid. 8, not. 1.
[6] Vidare härom se »Om konunga- o. tronf.-val», sid. 19.
[7] Jfr föreg. afhandl. sid. 24.

(codex A) just i lag gifvit ett uttryck för valformen 1319[1] En skillnad mellan Uppl:n och Söderml:n är alltid den, att den sistnämda lagen talar »om allt svearikes råd», men detta uttryck berör enligt min mening på intet vis lagmännens inställelseskyldighet vid Mora. Denna var redan ålagd i Upplandslagen; genom Södermannalagen åter fingo lagmännen och folkombuden, hvilka först omtalas vid 1319 års val, en i lag erkänd rätt att deltaga i själfva valet, om också blott såsom rådgifvande part. Att landets flesta lagmän åläggas att vara tillstädes vid Morating för att strax vara tillhands att döma den valde till konung, är en sak, en annan är, att samma lagmän (med sina resp. lagsagoombud) erkännas hafva rättighet att *råda* de egentliga valmännen vid själfva valet[2]. Upplandslagen stadgar en öfvergångsform mellan Vestgötalagarne och landslagarne, en öfvergångsform, som med vissa strax ofvan utvecklade nyheter återfinnes äfven i Södermannalagen. Detta är min åsikt. Doc. Kjellén och före honom prof. Schlyter fästa stort afseende vid Vestgötalagens yngre codex, hvilken torde vara ungefär samtidig med Upplandslagen, och mena, att då denna codex ej känner till någon lagmännens inställelse vid Morating, så måste Upplandslagen tolkas icke efter sin egen bokstaf, utan efter innehållet i bemälde codex. Den yngre Vestgötalagens retlösabalk § 1 är emellertid i mina ögon intet annat än en afskrift af motsvarande lagrum i den äldre lagen och förtjänar intet afseende vid tolkningen af § 1 i Upplands och Södermanlands landskapslagars konungabalkar. Vestgötalagens yngre codex innehåller i afseende på eriksgatan samma bestämmelser som den äldre, den nämner ej mera än konungens besök vid Östergötlands och Vestergötlands ting och förbigår särskildt smäländingarnes hyllning. När nu Upplandslagen i afseende på eriksgatan onekligen infört vissa nyheter i förhållande till den yngre Vestgötalagen, så torde det vara djärft nog att förneka möjligheten af, att den också gjort detta ifråga om det egentliga konungavalet. Vestgötalagen anses hafva fortfarit att gälla i sin landsända ända tills mot slutet af 1380-talet[3], och dess föråldrade stadganden i afseende på konungavalet stodo sålunda kvar ännu länge, sedan MELL *oförtydbart* bestämt, att lagmännen skulle närvara vid Mora. Liksom Vestgötalagens retlösabalk I onekligen är föråldrad gentemot MELL tror jag den vara detsamma redan emot Upplandslagen, och jag tror detta desto hällre, som Upplandslagen enligt min tolkning uppenbarligen bringas i närmare öfverensstämmelse än eljes med den

[1] Om Eriksgatan, sid. 42.

[2] Då jag aldrig varit blind för denna viktiga skillnad emellan Uppl:n och Södermanl., förefaller det, såsom om doc. Kjellén missuppfattat min åsikt härutinnan (jfr. doc. Kjelléns granskning af min afh. om konungaval etc. i Hist. Tidskr. 1889). Ang. betydelsen af uttrycket »med allt Svearikes råd» vill jag härstädes endast fasthålla min förut tillkännagifna åsikt, att såväl lagmännen som folkombuden därmed åsyftas (sid. 19 i »Om konungaval» etc.). Lagmännen hade enligt lag ingen rådgifvande stämma vid valet, förrän folkombud tillkallades, men fingo det, liksom folkombuden själfve, så snart detta skedde.

[3] Jfr Naumann, Sv. statsförf. hist. utv. (1875), sid. 25 not. 2.

blott ungefär 30 år yngre Södermannalagen (codex A), hvilken, såsom sagdt, af doc. Kjellén själf anses återspegla 1319 års valform.

Jag har i det föregående kommit att nämna 1319 års märkliga konungaval och vill därföre i afseende därpå särskildt anmärka, att jag icke det minsta rubbats i min förut uttalade uppfattning af detta val. Jag anser fortfarande, att den under Magnus Erikssons egen regering nedskrifna Stora Rimkrönikans uppgift (hvilken i hufvudsak accepterats af Ericus Olai) att fyra bönder från hvarje härad vordo kallade till Mora 1319, förtjänar större tilltro än det bekanta tilllägget till Södermannalagen (codex B), hvilket tillägg jag fortfarande med Tengberg anser icke vara ett förarbete till MELL, utan en delvis påbättrad afskrift af MELL, tagen å obestämbar tid[1]. Att Finlands två lagsagor nämnas i inledningen till tillägget (ehuru Finland fick två lagmän först 1435[2], att öländingar och värmländingar omtalas i § 7 (ehuru de förbigås i MELL[3], att ingen gisslan (såsom det sker i MELL) omtalas under eriksgatan, detta är för mig skäl nog för min åsikt, och jag anser additamentet just för sin obestämbarhet i anseende till åldern på det hela taget förtjäna ringa afseende, åtminstone ifråga om 1319 års val och i jämförelse med Stora Rimkrönikan, som ju är så godt som samtidig med valet.

Flera frågor i »Om Eriksgatan» kunde vara att beröra, men jag nöjer mig med att säga, hvad jag redan sagt, hänvisande i öfrigt till E. Hildebrands ofvan omnämnda recension af arbetet. Jag kan emellertid icke underlåta att lyckönska doc. Kjellén till hans tolkning (å sid. 37 och sid. 43—44) af uttrycken »sedan andra som han beder» (Vestg.L.) och »sin ed gånga, som han gick i Uppsala, då han först till konung togs och allmogen honom» (§ 7 Addit. Söderm.L.). De gjorda tolkningarne äro enligt mitt förmenande utan tvifvel fullt riktiga.

K. Key-Åberg.

Underrättelser.

— Föreståndaren för det Vatikanska arkivet, kardinal JOSEF HERGENRÖTHER afled efter långvarig sjuklighet i Rom sistlidne oktober månad detta år. Hans verksamhet såsom »cardinale-archivista» är isynnerhet

---

[1] Just tillföljd af denna min åsikt om tillägget till Söderm.L. har jag i min afhandl. om konungaval etc. (sid. 23) kritiserat ordet »förr nämnda» i Konungab. III i MELL, och jag kan ej hylla den lättvindiga tolkning af sagda ord, som doc. Kjellén efter Schlyters anvisning gör i sin recension af min afhandl. Att Schlyters tolkning från början icke varit mig okänd synes af not. 1 sid. 23 i min åberop. afhandling.

[2] Prof. Schlyters förklaring häraf (Addit. not. 5) synes mig vara otillräcklig, då nämligen Finland ändock före 1335 (det tidigaste år tillägget *kan* vara gjordt) hade *en* egen lagman, och sålunda lagsagornas summa i additamentets början borde uppgifvas till 10, ej 9.

[3] Jfr »Om konungaval» etc., sid. 23 not. 2 och sid. 28 not. 1.

minnesvärd därigenom, att det var under hans ämbetstid, som Vatikanens »archivio segreto» öppnades för historisk forskning.

Kardinal Hergenröther var född i Würzburg 1822, samt blef vid 30 års ålder professor i kyrkohistoria och kanonisk rätt vid sin födelsestads universitet. Hans förnämsta vetenskapliga bedrift såsom kyrkohistoriker äro hans lärda arbeten om schismen mellan österländska och vesterländska kyrkan, frukten af studier under vidsträckta resor och ihärdig forskning i den grekiskt-kristna litteraturen. »Monumenta Græca ad Photium ejusque historiam pertinentia», I—III, och »Photius, Patriarch von Constantinopel, sein Leben, seine Schriften und das griechische Schisma» äro Hergenröthers hufvudarbeten på detta område. Utom smärre kyrkohistoriska skrifter har han därjämte utgifvit en i den katolska världen högt skattad »Handbuch der allgemeinen Kirchengeschichte» i tre band, som mellan 1876 och 1886 upplefvat tre upplagor. — Vid sidan af detta vetenskapliga författarskap behandlade den lärde Würzburgerprofessorn med förkärlek kyrkohistoriska frågor för dagen och gjorde sig känd såsom en påfvedömets ifrige försvarare. Stor uppmärksamhet väckte hans 1860 utgifna skrift »Die Kirchenstreit seit der Französischen Revolution»; och hans anseende hos Vatikanen var så befästadt, att han före det Vatikanska conciliet kallades till deltagande i de förberedande öfverläggningarna. I den Döllingerska striden om ofelbarhetsdogmen var Hergenröther en ifrig deltagare; mot Döllingers skrift »Der Papst u. d. Konzil, von Janus» utgaf han sin »Anti-Janus» (1870), m. fl. andra stridsskrifter. Mot Roms eröfring och det nya italienska regementet i den katolska världens gamla hufvudstad protesterade han i skriften »Denkschrift über die dem Papste durch die Ockupation Roms vollbrachte Gewaltthat» (1871) o. s. v. Dessa och andra förtjänster om den påfliga stolen förskaffade Hergenröther kardinalsvärdigheten 1879; och han drog s. å. till Rom för att öfvertaga vården af det påfliga arkivet. »Clerus und Bürgerschaft» i den baierska universitetsstaden firade den nye kyrkofurstens afsked därifrån med högtidligheter, som skildrats i en särskildt utgifven festskrift.

Hergenröthers dubbla egenskap af lärd kyrkohistoriker och ifrig deltagare i den kyrkopolitiska polemiken hade beredt honom den viktiga förtroendeplatsen; och hans tyska vetenskapliga bildning gjorde honom därtill särskildt kvalificerad. Det var redan året efter Hergenröthers öfvertagande af arkivets förvaltning, som det öppnades för forskare; och under hans ledning började publikationen af de serier af påfliga »Regesta», vid hvilkas utgifvande han fästat sitt namn (jfr ofvan sid. 295). I tio år kvarstod han såsom arkivföreståndare under de nya förhållandena. De sista åren låg dock, sedan sjukdom brutit hans krafter, ledningen i yngre och kraftigare händer. — Den gamle lärdes blida väsen förrådde på ålderdomen intet af den stridbare teologiske polemikern. Hans flitiga kyrkohistoriska författarskap skulle äfven utan kardinalspurpurn hos eftervärlden hafva tillförsäkrat honom ett aktadt namn, och om det Vatikanska arkivets skatter i en framtid i större utsträckning komma att göras tillgängliga, så bör Hergenröthers initiativ därvid bevaras i tacksamt minne. (*T.*)

— Professorn i Oxford JAMES EDW. THOROLD ROGERS f. 1823 afled den 12 sidstlidne oktober. Han är mest känd genom sina historiska studier på den engelska nationalekonomiens område, isynnerhet genom sitt på ett ofantligt rikt material grundade hufvudverk *History of agriculture and prices in England from 1259 to 1793*, hvaraf sex band utkommo under åren 1866—88 (sjätte bandet går till 1703). Ett sammandrag af detta arbete har utgifvits under titeln *Six centuries of work and wages*.

— I K. Vitterhets-, Historie- och Antikvitets-Akademien togo den 2 dec. bibliotekarien C. ANNERSTEDT och professor O. ALIN inträde med föredrag den förre öfver *Uppsala universitets bibliotek under 17:de århundradet*, den senare öfver *K. Maj:ts makt i fråga om dispositioner af besparingarna å de fasta anslagen inom riksstatens hufvudtitlar: historisk öfversikt;* samt den 16 dec. lektor E. HILDEBRAND med föredrag öfver *Gustaf Vasas tyska rådgifvare och den högre förvaltningens former på hans tid.*

— Af Riksarkivets publikationer ha nyligen utkommit *Svenskt Diplomatarium från och med år 1401* utg. genom C. SILFVERSTOLPE, tredje delens femte häfte, omfattande året 1419, samt *K. Gustaf I:s registratur* utg. genom V. GRANLUND, tolfte delen, omfattande åren 1538 och 1539.

— Af *Sveriges Ridderskaps och Adels Riksdagsprotokoll från och med år 1719* har trettonde delens första häfte utkommit, omfattande en del af riksdagen 1742—1743.

— Af anslaget till resestipendier, läroböckers och lärda verks utgifvande har K. Maj:t för nästa år bl. a. beviljat riksantikvarien HILDEBRAND 1,000 kr. till illustrationer för ett arbete om *Gotlands medeltidskonst*, e. o. amanuensen d:r A. BLOMBERG för insamlande af bidrag till en skildring af *M. G. De la Gardies lif och verksamhet* 500 kr., kammarherre C. SILFVERSTOLPE för utarbetande af en sjätte serie *Förteckning å tryckta handlingar rör. Sveriges historia till år 1718* 500 kr. och rektor H. HERNLUND för fortsatt utgifvande af arbetet *Bidrag till den sv. skollagstiftningens historia under partitidehvarfvet 1718—1809* 1,000 kr.

— Lektorn vid Göteborgs högre realläroverk E. CARLSON har mottagit kallelse till *professor i historia* vid Göteborgs högskola.

— För fil. graden har i Uppsala under höstterminens lopp fil. lic. M. SANDEGREN försvarat en afhandling *Till historien om statshvälfningen i Sverige 1809* (Göteborg, 86 sid. 4:o) samt fil. lic. A. RYDFORSS en afhandling om *De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och England 1624—maj 1630* (Uppsala, VIII + 154 sid.).

— Det fasta docentstipendiet i historia vid Uppsala universitet har tilldelats doc. L. STAVENOW, som ytterligare utgifvit en mindre afh. *Till belysning af partistriden vid 1746—47 års riksdag* och för öfrigt under en del af höstterminen föreläst öfver »Österrike och Preussen 1813—1815».

— Af *Svenska Ättartal* har en ny årgång — för 1890 — utkommit. Vi hänvisa till den recension af närmast föregående årgång, som är intagen i denna Tidskrift, första häftet för i år, och nämna endast, att man här finner slägtledningar för den kungliga Vasa-ätten och de svenska konungaätterna Pfalz-Zweibrücken och Holstein-Gottorp samt ättartal för en mängd familjer, bland hvilka märkas de på olika områden kända namnen Annerstedt, Arfwedsson, Aschan, Enander, Glas, Lidbeck, Lindhagen, Noreen, Sundewall, Tottie, Åkerman m. fl. Man finner vidare en utredning af Bonde-ätten under medeltiden, samt slägtledning för en verklig bonde-ätt, som skrifves efter gården Byckorp i Östergötland.

— Prof. DANIELSON i Helsingfors har på svenska, finska och ryska utgifvit en historisk-politisk broschyr, benämd *Finlands förening med ryska riket* och afseende ett på historiska och politiska aktstycken grundadt försvar för Finlands gällande författning. Närmast utgör boken en kritik af ett i Ryssland utkommet arbete »Finlands underkufvande», förf. af en hofmästare Ordin, främst utmärkt genom litterärt charlataneri och brist på historisk moral, men ändock prisbelönt af ryska Vetenskapsakademien. Som prof på Ordins vetenskaplighet må för svenskar bl. a. de upptäckter meddelas, att drottning Margareta var förmäld med konung Albrekt, att Olof Tryggvasson var samme man som Olof Skötkonung och att han 25 år efter slaget vid Svolder regerade som konung öfver Sverige och Norge. Ordins arbete skulle aldrig blifvit föremål för vetenskaplig kritik, om det icke väckt stort uppseende i Ryssland och af ett parti användts som en af de minor, med hvilka grundvalarna för Finlands statsskick skola sprängas i luften. Med en logisk skärpa, en sakkännedom och en glänsande stil, som känneteckna en historisk skriftställare af första rang, redogör prof. D. på ett likaså åskådligt som öfvertygande sätt för uppkomsten af Finlands statsrättsliga ställning, på samma gång som han framställer hofmästaren-historikerns »vetenskaplighet» i all dess nakenhet, — Bl. a. berör prof. D. en förebråelse, som riktats (af Yrjö Koskinen) mot svenska regeringen för att den vid fredstraktaten i Fredrikshamn icke införde någon bestämning rörande Finlands framtida ställning. Han uppvisar, med stöd af ett bref från ryske utrikesministern Rumjantsov till kejsar Alexander, hurusom Stedingk upprepade gånger yrkade på, att i fördraget en punkt skulle intagas, som tillförsäkrade Finland dess fria religionsöfning, dess lagar och privilegier m. m., men att R. tillbakavisade denna, emedan kejsar Alexander och de finske ständerna redan vid landtdagen i Borgå fattat för framtiden bindande öfverenskommelser rörande Finlands ställning till Ryssland.

— Kand. S. INGMAN har publicerat en på finska skrifven akad. afh. med titel *Studier i norra Finlands historia 1595—1635.*

— Danska riksarkivarien JÖRGENSEN har i »Sönderjydske Årböger» under rubriken *En berömt svensk slægt fra Nordslesvig* meddelat några intressanta notiser om de svenska familjerna Rudbecks härkomst. Traditionen förmäler, att Rudbeckarne härstamma från danske riddaren

»Oxe Offigeson» (Oveson) på Eriks af Pommern tid och dennes son Peder, om hvilken senare ej mera lärer vara kändt än »att han lärde sina landsmän tillaga fricassé af grodor», och skulle ätten vidare vara bördig från Holstein. Hr J. visar nu, att den förste till Sverige invandrade medlemmen, Johan Pedersson Rudbek, är bördig från Nordslesvig, där hans fader Peder Hansen och farfader Hans Jensen varit »fästebönder», åbor, den förre på gården Rudbäk, s. om Haderslev i Grams härad, som då (i midten af 1500-talet) tillhörde hertig Hans, Fredrik I:s son. Längre kan man ej följa slägten tillbaka, ehuru det enl. förf. är sannolikt, att Hans Jensens far hetat Jens Lavrenssen, såsom en stamtafla uppgifver. Hvad Peder Oxe[sson] Rudbäk angår, är Hvitfeldts slarfviga tryck på ett ställe skuld till hans förekomst. Peder Oxe tillhör en bekant dansk slägt, och en adlig familj Rudbäk har verkligen funnits i Danmark på 1300- och 1400-talet och har möjligen fått namn efter samma gård, men har ingenting att skaffa med de svenska Rudbeckarnes förfäder, hvilka bevisligen voro fästebönder.

— Den danske genealogen arkivassistent Thiset meddelar i »Personalhistorisk Tidsskrift» (Anden række V bind) en utredning af den beryktade fogden *Jösse Erikssons härstamning.* Det framgår häraf, att denne på mödernet tillhörde den danska Lycke-slägten; han var dotterson till riddaren Peder Nilsson Lycke, som lefde i slutet af 1300-talet. Fadren åter var riddaren Erik Jönsson till Stadsgård, som förde samma vapen som Jösse Eriksson, en med en bladranka belagd bjälke. Den svenske fogden tillhörde sålunda en god familj, hvaraf också förklaras, huru han här i Sverige kunde göra ett så godt parti — med Birgitta Ulfsdotter af den förnämliga norsk-svenska ätten, som efter sitt vapenmärke senare kallades Ros (till Ervalla).

— H. Taine har af sitt stora verk *Les origines de la France Contemporaine* påbörjat en ny afdelning *Le régime moderne*, hvaraf första bandet utkommit. Det börjar med den ryktbara teckningen af Napoleon Bonaparte, som genom öfversättning till svenska är allmänt känd, och afhandlar sedan, med författarens egendomliga terminologi och uttryckssätt, den »nya statens» daning och egenskaper, systemets mål och förtjenster samt dess brister och verkningar, med andra ord författning och förvaltning, samt samhällsskick, sådana Napoleon I danade dem, med tillägg af hvad tyskarne skulle kalla »Geist des Napoleonischen Systems.»

— En ung tysk historiker från Cassel, doktor Hermann Diemar, som studerat under Tysklands största ryktbarheter i den historiska världen, har till doktorsafhandling valt ett svenskt ämne, nämligen *Untersuchungen über die Schlacht bei Lützen (16 nov. 1632).* Vi skola en annan gång återkomma till afhandlingen.

Öfversigter och Granskningar.

Erik Oxenstierna. Biografisk studie af ELLEN FRIES. 374 sidor. Stockholm, Norstedt & Söner, 1889.

Föremålet för den biografiska studie, som här anmäles, var en man, hvilken gjorde en hastig och lysande karrier, men som — för att begagna Axel Oxenstiernas uttryck om Gustaf Adolf — »otidigt» bortrycktes af döden. Erik Oxenstierna blef nämligen redan vid 22 års ålder guvernör i Estland, sedan chef för handelskollegium och slutligen rikskansler; när han dog, var han dock blott 32 år gammal. Man känner sig nästan frestad att tänka på det gamla talesättet om att hafva biskopen till morbror, det vill i detta fall säga att hafva Axel Oxenstierna till far, ty äfven om man tager i betraktande den omständigheten, att högadelns mäktiga ställning i samhället möjliggjorde en hastig befordran, var dock Erik Oxenstiernas framgång ovanlig, men att den icke var alldeles oförtjänt, det har förf. visat; han saknade ingalunda förmåga att lösa de olikartade, maktpåliggande uppgifter, som honom förelades, ehuru han icke hade ett snille af första rang, sådant som hans faders.

Det vidlyftiga material, som ligger till grund för arbetet, återfinnes hufvudsakligen i svenska riksarkivet. Förf. har emellertid äfven sett sig om på andra ställen och anlitat samlingarna i kommersekollegii arkiv, Uppsala bibliotek, åtskilliga af våra privatarkiv samt arkivet i Haag, men har däremot icke haft tillfälle att besöka arkiven i Estland och Preussen.

Vid ämnets fördelning har förf. naturligtvis väsentligen följt den kronologiska ordningen. Det enda, som därvid kan föranleda någon svårighet, är att på rätt ställe inskjuta det, som rör Erik Oxenstiernas enskilda lif under den tid, då hans offentliga verksamhet pågår. Förf. har häråt hufvudsakligen egnat femte kapitlet, som följer efter skildringen af guvernörskapet i Estland och omfattar tiden 1646—53, samt det tolfte och sista, behandlande de återstående åren, en anordning, som icke möter någon invändning.

Erik Oxenstiernas biografi har länge sysselsatt förf., och hon har redan på förhand låtit oss se och smaka ett och annat; 1885 förekom en uppsats i Historisk tidskrift om Erik Oxenstierna såsom Estlands guvernör och 1886 hölls vid historiska föreningens årssamman-

komst ett föredrag om en svensk adelsmans (d. v. s. Erik Oxenstiernas) uppfostran under 1600-talet. Dessutom hafva underhandlingarna i Elbing förut omtalats i afhandlingen om Sveriges och Nederländernas diplomatiska förbindelser under Karl X Gustafs regering. När nu biografien föreligger färdig och afslutad, må vi så godt först som sist erkänna, att den är ett arbete, som vittnar om trägna och mycket omfattande studier samt förmåga att behandla särskildt det rent biografiska, som synes passa förträffligt för förf:s begåfning. Mindre lycklig är kanske framställningen af en del politiska förhållanden, hvarvid stilen ofta blir något kantig och ojämn (vi tänka i synnerhet på tionde och elfte kapitlen). Detta beror måhända delvis på skrif- och tryckfel, till hvilka äfven torde räknas sådana saker som »de beryktade *skatteköpen*» i st. för *frälseköpen* (sid. 168) o. d. samt vissa oregelbundenheter, som förekomma i citaten på så många ställen och af den beskaffenhet, att man måste beklaga, att ej en något större noggrannhet blifvit iakttagen.[1]

Arbetet åtföljes af Erik Oxenstiernas porträtt med facsimile af hans namnteckning.

* * *

Erik Oxenstierna föddes den 13 febr. 1624 på Fiholm i Södermanland. Hans första uppfostran leddes hufvudsakligen af modern, Anna Bååt, alldenstund Axel O. redan 1626 måste för längre tid lemna fäderneslandet. Hon reste visserligen med de två yngsta barnen öfver till Preussen 1628, men återvände snart till Sverige. Redan 1633 skickades Erik O. till Upsala, där han vistades i tio år.[2] Man läser med nöje förf:s skildring af studentlifvet i Upsala på 1630- och 1640-talen. En egenhet var bland annat de högadliga studenternas afskilda ställning; de bildade liksom en klass för sig, umgingos mycket litet med öfriga studenter, men väl med professorerna, uppträdde ibland med stor ståt och hade eller togo sig åtskilliga friheter, som

---

[1] Att i st. för »*mone* jagh bör *roya* dem» (sid. 346) skall stå »*monne* jagh bör *röya* dem» o. d., kan man ju lätt nog gissa sig till, men att »quantum fieri *protest urgendum*» (sid. 10) skall vara »quantum fieri *potest legendus*», eller att *gång om gång* (sid. 303) skall vara *medh en gång*, blir svårare att förstå, och nästan alldeles obegripligt är följande latinska citat (sid. 331): »Magna sane *ingeniaque* tua gloria facit, ut — —. *Acuient* hæc devotissimam in te observantiam meam, nec minus augent *debitur*, *cui* fama quoque tua me ubique *officiat beneficus*»; de kursiverade orden böra utbytas mot: *ingensque*, *acuunt*, *debitum*, *cum*, *afficiat*, *beneficiis*. På sid. 298 och 304 förekomma äfven ett par citat, som i följd af bristande öfverensstämmelse med originalen blifvit ytterst oklara. Flere exempel skulle kunna framdragas, men det anförda må vara tillräckligt; jämf. dock äfven följande not.

[2] Förf. omtalar (sid. 10), att Erik läste »matheses practica» och säger därom i not. 18, sid. 327: »Joh. Matthesius, f. 1504, † 1568, predikant i Joachimsdal, utgifvare af Luthers lif m. fl. skrifter. Troligen menas hans arbeten under *matheses practica*». Ser man nu efter i den anförda läsordningen, finner man, att där står: »Rudimenta quædam *matheseos practicæ*». Mathesis betyder, som bekant, helt enkelt matematik. — »Äfven tyckes han besökt Loccenius' föreläsningar öfver *Muræus*», säger förf. (sid. 10), men i läsordningen står: »Audita lectio D. Loccenii, qui orationem Cic[eronis] pro L[ucio] *Muræna* absolvit».

förefalla oss besynnerliga; de voro t. ex. befriade från att taga offentliga examina och gjorde anspråk på att i rang stå framför professorerna. Alltsammans är emellertid betecknande för bördsaristokratiens tidehvarf. Erik synes hafva ådagalagt stort intresse för studier och stannade i Upsala längre än vanligen brukades. Salvius, som rådfrågades af Axel O., framhöll, »huru nödigt ett sådant ingenium vill framdeles blifva i riket», och rådde honom att låta Erik fortsätta sina studier under åren 1641 och 1642, »ty sedan de unge cavallieri komma ut i verlden och under allehanda sällskap, är föga mer att hoppas om deras studier». Salvius ansåg synbarligen, att Erik O. var en mycket förhoppningsfull ungdom; han säger om honom vid ett annat tillfälle, att han är »bättre funderad in humanioribus literis» än de flesta andra, att han har »ett godt judicium naturale» o. s. v., »så att hvar man ominerar, att det skall blifva en vacker herre».

Under första hälften af år 1643 vistades Erik O. i Stockholm. Han skulle vänja sig vid »hoflefvernet», undervisades i politiska ämnen af rikskansleren personligen och fick deltaga i rådets sammanträden. Till en högadlig ynglings uppfostran hörde äfven resor i främmande länder, och den ganska detaljerade beskrifningen på Erik O:s utrikes resa är därför af allmänt intresse såsom exempel på huru vid dylika färder brukade tillgå. Han reste från Stockholm sommaren 1643 till Stralsund, for genom Pommern och Meklenburg till Hamburg och vidare till Holland, hvarest han en längre tid uppehöll sig i Amsterdam, Leyden och Haag. Sedan styrdes kosan till Frankrike och Italien och så tillbaka mot norden. Äfven på hemvägen besöktes Paris, där Erik O. uppträdde med en viss storståtlig elegans. Hösten 1645 kom han tillbaka till Sverige.

Nu voro förberedelserna afslutade, och Erik O. var färdig att inträda i lifvets allvar. Först fick han emellertid ett ämbete, som troligtvis icke var af synnerligt allvarlig beskaffenhet; han blef nämligen i slutet af 1645 öfverkammarherre, men sedan följer utnämningen till guvernör i Estland sommaren 1646. Denna utnämning lär ha stått i samband med vissa förhållanden vid hofvet, spänningen mellan Oxenstiernorna och Magnus Gabriel De la Gardie samt de något mystiska ryktena om giftermål mellan Kristina och Erik O. Både drottningen och hennes gunstling ville nog aflägsna den sistnämde från hofvet. Förf. gifver en utförlig framställning af författning, förvaltning och sociala förhållanden i Estland samt redogör för Erik O:s åtgärder under den tid han var guvernör därstädes, d. v. s. 1646—1653. Det mesta är för tidskriftens läsare bekant genom uppsatsen om Erik O. såsom Estlands guvernör. Vi inskränka oss därför till att omnämna följande: Inom rättsväsendet finner man de vackraste resultaten af hans verksamhet; han sökte bringa reda i de mycket intrasslade rättsförhållandena genom rättegångsordningar för de särskilda domstolarna och genom omarbetning af lagar och privilegier. Kyrko- och skolväsendet behöfde också reformeras och ordnas; Erik O. och biskop Jheringius gjorde hvad de kunde, men framgången var icke synnerligt stor; det vigtigaste var, att en interimskyrko-

ordning blef antagen. Hvad krigsväsendet beträffar, anteckna vi rusttjänstordningen af 1648. Förhållandet till Ryssland gaf guvernören åtskilligt att göra; förvecklingar uppkommo och underhandlingar fördes, dels af politisk, dels af kommersiel art, de förra särskildt i anledning af gränsregleringen, de senare i samband med försök att draga den ryska handeln till en del öfver Reval. Slutligen bör nämnas, att Erik O. visade sig kunna behandla den estländska adeln på ett förståndigt sätt, hvilket var en vigtig, men ingalunda lätt sak; han sökte tillvarataga de svenska intressena och sin egen värdighet, utan att allt för mycket stöta de stolta adelsmännen för hufvudet.

Emellanåt gjorde guvernören resor till Livland, Finland och äfven hem till Sverige, t. ex. 1648, då han firade sitt bröllop med Elsa Elisabet Brahe, och 1650, då han var närvarande vid riksdagen och vid drottningens kröning.

I aug. 1652 utnämdes Erik O. till generaldirektor öfver det kort förut upprättade kommerse- eller handelskollegium och i okt. samma år till riksråd. Förf. kan icke med bestämdhet säga, om han själf ville lemna guvernörsbefattningen i Estland, men säkert är, att han af drottningen, som nu börjat »ästimera» honom, återkallades till Sverige och fick en helt annan verkningskrets. Han reste emellertid tillbaka till Estland och tillträdde sitt nya ämbete först det följande året. Kollegiets uppgift var naturligtvis att befrämja Sveriges handel och industri samt att såsom öfverstyrelse handlägga dithörande ärenden. Under Erik Oxenstiernas ledning utvecklade nu handelskollegium en ganska liflig verksamhet. Man ville höja Sveriges handel genom att befria oss från det kommersiella beroendet af Holland, men som vår egen handelsflotta var mycket liten, måste man gå försigtigt tillväga. Åtskilliga residenter och politiska korrespondenter ålades att taga noggrann kännedom om handelsförhållandena och insända regelbundna rapporter till kollegiet, och det var äfven fråga om att tillsätta särskilda konsuler på en mängd ställen, ett förslag, som dock endast delvis förverkligades. Vidare utvidgades den s. k. skeppsfriheten, hvarigenom åtskilliga förmåner bereddes åt den svenska sjöfarten på utländingars, särskildt holländares bekostnad. Ett och annat gjordes för att uppmuntra skeppsbyggeriet, som dock icke ville taga fart. Städerna, i synnerhet Göteborg, tullväsendet samt handelskompanierna voro äfven föremål för kollegiets uppmärksamhet. Hvad industrien beträffar, nämna vi endast, att det var under Erik O:s tid, som Rademacher fick privilegium på manufakturverken vid Eskilstuna.

Men detta var icke nog, man måste också knyta direkta handelsförbindelser med främmande makter, företrädesvis England, Holländarnes medtäflare. Detta föranledde underhandlingar, med hvilka handelskollegiet icke hade mycket att skaffa, men som Erik O. ofta ingrep uti på grund af särskildt förordnande, t. ex. under Axel Oxenstiernas sjukdom. 1653 anlände den engelske ambassadören Whitelocke till Stockholm, och underhandlingarna med honom ledde till ett fördrag, som afslöts i april 1654. Whitelocke lär ha funnit Erik O. »stolt och föga tillmötesgående, ehuru han beundrade hans skick-

lighet». Redan 1652 hade emellertid den bekante holländske diplomaten v. Beuningen infunnit sig i Stockholm; förhandlingarna med honom, hvari Erik O. nästan hela tiden deltog, hade i början en öfvervägande politisk karaktär — kriget mellan Nederländerna och England hade just utbrutit, och holländarne begärde hjälp —, men rörde sedan egentligen handelsfrågor. Det engelskt-svenska fördraget väckte naturligtvis hans synnerliga missnöje, och han lemnade Sverige utan att ha nått något positivt resultat.

I aug. 1654 afled Axel Oxenstierna, och Erik blef hans efterträdare. Nu vidtager det betydelsefullaste skedet i Erik O:s lif, då han såsom rikskansler vid Karl Gustafs sida leder Sveriges öden och ingriper i den allmänna europeiska politiken. I mars 1655 sammanträdde, riksdagen, och vigtiga frågor skulle afgöras: Kronans finansiella ställning måste förbättras, och riktningen af Sveriges utrikespolitik angifvas. Erik O. deltager på ett ledande och bestämmande sätt i förhandlingarna både inom rådet och vid riksdagen. Han framlägger förslag för rådet, uppläser den kungliga propositionen, håller tal till och underhandlar med de särskilda stånden och sekreta utskottet o. s. v. Vid riksdagen 1650 hade han uppträdt såsom en bestämd motståndare till reduktionen, men nu voro hans åsigter mera moderata. Han insåg, att något måste göras, och förordar själf reduktion af omistliga gods, allodialrättens upphäfvande och afskaffande af expektanser, men motsätter sig i det längsta fjärdepartsräfsten, emedan »konungens hand och segel äro fundamentet till alla riksens försäkringar»; han ville hällre fylla bristen medelst en kontribution, hvilket däremot flertalet bland rådet och adeln ansåg betänkligt, såsom stridande mot adelns privilegier, och i denna punkt lyckades han ej häller genomdrifva sin mening.

Hvad utrikespolitiken angår, finner man af rikskanslerens uttalanden i rådet och sekreta utskottet, att han ansåg faran för anfall vara öfverhängande, och att man därför hällre borde själf välja en lämplig tidpunkt att börja kriget, än vänta, till dess fienden blefve färdig, och under tiden vidtaga dyrbara försvarsåtgärder, hvilket i alla händelser vore nödvändigt och knappast kunde låta sig göra utan vidsträcktare reduktion, än han ville vara med om. Landet, som skulle angripas, var enligt Erik O:s mening utan all fråga Polen, hvarest tillståndet var bedröfligt, och som ultimatum borde man fordra icke blott afsägelse af anspråken på Sveriges krona och på Livland, utan äfven Preussens afträdande. Detta sistnämda, Preussens eröfring, lär ha varit själfva kärnpunkten i Erik O:s politik; det är den gamle rikskanslerens idé, som sonen vill förverkliga. Konungens planer öfverensstämde tämligen nära med kanslerens, men voro väl dock något mera äfventyrliga och högtflygande. Emellertid höjdes flere röster för freden både i rådet och sekreta utskottet, och goda skäl anfördes, men slutet blef, att alltsammans öfverlemnades till konungens »nåd och betänkande», d. v. s. kriget var beslutadt. I sista stund och i själfva verket för sent anlände en polsk ambassad till Stockholm. Underhandlingarna leddes af rikskansleren och fortsattes äfven

efter krigets utbrott, sedan Erik O. i sept. anländt till Warschau. Karl Gustaf var då redan på väg söderut mot Krakau, hvilket föranledde en viss oro hos Oxenstierna, som först och främst tänkte på Preussens eröfring. Inom kort kommer emellertid konungen tillbaka, intager större delen af polska Preussen (Vest-Preussen) och inrycker i Ost-Preussen. Hufvudintresset vänder sig nu omkring förhållandet till kurfursten af Brandenburg, såsom innehafvare af det sist nämda landet. Underhandlingarna och fördraget i Königsberg, hvarigenom Sverige fick suveräniteten öfver Ost-Preussen, äro bekanta saker. Att resultatet blef så godt, är nog till stor del Oxenstiernas förtjänst, men hans värf underlättades naturligtvis betydligt genom Karl Gustafs militära framgångar. Både konungen och kansleren lära emellertid hyst den förhoppningen att sedermera kunna förmå kurfürsten att utbyta Ost-Preussen mot något annat land. Detta sammanhänger med frågan om Polens delning, hvartill flere förslag återfinnas bland Erik O:s koncepter; enligt ett af dem skulle Sverige för egen räkning taga en god del af landet söder om Preussen ända till Netze, Wartha, Bug och Narew, men om detta betecknar hans egen mening, eller om det är ett uttryck för Karl Gustafs sangviniska uppfattning, kan vara svårt att afgöra, säkert är att Oxenstierna ville, att man skulle gå till väga efter en bestämd plan, under det att konungens åsigter synas hafva varit något sväfvande och oklara.

Karl Gustaf företager emellertid sitt andra tåg mot söder, och under tiden styr Erik O. Vest-Preussen i egenskap af generalguvernör; han underhandlar med de städer, som ännu ej voro intagna, utfärdar proklamationer, sammankallar en landtdag, försöker att ordna de kyrkliga, judiciella, militära och ekonomiska förhållandena. Svårigheterna voro stora, delvis oöfvervinneliga, och Oxenstierna måste fortfarande egna mycken tid åt de diplomatiska underhandlingarna, i synnerhet med Brandenburg och Holland: Fördragen i Marienburg och Elbing äro Erik O:s sista bedrifter. Redogörelsen för underhandlingarna med kurfursten är ganska utförlig, grundad hufvudsakligen på Oxenstiernas och Waldecks brefväxling. Sveriges förhållande till Nederländerna har, såsom ofvan blifvit nämdt, förut varit föremål för förf:s undersökningar, men framställningen har nu kompletterats genom användande af Erik O:s bref till Karl Gustaf och de holländska sändebudens relationer (de senare i arkivet i Haag).

Emellertid hade märkeliga ting passerat: Ryssarna hade infallit i de svenska Östersjöprovinserna och vår militära ställning i Polen hade, oaktadt segern vid Warschau, betydligt försämrats. Skulle man under sådana omständigheter sluta fred med Polen? Man kunde få Livland och Johan Kasimirs afsägelse af anspråken på svenska kronan, men Preussen måste återlemnas. Rikskansleren ansåg emellertid, att man därmed förlorade hela vinsten af kriget, samt rådde konungen att fortsätta striden och att förstärka sin ställning genom förbund; i sin ifver att uppsöka bundsförvandter låter Erik O. tankarna flyga icke blott till turkar och tatarer, utan ända till perserna. Närmast till hands låg dock att förnya förbundet med Brandenburg, men en

betänklig sak var, att kurfursten nu fordrade att få suveräniteten öfver Ost-Preussen. Oxenstierna ville naturligtvis på inga vilkor gå in på någonting sådant, och han slapp också undan förödmjukelsen att få bevittna, huru det, som enligt hans mening var ett hufvudvilkor för Sveriges stormaktsvälde, och som man genom hans diplomatiska verksamhet varit på god väg att vinna, för alltid gick förloradt. Efter en kort sjukdom afled Erik O. den 23 okt. 1656, och den 10 nov. slöts fördraget i Labiau, hvarigenom Sverige afstod från suveräniteten öfver Ost-Preussen.

S. Bergh.

Om Eriksgatan. Kritiska studier i gammalsvensk statsrätt af Rudolf Kjellén. IV + 78 sid. + ett blad innehållsöfversigt. Upsala 1889.

Vi ha här ett förstlingsarbete framför oss, men utmärkt som det är genom självständighet i uppfattningen, dristighet i slutsatserna samt en varm och mer än vanligt vårdad stil, om än denna stundom slår öfver och blir pretiös, synes det vara löftesrikt både för förf. själf och för de historiska studierna vid den högskola, hvars lärjunge han är. Men visserligen torde ej alla de resultat, han kommit till, vara så rotfasta, som han själf synes tro, eller är bevisföringen i allo öfvertygande.

Förf. har uppenbarligen slutit sig till en rättshistorisk skola, som haft flera representanter utomlands än här i Sverige, och som i mycket kan betecknas som dogmatisk. När andra forskare blygsamt tveka inför ett dunkelt eller bristfälligt material, älska dess adepter att framställa sina läror i så tillspetsad form som möjligt och uppträda gärna mot »förut herrskande» åsigter, hvilka de helt enkelt kasta öfver bord. Kring vissa ledande tankar grupperas fakta eller lagtexter, och det händer väl, att dessa tillyxas något på ena eller andra sidan, om de visa sig alltför motspänstiga. Man brukade förr kalla detta att konstruera historien; nu torde det ha ett vackrare namn, ehuru jag ej rätt erinrar mig hvilket. Det vare dock långt från mig att bestrida, att denna riktning, representerad som den ofta varit af lärda och skarpsinniga män, verkat uppfriskande på forskningen. Det synes mig dock, som skulle väckelserna till förnyad pröfning af åsigter och sakförhållanden stundom vara de bästa resultaten af skolans verksamhet, mera värderika, än de rent positiva, de nya satserna alltid äro.

Sverige var af ålder och ända till 1319 ett ärftligt konungadöme. Eriksgatan uppfanns, efter Stenkilska ättens utslocknande, under striden mellan landskapen om rätten att välja kungahus, såsom en kompromiss mellan de stridiga anspråken, blef »en form för konunga-

val i det ärftliga konungadömet Sverige» (s. 24). Upplands tre folkland fingo rätten att först »taga» konung, d. v. s. »genom allmän röstning nämna en kandidat» (s. 15); det egentliga valet försiggick på landstingen under eriksgatan och först efter dennas slut var konungen verkligen »vald». Någon sådan eriksgata har emellertid aldrig egt rum före Magnus Erikssons år 1335, sedan valriket redan införts, då denna konungens rundresa bibehölls, men blott såsom en formalitet (s. 42). Hela institutionen, sådan förf. fattar den före 1319, har sålunda saknat all praktisk betydelse. Sådana äro de påståenden förf. drifver och som han anser sig hafva till evidens bevisat, och tankegången i dessa dristiga satser är onekligen sinnrik. Hur enkel skulle ej svenska statsrätten i dessa aflägsna, förvirrade tider te sig, om alla dessa påståenden hölle streck! Frågan är blott, huruvida de låta förena sig med historiska fakta och rättssatser, sådana man känner dem ur lagar, urkunder och enstaka uppgifter i andra historiska källor.

Af alla dessa hypoteser — ty annat äro de verkligen icke — är den om eriksgatan såsom tillkommen genom en »kompromiss» mellan landskapens folk den mest tilltalande och saknar icke all sannolikhet — skada blott att äfven den är så ytterligt svår att stöda med bevis. Men förf:s påstående, att denna »Sveriges första grundlag», hvaraf fragment skulle återfinnas i VGL:s Retlösabalk, skulle ha tillkommit år 1172, det är, efter mitt förmenande, helt och hållet gripet ur luften. Jag kan ej finna ens skymten till stöd för detsamma i de bevis, han anför. Förf. anser vidare, att vid samma tillfälle öfverenskommelse träffats om ett alternerande tronskifte mellan Sverkers- och Eriksättlingarna. Skulle eriksgatan verkligen under deras tid ha tillkommit, är det tvifvelsutan antagligare att det skett i början af Karl Sverkerssons regering, då ju tvisten om ärkebiskopssätet kom till afgörande, men det synes mig icke vara omöjligt att tillskrifva eriksgatan ännu högre ålder. Och hvad öfverenskommelsen om tronskiftet angår, kan den svårligen ha ingått i denna s. k. traktat mellan uppsvear och götar. På sin höjd kan man med Strinnholm antaga att de, som ledde konungavalen — dessa val, som förf. förnekar — läto bestämma sig af sådana synpunkter. Konungarna handla i uppenbar strid med en dylik öfverenskommelse. För att icke tala om, huru Knut Eriksson »dräpte sig till arfs» — huru besynnerligt vore det icke eljes, att samme konung, som skulle ha varit med om uppgörelsen, låter hylla sin son till efterträdare, att Sverker Karlsson söker röja ur vägen Knuts söner, att Johan Sverkerssons rätt till kronan vid den påfliga curian bestrides! Att den sistnämnde togs till konung 1216, kan helt enkelt bero därpå, att företrädarens son ej vid fadrens död var född, och för öfrigt — om hvad som hände under den första tiden efter 1216, därom äro vi lemnade alldeles utan underrättelse.[1]

En kärnpunkt i förf:s deduktioner är tolkningen af de ryktbara orden i VGL: »Svear ego konung at taka ok sva vräka»; hans tolk-

---

[1] Först 1219 är det som påfven anbefaller undersökning af förhållandena vid kröningen.

ning är djärf, men ingalunda öfvertygande. Enligt honom skall *taga* här, liksom i UL:s konungabalk, endast betyda »nämna en kandidat till konungakronan» (s. 15). Så vidt jag förstår, är denna tolkning oriktig. Man jämföre t. ex. uttrycken »taga prest»; »det må rätt vara den att taga, dem alla å sämjer»; »biskoper tage där af en»; »bönderna tage en af de tre biskopen lägger i valet» o. s. v. Härmed synes ock hela förf:s teori falla, att uppländingarne ej egde rätt att *välja* konung. De gamla stadgandena om eriksgatan känna ej häller till någon landskapens rätt att förkasta den af uppländingarna »tagne».

Lika märklig är öfversättningen af »vräka», som enligt förf. skall betyda »föredraga ärendet», »framställa det för de andra landskapen till bekräftelse» (s. 15). Han söker stöd för sin uppfattning genom pröfning af den rätt till afsättning, som den vanliga öfversättningen af ordet innebär, samt förnekar densamma helt och hållet för äldre tider (s. 13). Den bekanta berättelsen om Olof Skötkonungs hotande afsättning är honom visserligen ett besvärligt hinder, men han reder sig ur svårigheten med den förklaringen, att här var fråga om »det fast otroliga undantagsfall, att sveakonung brutit allshärjardom» (s. 72), hvarigenom en revolutionär åtgärd berättigades. Men ett dylikt undantagsfall, det är visserligen icke »fast otroligt», därom vittnar äfven den äldre svenska historien, och hvad annat skulle ligga i ordet vräka», om det skulle tolkas med »afsätta»? Ingen har väl tänkt på, att häri skulle ligga en åt svearne inrymd godtycklig afsättningsrätt. Och spörja vi efter historiens vittnesbörd, finna vi dem bekräfta sistnämnda uppfattning, att man nämligen i en tid utan andra konstitutionella garantier förbehållit sig afsättningsrätten som yttersta medel; så snart af konungen kräfdes en konungaed, låg däri inneburet, att han genom edsbrott förverkade kronan. Jag påminner blott åter om Snorres ryktbara berättelse, som åtminstone måste vittna om 1200-talets uppfattning. Huru Magnus Eriksson dömdes från riket 1364 är af historien bekant; måhända skedde något dylikt med Valdemar. Ett sextio- eller sjutiotal år efter förstnämda dom skrifver en svensk ärkebiskop till konciliet i Basel bl. a.: »Sverige är ett val-, icke ett arfrike, hvars konung plägar och bör vid sitt val aflägga en ed enligt den form, som samma rikes lagbok föreskrifver. Och mena (»intendunt») valmännen och de förnämste och folket, att konungen sjelf bör hålla denna sin ed eller mista riket» (»regno carere»). Vi kunde gå längre, men det behöfves ej här att utsträcka exemplen äfven till nyare tid. Att åter afsättningsrätten ej uttryckligen inrycktes i den af konungen sanktionerade Upplandslagen, det kan verkligen ej förvåna. Man hade väl dock skridit en smula framåt i politisk takt, sedan i fråga varande bestämmelse i VGL. upptogs, förutsatt att »vräka» betyder »afsätta» — för att icke tala därom, att det formlösa skick, hvari »Rätlösabalken» i VGL. för närvarande ter sig, gör det nästan omöjligt att komma till en säker uppfattning af de nämnda ordens rätta beskaffenhet i formelt hänseende, huruvida de äro delar af en »traktat», eller de blott äro ett uttryck för vestgötarnes missnöje öfver ett »politiskt nederlag». Hade ordet haft den af förf. antagna oskyldiga

meningen, hvarföre upptogs det ej i senare lagar? Och ännu ett må tilläggas. Snorre anses ha fått en mängd upplysningar af lagman Eskil i Vestergötland, samme man, som äfven samlade och ordnade vestgötarnes lagbok. Det är en egendomlig öfverensstämmelse mellan uppfattningen af händelserna vid Olof Skötkonungs afsättning och uttrycken om konungavalet i VGL., hvars äldre redaktion allmänt hänföres till 1200-talets början.

Emellertid skall gärna erkännas, att öfversättningen af »vräka» med »afsätta» kan väcka betänklighet. Det röjer onekligen en viss »naiv vildhet» eller råhet i konstitutionelt hänseende, som man knappt skulle vänta. Jag tillåter mig emellertid påpeka, att »vräka» äfven har en annan nära liggande betydelse, den af »förkasta» (jfr glossaren till Sm. L:s kristnubalk och där anförda analoga citat). I satsen skulle då ligga inneburen en rätt för svearne att antaga eller förkasta ett »kungsämne».[1] Visserligen strider äfven detta mot förf:s teorier, men dessa äro, såsom jag redan sökt visa och kommer att visa, icke hållbara, man må öfversätta »vräka» på ena eller andra sättet.[2]

Enligt förf:s tolkning af Upplandslagen (s. 30) skulle på Mora äng endast en förklaring afgifvas af folklandens menighet, att man ämnade välja en viss person till ny konung, och själfva hyllningen sedan ske på »ett ting» i Uppsala. Tolkningen lider af inre osannolikhet, stödes ej af lagen och lika litet af de bevis förf. anför. Han anser nämligen att representanter för Finland, Helsingland och det öfriga Norrland, hvilka ej kunde räknas till de tre folklanden, och sålunda ej skulle få vara tillstädes vid stenen på Mora äng, skulle varit närvarande på ett ting i Uppsala för att där deltaga i hyllningen och mottaga konungens ed. Beviset väger ej mycket, ty det är orimligt att antaga, att i en lag, som blott känner lagsagor, såsom politiskt berättigade områden, man ens skulle ha tänkt på inbyggarne i svenska Finland, där samhället ej hunnit fullt organiseras och lagman säkerligen ännu icke fanns.[3] Finnarne hade ingen rätt att deltaga i konungaval före 1362. Detsamma måste anses gälla om Norrland, norr om Helsingland. Huruvida man åter i senare hälften af 1200-talet tänkt på något helsingarnas deltagande i valet är ytterst tvifvelaktigt. När 1458 Kristiern I ville ha sin son vald till efterträdare, lät han honom bl. a. i början af maj hyllas i Helsingland, oaktadt i slutet af samma månad en efter landslagens bud sammansatt valnämnd var sammankallad till Stockholm. Hade man tänkt sig helsingarna där vara representerade, hade man väl icke tillgripit en sådan åtgärd.[4] Hvad berättigar förf. för öfrigt till antagandet, att valet skulle för-

---

[1] Det är tydligt att denna öfversättning godt låter förena sig med Snorres berättelse.

[2] Själf gör jag ej anspråk på att vara språkforskare, men vill blott tillägga, att efter hvad jag från kompetent håll erfarit, förf:s tydning af ordet äfven i språkligt hänseende är oantaglig.

[3] Lagman i Finland omtalas, som bekant, först 1324.

[4] Först vid valet 1499 finner man Helsingland och Ångermanland representerade — med hvar sitt ombud.

rättas af några och eden mottagas af andra? Enligt senare tiders intyg samlades på valfältet kring Mora sten många flera än de egentliga valmännen, d. v. s. lagmännen och de tolf från hvar lagsaga (jfr berättelserna om Albrekts val och intygen 1434 om Eriks af Pommern val). Huru valet tillgick den tid folklanden ensamma valde, därom är intet bekant, men icke behöfver man antaga ett särskildt Uppsalating. Hela resonnemanget s. 30 synes mig vara i hög grad konstrueradt.

»Jag vill fästa uppmärksamheten på det onaturliga», säger förf. s. 12, »i antagandet, att de svenska landskaperna med deras starka känsla af sin frihet och likställighet inbördes, plötsligen skulle obetingadt afstått sin vigtigaste politiska rättighet till förmån för en enda särskild landskapsbefolkning.» Det är just detta, synes det mig, som uppenbarligen har skett, det må vara onaturligt eller icke, ehuru det ingalunda skedde »obetingadt», ty den nyvalde konungen måste lofva att respektera landskapens lagar — och förf. synes mig ej ha bevisat motsatsen.[1] Götafolken hade redan gjort en annan eftergift, i fråga om ärkebiskopssätet, och de hade fått godtgörelse i den starka självstyrelse, som deras landskapslagar betryggade dem. I sanning, de hade till en början ej myeket att befara af den »allvaldige» konungen. Hvad de gjorde var ju blott att erkänna en rätt, som sedan urgamla tider tillhört Uppland. Hvarföre skulle ej äfven här det »konservativa drag» gjort sig gällande, som förf. annars anser utmärka medeltidens svenska folk?

Eriksgatan har, säger förf., aldrig i verkligheten förekommit före 1319. Det synes vara svårt att *bevisa* motsatsen, men visst är, att det bevis förf. anför för sin åsigt, föga eller intet bevisar. Val och eriksgata borde enligt hans teori ha förekommit åtminstone 1250 vid Folkungaättens upphöjande på tronen. Af källornas tystnad drager han den slutsatsen, att något sådant icke egt rum. Man måste ur historisk-kritisk synpunkt inlägga en gensaga mot ett sådant resonnemang. Källornas tystnad vid detta tillfälle — sådana vi nämligen ega dem från 1200-talet — *bevisar* precis lika mycket eller lika litet för den ena eller andra åsigten.

Bevisen för kronans *ärftlighet* under 1200-talet, i den fullständiga mening förf. antager, synas mig ej vara rätt öfvertygande; förf. har ej lyckats förringa betydelsen af det vigtiga motbevis, han själf anför, tronföljarhyllningarna. I själfva verket upprepas samma förhållanden före och efter det betydelsefulla året 1319. Liksom Knut Eriksson, Magnus Birgersson, Birger Magnusson låta hylla sin söner, så göra äfven Magnus Eriksson och alla följande konungar, så snart de fått någon anledning därtill. Förf. fäster stor vigt vid talet om »ius hæreditarium» i en påflig skrifvelse (s. 18, 19). Utom det att framställningarna till curian, på hvilka dess uttalanden stöda sig, i sådana fall endast äro att betrakta som advokatens anförande för sin klient och sålunda icke utan vidare förtjäna tilltro, vill jag blott påminna om, att år 1365 — och då erkänner äfven förf. att valriket

[1] Hvar står det sagdt, att den enda regeringshandling konungen under eriksgatan fick utöfva, var benådningsrätten (s. 22)?

var infördt — tala i en proklamation konungarne Magnus och Håkan om ärkestiftets invånare som sina »ärfvaborne män» (jfr härmed k. Sverkers tal om sin arfsrätt). Så mycken beviskraft ha dessa fraser. Under en senare regent — Erik af Pommern — nödgades man i Sverige anställa en undersökning om förloppet vid hans val och uppsätta ett protokoll därom för att kunna bemöta konungens anspråk på arfsrätt (såsom »verus rex natus ad regnum Sveciæ») — för att nu icke tala om deduktionerna för Kristiern II:s arfsrätt 1520. Jag vill ingalunda förneka betydelsen af valrikets starka betonande i Magnus Erikssons landslag; jag anser blott, att man härmed ej slog upp något nytt blad i Sveriges statsrätt. Med samma skäl kunde man påstå, att riksenheten kom till först genom landslagens ord: »Öfver allt Sverike eger ej konungs krona eller konung vara utan en»; äfven till dem finnes ingen motsvarighet i landskapslagarna. I självfa verket *behöfva* ej orden: »Nu är till konungariket i Sverike konung väljande och ej ärfvande, om de konung mist hafva», vara annat än en utläggning af UL:s ord: »Nu torfva land konung välja».

En följd af förf:s åsigt om kronans ärftlighet och om eriksgatans förekomst blott vid val af en ny ätt blir ock den, att äfven tredje stycket i UL:s konungabalk, om kröningen och konungs rättigheter, får samma begränsade betydelse (s. 20). Hvar och en, som läser dessa stycken i sitt sammanhang, utan förutfattad mening, måste finna, att de lika enkelt och ännu naturligare stödja en motsatt uppfattning.

Det är visserligen ej min mening, att Sverige under medeltiden skulle varit ett valrike i detta ords stränga betydelse. Förf. har visat, liksom andra före honom, huru arfsbegreppet liksom sväfvade i luften eller fanns i det allmänna medvetandet, liksom han framhållit hvad som talar för, att Uppsalakonungens konungadöme under hedendomen gått i arf. När krafvet på en visserligen af häfd begränsad valrätt gjorts gällande, tilltror jag mig icke att säga; blott så mycket synes mig tydligt, att det skett långt innan den här angifna tidpunkten, 1319.

Det kunde vara åtskilligt att tillägga — äfven i detaljer kunde misstag påvisas[1] eller nya idéer vara att pröfva — men recensionen har redan blifvit lång nog. Det har synts mig tillräckligt att upptaga förf:s hufvudåsigter, och dem har jag ej funnit höjda öfver hvarje tvifvel Jag har emellertid redan i början framhållit den talang förf. lagt i dagen vid genomförandet af sitt arbete och som mångenstädes framträder. Han har kallat sin skrift »kritiska studier», och den förtjenar namnet, ty den har, såsom dylika böra, bidragit att bättre belysa det behandlade ämnet, om det ock ej alltid skett på det sätt, förf. menat. Och då jag nu har talat till punkt, vill jag blott till sist ha uttryckt den önskan, att förf. finge tillfälle att på andra historiska eller statsrättsliga frågor pröfva sin kritiska skärpa, sin lifliga kombinationsgåfva och sin obestridliga formella talang. Säkert skulle den historiska vetenskapen däraf ha att vänta goda frukter.

[1] Tolkningen af »gæra» i VGL. Rætl. B. är sålunda tvifvelsutan oriktig.

Ehd.

Israel Hoppe's Burggrafen zu Elbing Geschichte des ersten schwedisch-polnischen Krieges in Preussen. Nebst Anhang. Herausgegeben von d:r M. Toeppen. 785 sid. Leipzig, Verlag von Duncker & Humblot, 1887, 1888.

Sedan långt tillbaka har Israel Hoppes krönika öfver det första svensk-polska kriget i Preussen varit af historieskrifvare begagnad såsom en hufvudkälla för kännedomen af den tid den skildrar. Lengnich i sin »Geschichte der Lande Preussen» har öst därur med fulla händer och äfven hos oss har redan Hallenberg gjort utdrag därur, hvilka utdrag begagnats af Geijer, som dock icke haft tillgång till själfva boken. Afskrifter af arbetet ha på flera håll varit tillgängliga för forskare, såsom i Dresden, i Danzig o. s. v., men det oaktadt har det förblifvit outgifvet ända till våra dagar.

Orsakerna härtill kunna vara flera, men en af dem torde måhända kunna sökas i den torra diariiartade form, hvari historien här framträder. Ödet att jämförelsevis okänd i århundraden hvila i arkivernas gömmor delar Hoppes historia emellertid med många långt mera betydande arbeten. Vi erinra blott om den först i senare tider utgifna sista delen af Hoppes samtida Chemnitz' historiska verk.

Med det allt lifligare historiska intresse, som röjer sig hos vår tids vetenskapsidkare, är det emellertid naturligt, att det icke kunde dröja länge, innan ett arbete af så grundläggande betydelse för sin tid och sitt land, som Hoppes »Geschichte» — trots alla brister i framställningssättet — flyttades från arkivens till enskilde forskares hyllor. Förtjänsten af denna flyttning, eller med andra ord, af utgifningen, tillkommer närmast d:r M. Toeppen i Elbing, ehuru arbetet, med jämförande af flera olika codices o. s. v., nästan färdigt lemnats såsom arf i hans hand af en af Elbings stads äldste, F. Neumann († 1869).

Betydelsen af Hoppes verk är, att det är en samtidig berättelse af en uppmärksam iakttagare, som noggrannt upptecknat de händelser, hvartill han varit åsyna vitne, och som genom sin tämligen betydande ställning såsom borggrefve i Elbing och svenska regeringens i Preussen förtroendeman hade godt tillfälle att få se och höra, hvad som tilldrog sig inom den politiska värld, som omgaf honom. Att Israel Hoppe i ganska hög grad åtnjutit Axel Oxenstiernas förtroende, är tydligt däraf, att han af denne bl. a. dels kallades till bisittare i den af honom nyinrättade hofrätten för Preussen 1629, dels fick öfveruppsigt öfver staden Elbings befästningsarbeten. Bref från honom till rikskansleren rörande denna sistnämnda angelägenhet finnas ännu i behåll i riksarkivet.

Någon ifrig partigängare synes emellertid icke Hoppe hafva varit. Han talar visserligen med mycken vördnad om Gustaf Adolf och Axel Oxenstierna, men han synes icke hafva hyst någon särskild kärlek till

det svenska väldet, och till berättelsen om, att de svenska trupperna äntligen lemnat landet, fogar han ett ur hjärtat gående: »Gott gebe zu ewigen Zeiten»! Också ansågos hans svenska förtroendeposter icke utgöra något hinder för hans anställande 1635 som borggrefve äfven under polska väldet. I första rummet är han alltid Elbingensare och hans fädernesstads öden utgöra kärnan i hans framställning. Särdeles angelägen är han också att anföra apologier till försvar för Elbings uppgifvande till Gustaf Adolf, hvaraf flera in extenso meddelas. För öfrigt märker man i hela boken, huru anteckningarne blifva talrika och noggranna, i samma mån som händelsernas förlopp närmar sig Elbing. Men då denna stad ju också var svenska regeringens säte, så var det visserligen en ganska fördelaktig observationspunkt för den intresserade iakttagaren.

Genom sin förbindelse med många af de handlande personerna kom Hoppe i besittning af en mängd aktstycken, som han dels i texten, dels i ett särskildt bihang i sin helhet meddelat, och som i betydlig mån höja arbetets värde, då många af dem här för första gången offentliggöras. Sålunda finnas bland bilagorna ett tiotal skrifvelser af Gustaf Adolf och ungefär lika många af Axel Oxenstierna, samt dessutom bref och aktstycken undertecknade af Sigismund, Vladislav, J. de la Gardie, Herman Wrangel, d'Avaux, H. M. von Thurn m. fl. Det är sannolikt att Hoppe af Axel Oxenstierna själf fått sig meddelad den berättelse öfver de fruktlösa underhandlingarne i okt. 1626, som finnes införd sid. 577, och till andra handlingar, såsom Gustaf Adolfs privilegier för Elbing d. 19 okt. 1626, hans resolution för Elbings deputerade 27 febr. 1632, Axel Oxenstiernas anmaning till rådet i Elbing att leverera penningar $\frac{15}{25}$ nov. 1628; instruktioner för Elbings sändebud o. s. v., hade han genom sin ämbetsställning tillgång.

Hvad emellertid författarens framställning af händelserna angår, så är redan antydt, att den fullkomligt saknar hvarje spår af historisk konst. Den har karaktären af en dagbok, trogen och tillförlitlig i sina uppgifter, hvilket visar sig vid en jämförelse med Gustaf Adolfs bref till Axel Oxenstierna och andra samtida handlingar, men utan ringaste försök till systematisering eller gruppering af materialet. Stort och smått blandas om hvartannat. En framställning af fredsunderhandlingarnes förlopp kan sålunda tvärt afbrytas för att lämna plats för en anteckning om några officerares begrafning eller några ryttares ströftåg. Under sådana omständigheter är det en särdeles nyttig anordning, att innehållet af hvarje nytt stycke angifves genom marginalnotiser.

Trots att Israel Hoppe lärer varit en ganska flitig skribent (utom sin krönika har han nämligen efterlämnat flera andra arbeten), är hans stil tung och otymplig. Omdömen om personer och företeelser saknas nästan fullständigt eller inskränka sig till några få ord, såsom då det heter om Patrik Ruthwen: »ein wolerfarner soldat, ein schottländer, welcher sich ehrlich und wol in allen seinen actionen erzeigete, allein in rechthändeln und streitigkeiten der bürger und soldaten

sachen gantz ein unwissender man war, von dem könige jedoch also beliebt, das er ihn folgender jahre — — — wegen seiner tapferkeit binnen Ulm — — — zum gubernator bestellete»; eller om Herman Wrangel, att han som generalguvernör förhållit sig »als ein hochbeliebter heroischer man, beydes im kriegswesen und politischen justicienwerk».

Såsom naturligt är, talar förf. med synbar harm om soldateskens å båda sidor rofferier.

På tal om de för sina ogärningar beryktade rhengrefliga ryttarnes äntliga aftåg i dec. 1630, yttrar han: »welche den eine überaus grosse pagagie, von raub und nahm gespicket, mit schleppeten, und solche zwar beynahe der rest von den deutschen reitern waren, aber auch den rest des gutes und vermögens derer, bey welchen sie logieret, mit tausend seuffzern und weheklagen mit sich auss dem lande nahmen»; och trots den synbara vördnaden för Gustaf Adolf, säger han, med anspelning på några hans öfverstars namn, att hvad han vid sitt afresande lemnade efter sig i landet var »Streiff- ende Noht, Teuffel und Todt».[1]

Någon gång, ehuru mycket sällan, anslår förf., ehuru äfven nu på ett tämligen otympligt sätt, en skämtande ton. Så beskrifver han satiriskt den uppenbarligen i hans ögon opassande lyxen vid ett bröllopp, som d:r J. Godeman, svenskt hofråd i Preussen, gjorde för sin dotter och generalqvartermästaren Du Vierge: »Als aber solche copulation», säges det, »mit gebreuchlichen solenniteten verrichtet, und männiglich auffsahe, wie herrlich die braut in ihren aussgefliegenen fremden haaren, in glatt sammeter, neu formirter kleidung und ungewöhnlicher krone herprangen und von dem altar wieder abgeführet werden solte — siehe, da trat zwar der schwedische feltmarschall, bald aber auch der Teuffel[2] selbst herfür und führete die braut von dem alter zur kirchen hinaus. För säkerhetens skull anmärkes i randen af originalet: jocus est.

Verkligt målande skildringar anträffas en och annan gång, ehuru ytterst sällan. En sådan är emellertid berättelsen om konungens oförmodade ankomst till Preussen på våren 1629. Man tycker sig nästan höra en efterklang af den glada öfverraskningens jubel. Kansleren, berättar förf., hade visserligen, med anledning af de kejserligas infall i Preussen, lifligt önskat konungens tidiga ankomst detta år, men för den till juni månad utskrifna riksdagens och andra omständigheters skull vågade han ej vänta den så snart, då se — emot all förhoppning tidigt på morgonen före dagningen den $\frac{2}{3}\frac{1}{1}$ maj kommer han med åtta örlogsskepp jämte fem proviantskepp samt folk och förnödenheter inlöpande i Pillaus hamn, stiger i land, recognoserar skansarne, ger licentförvaltaren Spiering ny ordinans och går till sist ombord jämte Gustaf Oxenstierna Axelsson, sekreterarne

[1] Anspelningen gäller öfverstarne Streiff von Lawenstein, von der Noht, Teuffel och Tott.

[2] Naturligtvis också anspelning på öfverste Teuffel.

Sattler och Grubbe samt två pager på en liten jakt för att skyndsamt uppsöka rikskansleren i Elbing. Klockan 5 e. m. lägger jakten till, utan att någon därom har en aning, vid den nya bryggan i Elbing. Konungen går i land, beser »corps de garde», som låg nära invid bryggan, och när han icke finner någon soldat, utom skiltvakten, i gevär går han genom Körperstrassenthor gatan uppför till torget, där han först möter öfverste von Essen och öfverstlöjtnanten Wilhelm von Salzburg, hvilka med blandad förfäran och glädje mottaga honom. Åtföljda af en stor »comitat» af pojkar, flickor, tiggare och dylika ledsaga dessa konungen till rikskanslerens bostad. Axel Oxenstiernas och officerarnes glädje öfver återseendet kan man tänka sig.

Ett gemensamt fel som vidlåder alla såväl tryckta som otryckta skrifter från denna tid är den stora inkonsekvensen i skrifning af personnamnen. Man kunde sätta i fråga, huruvida det icke hade varit en nyttig redaktionsåtgärd att bringa reda i detta kaos. I några fall borde rättelse utan tvifvel hafva skett, då namnen äro uppenbarligen felskrifna, såsom t. ex. då det står Claes Hoer i stället för Clas Horn, Beng Bagg för Bengt Bagge, Thurre i stället för Thurn, men äfven i andra fall kunde det möjligen hafva medfört en liten lättnad för läsaren, om t. ex. i stället för Lilje Hoek skrifvits Liljehoek o. s. v. Några namn förekomma regelbundet oriktiga, såsom Georg Ryning i stället för Erik Ryning, Derk Dirichsson för Gert Dirichsson (ehuruväl denna riktiga form äfven förekommer), Du Vargie för Du Vierge, von Nessa för v. Essen o. s. v.

Olägenheterna af det mångahanda skrifsättet afhjälpes visserligen i väsentlig mån genom registret, som är vidfogadt. Ett sådant är naturligtvis i ett arbete af denna art en oumbärlig nödvändighet, och i den punkten skulle man kanske kunnat med afseende på föreliggande verk önska något mer fullständighet och utförlighet.

En ofullständighet vid utgifningen, som man kan beklaga, äfven om man inser omöjligheten af dess afhjälpande utan för stora kostnader, är att alla de gravyrer, teckningar och planscher, som åtfölja originalet, hvilket tydligen varit afsedt att blifva ett praktverk, utelemnats. Bättre är dock visserligen detta än att utgifningen af texten ännu måhända i århundraden skulle uppskjutits.

Per Sondén.

Riksrådet grefve A. J. von Höpkens skrifter, samlade och i urval utgifna af Carl Silfverstolpe. Förra bandet. Minnesanteckningar. Tal. Bref. 491 sid. 8:o. Stockholm, P. A. Norstedt & Söner, 1890.

Medan utgifningen af Axel Oxenstjernas skrifter som bäst fortgår, framträder nu ytterligare med Anders Johan von Höpkens skrifter en ny märklig prydnad för Sveriges historiska literatur; och liksom Vitterhets- historie- och antiqvitets-akademien funnit den rätte mannen att utföra det första väldiga arbetet, så har den förtjenstfulle samlaren och utgifvaren af Höpkens skrifter funnit andra akademier villiga att lemna det behöfliga understödet för det sistnämnda verket. Vetenskapsakademien har därmed gifvit en hedrande gärd åt minnet af sin främste stiftare och Svenska akademien åt sin förste ledamot.

Väl kan man icke instämma i franske ambassadören Lanmarys till sin regering afgifna omdöme, att Höpken egde Oxenstjernas alla utmärkta egenskaper och var fri från hans fel; ty såsom statsman kan Höpken visserligen icke ställas i jämnhöjd med den store rikskansleren, men såsom teoretisk tänkare och skriftställare torde han däremot vara Oxenstjerna öfverlägsen; och utom det betydliga såväl historiska som vetenskapliga värde, hans skrifter ega, erhålla de af hans framställningskonst ett fängslande behag, som gör författaren ännu för vår tid, såsom Geijer framhåller, i hög grad personligen intressant.

Utgifvaren har ock kunnat anbefalla det nu utkomna verket till läsning med att anföra omdömen af två samtida kompetenta domare, nämligen Tessin, som utlåtit sig, att Höpken skref bättre än någon i riket, och Gustaf III, som förklarat, att hans vett, hans grundliga lärdom, hans sanna smak, hans manliga vältalighet blifvit ett mönster för den svenska vitterheten.

Sedan gammalt väl förfaren i samlandet och ordnandet af historiska skatter har utgifvaren med mycken möda och omsorg, utom hvad som förut funnits tryckt, i såväl offentliga bibliotek, som offentliga och enskilda arkiv, uppsökt hvad som flutit ur Höpkens penna och framlägger nu efter noggrannt urval det, som däraf funnits förtjent, indeladt i fyra grupper: *Minnesteckningar*, *Tal*, *Bref* och *Statsskrifter*, hvaraf de sistnämnda skola förekomma i nästa band. Med afseende därpå, att dessa skrifter till innehållet i allmänhet äro att hänföra till tvänne skilda hufvudområden, det ena omfattande *politiska* ämnen och det andra *lärda eller vittra*, hade det varit fördelaktigt, om indelningen därefter kunnat lämpas. Men ehuru Höpken mindre än de fleste andra författare sammanblandat olika ämnen, hade likväl ett fullständigt särskiljande efter denna grund icke kunnat genomföras utan att sönderstycka en del skrifter, och det har

då knappt återstått annat än att låta den yttre formen bestämma hvarje skrifts plats i samlingen. Därvid har dock det undantag egt rum, att de bref, som Höpken, i egenskap af kanslipresident, under sjuåriga kriget skref till de svenska generalerna vid armén, icke förekomma bland de andra brefven, utan lära komma att intagas bland statsskrifterna.

Uti dessa senare kommer naturligtvis *statsmannen* Höpken att förnämligast träda fram, under det vi i denna första del företrädesvis kunna studera *menniskan*.

Uti ett förord har utgifvaren sammanfört några data och upplysningar, som underlätta uppfattningan af Höpkens verksamhet och personlighet i dess helhet. Af honom sjelf finnas endast fragmentariska själf-biografiska anteckningar. Många gånger började han sådana, men de något vidlyftigare blefvo snart afbrutna, ofta innan de ens hunnit till de vigtigare tidpunkterna i hans lif. Om några tilldragelser har han dock lämnat särskilda afslutade uppsatser, och tillsammans med dessa, såsom de här blifvit ordnade, gifva anteckningarne, sammanstälda med hans bref, en fullständigare och klarare bild af Höpken, än som förut funnits att tillgå. Och han vinner af att ses på nära håll. Djupet, skärpan och finheten af hans tankekraft, hans lärdom, smak och glänsande stil hafva alltid vunnit ett odeladt erkännande, men misstankar hafva stundom förnummits, huruvida icke några dunkla punkter i hans uppförande haft sin grund i ett mindre rent partisinne, som oskärat så många af frihetstidens framstående män. Det vore för mycket begärdt, att Höpken, ställd midt i partistriderna, skulle kunnat hålla sig alldeles obesmittad däraf, men ju mera man läser af hans skrifter, ju starkare intryck får man, att de äro utgångna från en ädel och högsint ande, som ärligt sökt sanningen och mera än de flesta förmått höja sig öfver partisynpunkter, med själfständig blick både för sitt eget partis fel och motsidans förtjenster, om han än stundom af brist på tillräcklig ihärdighet och kraft låtit leda sig från sin rätta bana. Utgifvaren uttalar ock det vackra vitsord, att hans pietet mot författaren icke blifvit satt på prof, enär ingen rad af Höpkens hand påträffats, som icke kunnat, utan att såra en sådan känsla, framläggas för allmänhetens blickar.

De *minnesanteckningar*, som utgöra första afdelningen i detta verk, äro alla af stort intresse. Den mest betydande bland dem, som är benämnd: »Minnesskrift öfver händelserna i Sverige från den tiden jag tillträdde presidentskapet», hinner icke till 1752, då detta tillträde skedde. Den är också författad icke synnerligen långt därefter, ty riksrådet grefve Cedercreutz omtalas däruti såsom ännu lefvande, och han dog i november 1754. Men den innehåller i stället synnerligen värderika politiska reflexioner och en rask teckning i träffande drag af Karl XII, Ulrika Eleonora, Fredrik I och deras tidehvarf. Partifärgen sticker emellertid häruti fram, allra mäst uti de ytterst skarpa och tvifvelsutan delvis orättvisa omdömen, som fällas öfver Arvid Horn. Och detta är visserligen icke det enda stället,

där Höpken uppträder såsom en allt för partisk domare öfver politiska motståndare. På ålderdomen tyckes han själf hafva insett detta, ty då han vid 70 års ålder ännu en gång var betänkt att företaga en teckning af sin lefnad, bekände han, att det vore väl sent, »men den fördelen infinner sig däremot,' nämligen att jag nu ser allting tydligare än tillförene. Under partiyrseln uti ett rike är man alltid skumögd, gynnar för mycket den ena delen och lastar för mycket den andra.»

Ett särskildt karaktärsdrag hos Höpken var hans ömtålighet om rikets och sin egen värdighet, och vid många tillfällen ådagalade han en stor förmåga att iakttaga och upprätthålla densamma, äfven då sådant var förenadt med stor fara. De mest lysande exemplen härpå äro måhända det manliga språk, hvarmed han tillbakavisade Rysslands närgångna yrkande, att Tessin, såsom afvogt stämd emot Ryssland, skulle aflägsnas ur konseljen, och de lika orädda som förbindliga ord, hvarmed Gustaf III, efter Höpkens koncept, besvarade Fredrik II:s af Preussen hot i anledning af 1772 års revolution. För ett mindre uppmärksammadt fall finnes redogjordt i en af de nu framdragna »strödda anteckningar» af Höpken. Konungen af Preussen önskade, i hemlighet för åtskilliga andra makter, sluta ett politiskt fördrag med Porten och afsände för sådant ändamål i början af år 1755 en agent vid namn Rexin till Konstantinopel; och denne tog in i svenska ministerhotellet därstädes, utgifvande sig för att vara en svensk officer och medförande ett bref från Fredrik II till svenska ministern Celsing, med anmodan till denne att vara Rexin i hans underhandlingar behjelplig och under försäkran, att beskickningen helt och hållet öfverensstämde med Sveriges hof och intressen. Celsing, som icke kunde föreställa sig, att detta skett i smyg för svenska regeringen, gick också Rexin på allt sätt tillhanda. Om det obehöriga i preussiska konungens förfarande att Sverige oåtspordt indraga riket i dessa underhandlingar lät Höpken, genom svenska ministern i Berlin, därstädes göra ganska allvarsamma föreställningar, hvaraf Fredrik II fann sig i hög grad förolämpad, och fordrade afbön och ursäkter af Höpken, hvars elaka lynne han tillskref förolämpningen. Formlig framställning gjordes härom genom franska ambassadörens mellanhand, men Höpken nekade härtill bestämdt och förklarade, att Sveriges konung och ständer voro hans enda domare och att han fann det icke förenligt hvarken med sin ställning eller sin vördnad för konungen af Preussen att sätta sig i personlig beröring med honom. Konungen af Preussen måste till slut åtnöja sig med, att genom franska ambassadören få uttalad en önskan om lindring i de ordasätt, med hvilka föreställningen å Sveriges sida skett i den Rexinska saken. Detta underställdes Kongl. Maj:t, och i dess namn, med gillande af sekreta utskottet, aflät Höpken en skrifvelse till ambassadören, af innehåll, att Kongl. Maj:t funnit sig icke kunna undgå att göra föreställningar i ämnet, men att dess tanke icke varit att låta något mindre vänligt inflyta, som kunde störa det goda förhållandet emellan de båda majestäten. Därefter inställde sig preussiske mini-

stern hos Höpken och förklarade, att som hans preussiska Majestät alldeles bortglömt å sin sida hvad som förelupit, förmodade hans Maj:t detsamma af h. Maj:t konungen af Sverige. Däruppå Höpken svarade med »en tillbörlig kompliment».

Af de i andra afdelningen intagna *akademiska skrifter och tal* äro de förnämsta: Inledningen till första delen af Vetenskapsakademiens handlingar och talen vid Observatorii invigning samt öfver Anders Celsius, Carl Gustaf Tessin och Claes Ekeblad. Äfven de andra äro läsvärda, äfven om ett och annat, såsom mera liknande vanliga tillfällighetstal, lika gärna kunnat uteslutas, som det skett med ett i Vetenskapsakademiens handlingar tryckt »Minne af stadsmajoren i Halmstad, And. Rosensten», hvilket, oaktadt dess torra innehåll, är förtjent af någon uppmärksamhet för det värde Höpken själf satte därpå. I ett bref till Wargentin skref han nämligen: »Jag ville önska, att alla äreminnen, som göras i akademien, blefve i stället för oraisons, des éloges historiques uti Fontenelles smak. Jag började därmed, som ses af det minnet jag skref öfver C. Rosensten, men den formen behagade intet». Samma tanke uttalade Höpken flera gånger och äfven Rosenhane och Sandels funno, att detta tal bort tjena till mönster för akademiens lefvernesbeskrifningar.

På sistnämnda tal passa likväl icke de regler Höpken sjelf uppställt, då han säger: »Så mycket jag har kunnat utleta, tyckes mig, att hela hemligheten och konsten af ett vackert tal bestå uti följande: 1:o) uti det som italienaren kallar pittoreskt, att allt hvad man säger antingen genom liknelser eller beskrifningar lifligen målas; 2:o) uti en viss pompe af expression; 3:o) att man icke hoppar ifrån det ena ämnet till det andra, utan oförmärkt binder perioderna ihop, så att åhörarens imagination får vandra igenom alla varieteter utan att märka någon hiatus eller intervall».

Åminnelsetalet öfver Anders Celsius är, liksom förordet till Vetenskapsakademiens handlingar och talet vid Observatorii invigning, egnadt åt vetenskapliga ämnen, som äro behandlade med lif och värma i en beundransvärdt populär stil. Författade under tidigare år, hvilar icke heller öfver dem den dysterhet, som sedan lade sig öfver Höpkens sinne under de tolf år han lefde i enslighet på landet, af oblida öden skild från all verksamhet i fosterlandets tjenst, och som utgör en grundton i talen öfver de båda statsmännen Tessin och Ekeblad.

Det mest berömda af alla hans tal är det öfver Tessin, som blifvit öfversatt på flera utländska språk och utmärker sig för en tankediger klassisk vältalighet. En egendomlighet för detta tal är, att texten är späckad med noter, hvilka icke, såsom vanligt med andra noter, angifva källor för uppgifna fakta eller upplysa dithörande omständigheter, utan bestå af sentenser ur Tacitus, Sallustius, Lucanus, Seneca, Horatius, Ovidius, Cicero, Livius, Florus, Virgilius jämte några modernare författare, och synas afse att bestyrka riktigheten af Höpkens egna tankar, men framför allt att visa möjligheten att på svenska språket återgifva lika kärnfulla uttryck. Höpken skref nämligen till Wargentin, att han valt formen af detta tal för att probera

sina krafter och språkets styrka för en discours d'appareil, som vi känna på latin och icke på svenska.

De i tredje afdelningen intagna *Bref* erbjuda en underhållande och lärorik läsning. Det Gustavianska tidehvarfvets oöfverträffade brefstil träder här, måhända för första gången i Sverige, fullfjädrad fram med all sin elegans, sin qvickhet och sina fina vändningar. Brefven till Gustaf III och de politiska vännerna Ekeblad och C. F. Scheffer hafva lemnat vigtiga bidrag till historien. De till Ekeblad af den 22 och 26 juni 1757 äro särskildt egnade att förklara Höpkens uppförande i fråga om Sveriges deltagande i kriget och rena honom från de misstankar om dåliga bevekelsegrunder, som blifvit emot honom riktade. Hans bref till Adam Horn uttrycka en nästan öm vänskap, som desto mera faller i ögonen, som denne var son till den af Höpken så omildt bedömde Arvid Horn och stod i det motsatta politiska lägret, inom hvilket Höpken sade sig icke hafva någon annan vän. Han tröstade sig med, att qvaliteten alltid var att föredraga framför kvantiteten.

Af stort kulturhistoriskt intresse äro brefven till Wargentin, Sahlstedt och Älf. De hafva för oss ett dubbelt värde därföre, att de äro skrifna på svenska och innehålla många beaktansvärda anmärkningar öfver svenskt språk och svenskt skrifsätt. Eljest nyttjade Höpken i sin enskilda brefvexling till vänner af sitt eget stånd, liksom till sin dotter, helst det franska språket. I ett bref till Sahlstedt säger han, att han, liksom de flesta af sina landsmän, förstår minst svenskan, »ehuru jag talar och skrifver som folket mest, utan grund, blott af tycke och vana». Han skref likväl svenskan icke blott för sin tid mönstergillt, utan så, att hans skrifsätt ännu är föga föråldradt; och utgifvaren har gjort sig förtjent af tacksamhet, för det han med berömvärd noggrannhet återgifvit Höpkens egen stafning, hvarigenom denna bok utgör ett dyrbart språkmonument från senare hälften af adertonde seklet.

Höpkens förkärlek för den latinska klassiciteten uttalar han till Älf, bland annat, uti följande ord: »Jag har trott, att då jag öfvar mig uti de gamla auktorer, så vänjer jag mig att tänka som de tänkt, fattar deras sätt att uttrycka goda tankar och den styrkan de, framför våra nyare, ega; hvaraf, och om flera följa samma afsigt, den fördelen vinnes, att svenska språket och svenska skrifter förbättras, i samma mån som de nalkas till latinska språkets genie». För öfrigt ger han följande förträffliga definition på stil: »Jag har den mening, att en stil är god och uti sin fullkomlighet, när man icke allenast fattar auktorns tanka, utan i minnet äfven behåller orden, dem han brukat, ty däraf dömer jag, att hans ord behöfts till hans tanka, och att hans tanka behöft hans ord, samt att begge varit sig till inbördes hjelp».

Af brefven till den danske generalen Tuxen och af flera till Älf framgår, huru högt Höpken ställde Svedenborg såsom tänkare och huru praktiskt välgörande han fann hans lära, af hvilken man också velat anse honom såsom en fullständig adept; men utgifvaren anmärker

häremot med rätta, att han »så ofta och tydligt framställt sina anmärkningar emot Svedenborgs skrifter och särskildt uttalat såsom sin åsigt, att Svedenborgs uppenbarelser — denna hans läras vigtiga grundval — gjort snarare skada än gagn, att man icke borde betvifla det berättigade i hans eget kategoriska yttrande: »Jag är intet af Svedenborgs religion».

För öfrigt vägleder herr Silfverstolpe sina läsare genom hela sin bok med så upplysande och sakrika noter, att hvar och en måste utan vidare möda känna sig tillräckligt hemmastadd med de förhållanden och omständigheter, som i texten beröras. Upplagan är också prydd med två porträtter af Höpken af framstående mästare, förträffligt utförda, men dock af föga inbördes likhet, hvilket kan förklaras däraf, att de äro tagna vid olika ålder, det ena en face och det andra i profil.

Det nu utgifna arbetet lemnar intet öfrigt att önska, mera än — fortsättningen.

L. D. G.

Sveriges Ridderskaps och Adels vapenbok, utgifven af CARL ARVID KLINGSPOR, Riksheraldiker. Omfattande alla så väl introducerade som ointroducerade ätters vapen. Sthlm, Centraltryckeriet. (Distribueras af Lundeqvistska bokhandeln i Upsala). Stor folio. Pris 50 kronor.

Det är icke mer än ett årtionde sedan den förra svenska vapenboken afslutades. Att redan nu en ny framträdt, får ej tillskrifvas allenast det dryga pris, som den föregående med sitt praktfulla färgtryck betingade. Anledningarna ligga djupare. Sveriges nuvarande riksheraldiker har under sina flitiga forskningar inom sin vetenskap upptäckt, huru illa beställdt det varit med vapenkunskapen i vårt land och huru vilseledande de äldre dithörande arbetena äro. Man må icke förvånas öfver att så varit förhållandet, då man läser herr Klingspors framställning af huru felaktigt till och med vapenbilderna i själfva original-diplomen stundom återgifvits. Utgifvaren har här sökt åstadkomma en kritisk normalupplaga. Väl är det möjligt, att något fel äfven här insmugit sig, då af »rättelserna» synes, att han själf i sista stunden uppspårat sådana, men det länder honom till stor heder att hafva skänkt vår litteratur den tillförlitligaste vapenboken.

Och icke endast det. Den är tillika den enda fullständiga. Riksheraldiker Klingspor har nämligen för första gången offentliggjort den rikhaltiga samlingen af de ointroducerade ätternas vapen. Dessa äro 2 furstliga (von Hessenstein och Putbus), 30 grefliga (fr. o. m. Sture 1561 t. o. m. Kurck 1797), 100 friherrliga (fr. o. m. Stenbock

till Torpa 1561 t. o. m. Skogman 1854) samt 726 adliga. De senare begynna med slägter af »urgammal adel», hvarefter följa 23 medeltidsslägter o. s. v. Slutligen innehåller vapenboken »Svenska adliga ätter förlänade med utländsk högre värdighet», till antal af 74.

Man är i våra dagar så bortskämd med praktfulla typografiska alster, att anspråken blifvit högt uppdrifna. Föreliggande arbete kan naturligtvis i detta hänseende ej täfla med t. ex. samme utgifvares baltiska vapenbok o. d.; då meningen varit att gifva detta verk så stor spridning som möjligt, har priset blifvit satt förvånansvärdt lågt; det billiga reproduktionssättet har dock icke minskat vapnens tydlighet; åtminstone kan detta sägas endast om ett ringa fåtal af dem. Det hade varit önskligt att ätternas nummer markerats med mera framstående stil, i synnerhet som de icke alltid återfinnas på samma plats under vapnet utan ibland i början, i bland i slutet af andra raden, stundom i tredje raden o. s. v., hvilket vållar att man, då man söker efter ett visst nummer, har svårt att hastigt träffa det, så mycket mer som flera andra tal (årtal) och siffror förefinnas på samma plats.

Dessa slägtnummer komma särskildt att användas, då man med ledning af det alfabetiska registret hänvisas till dem. För den, som aldrig ägt eller glömt bort den i ungdomens dagar ur sigillsamlingarna inhämtade kunskapen om ätternas vapen, har utgifvaren utarbetat ett omsorgsfullt upprättadt vapenregister. För dess användning har han meddelat följande något knapphändiga vägledning: »Registret upptager endast vapenbilderna i hjärtsköldarna. För att undvika allt för stor vidlyftighet äro färger, sidofält, hjälmprydnader, sköldhållare och löfverk uteslutna, äfvenså sköldarnas indelning med undantag där sköldfigur saknas. I de sköldar, som innehålla balkar, bjelkar och sparrar, är, så vidt möjligt, hela vapnet upptaget på ett ställe, samt där människor, djur och foglar förekomma, angifves hvad de hålla i händer, ramar eller klor». Påträffar man nu ett vapen, kan man, genom att i registret uppsöka vapenbilden, leda sig till slägtens namn. Utgifvaren borde måhända hafva angifvit, att då sköldarna äro klufna eller dylikt han upptagit vapnet under den öfra bilden i högra fältet o. s. v. Registret är utan tvifvel af stor nytta, men vi måste beklaga att utgifvaren ansett sig nödsakad att göra det så sammanträngdt. Se vi t. ex. ett vapen, hvari *en stjärna* skulle, enligt utgifvarens plan, blifva vår ledare till målet, förskräckas vi öfver att finna denna bild utan vidare bestämningar tillämplig till ej mindre än vid pass 130 ätter. Då skola vi först i namnregistret efterse dessa ätters resp. nummer och så vidare, med tillhjälp af dem, slå upp vapnen i vapenboken. Tänkbart är att man funne större nöje i att genombläddra hela vapensamlingen. Vi medgifva, att om detta register, som icke ingått i den ursprungliga kostnadsberäkningen utan gratis skänkts åt prenumeranterna, utförts mera i detalj för bokens nära 4,000 vapen, arbetet blifvit drygt och kostsamt, men hade så kunnat ske, skulle man utan tvifvel hafva stannat i ännu större förbindelse till den ärade utgifvaren,

hvars verksamhet inom detta område framgångsrikt sökt att höja den heraldiska kunskapen i vårt land. Vi taga för alldeles afgjordt, att denna vapenbok med sina många och stora förtjänster kommer att erhålla synnerligen stor spridning.

—rst—

Svenska ättartal för år 1889 afsedda att utgöra tidskrift för svensk slägtkunskap (femte årgången af Svensk slägtkalender). XVI + 496 sid. Stockholm 1889.

Då första årgången af Svensk slägtkalender (för 1885) utkom, yttrade utg. i förordet bland annat, att ett sådant arbete vore »ett länge kändt behof». Detta erkännes villigt, i synnerhet om man af daglig erfarenhet vet, huru stor betydelse Anreps ättartaflor, kompletterade af adelskalendern, hafva för den historiska forskningen. Då rätten att bekläda statens ämbeten emellertid icke längre är något adligt privilegium, måste utgifningen af en borgerlig slägtbok och kalender mer och mer blifva af behofvet påkallad, utom det att andra skäl därtill kunna finnas. Men arbetet är, såsom utgifvaren också påpekade, förenadt med »stora svårigheter», hvilka han dock visat sig ega förmåga att kunna besegra, ty *Slägtkalendern* har småningom utvecklats till *Ättartal.* Öfverskådar man innehållet i kalenderns fyra årgångar (för åren 1885—1888), finner man bland annat slägterna i de två första årgångarna fördelade i två afdelningar, nämligen adliga slägter med svenskt eller utländskt adelskap, men icke introducerade på riddarhuset, samt borgerliga slägter. Denna fördelning har bortfallit, sedan Tersmeden 1886 utgifvit »Kalender öfver i Sverige lefvande ointroducerad adel». I första årgången voro införda något öfver 100 slägter, men antalet hade i fjärde årgången stigit till mellan 500 och 600. Uppställningen öfverensstämde i början med adelskalenderns, men som begreppet »hufvudman» icke har någon praktisk betydelse för borgerliga slägter, framstälde utg. redan i slutet af första årgången ett förslag till förändrad uppställning, som sedermera med framgång tillämpats; och det måste erkännas, att det nya systemet är synnerligen förträffligt.

Nu framträder slägtkalendern i en ny gestalt; namnet har ändrats till »Svenska ättartal», och detta betecknar en förändring i sak, en utvidgning af planen. I själfva verket har emellertid en viss utvidgning egt rum redan i kalenderns fyra årgångar; i den första upptogos i allmänhet endast lefvande personer, men sedan ha tillkommit mer eller mindre utförliga historiska inledningar, som ibland växt ut till fullständiga slägtledningar. Utvecklingen har varit sådan, att boken ifrån att vara kalender i egentlig bemärkelse äfven blifvit slägtbok,

således motsvarande både ättartaflorna och adelskalendern. Häremot är ingenting att invända, eftersom en kalender egentligen förutsätter befintligheten af en slägtbok. Nu har emellertid en alldeles ny afdelning tillkommit. Meningen är nämligen, att ättartalen skola vara på en gång slägtbok och slägtkalender samt tidskrift för slägtkunskap och slägtforskning. Huruvida en sådan sammanslagning är lämplig, därom kunna meningarne vara delade. Det förefaller, som om ett arbete, hvilket i sig skall innefatta både slägtbok och slägtkalender, vore af den vidtomfattande beskaffenhet, att det icke borde belastas med tidskriftsuppsatser, äfven om dessa i sitt slag äro förträffliga. Nog vore det bäst, om sådana saker kunde framläggas i en särskild genealogisk tidskrift[1] eller såsom hittills i andra redan befintliga tidskrifter.

Vi öfvergå emellertid till en redogörelse för innehållet i »Svenska ättartal för 1889». Först påträffa vi slägtuppgifter och uppsatser rörande konungahuset: Svenska konungahusets medlemmars, danska kronprinsparets samt prinsen och prinsessan Bernadottes inbördes slägtskap (3 särskilda tabeller), om konung Karl Johans förfäder, hufvudsakligen med ledning af grefve Fr. Wrangels forskningar, m. m. Sedan komma uppsatser med åtföljande tabeller angående Karl Knutssons, Karl den stores och Harald Hårfagers ättlingar i Sverige, samt därefter 24 anträd, hvaribland fyra i 6:te led med 64 förfäder, nämligen för Gustaf II Adolf, Karl XII, öfversten grefve Erik Brahe och generalmajoren grefve Axel Gabriel Oxenstierna af Croneborg. Bland bekanta personligheter, hvilkas anor uppvisas, kunna vidare exempelvis nämnas Erik Gustaf Geijer och Wilhelm Erik Svedelius (4:de led med 16 förfäder). Mindre bekanta äro däremot fröknarna Märta Egerström och Eva Kugelberg, den ena född 1886 och den andra 1885, men det medgifves, att deras förfäder kunna vara mera kända. Allt detta utgör hufvudsakligen bokens tidskriftsafdelning, men dit kan man också räkna uppsatserna om svenska Bjelkeslägten under medeltiden och om slägten Lejonhufvuds (Lewenhaupts) härstamning, båda af K. H. Karlsson, samt om falska Vasaättlingar, hvilka uppsatser äro införda i serien af de egentliga ättartalen.

Dessa sistnämda bilda naturligtvis bokens värdefullaste afdelning och upptaga också rättvisligen det största utrymmet. Vi vilja framhålla ett och annat ur det rika och intressanta materialet. En slutsats, som ligger nära till hands, då man följer med en slägts utveckling, är den, att dess verkningskrets var mera inskränkt förr än nu, det var en viss enformighet i sysselsättning och arbete; far och son kunde ha samma yrke i flere generationer, men ju längre man kommer fram mot våra dagar, dess större blir omvexlingen. Slägten *Almquist* var en gammal odalmannaslägt från Almunge socken, men blef sedan på 1700-talet en sannskyldig prestslägt; fyra medlemmar voro teologie professorer i Upsala, af hvilka en äfven blef biskop; i

[1] Att en sådan skulle kunna utgifvas, torde icke vara omöjligt, ifall en svensk slägtforskningsförening kommer till stånd, hvarom det heter i förordet, att den »snart kan blifva verklighet».

vårt århundrade hafva åtskilliga varit läkare, och till samma slägt hörde också en generaldirektör och en landshöfding. Slägterna *Gumælius* och *Livijn* hafva äfvenledes varit prestslägter. Slägten *Pettersson* (från Abild) företer en blandning af prester och jurister, slägten *Martin* en blandning af läkare och jurister. Bland slägter, som för öfrigt utmärkt sig inom den andliga odlingens område kunna nämnas: *Berzelius*, hvars främste man var den store kemisten Jöns Jakob, *Carlson* (häfdatecknaren Fredrik Ferdinand), *Ericsson* (John, den store uppfinnaren), *Hildebrand* (riksantikvarierna Bror Emil och Hans), *Holmgren* (tre professorer), *Järta* (Hans), *Wallin* (Johan Olof). Handeln, industrien och bergsbruket representeras särskildt af följande slägter: *Berger* (sidenfabrikörer i Stockholm),[1] *von Holten* (grosshandlare i Göteborg), *Nyman* (karduansmakare och läderfabrikörer i Vestergötland, de fleste i Alingsås), *Rehn* (icke mindre än 13 bryggare i Stockholm), *Ritou* (12 bagare därsammastädes), *Robsahm* (brukspatroner, bergsfogdar, bergsråd), *Wærn* (brukspatroner; två medlemmar af slägten ha dessutom varit statsråd). Slägten *Löwenadler* representerar krigaryrket. Tre slägter äro utgrenade i våra grannländer: *Cygnæus* i Finland, *Engelhart* i Norge och *Hoffmann* i Danmark. Några för närvarande ganska bekanta namn kunna ju ytterligare nämnas: *Bowallius*, *Cornelius*, *Lönegren*, *Montan*, *Nathorst*, *Palme* och *Rodhe*.

Hvad beträffar de intagna slägtuppgifternas fullständighet, kunna vi icke underlåta att uttala vår mening, att en viss begränsning skulle vara i flere hänseenden förmånlig. Uppgifterna om de nu lefvande böra visserligen vara uttömmande; det ligger i sakens natur, och därom kan man icke tvista. Men däremot är det ingalunda nödvändigt eller ens önskvärdt, att alla, som tillhört föregående generationer, väckas till lif. I adelns ättartaflor äro visserligen alla slägtmedlemmar utan åtskilnad upptagna, men där är åtminstone materialet en gång för alla begränsadt. De borgerliga ättartalen kunna däremot utvidgas nästan i oändlighet. Vore det icke då skäl att i tid göra ett lämpligt urval efter bestämda grundsatser? Se vi t. ex. på slägten *Aurelius*, så kan det omöjligen intressera allmänheten att veta, att Nils A., som lefde på 1700-talet, hade tio barn, af hvilka de flesta dogo samma år de voro födda eller ett par år efteråt; om tvänne döttrar står, utom födelseåret, endast »† ogift» och blott *en* son uppnådde mogen ålder. På ett par ställen förekomma till och med dödfödda barn, hvilket under alla omständigheter måste vara öfverflödigt. Vi undra, om man icke med fördel skulle kunna utesluta alla »gröna ungdomar»[2] och kanske äfven andra, om hvilka ingenting annat än födelse- och dödsår kan uppgifvas, för att ej tala om dem, som äro ändå knapphändigare utrustade. Man skulle då ibland kunna ute-

[1] Om en af slägtens medlemmar omtalas, att han är gift med »sin farfars farmors morfars brors dottersons dotterdotters sondotters sondotter». Behöfver en så mager slägtskap omnämnas?

[2] Man kunde åtminstone alltid sammanslå dem, när de uppträda flere i rad, såsom utg. i åtskilliga fall verkligen gjort (t. ex. sid. 167: »sjutton barn döda unga»).

sluta ända till halfva antalet namn på sidan (t. ex. sid. 206 och 332). På det sättet kunde antingen plats beredas för många uppgifter, som — enligt förordet — ej kunnat inflyta på grund af bristande utrymme, eller också kunde utg. få tillfälle att genom lämpliga indragningar på raden öka öfverskådligheten och göra uppställningen alldeles mönstergill. — Då vi tala om möjliga reduktioner, måste vi emellertid på samma gång rättvisligen erkänna, att utg. icke slösat med utrymmet, utan begagnat det på det mest samvetsgranna sätt (jämf. hans eget uttalande i förordet till kalendern för 1888).

I föregående årgångar har alltid användts en mindre stil för de döde och en större för de lefvande. Nu har den principen endast delvis tillämpats; somliga slägter äro helt och hållet tryckta med stor stil. Vi veta icke, hvilken grundsats utg. följt.

Vi sluta med att uttala en förhoppning, att utg. måtte få ostördt fortsätta sitt betydelsefulla arbete med samma nit, intresse och skicklighet som hittills.

Bgh.

Öfversigt af Tidskrifter
och andra periodiska publikationer

Svenska Akademiens Handlingar ifrån år 1886 **III** innehåller bl. a. H. L. Forssell, Minne af statsministern m. m. grefve Gustaf af Wetterstedt.

K. Vitterhets-, Historie- och Antiqvitets-Akademiens Månadsblad. 1888 april—juni. F. Nordin, Gotlands s. k. kämpagrafvar. — A. Segerstedt, Arkivet å en svensk bondgård. — A. O. Heikel, Fynd från bronsåldern i Finland. — Från Akademiens sammankomster. — Fynd på Helgeandsholmen år 1805. — Akademiens arkeologiska föreläsningar. — **1889 jan.—mars.** Varnhems klosterkyrka. — Från Akademiens sammankomster.

Samlaren. Tidskrift utg. af Svenska Literatursällskapets Arbetsutskott. Tionde årgången **1889.** Redogörelse för Sv. Literatursällskapets årsmöte. — C. Silfverstolpe, Antoine de Beaulieu (dr. Kristinas balettmästare). — E. Lewenhaupt, Bref från Leopold till J. Axelsson Lindblom (slut). — C. S—e, Ur svenska teaterns häfder. — E. Lewenhaupt, Johan Heysig Ridderstjerna I. — C. S—e, Lyckadt skämt (det bekanta kärleksbrefvet från nunnan Ingrid Pärsdotter till Axel Nilsson). — Till Georg Stiernhielms biografi. — E. H. Lind, Svensk literaturhistorisk bibliografi IX. — Register öfver Samlaren jämte Bihang årg. I—X (1880—1889). — Förteckning öfver Svenska Literatursällskapets medlemmar 1889. — **Bihang:** Sveriges bibliografi 1481—1600 af G. E. Klemming. I. — 1500- och 1600-talens Visböcker, III. — Skrifter från reformationstiden i urval utgifna af A. Andersson och H. Schück.

Enligt Klemmings bibliografi skulle den äldsta tryckta skrift, »som tillhör Sveriges literaturhistoria», vara »Die Burde der Welt», en tysk öfversättning af »Onus mundi», som återigen är ett utdrag ur Birgittas revelationer, tr. 1481 i Nürnberg.

Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria på uppdrag af Södermanlands fornminnesförening utg. af Joh. Wahlfisk. **VII.** Från föreningens sammanträden 1886—1889. — Nyfunna runstenar. — Kyrkorna i Sotholms härad. Österhaninge, Vesterhaninge. — Griseldasagan i textil framställning å duk i Strengnäs kyrkomuseum. — Folkvisor (forts.). — Fåglarna i folkets tro och diktning. — Förteckning på äldre handskrifter i Strengnäs läroverks bibliotek och Södermanlands fornminnesförenings samlingar.

Arkiv för Nordisk Filologi utg. under medvärkan af S. Bugge m. fl. genom Axel Kock. **VI.** Ny följd. **II, 2.** Hj. Falk, Vexlen $\bar{a}$:$\bar{o}$ i nordisk. — F. Jónsson, Om skjaldepoesien og de ældste skjalde

(upprätthåller de isl. dikternas poetiska och historiska värde, äfvensom de äldsta dikternas ursprung fr. 9 årh.). — J. Thorkelsson, Gudbr. Vigfússon. — F. Tamm, anm. af Söderwalls Ordbok öfver sv. medeltidsspråket h. 1—9. — L. Larsson, anm. af F. A. Wimmers Döbefonten i Åkirkeby kirke. — E. H. Lind, Bibliografi för åren 1887 och 1888, m. m.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska Föreningen genom O. Montelius. **1889, 7.** Ernst Meyer, En svensk adelsdam på 1600-talet. I. — Karl Wåhlin, Om den franska målarkonsten under l'ancien régime. — Literaturöfversigt: Studier over de nordiske Gude- og Heltesagns Oprindelse af Sophus Bugge, anm. af Ingvald Undset. — **8.** Ernst Meyer, En svensk adelsdam på 1600-talet. II. — Literaturöfversigt: Smärre skrifter rörande sjuttonhundratalets historia af Carl Gustaf Malmström, anm. af Ernst Carlson. — **1890, 1.** Emil Svensén, Nya världens sista monarki. — Sam Wide, Helbregdagörelse i forntiden. En kulturbild från Hellas. — Literaturöfversigt: Erik Oxenstierna. Biografisk studie af Ellen Fries, anm. af Per Sondén.

Ny Svensk Tidskrift utg. af R. Geijer. **1889, 9,10.** Harald Hjärne, Sveriges Östersjövälde och Europa. Några synpunkter. — Anatole Leroy-Beaulieu, 1789. Ett hundraårsminne. Öfvers. af G. N. — Konstliteratur: Hedvig Eleonoras Drottningholm af d:r John Böttiger, anm. af K. W—n.

Finsk Tidskrift utgifven af F. Gustafsson och M. G. Schybergson. **1889, 11.** J. J. Tikkanen, Ett stycke forskning på den medeltida konstens område. II. — I bokhandeln: Bidrag till kännedom om Sveriges tillstånd på Karl XII:s tid af G. E. Axelsson, anm. af T. Dillner; Hedvig Eleonoras Drottningholm af John Böttiger, anm. Jac. Ahrenberg. — **12.** Alfred Jensen, Sverige och Ryssland 1676—1681. — **1890, 1.** K. M. Thordén, Gammalkatolicismen och dess ledande män i Europas romanska länder. — I bokhandeln: Teater och drama under Gustaf III af Oscar Levertin, anm. af C. G. E.; Ur nyare tidens politiska skiften af Marcellus, anm. af T. Dillner.

Jensens uppsats innehåller redogörelse för en artikel af E. E. Samislovskij i Russkij Vjestnik (januari 1889). Den är upplysande för Rysslands förhållande till Sverige under danska kriget och framhåller skarpt den vigt tsaren fäste vid etikettsfrågor.

Förhandlingar och Uppsatser. 4. 1888—1889 (Skrifter utg. af Sv. Literatursällskapet i Finland. XIII). Förhandlingar. — M. G. Schybergson, Drag ur ärkebiskop Jakob Tengströms literära lif. — M. G. Schybergson, Konventen i grefve Per Brahes förläningar. — R. A. Renvall, Anders de Bruce, landshöfding i Nylands och Tavastehus län (d. 1787). — C. G. Estlander, En skolpojksdikt af Runeberg. — Anteckningar om Uleåborg af Erik Julin (från 1800-talet). — G. Frosterus, En finsk hofmans bref från 1800. — A. Hultin, En finländsk dramatiker på 1830-talet. — Förteckning öfver familjeporträtt å Fagervik uti Ingo socken. — H. Vendell, Sydöstsvenska etymologier. — H. Vendell, Nyländska etymologier.

Historiallinen Arkisto utg. af Finska Hist. Sällskapet. **X** (1889) inneh. följande svenska uppsatser: C. v. Bonsdorff, Blad ur Nykarleby historia. — A. Hjelt, Några flyktingar från finskt håll till Ryssland efter 1772 års statshvälfning. — C. v. Bonsdorff, Öfversigtlig framställning af kronoabalienationerna i Finland vid dr. Kristinas tronafsägelse. — Relation und kurtzer Bericht was in dieser Abfertigung zu Ihr gräffl. Excellentz Hochzeit so den 10. sept. 1648 in Abo feier-

lich celebriert, vorgelauffen. — Ur N. v. Rosensteins finska korrespondens. — S. G. Elmgrén, Frans Johan Rabbe. — S. G. Elmgrén, Sveaborgs bombardemang 1855. — C. v. Bonsdorff, Kexholms och Viborgs slott år 1681. — Finlands landskapsvapen normaliserade och utgifna af K. A. Bomanson (med planscher).

Finsk Militär-Tidskrift. 1889, november. E. S. Tigerstedt, Zelowska kosackkåren (Finska kosacker).

Vidar, Tidskrift for Videnskap, Literatur og Politik, red. af L. Daae og Y. Nielsen. **1889, 6, 7** inneh. bl. a.: N. Vogt, Dagbog for Norge, Sverige og Danmark. — Af Marie Antoinettes tid. — Mærkelige forfatningsforandringer i Amerika. — Y. Nielsen, Yderligere bemærkninger om de politiske dagböger fra 1821. — Literatur (bl. a. Steenstrup, Historieskrivningen i Danmark i det 19de aarhundrede).

Nielsen behandlar dels prosten Deinsbölls af honom själf uppbrända dagböcker från 1821 och de förhållanden, som förmenas hafva ledt därtill, dels statsrådet P. Motzfelds »Breve og optegnelser», med den däri utslungade skandalösa beskyllningen, att konungen skulle för stortinget låtit framlägga »fabricerade» depescher från ministrarne i utlandet för att tvinga stortinget till eftergift i fråga om den finansiella uppgörelsen med Danmark. Förf. meddelar ett antal diplomatiska aktstycken, belysande den diplomatiska ställningen i allmänhet. — Prof. Daae meddelar en delvis på personlig bekantskap med vederbörande grundad recension af Steenstrups intressanta bok, hvilken som bekant var en festskrift med anledning af danska hist. föreningens 50-åriga tillvaro. Förf. kastar några sidoblickar på den historiska utvecklingen i Sverige, som vittna om hans kända välvilja, men begår därvid tvifvelsutan ett misstag, då han hänför Svedelii för Svenska Akademien författade monografier mer eller mindre fullständigt till den »panegyriska literaturen».

Historisk Tidsskrift, Sjette række, udgivet af den danske historiske forening ved dens bestyrelse. Redigeret af C. F. Bricka. **II, 1.** J. Paludan, Holbergs Forhold til det ældre tyske Drama. — L. Koch, Bidrag til Censurens Historie under Fredrik V. — J. Steenstrup, Nogle Bemærkninger om Ottars Beretning til Kong Alfred om Hvalros- og Hvalfangst i Nordhavet paa hans tid. — Henry Petersen, Dragen paa Gents Beffroi. — Litteratur og Kritik. Fortegnelse over dansk historisk Litteratur fra Aaret 1888 vedrörende Danmarks Historie ved cand. mag. W. Christensen; Fortegnelse over fremmed historisk Litteratur fra Aaret 1888 vedrörende Danmarks Historie ved W. Christensen. — Smaastykker.

Danske Magazin, indeholdende bidrag til den danske histories og det danske sprogs oplysning. **Femte Række. I, 3.** Smaastykker: 1. C. F. Bricka, En dansk Adelsmands Udtalelser om Tyge Brahe. (Slutning.) 2. J. A. Fridericia, Et Brev fra Langebek om Indsamlingerne til hans Diplomatarium. 3. L. Koch, Langebeks Ansögning om, at Selskabet til det danske Sprogs og den danske Histories Forbedring maatte nyde Prædikat af kongeligt. — H. Fr. Rördam, Aktstykker til Universitetets Historie i Tidsrummet 1621—60. (Forts.) — H. Fr. Rördam, Efterretninger om Humanisten Jörgen Gyldenstjerne, — Troels Lund, Michael Francks Rejse til Danmark 1590. — Kr. Erslev, Rigens Marsk Anders Billes Betænkninger om Danmarks Forsvarsvæsen 1646—47. — **I, 4.** S. A. Sörensen, Om Kronborgs Erobring 1658. — H. Fr. Rördam, Aktstykker til Universitetets Historie i Tidsrummet 1621—60. (Forts.) — A. Heise, Henrik Blome, Lensmand paa Hald, og hans Stridigheder med den danske Adel. —

Smaastykker: J. A. Fridericia, Rigsraad Christen Skeels Instrux for sine to Dötre 1653. — J. A. Fridericia, Et Brev fra Esaias Pufendorf om Forholdene i Danmark 1662. — Register.

S. A. Sörensens uppsats innehåller åtskilliga bref från Karl Gustaf Wrangel till Karl X Gustaf.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von H. v. Sybel und Max Lehmann. Neue Folge **XXVII, 2.** Ludvig Keller, Der Kampf um das evangelische Bekenntniss am Niederrhein (1555—1609). — Hans Delbrück, Friedrich Wilhelm III und Hardenberg auf dem Wiener Kongress. — Max Lehmann, Der Ursprung des preussischen Kabinets. — Miszellen. — Literaturbericht. — **XXVII, 3.** H. Nissen, Der Ausbruch des peloponnesischen Krieges. — H. v. Sybel, Aus den Berliner Märztagen 1848. — Miszellen. — Literaturbericht (bl. a. Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefväxling, en ganska utförlig rec. af Irmer; G. E. Axelson, Bidrag till kännedomen om Sveriges tillstånd på Karl XII:s tid; Axel Brisman, Sveriges inre styrelse under Gustaf IV Adolfs förmyndareregering; Hugo Larsson, Sveriges deltagande i den väpnade neutraliteten 1800—1801; Hochschild, Désirée, Reine de Suède et de Norvège, anm. af F. Arnheim).

Zeitschrift für Geschichte und Politik, herausg. von H. v. Zwiedineck-Südenhorst. **1888, 6.** K. Th. Heigel, Das westfälische Friedenswerk von 1643—1648. — **7.** R. Koser, Friedrich der Grosse in Dresden 1745 [Mittheilungen aus Briefen des schwedischen Gesandten Wulfvenstjerna im Stockholmer Reichsarchiv].

Forschungen zur brandenburgischen und preussischen Geschichte, herausg. v. R. Koser. **II, 1.** Herman v. Petersdorff, Beiträge zur Wirtschafts-, Steuer- und Heeresgeschichte der Mark im dreissigjährigen Kriege. — Emanuel Münzer, Aus brandenburgischen Flugschriften der Stockholmer Bibliothek. — Kleine Mittheilungen: Fr. Arnheim, Aus einer schwedischen Gesandtschaftsrelation über Preussen von 1793. — **II, 2.** Fr. Arnheim, Aus Briefen der Kronprinzessin Ulrike von Schweden an die Königin-Mutter Sophie Dorothea 1745—1748. — Kleine Mittheilungen: Ernst Fischer, Derfflinger als schwedischer Oberst in Berlin (november 1645).

Pommersche Geschichtsdenkmäler, herausg. von Theodor Pyl. **1889.** (6. B.). Der französische Krieg und der Übergang Rüg. Pommerns an Preussen.

Mittheilungen des Vereins für Lübeckische Geschichte und Alterthumskunde. 1889. Juli—aug. W. Brehmer, Die Kriegsoperationen, die der Befreiung Lübecks am 5. Dec. 1813 unmittelbar voraufgingen.

Württembergische Vierteljahrshefte für Landesgeschichte. **1888** (s. 142—159). Alb. Schilling, Patrick Ruthven, schwedischer Commendant in Ulm 1632—1633.

Baltische Monatsschrift XXXVI, 7. T. Christiani, Die Gegenreformation in Livland. II. — **8, 9.** W. Greiffenhagen, Jost Clodt als Staatsmann und Diplomat (berör Sveriges förhållande till Reval 1558—1561).

Sitzungsberichte der gelehrten estnischen Gesellschaft zu Dorpat. **1887** (s. 32—37). T. Christiani, Drei Urkunden zu Fellins Vergangenheit, 1. Ein Schreiben der Stadt Fellin an den Herzog Karl von

Südermannland vom Jahr 1601, April 29. 2. Eine Vollmacht, welche dem Secretär Dietrich Blombergk bei seiner Reise nach Stockholm von der Stadt Fellin mitgegeben wurde im Jahr 1601, Mai 7. 3. Eine Ergänzung zu jener Vollmacht von 1601 Juni 3.

Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre **1887** (s. 3—6). C. Mettig, Om Patkulls inträde i rysk tjänst (försök till vederläggning af O. Sjögrens uppgift därom).

Russkij Vjestnik. 1889 jan. E. E. Samislovskij, Om de diplomatiska förbindelserna emellan Sverige och Ryssland 1676—1681.

Vjestnik Istoritjeskij. 1889 augusti. E. Garsjin, Drottning Christina af Sverige.

The English Historical Review edited by the rev. M. Creighton, **1890 januari.** H. A. L. Fisher, Fustel de Coulanges. — Stanley Lane-Poole, Sir Richard Church. Part I. — Herbert Haines, The execution of major André. — George Edmundson, Frederick Henry, prince of Orange. Part I. — C. W. C. Oman, The german peasant war of 1525. — W. H. Stevenson, The hundreds of domesday. Notes and documents. — Reviews of books. — List of historical books recently published. — Contents of periodical publications.

Magazine of American History 22, 5. W. W. Taylor, The Swedish settlement of Wilmington, Delawere 1638.

Revue Historique. 1890 janvier—février. G. Cavaignac, L'état social en Prusse jusqu'à l'avènement de Frédéric-Guillaume III (1797): les populations rurales et le servage. — Fr. Funck-Brentano, La Bastille, d'après ses archives. 1er article: les sources. — Ch. V. Langlois, Les origines du Parlement de Paris. — Bulletin historique — Correspondance. — Compte-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie.

Revue d'histoire diplomatique. 1890, 1. Liste des membres de la Société d'Histoire diplomatique pour 1890. — Engelhardt, Consuls et diplomates. — Les instructions données à M. de Caulaincourt par Napoléon après la paix de Tilsit. — Lettres de M. de Talleyrand à Madame de Staël (1793). — Bittard des Portes, Les préliminaires de l'entrevue d'Erfurt 1808. — Chronique (bl. a. Sverige). — Bibliographie.

Bulletin de l'Institut archéologique Liégeois. XXI, 2. Bormans, Les Wallons en Suède.

Messager des sciences historiques ou archives des arts et de la bibliographie de Belgique. 1889, 1. Ch. Delgobe, Jan van Monkhoven, capitaine flamand au service de la Suède (den bekante öfverste Mönnichhofen, hvilken 1612 kom till Gustaf Adolf med 800 holländare och skottar.)

Öfversigter och Granskningar.

Frederik den sjettes fortrolige brevvexling med Norge i Aaret 1809. Udgiven af Carl Th. Sørensen, 4 + 219 sid. Kbhvn, Gyldendal. 1889.

»Jeg skylder mig selv, ej end mere at paabyrde mig Skinnet af en troløs Forræder eller at give Intrigen Anledning dertil. Jeg ønsker, at Freden eller Vaabenstilstanden kunde give mig Anledning, foruden at kompromittere Deres Kongelige Majestæt eller skade Landets Interesse, offentlig at tale — — —. Naar Omstændighederne efter Freden tillade det, da haaber jeg at maatte tale som den Mand, hvis Ære yderst er krænket foruden at have fortjent det.»

Sålunda heter det i Kristian Augusts rapport till Fredrik VI af den 28 augusti 1809. Konung Fredrik afgaf härpå följande svar den 4 september:

»Deres Durchlauchtighed taler om at ville justifiere sig offentligt. Dersom dette skulde være Deres Ønske, naar Freden bliver, da skal jeg med Fornøjelse samle alle Papirer, for at jeg kan lade trykke de originale Dokumenter og derved give Deres Durchlauchtigheds Værk mere Interesse for Publikum.»

De båda höga kontrahenter, som under året 1809 spelade den förnämsta rollen i Danmark och Norge och, med eller mot Kristian Augusts vilja, uppträdde som medtäflare om Sveriges krona, hotade hvarandra sålunda med offentlighetens fulla ljus, Kristian August för att därigenom rättfärdiga sitt uppförande som dansk undersåte och en man af ära, Fredrik för att visa, att hans misstankar om ett mindre lojalt uppförande å Kristian Augusts sida ingalunda saknade grund. Ingendera satte sina hotelser i verket, men efter deras död har såväl Kristian Augusts apologi som »de originale Dokumenter» blifvit öfverlämnade till offentlighetens pröfning. Det är sistnämnda samling, som föreligger i ofvan angifna verk.

Kristian Augusts apologi, som har formen af ett bref till brodern, utgafs första gången i norsk öfversättning 1845 som bilaga till Aalls Erindringer och därefter på tyska 1852 i Ipsens Kristian

August. Brefväxlingen mellan Fredrik VI och hans norska regering har först nyligen offentliggjorts i »Meddelelser fra Krigsarkiverne», från hvilken samling de här föreliggande brefven blifvit tagna och för sig utgifna, såsom utgörande ett sammanhängande helt af allmännare intresse. Brefväxlingen har emellertid långt förut varit känd och begagnad af enskilda forskare, som äfven publicerat större eller mindre delar däraf. Så Wegener i Aktmæssige Bidrag, Ræder i Danmarks Krigshistorie och Y. Nielsen i sin omfattande biografi öfver H. Wedel Jarlsberg[1]. I synnerhet den sistnämnde har haft tillgång till en mängd andra handlingar i offentliga och enskilda samlingar, som för ett rätt bedömande af Kristian Augusts uppförande och hans planer täfla i betydelse med denna brefväxling. Och dock kan man ingalunda säga, att det fullständiga utgifvandet af dessa akter varit mindre nödigt. Ty huru noggrant en forskare än måtte göra sina arkivstudier, får han sällan genom handskrifterna den fullständiga insigt i hela sammanhanget, som en tryckt och väl ordnad aktsamling gifver, hvilken kan åter och återigen rådfrågas vid uppstående tvifvelsmål.

Fredrik VI hade rätt: tryckningen af de offentliga dokumenten måste vara af största intresse för publicum. Jämför man nu Kristian Augusts apologi med de offentliga brefven, så skall man finna, att de stämma fullständigt öfverens i allt, som angår det tilltänkta norska anfallet mot Sverige under året 1809. Det visar sig, att konung Fredriks befallningar om ett anfall mot Sverige allt intill d. 14 juli icke voro kategoriska, utan alltid gifna under förutsättning af samverkan med ryssarna. Det heter, att vapenstilleståndet skulle uppsägas, »naar Russerne indrykke i Sverig» (d. 28 maj), eller att Kristian August skulle vara beredd att angripa, antingen när han af konungen fick befallning, eller när han erfor, att ryssarne angrepo (d. 5 juni), eller att, när ryssarne ryckte fram, borde norrmännen göra detsamma (d. 8 juni till Kaas), eller slutligen, att Kristian August skulle besätta vissa uppräknade svenska landskap, så snart han erfarit, att ryssarne ryckt in (d. 19 juni). Och då Kristian August d. 14 juni begärde upplysning om när det skulle anses, att ryssarne angrepo Sverige, erhöll han genom en depesch af d. 22 i samma månad det besked, att detta vore fallet, »så snart Kristian August erfarit, att ryssarne ryckte fram från Umeå och Torneå, och att dessa kolonner närmade sig hvarandra». Då nu ryssarne under hela kriget aldrig kommo längre än knappa 4 mil söder om Umeå och Kristian August för sin del med rätta ansåg all samverkan med dem omöjlig, förrän de nått Hernösand, men detta oaktadt mot slutet af juni vid erhållen underrättelse att ryssarne bröto upp från Umeå, träffade öfverenskommelse med Krogh om att denne skulle i enlighet med en förut uppgjord och af konungen gillad plan, börja operationerna från norska sidan med ett infall i Jämtland, hvilket ledde till Kroghs bekanta inmarsch i juli, så torde man knappt kunna förneka, att Kri-

[1] Se Hist. Tidskrift 1887, sid. 209 o. f.

stian August ställt sig konungens befallningar till bokstaflig efterrättelse allt intill den 19 juli, då han mottog konungens order af d. 14 att i alla händelser anfalla, »*såvidt inga fysiska hinder gjorde det omöjligt*». Det var naturligtvis ej prinsens fel, att ryssarne samtidigt med Kroghs expedition höllo stillestånd, så att den norska expeditionen misslyckades. Och hvad denna order af d. 14 juli beträffar, som tydligen förorsakades af Kaas' skrifvelse af 8 juli samt underrättelsen från Stockholm om Kristian Augusts utsigter att blifva vald till tronföljare, bör man beakta, att Kristian August redan den 15 juli, således innan han mottog konungens order, rapporterat på tal om Göteborgs besättande: »Dersom det end herfra bliver mulig at rykke saa langt frem, saa kan jeg, ej nøje underrettet om de forefindende Vanskeligheder og Ressurcer, ej bestemme, hvorvidt det bliver *fysisk muligt* at operere». Det bör ock beaktas, att prinsen redan i januari, således på en tid, då han ännu icke fått eller kunnat få några utsigter att blifva Sveriges konung, uttryckligen förklarat, att då han icke kunde operera i Sverige med mer än 7,000 man, alla kraftiga operationer från Norge, voro »*fysisk umulige*», hvarför han ock på samma gång rapporterade att han icke såg sig i stånd att uppfylla konungens befallning. Under sådana omständigheter har man ej heller rätt att utan vidare förkasta prinsens förklaring af den 10 juni, att det, med hänsyn till den norska härens styrka, magasinernas tillstånd, bristen på hästar m. m. och de svenska gränsprovinsernas utblottade läge, vore *fysiskt omöjligt* att göra raska framsteg, om ej svenskarne själfva räckte honom handen. Emellertid om det ock måste erkännas, att konung Fredriks befallning att med norska trupper besätta Göteborg, Venersborg och Klarelfven innebar en ren orimlighet[1], så var det dock ingen fysisk omöjlighet att infalla i Sverige. Men när denna order anlände, hade Kristian August redan blifvit vald till svensk tronföljare; han bad genast d. 21 juli att i händelse af ett infall i Sverige få aflösning af en annan general; regeringskommissionens samtliga medlemmar, som tydligen på yrkande af Kaas i skrifvelse till prinsen af d. 20 juli, fått yttra sig om anfallets fysiska möjlighet, hemställde till konungen enhälligt och på det enträgnaste den 24 juli att sluta stillestånd, enär detta vore den enda utvägen till Norges räddning, och inom få dagar ingick underrättelse från konung Fredrik i en depesch af d. 25 juli, att han sände prins Fredrik af Hessen till Norge för att befria prins Kristian från att personligen strida mot svenskarne. »Hans Ankomst maatte altsaa oppebies», skrifver Kristian August med rätta i sin apologi. Väl skulle den gamla befallningen till Kristian August fortfarande gälla, om prins Fredrik ej fick passera Sverige och konungens önskan att befria Kristian August således ej kunde uppfyllas. Men konungens önskan uppfylldes i alla fall, då prins Fredrik kom sjöledes till Norge, där han inträffade den 16 aug. Då hade emellertid konungen själf blifvit mera betänksam med anledning af sina väl grundade misstankar om den ryske kejsarens pålitlighet, så att det nu berodde på honom, att intet

[1] Se Ræder a. a. III, sid. 471 och 486.

anfall företogs (se Kristian Augusts rapport af d. 18 aug.). Redan den 14 augusti hade ock själfva kanslipresidenten Kaas meddelat konungen, att det möjligen kunde blifva nödvändigt att förlänga terminen för stilleståndets uppsägande, och det dröjde icke länge, förrän han rent af föreslog ett nytt stillestånd med Sverige för att dymedelst upplösa Adlersparres armé och beröfva honom makten, och d. 27 augusti samtyckte både han och prins Fredrik att mot konungens uttryckliga order negotiera om stilleståndets förlängande, dock mot villkor, att detta underställdes konungens ratifikation. Upplysande för ställningen är prins Fredriks rapport af d. 27 aug., i hvilken han efter redogörelsen för denna konferens med Kristian August om stilleståndet, beklagar sig öfver, att han, den befälhafvande generalen, ej egde en sadel och icke heller kunde få köpa någon i rikets hufvudstad.

Det heter i Nielsens biografi öfver Wedel, sid. 341: »Sverige var i August truet af en alvorlig fare, og man var i denne henseende ligesaa vel inde i forholdene i det norske som i det svenske hovedkvarter. Paa intet af disse steder kunde det herske uvished om, hvad Sverige risikerede, hvis 20,000, ja blot 15,000 norske tropper rykkede over grænsen som Russernes forbundne.» Af Kristian Augusts rapporter af den 13 jan., den 3 febr., den 3 mars och den 15 juli är det emellertid alldeles klart, att högst 9,000 man kunde disponeras till ett anfall på Sverige. Då nu Adlersparre åter stod vid gränsen med västra arméen, torde man *för denna tid* kunna instämma i Anckarsvärds omdöme, att ett norskt anfall icke för Sverige medfört någon synnerlig fara.

Helt annorlunda var förhållandet på våren. Då hade Kristian August visserligen Sveriges öde i sin hand; men då det på den tiden antogs, att revolutionen i Sverige skulle medföra ett fullständigt systemskifte, måste ett stillestånd förefalla fullt naturligt äfven utan alla biafsigter, och det har ju ock sin fulla motsvarighet på den ryska sidan. Men under det Alexander missgillade sina generalers åtgöranden och återupptog fientligheterna, ingick konung Fredrik, så länge han trodde sig ega hopp om Sveriges krona, d. v. s. i april och större delen af maj månad, till den grad på Kristian Augusts tankegång, att han medgaf stilleståndets förlängning med 4 veckors uppsägningstid[1]. Och då befallning om inryckning i Sverige kom, var den som sagdt allt intill d. 19 juli hypotetisk och blef väsentligen af denna grund icke effektiv.

Brefväxlingen upplyser också en annan sak, nämligen att konungens uppfordringar till prinsen under juni månad att lyda order hade sin egentliga grund i prinsens förslag till en samverkan med svenskarne, som han öppenhjärtigt meddelade konungen. Hade han

[1] Se depescherna af d. 18 april, d. 4 maj och d. 12 maj. Den 4 maj approberades till och med stillestånd med 5 veckors uppsägning, men tillika anbefalldes prins Kristian att tills vidare låta saken anstå, såvida den ej redan var gjord, så ock d. 12 maj. Att stilleståndet detta oaktadt icke förlängdes, berodde sannolikt därpå, att Kristian August därtill bemyndigat Darre, som emellertid uppehölls i Köpenhamn, tills konung Fredrik ångrat sitt medgifvande och återkallat detsamma.

före d. 19 juli knappt varit konungen öppet, d. v. s. i gärning olydig, då ju intet egentligt framryckande å ryssarnes sida egt rum, så hade han dock arbetat efter sin egen plan och uttryckligen förklarat, att han hvarken ville eller kunde samverka med ryssarna, men, det bör märkas, att då han först afgaf denna förklaring, hade konungen ännu ej rätt bestämt sin politik gent emot Ryssland. Redan d. 1 maj sade sig prinsen ej gärna se ryssarne nära Norges gränser, och d. 14 maj heter det rent ut: »Vi *bør og kan* ej angribe Sverig. Skal vi række Russerne Haanden til at forberede vores Undergang? Vi kan ikke». Han föreslog emellertid konungen att, om ryssarne ej ville tro på norrmännens oförmåga att medverka, då skjuta skulden på honom. För den händelse, att ett anfall måste ske, bad han samma dag om sitt afsked, en begäran, som den 3 juni upprepades.

Den 24 maj trodde han sig ännu kunna påräkna konungens gillande af hans afsigt att ignorera ryssarnes framryckande och framlade därjämte en plan att, om infallet af hänsyn till Ryssland blefve nödvändigt, besätta Sveriges sydliga landskap under svenskarnes egen medverkan. Planen till en samverkan med Sverige utvecklades ytterligare d. 3 juni efter det bekanta sammanträdet med Posse och märkeligt nog ännu den 10 i samma månad, sedan prinsen mottagit konungens bestämda order om samverkan med ryssarne. Därefter följer dock ett hastigt omslag i rapporten af 14 juni; och nu följa omväxlande redogörelser för anfallsplaner och undskyllningar, hvarför ingen inryckning skedde från det sydliga Norge.

Det för prinsen mest komprometterande i denna samling är således icke hvad den innehåller, utan snarare hvad den icke innehåller, nämligen meddelandet om de förslag, som blifvit framställda till Kristian August personligen redan d. 10 mars, men först d. 28 maj inberättades som nyhet från Sverige. Emellertid gjordes flere gånger förut dunkla antydningar om prinsens »slippriga och vanskliga ställning», och skrifvelser från svenskar öfversändes, som i förening med prinsens oupphörliga och under vanliga förhållanden alldeles omotiverade trohetsförsäkringar ej gärna kunde undgå att väcka misstankar.

Till denna stund finnes dock, såvidt jag vet, intet enda bevis, att Kristian August själf verkat för sitt val till svensk kronprins. Då man anfört de täta bud, som gingo mellan honom och svenskarne, har man förbisett, att Fredrik VI uttryckligen bemyndigat Kristian August att i tronföljdsfrågan handla å hans vägnar (se särskildt depeschen af d. 5 april). Att dessa samma bud medförde ytterst förgripliga skrifvelser till och från Wedel, kan man knappast lägga prinsen till last, förr än det är bevisadt, att detta skedde med hans goda minne. Men själfva innehållet i de bevarade brefven gifver vid handen, att detta icke kan vara förhållandet, ty det rör sig väsentligen just om, hur man skulle vinna prinsen själf för de svensk-norska unionsplanerna.

Nils Höjer.

Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria på uppdrag af Södermanlands fornminnesförening utg. af JOH. WAHLFISK. Sjätte och sjunde häft. 112 + 151 sid. Upsala 1886, 89.

Om också Södermanlands fornminnesförening tyckes hufvudsakligen egnat sin litterära verksamhet åt tillvaratagandet af landskapets språk- och sagoskatter, torde dock dess publikationer ej sakna sitt värde äfven i mera rent historiskt afseende.

Föreningens skrifter under skedet 1860—84, då lektor Aminson ombesörjde utgifvandet, hafva för Hist. Tidskrifts läsare i största korthet omnämnts af S. Bergh i hans uppsats »Om historiska föreningar i landsorten» (1885 h. 2 sid. 162). Efter Hr Aminsons död har bestyret med »Bidragen» öfvergått till nuv. prosten J. Wahlfisk, som af varmaste intresse för vår kulturhistoria fortfarande bibehåller detsamma, ehuru han icke längre är bosatt inom provinsen. Genom hans försorg hafva nu ytterligare två häften offentliggjorts, hvaraf det senare utkom i slutet af fjoråret.

De innehålla, dessa häften, vid sidan af folkvisor, ordspråk och sägner en fortsatt redogörelse för föreningens kyrko-museum i Strängnäs (h. 6. s. 26 läses en notis om biskop Kort Rogges vapen), meddelanden om nyfunna runstenar, till ett antal af sex, samt en för kulturhistorikern beaktansvärd uppsats af Hr Wahlfisk om »Fåglarne i folkets tro och diktning» (h. 7). Hr Wahlfisk har också (i h. 7) behandlat »Griseldasagan i textil framställning å duk i Strängnäs kyrkomuseum» — dukens tillverkningstid anses vara omkring år 1500. Särskild uppmärksamhet torde förtjäna den beskrifning öfver kyrkorna i Sotholms härad, som intendenten G. Upmark påbörjat i h. 7 med Öster- och Vesterhaninge kyrkor. Våra kyrkor erbjuda i sina grafstenar, vapensköldar, inskrifter m. m. så många, i synnerhet genealogiska uppgifter, som kunna vara kärkomna för historieforskaren, att sådana redogörelser öfver våra kyrkor som Hr Upmarks vore särdeles önskvärda. De behöfvas samlade på vissa håll, och därtill äro just fornminnesföreningarnas tidskrifter lämpliga. Äfven i föreg. häften af »Bidragen» har detta behof en och annan gång blifvit tillgodosett genom uppsatser om »Dominikanernas forna klosterkyrka i Strängnäs» (h. 1), »Härads kyrka» (h. 2) samt »Strängnäs domkyrkas ursprungliga utseende med de förändringar den undergått intill medeltidens slut» (h. 3).

Sjunde häftet meddelar sid. 111—51 den »första afdelningen af en förteckning öfver permebref och andra handlingar, som förvaras af Strängnäs läroverk och fornminnesförening». Afdelningen omfattar nittionio urkunder från tiden 1328—1568, hvilka utförligt registrerats af Hr V. Örnberg. Tjugoåtta af dessa finnas icke i den förteckning

öfver pergamentsbref i Strängnäs gymnasiebibliotek, som är införd i Handl. rör. Skand. hist. del 28. Trettioen äro förut tryckta. Här är ej meningen att ingå i någon kritisk granskning, men ref. finner det märkvärdigt, att det ej utsatts vid n. 22—39, att äfven de aftryckts i Sv. Dipl. från och med år 1401, där en och annan afvikelse förefinnes, t. ex. i fråga om sigillen till urkunden af den 10 aug. 1414. I brefvet $^{24}/_{1}$ 1414 (ej $^{23}/_{1}$) omnämnas icke, att »Lundby» är skrifvet två gånger. Är det *blott* dubbel skrifning eller står månne det första oriktigt i st. f. Smedstorp, som var med i skiftet $^{4}/_{5}$ 1370 (se SRP n. 939), men här saknas? I n. 71 sätter utg. — med full rätt — utropstecken efter ordet »morfar», men kunde ej en hänvisning hafva gjorts till n. 2? Som det nu är, ser utropstecknet litet underligt ut. N. 96 ger oss äktenskapskontraktet mellan Karl de Mornay och Anna Trolle. — Efter de nittionio anföres helt summariskt, att från återstående år af 1500-talet finnas 16, fr. 1600-talet 77, fr. 1700-talet 8 och från vårt århundrade 3 pergamentshandlingar. Från Strängnäs rådhusarkiv meddelas två handlingar från 1387, resp. 1376. En förteckning öfver »nu ej upptagna» dokument skall i något följande häfte gifvas.

Då ref. anmäler dessa frukter af föreningens erkännansvärda verksamhet, kan han vid tanken på de klagomål öfver ringa tillgångar, som här och hvar spåras i redogörelserna för arbetsåren, ej undgå att till viss mån återkomma till hr Berghs förslag, att det »afsedda ändamålet svårligen därigenom vinnes, att hvarje landskap har sin egen förening, utan lättare torde uppnås, om två eller flere närgränsande landskap tillsammans finge bilda ett område». I mångt och mycket höra Södermanland och Närke tillsammans. De hafva mellertid hvar sin fornminnesförening med hvar sitt museum. — Och det kan ju så vara. Men Närke har ingen tidskrift. Det har varit på tal att uppsätta en sådan. Skulle det ej vara lämpligt, att de båda föreningarna sloge sig tillsammans; rikligare penningemedel skulle sätta dem i stånd att trycka såväl flere som större uppsatser och det oftare än nu är fallet med de Södermanländska »Bidragen». En förbindelse finnes ju redan, då utg. såsom kyrkoherde i Kil numera tillhör Närke.

K. G. Grandinson.

Från Jean Bernadotte's ungdom. Biografisk skizz af F. U. WRANGEL. 107 sidor. Stockholm, Norstedt & Söner, 1889.
Desirée, reine de Suède et de Norvège par le baron HOCHSCHILD. 78 sidor. Paris, E. Plon, Nourrit et c:ie, 1888. (Åfven i svensk öfversättning, Stockholm, C. E. Fritzes k. hofbokhandel 1889).

Ofvanstående arbeten, som handla om grundläggaren af Sveriges nu regerande dynasti och hans gemål, hafva emellertid knappast några beröringspunkter, beroende därpå att det förra inskränker sig till den del af Bernadottes lif, som infaller före hans giftermål med Desirée Clary.

Grefve WRANGEL har nämligen i sin biografiska skizz velat »sammanföra de absolut säkra fakta, hvilka på ett eller annat vis kunna sättas i förbindelse med de trettio första åren af konung Karl XIV Johans lefnad», och för det ändamålet har han gjort det bästa, som göras kunde: Han har rest till Frankrike, besökt arkiv och bibliotek i Paris, Pau, Grenoble, Marseille, La Rochelle och S:t Martin samt har dessutom skaffat sig värdefulla upplysningar af enskilda personer, särskildt medlemmar af släkten Bernadotte i Pau, hvilka bland annat stält till hans förfogande en mängd bref, som Bernadotte skrifvit till sin äldre broder. Många nya detaljer hafva på det sättet uppdagats, åtskilligt som man kände till förut har blifvit konstateradt, och felaktiga uppgifter ha rättats. Källorna äro öfverallt noggrant angifna och delvis aftryckta i längre utdrag eller in extenso både på franska och i svensk öfversättning. Det hela gör intryck af att vara mycket pålitligt.

Inledningsvis utreder förf. de bernadotteska släktförhållandena, hvarom han för öfrigt 1888 skrifvit ett par artiklar i tidningen Nya dagligt allehanda, hvilka äfven legat till grund för en uppsats angående samma sak i Svenska ättartal för 1889. Släkten Bernadottes genealogi kan icke med säkerhet föras längre tillbaka än till 1600-talet, möjligen till en viss Jouandot deu Pouey[1], hvilken lefde under första hälften af nämda århundrade, och i alla händelser till Jean de Bernadotte[1], som 1671 gifte sig med Marie du Grangé och var farfars far till vår nu regerande konungaätts stamfader. Förf. sysselsätter sig särskildt med den bland annat genom Crusenstolpes insinuationer uppkomna föreställningen, att släkten Bernadotte skulle vara af judisk härkomst, och visar med ledning af hvad man vet om judarnas ställning i Frankrike i allmänhet och i Béarn i synnerhet, att denna föreställning är alldeles oriktig. Ett annat påstående af

[1] Partikeln *de* (*deu*) har gifvit anledning till ett missförstånd, att släkten skulle vara adlig, men förf. omtalar, att i Béarn *de* ofta ännu i dag användes framför hvilka namn som hälst.

Crusenstolpe, nämligen att »modern skall dött tokig på ett hospital», bemötes med anförande af samtida vittnesbörd om att hon dog i sitt hem och var föremål för allmän aktning.

Frågan om Bernadottes födelseår torde nu vara en gång för alla afgjord. Förf. har skaffat sig och meddelar ett för säkerhets skull vidimeradt utdrag ur »les régistres des actes de l'état civil de la ville de Pau», enligt hvilket Jean Bernadotte föddes d. 26 jan. 1763 (icke 1764). Man har sagt, att han utom *Jean* äfven skulle hafva hetat *Jules* och *Baptiste*, men det förra namnet har han i sjelfva verket icke haft, och det senare antyder endast, att han uppkallats efter Johannes döparen till skilnad från den äldre brodern, som också hette *Jean*, men som blifvit kallad så efter evangelisten Johannes. Bernadotte lär som pojke varit »en riktig vildbasare» och behandlades af föräldrarna, särskildt modern, med stor stränghet. Det var först meningen, att han skulle blifva jurist, och han tjänstgjorde verkligen en tid såsom »practicien» (juridiskt biträde) hos en »procureur», hvilket af många betviflats. Men då familjens ekonomiska ställning efter faderns död (mars 1780) ingalunda var lysande, och utsikterna att komma fram på den juridiska banan, som Bernadotte för öfrigt aldrig haft något riktigt intresse för, voro dåliga, beslöt han att egna sig åt det mera lockande krigareyrket, anmälde sig som volontär och lemnade Pau (hösten 1780), hvilket dock icke skedde i hemlighet, såsom de flesta författare hittills förestält sig[1], utan har han antagligen stannat hemma åtminstone en månad efter värfningen.

Det var vid regementet »Royal-la-Marine», sedermera kalladt »le 60 régiment», som Bernadotte antagits såsom volontär. Han blef emellertid snart befordrad till grenadier och korporal, inträdde såsom sergeant bland underofficerarne, blef adjutant och slutligen löjtnant. Om tidpunkten för den sista utnämningen finnas motsägande uppgifter, och förf. anser sig icke kunna med säkerhet afgöra frågan, men antager, att det förhåller sig så, att Bernadotte den 6 nov. 1791, som vanligtvis uppgifvits såsom dagen för hans utnämning till löjtnant, endast fått officers rang, och att han först den 1 maj 1792 blifvit löjtnant. Under tiden hade regementet flere gånger bytt om garnisonsort; vi nämna särskildt Bastia på Corsica, Grenoble, Marseille och St. Martin på ön Ré. Flere mer eller mindre viktiga episoder ur Bernadottes lif under denna tid omtalas, delvis med ledning af hans bref till brodern, af hvilka åtskilliga blifvit aftryckta. Endast en gång besökte han sin födelsestad och lär då ha gjort sig ofördelaktigt bemärkt genom öfversitteri och lust för att ställa till gräl och slagsmål.

Fastän förf. egentligen afslutar sin undersökning med Bernadottes utnämning till officer, har han likväl meddelat några ganska intressanta bref från den närmast följande tiden, det sista af den 8 juli 1793, samt dessutom ett af den 6 sept. 1810, i hvilket Bernadotte

---

[1] Nu senast Anton Blomberg i »Marskalk Bernadotte», hvarest faderns dödsår också är oriktigt (1781 i st. för 1780).

skrifver till sin bror angående valet till svensk tronföljare: »Jag har aldrig haft en önskan eller hyst ett hopp i denna riktning, men då ödet kallat mig att uppstiga på den store Gustafs tron, skall jag söka att fylla mitt värf utan högmod och utan svaghet.»

* * *

Frih. HOCHSCHILDS arbete har ursprungligen varit afsedt för en fransk publik, men har sedan för att äfven komma Sveriges och Norges folk till godo blifvit öfversatt till svenska, egentligen på uppmaning af prinsessan Eugenie, hvilken, efter hvad förf. själf i företalet till öfversättningen upplyser, lär ha funnit hans bok »obeskrifligt intressant» och gifvit honom det vitsordet, att han »rätt uppfattat» hennes farmoder. Till detta lyckliga resultat har väl särskildt den omständigheten bidragit, att frih. H., som redan vid 23 års ålder blef kammarherre hos drottning Desideria, personligen lärt känna henne och haft till sitt förfogande meddelanden, gifna af drottningen själf.

Om drottning Desiderias födelseår, liksom om hennes makes, har man länge haft oriktiga föreställningar. Ännu när förf:s franska upplaga kom ut, trodde man allmänt, att hon var född 1781, men i företalet till öfversättningen läses, att det »genom forskningar i Marseilles arkiv utrönts», att årtalet skall vara 1777. Det hade kanske varit i sin ordning att här nämna, att det är grefve Fr. Wrangel, som med stöd af autentiska handlingar visat, huru med saken sig förhåller[1]. Emellertid låter förf. märkvärdigt nog det oriktiga årtalet kvarstå i öfversättningens text och hänvisar endast i en not till förordet, hvarest man finner den nyssnämda upplysningen om arkivforskningarna i Marseille med följande ganska egendomliga tillägg: »Då emellertid det här föreliggande lilla arbetet icke är annat än en, så mycket som möjligt, ordagrann öfversättning, har nämda senare upptäckt icke ansetts böra i texten omtalas.»

Drottning Desiderias fader var som bekant köpman i Marseille. Det har berättats, att Bernadotte, då regementet Royal-la-Marine var förlagdt i nämda stad, skulle blifvit inkvarterad hos familjen Clary, men enligt drottningens egen utsago lär man hafva afvisat honom, emedan François Clary skaffat sig rätt att i stället mottaga en officer. Det var i själfva verket långt senare och under helt andra förhållanden, som Bernadotte och Desirée Clary sammanträffade. Dessförinnan hade hon haft många beundrare, bland hvilka de mest bekanta äro bröderna Bonaparte, de båda äldsta nämligen. Josef B. anmälde sig först, men blef sedan undanträngd af Napoleon och öfverflyttade då i stället sin kärlek på systern Julie, som verkligen blef hans maka. Förlofningen mellan Napoleon och Desirée blef däremot bruten, och troligtvis var det egentligen Napoleon, som först började ådagalägga

[1] I autografsällskapets tidskrift 1888. Saken omnämnes äfven i förbigående i hans ofvan anmälda arbete (sid. 67, not. 1).

en viss likgiltighet, hvilket sårade henne. Saken har visserligen af andra framstälts på ett annat sätt, men frih. H. bör ju vara bäst underrättad. Dock torde yttrandet, att man »vid bedömandet af hennes handlingssätt bör hafva i minnet, att hon vid denna tid icke hade fylt sitt fjortonde år» — hvilket, jemte ett par andra dylika, står kvar i öfversättningen utan hänvisning till företalet — knappast innebära någon ursäkt för henne, sedan man fått veta, att hon var fyra år äldre. Ett vänskapligt förhållande rådde emellertid mellan Napoleon och hans f. d. fästmö allt framgent, till och med sedan Bernadotte, som under tiden blifvit hennes make, råkat i onåd.

Det var 1798 som Jean Bernadotte anhöll om Desirée Clarys hand, och bröloppet firades samma år. Angående förhållandet mellan makarna under de första åren äro de i texten meddelade bref, som Bernadotte skref till sin hustru 1801 [1], ganska upplysande; de vittna om hans, såsom förf. säger, »måhända alltför *faderliga* tillgifvenhet». Bernadotte var, då han gifte sig, general och steg sedan hastigt till högre värdigheter. Berättelsen om huru hans gemål emottog nyheten om tronföljarevalet i Sverige 1810, är särdeles karakteristisk: Hon hade mycket oklara föreställningar om Sverige, trodde först, att det var en ort, hvars namn de framdeles skulle bära, liksom förut Ponte Corvo, och tog därför saken ganska lugnt; då hon emellertid fick veta, att det var fråga om att öfvergifva Frankrike och flytta till ett främmande land, blef hon alldeles förtviflad. Hon måste visserligen företaga en resa till Sverige, men stannade här endast några månader, och Karl Johan lär ha ansett hennes närvaro i Frankrike i flere hänseenden förmånlig. Korrespondensen mellan honom och hans gemål under hennes vistelse i Paris 1811—1823 fins tyvärr icke i behåll, men förf. säger sig veta, att hon var ett organ för förbindelsen mellan Karl Johan och åtskilliga inflytelserika personer i Frankrike. Året 1823, då drottningen för alltid lemnade sitt fädernesland och kom tillbaka till Sverige, kan betraktas som en vändpunkt i hennes lif. »Lika rik på intresse som första delen af drottning Desiderias lif är, lika fattig är den senare.» Hon hade mycket svårt att sätta sig in i de nya förhållandena, intresserade sig mera för det förflutna än för det närvarande och har kanske därför icke blifvit rätt uppskattad af många, som först under denna senare period kommo i beröring med henne.

I båda de här anmälda arbetena finner man framför titelbladen de skildrade personernas ungdomsporträtt, hvad drottning Desideria beträffar dock endast i den svenska öfversättningen.

[1] Många läsare skulle nog varit tacksamma, om förf. vid tryckningen af dessa bref och i andra fall, då datering efter den franska revolutionskalendern förekommer, hade upplyst om datum enligt vår vanliga tideräkning. De flesta torde icke utan hjälp af en kronologisk handbok kunna reda sig med ett sådant datum som t. ex. den 16 floréal år IX.

Bgh.

Anteckningar om mitt förflutna lif af WILHELM ERIK SVEDELIUS. 638 sid. Stockholm, Fahlcrantz & C:o. 1889.

Svedelii lefnadsminnen behöfva ej någon rekommendation från vår sida — de ha den förutan vunnit en stor spridning och förvärfvat många vänner — men som en gärd af pietet mot den hädangångna läraren böra vi dock egna några ord åt denna hans sista afskedshelsning till ungdomen och till allmänheten. Man kan mot dessa Anteckningar, liksom mot mycket af hvad Svedelius skrifvit, anmärka en bredd, som stundom synes gå till öfvermått, en ordrikedom, som emellanåt urartar till slöseri. Framställningen, i hans större arbeten åtminstone, flyter ej alltid framåt i flodens snabba och jämna lopp; den vidgar sig stundom och vill ej ogärna stanna i betraktelser, hvilka visserligen ofta kunna ega originalitet och behag, men ej alltid motsvarande djup, och för den, som vill hinna till målet, vill gripa resultaten, någon gång förefalla hindersamma. Men med all sin bredd och till och med måhända just genom densamma ha dessa Anteckningar, icke minst för den bortgångnes vänner och lärjungar, blifvit ett dyrbart biografiskt dokument och belysa med en ovanlig fullständighet karaktären och utvecklingen hos en man, som på sin tids ungdom öfvat ett stort och ett godt inflytande. Man har anmärkt på det vändande ut och in på sig sjelf, som här skulle förekomma, på detta reflekterande öfver sitt eget jag, och det kan så vara, att en och annan praktiskt anlagd natur ej kan sympatisera därmed. Men det afspeglar sig i dessa betraktelser ett sanningssträfvande, en självpröfning och en självkännedom, som ej kunna annat än göra djupt intryck och som särskildt för den ungdom, bland hvilken Svedelius så gärna vistades, måste vara lärorika, på samma gång som den Svedeliska stilens lättlästhet och originalitet icke häller här förneka sig. Det är sällsynt, men därföre också intressant att i literaturen finna dylika självbekännelser. Det är ännu sällsyntare att finna en sådan frånvaro af självöfverskattning, en sådan anspråkslöshet i domen öfver egen lifsgärning. Detta tillsammans, innehållets art och framställningens form, gifva åt Anteckningarna ett varaktigt värde, ehuru det hufvudsakligen är om sig själf, sin inre utveckling och sin lifsuppfattning, förf. talar. Frånse vi de ofta roliga anekdoterna från skolåren, samt några intressanta och upplysande skildringar från 30- och 40-talets student- och universitetslif, har nämligen Svedelius ej mycket att berätta om yttre händelser. Han var ej någon det praktiska lifvets man och har sitt namn ej fästadt vid några universitetsreformer; äfven hans omdömen om personer, med hvilka han kommit i beröring, äro, för att vara i memoirer, korta och knapphändiga — för memoirernas skötesynd, skandal- eller skvallersjukan, har han gått fri. Betecknande för denna studenternas och studentlifvets vän är det

också, att om de sista trettio åren af sitt lif, åren tycker man, af den kraftigaste verksamheten, har han jämförelsevis minst att berätta. Hans sommarresor på skjutskärra, ångbåt eller järnväg upptaga i stället för den tiden ett måhända väl stort utrymme.

Sina åsigter om historien och historieskrifningen har Svedelius ej egentligen uttalat i dessa Anteckningar. Han har gjort det så mycket utförligare i sin uppsats om »Historisk vetenskap och historiska studier» (Hist. Tidskr. 1888). »Historieskrifvaren», säger han där bland annat, »som vill skildra det förflutna, bör taga sin utgångspunkt i det närvarande» och en annan gång, »klokast gör den historieskrifvare, som väljer till sitt ämne sådana stycken af historien, som hafva lärdom att gifva just af den art, som samtiden mest behöfver lära sig». Dessa praktiska synpunkter voro bestämmande för hans uppfattning och arbetssätt[1]). För vår tids strängt kritiska metod var han mera främmande och såg däri måhända alltför mycket en verksamhet, som gick ut på »att göra den lärda världen ännu lärdare». Kom han i sina skrifter in på sådana områden, yttrade han sig gärna sväfvande[2] och han har egentligen icke riktat vetenskapen med några nya upptäckter. Man jämföre hans minnesteckning af Svante Sture och Ahlqvists skildring af Sturemorden, framställningen af Olaus Petri och den nyare forskningen om reformatorn, och man har exempel på två skilda historiska arbetssätt; man skall på samma gång medgifva, att äfven den på det senare grundade undersökningen ej blott har gjort »de lärde ännu lärdare», utan äfven kan röra sinnet och tala till andra än fackmännen själfva. Arkivforskning låg egentligen icke för Svedelius[3]; det kan ha berott på hans egen naturell, på den lifliga inbillningskraften, som han själf har åtskilligt att tala om; det kan ock ha berott på bristfällig handledning under studietiden. Det är en rätt märklig bekännelse han gör (s. 285), att han som student ej egentligen mottog några personliga intryck, ännu mindre någon handledning af Geijer, att det endast var genom sina skrifter, som denne berömde historiker inverkat på honom, och i dem fann man ju snillrika tankar i öfverflöd, men knappast någon vägledning i den historiska metodiken. Slutreflexionen i stycket om Geijer har också en rätt egendomlig och reserverad form: »Det kan jag för visso säga», heter det, »att studium af historien har gjort stora framsteg i Uppsala under Geijers efterträdares tid. Men dessa hafva väl dock varit Geijers lärjungar.»

Förelåg åter ett innehållsrikare, allra helst tryckt, material och var det till på köpet fråga om någon brytningstid i historien eller en karaktär, där stora egenskaper eller starka lidelser röjde sig, då var

---

[1] Jfr ock hans ord anf. st. sid. 67 om vigten af att popularisera historien, denna vetenskap, som »handlar om lifvets lärdom».

[2] Jfr hans behandling af historiens källor särskildt de äldre i anf. uppsats, s. 63.

[3] Se bl. a. försvaret för begagnandet af tryckta källor (anf. upps. s. 63). I och för sig har han ju rätt i, att de böra användas, men det hela har nästan karaktären af en apologi.

han mäktig af en liflig och intrycksfull skildring och visste att framhålla olika synpunkter, på ett sätt, som oftast blef upplysande och lärorikt, städse framhäfvande det moraliska ansvaret och pligtens kraf. Föreläsningarna öfver Gustaf II Adolfs karaktärsutveckling, inträdestalet om Gustaf I och dalupproren, minnesteckningarna öfver Erik Sparre och v. Döbeln äro exempel härpå.

Vi återvända till Anteckningarna. Man kan undra öfver ett och annat, men det är i alla fall en bok man har svårt att lägga ifrån sig. De återge troget dragen af en man, som ej var mängden lik, en egendomlig typ, som väl endast i en universitetsstad som Uppsala kunnat utveckla sig, bilden af en universitetslärare, som under de sista decennierna mer än andra vistats bland studenternas kretsar och för dem alltid hade ett allvarets eller skämtets ord till reds, bilden af en vetenskapsman, hvars arbeten alltid leddes af omutlig sanningskärlek och sedligt allvar och hvars skrifter utmärkte sig icke blott genom framställningens konst, utan ofta äfven genom uppfattningens originalitet och paradoxens öfverraskningar. Till mycket, som i hans väsen förefallit gåtfullt eller dunkelt, ha dessa Anteckningar lemnat nyckeln.

Öfversigt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer

K. Vitterhets Historie och Antiqvitets-Akademiens Månadsblad. 1888 juli—september. F. Nordin, Gotlands s. k. kämpagrafvar. 4. — Från Akademiens sammankomster.

Kämpagrafvarne äro lemningar efter bostäder, enligt förf. bebodda under 3:dje och 4:de århundradena eft. Kr.

Arkiv för Nordisk Filologi utg. under medvärkan af S. Bugge m. fl. genom Axel Kock. **VI.** Ny följd. **II,** 3. S. Bugge, Bidrag til nordiske navnes historie (namn på -þiofr, Daner, Själland, Anholt). — A. Olrik, Om Svend Grundtvigs og J. Blochs Föroyjakvæði og färöske ordbog. — E. Hertzberg, Efterskrift ang. tvivlsomme ord i Norges gamle love. — K. Maurer, Reksþegn. — F. Jonsson, Vingolf. — T. Hjelmqvist, Några anmärkningar till en vers i Heimskringla. — A. Ramm, Nekrolog öfver G. O. Hyltén-Cavallius; — J., Anm. af Islandske annaler; R. Arpi, Anm. af Privatboligen på Island i sagatiden af V. Gudmundsson. — **II,** 4. A. Noreen, Några fornnordiska ljudlagar. — G. Storm, Ginnungagap i Mythologien og i Geografien. — G. Storm, Om biskop Gisle Oddsöns annaler. — A. Noreen, Etymologier. — F. Jonsson, Anm. af Die altgermanische Poesie von R. M. Meyer.

Ymer, Tidskrift utg. af Svenska Sällskapet för Antropologi och Geografi. **1889,** 6. G. Storm, Den danske geograf Claudius Clavus eller Nicolaus Niger. — **1890,** 1. E. Tegnér, Tvenne italienska resande i Sverige på Karl den elftes tid.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska Föreningen genom O. Montelius. **1890, 2.** — J. Leffler, Hvad är socialism? — O. E. Tudeer, Skalden och språkforskaren A. Ahlqvist. — G. Upmark, En svensk kopparstickare på 1600-talet (Jeremias Falck). — Facsimile-atlas till kartografiens äldsta historia, innehållande afbildningar af de vigtigaste kartor tryckta före år 1600 af A. E. Nordenskiöld, anm. af E. W. Dahlgren. — **3.** A. Noreen, Ett nytt uppslag i fråga om den nordiska mytologien. — Anteckningar om mitt förflutna lif af Wilhelm Erik Svedelius, anm. af P. A. Gödecke.

Ny Svensk Tidskrift utg. af R. Geijer. **1890, 1.** — R. Kjellén, Prins eller enskild man? Några ord i en statsrättslig tvistefråga. — **2, 3.** R. Steffen, De nyaste forskningarna i nordisk mytologi (Bugges och Rydbergs arbeten). — S. J. Boëthius, Wilhelm Erik Svedelius. (Tal.)

Ur Dagens Krönika grundad af A. Ahnfelt. **1890, Januari.** — A. Hedin, Mademoiselle de Sombreuil. En lögnsägen i franska revolutionens historia. — **Februari.** A. Strindberg, Franska insatser i svenska kulturen. — **Mars.** O. Sjögren, Andrassy och Bismarck.

Meddelanden från Josephsons Antikvariat. Tidskrift i Bibliografi utg. af A. G. S. Josephson. **1890, 2.** Den Bromanska handskriftsamlingen i Gestrike—Helsinge Nations i Uppsala Bibliotek. — K. F. Werner, Tillägg och rättelser till C. M. Carlanders »Svenska bibliotek och ex-libris». — Bokanmälningar och smärre meddelanden. — Förteckning öfver en samling äldre andlig literatur före år 1800, m. m.

Finsk Tidskrift utgifven af F. Gustafsson och M. G. Schybergson. **1890, 2.** — I bokhandeln: Den franska revolutionen dess orsaker och inre historia af S. J. Boëthius. anm. af M. G. S. — **3.** I bokhandeln: Grev Herman Wedel Jarlsberg och hans samtid 1779—1840 af Yngvar Nielsen, anm. af M. G. S.; Kyrkorådets i Åbo protokoll 1675—1689 utgifna af C. v. Bonsdorff, anm. af T. C. — **4.** I bokhandeln: Smärre skrifter rörande sjuttonhundratalets historia af Carl Gustaf Malmström, anm. af M. G. S.

Finsk Militär-Tidskrift. 1890, januari. — E. S. Tigerstedt, Anteckningar om Savolax fotjägareregemente (1745—1808). — **Februari.** E. S. Tigerstedt, Haapaniemi krigsskola (1780 - 1808).

Danske Magazin, indeholdende bidrag til den danske histories og det danske sprogs oplysning. **Femte Række. II, 1.** H. Fr. Rördam, Aktstykker til Universitetets Historie i Tidsrummet 1621—60. (1637—41.) (Forts.) — O. Nielsen, Levninger af Stubbergaards Arkiv. — O. Nielsen, De »rige Bönder» i Nordsjælland i Christiern II:s Tid. — J. A. Fridericia, Nogle af Griffenfelds Ungdomsbreve. — J. A. Fridericia, Nogle Breve fra Korfits Ulfeldt og Leonora Christina. — Kr. Erslev, Klageskrifter fra Erik af Pommerns Retsstrid med Holstenerne (1409—15) (Sluttes).

Af Korfits Ulfeldts bref äro 2 till Karl X Gustaf, 1 till Karl Gustaf Wrangel.

Meddelelser fra Krigsarkiverne. Udgivne af Generalstaben. Kjöbenhavn 1888—1889. [Red. af C. Th. Sörensen]. **III, 5.** Uddrag af Generaladjutantstabens Kopiböger for Perioden April—Juni 1808. — Andre Aktstykker vedr. Perioden April—Juni 1808. — Det spanske Korpses Frafald eller Perioden Juli—Avgust 1808. — Aktstykker vedr. det spanske Korpses Frafald. — Aktstykker ang. Norge, henhörende til Perioden Juli—Avgust 1808. — Andre Aktstykker til Perioden Juli—Avgust 1808. — Personalregister til tredje Bind. — **IV,** 1. Nordens politiske og militære Forhold i Tidsrummet Sept.—Dec. 1808. — Breve og Rapporter fra Norge i Perioden Sept.—Dec. 1808. — Breve og Rapporter fra Personer eller Myndigheder i Danmark og Hamburg i Perioden Sept.—Dec. 1808. — Uddrag af Generaladjutantstabens Kopiböger fra Perioden Sept.—Dec. 1808. — Andre Aktstykker henhör. til Perioden Sept.—Dec. 1808. — **2.** Den paatænkte Overgang til Skaane eller Perioden Jan.—Marts 1809. — Aktstykker ang. Tildragelserne paa Sjælland i Perioden Jan.—Marts 1809. — Breve fra og til Norge i Perioden Jan.—Marts 1809. — Aktstykker vedr. Landets Römning af de Franske. — Andre Aktstykker til Perioden Jan.—Marts 1809. — **3, 4.** Statsomvæltningen i Sverig eller Perioden Marts—Avg. 1809. — Breve fra og til Norge i Perioden Marts—Avg. 1809. — Breve fra og til Sydgrænsen i Perioden Marts—

Avg. 1809. — Andre Breve fra Perioden Marts—Avg. 1809. — 5. Freden med Sverig eller Perioden Avg.—Dec. 1809. — Breve fra og til Norge i Perioden Avg.-Dec. 1809. — Andre Breve, vedr. Perioden Avg.—Dec. 1809.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von H. v. Sybel und Max Lehmann. Neue Folge XXVIII, 1. H. v. Holst, Die amerikanische Demokratie in Staat und Gesellschaft. — K. Hartfelder, Der Zustand der deutschen Hochschulen am Ende des Mittelalters. — Literaturbericht.

Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft. Herausgegeben von Dr. L. Quidde. II, 2. — L. Quidde, Julius Weizsäcker. — Ernst Sackur, Der Rechtsstreit der Klöster Waulsort und Hastière. Ein Beitrag zur Geschichte mittelalterlicher Fälschungen. — R. Wolkan, Der Winterkönig im Liede seiner Zeit. — Fr. Arnheim, Beiträge zur Geschichte der nordischen Frage in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts. — Kleine Mittheilungen. — Berichte und Besprechungen. — Nachrichten und Notizen. — Bibliographie zur deutschen Geschichte. — III, 1 (1890). R. Pöhlmann, Zur Beurtheilung Georg Grote's und seiner Griechischen Geschichte. — M. Ritter, W. von Oranien und die Genter Pacification (1576). — R. Fester, Arthur Schopenhauer und die Geschichtswissenschaft. — Th. Lindner, Die Vemeprocesse gegen Herzog Heinrich den Reichen von Baiern-Landshut. — A. Stern, Konrad Eng. Oelsners Briefe und Tagebücher. Eine vergessene Quelle der Geschichte der Franz. Revolution. — Kleine Mittheilungen. — Berichte und Besprechungen (fransk och engelsk literatur). — Nachrichten und Notizen. — Bibliographie zur deutschen Geschichte.

Historisches Taschenbuch. Herausgegeben von Wilhelm Maurenbrecher. **Sechste Folge. Neunter Jahrgang.** — A. Köcher, Die Varusschlacht. — W. Busch, Der Sturz des Cardinals Wolsey im Scheidungshandel König Heinrich's VIII von England. — G. Winter, Die Wahl des Protestanten Krafft von Weiffenbach zum Abt von Hersfeld (1588). — H. Prutz, Die Kölner Wahl und Frankreichs Friedensbruch 1688. — K. Häbler, Eine deutsche Colonie in Venezuela. — W. Maurenbrecher, Tridentiner Concil. Die Lehre von der Erbsünde und der Rechtfertigung.

Jahrbücher und Jahresberichte des Vereins für Meklenburgische Geschichte und Alterthumskunde. 54. — W. von Schultz, Meklenburg und der 7-jährige Krieg. II. (Angår flerestädes svenskarnas krigsrörelser.)

Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holstein-Lauenburgische Geschichte. XVIII, 2. — Dr. Detlefsen, Aus den Chroniken der Holsteinischen Elbmarschen (berör Sveriges krig i Holstein under Karl XII).

Archief voor Nederlandsche Kunstgeschiedenis. 5. Deel. Rotterdam 1882—1883. — S. Muller, Jan van Scorel en Gustaaf Wasa. 1542. (Scorel [Schoorl] holländsk målare, född 1493 död 1562).

Baltische Monatsschrift XXXVII, 3. — P. Jordan, Die Seeschlacht bei Reval am 2. Mai 1790.

The Nineteenth Century. 1890, Maj. Oscar Fredrik, Charles the twelfth. A memoir. I.

Revue Historique. 1890 mars—avril. — A. Waddington, La France et les Protestants allemands sous Charles IX et Henri III. Hubert Languet et Gaspard de Schomberg. — Fr. Funck-Brentano, La Bastille, d'après ses archives. 2e article: la Bastille-hôpital. — L. Farges, Le pouvoir temporel au début du pontificat de Grégoire XVI, d'après la correspondance officielle de Stendhal. — Bulletin historique. — Compte-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie.

Revue d'histoire diplomatique. Publiée par les soins de la société d'histoire diplomatique. 1890, 2. — A. Chéruel, Politique extérieure de Louis XIV au début de son gouvernement personnel (1661). — S. de Westman, Diplomatie de l'ancienne Russie. — Lettres de M. de Talleyrand à Madame de Staël tirées des archives du château de Broglie (suite et fin). — L. Olivi, Correspondance d'un représentant du duc de Modène à la cour de Madrid 1661—1667 (fin). — J. d'Anethan, Le roi de Portugal. — Comptes-rendus (bl. a. Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefväxling och Documents recueillis de différentes archives par B., anm. af A. Geffroy). — Chronique. — Bibliographie.

Annales de l'école libre des sciences politiques. 1890, 2. — Chr. Schefer, Louis XIV et Charles XII. I. La mission du comte de Guiscard.

Schefer lemnar först en framställning af Sveriges förhållande till Frankrike under slutet af Karl XI:s regering och öfvergår därefter till en skildring af Guiscards misslyckade beskickning till Karl XII. Den hufvudsakliga källan för denna uppsats är franska utrikesarkivet, men därjämte äro nästan alla svenska arbeten, som beröra denna tid citerade.

Öfversigter och Granskningar.

Finlands Historia af M. G. SCHYBERGSON. Två delar om tillsammans fyra häften. (562 + 450 sid. jemte förord, register och rättelser). Helsingfors, G. W. Edlund, 1887—1889.

Den finska historieforskningen har under inflytande af de senaste decenniernas patriotiska rörelse i Finland gått framåt med rask fart. Med ifver och framgång ha såväl äldre som yngre författare sökt belysa skilda perioder af sitt fosterlands öden, och framför allt ha många vigtiga bidrag lemnats till teckningen af det inre kulturarbetets fortgång. Mera utförliga bearbetningar af hela den finska historien ha ej heller saknats: vi erinra om G. Reins Föreläsningar öfver Finlands Historia, I och II, utgifna, efter författarens död, 1870—1871 (gå till 1809) samt om Yrjö Koskinens bekanta arbete: Oppikirja Suomen kansan historiassa, 1869—1873, andra uppl. 1881—1882, öfvers. till svenska under titeln Finlands Historia 1874 (till nyaste tid). Slutligen har nu professor M. G. Schybergson, med anledning af en af statsrådet Furuhjelm gjord testamentarisk disposition, på uppdrag af kejserliga senaten framträdt med ofvanstående på svenska språket skrifna arbete, hvilket behandlar Finlands historia från äldsta tid till våra dagar.

Till omfånget är detta värderika verk åtskilligt större än Koskinens, med hvilket en jämförelse ligger närmast till hands. En dylik jämförelse skulle ock, tro vi, ådagalägga, att arbetet i många hänseenden har en annan karaktär än Koskinens; men utrymmet medger ej, att vi närmare inlåta oss härpå. Enligt vår åsigt har professor Schybergson utan tvifvel vida riktigare än föregångaren fattat och vida bättre utfört sin uppgift. Hufvudsyftet med hans framställning har varit att gifva en bild af det finska samhällsarbetets utveckling och att redogöra för de politiska händelser, som haft bestämmande inflytande på gången af Finlands öden. Endast i mån af detta inflytande eger Sveriges allmänna historia för honom intresse; i öfrigt behandlas den öfversigtligt och i största korthet. Denna uppfattning har förf. i det hela med mycken konsekvens genomfört; hans bok

har sålunda blifvit en på grundvalen af forskningens hittills ernådda resultat bygd teckning af det finska samhällsskickets gestaltning, en historia om landets lagar och förvaltning, om folkets krigiska och fredliga idrotter, andliga och materiella kultur. Skildringen af det svenska moderlandets häfder är som sagdt kortfattad, någon gång måhända alltför knapphändig. Läsaren finner snart, att förf:s berättelse preglas af den samvetsgranna objektivitet, som man haft anledning att vänta af förf:s namn. Ingen obehörig vare sig politisk eller språklig tendens har förvillat hans blick; han har förstått att se de historiska personligheterna i belysningen af de förhållanden, under hvilka de lefde och verkade, och äfven att bedöma deras handlingar från andra synpunkter än den rent finska. Stilen är klar och lättfattlig och på det hela taget ganska vårdad.

Vi skola i det följande antyda ett och annat af det förtjenstfulla arbetets rika innehåll äfvensom påpeka en del mindre oegentligheter och misstag, som vi antecknat.

* * *

Sedan förf. redogjort för de finska stammarnes invandring samt lemnat en framställning af deras gudalära, seder och lefnadssätt, sysselsätter han sig med den äldsta svenska kolonisationen och visar, att denna helt säkert egt rum tidigt — redan under svenska hednatiden. För rigtigheten af denna åsigt tala som bekant åtskilliga omständigheter; den mängd ortsnamn förf. anför synes särskildt bevisande. — Med den svenska eröfringen träder Finland ut ur mytens och sagans dunkel; dock vet man ej mycket att förtälja om landets öden under den närmaste tiden efter helge kung Eriks tåg. Förf. belyser emellertid, så vidt görligt är, denna periods historia samt uttalar och styrker med bevis sin mening angående flere omtvistade punkter inom densamma. Sålunda framhåller han origtigheten af det påstående, som gjorts, att Finland under biskop Tomas' tid skulle betraktats som en andlig stat, stående direkt under påfvens skydd och oberoende af all verldslig öfverhet. I sin skildring af biskop Tomas' verksamhet antyder förf. (I, s. 40—41), att denne troligen planlagt eller medverkat vid det svenska krigståg, som enligt ryska krönikor 1240 företogs mot ryssarne och som slutade med svenskarnes besegrande vid Neva af furst Alexander af Novgorod. Något bevis härför har förf. emellertid ej kunnat anföra. Det nämda tåget var förmodligen en ganska obetydlig episod; det förtjenar att observeras, att furst Alexander först i långt senare tider erhöll tillnamnet Nevskij[1]. — »Tavasternas hamn», där Birger Jarl landsteg, vill förf. ha förlagd till någon hafsvik på Nylands södra kust (I, s. 42). Olika meningar ha, som kändt är, framstälts om densammas läge. — En annan tvistefråga är tolkningen af uttrycket »Kajana haf» (Helsinge haf) i 1323 års traktat mellan Sverige och Novgorod. Förf., som

[1] Se Hjärne, Från Moskwa till Petersburg s. 51—52.

utförligt redogör för detta fördrag, hyllar den af Rydberg och andra omfattade åsigten, att härmed bör förstås Ishafvet och ej Bottniska viken. Han anför som stöd härför åtskilligt, bl. a. att svenska regeringen omedelbart efter freden i Nöteborg bevisligen ansåg norra Österbotten som sitt område (I, s. 61).

Förf. genomgår Birger Jarls och hans efterträdares lagstiftning, men källornas torftighet har tyvärr hindrat honom att kunna ange, huru stor betydelse densamma egt för Finland, och i hvad mån de nya förordningarne därstädes tillämpats. Kännedomen om Finlands rättstillstånd under medeltiden är högst bristfällig; när i urkunderna talas om »jus carelicum», »jus finnicum», »jus helsingonicum» och »jus suecicum», ha dessa uttryck afseende på skatteförhållandena, ej på rättskipningen. — Förf:s ord (I, s. 84), att påfven beviljade Magnus Eriksson »fyra års tionde» för bestridande af kostnaderna för det ryska kriget, äro något vilseledande; hvad påfven beviljade var ju hälften af den tionde af alla kyrkliga inkomster, hvilken under fyra års tid skulle för påfvestolens räkning insamlas i Sverige och Norge.

Af stort intresse äro de notiser förf. meddelar om Finlands redan tidigt lifliga handelsförbindelser med Reval, med hvilken stad äfven de finske slottshöfdingarne ofta nog på eget bevåg förhandlade. Ty om de medeltida höfdingarne i Finland gäller ännu mera än om dem i Sverige, att de voro »konungar i hvar sin landsända». Och samma ganska fristående ställning, samma vanligen själfrådiga och myndiga hållning återfinna vi hos de mera framstående af de katolska biskoparne i Finland. De hierarkiska åskådningarne och anspråken funno tidigt nog i dem ifriga förfäktare, såsom förf. med karakteristiska citat visar.

Åt förhållandet till Ryssland[1] under medeltidens senare årtionden har förf. egnat tillbörlig uppmärksamhet (hvarvid dock — för fullständighetens skull — 1473 års stilleståndsförlängning och 1476 års förhandlingar genom den svenska beskickningen kunde ha omnämts). Vid bedömandet af Sten Sture den äldres åtgärder till Finlands försvar har förf. samvetsgrant utvecklat de svårigheter, med hvilka riksföreståndaren hade att kämpa, och i allmänhet har dennes minne af Schybergson blifvit behandladt med vida större rättvisa än af Koskinen. Framställningen af medeltidens historia afslutas med en skildring af samhälls- och bildningsförhållandena i Finland under sagda tidehvarf. Tyvärr hvilar dock öfver åtskilliga punkter inom detta område, särskilt skatteförhållandena, ett dunkel, som forskningen synes ha svårt att kunna skingra.

Förf. har berört verkningarne af reformationen i Finland och visat, att den äfven där ledde till ganska stora omhvälfningar; den intressantaste delen af hans teckning af Gustaf Vasas regering är emellertid den, som behandlar förvaltningen och de ekonomiska åtgärderna. Man får bl. a. åtskilliga upplysningar om den myndige Erik Fleming och hans förhållande till konungen äfvensom om den

[1] Bör icke tillintetgörandet af Novgorods fria författning hänföras till år 1478 och ej till 1479, som förf. uppger (I, s. 128)?

nu begynnande kolonisationen af ödemarkerna i det inre landet. Betecknande i fråga om den finska adelns öfvergrepp äro de detaljer förf. (I, s. 246—249) meddelar efter Jakob Teits »klagoregister» (mskrpt i finska statsarkivet). Förf. gör full rättvisa åt Gustaf Vasas fosterländska nit, men framhåller å andra sidan skarpt hans snikenhet och hans brist på intresse för den andliga odlingens främjande. Mot konungens reglementerande handelspolitik finnas naturligtvis från finsk synpunkt ännu mera än från svensk anmärkningar att göra, och det må ingalunda räknas förf. till last, att man i hans bok finner uttryck af ett dylikt klander. Men i sammanhang härmed vill anmälaren påpeka att när förf. (I, s. 252) omnämner de högst betungande privilegierna åt hansestäderna af d. 10 juni 1523, framställningen skulle ha vunnit i riktighet, om förf. tillika redogjort för de politiska förhållanden, under hvilkas tryck privilegierna utfärdades. Ur stånd att betala den redan åsamkade skulden till Lybeck och seende sig nödsakad att ännu ytterligare anlita hanseaternas bistånd i skepp och manskap, fogade sig Gustaf Vasa endast efter nödvändigheten, i det han med svidande hjerta beviljade städernas öfverdrifna fordringar. — Förf:s uppgift (I, s. 279), att Gustaf Vasa under ryska kriget skulle ha dröjt i Finland till d. 1 juli 1557, bör väl ändras till samma dag 1556.

Redogörelsen för Johan III:s vigtiga adelsprivilegier af år 1569 (I, s. 303 - 304) är något ofullständig; sålunda nämner förf. intet om den handelsfrihet, som medgafs adelns medlemmar, likaså förbigås bestämmelserna, att adelsman i saker, som rörde lif och ära, endast skulle dömas af sina likar, samt att grefvarne för sig och sina efterkommande fingo rätt att uppbära kungliga sakören äfven inom sina grefskap (och ej blott å sina och sina hustrurs arfgods). — Öfver Johan III uttalar förf. ett berättigadt klander med anledning af hans försummande af finska gränsens försvar mot ryssarne; tack vare denna liknöjdhet drabbades Finland ganska hårdt af krigets vildhet, och verkningarne däraf gjorde sig länge kännbara. Dock synas österbottningarne i viss mån själfva ha gifvit anledning till, att äfven deras landsdel blef hemsökt af fiendens härjande svärd. — Af den liturgiska striden, hvilken i Sverige vållade så mycken sinnenas oro och förbittring, förmärktes i det aflägsna Finland endast några svaga dyningar. Ännu var det finska folkets andliga tillstånd alltför outveckladt, för att reformationens grundtankar skulle ha hunnit att med öfvertygelsens värme genomtränga menige mans eller ens det lägre presterskapets själar. Af hvad förf. efter Theiner anför (I, s. 325—326), finner man, att Possevinus haft sina ögon riktade äfven på Finland, i hopp att tillfällen där kunde yppa sig för den katolska propagandan.

Någon riksdag 1580 — såsom förf. (I, s. 316) uppger — är ej känd i Sveriges historia; förmodligen åsyftas 1582 års riksmöte.

Klas Flemings styrelse i Finland, klubbekriget och de därpå följande tilldragelserna behandlas, såsom naturligt är, ganska omständligt. Det olyckliga bondeupprorets utbrott har man som bekant närmast tillskrifvit hertig Karls häftiga eggelser; äfven Schybergson

synes hysa en sådan uppfattning och klandrar Karl, för det han »dref bönderna att på egen hand gripa till vapen» utan att lemna dem någon verksam hjelp (I, s. 355). Dock kan man ej värja sig för det intrycket, att jäsningen i sinnena till följd af Flemings tyranniska regemente var sådan, att den af sig själf måste leda till en våldsam eruption. Hvad som frapperar är att se den moderation och foglighet, hvarmed den barske och hänsynslöse Fleming förfor efter sin seger öfver bönderna; i detta hänseende kunde hans hätske dödsfiende Karl haft åtskilligt att af honom lära.

Mötet i Jönköping febr. 1599 bör ej benämnas riksdag, såsom af förf. sker (I, s. 369); endast adeln från alla landsändar hade kallats, hvarjämte äfven biskoparne infunno sig. — Förf. glömmer ej den förbindelse, hvari Sveriges och Finlands folk står till Karl IX för tryggandet af den protestantiska religionen och afhjälpandet af mångahanda missbruk inom förvaltningen; däremot har han alltför litet betonat den storartade betydelse Karls regering egde för utbildningen af det på liflig samverkan mellan regering och ständer grundade statsskick, som under de närmast följande tiderna utgjorde svenska väldets styrka.

Genom 1617 års fred med Ryssland förvärfvade Sverige bl. a. Kexholms län. Förf. har lemnat en skildring af det dåtida tillståndet inom detta område med angifvande af de förhållanden, som gjorde, att det så länge kom att intaga en från Finland afskild ställning. — Betydelsen af Gustaf Adolfs reformer i rikets inre styrelse framhålles. Trettioåriga krigets händelser beröras blott i korthet och förnämligast med afseende fäst på den andel de finska trupperna i dem togo. Förf:s åtgärd att i kapitlet om Gustaf Adolfs regering fullfölja skildringen af kriget ända till westfaliska freden är skäligen oegentlig och olämplig.[1] — Att vid utskottsmötena under denna tid nästan alltid representanter för blott de tre högre stånden voro närvarande, framgår ej af förf:s ordalag på tal om dessa möten (I, s. 420).

Af Per Brahes storartade och genomgripande verksamhet i Finland har förf. gifvit en vidlyftig och sympatiskt hållen teckning. Till många olika områden sträckte sig Brahes omtanke; det vackraste resultatet af hans sträfvanden blef emellertid Åbo universitet — en skapelse, hvars epokgörande inflytelse på Finlands framtid snart trädde i dagen. Samtiden anade, såsom förf. säger, att »en ny tid af ljus och bildning grytt» för Finlands folk. Samtidigt arbetade biskop Isak Rothovius och hans efterträdare med trägen energi på att införa en bättre ordning och anda i det kyrkliga lifvet. En skuggsida i samhällsutvecklingen var dock aristokratiens stigande makt och förläningsväsendets oerhörda utsträckning.

Om kammarfiskalen Samuel Cröells räfst med fogdar och andra ämbetsmän har förf. åtskilligt att berätta (I, s. 464—466); likaså får man efter »Conventsprotokoll aff Cajana» (i svenska kammar-

[1] Genom tryckfel uppgifves (I, s. 430) Gustaf Adolf i slaget vid Breitenfeld ha anfört venstra flygeln i st. f. högra.

arkivet) intressanta notiser om förvaltningen af P. Brahes finska förläningar (I, s. 479—80).

Karl X Gustafs regering har för Finlands historia knappast någon annan betydelse, än att konungens djärfva krigspolitik utsatte Finlands inbyggare för oron af ett ryskt anfall, som dock manligt tillbakavisades. Skildringen af denne konungs regering är därföre kort.[1] I enlighet med en ofta nog hörd, men knappast fullt motiverad uppfattning uttalar förf. sin förkastelsedom öfver konungens försök att genom det andra kriget mot Danmark tillintetgöra denna makt. — Angående Karl X Gustafs testamente säger förf. (I, s. 500): »Detta testamente blef i sistnämda punkt (angående Adolf Johan) upphäfdt, i det att ständerna, som voro samlade i Göteborg, på riksrådets yrkande uteslöto Adolf Johan från regeringen». Detta är icke något korrekt referat af ständernas beslut vid Göteborgs riksdag. Man stannade ju där vid en provisorisk bestämmelse: konungens testamente skulle hvila, såsom vore det ouppbrutet, intill den riksdag, som samlades till den kungliga begrafningen, och under tiden skulle regeringen föras af rådet under enkedrottningens ordförandeskap med två röster i kraft af rikets lag och stadgar. Först riksdagen i Stockholm senare på året fattade de afgörande besluten om förmyndarestyrelsen.

För tiden intill Karl XI:s regering har förf., enligt hvad han i sitt förord meddelar, icke behöft verkställa några vidsträcktare arkivstudier, alldenstund de vigtigaste urkunderna till detta parti af Finlands historia redan voro i tryck tillgängliga. För tiden från och med Karl XI:s regering ända till 1788 års krig, »ett område, der, med undantag af stora ofreden, endast enskilda punkter voro i rikare mån belysta», har förf. däremot flitigt anlitat arkiven i Stockholm, hvilket förlänar åt denna afdelning af hans arbete ett desto större intresse. Förf. visar oss, att Karl XI:s förmyndareregering inlade åtskilliga förtjenster om Finland genom bemödanden att upphjälpa den allmänna hushållningen och lätta samfärdseln. Reduktionen, hvars sociala följder i Finland kanske blefvo ännu större än i Sverige, började först från år 1673 att med kraft drifvas därstädes; den sköttes emellertid under de följande åren med sådan energi, att räfsten i Österbotten var i det närmaste afslutad, innan ännu Karl XI:s stora reduktionsarbete af år 1680 tagit sin början. Däremot blef den ständiga roteringen i Österbotten icke fullständigt stadgad förrän år 1733 (I, s. 532—533). — Som Johan Gyllenstjernas dödsår har förf. (I, s. 520) oriktigt anfört 1679 i stället för 1680.

I sin skildring af tidens andliga utvecklingsarbete har förf. påvisat vigten af den seger ortodoxiens anhängare vunno öfver den orolige Terserus: den närmast följande generationens andliga lif bands under auktoritetstrons slafbojor, och hvarje ansats till själfständig vetenskaplig forskning kväfdes. Dock var denna epok — Gezeliernas tidehvarf — af stor betydelse för folkets uppfostran.

* * *

[1] I, s. 494, rad 10 nedifr. står genom tryckfel Åbo, läs: Viborg.

Arbetets andra band börjar med Karl den XII:s tillträde till regeringen. Stora ofredens mörka tider stundade för Finlands folk, tider af vilda fejder och fiendtligt förtryck, af hunger och pest, af armod och elände. Ett folk af mindre seg halt än Finlands ädla söner hade törhända dukat under eller förvildats i dessa olyckans dagar. Efter de hopplösa strider, där landets bästa blod förblödt, följde en sexårig, hård fiendtlig ockupation. »Frukterna af seklers arbete såväl på den materiella odlingens som den andliga bildningens fält voro bortsopade, och ett nästan fullständigt barbari hade trädt i stället» (II, s. 39). Man måste i sanning instämma i förf:s omdöme om Karl XII (II, s. 56), att en af de mörkaste punkterna i hans historia är, att han lemnade Finland utan skydd. — Lyckligtvis ådagalade den ryska styrelsen i Finland, om hvilkens organisation och förvaltningsåtgärder förf. meddelat utförliga upplysningar, under ockupationens senaste år större mildhet gent emot inbyggarne och gick tillväga med bättre ordning och metod än under den första tiden.

I freden med Danmark 1720 var det Sverige, som utfäste sig att till Danmark betala 600,000 riksdaler, ej tvärt om, såsom förf. (II, s. 57) skrifver. Förf:s uppgift (samma sida), att svenska kusten år 1720 skyddades af de förenade svenska och engelska flottorna, är ej heller fullt riktig, ty som bekant hemsöktes detta år Vesterbotten af ryske mordbrännare.

Åt Finlands historia under den s. k. frihetstiden har förf. egnat en 137 sidor lång framställning, hvari han med ledning af ett ganska rikligt material skildrar, huru stora ofredens refvor förunderligt hastigt botades tack vare goda skördar och andra gynnande omständigheter, samt huru sedermera under en klok förvaltnings hägn den allmänna ekonomien förbättrades, handel och näringar uppblomstrade. Man kan ingalunda beskylla de styrande under frihetstiden, vare sig hattar eller mössor, för bristande nit för främjandet af Finlands ekonomiska väl. Förvisso kan, såsom förf. påpekar, Arvid Horns styrelse tadlas för att ha försummat det finska försvarsverkets stärkande, likasom å andra sidan hattarnes företag att utsätta det otillräckligt skyddade landet för ett krig med Ryssland måste stämplas som ett oförlåtligt lättsinne. Men den rent materiella kulturens intressen tillgodosågos med desto större ifver, isynnerhet efter 1743 års fred. Vi erinra om den verksamhet, som utöfvades af de båda stora finska kommissionerna 1725—1727, samt om de många fruktbärande uppslag till reformer, som gåfvos såväl af de finska deputationerna vid flere följande riksdagar (1742—1743, 1746—1747, 1755—1756, 1760—1762) som af särskilda ekonomikommissioner mellan riksdagarne, — hvilket allt förf. med utförlighet behandlat. Intressant är att finna, hurusom, midt under hattväldets dagar, hos 1746—1747 års finska deputation ömhet om jordbrukets förkofran är det mest genomgående draget. Det ett årtionde senare beslutade storskiftet blef en mäktig häfstång för det finska landtbrukets uppkomst. I fråga om handeln gjorde sig friare åsigter tidigt gällande, hvilka den föråldrade tvångslagstiftningen till sist ej kunde motstå. 1765—1766 års riksdags-

beslut om stapeltvångets brytande blef en epok i den finska handelns historia.

Den allmänna svenska historien under frihetstiden har förf. endast i flygtiga drag berört, där den ej för riktningen af den finska varit afgörande. Det är ju ej att undra på, att de ständiga riksdagsintrigerna och partistriderna synts honom ej blott föga tilltalande utan ock för hans ämne främmande; dock får ej förbises, att det statsmaskineri, som arbetade under dessa stormiga partifejder, och den politiska erfarenhet, som förvärfvades genom dem, haft en genomgripande betydelse icke allenast för de konstitutionella formernas utbildning i Sverige, utan äfven för gestaltningen af det statsskick, hvarpå Finlands nuvarande samfundsordning hvilar. Det skulle ha varit en ytterligare förtjenst hos förf:s verk, om denna synpunkt något betonats. — Något ovanlig och enligt anmälarens förmenande hvarken från svensk eller finsk ståndpunkt så synnerligen lämplig är den periodindelning af frihetstiden förf. använder, nämligen: 1) Frihetstiden. Finland 1721—1741. 2) Frihetstiden. Partibildningen. Kriget med Ryssland 1741—1743. Riksdagen 1742—1743. 3) Frihetstiden. Hattarnes styrelse 1743—1756. 4) Frihetstiden. Ständerväldets fall 1756—1772. Hvarför t. ex. ej under en och samma rubrik och i ett sammanhang behandla hattarnes förvaltning ända till deras fall vid 1765—1766 års riksdag?

Förf:s uppgift (II, s. 61), att bönderna vid frihetstidens riksdagar, utom från sekreta utskottet, äfven voro uteslutna från de flesta öfriga utskott och deputationer, är oriktig; likaså tål hans påstående (II, s. 178), att vid 1760—1762 års riksdag de rådsplatser, som på ett eller annat sätt blefvo lediga, till större delen besattes med medlemmar ur mösspartiet, vid åtskillig modifikation. — »Vexelherrarnes» öde vid 1765—1766 års riksdag afgjordes ej alldeles på det sätt, som förf. anger (II, s. 181); det var stånden själfva, som slutligen bestämde deras fängelsestraff, sedan justitiedeputationen förklarat dem brottsliga. (Se Sveriges illustr. hist. V, s. 180—181).[1]

Gustaf III får af förf. det vackra och väl förtjenta vitsordet, att han mer än någon af sina föregångare vinnlade sig om Finlands bästa. För landets försvar, redan af hattregeringen upphjälpt genom Sveaborgs och Svartholms anläggande och andra åtgärder, lade konungen i dagen en oförtröttad ifver; han hade ett synnerligen dugligt verktyg i G. M. Sprengtporten, innan denne orolige ande började smida sina planer på Finlands lösgörande från Sverige. Storskiftet och andra frihetstidens ekonomiska planer fullföljdes, och den lugna utvecklingen under förra delen af Gustafs regering stördes endast af en del bondeoroligheter, som dock berodde på missförhållanden af blott lokal natur.

Anjalamyteriets historia har af förf. stälts i riktig dager, och han har på flere ställen betonat, att Sprengtportens och hans menings-

[1] Tsar Ivan VI kallas, II, s. 96 rad 14 uppifr., kejsarinnan Annas son i st. f. systerdotterson.

fränders s. k. självständighetsplaner vunno tillslutning endast inom en trängre krets af missnöjde.

Efter skildringen af Gustaf III:s krig och Gustaf IV Adolfs regering intill Sveriges indragande i koalitionskrigen meddelar förf. en öfversigt af det ekonomiska tillståndet i Finland mot slutet af svenska tiden samt ger därpå en upplysande inblick i förhållandena i de delar af Finland, som genom 1721 och 1743 års freder förenats med Ryssland. Utvecklingen hade där gått i en annan, vida mindre lycklig riktning än i storfurstendömet. Vidare lemnas en bild af den andliga odlingen under frihetstiden och gustavianska tidehvarfvet, hvarvid särskilt framhäfves den mångsidige H. G. Porthans betydelse på detta fält.

Med lugn objektivitet berättar sedan förf. om den hjältemodiga kamp, däri Finlands tappra krigare ännu en gång med sitt blod beseglade sin trohet mot sitt moderland och sina traditioner. När stridens larm tystnat, var Finland under rysk lydnad och ett nytt blad i dess historia öppnadt. Huru landets framtida öden under de nya förhållandena komma att gestalta sig, är ovisst; säkert är emellertid, att hittills har föreningen med Ryssland varit egnad att under fredens hägn utveckla landets resurser. Förf. har å de sista 80 sidorna lemnat en resumé öfver det i många hänseenden omfattande och märkliga kulturarbete, som bildar stommen af Finlands historia efter 1809. Han har där också noga redogjort för Borgå landtdag och de därstädes afgifna ömsesidiga löften af regent och ständer, hvilka bilda hörnstenen för Finlands konstitutionella ställning, samt omtalat de i senaste tid hållna landtdagarnes arbete. Hans skildring visar oss bilden af ett folk, som är stadt i ett ständigt framåtskridande och som söker och finner sin ära i fredens lugna värf. Må vi hoppas, att detta under seklers skiften hårdt pröfvade folk aldrig mer måtte nödgas kämpa en förtviflad strid för sin fosterbygd, sin odling och sina medborgerliga friheter!

* * *

Finlands historiska literatur har förvisso genom professor Schybergsons vigtiga arbete fått en värderik tillökning. Genom den vetenskapliga kritik och det oförvillade omdöme, hvarmed han skärskådat och behandlat sitt material, har hans verk öfver fosterlandets historia blifvit ett vackert föredöme för hvarje historieforskning, som vill i sund och sann mening vara nationell. Betydelsen af hans arbete blir ock utan tvifvel af varaktig art, framför allt därigenom, att det inom sin läsekrets kommer att räkna en stor del af Finlands bildningssökande ungdom. Och därutinnan må förf. se den bästa lönen för sin möda! För oss svenskar är det en glädje att kunna konstatera, att en bok af dylik rang skrifvits på *vårt* språk, hvarigenom tillfälle beredts den svenska publiken att omedelbart taga del af förf:s förtjenstfulla tolkning af det gamla broderlandets häfder.

L. H—r.

Anteckningar och Minnen af Hans Gabriel Trolle-Wachtmeister. I urval ordnade och utgifna af Elof Tegnér. I, II. vi + 315 + 324 sid. (med två porträtt). Stockholm, Beijer, 1889.

»Anteckningarna på Årup» äro en källa för början af detta århundrades historia, hvars namn icke är obekant för dem som studerat Schinkel-Bergmans minnen för motsvarande tid eller ur Biografiskt lexikon erinra sig biografierna öfver några 1809 års män. De föreligga nu uti urval samlade och ordnade. Man är i tillfälle att pröfva sättet, hvarpå de användts — uti de Schinkelska minnena återgifvas vanligen berättelserna i dramatisk form — och att pröfva deras egen halt, och man finner i sistnämnda hänseende snart, att man har framför sig en källskrift af icke vanligt värde. Trolle-Wachtmeister berättar väl och ledigt, och hvad hufvudpartiet angår eller dagböckerna och anteckningarna för åren 1807—1817, ökas deras värde däraf, att de till sin vigtigaste del synas vara nedskrifna dag för dag, ej författade många år efter, då minnet börjar svika och luckorna fyllas af fantasien eller passionerna.

Det hörde som bekant till Gustaf III:s politik, äfven i det fallet fransk, att vilja se den högre adeln bekläda rikets förnämsta ämbeten och dymedelst, åtminstone trodde man så, komma den att glömma sin förlorade makt och intressera den för konungens sak. Så kom det sig, att vår minnestecknares fader, Carl Axel Trolle-Wachtmeister, vid 25 års ålder var justitiekansler, 28 år gammal en af rikets herrar och vid 33 års ålder riksdrots samt af konungen titulerad »mon cousin». Det var under sådana förhållanden ej att undra på, om en lysande bana äfven var sonen beredd, och i den punkten gjorde sig traditionen från Gustaf III:s tidehvarf ännu gällande under Gustaf IV Adolfs. Hans Gabriel Trolle-Wachtmeister blef 1806, 24 år gammal, revisionssekreterare och biträdde sedan 1807 sin fader i utöfningen af justitiekanslersämbetet. Ingen, icke ens han själf, synes den tiden ha undrat öfver en sådan ilmarsch på befordringsvägen.

25 år gammal, ehuru redan då en mogen man, började Trolle-Wachtmeister år 1807 den dagbok, som han sedan, ehuru med åtskilliga afbrott, fortsatte till 1817 och som — uti urval — utgör den vigtigaste delen af dessa »Minnen och Anteckningar». På grund af sin börd, sin ämbetsställning och sitt nära förhållande till fadren var han redan nu i stånd att få de bästa underrättelser, och det är Sveriges historia, som skymtar förbi läsarens ögon, till en början Sveriges historia under två af dess ödesdigraste år. Gustaf III hade lämnat efter sig Gustaf Adolf samt Förenings- och Säkerhetsakten, och ett olyckligare arf kunde svenska folket icke gärna emottaga. Det må väl sägas, att i Trolle-Wachtmeisters teckning af den nästan jämnårige konungen ej ett enda försonande, ett enda förmildrande

drag finnes. Det är en lugn, kall, obarmhärtigt objektiv skildring af svagheten och högmodet, villrådigheten och envisheten, självtillräckligheten och hjälplösheten hos denne monark, som styrde sig själf och sitt rike till undergångens brant. Man kände ju förhållandet redan förut, men det tillkomma yttringar af en brutalitet, en råhet i tänke- och handlingssätt, som väl för de flesta läsare verkar som en öfverraskning, äfven om man sett enskilda drag däraf förut framhållna i den historiska literaturen. De möta här tätt och ofta, i en så koncentrerad form, så att säga, att man ovilkorligen frågar sig själf: är allt detta möjligt? Men författarens obevekliga, på fakta stödda framställning synes ej lämna någon undflykt, något hopp öfrigt om vederläggning. Man kan, honom oaktadt, åtminstone till en viss grad ej annat än fattas af medlidande med den olycklige man, som slets mellan så motsatta ytterligheter, dubbelt olycklig, då han därjämte var konung, men man undrar ej öfver hvad som till sist inträffade, snarare öfver att det ej inträffat mycket förr.

Skildringen af de två första årens händelser är i högsta grad spännande. Man kan följa, snart sagdt dag för dag, huru allt närmar sig den slutliga katastrofen, huru tanken på nödvändigheten af en omhvälfning mognar i sinnena. Man måste ovillkorligen på samma gång ägna sin aktning åt riksdrotsen, som bibehöll sin plats såsom lagarnes väktare vid konungens sida och till sist med alla upptänkliga skäl sökte framtvinga en riksdag, den enda lagliga utvägen till en förändring. Det var en olycka att ej flere funnos af hans art bland konungens rådgifvare. Spänningen växer, då förf. kommer till 1809 års händelser och själf en icke overksam deltagare i revolutionens förberedelser med dramatisk åskådlighet berättar om hvad som försiggick. Icke minst betecknande för situationen är, att redan i januari 1809 en af de missnöjda gardesofficerarne kommer upp till riksdrotsen för att underrätta honom om den första revolutionsplanen och bedja honom vara beredd på allt, då man hoppades att han skulle träda i spetsen för den nya regeringen. Och det var riksdrotsens son, den unge revisionssekreteraren, som lät Adlercreutz få den sista afgörande underrättelsen om konungens beslut att afresa.

Äfven skildringen af förberedelserna till 1809 års riksdag och af partirörelserna vid riksdagen ända till regeringsformens antagande är full af intresse. Icke utan häpnad läser man Trolle-Wachtmeisters försäkran, att Adlersparre haft för afsikt att med sin armékår förkorta öfverläggningarna på riddarhuset, ifall de skulle bli för långvariga. Man var sålunda ej långt från ett spanskt »pronunciamento». Det är med en liflig medkänsla, som Wachtmeister i öfrigt följer händelsernas utveckling, och vid skildringen af den 10 maj, dagen då Gustaf IV Adolf förklarades tronen förlustig, får hans stil en värme, som den vanligen icke äger: »onsdagen den 10 maj är den högtidligaste dag jag upplefvat; historien utvisar få, som med den kunna jämföras. Ett i tjugo år pröfvadt och misshandladt folk, som själf utan en enda af de konvulsiviska rörelser, som revolutioner pläga medföra, brutit sina bojor, uppsäger med en stilla enhällig sammanstämmelse

tro och lydnad till den regent, som hvarje dag centnertungt ökade sina undersåtars lidande och redan länge sedan sönderslitit alla känslans och rättvisans band, som fäste nationen vid honom. En åldrig furste, den sista ätteläggen af sin stam — — hälsar nationens representanter fria från lagar, som blott voro ett förklädt envälde, och inbjuder dem att själfva stifta nya. Ett stort, ett heligt värf, som sällan ett folk tillvunnit sig utan efter blodiga skakningar. Den revolution, hvarigenom Jakob II stöttes från Englands tron, skall numera ej beundras såsom den enda i sitt slag.»

De följande anteckningarna äro mindre sammanhängande — de ha af utgifvaren måst samarbetas — men äro äfven de läsvärda och i ena eller andra hänseendet intressanta. Vi erinra endast om karakteristiker eller omdömen öfver de handlande personligheterna, såsom öfver Adlersparre och Karl August — i fråga om den konstgjorda entusiasmen för den senare torde man få gifva Wachtmeister rätt; betraktelserna med anledning af Fersens mord; den lifliga på en gång sympatiska och kritiska teckningen af Karl Johan; redogörelsen för 1812 års politik, märklig därför att det är Karl Johans ord och omdömen man skymtar bakom antecknarens, och för den norska frågan; redogörelsen för den ekonomiska ställningen 1815, liksom för de politiska högmålen, hvilka Wachtmeister såsom justitiekansler måste handlägga. Väl berättade anekdoter, skarpsinniga omdömen, detaljerade situationsskildringar finner man öfverallt.

Vid 35 års ålder drog sig Wachtmeister tillbaka till det enskilda lifvets lugn, efter att i 8 år såsom justitiekansler i viss mån ha tillhört statsrådet och efter att på grund af egenskaper och social ställning ha spelat en vida större roll än hans ämbete egentligen gaf anledning till, och han tillbakavisade hvarje försök, om än aldrig så smickrande, att åter draga honom in i politiken. Endast en gång till, vid 1847—1848 års riksdag, tog han någon verksammare del i det politiska lifvet och har äfven därom berättat. Man kan undra öfver denna tillbakadragenhet och samtiden beklagade den, men den torde dock ha en hufvudorsak icke blott i Wachtmeisters oberoende ekonomiska ställning, utan äfven i ett riktigt omdöme öfver sig själf och sin förmåga, och man kan därföre ej gifva honom orätt, om han handlade därefter. W. var tvifvelsutan en alltför kritisk och självständig natur för att vara partiman, alltför stolt för att underkasta sig de förödmjukelser och kompromisser af hvarjehanda slag, hvartill deltagandet i det politiska lifvet så ofta leder, alltför litet en handlingens man för att finna något behag i själfva striden i och för sig på den politiska arenan, alltför oberoende för att ett ämbete för honom skulle ha någon lockelse, och sist — men icke minst — alltför litet smidig för att finna sig i de täta utbrotten af kronprinsens häftiga lynne och det personliga ingripande å dennes sida, som ofta på ett så inofficielt sätt störde statsrådets sammanträden. Om dessa egenskaper bära ock hans anteckningar vittne. Kan man mot dem rikta någon anmärkning, så vore det väl först och främst för den kritiska skärpan. Han rynkar gärna

näsan en smula spotskt och förnämt åt litet hvar och har ett skarpt öga för alla svagheter äfven hos sina vänner. Utfalla sålunda omdömena allt emellanåt något hvassa, kan man å andra sidan ej påstå att de äro uppsåtligt orättvisa. De röja på samma gång en uppriktig, självständig, allt igenom hederlig karaktär, och ord af erkännande, om än sparsamma, saknas icke heller. Såsom i allmänhet nedskrifna dag för dag, torde anteckningarna ock vara sanningsenliga och tillförlitliga, om än enstaka misstag kunna förekomma. Tecknaren utaf Gustaf af Wetterstedts minne har nyligen påpekat en omotsvarighet mellan Wachtmeisters framställning af tryckfrihetsmålet år 1817 mot tidningen »Föreningen» och statsrådsprotokollen. Uppenbart är att protokollet den 19 mars, där endast indragningen, ej åtalet behandlas, ej stämmer öfverens med justitiekanslerens redogörelse för sistnämnda del af målet. Det återstår knappt annat antagande än att ett statsrådssammanträde hållits äfven den 22 mars, men att protokoll ej förts däröfver, eller har det kommit på villovägar. Det förra antagandet kunde finna ett slags stöd däri, att, såsom nämnde minnestecknare påpekat, Wetterstedts koncept om åtalet är tillbakadateradt från den 22 till den 19 mars.[1] Ett bidrag emellertid i sin mån till belysningen af protokolls och s. k. officiella aktstyckens auktoritet och tillräcklighet! Det är ej alltid man har att tillgå så pålitliga fyllnadsuppgifter, som dem Wachtmeister lämnar för sin tid.

Sina liberala åsikter förblef W. trogen till det sista, på samma gång han förblef en skarpsinnig, lugn och oveldig iakttagare af de politiska händelsernas gång i sitt fädernesland. Om de senare egenskaperna vittna hans omdömen öfver det Crusenstolpeska målet, liksom hans råd till kronprinsen Oskar från samma tid; om det förra hans omdömen öfver representationsförändringen 1865. Äfven han gjorde sig illusioner, t. ex. i afseende på bondeståndets kommande hållning, men hans betraktelser äro i öfrigt tänkvärda, likaså hans reflexioner i afseende på Karl Johans norska politik år 1814.

Redaktionen är gjord med vanlig talang och man har all anledning att vara dem tacksamme, genom hvilkas medverkan denna publikation kommit till stånd.

---

[1] Ett misstag synes emellertid W. i sammanhang härmed göra sig skyldig till. Han uppgifver att målet mot Klinckowström uppdrogs åt rev.-sekr. Winkler; enligt protokollet hette han Wåhlin.

Öfversigt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer

Antiqvarisk Tidskrift för Sverige utg. af K. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademien genom H. Hildebrand. **XI, 1, 2.** B. Salin, Studier i ornamentik.

K. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademiens Månadsblad. 1888 okt.—december. H. Hildebrand, Stormynten i Sverige 1512—1535. — F. Nordin, Gotlands s. k. kämpagrafvar. — E. Eckhoff, Kyrka vid Granhammar i Vintrosa socken, Nerike. — Från Akademiens sammankomster. — Grafundersökning i Bodarp år 1887. — Ur lärda sällskaps handlingar och tidskrifter. — Besökande i Statens historiska Museum och K. Myntkabinettet. — **1889 april—juni.** O. Montelius, Ett fynd från Athens akropolis. — Slaggfynd från Östergötland. — Från Akademiens sammankomster. —. Fynden från Ringsjön.

Meddelanden från Svenska Riksarkivet utg. af C. T. Odhner. **XIV.** Årsberättelse för år 1889. — Bidrag till riksarkivets äldre historia. — Förteckning öfver rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifvelser till regeringen och rådet nov. 1632—juni 1636 med tillhörande bilagor. Upprättad af P. Sondén. II. — Förteckning öfver i riksarkivet förvarade ministeriella handlingar: X. Turcica; Bihang till Turcica: Transsylvanica, Moldavo-Valachica, Tatarica, Tripolitana, Tunisica, Algerica. XI. Maroccana; Bihang till Polonica och Muscovitica: Cosacica.

K. Bibliotekets Handlingar. 12. Årsberättelse för år 1889. — Berättelser om Sveriges krig. 2. 1655—1679.

Svenska Autografsällskapets Tidskrift. II, 2 (1890). K. H. K., Drotsen Bo Jonssons (Grip) härstamning. — Autografauktioner. — Två dödsrunor (O. v. Feilitzen, Chr. Eichhorn). — Rim af Magnus Stenbock. — Bref från Moritz (Stensson) Lewenhaupt. — Svenska autografsällskapet april 1890.

Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift. 7, 3. F. I. Baehrendtz, Fynd från den äldre jernåldern i Kalmar län. I. — H. Schück, En romersk statyett funnen i svensk jord. — E. Brate, Tyska runinskrifter. — E. Eckhoff, Tvenne sköldar från slutet af medeltiden. L. Looström, Christoffer Eichhorn och hans samlingar.

Upplands Fornminnesförenings Tidskrift utg. af C. A. Klingspor, XV. Bidrag till Upplands beskrifning (slutet med namnregister). — Upplands ortnamn (slutet). — Titelblad m. m. till andra bandet.
Andra bandet, omfattande häftena VI—XV af Upplands Fornminnesförenings Tidskrift, är härmed afslutadt.

Meddelanden af Gestriklands Fornminnesförening. 1889. Anmälan. — Antikvariska undersökningar. — Fornlemningar i Öster-Fernebo och Hedesunda. — Förteckning på Gestriklands Fornminnesförenings ledamöter. — 1890. — Antikvariska undersökningar. — En antikvarisk beskrifning öfver Gestrikland från Karl XI:s tid. — Fynd af fornsaker i Hille socken. — Om Gestriklands äldsta bygder och dess forna vibol eller kungsgårdar. — Ledamotsförteckning.

Arkiv för Nordisk Filologi utg. under medvärkan af S. Bugge m. fl. genom Axel Kock. VII. Ny följd. III, 1. E. Hellqvist, Bidrag till läran om den nord. nominalbildningen. H. Gering, Textkritische studien zu skaldischen dichtungen. — A. Erdmann, Bidrag till ini-stammarnes historia i fornnordiskan. — A. Olrik, Anm. af Studier over nord. gude- og heltesagns oprindelse af S. Bugge. — F. Detter, Anm. af Völuspa. Eine Untersuchung von E. H. Meyer. L. Larsson, Anm. af Katalog over den arnamagnæanske håndskriftsamling.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska Föreningen genom O. Montelius. 1890, 4. — G. Göthe, Ett porträtt. (La comtesse d'Egmont par la comtesse d'Armaillé née de Ségur). — Romas ruiner af Julius Centerwall, anm. af S. Dahlgren. — Riksrådet grefve A. I. von Höpkens skrifter, utg. af C. Silfverstolpe. Förra bandet, anm. af P. Sondén.

Ny Svensk Tidskrift utg. af R. Geijer. 1890, 4, 5. S. Dahlgren, Forum Romanum. Med en karta. — Den svensk-norska unionen. Uppsatser och aktstycken utg. af O. Alin. I. Unionsfördragens tillkomst, Anm. af R. M. B. — En självbiografi. (Anteckningar ur mitt förflutna lif af V. E. Svedelius.), Anm. af N. P. Ö. — David Davidson, Om konkurrensens inskränkande och uppbäfvande äfven under fullständig näringsfrihet. — 6. C., A. Th. Lysander. — Hj. Sjögren, Om kontinentala områden med och utan aflopp till världshafvet.

Finsk Tidskrift utgifven af F. Gustafsson och M. G. Schybergson. 1890, 5. K. M. Thordén, Gammalkatolicismen och dess ledande män i Europas romanska länder. II. — H Westermarck, Från konstflitens stormaktstider. — I bokhandeln: Akter och bref till baltiska frågans historia under 16:de och 17:de seklen af G. Forstén, anm. af G. Fraser. — 6. K. M. Thordén, Gammalkatolicismen och dess ledande män i Europas romanska länder. III. — I bokhandeln: Anteckningar om Åbo domkyrka och dess fornminnen af A. Lindman, anm. af G. Granfelt. — 7. G. F. Steffen, Den nya riktningen inom Englands nationalekonomi. — E. L., Kvinnouppfostran och kvinnoseder under feodaltiden i Frankrike (Efter Paul Rousselot). — I bokhandeln: Svenska akademiens handlingar från år 1886, 3:dje delen, anm. af C. G. E. — 8. I bokhandeln: Helsingfors stads historia från 1640 till stora ofreden af E. Ehrström, anm. af R. H-n.

Finsk Militär-Tidskrift. 1890, juni—juli. Striden vid Idensalmi i Finland den 15 (27) oktober 1808. (Ur januari-häftet af journalen Russkaja Starina 1890.)

Historisk Tidsskrift, Sjette række, udgivet af den danske historiske forening ved dens bestyrelse. Redigeret af C. F. Bricka. **II, 2.** J. A. Fridericia, Studier over Kjöbenhavns Befolkningsforhold i det 17. Aarhundrede särlig omkring Aaret 1660. — W. Scharling, Kirketallet och Folketallet i Danmark i det 13. Århundrede. — H. Petersen, Hvor laa Kongsgaarden i Roeskilde? Et antikvarisk-topografisk Bidrag til Byens Historie. — Kr. Erslev, Erik Plovpennings Strid med Abel. Studier over ägte og uägte Kilder til Danmarks Historie. — Litteratur og Kritik. Fortegnelse over dansk historisk Litteratur fra Aaret 1889 vedrörende Danmarks Historie ved cand. mag. W. Christensen. — Smaastykker.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von H. v. Sybel und Max Lehmann. Neue Folge **XXVIII, 2.** H. v. Sybel, Julius Weizsäcker. — J. Weizsäcker, Der Versuch eines Nationalkonzils in Speier 1524. — H. v. Friedberg, Der Konflikt zwischen Friedrich Wilhelm I und Karl VI über die Allodifikation der Lehen in den Marken. — H. Wasserschleben, Ueber das Vaterland der falschen Dekretalen. — Miszellen. — Literaturbericht. — **3.** M. Lehmann, Ein Vorspiel der Konvention von Tauroggen. — Th. Mommsen, Der Religionsfrevel nach römischem Recht. — F. Arnheim, König Erich XIV von Schweden als Politiker. — Miszellen. — Literaturbericht (bl. a. Recueil des instructions données aux ambassadeurs et ministres de France depuis les traités de Westphalie jusqu'à la révolution française, publié sous les auspices de la commission des archives diplomatiques au ministère des affaires etrangères. II. Suède. Par A. Geffroy; Bibliotheca Historica Sueo-Gothica af C. G. Warmholtz. Register; O. S. Rydberg, Sveriges traktater. 4. (1521—1571.); Svenska riksdagsakter jämte andra handlingar, som höra till statsförfattningens historia under tidehvarfvet 1521—1718 I, 1; 1521—1544 utg. af E. Hildebrand och O. Alin; I, 2 utg. af E. Hildebrand; O. Levertin, Teater och drama under Gustaf III; A. Blomberg, Marskalk Bernadotte; E. O. E. Högström, S. Barthelemy under svenskt välde; M. G. Schybergson, Finlands historia, anm. af F. Arnheim. — **XXIX, 1,** H. v. Friedberg, Friedrich der Grosse und der Process Goerne. — L. v. Heinemann, Das Papstwahldekret Nikolaus II und die Entstehung des Schismas von Jahre 1061. — Miszellen. — Literaturbericht.

Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft. Herausgegeben von Dr. L. Quidde. **III, 2** (1890). A. Schmidt, Der Abschluss des deutschen Verfassungswerkes auf dem Wiener Congresse. — P. Scheffer-Boichorst, Die Urkunde über die Theilung des Herzogthums Sachsen 1180. — H. Haupt, Waldenserthum und Inquisition im südöstlichen Deutschland seit der Mitte des 14 Jahrh. — Kleine Mittheilungen. — Nachrichten und Notizen. — Bibliographie.

Geschichtsblätter für Stadt und Land Magdeburg. 1890, 1. K. Wittich, Der erste Versuch zur Wiedererbauung der Stadt Magdeburg nach ihrer Zerstörung von $^{10}/_{12}$ mai 1631. — K. Wittich, Dietrich von Falkenberg (Magdeburgs ryktbare försvarare och Gustaf Adolfs hofmarskalk).

Mittheilungen des Instituts für oesterreichische Geschichtsforschung. Redigirt von E. Mühlbacher. **XI,** 1. Literatur: Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling; M. G. Schybergson, Sveriges och Hollands diplomatiska förbindelser 1621—1630, anm. af Dietrich Schäfer.

Ungarische Revue. 1890, juli. — Anton Gindely, Zur Geschichte Gabriel Bethlens: I. Bethlens Heirat mit Katharina von Brandenburg. — II. Die Erhebung Ferdinands III auf den ungarischen Thron. - Kurze Sitzungsberichte: Alex. Szilágyi, Die Berichte des schwedischen Staatsrates B. Benedikt Skytte über seinen siebenbürgischen Aufenthalt im Jahre 1651—1652.

Beiträge zur Kunde Ehst-, Liv- und Kurlands, herausgegeben von der ehstländischen literärischen Gesellschaft. **4, 2.** Gotthard v. Hansen, Publicationen aus dem Revaler Stadtarchiv. 4. Gleichzeitige Uebersetzungen der Schreiben des Nowgorodschen Statthalters an Pontus de la Gardie und des Letzteren Antwort nach Nowgorod und an den Zaren Joan IV nach Moskau. — W. Greiffenhagen, Archangel als Handelsconcurrent-in Revals im 17. Jahrhundert.

Baltische Monatsschrift XXXVII, 4. W., Ein Capitel aus der baltischen Culturgeschichte — **5.** W. Greiffenhagen, Reval als Glied der Hansa. — T. Christiani, Die Gegenreformation in Livland. III.

Russkaja Starina. 1890, januari. N. Golitzin, Slaget vid Idensalmi 15 okt. 1808.

The English Historical Review edited by the rev. M. Creighton **1890, April.** W. Sanday, Biskop Lightfoot as an historian. — E. G. Hardy, The Provincial Concilia from Augustus to Diocletian. — J. B. Bury, The relationship of the patriarch Photius to the empress Theodora. — Ch. V. Langlois, The comparative history of England and France during the middle ages. — G. Edmundson, Frederick Henry, prince of Orange. II. — Stanley Lane-Poole, Sir Richard Church. II. — Acton, Wilhelm v. Giesebrecht. — Notes and documents. — Reviews of books. — List of historical books recently published. — Contents of periodical publications. — **July.** H. Parker, The seven liberal arts. — J. L. Strachan-Davidson, The decrees of the roman plebs. — B. W. Wells, St. Patrick's earlier life. — K. Norgate, Odo of Champagne, count of Blois and »Tyrant of Burgundy». — Stanley Lane-Poole, Sir Richard Church (Concluded). — Notes and documents. — Reviews of books. — List of historical books recently published. — Contents of periodical publications. — Correspondence.

Revue Historique. 1890, mai—juin. — A. Baudrillart, Les intrigues du duc d'Orléans en Espagne 1708—1709. 1e partie. — Th. Reinach, Le premier siège entrepris par les Francs. — R. de Maulde, Eloge de Louis XII »pere de la France» en 1509. — H. Harrisse, Nouvelles recherches sur l'histoire de l'Amérique. — J. Flammermont, A propos d'une fausse lettre de M:me de Lamballe. — Bulletin historique. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et Bibliographie. — **Juillet—Août.** A. Baudrillart, Les intrigues du duc d'Orléans en Espagne. 1708—1709. Suit et fin. B. de Mandrot, Jacques d'Armagnac, duc de Nemours. 1433—1477. Premier article. — Paul Marais, Documents inédits sur la Révolution dans le département de la Gironde. Les frères Faucher, Laffon de Ladébat et leur correspondance inédite. — Bulletin historique. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et Bibliographie.

Revue d'histoire diplomatique. Publiée par les soins de la société d'histoire diplomatique. **1890, 3.** Discours des président de la société d'histoire diplomatique à l'assemblée du 29 mai 1890. — Rapport du secrétaire général. — Compte rendu du trésorier. — Notes du voyage du comte Giandemaria envoyé du duc de Parma à la cour de Louis XIV. — C. de Barante, L'arrivée du baron de Barante à S:t Petersbourg déc. 1835. — Perret, La première ambassade vénitienne à Louis XI (1461—1462). — A. Vandal, La cour de Russie en 1807—1808. — **3 bis.** A. Vandal, Documents relatifs à la partage de l'Orient négocié entre Napoléon et Alexandre I 1808. — Comptes rendus. — Chronique. — Bibliographie.

Öfversigter och Granskningar.

Nya italienska bidrag till Kristina-litteraturen.

»La Regina Cristina di Svezia» är en i Italien äfven utanför de litterärt bildades krets vida känd historisk figur. Hennes personlighet är där, i den allmänna föreställningen, omgifven af ett halft fantastiskt skimmer, och glömskan har icke lagt sig öfver den sällsamma främlingens fel och förtjenster, såsom öfver mängden af hennes samtidas minne. Hennes ankomst till Italien framkallade en gång ett helt berg af tryckta panegyriker på vers och prosa; vid sidan af dem spredos, dels i tryck dels i handskrift, aktstycken och pamfletter, som gingo i en helt motsatt tonart. Sedan dess hafva omdömena om den ryktbara nordiska drottningen vexlat i hennes andra, så väl som i hennes första fäderneslaud. I allmänhet kan det väl sägas, att hennes minne ej heller här varit i de mest skonsamma händer. Äfven våra dagars detaljforskning i Italien återvänder med förkärlek till drottning Kristina, och ur de italienska arkivens gömmor framdragas som oftast bidrag till hennes historia från den tid, då hon lefde som en drottning — utan rike, men med en regerande suveräns later och anspråk.

De flesta af dessa uppsatser om Kristina i Italien ega företrädesvis lokalhistoriskt intresse. De erbjuda kultur- och tidsbilder i smått från 1600-talets Italien, och innehålla äfven bidrag till drottningens karaktäristik och till kännedom af det sätt, hvarpå samtiden uppfattade hennes personlighet. En sådan uppsats är t. ex. *Cristina di Svezia in Bologna* af CARLO MALAGOLA, en på samtida handlingar i Bolognas arkiv och bibliotek hvilande omsorgsfullt utarbetad studie öfver drottningens besök i Bologna 1655, 1656 och 1658, af hvilka det förstnämnda, som egde rum under hennes triumftåg från Innsbruck till Rom, utförligt skildras[1]. En läsvärd och målande skildring af Kri-

---

[1] Tr. i Giornale araldico di Pisa, 1881. Festerna i Bologna 1655 hade förut blifvit utförligt skildrade i den samtida tryckta litteraturen samt i Giordani's »Relazione delle feste» etc. i Almanacco statistico 1840.

stinas besök i Lucca — det var på våren 1658, på återvägen från Frankrike, medan hon i sitt rörliga sinne hvälfde stora politiska planer — har lämnats af grefve CES. SARDI i hans afhandling *Cristina di Svezia in Lucca* (1883). Från Lucca styrde drottningen färden till Modena, med hvars hertig Frans I d'Este hon knutit politiska förbindelser, hvilka mycket sysselsatte samtidens nyfikenhet. En redogörelse för arten af dessa förbindelser innehålles i skriften *Delle relazioni di Cristina di Svezia coi principi Estensi* af den förtjente nu bortgångne forskaren markis CAMPORI[1]. Drottningens öfverläggning med hennes tillärnade bundsförvandt egde rum i den lilla staden Sassuolo på det Modenesiska området. En samtida notis om den lysande gästens mottagande därstädes, uppsatt af »il cancelliere della comunità di Sassuolo» har blifvit offentliggjord af N. CIONINI[2] (1883). Man kan sålunda genom dessa små uppsatser följa »la regina nomade» nästan steg för steg.

Flera dylika detaljundersökningar, hämtade ur lokala arkiv, skulle kunna nämnas, men de anförda torde tillräckligt visa arten af denna italienska Kristina-litteratur. Arbeten af större omfattning förberedas dock; en tjänsteman vid statsarkivet i Rom, Corvisieri, har enligt egen uppgift under åtskilliga år samlat materialier till en historia om drottningens lif i Rom, hvilken snart kommer att offentliggöras.

De båda afhandlingar, med hvilka det sistförflutna året ökat denna litteratur, ega ej denna egentligen lokala karaktär, som visar skildringens föremål i ett visst bestämdt tidsmoment och omgifning. Den omfångsrikaste af dessa studier är L. GROTTANELLI's *La regina Cristina di Svezia in Roma*[3]. Den söker att skildra drottningens lif i Italien ända från det triumferande intåget 1655 till hennes död. De egentliga källorna för denna framställning äro depescher och bref i statsarkivet i Florens från Toscanas ambassadör vid Vatikanen och från kardinal Giovancarlo Medici, hvarjämte äfven användts den samtida tryckta och handskrifna pamflettlitteraturen. Det förefaller likväl, som om Kristinas namn användts såsom en lockande skylt för hvad som i denna uppsats berättas af diplomatiskt skvaller i allmänhet från Rom under, stundom äfven före hennes tid: i åtskilliga af bokens afdelningar finnes hon knappast nämnd[4]. Med föga kritik äro såväl de diplomatiska rapporterna som öfriga källor använda: nästan hvilka obestyrkta uppgifter som helst tagas för goda, helst då de kunna bidraga till nedsättandet af Kristinas minne. Såsom historiska källor citeras de bekanta pamfletterna »Histoire des intrigues galantes de la reine Christine» samt hennes »Portrait et vie secrète»; och för den ytliga, på dylika källor

---

[1] Tr. i Atti e memorie della deputazione di storia patria per le provincie di Romagna. N. S. II. (1878).

[2] Såsom bilaga till bröllopsskriften »Nozze Bagni-Cionini.

[3] Först tryckt i »Rassegna nazionale» 1889—90. Förf. är såsom privatman bosatt i Florens.

[4] Så t. ex. förekomma vidlyftiga episoder om Innocentius X och hans nepoter, Olimpia Maidalchini, om Alexander VII:s val och hans tvist med Ludvig XIV o. s. v.

hvilande skildring af fransmannen Arvède de Barine[1], som äfven i vårt land väckt ett oförtjent uppseende, har författaren idel loford. Drottningens »scandali amorosi», hennes brist på moraliskt sinne, hennes förakt för religionen o. s. v. — gamla beskyllningar, för hvilka inga nya bevis framläggas — framhållas med styrka. Slutorden visa framställningens anda. »Hon dukade under», heter det, »för låga lidelser, som öfverskredo de gränser, som naturen utstakat för kvinnan; passionerna gjorde henne otacksam, grym, känslolös för andras lidande och slutligen föraktlig, därföre att smickret hade demoraliserat henne. I en annan omgifning skulle hon hafva framstått såsom det, hvartill hon var född — såsom sitt århundrades märkvärdigaste kvinna».

Såsom man finner, har M. Arvède de Barine fått en värdig efterföljare i den florentinske författaren. Grottanelli's uppfattning skiljer sig väsentligt från den, som uttalats af Italiens berömdaste häfdatecknare Muratori: han betecknade den ryktbara främlingen från Norden såsom »per animo, per ingegno o per letteratura superiore al suo sesso.»

Af större historiskt värde och röjande mera omsikt i forskning är markis SOMMI-PICENARDI'S skrift *Di Cristina di Svezia, memorie e documenti inediti e rari*[2]. Författaren, bosatt i Venedig och innehafvare af den lysande titeln »granpriore dell'ordine di Malta», har koncentrerat sin framställning kring den mörka punkten i Kristinas lif — Monaldeschis blodiga slut i Fontainebleau. Flitigt har han samlat hithörande aktstycken samt meddelat utdrag och notiser ur diplomatiska rapporter i ämnet från Paris till Venedig, Florens och Modena. Han har här ånyo tryckt hufvuddokumentet i frågan, père Lebels berättelse[3], samt den bekanta samtida skriften »La défense du marquis de Monaldeschi» i en redaktion, som är något olika den hos Arckenholtz införda[4]. Denna sistnämnda skrift är hämtad från Biblioteca Oliveriana i Pesaro, ur hvars rika samlingar till Pesaros históría förf. äfven meddelat åtskilliga notiser om Kristinas vistelse därstädes och om hennes förhållande till bröderna Santinelli, af hvilka den yngre, grefve Ludovico, blef en af Monaldeschis banemän.

Till lösningen af den Monaldeschiska högmålsgåtan har dock denna samling ej lämnat några nya bidrag af vigt. Förf. uttalar den förmodan, att Monaldeschis af drottningen så grymt hämnade brott ej varit uteslutande politiskt, utan snarare bestått i »una offesa portata piuttosto al suo onore di donna che alla sua riputazione politica»; och utan att instämma med dem, som älska att skildra Kristina såsom »donna galante», anser han icke omöjligt, att något kärleksförhållande kunnat vara med i spelet — »anche semplicemente platonico».

Det enda hittills okända aktstycke af någon vigt, som Sommi-Picenardis skrift meddelar, är ett från Bibl. Oliveriana i Pesaro hämtadt

[1] I Revue des deux mondes 1888.
[2] I Giornale araldico 1889.
[3] Senast tr. af Vidal, »L'église d'Avon et le meurtre de Monaldeschi».
[4] Se Arckenholtz II, Appendice. s. 143. Skriften, såsom hvars författtare angifvas Capitano Cornelio, och som är ställd till »Accademia degli Umoristi», förekommer i afskrift i nästan alla större italienska handskriftsamlingar.

»Manifesto di Gio. Batt. Cornoldi in sua giustificazione, nel 1659.» Cornoldi var en underordnad tjensteman i drottningens hof, intendent vid hennes »guardaroba», som hade kommit i delo med kaptenen vid hennes garde, Tenderini. I denna skrift, hvari han vill rättfärdiga sitt förhållande inför drottningens maggiorduomo markis Santinelli, lemnar han åtskilliga bidrag till kännedomen om Kristinas hofhållning vid tiden för hennes återkomst till Rom från den franska resan 1657—58. Detta rätt vidlyftiga aktstycke gifver en allt annat än tilltalande bild af oordning och ekonomiskt oförstånd, af beroende af procentande judar och af drottningens stora anspråk, midt under fattigdomen. Tidpunkten var också den i alla afseenden mest bekymmersamma under Kristinas lif i Italien. Monaldeschis mord hade satt den allmänna meningen i harnesk mot henne, och påfven Alexander VII, hennes forne beskyddare, betraktade nu hennes vistelse i Rom såsom en svår hemsökelse. Förhållandet blef mot slutet af Alexanders lefnad åter det bästa.

Sommi-Picenardis skrift är i hvarje fall ett af de mera beaktansvärda italienska bidragen till Kristina-litteraturen.

T.

Om svenska riksdagen, dess sammansättning och verksamhetsformer, 1772—1809. Akademisk afhandling af VILHELM VESSBERG. 143 ss. Stockholm 1889.

Den svenska riksdagens historia har varit föremål för ganska mycken bearbetning i dess tidigare skeden. Utom mängden af monografier af enskilda riksdagar ega vi i Vingqvists, v. Steyerns och Beckmans afhandlingar en sammanhängande följd af framställningar af riksdagens utveckling till 1680. Men för den följande tiden är ännu mycket ogjordt. I synnerhet gäller detta om ståndsriksdagens viktigaste period, frihetstiden, hvilket tidskifte för utvecklingen af riksdagsformerna och för den närmare bestämningen af ståndens sammansättning varit af genomgripande betydelse. Hela den följande utvecklingen af ståndsriksdagen hvilar, hvad dess sammansättning och verksamhetsformer beträffar, till en god del på det resultat, som i mängden af lagar och förordningar och en rikt utvecklad praxis framstod såsom den väsentligaste frukten af frihetstidens parlamentariska lif. Det är klart, att den nästan fullständiga saknaden af ingående arbeten öfver riksdagens historia under denna period i hög grad skall försvåra alla försök till bearbetning af den följande tidens riksdagshistoria, och det är med fäst afseende på detta sakförhållande, som värdet af dylika arbeten bör bedömas.

Den period af riksdagens utveckling, som närmast följde ständerväldets fall genom 1772 års statshvälfning, har visserligen icke förr än nu genom hr Vessbergs ofvannämda afhandling varit föremål för

en sammanfattande framställning, men däremot finnas bearbetningar af nästan alla dess särskilda riksdagar: slutet af revolutionsriksdagen samt 1778—79 års riksdag i Montans afhandling: Bidrag till Gustaf III:s historia I, 1786 års riksdag af C. Fr. Wærn, riksdagen 1789 af W. Tham och riksdagen i Gefle 1792 af Tornérhjelm. Ett synnerligen viktigt material för riksdagshistorien bilda naturligtvis ståndens protokoll, som just under denna period började tryckas. Under frihetstiden hade början till offentliggörande af riksens ständers förhandlingar gjorts, då riksdagstidningar från och med 1755—56 års riksdag lemnade allmänheten kortfattade redogörelser af riksdagsärendenas gång. Efter tryckfrihetens införande 1766 blefvo massor af enskilda anföranden och memorial, utskottsbetänkanden, utdrag ur ståndsprotokoll m. m. utgifna af trycket, men ett fullständigt publicerande af ett riksstånds eller ett utskotts protokoll och handlingar kom aldrig till stånd med det enda undantag, att samtliga protokoller vid sekreta utskottets, sekreta och justitie deputationernas gemensamma sammanträden 1769 angående författningens revision fullständigt trycktes. Äfven efter 1772 utgåfvos riksdagstidningar genom regeringens försorg, dock icke vid 1789 års riksdag. Från 1786 läto adeln, borgar- och bondestånden trycka sina riksdagsprotokoller, adeln dock för 1786 års riksdag endast i utdrag. 1789 förhindrade konungen den påbörjade tryckningen af adelns protokoll, hvarför denna riksdags adelsprotokoll först 1809 fullständigt utgåfvos. För de följande riksdagarne däremot trycktes protokollen utan hinder med undantag däraf, att K. M. förbjöd tryckningen af adelsprotokollet för den 28 maj 1800, hvilket därföre först 1809 utgafs. Presteståndet har däremot aldrig utgifvit sina protokoll under denna period, ehuru det flera gånger sattes i fråga. Utom allt detta finnes åtskilligt om tidens riksdagshistoria i den tryckta memoarlitteraturen och i senare framställningar af den politiska historien. Hr Vessberg har således kunnat bygga sin afhandling på ett ganska rikt tryckt material, men har dessutom i riksarkivet och riddarhusarkivet genomgått en mängd otryckta riksdagshandlingar.

Afhandlingen sönderfaller i tvänne hufvudafdelningar: om riksdagens sammansättning och om riksdagens verksamhetsformer. Den förra afdelningen har blifvit jämförelsevis styfmoderligt behandlad, då den endast upptager 29 sidor af hela afhandlingen. Denna del är också det svagaste partiet af afhandlingen. R. F. 1772 innehöll intet om ståndens sammansättning. Dess 39:de § förklarade väl alla från år 1680 till den 21 aug. 1772 såsom grundlag ansedda stadgar för afskaffade och förkastade, och därmed var naturligtvis 1723 års riksdagsordning upphäfd, men huruvida den mängd af stadgar och resolutioner, som närmare utfört och kompletterat riksdagsordningens bestämmelser om ståndens sammansättning, därföre skulle anses såsom upphäfda, var tvifvelaktigt. Gustaf III afgjorde denna fråga, då han i riksdagskallelsen den 9 sept. 1778 förklarade, att Ridderskapet och Adeln hade att ställa sig 1626 års riddarhusordning till efterrättelse, men af preseståndet kallades samtliga præsides »jemte så

många af hvarje Stift, som vanligen pläga kallas, och ifrån de öfrige Stånden så många som öfligit varit.» Gustaf III begagnade sig således af R. F:s stadgande om upphäfvandet af de såsom grundlag ansedda stadgar för att tillintetgöra 1762 års riddarhusordning, men lemnade de öfriga ståndens sammansättning, sådan den utvecklat sig under frihetstiden, orubbad. I öfverensstämmelse härmed har författaren skildrat de olika ståndens sammansättning efter 1626 års riddarhusordning med dess tilläggsartiklar af den 3 nov. 1778 samt de stadgar, som vid frihetstidens slut voro gällande för val af de ofrälse ståndens riksdagsmän. I framställningen af adelns sammansättning ha några oriktiga uppgifter insmugit sig, såsom att år 1697 funnits 60 grefliga, 137 friherrliga och 1576 adliga ätter, hvilka siffror i stället beteckna antalet vid Karl XII:s död 1718; likaså att 300 nya adelsmän blifvit utnämda 1720, då såsom Malmström (I, 124, anm. 9) upplyser, endast 148 nya ätter adlades under Ulrika Eleonoras regering och endast 3 efter konung Fredriks upphöjelse intill slutet af år 1720. (Men visserligen togo många förut adlade ätter nu vid 1719 och 1720 års riksdagar introduktion, så att adelns antal därigenom från Karl XII:s död till slutet af år 1720 ökades med 323 nya ätter). Det kan äfven förtjäna påpekas, att adlig ätts hufvudman under hela frihetstiden ansetts såsom ättens själfskrifne representant, och att detta förutsättes i den riddarhusordning, som adeln 1720 antog såsom gällande, »in til dess en fulkommelig Riddarhuus-Ordning kan inrättas». Det heter där i § 1, att vid riksdagens början skola alla, som ämna närvara, anmäla sig hos sekreteraren, »skolandes the, *som sielfva ey äro Capita Familiæ*, utan allenast af andra befullmächtigade, då tillika legitimera deras Personer med behörige Fullmachter». — Framställningen af krigsbefälets sammansättning har författaren inskränkt till meddelande af hvilka som kallats genom riksdagskallelsen 1778, men hur fullmäktige af regementenas officerskår skulle utses, har författaren icke vidrört. De gällande bestämmelserna därom funnos i K. M:s reglemente den 16 jan. 1756 och Resolutionen på krigsbefälets besvär den 12 nov. 1766, § 42. Då emellertid krigsbefälet ej kallats till riksdag efter 1778, kan redogörelsen för dess sammansättning ju med visst skäl inskränkas till det minsta möjliga. En vida svårare underlåtenhetssynd begår författaren, då han ytterst knapphändigt affärdar bondeståndet. Under frihetstiden hade val af bondeståndets riksdagsmän öfvergått från att direkt af allmogen förrättas på häradstinget till att ske genom sockenvis valda elektorer inför häradshöfdingen. Då val å sockenstämma förrättades efter hemmantalet såsom röstberäkningsgrund, kom således bondeståndets riksdagsmannaval att hvila på graderad röstskala med den minsta del af hemman, som fordrades för besutenhet, såsom censusminimum. De närmare bestämmelserna om valrätten och sättet för valet äro naturligtvis att söka i de spridda stadganden och resolutioner, som reglerade sockenstämmans sammansättning och val å sockenstämma. Försäkringen för bondeståndet den 4 april 1789 bekräftar endast i korthet det brukliga valsättet.

Den ojämförligt större delen af hr Vessbergs afhandling upptages af redogörelsen för riksdagens verksamhetsformer, och författaren har här lyckats gifva en bred och fullständig skildring, som eger förtjänsten af klarhet och öfverskådlighet. Ämnet har grupperats under följande rubriker: 1:o om riksdags sammankallande och inträde i verksamhet, 2:o ämnen, som kunde komma under riksens ständers öfverläggning, 3:o om sättet för ärendenas beredning, 4:o om sättet för ärendenas behandling inom stånden, 5:o om beräkningen af riksståndens röster för åstadkommande af ett riksens ständers beslut, 6:o om sättet för meddelande af riksens ständers beslut och riksdags afslutande samt 7:o utskott af ständerna mellan riksdagarne. Vi kunna här icke ingå i någon redogörelse för den mängd tvistiga lagtolkningsspörjsmål, hvartill den illa affattade R. F. gaf anledning, och som ytterligare ökades genom återupplifvandet af 1617 års R. O. och 1626 års R. H. O. Författaren har — synes det oss — varit väl försigtig och oftast nöjt sig med att framlägga skälen å ömse sidor för motsatta meningar, utan att våga bestämdt uttala, hvilken mening haft rätt, där författaren icke såsom i fråga om tolkningen af 1786 års riksdagsbeslut angående beräkning af ståndens röster för åstadkommande af ett riksdagens beslut haft en förut gjord utredning att gå efter. Men det måste å andra sidan medgifvas, att den lagstiftning, som bestämde riksdagens befogenhet och sättet för dess utöfning, var så bristfällig, att det i många fall torde få anses omöjligt att kunna bestämma, hvilken af tvänne motsatta uppfattningar haft rätten på sin sida. Vi hänvisa till författarens egen framställning och vilja här blott påpeka några mindre riktiga uppgifter. Tillkomsten af det viktiga beslutet vid 1778 års riksdag om religionsfriheten framställer författaren så, att det af ständerna väcktes »i form af besvär» (sid. 52). Detta var icke fallet, ty ständerna utarbetade ett formligt förslag, som i gemensam skrifvelse, undertecknad af samtlige talmännen, underställdes konungen, hvarpå denne inhämtade rådets utlåtande och gaf sitt samtycke på rikssalen. Alltså användes formerna för behandlingen af värkliga lagfrågor, och beslutet om religionsfrihet tillkom på ständernas initiativ genom konungs och riksdags gemensamma lagstiftningsmakt. Detta synes äfven af de ordalag, hvarmed riksdagsbeslutet § 7 omtalar detta beslut, och af förordningen 1781, hvilken endast utgör en promulgation af konungens och riksdagens gemensamma beslut utan förändring, men åtföljdt af en mängd verkställighetsföreskrifter och förtydliganden, hvilka konungen gaf på grund af ständernas uttalade begäran och sin egen lagstiftningsmakt. Till dessa förtydliganden hör konungens förklaring, att ständernas vid den utvidgade religionsfriheten fästa vilkor, att ingen af främmande religionsbekännelse skulle få åtnjuta riksdagsmannarätt, icke fick anses hafva beröfvat de reformerta trosbekännarne den riksdagsmannarätt, som de egde enligt k. kung. den 27 aug. 1741. — Författaren uppger (s. 64), att expeditionsutskottet, som tillsattes vid 1800 års riksdag, bestod af två ledamöter af hvart stånd, men detta utskott bildades så, att däri jämte två ledamöter af hvart ofrälse

stånd adelns enskilda expeditionsutskott ingick, och detta bestod af 3 medlemmar, en af hvarje klass. — Sid. 137 redogör författaren för ett beslut af borgarståndet 1779, att nytt val af dess bankofullmäktige skulle anställas hvart tredje år, samt hur detta val skulle ske. Detta beslut har emellertid aldrig tillämpats eller ansetts ega gällande kraft, antagligen af samma skäl, hvarför ett likartadt beslut 1792 aldrig erkändes, nämligen därföre att K. M. ej bekräftat detsamma. — På sidan 143 uppges, att bondeståndet första gången tillsatt kanslidirektion vid 1792 års riksdag. Redan 1789 valde dock bondeståndet med K. M:s tillåtelse en kanslidirektion af 5 personer för att mellan riksdagarne »hålla bondeståndets Cancellie-Handlingar i ordning.» Denna kanslidirektion fick i uppdrag att under tiden *till* nästa riksdag utse bondeståndets revisorer för det nyinrättade riksgäldskontoret samt att utse ny fullmäktig i riksgäldskontoret, i fall någon af bondeståndets fullmäktige mellan riksdagarne afgick. — I kapitlet om »utskott af ständerna mellan riksdagarne» kunde äfven för fullständighetens skull de särskilda revisorer hafva upptagits, som årligen granskade det 1792 upprättade Riksens Ständers diskontverk med riksgäldskontorets kreditsedlar; dessa revisorer utsågos, en af hvarje stånd, på sätt stånden särskildt beslöto vid 1792 års riksdag, hvarjämte dessutom de enskilda aktieegarne fingo välja tvänne revisorer. — Åtskilliga detaljanmärkningar skulle väl ytterligare kunna göras, men det sagda får vara nog.

Hr Vessbergs afhandling är skrifven med en klar och enkel stil och blir alltid af stort värde för alla kommande ytterligare bearbetningar af tidens riksdagshistoria, om också författaren vid behandling af ett så rikt material och utan den ledning, som förarbeten på den närmast föregående perioden, frihetstiden, skulle gifvit, här och där begått åtskilliga misstag, eller — hvad särskildt ståndens sammansättning beträffar — ej kunnat gifva en tillräckligt uttömmande redogörelse för sitt ämne.

L. S.

Till historien om statshvälfningen i Sverige 1809. Akademisk afhandling af MAGNUS SANDEGREN. 85 sid. 4:o + ett blad innehållsöfversigt. Göteborg 1890.

Föreliggande arbete afser, såsom redan af titeln framgår, ingalunda att lemna en fullständig framställning af 1809 års statshvälfning; en dylik skildring skulle helt naturligt svälla ut vida öfver det vanliga måttet för en gradualafhandling. Förf. har därföre begränsat sin uppgift till att lemna ett bidrag till statshvälfningens historia.

Tyngdpunkten i afhandlingen är tydligen afsedd att förläggas till författningshistorien. De planer och förslag till ett nytt stats-

skick, som vid det gustavianskas fall döko upp, dessas ordnande och vidare utveckling, huru de togo form i det s. k. Håkansonska förslaget, huru man sedan nödgades kasta detta öfver bord, och huru i stället vår nu gällande regeringsform utarbetades och antogs, utgör skildringens egentliga föremål. Men för att denna utveckling skulle framstå i en fullare belysning, har förf. tagit med i sin framställning mycket af statshvälfningens öfriga moment. Man skulle dock kanske härvid på en eller annan punkt önskat större fullständighet och ett närmare sammanarbetande af här och där förekommande notiser till ett sammanhängande helt. Särskildt har — synes det mig — för liten hänsyn tagits till Sveriges förhållande till främmande makter. Emellertid har ofvan nämnda syfte i viss mån inkräktat på utrymmet och försvårat för förf. att gå fullt till botten med författningsfrågan. Hans arbete får därföre närmast karaktären af en öfversikt af statshvälfningen i dess helhet — om ock med öfvervikt åt författningshistorien — med enstaka detaljutredningar, som emellertid innehålla ganska mycket af intresse.

Efter att i några korta drag hafva skizzerat den del af revolutionen, som fick sin afslutning med katastrofen af den 13 mars, samt hertigen-regentens första diplomatiska åtgöranden, skildrar förf. regeringens organiserande och den stämning, hvarmed den mottogs inom landet.

Ett hufvudföremål för hans framställning blir då regeringens förhållande till Adlersparre och hans armé. Förf. ingår här i en detaljerad skildring, som genom sin objektiva hållning fördelaktigt skiljer sig från den behandling, denna mycket omskrifna sak förut erhållit. Med berömlig oväld uppvisas, huru såväl Adlersparre som den provisoriska regeringen hade lätt förklarliga skäl till den hållning de intogo. Adlersparre fann i de upprepade maningar, som från regeringen sändes honom att skynda till Stockholm, sin hufvudstyrka i förväg, idel försök att skilja honom från hans armé och beröfva honom det inflytande på händelsernas gång, som han på grund af sitt djärfva initiativ ansåg sig med rätta tillkomma. Han märkte, huru flertalet af hertigens omgifning utgjordes af den gamla dynastiens män och såg häri en fara för sin personliga säkerhet och revolutionens bestånd. Däraf hans fruktan att skilja sig från sin här och hans yrkande på gustavianernas aflägsnande.

Styrelsen i Stockholm åter ville snarast möjligt ena alla krafter till samverkan för fosterlandets räddning; det var därföre helt naturligt, att den önskade Adlersparres snara återkomst till hufvudstaden i och för gemensam öfverläggning. I hans vägran att komma utan i spetsen för sin armé såg den en sträfvan att bilda en stat i staten, att bibehålla insurrektionstillståndet i permanens, i hans fordran på gustavianernas aflägsnande en inledning till personliga förföljelser, som hotade att känbart drabba flertalet af dess medlemmar.

Att personliga motiv och intressen spelade sin roll å ömse sidor är tydligt. Förf. betonar emellertid, att Adlersparres farhågor för

sin person voro ogrundade; däremot gaf ryssarnes landstigning vid Grisslehamn den 19 mars regeringen i Stockholm med Adlercreutz i spetsen full rätt att i fäderneslandets namn uppfordra Adlersparre att med sina trupper skynda till den hotande farans afvärjande, i stället för att ligga stilla med sin här flera dagar och hålla krigsråd med sina officerare om, på hvad fot man skulle ställa sig till regeringen. Förf. betonar, huru Adlercreutz här uppträder som de fosterländska intressenas målsman, och detta med rätta, men det synes dock som en ofullständighet i hans annars noggranna utredning af denna konflikt, att han underlåter att framhålla de fosterländska intressen, som Adlersparre å sin sida trodde sig tillgodose, jämte de rent personliga.

Adlersparre hade som bekant tryggat sin rygg genom en öfverenskommelse med norske öfverbefälhafvaren, prinsen af Augustenborg, hvarigenom denne på vissa vilkor lofvade ett vapenstillestånd. I dessa vilkor ingick bl. a. äfven den bestämmelsen, att stilleståndet skulle anses brutet den dag, då revolutionsarmén eller någon af dess afdelningar på något sätt verkade mot Rysslands trupper. Adlersparres händer voro således bundna gent emot Ryssland, och i betraktande af den roll, förhållandet till Norge och prinsens af Augustenborg eventuella kandidatur till svenska kronan spelade i hans planer, är det lätt förklarligt, att han ej ville låta pressa sig till åtgärder, som skulle inneburit ett afsteg från nämnda öfverenskommelse, och att han härmed ansåg sig bäst tillgodose sitt lands intressen.[1] Hans fiendtliga hållning mot gustavianerna behöfver ej heller förklaras ur endast personliga motiv; dessa voro gifne förkämpar för den späde prins Gustafs rättigheter, och Adlersparre måste därföre anse det för sina planers genomförande vara af vikt att söka neutralisera dessa personers inflytande.

Förf. öfvergår därefter till att behandla Adlersparres ryktbara promemoria från Tibble, och det förslag han efter ankomsten till Stockholm gjorde hertigen att utan afvaktande af ständernas sammanträdande utropa honom till konung. Den utredning af denna fråga som förf. presterat, synes mig icke i allo tillfredsställande. »Den uppmaning Adlersparre i P. M. riktade till hertigen följdes ej», säger förf. »Promemoria-idén» sättes således ej i något samband med Adlersparres nyssnämnda senare plan. De båda förslagen gå dock ut på detsamma, om ock det tvära och oväntade sätt, hvarpå det senare afklipptes vid utförandet gör, att man känner mindre om dess detaljer, isynnerhet som ingen skriftlig uppteckning om detsamma bevarats. Men i hufvudsak innebär det dock ett försök att fortgå på den genom Tibblepromemorian angifna vägen, och såväl Björnstjerna

[1] Se Aalls Erindringer II, 502. Den här befintliga uppgiften stödjer sig på ett bref från C. H. Anckarsvärd till utgifvaren, visserligen skrifvet långt senare (1842), men det torde dock böra tillerkännas vitsord, då Anckarsvärd just var den, som å Adlersparres vägnar förde underhandlingen. Det ligger f. ö. nästan i sakens natur, att ett dylikt förbehåll måste göras, och att så verkligen skett, antydes äfven i »Anteckningar om och af general G. C. v. Döbeln» II, 214, 216, och i J. D. af Wingårds »Minnen» etc VI, 39.

i sina anteckningar (II, 69), som Anckarsvärd i sin politiska trosbekännelse» (s. 21 och följ.) ha så uppfattat detsamma.

Äfven mot förf:s framställning af orsaken till det snöpliga öfvergifvandet af nämnda plan torde invändningar kunna göras. Frågan är onekligen dunkel, och längre än till sannolikhet torde man knappast kunna komma med det material, som nu föreligger, men sannolikare synes mig dock ett annat händelsernas sammanhang vara än det, som förf. framhäfver.

Han följer i hufvudsak Trolle-Wachtmeisters »Anteckningar» och Anckarsvärds »politiska trosbekännelse» och meddelar sålunda, huru öfverste Silfversparre d. 27 mars infann sig från Gripsholm med konungens anbud att abdikera mot vilkor, att kronprinsen blefve proklamerad till konung. Trots hertigens benägenhet för förslaget blef det dock i konseljen förkastadt, förnämligast på riksdrotsens grefve Wachtmeisters bedrifvande, som anförde, att en abdikation gifven ur ett fängelse vore ogiltig, och att intet borde om tronföljden[1] bestämmas, förrän man kände Napoleons tankar härom; men då dessa skäl ej läto sig lämpligen anföras, höll man sig därvid, att abdikationen vore ett ämne, som endast mellan konungen[2] och ständerna kunde afhandlas. Men konungens anbud att abdikera kom till pass för dem, som ville utropa hertigen till konung (d. v. s. Adlersparre och hans parti). Hertigen skulle antaga konungens abdikationsanbud och kronan genast öfverlemnas till honom; vilkoret om sonens succession behöfde han ej neka att gå in på, då den frågan i alla fall skulle afgöras af Bonaparte; härtill synes hertigen d. 29 mars hafva gifvit sitt bifall. Tills vidare uppsköts verkställandet, säger förf., emedan ryska sändebudet Alopæus väntades till Stockholm och troddes medföra kunskap om Napoleons beslut, och stödjer detta på en anteckning af Trolle-Wachtmeister för d. 30 mars. Planen öfvergafs sedan fullständigt, säger förf. vidare, dock först efter ett försök att drifva den igenom.

Detta försök är Adlersparres beryktade sammankomst med sina officerare, på hvilken förslaget om hertigens omedelbara proklamerande till konung enligt Adlersparres uppdrag föreslås af Anckarsvärd, men möter, om icke motstånd, så dock ett tveksamt emottagande. Adlersparre förklarar då, att han icke vill företaga något, som synes strida mot kamraternas åsikter och låter frågan falla.

Förf. konstaterar därefter, att Schinkel-Bergman har från denna framställning afvikande enskildheter och nämner såsom sådana, dels

[1] Så i förf:s framställning. Detta allmänna uttryck lemnar emellertid obestämdt, huruvida därunder skall förstås själfva konungavalet eller blott valet af tronföljare efter den blifvande konungen. Trolle-Wachtmeister uttrycker sig emellertid bestämdare om sin faders åsikter härvidlag. I hans dagbok för d. 27 mars heter det, »att vi ännu ej kunde decidera om kungens son skulle *blifva tronföljare* (kurs. af mig), innan vi kände Bonapartes afsigter.» Härmed kan ej gärna afses något annat än rätten att efterträda den blifvande konungen, d. v. s. hertig Karl.

[2] Med »konungen» menas enligt Trolle-Wachtmeister I, 197 »hertigen, som nu utöfvar konungamakten.»

att konungens anbud om vilkorlig abdikation skulle kommit efter hertigens beslut att taga kronan, dels att hertigen skulle gjort till vilkor för sitt mottagande af kronan, att brorsonen skulle afsäga sig densamma jämväl för sina efterkommande. Med rätta anmärker förf., att då synes Adlersparres plan egendomlig, men han gör icke något försök att förlika dessa motsägelser genom kritik af den händelsernas tidsföljd, som förekommer hos Schinkel-Bergman, ehuru detta låter sig med tämlig sannolikhet göra med stöd af Trolle-Wachtmeisters dagbok.

Genast faller då i ögonen, att S. B.[1] förlägger ingifvandet af konungens abdikationsanbud till tidigast d. 29 mars men af T. W:s dagbok framgår med tydlighet, att detta ankom redan d. 27. Enär hertigens godkännande af Adlersparres plan egde rum d. 29, är således den motsägelsen häfd.

Härmed yppar sig emellertid en möjlighet att undanrödja äfven den andra motsägelsen. Då konungens abdikationsanbud inkom före den dag, då hertigen enligt S. B. gick in på det Adlersparreska förslaget, är det ju ingalunda orimligt att anse, det hans af S. B. omnämnda förbehåll kunnat uppfyllas på det sätt, som T. W. angifver i sin dagbok för d. 28 mars,[2] och hvilket förf. i sin framställning upptagit.

Förf. undrar i likhet med Anckarsvärd öfver, att Adlersparre lät sig af sina officerares motstånd[3] hindras från planens fullföljande och håller före, att egentliga skälet till dess öfvergifvande ej kan legat häri. För att få en fastare basis för frågans bedömande torde det vara skäl att söka bestämma den ungefärliga tidpunkten för Adlersparres samtal med sina officerare. Förf. har icke gifvit sig in på den frågan annat än så till vida, att han antagit, att sammanträdet skulle egt rum *efter* det beslut om uppskof, som T. W. omtalar under d. 30 mars. Huru långt efter nämnda datum, man kan förlägga detsamma, därom uttalar han sig icke.

Emellertid synes det mig sannolikast, att sammanträdet egt rum *före* d. 30. D. 28 antecknar T. W., att »de, som ingått uti planen, att hertigen skulle utropas till konung» (d. v. s. Adlersparre och hans vänner), ämna till det ändamålet begagna sig af Gustaf IV Adolfs abdikationsanbud, d. 29 på morgonen[4] gifver hertigen sitt bifall till planen; d. 30 heter det i T. W:s dagbok, att all tanke på verkställigheten af nämnda projekt nu blifvit uppskjuten i afvaktan på Alopæi ankomst.

Ett så hastigt omslag antyder, att något inträffat, som lagt hämsko på den drifvande kraften i företaget, Adlersparre, och detta

[1] För korthetens skull betecknas hädanefter Schinkel-Bergman med S. B. och Trolle-Wachtmeister med T. W.

[2] Nämligen, att hertigen »ej behöfde neka vilkoret af sonens succession, emedan den frågan i alla fall blifver afgjord genom Bonaparte.»

[3] Dessa förklarade nämligen, på samma gång de erinrade om, att de »gifvit en högtidlig borgen för ständernas fri och rättigheter,» att de hänsköto allt till chefen och blott väntade på hans order.

[4] Anckarsvärd uppgifver i a. a., att beslutet fattades på samma klockslag, på hvilket Gustaf III uppgaf andan d. v. s. kl. 11 f. m.

kan näppeligen varit något annat än samtalet med officerarne. Detta skulle således vara att förlägga mellan de båda sistnämnda tidpunkterna.[1]

Återgå vi nu till frågan om orsakerna till Adlersparres snöpliga öfvergifvande af sin djärfva plan, så finna vi förf. söka dem dels däri, att den konselj, hvilken uttalat som sin mening att konungens abdikation endast kunde mottagas af ständerna, hade bundit sina händer, dels däri, att man ville invänta Napoleons mening. Mot det förra argumentet kan genast det inkastet göras, att samma källa, hvarur förf. hämtat uppgiften härom, tydligen angifver detta skäl såsom ett svepskäl, och att de verkliga skälen voro andra än det mera formela, som anfördes. Mot det senare, äfven det hämtadt ur T. W:s anteckningar[2] kan ställas samme förf:s uttalanden i dagboken för d. 27 och 28 mars, där Napoleons inflytande härvidlag tänkes begränsadt till utseende af tronföljare, hvilken fråga ju var oberoende af hertigens utropande till konung. Slutligen bör fasthållas. att den, som egentligen dref denna plan, var Adlersparre; hvilka hans motiv voro, är det, som frågan närmast gäller, och de kunna svårligen ha varit andra än officerarnes obenägenhet; han säger det själf, och en dylik inverkan stämmer väl öfverens med hvad Björnstjerna (II, 60) berättar om hans benägenhet att hänskjuta allt till officerarne för att göra ansvaret gemensamt. Hade det skäl, som den ofvan nämnda extra konseljen anförde, nämligen hänsyn till ständernas rätt, och som förebars redan d. 27 mars, haft någon väsentlig betydelse för Adlersparre, så skulle han naturligen aldrig väckt förslaget.

Förf. redogör vidare för det s. k. Håkansonska förslagets tillkomst och lyckas med stöd af T. W:s anteckningar ställa de olika faserna af dess utvecklingshistoria i en fullständigare belysning. Därpå följer en kortfattad framställning af förslagets hufvudinnehåll och dess förhållande till föregående grundlagstiftning. Om utrymmet medgifvit, skulle större utförlighet i sistnämnda afseende varit af synnerligt intresse. När förf. jämför H. F.[3] med det gustavianska statsskicket, skiljer han ej på dettas båda utvecklingsskeden, betecknade af förenings- och säkerhetsakten såsom gräns, ej heller tager han någon

---

[1] Det kan visserligen invändas att T. W. några dagar senare (d. 4—6 april) uppgifver, att projektet till hertigens utropande till konung, nu förfallit, sedan uti en uti detta ämne befald extra konselj riksdrotsen förklarat sig vara däremot, så snart det skulle verkställas innan ständernas sammankomst, Detta synes dock endast innebära en mera officiel stadfästelse å ett förut fattadt beslut. Motiveringen hvilar på samma skenskäl, som förut d. 27 mars användts mot konungen. Vidare är att märka, att man hos T. W. kan vänta särskildt markeradt allt, hvad hans fader riksdrotsen gör. Eget förefaller det emellertid, att han icke omnämner Adlersparres samtal med sina officerare.

[2] Eget nog hänvisar förf. till T. W:s dagbok för d. 24 april. Där är det emellertid fråga om en helt annan sak, nämligen om huru ständernas uppsägande af sin tro och huldhet och hertigens utropande till konung skulle inpassas i riksdagsplanen. Det Adlersparreska förslaget är längesedan fallet. Det enda beviset hos T. W. fins under d. 30 mars.

[3] För korthetens skull använda vi denna beteckning af det Håkansonska förslaget.

egentlig hänsyn till grundlagstiftningen före 1772 års R. F. Hans framställning innehåller emellertid åtskilliga synpunkter af intresse, Så t. ex. framhålles, hurusom H. F. afskuddat sig den karaktär af förvaltningsstadga, som vidlådt föregående regeringsformer, ett framsteg, som äfven häfdades i 1809 års R. F.

Ur Platens papper i K. biblioteket meddelar förf. den proposition om ofrälse possessionaters representationsrätt, som Håkanson uppsatt för att i samband med förslaget til regeringsform föreläggas ständerna. Detta projekt var, som bekant, Adlersparres och förordades af honom med hänsyn till det fördelaktiga intryck, det skulle göra på norrmännen. Det delade samma öde, som H. F. att undanträngas af ständernas initiativ.

En särskild afdelning af sitt arbete egnar förf. åt behandlingen af den mängd politiska ströskrifter, hvilka under den utvidgade tryckfrihet, som den provisoriska regeringen snart nog medgaf, sågo ljuset, och hvari framför allt dagens brännande fråga, författningsfrågan, behandlades, för det mesta med större ifver än sakkunskap. Materialet är synnerligen rikhaltigt, och förf:s skildring erbjuder mycket nytt och af intresse. En god källa har han haft i kamrer K. F. Werners samlingar.

Från de mångskiftande förslagens och hugskottens gebit förflyttas vi i nästa afdelning till den rena verkligheten med dess strider och intriger. Rikseus ständer äro nu samlade, den fråga, som genast upptager allas sinnen är den: konung först och konstitution sedan eller ock tvärtom? Det förra var regeringens och framför allt Adlersparres åsikt, det senare ständernas eller egentligen den liberalt färgade riddarhusmajoritetens.

Förf. redogör för de olika skäl, hvarpå båda parterna stödde sig; regeringspartiet argumenterade så, att ett tillvägagående, sådant som oppositionen önskade, vore signalen till anarki och erbjöde Ryssland tillfälle att begagna sig af riksdagspartiernas split. Det innebure dessutom en ny revolution, ty riket befunne sig ingalunda i ett grundlagslöst tillstånd; statskuppen af d. 13 mars hade endast undanröjt Gustaf IV Adolf och hans linie, och sedan dessa förklarats kronan förlustige, vore hertig Karl efter de ännu gällande grundlagarne närmaste arfvinge till konungavärdigheten.

Riddarhusoppositionen åter ansåg, att revolutionen upplöst alla pacta conventa, som fäste oss vid konungahuset; arfföreningen, 1772 års R. F. och säkerhetsakten upphörde att gälla i samma stund, armén ansåg sig berättigad att marchera utan order; således ett resonnemang helt och hållet på fördragsteoriens ståndpunkt.

Förf:s redogörelse för dessa olika uppfattningar eger visserligen sitt intresse såsom en historiskt trogen och objektivt hållen skildring, men önskvärdt hade dock varit, om han hade låtit oss veta, i hvad mån den ena eller andra åsigten vore berättigad.

Vid den följande skildringen märker man emellertid lätt, på hvilkendera sidan hans sympatier äro, nämligen på oppositionens. Det ligger också nära till hands att egna en tacksamhetens gärd åt

dem, som genom att sätta sina personer i breschen beredde tillfälle till skapandet af 1809 års R. F., om hvars välgörande inflytande det snart flydda seklets frid bär vittne. Men den frågan torde dock kunna göras, om icke vid detta tillfälle högre intressen stodo på spel än häfdandet af ständernas rätt öfver författningen och den garanti för dess lyckliga formulering, som häri kunde ligga, nämligen intresset af fosterlandets räddning från undergång. Från denna synpunkt vägdes 1809 års riddarhusopposition af patriotiske män, som bättre än de flesta kände ögonblickets tryck, t. ex. H. G. Trolle-Wachtmeister, Adlersparre, Armfelt, och befans — för lätt. Förf., som annars i mycket stöder sig på T. W., gifver hans omdöme härutinnan icke vitsord. Då vi anse, att förf. häri har orätt, vilja vi bjuda några skäl för vår afvikande mening.

Om också den andel i den blifvande grundlagstiftningen, som af hertigen och hans regeringskonselj ursprungligen tillmättes ständerna, onekligen var aldeles för knappt tilltagen, så erbjöd dock det förslag, som hertigen sedermera d. 8 maj i en sammankomst med inflytelserike män af alla stånd gjorde, en fullt antaglig basis för det gemensamma grundlagsarbetet: hertigen lemnade åt ständerna att utarbeta den blifvande grundlagen, men med förbehåll, att han först skulle hyllas som konung och ega att med kunglig myndighet pröfva och sanktionera förslaget.[1]

Detta tillfredsställde dock icke oppositionen å riddarhuset, som med friherre Jakob Cederström i spetsen fordrade, att ständerna ensamma skulle råda öfver författningens uppgörande, och att hertigen blott skulle ega att för sin person, ej i kraft af någon kunglig myndighet, antaga eller förkasta den blifvande regeringsformen. Som bekant fogade hertigen sig efter denna fordran, och därmed var styrelsens fasta organisering uppskjuten för en månad.

För frågans bedömande måste man erinra sig den yttre politiska situationen, sådan den samtidigt gestaltade sig. Ryssarne trängde norrifrån allt längre ned i Sverige, en svensk styrka tvangs att kapitulera vid Skellefteå och v. Döbeln nödgades kort därefter genom kapitulationen i Umeå utrymma hela Vesterbotten. Samtidigt förstärktes ryska flottan vid Åland, under det att den engelska ännu ej hunnit in i Östersjön. Redan i april hade Sveriges anhållan om vapenstillestånd afslagits af ryska utrikesministern ett afslag, som motiverades därmed, att Sverige saknade en laglig styrelse. Uppriktigheten af denna förklaring må väl sättas i fråga, men häri låg dock en formel svårighet för Sverige, och Ryssland egde däri ett godt tillfälle att fiska i grumligt vatten. Napoleon bedömde ock situationen rätt, då han rådde oss att vara eniga vid den blifvande riksdagen, på det att freden med Ryssland måtte bli så fördelaktig som möjligt, ett råd, hvilket förtjänat att bättre beaktas.

[1] Förf. utkastar (s. 35) några tvifvelsmål, om det verkligen varit meningen att lemna ständerna full frihet att utarbeta grundlagsförslaget. Hertigens *ord* fattas dock mest osökt så. Så ha ock enl. förf. själf Lefrén och Lindblom gjort; för att *meningen* var sådan, må åberopas T. W. (I, 210).

Man kan under sådana förhållanden ej undra på, att regeringen lade så stor vikt vid ett snart upprättande af en erkänd konungamakt för att därmed gifva styrelsen den enhet och stadga, som ansågs erforderlig för att möta de öfverhängande farorna. Det misslyckades, och ställningen blef till och med så kritisk, att man gjorde sig beredd på eventualiteten att med våld göra slut på ständernas kif, då regeringsformen i sista stund blef antagen.

När man läser hos T. W., huru de ryska noterna från grefve Romanzow, som meddelats ständerna i syfte att öppna deras ögon för den yttre ställningens kraf, på riksdagsklubbarna framställdes såsom hopsmidda i Stockholm, vidare att underrättelserna om Ryssarnes hotande uppträdande på krigsskådeplatsen betraktades som skrämskott af regeringen, samt till slut får veta, att en kraftigt verkande orsak till att adeln så hastigt antog regeringsformen var böndernas anlopp mot privilegierna, så blir man verkligen något tveksam om beskaffenheten af riddarhusoppositionens patriotism.

Förf. håller före (s. 36), att på den af hertigen föreslagna vägen hade ständerna ej samma utsikt att få en regeringsform, sådan de ville, och han omnämner, att man hos adeln befarade promulgerandet af den Adlersparreska konstitutionen (d. v. s. H. F.) Men några bevis för, att dylika farhågor voro välgrundade, framläggas ej, och vi hafva svårt att finna något skäl, hvarföre icke 1809 års R. F. kunnat utarbetas likaväl på den af regeringen föreslagna vägen, som på sätt sedan verkligen skedde. I intetdera fallet kunde rätten att säga nej till det förslag, som komme att framläggas, betagas hertigen, men i förra fallet kunde han fortfara med utöfvandet af regeringsmakten; i senare fallet kunde han säga nej endast för sin person och trädde i så fall tillbaka i privatlifvet, tagande med sig snart sagdt den enda möjligheten af en ordnad styrelse. Det bör icke vara svårt att säga, hvilketdera alternativet, som är att föredraga.

Det är ingalunda min mening att ens i minsta mån söka förringa deras förtjenst, som utarbetade 1809 års R. F., d. v. s. K. U:s och framför allt Järtas, men väl att betvifla behörigheten af den eloge, som förf. (ss. 40, 84) egnar det Cederströmska partiet för dess mod att häfda ständernas allena beslutande rätt öfver författningen. Det är icke visadt, att Sveriges kamp mot öfvermakten icke kunnat sluta lyckligare, än den gjorde, om man hastigare hade upprättat och enat sig kring en fast regering. Obestridligt synes det åtminstone vara, att i en dylik åtgärd skulle legat åtskilliga möjligheter till ett bättre resultat, som icke bort lämnas obegagnade.

Förf. redogör sedan för gången af K. U:s arbeten och för den behandling, som det af utskottet framlagda förslaget rönte i stånden och afslutar sitt arbete med en detaljerad och, såvidt vi kunnat finna, noggrann utredning af 1809 års R. F:s förhållande till H. F.

Vi skulle gärna gått närmare in på dessa afdelningar af förf:s arbete, men då recensionen redan blifvit väl lång nedlägga vi här pennan.

O. V.

Öfversigt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer

Svenska Akademiens Handlingar ifrån år 1886. **IV** innehåller bl. a. N. F. Sander, Inträdestal öfver W. E. Svedelius. — Th. Wisén, Minne af professorn m. m. C. J. Schlyter.

K. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademiens Månadsblad. 1889 Juli—Sept. H. Hildebrand, Gotlands medeltidskonst. — Fynden från Ringsjön. — Från Akademiens sammankomster. — Nyfunna grafvar vid Skara domkyrka. — Ett bronskärl funnet vid Bjersjöholm i Skåne. — Ur lärda sällskaps handlingar och tidskrifter. **1889 okt.—dec.** C. D. Reventlow, Yxformer från stenåldern i Ringsjön. — Från Akademiens sammankomster. — En bronsåldersgraf vid Bjärlöf i Skåne. **1890 jan.—mars.** Från Akademiens sammankomster. – Historiska nämndens berättelse för år 1889. — Erengisle Tyrgilssons sigill. — Två prejudikat i fråga om äldre kyrkomålningar. — Förteckning på sv. och utl. lärda samfund, med hvilka K. V. Hist. och Ant. Akad. står i bytesförbindelse vid ingången af år 1890. — Fyndet i Hagby kyrka. — Hvarjehanda. — Litteratur. — Biskoparne och de kyrkliga fornsakerna. **1890 april—juni.** Från Akademiens sammankomster. — Behof af inredningsanslag. — Bestämmelser rör. besök i kyrkoruinerna i Visby gifna d. 3 juni 1890. — Reglemente för Loubatska donationen. — Ur Helsinglands forminnesförenings årsberättelse för 1889. — Hvad man kan säga i riksdagen. — Sturköfyndet. — Pilgrimsmärke från Vadstena. — En förbisedd Sigurdsristning. — Hvarjehanda. — Ur lärda sällskaps handlingar och tidskrifter. — Litteratur.

K. Krigsvetenskaps-Akademiens handlingar och Tidskrift. 1890 nov. inneh. bl. a. anm. af »Kalmarkrigen. Et bidrag til de nordiske rigers krigshistorie» af A. Larsen.

Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och Historia. IV, 1, 2. 1887. W. Berg, Göteborg mot slutet af den stora ofreden[1]. — **IV, 5. 1889.** W. Berg, Expeditionen till Arkhangelsk 1701, m. m. **IV, 6. 1890.** E. Ekhoff, Bohusläns fasta fornlämningar från hednatiden. — C. Cederström, Om träsniderier från äldre tider.

Arkiv för Nordisk Filologi utg. under medverkan af S. Bugge m. fl. genom A. Kock. **VII.** Ny följd **III, 2.** S. Bugge, Harpens kraft. — E. Hellquist, Bidrag till läran om den nordiska nominalbildningen, — A. Kock, Några etymologiska anmärkningar. — K. Maurer, Nekrolog öfver Th. Möbius. — Anmälningar.

[1] Förbigånget i Tidskriftsöfversigten 1887.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska Föreningen genom O. Montelius. **1890, 6.** H. Andersson, Ett besök i engelska underhuset. I. — F. Jónsson, Völuspå. — Ur djur och växtmotivens utvecklingshistoria. Studier i ornamentik af B. Salin, anm. af O. Montelius. — 7. H. Andersson. Ett besök i engelska underhuset. II. — Hedlinger. Ett bidrag till frihetstidens konsthistoria af K. Varburg, anm. af G. Göthe. The Viking Age af P. B. du Chaillu, anm. af J. Stefansson och O. Montelius.

Finsk Tidskrift utgifven af F. Gustafsson och M. G. Schybergson **1890, 9.** M. G. Schybergson, En blick på det finska universitetets historia. — I bokhandeln: Anteckningar och minnen af Hans Gabriel Trolle-Wachtmeister, anm. af M. G. S.

Museum. Tidskrift for Historie og Geografi. Redaktion: Carl Bruun, A. Hovgaard, P. F. Rist. **1890, 4.** O. Vaupell, Varberg. — **6.** A. Larsen, Bornholms Reisning 1658. — **7—8.** A. D. Jörgensen Brevvexling fra J. L. Heibergs Reise til Sverige i Efteraaret 1812.

Personalhistorisk Tidsskrift. Anden Raekke. **V.** Thiset, Om »onde Jösse Eriksens» Herkomst.

Sönderjydske Årböger. 1890. Förste Halvbind. J. Ottosen. Skåne og Sönderjylland. **Andet Halvbind.** A. D. Jörgensen, En berömt svensk slægt fra Nordslesvig (Rudbæk).

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von H. v. Sybel und Max Lehmann. Neue Folge **XXIX, 2.** E. Loening, Die Entstehung der Konstantinischen Schenkungsurkunde. — A. Bauer, Der zweimalige Angriff des Epameinondas auf Sparta. — Miscellen. — Literaturbericht. — Berichte gelehrter Gesellschaften. — **3.** W. Lang, K. Fr. Reinhard als Gesandter in der Schweiz 1800—1801. — K. Wittich, Magdeburg als katholisches Marienburg. Eine Episode aus dem Dreissigjährigen Krieg. Erster Theil. — Miscellen. — Literaturbericht.

Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft. Herausgegeben von Dr. L. Quidde. **IV, I (1890).** A. Chroust, Zu den Konstanzer Concordaten. — M. Ritter, Untersuchungen zur Geschichte Wallensteins 1625—1629. — H. Hoogeweg, Die Kreuzpredigt des Jahres 1224 in Deutschland mit besonderer Rücksicht auf die Erzdiöcese Köln. — A. Gottlob, Des Nuntius Franz Coppini Antheil an der Entthronung des Königs Heinrich VI. und seine Verurtheilung bei der Römischen Curie. — Kleine Mittheilungen. — Berichte und Besprechungen. — Nachrichten und Notizen. — Bibliographie zur Deutschen Geschichte.

Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens. 24. A. Schuster, Zur Belagerung Gross-Glogaus 1634.

Neues lausitzisches Magazin. 66. R. Jecht, Die Schweden in Görlitz 1639—1641.

Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsvereins H. 27. Eine Originalurkunde Gustav Adolfs über ein Kirchspiel in Westpreussen. Mitgetheilt von M. Toeppen.

Neue militärische Blätter. B. 33. s. 53—62. Dechend, Die 2 Eroberungen von Rügen durch die Preussen und ihre Alliirten 1715.

Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde. 3 Reeks. 6, I. F. G. Slothouwer, De buitengewone ambassade naar het Zweedsche Hof in den jare 1672.

Mittheilungen aus der livländischen Geschichte. 14, 4. A. Buchholtz, Die Correspondenz König Gustav Adolfs mit der Stadt Riga um die Zeit der Belagerung von 1621. — Ph. Schwartz, Die Livländer auf der Universität Bologna 1289—1562. — R. Hasselblatt, Die Metropolitanverbindung Revals mit Lund. — Aktenstücke betreffend die Vermittelung des Kurfürsten Johann Georg von Sachsen in den Verhandlungen wegen Restituirung Herzog Wilhelms von Kurland 1617—1619. Mitgetheilt von E. Seraphim. — J. Girgensohn, Zur Baugeschichte der Petri-Kirche in Riga. II. — Ph. Schwartz, Nachträge zum Aufsatz »Die Livländer auf der Universität Bologna 1289—1562». — K. Koppmann, Zu Gedächtniss an Hermann Hildebrand. — Berichtigungen zu dem Aufsatz »Die Correspondenz König Gustav Adolfs mit der Stadt Riga um die Zeit der Belagerung von 1621».

Baltische Monatsschrift XXXVII, 6. T. Christiani, Die Gegenreformation in Livland. III. (Forts). — W. Greiffenhagen, Das estländische Oberlandgericht und Präjudicate desselben von Mitte des 17 bis Anfang des 18 Jahrhunderts. I — **7.** W. Greiffenhagen. Das estländische Oberlandgericht und Präjudicate desselben von Mitte des 17 bis Anfang des 18 Jahrhunderts. (Schluss).

Jurnal Ministerstva Narodnago Prosviesjtsjenia, juli. Finlands eröfring. — **Augusti.** G. Forsten, Undersökningar i Lybecks och Danzigs arkiv rörande Östersjöprovinserna.

The English Historical Review edited by the rev. M. Creighton. **1890, oktober.** F. W. Maitland, Northumbrian tenures. — C. W. Colby, The growth of oligarchy in English towns. — J. T. Bent, The English in the Levant. — E. B. Speirs. The Salzburgers. — Acton, Doellinger's historical work. — Notes and documents. — Reviews of books. — List of historical books recently published. — Contents of periodical publications.

Church Quarterly Review. N:o 60. July. Saxon or Scandinavian? [an adverse criticism of P. B. du Chaillu's Viking Age].

Revue Historique. 1890, septembre—octobre. A. Vandal, Négociations avec la Russie relatives au second mariage de Napoléon I. — Ch. V. Langlois, Les archives de l'histoire de France — L. Batiffol, Les archives de l'empire russe à Moscou d'après M. J. Chimko. — Desclozeaux, L'ambassade de Sully en Angleterre en 1601 et les économies royales. — A. Morel-Fatio, Don José Marchena et la propagande révolutionnaire en Espagne en 1792 et 1793. — Correspondance. — Bulletin historique. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et Bibliographie.

Revue d'histoire diplomatique. Publiée par les soins de la société d'histoire diplomatique. **1890, 4.** La Traité des noirs et les conventions internationales, avec une introduction de A. d'Avril. — L. de Laigue, L'institution consulaire, son passé historique depuis l'antiquité grecque jusqu'au commencement du premier empire (1806). — W. H. de Beaufort, Démêlé entre le Stadhouder et le baron de Breteuil, ambassadeur de France auprès des Provinces-Unies (1768). — Chlapowski, Arrestation en Pologne de deux envoyés français

(1702). — R. de Maulde, L'entrevue de Savone en 1507. — J. Doinel, Les passages d'ambassadeurs et de princes à Orléans du 16:e au 18:e siècle. — Ch. Schefer, Mémoires, dressés depuis la mort du Roi sur les affaires étrangères dans le mois de septembre, octobre et novembre 1715. — Compte-rendus. — Chronique. — Bibliographie. — Table des matières pour l'année 1890.

Revue des Deux Mondes. 1890, 15 avril. Vitzthum, Catherine II, d'après des mémoires inédits. (Berör Katarina II:s förhållande till Gustaf IV Adolf och hans ifrågasatta giftermål med storfurstinnan Alexandra).

La Nouvelle Revue. 1890, 15 juin. Les alliances françaises: l'opinion publique en Suède par W.

Bulletin d'histoire et d'archéologie du diocèse de Dijon, mai—juin. M. L. Pingaud, Voyages des curés de Plombières et de Vielverge dans l'Allemagne du Nord et en Suède pendant la Révolution 1794—1795.

Revue Internationale, 15 juin 1890. C:sse Tomassucci Klinckowström: Une correspondance inédite d'Hedwige-Charlotte, reine de Suède (fin).

Rättelser:

Sid.	24	r.	4, 5	uppifr.	läs:	Bures *utdrag ur skatteboken*
»	80	»	4, 5	»	»	aflidit *den 29 Januari*
»	174	»	10	nedifr.	»	*ut singula eo certiora*
»	176	»	16	uppifr.	»	*fornitaliska inskrifter*

FÖRTECKNING

ÖFVER

ACTA SVECICA

I

"A COLLECTION OF THE STATE PAPERS OF JOHN THURLOE".

AF

KRISTIAN SETTERWALL.

STOCKHOLM, 1890.
KONGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER.

A collection of the state papers of John Thurloe. Containing authentic memorials of the English affairs from the year 1638 to the restoration of king Charles II. Published from the originals . . . . To which is prefixed, the life of Mr. Thurloe . . . . By Thomas Birch.
London 1742. Fol.

1. 1638—53.
2. 1653—54.
3. Dec. 1654—Sept. 1655.
4. Sept. 1655—May 1656.
5. 1656.
6. 1657—58.
7. 1658—60.

1641 $^{6}/_{10}$. Kopia af ett bref från Carl I till drottningen af Sverige till förmån för prins Carl Ludvig af Pfalz.
1, 13—14.

1649 $\frac{30\ \text{Aug.}}{9\ \text{Sept.}}$ Notiser om Peter Spiring, adlad Silfvercrona, svensk resident i Haag.
1, 115, 187.

» $^{31}/_{8}$. Bref från drottning Christina till Generalstaterna.
1, 112—113.

» $^{22}/_{9}$. Nyheter från Stockholm.
1, 130.

1652 $^{2}/_{6}$. Bref från Parlamentet till drottning Christina af Sverige.
1, 206—207.

» $^{13}/_{11}$. Bref från drottning Christina till Parlamentet.
1, 219—220.

1653 Viscount Lisles ifrågasatta ambassad till Sverige. Englands handelsförbindelse med Sverige vid denna tid. Ifrågasatt traktat mellan England och Sverige.
1, 226—232, 442.

» $^{2}/_{1}$. Petition af Henrik Carlof till Council angående 2 svenska skepp Christina och Norrköping, som blifvit tagna af kapten Stoakes och införda till Plymouth.
1, 222.

» $^{17}/_{1}$. Bref från Harald Appelbom, svensk resident i Holland, till Parlamentet.
1, 222—223.

» $^{20}/_{1}$. Bref från Parlamentet till drottning Christina och från drottning Christina till Parlamentet.
1, 223—224.

» $^{18}/_{28}$ April. Appelbom framställer i Haag ett förslag, att drottning Christina skulle medla mellan England och Holland.
1, 234—235.

» $^{11}/_{21}$ Maj; $^{4}/_{9}$. Sverige och Bremen vid denna tid; Bremen illa ansatt af svenskarna.
1, 243, 476.

1653 $^{14}/_{5}$. Nyheter från Stockholm.
1, 244, 263 ($^{28}/_{5}$), 345 ($^{9}/_{7}$), 422—423 ($^{13}/_{8}$), 433 ($^{20}/_{8}$), 455 ($^{4}/_{9}$).

» $^{3}/_{13}$ Juni, $^{12}/_{6}$. Memorial af den svenska residenten till Generalstaterna, och det svar som Generalstaterna afgåfvo därpå.
1, 264—265.

» $^{4}/_{14}$ Juni. Bref från C. v. Beuningen, holländskt sändebud i Stockholm, till Generalstaterna.
1, 271—272, 305 ($^{28}/_{6}$), 472 ($^{20}/_{9}$), 474 ($^{31}/_{8}$), 506 —507 ($^{4}/_{10}$), 517 ($^{13}/_{9}$), 524 ($^{11}/_{10}$).

» $^{11}/_{7}$ m. fl. Notiser om Israel Lagerfelt, svenskt sändebud i England.
1, 323, 368, 396, 453, 583, 617.

» » m. fl. Man berättar, att Pimentelli har begifvit sig på väg till Spanien för att åstadkomma ett fast förbund mellan Sverige och Habsburgarna; han återvänder dock snart till Sverige till följd af svåra stormar i Nordsjön.
1, 329, 389, 497, 505.

» $^{16}/_{8}$. En förklaring afgifven af drottning Christina.
1, 424—426.

» $^{1}/_{9}$. En skrifvelse från Generalstaterna till den svenske residenten i Haag.
1, 436—437.

» $^{9}/_{19}$ Sept. Drottning Christina vill icke förbinda sig med Holland emot England; v. Beuningen kan intet uträtta i denna sak.
1, 460—461.

» $^{14}/_{9}$ m. fl. B. Whitelock skall sändas som sändebud till Sverige.
1, 481, 500, 515, 518, 573, 575, 577, 582, 583, 588, 598.

» $^{27}/_{9}$, $^{10}/_{10}$. Drottning Christina söker att skydda de svenska handelsfartygen mot kapare i Nordsjön.
1, 486, 520—521.

» $^{10}/_{10}$. Öfverste Curtz erhåller en pension af 1000 rix-dollars om året från drottningen af Sverige.
1, 519, 523.

» $^{18}/_{10}$. Ett memorial af Appelbom till Generalstaterna.
1, 536—537.

» $^{24}/_{10}$. Man talar om krig mellan Sverige och Danmark.
1, 540—541.

» $^{18}/_{28}$ Nov., $^{28}/_{11}$. Tvist mellan drottning Christina och holländarna; en svensk köpman Johan Groot fängslad i Amsterdam men snart åter frigifven.
1, 595, 597.

» $^{18}/_{11}$. Bref från B. Whitelock till lord-general Cromwell.
1, 601—602.

» $^{16}/_{12}$. Bref från drottning Christina till prinsen af Sverige. (Carl Gustaf).
1, 636.

1653 $^{23}/_{12}$. Bref från Robert Stapylton till lord-general Cromwell; Whitelock har fått audiens hos drottning Christina.
1, 645—646.

$\frac{30\ \text{Dec.}}{9\ \text{Jan. 1654}}$. Nyheter från Upsala.
1, 656.

1654 $^{6}/_{16}$ Jan. Bref från v. Beuningen till skrifvaren Ruysch.
2, 11, 13 ($^{19}/_{1}$), 21—22 ($^{23}/_{1}$), 40—41 ($^{30}/_{1}$), 230 —231 ($^{24}/_{4}$).

» $^{9}/_{1}$. Bref från v. Beuningen till Generalstaterna.
1, 652—655; *2*, 10—11 ($^{16}/_{1}$), 81 ($^{20}/_{2}$), 103 ($^{28}/_{2}$), 117 ($^{6}/_{3}$), 152 ($^{20}/_{3}$), 170 ($^{17}/_{27}$ Mars), 201 ($^{10}/_{4}$), 252 ($^{8}/_{5}$).

» » Bref från drottning Christina till Benjamin Bonnel, svensk agent i London.
2, 14.

» $^{13}/_{1}$. Bref från B. Whitelock till Protectorn.
2, 22—23, 103 ($^{18}/_{2}$), 133—134 ($^{3}/_{3}$), 170 ($^{17}/_{3}$).

» » Bref från B. Whitelock till John Thurloe.
2, 23—24, 41—44 ($^{20}/_{1}$), 82—84 ($^{10}/_{2}$), 111—112 ($^{24}/_{2}$), 134—135 ($^{3}/_{3}$), 155—158 ($^{10}/_{3}$), 171—173 ($^{17}/_{3}$), 202—204 ($^{31}/_{3}$), 216—218 ($^{7}/_{4}$), 231 —233 ($^{14}/_{4}$), 243—244 ($^{21}/_{4}$), 254—255 ($^{28}/_{4}$), 266—267 ($^{5}/_{5}$), 279—282 ($^{13}/_{5}$), obs. 254—255 ($^{28}/_{4}$) 2 bref.

» $^{20}/_{1}$. Nyheter från Upsala.
2, 39, 40, 81 ($^{10}/_{2}$), 100 ($^{17}/_{2}$), 111 ($^{24}/_{2}$), 200 ($^{31}/_{3}$), 278 ($^{12}/_{5}$).

» $^{30}/_{1}$. Spaniens inflytande vid Svenska hofvet.
2, 50.

» $^{18}/_{2}$. Bref från Daniel Whistler till Protectorn.
2, 104—105.

» $^{24}/_{2}$. Bref från Thurloe till B. Whitelock.
2, 113, 135—136 ($^{3}/_{3}$).

» $^{28}/_{2}$. Ett svenskt fartyg öfverfallet af några engelska örlogsmän och fördt till Dover.
2, 123.

» $^{4}/_{3}$. Bref från Bonnel till Thurloe.
2, 142—143, 360 ($^{8}/_{6}$).

» $^{13}/_{3}$. B. Whitelocks ambassad; ny instruktion för honom.
2, 126, 131—132.

» $^{21}/_{3}$. De svenska skeppen Phoenix, kapten Lucas Hendrickson, och Hoppet, kapten Jan Janson öfverfallna af engelska fartyg och plundrade.
2, 181—182.

» $^{6}/_{4}$. Svenska sändebudet protesterar emot kejsarens afresa från Regensburg.
2, 194.

1654 $^{7}/_{4}$. Ny instruktion för B. Whitelock.
2, 218.

» $^{24}/_{4}$ m. fl. Tvisten mellan Sverige och Bremen.
2, 229—230, 275, 291, 335, 385, 435, 440, 464, 468, 486, 510, 516—517, 538, 546, 551, 584—585, 587, 600, 604—605, 613, 626, 633, 635, 637, 645, 651, 664, 676, 678, 686, 693—694, 703—704, 706—707, 741; *3*, 3, 22.

» $^{20}/_{5}$. En skrifvelse från den svenska residenten till Protectorn; en hel del svenska fartyg hade blifvit öfverfallna och plundrade af engelska skepp; följande omnämnas: Gideon och »Abrahams Offer», Nyköping, kapten Gerbrant Cornelison; »Röda Hjorten» och »Kung David», som tillhörde Louis de Geer, båda hemmahörande i Stockholm; »Stora Christopher», Riga; »Kung David» och Kärleken, Göteborg; »Svarta Korpen», Norrköping.
2, 299—302.

» $^{23}/_{5}$. En skrifvelse från den svenska residenten till Generalstaterna.
2, 279.

» $^{24}/_{5}$. En skrifvelse af Bonnel.
2, 314.

» $^{13}/_{6}$. Bref från sekreteraren Johan Oste, som v. Beuningen hade kvarlemnat i Sverige.
2, 347—348, 359 ($^{18}/_{6}$), 393 ($^{3}/_{7}$), 498 ($^{8}/_{8}$), 505, 608 ($^{26}/_{9}$), 621—622 ($^{3}/_{10}$).

» $^{17}/_{6}$. Bref från Carl X Gustaf till Protectorn.
2, 379.

» $^{1}/_{7}$. Ett utdrag af Carl X Gustafs bref till Bonnel.
2, 417.

» $^{4}/_{7}$ m. fl. Drottning Christina i Hamburg; reser därifrån till Spa, Antwerpen och Brüssel.
2, 423, 451, 453, 466, 468, 469, 487, 499, 515, 526, 531, 536, 557, 687, 711; *3*, 28.

» $^{10}/_{7}$ m. fl. Franska sändebudet Charles d'Avaugour på väg till Sverige; anländer till Stockholm i September; svårighet för honom att få audiens hos Carl X Gustaf, till följd af att hans kreditivbref ej var riktigt affattadt.
2, 411, 435, 626, 651, 664.

» $^{12}/_{7}$. Ett memorial af B. Whitelock.
2, 446.

» $^{22}/_{7}$. Bref från Georg Fleetwood till B. Whitelock.
2, 483—484.

» $^{12}/_{8}$. Nyheter från Stockholm.
2, 542, 593 ($^{9}/_{9}$), 608 ($^{16}/_{9}$), 639 ($^{30}/_{9}$), 654—655 ($^{7}/_{10}$), 691 ($^{24}/_{10}$), 722 ($^{11}/_{11}$).

» $^{21}/_{8}$. Bref från Bordeaux, den franska ambassadören i England, till den franska ambassadören i Stockholm.
2, 538—539.

1654 $^{3}/_{10}$ m. fl. Erik Oxenstjerna skickas till Holstein för att beledsaga Hedvig Eleonora till Sverige.
2, 645, 651, 664.
» $^{16}/_{10}$, $^{22}/_{10}$. Sveriges förhållande till Ryssland vid denna tid.
2, 651, 664.
» » $^{17}/_{10}$. Claës Tott afgår som sändebud till drottning Christina.
2, 651, 655.
» $\frac{25\text{ Okt.}}{4\text{ Nov.}}$ Svenskarna sammandraga 12000 man i Lifland vid gränsen till Kurland.
2, 692.
» $^{9}/_{19}$ Dec. Bref från N. Heinsius, den holländska residenten i Sverige.
3, 15—16, 24 ($^{16}/_{26}$ Dec).
» $\frac{25\text{ Dec.}}{5\text{ Jan. }1655.}$ m. fl. Drottning Christina i Brüssel.
3, 45, 49, 53, 54, 456, 502, 503, 572, 611.
1655 $^{15}/_{1}$. N. Heinsius underhandlar med Carl X Gustaf angående Sveriges förhållande till Bremen.
3, 80.
» $^{16}/_{1}$. Ryssarna oroa Lifland.
3, 108.
» » P. J. Coijet har kommit till Hamburg på väg till England.
3, 108.
» $^{3}/_{3}$ m. fl. Johannes de Rodes, svensk kommissarie i Moskva, omtalas.
3, 187, 386, 388—389, 713.
» $^{5}/_{3}$. Carl X Gustaf har häftigt insjuknat 20 mil från Stockholm.
3, 168.
» $^{13}/_{3}$. Konungen af Sverige värfvar mycket folk i Tyskland.
3, 224.
» $^{20}/_{3}$. Bref från Charles d'Avaugour till Bordeaux.
3, 214, 414 ($^{8}/_{5}$), 423—424 ($^{15}/_{5}$), 578 ($^{3}/_{7}$), 597—598 ($^{10}/_{7}$).
» » m. fl. England fruktar, att Sverige skall understödja Carl II.
3, 277, 345, 346.
» $^{8}/_{5}$. Bref från N. Heinsius till Generalstaterna.
3, 414, 424 ($^{5}/_{15}$ Maj), 433 ($^{22}/_{5}$), 555—556 ($^{16}/_{26}$ Juni), 578 ($^{3}/_{7}$), 641 ($^{14}/_{24}$ Juli).
» $^{19}/_{5}$ m. fl. Nyheter från Stockholm.
3, 454, 539 ($^{26}/_{5}$), 605.
» $^{22}/_{5}$ m. fl. Carl X Gustafs förhållande till Polen; Joh. Koch svensk agent i Polen; början af det polska kriget.
3, 432—433, 440, 450, 488, 532, 539, 544, 551, 553, 659, 670, 671, 678, 714, 733.
» » m. fl. Holländarna äro oroliga för sin handel, emedan Sverige och Brandenburg kommit öfverens om att lägga högre afgifter på de främmande fartyg, som anlöpte någon hamn

i Lifland eller Preussen; spändt förhållande mellan Holland och Sverige vid denna tid.
3, 447, 450, 451, 466, 474, 493—494, 498, 530, 551, 619, 633, 666, 731; *4*, 60, 76, 86, 288, 305.

1655 $^{26}/_{5}$ m. fl. Gustaf Sparre har anländt till Amsterdam; han begär audiens; hans memorial öfverlämnadt till Generalstaterna.
3, 447, 495, 509 ($^{14}/_{6}$), 525, 553, 689.

» $^{29}/_{5}$, $^{12}/_{6}$. Stierum? anställd vid holländska kavalleriet, har blifvit afskedad för att han sökt värfva folk för svenska kronans räkning i Holland.
3, 472, 524.

» $^{4}/_{6}$, $^{8}/_{6}$. Om värfning af 6,000 skottar för svenska kronans räkning.
3, 472, 492.

» $^{5}/_{6}$. Terlon afgår som franskt sändebud till Carl X Gustaf.
3, 480.

» » Bonnel söker att få audiens hos Cromwell.
3, 517.

» $^{9}/_{19}$. Juni. Bref från N. Heinsius till Ruysch,
3, 533—534 (2 bref), 688—689 ($^{22}/_{6}$).

» $^{16}/_{6}$ m. fl. Johan Leszczinski och Alexander Naruszewic, polska sändebud hos Carl X Gustaf.
3, 539, 554—555, 671, 714.

» $^{2}/_{7}$. Ett svenskt sändebud väntas till Moskva.
3, 601.

» $^{7}/_{7}$ m. fl. Holländarna söka att genom sitt sändebud i Köpenhamn de Vries få reda på den danska regeringens åsigter om Carl X Gustafs planer.
3, 588—589, 615, 616.

» $^{8}/_{7}$ m. fl. Bref hafva ankommit från konungen af Sverige och Carl Gustaf Wrangel till Carl II, som vistas i Köln; Middleton får i uppdrag att afgå som sändebud till Sverige från Carl II.
3, 591—592; *4*, 10, 65.

» » Bref från lord Cranstrome (Cranston) till Georg Fleetwood; Cranston värfvar folk för svenska kronans räkning.
3, 629.

» $^{16}/_{7}$ m. fl. Christer Bondes ambassad till England.
3, 623, 637, 673.

» » En skrifvelse från Jo. Vermuyden till Protectorn; innehåller en hel del osannolika rykten om Carl X Gustafs utrikes politik.
3, 652—653.

» $^{17}/_{7}$. Bref från Bonnel till Thurloe.
3, 655.

» $^{30}/_{7}$. P. J. Coijet, svenskt sändebud i England, förklarar för holländska sändebudet Nieupoort, att Carl X Gustaf var

högeligen missbelåten med holländarnas plan att skicka en flotta till Östersjön.
3, 672—673.

1655 $^{31}/_{7}$. Bref från Bordeaux till d'Avaugour.
3, 680.

» $^{1}/_{8}$. Bref från Johan Barckman, adlad Leijonberg, sekreterare hos svenska sändebudet i London, till Thurloe.
3, 691—692.

» $^{14}/_{8}$ m. fl. Instruktion för Edw. Rolt, som skulle afgå som sändebud från England till Sverige; bref från Rolt till Thurloe; R. följer efter Carl X Gustaf till Polen. Rolts tal till Carl X Gustaf vid aflemnandet af ratifikationsurkunderna.
3, 418—419, 708—710, 736—737 ($^{25}/_{8}$), 741; *4*, 6, 26, 32, 47, 123, 157—158, 182—183, 188, 222, 235, 249, 279, 280, 322.

» $^{25}/_{8}$. Bref från Christer Bonde till Thurloe.
3, 736; *4*, 146 ($^{2}/_{11}$).

» $^{30}/_{8}$ m. fl. Sveriges och Brandenburgs förhållande till hvarandra vid denna tid.
3, 730—731; *4*, 96, 175, 219, 285, 286, 317.

» $^{1}/_{9}$. Nyheter från Stettin.
3, 727—728; *4*, 235—236 ($^{4}/_{12}$), 244, 278—279 ($^{4}/_{14}$ Dec.), 298 ($^{8}/_{12}$), 303 ($^{11}/_{21}$ Dec.).

» $^{8}/_{9}$, $^{18}/_{12}$. Nyheter från Danzig; svenskarnas försök att eröfra denna stad.
3, 741; *4*, 296.

» $^{11}/_{9}$ m. fl. Notiser om polska kriget; Carl X Gustafs framgångar i Polen.
4, 1, 33, 35, 39, 59, 66, 67, 76, 78, 85, 89, 92, 96, 98, 99, 100, 141, 170, 173, 175, 178, 180, 188, 209, 222, 226, 235, 244, 249, 251—252, 270, 283, 288, 289, 290, 291, 293, 311, 312, 317.

» $^{14}/_{9}$ m. fl. Underrättelser om den svenska flottan i Östersjön.
4, 9, 11, 13, 23, 36, 39.

» $^{17}/_{9}$. Bref från Chanut, franskt sändebud i Holland, till Bordeaux; berör svenska förhållanden.
4, 13, 45—46 ($^{1}/_{10}$).

» $^{18}/_{9}$ m. fl. Notiser om drottning Christinas resa till Rom.
1, 676, 742; *4*, 20, 27, 69, 77, 81, 89, 91, 115, 148, 183, 200, 219, 233, 301, 310, 331.

» $^{30}/_{9}$ m. fl. En ifrågasatt beskickning ifrån Holland till Sverige; de Huybert, Ysbrandts och van Slingelandt omtalas skola afgå som sändebud till Sverige; instruktion för dessa.
4, 44, 45, 112, 173—174, 201, 202, 204, 230, 261, 292, 297, 310, 311, 366—368.

» $^{4}/_{14}$ Okt. Kopia af ett bref från Carl X Gustaf.
4, 66—67.

1655 $^{12}/_{10}$. Bref från Carl X Gustaf till kejsar Ferdinand III.
4, 64—65.

» $^{23}/_{10}$ m. fl. Värfning för svenska kronans räkning i Skottland och Holland.
4, 104, 127, 287.

» $^{27}/_{10}$. Ett svenskt sändebud i Wien (Sten Bjelke).
4, 117.

» $^{1}/_{11}$ m. fl. William Ballendine afgår som agent från Carl II till konungen af Sverige.
4, 101, 103, 169.

» » Bref från Rolt till Thurloe.
4, 140—141, 181—182 ($^{10}/_{11}$), 185—186 ($^{11}/_{11}$), 246—247 ($^{26}/_{11}$), 275 ($^{2}/_{12}$), 361—363 ($^{31}/_{12}$).

» $^{5}/_{11}$. Gustaf Bjelkes ambassad till Ryssland.
4, 150—151.

» $^{14}/_{11}$. Den svenska residenten i Köpenhamn Magnus Durell underhandlar om en traktat mellan Sverige och Danmark, som skulle gå ut på, att dessa båda länder skulle försöka att tillskansa sig väldet öfver Östersjön, med uteslutande af öfriga makter.
4, 149—150.

» $^{4}/_{12}$. Nyheter från Stettin.
4, 235—236, 244, 278—279 ($^{4}/_{14}$ Dec.), 298 ($^{8}/_{12}$), 303 ($^{11}/_{21}$ Dec.), 323 ($^{18}/_{28}$ Dec.).

» $^{27}/_{12}$. Carl XI:s födelse omnämnes.
1, 673.

1656 $^{1}/_{1}$ m. fl. Drottning Christina i Italien; hon reser till Frankrike och emottages med mycken ståt i Paris; återvänder därefter till Italien.
4, 336, 405, 424, 507, 552, 566, 674, 774; *5*, 27, 138, 161, 251, 268, 294, 307, 314, 319, 325, 346, 369, 381, 388, 389, 390, 411, 435—436, 440, 441, 447, 448, 471, 475, 476, 532, 579—580, 608, 721.

» » Rolts beskickning till Carl X Gustaf.
4, 370, 399, 415, 441, 475—476, 477, 503, 530.

» » Nyheter från Danzig; C. C. von Schlippenbach afgår som svenskt sändebud till kurfursten af Brandenburg.
4, 336.

» $^{4}/_{1}$. En skrifvelse från Appelbom till Generalstaterna.
4, 338—339.

» $^{4}/_{14}$ Jan. m. fl. Cromwells förhållande till Sverige; hufvudpunkterna i en traktat mellan Protectorn och Carl X Gustaf; Christer Bondes beskickning; man påstår, att Cromwell skall hjälpa Carl X Gustaf.
4, 389, 470, 478, 486—487, 584; *5*, 205, 228, 237, 246, 332, 350, 480.

1656 $^5/_1$ m. fl. Den svenska residenten i Haag öfverlemnar ett memorandum till Generalstaterna; svenska regeringen har för afsigt att införa en förordning, som skulle vara i fullständig öfverensstämmelse med den engelska navigationsakten. Generalstaterna besluta att svara den svenska residenten; en ny skrifvelse från den svenska residenten till Generalstaterna.

4, 353, 371—372, 387, 388; 487—488.

» $^6/_1$. Claës Tott har ej kommit till Paris såsom svenskt sändebud utan för sina egna angelägenheter.

4, 353.

» $^7/_1$ m. fl. Notiser om polska kriget; Carl X Gustafs framgångar i Polen; svenska flottan blockerar de preussiska hamnarna; Danzigs handel lider stort afbräck; polackarna resa sig till motvärn; förbund mellan Carl X Gustaf och Rakoczy.

1, 702; *4*, 356, 403—404, 412, 414—415, 424, 430, 431, 466, 481, 482, 496, 499—500, 507, 537, 539, 541, 548, 550, 563, 564, 580, 585, 590, 596—597, 599, 612, 615, 630, 639—640, 647, 653, 654, 656, 658, 669, 673, 675, 677, 678, 685, 689, 690, 691, 693, 697, 702—703, 704, 706, 710, 713, 715, 718, 725, 729, 730, 734, 735, 736, 737, 750, 754—755, 760—761, 766, 772, 775; *5*, 1, 2, 4, 5, 19—20, 21, 27, 28, 29, 30—31, 35, 36, 40, 43, 45, 52, 62, 63, 64, 71, 72, 79, 83, 89, 91, 99, 107, 115, 122, 126, 132, 133, 144, 149, 158, 161—162, 163, 166, 168, 173, 174, 182, 183, 186, 194, 203, 208, 223, 225, 235, 240, 248, 249, 251, 252, 259, 263, 267, 274, 275, 277, 284, 289, 290, 300, 305, 316, 321, 324—325, 332, 338, 345—346, 349, 354, 355, 373, 382, 387, 390, 393, 394—395, 399, 409—410, 415, 436, 443, 447, 455, 478, 492, 497, 505—506, 507, 508, 518, 520, 525, 527, 530, 531, 535—536, 537, 538, 540, 541, 542, 543, 544, 552—553, 555, 557—558, 565, 566, 567, 568, 573, 581, 584, 597, 601, 606, 654, 659, 675—676, 683, 693, 695, 703, 705—706, 707, 712, 716, 718, 725.

» Förhållandet emellan Carl X Gustaf och »den store Kurfursten».

4, 356, 385, 410, 424, 430, 441, 448—449, 459, 460—461, 463, 465, 467, 482, 491, 496, 503, 505, 579, 584, 585, 730; *5*, 15, 110, 116, 179, 195, 200, 205, 236, 386, 394, 445, 455, 487, 515, 526, 573, 587, 606, 607, 613, 615, 683, 687.

1656 $^{8}/_{1}$ m. fl. Ysbrandts, de Huybert, van Slingelandt och van Dorp skola såsom holländska sändebud afgå till Carl X Gustaf.
4, 387, 490, 515, 536, 596, 610, 631, 652.

» $^{8}/_{18}$ Jan. Nyheter från Stettin.
4, 398—399, 463—464 ($^{5}/_{2}$), 475 ($^{8}/_{2}$), 502—503 ($^{5}/_{15}$ Febr.), 539 ($^{26}/_{2}$), 696 ($^{15}/_{25}$ April), 713 ($^{19}/_{29}$ April), 720—721 ($^{2}/_{5}$), 746 ($^{9}/_{5}$), 761 ($^{13}/_{5}$); *5*, 33—35 ($^{27}/_{5}$), 42—43 ($^{30}/_{5}$), 78 ($^{10}/_{6}$), 212—213 ($^{25}/_{7}$), 251—252 ($^{8}/_{8}$), 506—507 ($^{21}/_{31}$ Okt.), 529 ($^{7}/_{11}$), 553 ($^{14}/_{11}$), 720 ($^{30}/_{12}$).

» $^{10}/_{1}$. Bref från Rolt till Thurloe.
4, 407, 482 ($^{30}/_{1}$), 575 ($^{4}/_{3}$), 596 ($^{11}/_{3}$), 628 ($^{11}/_{3}$), 645 ($^{25}/_{3}$).

» $^{16}/_{1}$. Carl X Gustaf förstärker sin armé i Bremen—Verden.
4, 395.

» $^{18}/_{1}$ m. fl. Sveriges och Danmarks förhållande till hvarandra vid denna tid.
1, 699; *4*, 577, 578, 585, 627, 643, 680; *5*, 290—291, 298—299, 386, 401, 589, 591—592, 666—667, 689, 699, 709.

» » Nyheter från Königsberg.
4, 398, 399, 475 ($^{8}/_{2}$).

» $^{19}/_{1}$. Bref från engelska köpmän i Danzig till Thurloe.
4, 404.

» $^{5}/_{2}$. N. Heinsius, holländsk resident i Sverige, har återkommit till Holland.
4, 490.

» $^{7}/_{17}$ Febr. Kungörelse utfärdad af Daniel Weyman och John Copes, ministrar hos kurfursten af Brandenburg, med anledning af traktaten mellan Sverige och Brandenburg.
4, 510.

» $^{8}/_{2}$. Relation om Carl X Gustafs seger nära Wlostowiz öfver den polska generalen Czarnecki.
4, 513—514.

» $^{13}/_{3}$. Bref från van Slingelandt, van Dorp, de Huybert och Ysbrandts till Generalstaterna.
4, 572, 647 ($^{4}/_{4}$), 655 ($^{7}/_{4}$), 705—706 ($^{26}/_{4}$), 753—754 ($^{12}/_{5}$); *5*, 5 ($^{19}/_{5}$), 13—14 ($^{23}/_{5}$), 61 ($^{6}/_{6}$), 115 ($^{23}/_{6}$), 139 ($^{30}/_{6}$), 170 ($^{9}/_{7}$), 194 ($^{18}/_{7}$), 244—245 ($^{4}/_{8}$), 260 ($^{11}/_{8}$), 282—283 ($^{18}/_{8}$), 384 ($^{14}/_{9}$).

» $^{17}/_{3}$. En skrifvelse rörande traktaten mellan Protectorn och konungen af Sverige.
4, 623—624.

» $^{22}/_{3}$. Skrifvelser af den svenska residenten Appelbom till Generalstaterna och dessas svar derpå.
4, 599—600, 688—689 ($^{21}/_{4}$), 689 ($^{21}/_{4}$), 708 ($^{22}/_{4}$).

1656 $^{12}/_{5}$ m. fl. Notiser om P. J. Coijet; han passerar Hamburg på hemresan från England.
4, 757; *5*, 32, 133, 439.

» $^{15}/_{5}$. Bref från van Slingelandt, van Dorp, de Huybert och Ysbrandts till Carl X Gustaf.
4, 764.

» $^{23}/_{5}$ m. fl. Hollands och Sveriges ställning till hvarandra; Generalstaterna äro betänkta på att understödja Danzig; underhandlingarna i Elbing; klagomål öfver de höga tullarna i de svenska hamnarna.
5, 15, 16—17, 32, 49, 64, 70, 88, 176, 200, 224, 247, 262, 275, 280, 285, 288, 289, 293, 305, 309, 318, 321—322, 331, 333, 334, 356, 385, 386, 394, 404, 415—416, 418, 426, 430, 431, 444, 446, 454, 470, 587, 675, 687, 718.

» $^{15}/_{6}$. Bref från Appelbom till Generalstaterna.
5, 91—92.

» $^{17}/_{6}$. Carl X Gustaf beskyddar lord Cranston; den svenska ambassadören i England begär att Cranstons gods ej skulle konfiskeras.
5, 129.

» $^{19}/_{6}$. En förklaring afgifven af Carl X Gustafs kommissarier till de holländska sändebuden.
5, 137.

» $^{13}/_{7}$. Gustaf Sparre dödar monsieur d'Alone i en duell.
5, 181.

» $^{11}/_{8}$. Kopia af ett bref skrifvet af Erik Oxenstjerna till baron Suerin (Otto von Schwerin), brandenburgsk rådsherre.
5, 260—261.

» $^{18}/_{8}$. Bref från van Slingelandt, van Dorp, de Huybert och Ysbrandts till H. v. Beverning.
5, 283—284.

» $^{30}/_{8}$ m. fl. Ryssarnas anfall på Lifland.
5, 325, 338, 345, 350, 354, 373, 385, 393, 394, 402, 410, 413, 415, 430, 436, 443, 473, 478—479, 487, 492.

» $^{16}/_{9}$. Kopia af ett bref från Carl X Gustaf till Johan Casimir och dennes svar därpå.
5, 417—418.

» $^{29}/_{9}$. Bref från Christer Bonde till Thurloe.
5, 452.

» $^{30}/_{9}$. Christer Bonde passerar Hamburg på återvägen från London.
5, 454.

» $^{2}/_{10}$. Nyheter från Riga.
5, 438—439.

» $^{24}/_{10}$. Bref från van Dorp, Ysbrandts och de Huybert till Ruysch.
5, 492, 498—499 ($^{27}/_{10}$), 644 ($^{2}/_{12}$).

1656 $^{24}/_{10}$. Bref från van Dorp, Ysbrandts och de Huybert till Generalstaterna.
5, 493, 531—532 ($^{8}/_{11}$), 572—573 ($^{18}/_{11}$), 676 ($^{13}/_{12}$), 689 ($^{17}/_{12}$).

» » m. fl. Försök att bilägga stridigheterna mellan Ryssland och Sverige.
5, 516, 557, 606, 712.

» $^{28}/_{10}$. 500 engelsmän hafva tagit värfning i svenska armén.
5, 526.

» $^{29}/_{10}$. Bref från Christer Bonde till Cromwell.
5, 502.

» $^{10}/_{11}$. Bref från d'Avaugour, franskt sändebud hos Carl X Gustaf, till Bordeaux, franskt sändebud i England.
5, 538, 566 ($^{17}/_{11}$), 593 ($^{25}/_{11}$).

1656—57. Hertig Adolf Johan i Haag och Amsterdam.
5, 700, 715, 716, 718, 733, 734, 770.

1657 $^{3}/_{1}$ m. fl. Notiser om polska kriget; förbundet mellan Carl X Gustaf och Rakoczy.
5, 727, 733, 734, 737—738, 740, 743, 748 773—774, 777—778, 785, 789, 790; *6*, 6, 8, 18—19, 23, 35, 51, 58, 59, 73—74, 75, 76, 77, 91, 94, 95, 98—99, 105—106, 107, 109, 120, 124, 138, 140, 154, 156, 179—180, 195, 200—201, 213, 218, 236, 255, 260, 272, 281, 286, 293, 296, 302, 314, 315, 334, 353, 385, 419, 440, 455, 461, 462, 478, 485, 491, 525, 536, 565, 568, 609, 619, 644—645, 648, 700.

» » $^{20}/_{1}$. Claës Tott anländer till Paris.
5, 728, 778.

» $^{8}/_{1}$. Corfits Ulfeldt är i Stockholm.
5, 739.

» » Förhållandet mellan Kejsaren och Sverige vid denna tid.
5, 739.

» » m. fl. Generalstaterna och Sverige; Holland har planer på att bispringa Danmark; ett memorandum af Appelbom.
5, 739, 750, 772, 784; *6*, 41, 42, 77, 91, 100, 101, 103, 113, 128, 248, 263—266, 300, 301, 394, 448, 459, 483, 485, 545, 607, 614, 656, 688, 689.

» $^{9}/_{1}$. »Den store kurfursten» och Carl X Gustaf.
5, 741.

» » m. fl. Danmarks förhållande till Sverige vid denna tid; kriget börjar mellan Sverige och Danmark.
5, 741, 782—783; *6*, 9, 21, 35—36, 41, 46, 47, 54—55, 66, 73, 91, 113, 115, 121, 123—124, 148, 170, 215, 231, 254, 262, 276, 293, 307—308, 315, 322, 327, 335, 336, 351, 353, 359, 371, 379, 380, 381, 383, 384, 395, 398, 401,

403, 409, 410, 412, 421, 425, 428, 434, 439, 440, 454, 455, 460, 461, 462, 473, 474—475, 480, 486, 500, 510, 514, 515, 525, 531, 537, 538—539, 544, 546, 547, 549, 552—553, 572, 580, 585, 587, 609, 627, 628, 631, 656, 672, 676.

1657 $^{13}/_{1}$. Bref från van Dorp till Ruysch.
5, 751—752; *6*, 17, ($^{3}/_{2}$), 62 ($^{24}/_{2}$).

» $^{20}/_{1}$. Bref från van Dorp till Generalstaterna, (berör de polska förhållandena).
5, 777, 793 ($^{27}/_{1}$); *6*, 9—10 ($^{31}/_{1}$), 38 ($^{14}/_{2}$).

» $^{23}/_{1}$. Bref från de Huybert och Ysbrandts till Generalstaterna.
5, 785.

» $^{30}/_{1}$. Nyheter från Stettin.
6, 6.

» $^{2}/_{2}$. Bref från Ysbrandts och de Huybert till Ruysch.
6, 11—12, 12 ($^{2}/_{2}$).

» $^{27}/_{2}$. Bref från Ysbrandts, de Huybert och van Dorp till Ruysch.
6, 64, 97—98 ($^{16}/_{3}$), 223—224 ($^{4}/_{5}$).

» » Bref från Rakoczy till konungen af Sverige.
6, 64.

» » Bref från Rakoczy till svenska hertigen (Adolf Johan).
6, 64.

» $^{13}/_{3}$. Skottar i svensk tjänst.
6, 91.

» $^{16}/_{3}$ m. fl. Ryssland och Sverige; anfallet på Lifland.
6, 99, 218—219, 278, 534, 536, 623—624.

» $^{17}/_{3}$. Bref från Richard Bradshaw, engelsk agent i Hamburg, till Thurloe.
6, 119—120, 178 ($^{7}/_{4}$), 216—217 ($^{21}/_{4}$), 288—289 ($^{16}/_{5}$), 289 ($^{17}/_{5}$), 309 ($^{25}/_{5}$), 324—325 ($^{29}/_{5}$), 331—332 ($^{5}/_{6}$), 379—380 ($^{3}/_{7}$), 392—393 ($^{10}/_{7}$), 407—408 ($^{17}/_{7}$), 439—440 ($^{5}/_{8}$), 532 ($^{25}/_{9}$), 543 ($^{2}/_{10}$), 617 ($^{14}/_{11}$), 635—636 ($^{27}/_{11}$), 655 ($^{4}/_{12}$), 668—669 ($^{11}/_{12}$), 686—687 ($^{18}/_{12}$), 716 ($^{30}/_{12}$).

» $^{23}/_{3}$. John Schraell hade varit i svenska Guinea-kompaniets tjänst.
6, 112.

» $^{30}/_{3}$. Bref från Ysbrandts, de Huybert och van Dorp till Generalstaterna.
6, 127—128, 137 ($^{3}/_{4}$), 154 ($^{10}/_{4}$), 188 ($^{20}/_{4}$), 199 ($^{24}/_{4}$), 206—207 ($^{27}/_{4}$), 277—278 ($^{22}/_{5}$).

» » Bref från d'Avaugour till Bordeaux, fransk ambassadör i England.
6, 128, 171, 231 ($^{6}/_{5}$), 277 ($^{22}/_{5}$).

» $^{10}/_{4}$, $^{21}/_{9}$. Frankrikes och Sveriges förhållande till hvarandra vid denna tid; Courtin i tjänst hos konungen af Sverige.
6, 154, 510.

1657 $^{13}/_{5}$. En skrifvelse från Durell, svensk resident i Köpenhamn, rörande underhandlingarna med Danmark.
6, 252—253.

» $^{18}/_{5}$ m. fl. Drottning Christina i Italien och Frankrike.
6, 268, 331, 426, 454, 618, 621, 624.

» $^{21}/_{5}$. Skrifvelser från Appelbom till Generalstaterna.
6, 276—277, 354 ($^{28}/_{6}$), 415—416 ($^{1}/_{8}$), 500—501 ($^{15}/_{9}$), 698 ($^{31}/_{12}$).

» $^{29}/_{5}$. Bref från R. Bradshaw till Protectorn; innehåller en framställning af Bradshaws ankomst och emottagande i Riga.
6, 323—324, 408—409 ($^{17}/_{7}$).

» $^{16}/_{6}$. Bref från Carl X Gustaf till R. Bradshaw.
6, 357—358, 640 ($^{29}/_{11}$).

» $^{19}/_{6}$, $^{22}/_{10}$. Ett svenskt sändebud i Konstantinopel omnämnes (Claës Rålamb).
6, 355, 571.

» » Bref från de svenska agenterna i London Joachim Potter, J. Prytz och Johan Barckman till Thurloe.
6, 361.

» $^{17}/_{8}$. Skrifvelser från Generalstaterna till konungen af Sverige.
6, 451, 458 ($^{23}/_{8}$).

» $^{22}/_{8}$. William Jephson afgår som engelskt sändebud till Carl X Gustaf; hemliga instruktioner för Jephson; han medtager ett bref från Cromwell till konungen af Sverige.
6, 478—479.

» $^{8}/_{9}$. Bref från Jephson till Thurloe.
6, 503—504, 513—514 ($^{14}/_{9}$), 558—560 ($^{12}/_{10}$), 566—567 ($^{19}/_{10}$), 573—575 ($^{24}/_{10}$), 576—578 ($^{26}/_{10}$), 603—605 ($^{10}/_{11}$), 628—630 ($^{24}/_{11}$), 643—644 ($^{30}/_{11}$), 673—674 ($^{14}/_{12}$).

» $^{10}/_{9}$. En skrifvelse från det svenska sändebudet i England till Protectorn.
6, 507—508.

» $^{11}/_{9}$. Bref från Philip Meadows, engelskt sändebud i Danmark, till Thurloe.
6, 508—509, 533 ($^{26}/_{9}$), 549 ($^{4}/_{10}$), 564 ($^{18}/_{10}$), 625—626 ($^{22}/_{11}$), 640—641 ($^{29}/_{11}$), 662—663 ($^{6}/_{12}$).

» $^{18}/_{28}$ Sept. Bref från R. Bradshaw till Carl X Gustaf.
6, 535, 688 ($^{18}/_{28}$ Dec.).

» $^{21}/_{9}$. Värfningar för svenska kronans räkning i England.
6, 511.

» $^{27}/_{9}$. Det franska sändebudet d'Avaugour hade dött i Lübeck d. 11 Sept.
6, 520.

1657 $^{2}/_{10}$. Bref från Thurloe till W. Jephson.
6, 546.

» $^{9}/_{10}$. Koncept af ett bref, rörande de svenska angelägenheterna, till general Montague.
6, 582.

» $^{28}/_{10}$. Memorial af J. Barckman, J. Prytz och J. Potter.
6, 580—581.

» » Bref från Georg Fleetwood och Johan Fredrik v. Friesendorff till Thurloe.
6, 581, 652 ($^{2}/_{12}$).

» $^{2}/_{12}$ Nov. Nyheter från Wismar.
6, 597—598, 606 ($^{9}/_{19}$ Nov.).

» $^{7}/_{12}$. Svar från konungens af Sverige kommissionär till W. Jephson, engelskt sändebud hos Carl X Gustaf.
6, 663—664.

» $^{14}/_{12}$. Ett förslag framstäldt af J. Barckman, J. Prytz, och J. Potter till de engelska kommissionärerna, svar från de engelska kommissionärerna Walter Walker, William Turner och Tho. Skynner till de svenska kommissionärerna och deras svar därpå.
6, 677—679, 684—686 ($^{14}/_{12}$), 696—697 ($^{19}/_{12}$).

» $^{18}/_{12}$. Utdrag af ett bref skrifvet af en svensk öfverste till Rigas guvernör.
6, 664, 771—772.

1658 $^{1}/_{1}$. Memorial af J. Barckman, J. Potter och J. Prytz.
6, 721—722, 797—801 ($^{12}/_{2}$).

» $^{2}/_{12}$ Jan. m. fl. Carl X Gustafs förhållande till »den store Kurfursten».
6, 726; *7*, 32, 193, 205, 227, 253, 270—271, 283, 295, 299, 313, 323, 424.

» $^{4}/_{1}$. Bref från W. Jephson till Thurloe.
6, 727—729, 770—771 ($^{10}/_{2}$), 848—849 ($^{6}/_{3}$); *7*, 1—2 ($^{15}/_{3}$), 19 ($^{23}/_{3}$), 37 ($^{30}/_{3}$), 105—106 ($^{30}/_{4}$), 173 ($^{14}/_{6}$), 188—189 ($^{21}/_{6}$), 210-211 ($^{27}/_{6}$), 224-226 ($^{3}/_{7}$), 235 ($^{5}/_{15}$ Juli), 247 ($^{8}/_{7}$).

» $^{5}/_{1}$. Bref från R. Bradshaw till Thurloe.
6, 731, 744 ($^{13}/_{1}$), 752 ($^{20}/_{1}$), 773 ($^{13}/_{2}$), 855—856 ($^{9}/_{19}$ Mars); *7*, 35—36 ($^{30}/_{3}$), 53—55 ($^{6}/_{4}$).

» $^{7}/_{1}$. En skrifvelse från J. F. v. Friesendorff och G. Fleetwood till Council.
6, 735—738.

» $^{9}/_{1}$. Skrifvelser från Appelbom till Generalstaterna.
6, 712—713, 791—792 ($^{21}/_{2}$), 808 ($^{27}/_{2}$), 851 ($^{17}/_{3}$); *7*, 272—273 ($^{25}/_{7}$), 291 ($^{5}/_{8}$).

» $^{10}/_{1}$. Bref från van Dorp, de Huybert och Ysbrandts till Generalstaterna.
6, 717.

1658 $^{10}/_{1}$, $^{5}/_{4}$. Bref från Terlon, franskt sändebud hos Carl X Gustaf, till Bordeaux, det franska sändebudet i England; Terlon tänker följa Carl X Gustaf till Göteborg.
6, 718; *7*, 30.

» $^{11}/_{1}$ m. fl. Notiser om kriget mellan Sverige och Danmark; fredsunderhandlingar mellan Sverige och Danmark; P. J. Coijet, svenskt sändebud i Danmark.
6, 718, 719, 720, 747, 757, 758, 766, 767, 785—786, 792, 793, 794, 796—797, 803, 807, 811, 812, 814—815, 816, 817, 818, 823—824, 825, 826, 827, 836, 847, 848, 849—850, 851—852, 858, 875; *7*, 14, 15—16, 17, 26, 27, 193, 204, 213, 245, 292, 301, 329, 350, 351.

» » Ett svenskt sändebud har kommit till Paris.
6, 721.

» $^{12}/_{1}$ m. fl. Hollands och Sveriges förhållande till hvarandra vid denna tid; ifrågasatt ratifikation af traktaten i Elbing; H. Appelbom, svenskt sändebud i Haag.
6, 724, 739, 745, 780, 842, 845, 872; *7*, 4, 5, 10, 11—12, 16, 17, 120, 167—168, 216—217, 270, 284, 290, 297—298, 310, 312, 316, 329, 331—332, 350, 578.

» » En skrifvelse från Generalstaterna till de holländska sändebuden i Sverige.
6, 724.

» $^{19}/_{29}$ Jan. Bref från hertig Adolf Johan till R. Bradshaw.
6, 750; *7*, 2 ($^{14}/_{24}$ Mars).

» Febr. m. fl. Sveriges och Polens förhållande till hvarandra.
6, 844—845, 874—875, 876; *7*, 11, 108, 119—120, 132, 167, 191, 204, 213, 228, 271, 277, 299, 300, 329, 340.

» $^{4}/_{2}$. Bref från W. Jephson till Carl X Gustafs sekreterare.
6, 776.

» $^{9}/_{2}$. Don Antonio de la Cueva hade varit »major domus» hos drottning Christina.
6, 769.

» $^{14}/_{2}$. Bref från P. Meadows till Thurloe.
6, 802—803, 838—839 ($^{2}/_{3}$), 850—851 ($^{7}/_{3}$).

» $^{1}/_{3}$ m. fl. Notiser om drottning Christina; hennes vistande i Frankrike.
6, 812, 841; *7*, 32.

» $^{11}/_{3}$. En skrifvelse från W. Walker och W. Turner, Cromwells kommissionärer, utsedda att underhandla med de svenska kommissionärerna i London.
6, 864—868.

» $^{19}/_{3}$. En skrifvelse från Council till de svenska sändebuden i England.
7, 14.

1658 $^{23}/_{3}$ m. fl. Maesdam, van Dorp, holländskt sändebud i Sverige, arbetar på att åstadkomma en traktat mellan Sverige och Holland.
6, 873—874; *7*, 12, 226, 237, 284, 297, 323.

» $^{24}/_{3}$. Bref från Conrad v. Beuningen, holländskt sändebud i Köpenhamn, till Ruysch.
6, 875—876.

» $^{25}/_{3}$. Hufvudpunkterna i en ifrågasatt traktat mellan Carl X Gustaf och Cromwell, afsedd att åstadkomma en närmare förbindelse mellan England och Sverige.
7, 23—24.

» $^{27}/_{3}$. Memorial af det svenska sändebudet i Haag.
6, 874, 874 ($^{28}/_{3}$).

» $^{30}/_{3}$. Bref från R. Bradshaw till Ardin Nashokin i Kokenhusen.
7, 36.

» » Bref från R. Bradshaw till hertig Adolf Johan.
7, 36.

» $^{9}/_{4}$. Instruktion för P. Meadows, engelskt sändebud hos Carl X Gustaf.
7, 63—64.

» $^{23}/_{6}$. En framställning från de svenska sändebuden till »den store Kurfurstens» ombud.
7, 195—197.

» $^{4}/_{7}$ m. fl. Förhållandet mellan Sverige och Ryssland; kriget i Lifland.
7, 200—201, 381, 382, 491.

» $^{13}/_{7}$. Ett bref från Hamburg till Thurloe; åtskilliga underrättelser om Carl X Gustaf och hans förhållande till Ryssland och Polen; W. Jephson och P. Meadows befinna sig hos den svenska konungen i Oldensloe.
7, 265—266.

» $^{18}/_{7}$. Instruktion utfärdad af Carl X Gustaf för det svenska sändebudet i England.
7, 279—280.

» $^{4}/_{8}$. Bref från Ysbrandts, holländskt sändebud i Wismar; berör de nordiska förhållandena på denna tid.
7, 289—290.

» $^{8}/_{8}$. Bref från van Dorp, holländskt sändebud i Wismar.
7, 292, 299 ($^{12}/_{8}$).

» $^{10}/_{8}$ m. fl. Förhållandet mellan Sverige och England vid denna tid; vice-amiral W. Goodson skulle gå till Sundet med en engelsk flotta för att hjälpa svenskarna.
7, 301, 495, 496, 509, 510, 513, 529, 562.

» $^{18}/_{8}$. Bref från Carl X Gustaf till Cromwell.
7, 342—343.

1658 22/8. Ett memorial af den svenska residenten (förmodligen i Haag).
7, 328.

» 29/8. Bref från G. Downing, engelsk resident i Holland, till Thurloe; innehålla underrättelser om danska kriget och om Sveriges förhållande till Holland; några bref beröra de ryska och polska krigen.
7, 344—349, 349 (30/8), 352—353 (2/9), 359—360 (6/9), 379—381 (20/9), 417—420 (11/10), 421—422 (15/10), 426—429 (18/10), 440—445 (25/10), 455—456 (21/31 Okt.), 456—457 (22 Okt./1 Nov.), 501—503 (12/22 Nov.), 505—509 (15/25 Nov.), 514—516 (19/29 Nov.), 522—525 (22 Nov./2 Dec.), 532—535 (6/12), 545—547 (3/13 Dec.), 551—552 (7/17 Dec.), 556—557 (10/20 Dec.), 568—570 (27/12).

» 31/8 m. fl. Notiser om andra danska kriget.
7, 357—359, 364, 372, 376, 381—382, 386, 395, 404, 405, 407—408, 424, 433—434, 446, 451—452, 459, 463, 464, 468, 491, 492, 503, 504, 509, 510, 511, 512, 513, 519, 520, 526, 529, 537, 539, 541, 543, 553, 563, 564, 571, 578, 580, 581.

» Odat. En begäran, att Generalstaterna skulle skyndsamt hjälpa Danmark mot Carl X Gustaf.
7, 351—352.

» 8/9. Bref från Carl X Gustaf till Generalstaterna.
7, 361.

» 27/9, 20/12. Sir George Ayscue säges vara i svensk tjänst.
7, 412, 558.

» 15/10. Richard Cromwell och Sverige.
7, 440.

» 29/10. Relation om sjöslaget mellan svenskar och holländare.
7, 467—468.

» 15/11. Förhållandet mellan Frankrike och Sverige vid denna tid.
7, 494.

1659 29/1 m. fl. Notiser om det andra danska kriget; holländska sändebuden i Danmark söka att medla fred mellan Sverige och Danmark; svenskarna slagna på Fyen; nya underhandlingar.
7, 602—603, 619, 621, 628, 630, 636, 644, 645, 651—652, 680, 682, 683, 689, 690, 696—697, 698, 703, 719, 722, 723, 735, 736, 738, 742, 744, 745—746, 747, 753, 756, 775, 779, 789, 790, 792.

» 22/3 m. fl. Protestanterna i Polen och Carl X Gustaf; Holland och England angelägna att Sverige och Polen skulle ingå fred,

för att handeln i Östersjön skulle kunna fortgå ostörd; notiser om polska kriget.
7, 638, 720, 756, 768.

1659 $^{7}/_{4}$. Bref från Edw. Montague till Carl X Gustaf.
7, 644.

» $^{23}/_{5}$, $^{3}/_{6}$. Ett memorial af de svenska kommissionärerna Georg Fleetwood och Hen. Fresendorff (J. F. v. Friesendorff) till Council angående behandlingen af några svenska fartyg och deras befälhafvare i några engelska hamnar; öfverläggning om denna sak i Council.
7, 673—674, 679.

» $^{25}/_{5}$ m. fl. Generalstaternas förhållande till Sverige; P. J. Coijet afgår som sändebud från Sverige till Holland; svårigheter på resan; ankommer till Haag; blifver icke vänligt emottagen.
7, 675, 677, 678—679, 727—728, 764, 765, 770, 775, 777, 781, 782, 784—785, 790, 792, 793, 796, 799.

» $^{21}/_{6}$. Bref från P. Meadows till Council.
7, 688, 691 ($^{28}/_{6}$), 692—693 ($^{5}/_{7}$), 708 ($^{28}/_{7}$).

» $^{16}/_{7}$. Bref från Edw. Montague, Alg. Sydney, Rob. Honywood och Tho. Boone, engelska kommissionärer vid Öresund, till presidenten i Council.
7, 699, 708—710 ($^{29}/_{7}$).

» $^{29}/_{7}$. Notiser om John Spalding, en svensk, bosatt i Dünkirchen.
7, 711.

» $^{9}/_{19}$ Aug. Bref från Alg. Sydney och Rob. Honywood till Carl X Gustaf.
7, 724.

» $^{10}/_{8}$. Bref från Edw. Montague, Alg. Sydney, Rob. Honywood och Tho. Boone.
7, 724—727.

» $^{15}/_{8}$ m. fl. Notiser om svenska fartyg.
7, 730, 780, 781.

» $^{21}/_{8}$. Bref från Alg. Sydney till Council.
7, 731.

» $^{24}/_{8}$. Bref från Alg. Sydney, Rob. Honywood och Tho. Boone till Thurloe.
7, 732—734, 741—742 ($^{12}/_{9}$).

» $\frac{23 \text{ Sept.}}{3 \text{ Okt.}}$ Nyheter från Haag; berör förhållandet mellan Sverige och Danmark.
7, 748—751.

» $^{1}/_{11}$. Nyheter från Hamburg; berör kriget i Pommern vid denna tid.
7, 774—775, 779 ($^{8}/_{11}$).

» $^{18}/_{11}$. Påbud, att de holländare, som voro i svensk tjänst, genast skulle återvända hem.
7, 780.

1660 $^{2}/_{1}$ m. fl. Notiser om P. J. Coijets beskickning till Holland; Generalstaternas förhållande till Sverige.
7, 800, 804, 805—806, 813, 822, 835, 885, 903.

» » Kriget mellan Sverige och Danmark; fredsunderhandlingarna.
7, 800, 801—802, 803, 805—806, 808—809, 820—821, 822, 825, 829, 832, 846, 862, 868, 871, 877, 886, 899, 905, 906, 907, 910—911.

» $^{3}/_{1}$ m. fl. Notiser om fartyg, försedda med svenska kaparebref.
7, 802, 811, 812.

» $^{7}/_{1}$. En skrifvelse från Fleetwood och v. Friesendorff till Council.
7, 813—816.

» $^{25}/_{2}$ m. fl. Notiser om Carl X Gustafs död.
7, 825, 826, 835, 836, 852, 859, 874.

» $^{28}/_{2}$ m. fl. Fredsunderhandlingarna i Oliva.
7, 816—817, 821, 880, 899, 904, 906.

» $^{2}/_{12}$ Mars. Bref från G. Downing, engelsk resident i Holland; berör Sveriges förhållande till främmande makter vid denna tid.
7, 826—828.

» $^{8}/_{3}$. Bref från H. W. Rosenvinge, dansk agent i London, till Council.
7, 833—834.

» Odat. Bref från G. Downing till Thurloe.
7, 837—838, 849—850 ($^{16}/_{26}$ Mars), 863—864 ($^{2}/_{4}$), 874—877 (Odat.), 884—885 ($^{16}/_{4}$), 902—903 ($^{20}/_{30}$ April).

» $^{9}/_{19}$ Mars. Bref från G. Downing till presidenten i Council.
7, 839—841, 847—849 ($^{16}/_{26}$ Mars), 864 ($^{2}/_{4}$).

» $^{9}/_{3}$. Ett memorial af de svenska plenipotentiärerna till Council omtalas.
7, 838.

» Odat. En skrifvelse från Council till de engelska kommissionärerna vid Öresund.
7, 843—844.

» $^{16}/_{3}$. J. A. de Thous framställning till Generalstaterna angående freden i Norden.
7, 830—832.

» $^{22}/_{3}$. Bref från Fresendorf (J. F. v. Friesendorff) till Thurloe
7, 863, 883 ($^{3}/_{4}$), 886 ($^{6}/_{4}$), 891 ($^{10}/_{4}$).

» $^{23}/_{3}$. Memorial af G. Downing, engelskt sändebud i Holland, till Generalstaterna.
7, 845, 900—902 ($^{29}/_{4}$).

» $^{2}/_{12}$ April. Bref från Alg. Sydney till Thurloe.
7, 881—882.

» $^{6}/_{16}$ April. Bref från Rob. Honywood till Thurloe
7, 884, 888 ($^{7}/_{17}$ April).

1660 $^{7}/_{4}$. Bref från Alg. Sydney till G. Downing.
7, 887.

» $^{16}/_{26}$ April. En skrifvelse från de holländska kommissionärerna i Köpenhamn till Generalstaterna.
7, 898—899.

» $^{23}/_{4}$. Drottning Christina begifver sig på väg till Sverige.
7, 896.

Svenska Historiska Föreningens årssammankomst i Stockholm den 28 Februari 1890.

Sedan styrelsens ordförande herr C. G. Malmström öppnat sammankomsten, upplästes af sekreteraren följande årsberättelse för 1889:

Svenska Historiska Föreningens verksamhet har under år 1889 fortgått på sedvanligt sätt. Föreningen räknade vid slutet af året 1140 medlemmar, af hvilka 123 i Norge och Danmark. 42 personer ha under året anmält sig till inträde i Föreningen. Deras antal, som erlagt ständig ledamotsafgift, hvilka afgifter bilda en grundfond, hvaraf enligt Föreningens stadgar, endast räntan får, utan Föreningens särskilda beslut, användas, utgjorde vid förra årets slut 56. Grundfonden uppgår sålunda f. n. till ett belopp af 4,200 kronor.

För medlemmar af Sv. Hist. Föreningen är det fortfarande tillfälle att mot nedsatt afgift inträda i de danska och norska historiska föreningarna. Den förstnämnda af dessa, det äldsta af de tre åt Nordens historia egnade samfunden, har den 14 februari förlidet år kunnat fira sin 50-åriga tillvaro och med anledning däraf utsändt en intressant festskrift, en öfversikt af den danska historieskrifningen under innevarande århundrade af prof. Joh. Steenstrup.

Det var i februari 1880, jämt för tio år sedan, som 19 framstående och för Sveriges historia varmt intresserade män, med åberopande af Danmarks och Norges föredöme inbjödo till bildande af en Svensk Historisk Förening med hufvudsakligt syfte att utgifva en Historisk Tidskrift. Af dessa inbjudare ha sedan dess 8 aflidit, nämligen professor A. Fryxell, ryttmästaren P. v. Möller, f. d. riksantikvarien B. E. Hildebrand, riksmarskalken grefve G. A. Sparre, f. d. statsrådet grefve H. Hamilton, f. d. statsrådet F. F. Carlson, samt senast förra året professorerna vid Uppsala universitet S. F. Hammarstrand och W. E. Svedelius. Af de återstående sitta sex i Föreningens styrelse, fem af dem ända sedan Föreningens konstituerande.

Styrelsen har under året haft tvänne sammanträden för att ordna Föreningens angelägenheter och utse ordförande, sekreterare och skattmästare. Desse ha varit desamme som föregående år.

Nionde årgången af Hist. Tidskrift har under året 1889 utgifvits, innehållande 14 längre eller kortare uppsatser, bref af historiskt innehåll, utförligare granskningar af 15 arbeten samt underrättelser från den historiska världen inom och utom Sverige. Ordinarie bilaga har som vanligt varit Historisk Bibliografi för näst föregående år. Enligt

styrelsens beslut har därjämte en af aman. Kristian Settervall uppgjord förteckning öfver handlingar angående svensk historia i de viktiga engelska arkivpublikationerna «Calendars of State Papers» fått medfölja Tidskriften som extra bilaga.

Styrelsen anser sig föranlåten att till Föreningens medlemmar ställa den uppmaningen att hvar och en å sin ort, då tillfälle erbjuder sig, verka för Föreningens intresse genom att sprida kunskapen om dess sträfvanden och för densamma söka vinna nya medlemmar.

Om Föreningens ekonomiska ställning upplyser den af utsedde revisorer afgifna revisionsberättelsen.

Därefter upplästes följande revisionsberättelse för 1889:

De af Svenska Historiska Föreningens skattmästare förda räkenskaper för år 1889 utvisa, att Föreningen under året haft följande:

Inkomster:

Saldo från år 1888	kr.	11,064: 83.
974 årsafgifter för 1889 à 5 kr.	»	4,870: —
4 » » » à 4 kr. 54 öre (genom postprenumeration)	»	18: 16.
1 årsafgift för 1888	»	5: —
H. K. H. Kronprinsens årsafgift	»	50: —
57 afgifter från Danmark (à 3 kr. med afdrag 15 %)	»	145: 35.
66 » » Norge (» » » » »)	»	168: 30.
Enligt redovisning från bokh. Samson & Wallin	»	88: —
» » » » Fritze	»	313: 60.
För försålda häften och årgångar af tidskriften	»	38: 50.
Räntor uppburna den 31 December 1889	»	441: 57.
Summa	kr.	17,203: 31.

och

Utgifter:

Å redaktionskonto	kr.	2,567: 50.
» boktryckarekonto	»	2,626: 25.
» distributionskonto	»	370: 54.
» diversekonto	»	619: 68.
Summa	kr.	6,183: 97.
Behållningen till 1890 utgör således	»	11,019: 34.
Summa	kr.	17,203: 31.

Af behållningen äro insatta

i Sveriges Riksbank å depositionsräkning	kr.	5,000: —
» » » å folioräkning	»	110: 65.
» Stockholms Handelsbank å depositionsräkning	»	5,000: —
» » » å folioräkning	»	686: 68.
och kontant i kassan finnas	»	222: 01.
Summa	kr.	11,019: 34.

Räkenskaperna äro försedda med fullständiga verifikationer, förda med noggrannhet och befunna i god ordning.

Mot förvaltningen finnes icke något att erinra.

Revisorerna få, på grund af hvad den verkstälda revisionen gifvit vid handen, härmedelst tillstyrka, att full ansvarsfrihet måtte styrelsen meddelas för förvaltningen af Föreningens angelägenheter under år 1889.

Stockholm den 27 Januari 1890.

J. A. Wallensteen. *Otto Bergström.*

Med anledning af denna revisionsberättelse beviljades styrelsen den tillstyrkta ansvarsfriheten.

Till medlemmar af styrelsen återvaldes därefter de 10 förutvarande.

Till revisorer utsågos löjtnant O. Bergström och bibliotekarien H. Wieselgren och till deras suppleanter biblioteksamanuensen B. Lundstedt och amanuensen i Riksarkivet S. Bergh.

Kand. A. Hammarskjöld höll därefter ett föredrag med titel »Bidrag till ambassadören baron Staëls och hans makas historia».

10.

Bibliografi 1889.

(Upprättad af **Carl Silfverstolpe**).

Tillägg till 1887.

1158. **Drei Urkunden zu Fellins Vergangenheit.** Von *T. Christiani.* Utg. sid. 32—37 af *Sitzungsberichte der gelehrten estnischen Gesellschaft zu Dorpat 1887.*
Inneh.: 1. Skrifvelse den 29 April 1601 från staden Fellin till hertig Karl af Södermanland; 2. Fullmakt utfärdad af samma stad d. 7 Maj 1601 för sekreteraren D. Blomberg vid hans resa till Stockholm; 3. Tillägg den 3 Juni s. å. till nämnda fullmakt.

1159. **Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinsen. 1887.** Inneh. sid. 3—6 en uppsats af *C. Mettig* riktad mot O. Sjögrens skrift om Patkull.

1160. **Der Feldzug des grossen Kurfürsten Friedrich Wilhelm gegen die Schweden im Jahre 1675 vom Main bis zur meklenburgische Grenze.** I *Neue militärische Blätter* red. und herausg. von *G. V. Glasenapp.* Band 31, 1887, sid. 60—75 och 411—418 samt Band 32, 1888, sid. 151—162 och 260—269.

Tillägg till 1888.

1161. **Hanserecesse von 1431—1476.** Bearbeitet von *Goswin Freiherr von der Ropp.* Fünfter Band. XIII + 647 sid. imp. oct. Leipzig, Duncker. Pr. 22 mark.
Se nedan »Recensioner» 1313.

1162. **Patrick Ruthven, schwedischer Commendant in Ulm 1632 bis 1633.** Von *Alb. Schilling.* Utg. sid. 142—159 af *Württembergische Vierteljahrshefte für Landesgeschichte 1888.*

1163. **Das westfälische Friedenswerk von 1643 bis 1648.** Von *K. Th. Heigel.* I *Zeitschrift für Geschichte und Politik, 1888 6,* herausg. von *H. V. Zwiedineck—Südenhorst.*

1164. **Friedrich der Grosse in Dresden, 1745.** Mittheilungen aus Briefen des schwedischen Gesandten Wulfwenstjerna im Stockholmer Reichsarchiv. Von *J. R. Koser.* I *Zeitschrift für Geschichte und Politik, 1888, 6,* herausg. von *H. V. Zwiedineck—Südenhorst.*

1165. **Der Siebenjährige Krieg nach Russischer Darstellung.** I Theil. Der Feldzug Apraxin's in Ostpreussen 1756—1757 von *Mass-*

lovski, Oberst im russischen Generalstabe. Mit Autorisation des Verfassers übersetzt und mit Anmerkungen versehen von *A. von Drygalski*. XVI + 359 sid. Berlin. Eisenschmidt. Pr. 12 kr.
Se nedan »Recensioner» 1330.

1166. **Om ett af de i Upsala befintliga manuskripten från Vadstena klosterbibliotek.** Af *P. A. Geijer*. Utg. sid. 39—47 af *Språkvetenskapliga Sällskapets i Upsala Förhandlingar*. Sept. 1885—Maj 1888. Ups. Akad. Bokh.
Handskriften innehåller »Petri, cantoris Parisiensis, Distinctiones, Alphabetum morale» m. m.

1167. **Tendensfri Historieskrivning?** Af *Y. Nielsen*. I *Vidar* 1888, 9, 10.
Inneh. granskning af norska statsrådet Motzfeldts nyligen utgifna »Breve og optegnelser».

1889.

1168. **Historisk Tidskrift** utgifven af *Svenska Historiska Föreningen* genom *E. Hildebrand*. Nionde årgången 1889. 378 + 110 sid. + 1 karta + Bilagor. Sthlm. Pr. för medlemmar 5 kr.
Innehåll:
Gustaf IV Adolfs förmyndareregering och den franska revolutionen. Af *S. J. Boëthius.*
Presidenten baron E. M. v. Nolckens berättelse om rikets tillstånd från 1719 till 1742.
Vinland och Vinlandsfärderna. Af *E. Svensén.*
Wilhelm Erik Svedelius. Af *O. A.*
Åtten von Mengden och Livland under svenska väldet. Af *A. Hammarskjöld.*
Armfeldts tåg mot Trondhjem. Af *J. A. Lagermark.*
Strödda Meddelanden och Aktstycken.
Öfversigter och granskningar.

1169. **Historisk Tidsskrift** udgivet af den *norske historiske Forening*. Anden Række. Sjette Binds tredie Hefte sid. 401—546 + XXIX + Titel och Indhold. (Tr. 1888.) Tredie Række. Första Binds första Hefte. 112 sid. (Tr. 1888).
Med tidskriften följde: »Claus Pavels's Dagböger for Aarene 1812—1813.» Udgivne . . . af Dr *Ludvig Daae*. 1:ste Hefte. 160 sid.

1170. **Historisk Tidsskrift,** Sjette Række, udgivet af *den danske historiske Forening* ved dens Bestyrelse. Redigeret af *C. F. Bricka*, Foreningens Sekretær. Första Binds tredie Hefte. Sid. 495—870 + Titel och Indhold. (Tr. 1888). Andet Binds första Hefte. 218 + 2 opag. sid.
Med tidskriften följde: »Historieskrivningen i Danmark i det 19:de Aarhundrede» (1801—1863). Af *Joh. C. H. R. Steenstrup*. 438 sid. och »Indholdsfortegnelse til Historisk Tidsskrift». 1—5 Række. 1839—1887.

1171. **Om gotiska folkstammens österländska härkomst, invandring i Skandinavien och äldsta religionsformer.** Af *A. G. Hollander*. XVII + 110 sid. Sthlm, Samson & Wallin. Pr. 2 kr.

1172. **Snorre Sturlesons Konungasagor.** Sagor om Ynglingarne och Norges konungar intill 1177. Utgifna af *Hans Hildebrand*. Andra upplagan. Sthlm, Beijer. Pr. 5 kr.

1173. **Pergamentsbref från medeltiden i Stockholms rådhusarkiv.** Förtecknade med angifvande af innehållet. Utg. sid. 295—305 af *Meddelanden från Svenska Riksarkivet*, XIII.
Förteckningen är upprättad af *S. Bergh*.

1174. **Permebref och andra äldre handlingar, de flesta rörande domkyrkan i Skara.** Utg. sid. 61—112 i *Vestergötlands Fornminnesförenings Tidskrift*. Fjerde och Femte Häftena.

1175. **Förteckning öfver räfstetingsdombref för Vestergötland under medeltiden.** Af *F. Ödberg.* Utg. sid. 1—24 i *Vestergötlands Fornminnesförenings Tidskrift.* Fjerde och Femte Häftena.

1176. **Förteckning på äldre handskrifter i Strengnäs läroverks bibliotek och Södermanlands fornminnesförenings samlingar.** Af *V. Örnberg.* Utg. sid. 111—151 af »Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria», på uppdrag af Södermanlands fornminnesförening utgifna af *Joh. Wahlfisk.* VII. Upsala, Almqvist. Pr. 2 kr.
Handlingarne, omfattande åren 1328—1568, äro till antalet 99, hvartill komma 2 medeltidshandl. i Strengnäs rådhusarkiv.

1177. **Diplomatarium Norvegicum.** Oldbreve til Kundskab om Norges indre og ydre Forhold, Sprog, Slægter, Sæder, Lovgifning og Rettergang i Middelalderen. Samlede og udgivne af *C. R. Unger* og *H. J. Hvitfeldt Kaas.* Trettende Samling. Förste Halvdel. 416 sid. Krsta, Malling. Pr. 6 kr.

1178. **Danske Magazin,** indeholdende bidrag til den danske histories og det danske sprogs oplysning. Femte Række. Udgivet af det kongelige danske selskab for fædrelandets historie og sprog. Förste Binds fjerde Hefte. Sid. 289—396. Kbhvn, Gyldendal. Pr. 2 kr.

1179. **Om Eriksgatan.** Kritiska Studier i gammalsvensk statsrätt. Af *Rudolf Kjellén.* 79 sid. Upsala, Hyckerström. Pr. 1,50.

1180. **Væsgötæ laghbok.** Utgifven från Generalstabens litografiska anstalt genom *A. Börtzell* och *H. Wieselgren.* Pr. 25 kr.
Fotolitografiskt facsimile. (Se Hist. Tidskr. 1889 sid. 50.)

1181. **Loi de Vestrogothie** (Codex antiquior). Traduite et annotée par *Ludovic Beauchet* professeur à la faculté de droit de Nancy. Paris, Larose. 144 sid.

1182. **Äldre Vestmannalag eller Dalalag?** Af *Karl Henrik Karlsson.* Utg. sid. 45—48 af *Historisk Tidskrift 1889.*

1183. **Unionstraktaten i Oslo 1319.** Af *S. Clason.* Utg. sid. 53—66 af *Historisk Tidskrift 1889.*

1184. **Unionsbrevet fra Kalmarmödet 1397.** Af *K. Erslev.* Utg. sid. 101—148 af *Aarböger for Nordisk Oldkyndighed og Historie.* II Række, IV, 2.

1185. **Stockholms Stads Jordebok 1475—1498.** Utgifven af Kongl. Samfundet för utgifvandet af handskrifter rörande Skandinaviens historia med understöd af Stockholms stad genom *Hans Hildebrand.* Sid. 1—256. Sthlm. Pr. 3,75.

1186. **Stockholms Stads Skottebok 1502—1510.** Utgifven af Kongl. Samfundet för utgifvandet af handskrifter rörande Skandinaviens historia med understöd af Stockholms stad genom *Hans Hildebrand.* Sid. 1—256. Sthlm. Pr. 3,75.

1187. **Libri Memoriales capituli Lundensis.** Lunde Domkapitels gaveböger og nekrologium paa ny udgivne ved *C. Weeke* af Selskabet for udgivelse af Kilder til Dansk Historie. Paa Carlsbergfondets bekostning. Andet Hefte (Se N. 530), sid. 161—376 + Rettelser + 2 kartongblad + Titel till hela bandet + 20 + 2 opag. sid.

1188. **The Swedish Revolution under Gustavus Vasa.** By *Paul Barron Watson,* author of »Marcus Aurelius Antonius» and member of the American Historical Association. Boston, Brown XVI + 301 sid. Pr. 10 kr. bunden.

1189. **Jost Clodt als Staatsmann und Diplomat.** Von *W. Greiffenhagen.* I *Baltische Monatsschrift.* XXXVI, 7.
Berör Sveriges förhållande till Reval 1558—1561.

1190. **Der Process wegen der Hinrichtung Johanns von Dalen.** Von *A. Bergengrün.* Utg. sid. 331—343 af »Mittheilungen aus der livländischen Geschichte», XIV Band.
J. von Dalen ansågs hafva stått i förbindelser med K. Erik.

1191. **»Akti i Pisma k' istorii Baltijskago voprosa v' XVI i XVII stoljetiach.»** Af *G. V. Forstén.* Petersb. 1889. VIII + 340 sid. Pr. 2 rub.

Inneh. 130 handl. 1557—1638 ur arkiven i Berlin, Dresden, München, Florenz, Rom, Paris, Brüssel, Köpenhamn och Stockholm.

1192. **Svenska riksdagsakter** jämte andra Handlingar som höra till Statsförfattningens historia under tidehvarfvet 1521—1718. Andra Delen. I. 1561—1568. Med understöd af statsmedel utgifven af Kongl. Riksarkivet genom *Emil Hildebrand*. Sid. 1—180. Sthlm, Norstedt. Pr. 3,50.

1193. **Hertigarne Johans och Karls tilltänkta samregering 1568.** Af *Hd.* Utg. sid. 261—267 af Historisk Tidskrift 1889.

1194. **Ein russischer Bericht über die Eroberung Wendens im Jahre 1577.** Von *Georg Rathlef.* Utg. sid. 355—363 af »Mittheilungen aus der livländischen Geschichte», XIV Band. Riga, Kymmel.

1195. **Gleichzeitige Uebersetzungen der Schreiben des Nowgorodschen Statthalters an P. De la Gardie und des letzteren Antwort nach Nowgorod und an den Zaren Ivan IV nach Moskau.** I *Beiträge zur Kunde Ehst- Liv- und Kurlands*, herausg. von der *Ehstl. Literar. Gesellschaft*, IV, 2.

1196. **Kalmarkrigen.** Et Bidrag til de nordiske Rigers Krigshistorie. Efter trykte og utrykte Kilder. Af *Axel Larsen.* 256 + 8 sid. + Förord och Innehåll samt en karta öfver Södra Sverige. Kbhvn, Gad. Pr. 6 kr.

1197. **Peder Mikelsson Hammarskjöld om Borgholms eröfring af danskarne 1612.** Utg. sid. 369—372 af *Historisk Tidskrift 1889.*

1198. **Jan van Monkhoven,** capitaine flamand au service de la Suède. Af *Ch. Delgobe.* I *Messager des sciences historiques ou archives des arts et de la bibliographie de Belgique, 1889.* I.

1199. **Politika Svetsij v'smutnoje vremja.** Af *G. W. Forstén.* Utg. sid. 325—349 af »Journal ministerstva narodnago prosvjetsjenija» Febr. 1889 och sid. 185—213 Okt. s. å.

Om Sveriges politik under »upprorstiden».

1200. **Eichstätt im Schwedenkriege.** Tagebuch der Augustiner-nonne *Clara Staiger* über die Kriegsjahre 1631 –1650. Herausg. von *Schlecht.* XXVIII + 374 sid. Eichstätt, Brönner.

1201. **Ein Gutachten von 26 Cardinälen über die Pakte des Kurfürsten von Trier mit Frankreich und Schweden im Jahre 1632.** Von *Baumgarten.* I *Historisches Jahrbuch* . . . herausg. von *Herm. Granert*, 10, 3.

1202. **Förteckning öfver Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifvelser till Regeringen och Rådet Nov. 1632—Juni 1636 med tillhörande bilagor.** Upprättad af *Per Sondén.* Utg. sid. 306—345 af *Meddelanden från Svenska Riksarkivet*, XIII.

1203. **Rikskansleren Axel Oxenstiernas Skrifter och Brefvexling.** Utgifna af Kongl. Vitterhets, Historie och Antiqvitets-Akademien. Senare Afdelningen. Andra Bandet. Hugo Grotii Bref 1633—1639. X + 678 sid. Sthlm, Norstedt. Pr. 9 kr.

Utg. af *J. Fr. Nyström.*

1204. **Zur Politik Wallensteins und Kursachsens in den Jahren 1630—1634.** Von *A. Gædeke.* I *Neues Archiv für Sächsische Geschichte und Alterthumskunde*, X, 1, 2.

Inneh. bl. a. ett bref från Axel Oxenstierna till kurfursten af Sachsen d. 29 Okt. 1633.

1205. **Schwedische Actenstücke über Wallenstein.** I *Mittheilungen des Nordböhmischen Excursions-clubs.* Redig. von *A. Paudler* und *J. Münzberger.* XII, 1.

Öfvers. af 12 handlingar ur »Wallenstein und seine Verbindungen mit den Schweden» von *E. Hildebrand.*

1206. **Svenska Riksrådets Protokoll** med understöd af statsmedel i tryck utgifvet af Kongl. Riksarkivet genom *Severin Bergh.* VI. 1636. Förra Häftet. 400 sid. Sthlm, Norstedt. Pr. 5,25.

Utgör tredje serien af »Handlingar rörande Sveriges Historia».

1207. **The Swedish settlement of Wilmington Delawere 1638.** By *W. W. Taylor.* I *Magazine of American History*, 22, 5.

1208. **Derfflinger als Schwedischer Oberst in Berlin.** (November 1645.) Von *Ernst Fischer.* I *Forschungen zur brandenburgischen und preussischen Geschichte*, herausg. von *R. Koser.* II, 2.

1209. **Königin Christine von Schweden** die Tochter Gustav Adolfs. Von *F. R. Fay*, Pfarrer in Crefeld. 40 sid. liten octav. Barmen, Klein. Pr. 40 öre.

1210. **Christina, Queen of Sweden.** By *F. W. Bain.* B. A., late junior student of christ church, Oxford. XXIII + 383 sid. + 1 porträtt. London (1890), Allen. Pr. 7,50.

1211. **Drottning Kristina af Sverige.** Af *E. Gartsjin.* I *Vjestnik Istoritjeskij*, 1889, Augusti.

1212. **Antoine de Beaulieu.** Hof- och Ballettmästare hos drottning Kristina. Af *Carl Silfverstolpe.* Utg. sid. 5—30 af *Samlaren.* Tidskrift utgifven af svenska literatursällskapets arbetsutskott. Tionde årgången.

1213. **Le baron Charles D'Avaugour ambassadeur de France en Suède.** Af *Chéruel.* Utg. sid. 523—534 af *Revue d'Histoire Diplomatique*, 1889.

1214. **Erik Oxenstierna.** Biografisk studie af *Ellen Fries*, filosofie doktor. 374 sid. + Innehåll, Företal och Rättelser. Sthlm, Norstedt. Pr. 5 kr.

1215. **Carl X Gustaf.** Läsning för ung och gammal. Af *Gustaf Björlin.* Med 30 illustrationer. 321 sid. Sthlm, Looström. Pr. 4,25.

1216. **Nogle Breve fra Griffenfeld, Korfits Ulfeldt og Leonora Christina.** Meddelte af *J. A. Fridericia.* Særtryk af *Danske Magazin.* 5 Række, 2 Bind. 34 sid. 4:o. Kbhvn.

Inneh. bl. a. bref från K. Ulfeldt till Karl X Gustaf, K. G. Wrangel m. fl.

1217. **En svensk adelsdam på 1600-talet.** Af *Ernst Meyer.* Utg. sid. 539—554 och 591—608 af *Letterstedtska Tidskriften 1889.*

Ur Beata Rosenhanes bref och dagbok.

1218. **Om Kronborgs Erobring 1658.** Ved *S. A. Sörensén.* Utg. sid. 289—331 af *Danske Magazin*, Femte Række, Förste Binds fjerde Hefte.

1219. **Die Schlacht bei Fehrbellin.** Utg. 2 häftet (sid. 32—64) af »Geschichte der deutschen Reiterei in Einzelbildern» von *Hermann Vogt*, Oberstlieutenant a. D. Rathenow, Babenzien. Pr. 1 kr.

1220. **Generalerne Friderich og Carl von Arenstorff.** Oplysninger og berigtigelser efter trykte og utrykte Kilder, samlede och udgivne af *C. J. von Arenstorff.* XVI + 211 sid. + 2 porträtt och 3 kartor. Kbhvn, Thiele.

Tredje och fjerde kapitlen (sid. 83—211) handla om slaget vid Lund 1676.

1221. **Om de diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Ryssland 1676—1681.** Af *E. E. Samislovskij.* I *Russkij Vjestnik.* 1889, Januari.

1222. **Sverige och Ryssland 1676—1681.** Af *Alfred Jensen.* Utg. sid. 430—437 af *Finsk Tidskrift 1889*, XXVII Bandet.

Med anledning af en uppsats som *E. E. Samislovskij* infört i Russkij Vjestnik. (Se föreg. nummer).

1223. **En plan till Norges besittningstagande 1689.** Utg. sid. 143—149 af *Historisk Tidskrift 1889.*

1224. **Donesenie Risjskago gubernatora Dalberga Karlu XII:mu** (po povodu posjetsjenija Rigi Petrom Velikim v'1697 godu) S'predisloviem *S. V. Arsenjeva.* Utg. sid. 385—391 af *Russkij Archiv* 1889.

Dalbergs berättelse angående Peter den stores besök i Riga 1697.

1225. **Tillståndet i Skåne under Magnus Stenbocks guvernörstid år 1707—1711.** Akad. afh. af *Karl Enghoff.* 116 sid. Lund, Gleerup. Pr. 2 kr.

Se nedan »Recensioner» 1322.

1226. **Studier öfver Danmarks politik under Karl XII:s polska krig (1700—1707).** Akad. afh. af *Arthur Stille.* 96 sid. Lund, Gleerup. Pr. 1 kr.
Se nedan »Recensioner» 1321.

1227. **Mémoire du marquis de Bonac sur les affaires du Nord de 1700 à 1710.** (Se N. 1073.) Par *M. Schefer.* Utg. sid. 92—116 och 385—401 af *Revue d'Histoire Diplomatique 1889.*

1228. **Karl XII:s ryska fälttågsplan 1707—1709,** sedd i ljuset af nyare forskningar. Af *Ernst Carlson.* Utg. sid 366—391, jemte en karta, af *Letterstedtska Tidskriften 1889.*

1229. **I hvad förhållande stod Lybeckers tåg till Ingermanland sensommaren 1708 till Karl XII:s fälttågsplan mot Ryssland?** Af *E. C.* Utg. sid. 257—258 af *Historisk Tidskrift 1889.*

1230. **Ett kapitel svensk historia i rådskammaren.** Af *E. C.* Utg. sid. 49—52 af *Historisk Tidskrift 1889.*
Innehåller utdrag ur Rådsprotokollet $^{20}/_{1}$ 1710 i anledn. af frågan om krigstukten inom hären.

1231. **Slaget vid Helsingborg den 28 februari 1710.** (Med karta). Af *J. Mankell.* Utg. sid. 481—508 och 513—537 af *Kongl. Krigsvetenskaps-Akademiens Tidskrift.* Femtiondesjunde årgången.

1232. **Ett par drag från lifvet i Bender 1712.** Utg. sid. 372—373 af *Historisk Tidskrift 1889.*
Inneh. ett bref från hofmarskalken G. v. Düben, dat. Bender d. 27 April 1712.

1233. **Historiska Handlingar** till trycket befordrade af Kongl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia. Elfte Delen. 2. 328 sid. + Titel och Innehåll till hela bandet. Sthlm. Pr. 4 kr.
Inneh.: Brefvexling mellan konung Carl XII och Rådet 1713.

1234. **Armfeldts tåg mot Trondhjem 1718.** (Med en karta.) Af *J. A. Lagermark.* Utg. sid. 323—362 af *Historisk Tidskrift 1889.*

1235. **När afrättades Goertz?** Af *C. G. M.* Utg. sid. 363—364 af *Historisk Tidskrift 1889.*

1236. **Om riksrådsutnämningarne under Ulrika Eleonoras regering.** Af *C. G. M.* Utg. sid. 364—369 af *Historisk Tidskrift 1889.*

1237. **Presidenten baron E. M. v. Nolckens berättelse om rikets tillstånd från 1719 till 1742.** Utg. sid. 75—122 och 164—202 af *Historisk Tidskrift 1889.*

1238. **Aus Briefen der Kronprinzessin Ulrike von Schweden an die Königin—Mutter Sophie Dorothea** (1745—1748). Kleine Mittheilungen von *Fr. Arnheim.* I *Forschungen zur brandenburgischen und preussischen Geschichte,* herausg. von *R. Koser.* II, 2.

1239. **Das Urtheil eines schwedischen Diplomaten über den Wiener Hof im Jahre 1756.** Aus dem schwedischen Reichsarchiv. Von *F. Arnheim.* I *Mittheilungen des Instituts für Oesterreichische Geschichtsforschung.* X, 2.

1240. **Meklenburg und der 7-jährige Krieg.** Von Oberst *W. von Schultz.* Mit einer Karte. Utg. sid. 1—84 i »Jahrbücher und Jahresberichte des Vereins für mecklenburgische Geschichte und Alterthumskunde» 54 Jahrg., herausg. von Archivrath Dr. *H. Grotefend.* Schwerin.
Fortsättning från 53 årgången. (1760—1763.)

1241. **Sveriges Ridderskaps och Adels Riksdags-Protokoll från och med år 1719.** Elfte Delen. 1738—1739. III. 17 Febr.—26 April 1739. 542 sid. + Bilagor sid. 57—74 + Innehåll. Sthlm, Norstedt. Pr. 6,50.
På Ridderskapets och Adelns bekostnad utg. af *C. Silfverstolpe.*
Se nedan »Recensioner» 1327.

1242. **Smärre Skrifter rörande sjuttonhundratalets historia.** Af *Carl Gustaf Malmström.* 356 sid. + Förord och Innehåll. Sthlm, Norstedt. Pr. 4,25.
Se nedan »Recensioner» 1331.

1243. **Om svenska riksdagen, dess sammansättning och verksamhetsformer 1772—1809.** Af *Gustav Vilhelm Vessberg.* Akad. afh. 4 + 144 sid. Sthlm.

1244. **Begivenhederne i Norden i Efteraaret 1788.** Af *Chr. Blangstrup.* En historisk Skitse. Förord + 126 sid. Kbhvn, Gyldendal. Pr. 1,75.

1245. **Aus einer schwedischen Gesandschaftsrelation über Preussen von 1798.** Von *Fr. Arnheim.* I *Forschungen zur brandenburgischen und preussischen Geschichte,* herausg. von *R. Koser.* II, 2.

1246. **Gustaf IV Adolfs förmyndareregering och den franska revolutionen** af *S. J. Boëthius.* III och IV. Utg. sid. 1—44 och 275—322 af *Historisk Tidskrift 1889.* (Se N. 1086).

1247. **Riksens Ständers Constitutions-Utskotts Memorial, angående dess förslag till Regeringsform** afgifvet den 2 Juni 1809 och Kongl. Maj:ts och Riksens Ständers faststälda Regeringsform, dat. den 6 Juni 1809. 46 sid. Ups. Akad. bokh. Pr. 50 öre.

1248. **Göran Magnus Sprengtporten och Mikael Speranski 1809.** Af *M. G. Schybergson.* Utg. sid. 117—124 af *Finsk Tidskrift 1889,* XXVI Bandet.

1249. **Frederik den sjettes fortrolige brevvexling med Norge i aaret 1809.** Udgiven af *Carl Th. Sörensen.* 4 + 219 sid. Kbhvn, Gyldendal.
Brefven hafva förut varit tryckta i »Meddelelser fra Krigsarkiverne».

1250. **Från Jean Bernadotte's ungdom.** Biografisk skizz af *F. U. Wrangel.* 107 sid. + 1 porträtt. Sthlm, Norstedt. Pr. 1,50.

1251. **Desideria, Sveriges och Norges drottning.** Af Friherre *Hochschild.* 68 sid. + 1 porträtt. Sthlm, Fritze. Pr. 1,25.

1252. **Gneisenau's Sendung nach Schweden und England im Jahre 1812.** Von *Max Lehman.* Utg. sid. 466—517 i *Sybels Historische Zeitschrift,* Band 62.
Ett tillägg är infördt i samma tidskrifts 63 Band, sid. 192.

1253. **Die Kriegsoperationen die der Befreiung Lübecks am 5 Dec. 1813 unmittelbar vorausgingen.** Von *W. Brehmer.* I *Mittheilungen des Vereins für Lübeckische Geschichte und Alterthumskunde 1889.* Juli—Augusti.

1254. **Der französiche Krieg und der Übergang Pommerns an Preussen.** I *Pommersche Geschichts-denkmäler,* herausg. von *Theodor Pyl.* 6 Band.

1255. **Den svensk-norska unionen.** Uppsatser och aktstycken af *Oscar Alin.* I. Unionsfördragens tillkomst. 136 + 364 sid. Sthlm, Norstedt. Pr. 6 kr.
Se nedan »Recensioner» 1335.

1256. **Yderligere bemærkninger om de politiske dagböger fra 1821.** Af *Y. Nielsen.* I *Vidar,* Tidskrift for Videnskab, Literatur og Politik, redig. af *L. Daae* og *Y. Nielsen,* 1889, 6, 7.

1257. **Dagbog for Norge, Sverige og Danmark.** Af *N. Vogt.* I *Vidar,* Tidskrift for Videnskab, Literatur og Politik, redig. af *L. Daae* och *Y. Nielsen,* 1889, 6, 7.

1258. **Konung Karl XV:s unionsförslag.** En episod ur Nordens historia. Belyst ur minne och korrespondens. Af *Emil v. Qvanten.* Utg. sid. 521—565, 662—698, 801—839 och 960—988 af *Ur Dagens Krönika,* utg. af *Arvid Ahnfelt,* 1889.

1259. **Representationsreformens historia.** Af *Wilhelm Erik Svedelius.* 591 + VI sid. Sthlm, Fahlcrantz. Pr. 7,50.

1260. **Meddelanden från Svenska Riksarkivet.** Utgifna af *C. T. Odhner.* XIII. Sid. 255—345. Sthlm, Norstedt. Pr. 1 kr.

1261. **Kongl. Bibliotekets Handlingar. 11.** 9 + 128 sid. Pr. 1 kr.
Inneh. årsberättelse samt »Berättelser om Sveriges Krig». 1. 1564—1650.

1262. **Förteckning öfver Acta Svecica** i Calendars of State Papers. Af *Kr. Setterwall.* 50 sid. Medföljer Historisk Tidskrift 1889.

1263. **Meddelelser fra Krigsarkiverne.** Udgivet af *Generalstaben.* IV Binds 1—5 Hefte. 480 sid. Kbhvn, Gyldendal. Pr. 1,25.
Inneh. Nordens politiske og militære Forhold i Tidsrummet Septbr—Decbr 1808. — Breve og Rapporter fra Norge Sept.—Dec. 1808 m. fl. handlingar från samma tid.

1264. **Jahresberichte der Geschichtswissenschaft** im Auftrage der Historischen Gesellschaft zu Berlin herausgegeben von *J. Jastrow.* VIII—X Jahrgang. 1885—1887. 955, 1010, 969 sid. Berlin, Gaertner. Pr. 24 och 25 kr. pr del.

1265. **Aus brandenburgischen Flugschriften der Stockholmer Bibliothek.** Kleine Mittheilungen von *Emanuel Münzer.* I *Forschungen zur brandenburgischen und preussischen Geschichte,* herausg. von *R. Koser.* II, 1.

1266. **Ur Dagens Krönika.** Månadsskrift för skönliteratur, teater och politik under medverkan af flere svenska och utländska författare, utgifven af *Arvid Ahnfelt.* Nionde Årgången. 952 sid. Sthlm, Looström. Pr. 10 kr.
Inneh. bl. a. ofvan anförda N. 1258 samt »Till franska revolutionens hundraårsminne» af *Erik Thyselius;* »Lafayettes minnesbild» af *Otto Sjögren;* »*Marie Antoinette*» af *Emil v. Qvanten;* »*Ludvig XVI*» af *Erik Thyselius;* »Bourbonerna i Sverige»; »Den 5 Maj 1789» af *Otto Sjögren,* m. m.

1267. **Vasanamnet och vasavapnet.** Af *Emil Hildebrand.* Utg. sid. 1—10 af *Svenska Autograf-Sällskapets Tidskrift,* Del 2, N:r 1.

1268. **Sveriges Östersjövälde och Europa.** Några synpunkter. (En inträdesföreläsning). Af *Harald Hjärne.* Utg. sid. 521—531 af *Ny Svensk Tidskrift 1889.*

1269. **Minne af Statsministern grefve Gustaf af Wetterstedt.** Af *H. Forssell.* Utg. sid. 53—492 af *Svenska Akademiens Handlingar ifrån år 1886.* Tredje Delen.

1270. **Anteckningar och minnen af Hans Gabriel Trolle-Wachtmeister.** I urval ordnade och utgifna af *Elof Tegnér.* I. VI + 316 sid. + Innehåll + 1 porträtt. II. 324 sid. + Rättelser + 1 porträtt. Sthlm, Beijer. Pr. 11 kr.
Se nedan »Recensioner» 1343.

1271. **En finsk hofmans bref från 1800.** Af *G. Frosterus.* Utg. sid. 77—98 i Svenska Literatursällskapets i Finland »Förhandlingar och Uppsatser». 4. 1888—1889.
Brefven äro från sedermera presidenten C. F. Rotkirch till hans far och behandla förhållanden i Sverige.

1272. **Anteckningar om mitt förflutna lif.** Af *Wilhelm Erik Svedelius.* III + 638 sid. Sthlm, Fahlcrantz. Pr. 8 kr.

1273. **Wilhelm Erik Svedelius.** Af *O. A.* Utg. sid. 155—163 af *Historisk Tidskrift 1889.*

1274. **Wilhelm Erik Svedelius.** Minnesteckning af *Wilh. Bergstrand.* 90 sid. Sthlm, Fritze. Pr. 1,25.

1275. **Tal vid Wilh. Erik Svedelius' jordfästning i Upsala domkyrka d. 5 Mars 1889.** Af *J. A. Ekman.* 13 sid. Köping, Barkén. Pr. 35 öre.

1276. **Ätten von Mengden och Livland under svenska väldet.** Af *A. Hammarskjöld.* Utg. sid. 203—255 af *Historisk Tidskrift 1889.*

1277. **Märkvärdiga qvinnor.** Af *Ellen Fries.* Häft. 1—3. 192 sid. Sthlm, Hierta. Pr. 80 öre häftet.
Inneh. bl. a. »Leonora Kristina Ulfeldt».

1278. **Vinland och Vinlandsfärderna.** Af *Emil Svensén.* Utg. sid. 123—142 af *Historisk Tidskrift 1889.*
I anledning af G. Storms »Studier over Vinlandsreiserne» och R. B. Andersons »America not discovered by Columbus».

1279. **Les Wallons en Suède.** Par *Bormans.* I *Bulletin de l'Institut archeologique Liégeois,* XXI, 2.

1280. **Die Wappen der schwedischen und finnländischen Landschaften (Provinzen), Läns (Regierungsbezirke) und Städte.** Gez. u. beschr. von *L. Clericus.* 8 sid. text + X planscher. Sonderdruck aus »Der Deutsche Herold» XX Jahrg. N. 1.

1281. **Finlands landskapsvapen normaliserade och utgifna af K. A. Bomansson.** Utg. sid. 298—337 af *Historiallinen Arkisto,* utg. af *Finska Historiska Sällskapet,* X. Med planscher.

1282. **Wyspa Gotland.** Obrazek z podrózy ulozyl. (*Ön Gotland.* Resebilder). Af grefve *Lars Benzelstierna von Engeström.* 88 sid. Posen.

1283. **En svensk medeltidsborg (Almare-Stäk) och dess innehafvare.** Studier af *Wilh. Ridderstad.* 42 + XXXIV sid. Sthlm, Norstedt.
Ej i bokhandeln.

1284. **Noraskogs arkiv.** Bergshistoriska samlingar och anteckningar. Första häftet. Utg. af *J. Johansson.* X + 208 sid. + porträtt af *K. O. Troilius.* Sthlm. Pr. 4 kr.
Ej i bokhandeln.

1285. **Sala stads privilegier,** gifna af konung Gustaf II Adolf den 15 April 1624; jemte konung Gustaf I:s bref den 15 nov. 1554 och konung Gustaf II Adolfs bref den 30 Nov. 1612 angående »De gamble grufvuägor» eller grufvefrälsejorden i Sala. 30 sid. Sala, Ewerlöf. Pr. 75 öre.

1286. **Hedvig Eleonoras Drottningholm.** Anteckningar till slottets äldre byggnadshistoria. Af *John Böttiger.* 138 sid. + 2 planscher, stor octav. Sthlm, Fritze. Pr. 3 kr.
Se nedan »Recensioner» 1345.

1287. **Blad ur Nykarleby historia.** Af *C. v. Bonsdorff.* Utg. sid. 62—98 af *Historiallinen Arkisto,* utg. af *Finska Historiska Sällskapet,* X.

1288. **Konventen i grefve Per Brahes finska förläningar.** Af *M. G. Schybergson.* Utg. sid. 29—54 i Svenska Literatursällskapets i Finland »Förhandlingar och Uppsatser 4. 1888—1889».

1289. **Kexholms och Viborgs slott år 1681.** Af *C. v. Bonsdorff.* Utg. sid. 291—297 af *Historiallinen Arkisto,* utg. af *Finska Historiska Sällskapet,* X.

1290. **Anders de Bruce, Landshöfding i Nylands och Tavastehus län.** Anteckningar och utdrag ur hans efterlemnade papper af *R. A. Renvall.* Utg. sid. 55—60 i Svenska Literatursällskapets i Finland »Förhandlingar och Uppsatser. 4. 1888—1889».

1291. **Finlands Historia** af *M. G. Schybergson.* IV Häft. (Se N. 1002 och 1107). Sid. 257—498 + VII. Hfors, Edlund. Pr. 4 f. m.

1292. **Åbo stads historia under sjuttonde seklet.** Af *C. von Bonsdorff.* Första Häftet. 140 sid. Hfors.
Utgör andra serien af »Bidrag till Åbo stads historia, utgifna på föranstaltande af Bestyrelsen för Åbo stads historiska museum».
Se nedan »Recensioner» 1348.

1293. **Vår styrelse och våra landtdagar.** Återblick på Finlands konstitutionella utveckling under de senaste tjugu åren. Af *Edv. Bergh.* Andra Bandet. (Se N. 601.) 901 sid. + register. Hfors, Edlund.
Se nedan »Recensioner» 1346.

1294. **Finlands statsrättsliga utveckling efter 1809.** Af *Edv. Bergh.* 101 sid. Hfors, Edlund. Pr. 2 f. m.
Se nedan »Recensioner» 1347.

1295. **Anteckningar ur Vexjö Allmänna Läroverks Häfder till år 1724.** Af *C. O. Arcadius.* Festskrift vid invigningen af nya läroverkshuset i Vexjö. 83 sid. (Läroverksprogram).

1296. **Handlingar rörande finska skolväsendets historia.** Med understöd af allmänna medel i tryck utgifna af *K. G. Leinberg*, professor. Tredje samlingen. (Se N. 582, 985, 1026 och 1149). XVIII + 540 sid. Jyväskylä. Pr. 5 f. m.

1297. **Album studiosorum academiæ Aboensis mdcxl—mdcccxxvii.** *Åbo akademis studentmatrikel* å nyo upprättad af *Vilh. Lagus.* 1. L + 108 sid. Hfors.

Utg. XI delen af »Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet i Finland».

Se nedan »Recensioner» 1349.

1297½ **Kyrkorådets i Åbo protokoll 1675—1689.** Utg. af *C. v. Bonsdorff.* 77 sid. Hfors.

Utgör n. V i första serien af »Bidrag till Åbo stads historia, utg. på föranstaltande af Bestyrelsen för Åbo stads historiska museum».

1298. **Några flyktingar från finskt håll till Ryssland efter 1772 års statshvälfning.** Af *A. Hjelt.* Utg. sid. 99—105 af *Historiallinen Arkisto*, utg. af *Finska Historiska Sällskapet*, X.

1299. **Kristna Kyrkans Historia.** Af *C. A. Cornelius.* Första Delen. Kyrkans historia under de tre första seklerna. 305 sid. Sthlm, Norstedt. Pr. 3,25.

1300. **Öfversigt af de europeiska staternas politiska historia under åren 1881—1887.** Af *P. O. Bäckström.* 319 sid. Sthlm, Norstedt. Pr. 3 kr.

Se nedan »Recensioner» 1350.

1301. **Öfversigt af Nya Historien.** Af *W. M. Carlgren.* Första Delen. 294 sid. Sthlm, Norstedt. Pr. 2,90.

1302. **Ur nyare tidens politiska skiften.** Af *Marcellus.* 216 sid. 12:o. Sthlm, Lamm. Pr. 2 kr.

1303. **Dansk-tyska kriget 1864.** Historik och kritik af *Gustaf Thorsander.* 111 sid. Sthlm, Samson. Pr. 1,25.

Boken innehåller äfven en framställning af Sverige-Norges förhållande till Danmark åren 1863 och 1864, Carl XV:s unionsförslag, m. m.

1304. **Napoleon och Wellington på Pyreneiska halfön 1808—1810.** Krigshistoriska betraktelser med hänsyn till befästningar och centralförsvar. Af *Gust. Lagerhjelm.* VI + 214 sid. + 4 kartor. Sthlm, Norstedt. Pr. 5 kr.

1305. **Tillståndet i Frankrike före revolutionen 1789.** Af *Otto v. Zweigbergk.* Efter Taine's arbete: »L'ancien régime». 36 sid. Pr. 20 öre. Sthlm, Bonnier.

Utg. 13 häftet af Studentföreningen Verdandis småskrifter.

1306. **Franska revolutionen.** Af *H. Carnot.* Svensk bearbetning af *O. W. Ålund.* Sthlm, Bonnier.

1307. **Englands historia i adertonde århundradet.** Af *William Edvard Hartpole Lecky.* Öfvers. af D:r *G. Elmqvist.* (Se N. 878). Häft. 35—38, sid. 225—645. (Slut på 6 delen). Sthlm, Fritze. Pr. 1 kr. häftet. (38 häftet: 1,50).

1308. **Drottningen och folktribunen.** Af *A. Hammarskjöld.* Utg. sid. 433—462 af *Ny Svensk Tidskrift 1889.*

Om dr. Viktoria och John Bright.

1309. **Från Moskva till Petersburg.** Rysslands omdaning. Kulturhistoriska skildringar af *Harald Hjärne.* 2 häftet. (Se N. 1122), sid. 81—176. Ups. Akad. Bokh. Pr. 1 kr.

Se nedan »Recensioner» 1351.

1310. **Speranskis fall.** Episod ur Alexander I:s historia. Efter ryska källor, förnämligast Jakob de Saint-Glins memoarer, tecknad af *A.*

Fr. Nordqvist. Utg. sid. 416—430 af *Finsk Tidskrift 1889.* XXVI Bandet, och sid. 3—22 i XXVII Bandet.

1811. **Judarnes gamla historia.** Af *Flavius Josefus.* Öfversättning efter en engelsk edition. 1 häftet, 96 sid. Sthlm, Fredengren. Pr. 1 kr.

1812. **Allmän kulturhistoria** eller det mänskliga lifvet i dess utveckling, systematisk framställning af civilisationens gång o. s. v. (Se N. 876, 1010 o. 1125) ... Af *Anton Nyström.* Fjerde delen, häft. 7—15 och Femte delen häft. 1—4. Sthlm, Looström. Pr. 50 öre häftet.

Recensioner.

1813. **Hanserecesse von 1431—1476.** Bearbeitet von *Goswin Freiherr von der Ropp.* Fünfter Band. (Se N. 1161) och

1814. **Hanserecesse von 1477—1530.** Bearbeitet von *Dietrich Schäfer.* Dritter Band. (Se N. 1041). Rec. i *Literarisches Centralblatt 1889,* sid. 1181—1183 af *K. L.*

1815. **Schwedische Geschichte im Zeitalter der Reformation.** Von *Julius Weidling.* (Se N. 137). Rec. i *Sybels Historische Zeitschrift* Band 63, sid. 171—174 af *F. Arnheim.*

1816. **Riksdagarna 1609 och 1610.** Af *N. F. Lilliestråle.* (Se N. 1055). Rec. i *Historisk Tidskrift 1889,* sid. 13—15 af *Bgh.*

1817. **Venedig, Gustav Adolf und Rohan** ... von *Johannes Bühring.* (Se N. 544). Rec. i *Sybels Historische Zeitschrift,* 61 Band, sid. 151—153 af *v. Zwiedineck.*

1818. **Die Verhandlungen Schwedens und seiner Verbündeten mit Wallenstein und dem Kaiser 1631 und 1634.** Von *Georg Irmer.* (Se N. 1057). Rec. i *Literarisches Centralblatt 1889,* sid. 709—711.

1819. **Svenska Riksrådets Protokoll** med understöd af statsmedel i tryck utgifvet af Kongl. Riksarkivet genom *N. A. Kullberg* och *S. Bergh.* III—V. (Se N. 682, 813 o. 1062). Rec. i *Finsk Tidskrift 1889,* XXVI Bandet, sid. 221—222 af *T. Dillner.*

1820. **Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling.** Utg. af K. Vitt. Hist. o. Ant. Akademien. Förra afdelningen, I. Senare afdelningen, I. (Se N. 1056). Rec. i *Historisk Tidskrift 1889,* sid. 15—20 af *C. T. O.;* i *Ny Svensk Tidskrift 1889,* sid. 27—44 af *Claes Annerstedt* och i *Sybels Historische Zeitschrift* 63 Band, sid. 518—522 af *Irmer.*

1821. **Studier öfver Danmarks politik under Karl XII:s polska krig (1700—1707).** Af *A. Stille* (Se N. 1226); och

1822. **Tillståndet i Skåne under Magnus Stenbocks guvernörstid år 1707—1711.** Af *K. Enghoff.* (Se N. 1225). Rec. i *Historisk Tidskrift 1889,* sid. 103—108 af *Ernst Carlson.*

1823. **Tsar Peters underhandlingar 1716 om landgång i Skåne.** Af *K. J. Hartman.* (Se N. 951). Rec. i *Historisk Tidskrift 1889,* sid. 86—91 af *J. A. Lagermark.*

1824. **Carl den Tolfte.** Läsning för ung och gammal. Af *Gustaf Björlin.* (Se N. 1072.) Rec. i *Finsk Tidskrift 1889,* XXVI Bandet, sid. 383—384 af *T. D—r.*

1825. **Recueil des Traités et Conventions conclus par la Russie avec les Puissances Etrangères.** Publié ... par *F. Martens.* I—VII. (Jmfr N. 53). Rec. i *Göttingische gelehrte Anzeigen 1889.* N. 2, 3, sid. 41—112 af *Schirren.*

1826. **Bidrag till kännedomen om Sveriges tillstånd på Karl XII:s tid.** Af *G. E. Axelson.* (Se N. 1079). Rec. i *Historisk Tidskrift 1889,* sid. 29—46 af *Ernst Carlson,* i *Finsk Tidskrift 1889.* XXVII Bandet, sid. 393—394 af *T. Dillner* och i *Sybels Historische Zeitschrift,* 63 Band, sid. 522—523 af *F. Arnheim.*

1827. **Sveriges Ridderskaps och Adels Riksdagsprotokoll från och med år 1719.** Åttonde delen, Andra Häftet. Nionde—Elfte Delarna. (Se N. 1241). Rec. i *Historisk Tidskrift 1889*, sid. 95—102 af *S. J. B.* och i *Finsk Tidskrift 1889*, XXVI Bandet, sid. 473—476 af *T. Dillner*.

1828. **Die Nordische Frage in den Jahren 1746—1751.** Von *Joh. Rich. Danielson*. (Se N. 1080 och 1144). Rec. i *Historisk Tidskrift 1889*, sid. 52—67 af *Harald Hjärne;* i *Letterstedtska Tidskriften 1889* sid. 27—43 af *Harald Hjärne;* i *Sybels Historische Zeitschrift*, 62 Band, sid. 334—335 af *A. Naudé* och i *Russische Revue 1888*, XVII, 4 af *A. Brückner*.

1829. **Die Memoiren der Königin von Schweden Ulrike Luise,** Schwester Friedrichs des Grossen . . . Von *Fritz Arnheim*. (Se N. 1081). Rec. i *Literarisches Centralblatt 1889* sid. 47.

1830. **Der Siebenjährige Krieg nach Russischer Darstellung.** I Theil. (Se N. 1165). Rec. i *Literarisches Centralblatt 1889*, sid. 303—304.

1831. **Smärre skrifter rörande sjuttonhundratalets historia.** Af *Carl Gustaf Malmström*. (Se N. 1242). Rec. i *Letterstedtska Tidskriften 1889*, sid. 662—663 af *Ernst Carlson*.

1832. **Gustaf III:s förhållande till franska revolutionen.** Af *Nils Åkeson*. (Se N. 831). Rec. i *Sybels Historische Zeitschrift*, 63 Band, sid. 174—177 af *F. Arnheim*.

1833. **Sveriges deltagande i den väpnade neutraliteten 1800—1801.** Af *Hugo Larsson*. (Se N. 1090). Rec. i *Sybels Historische Zeitschrift* 63 Band, sid. 524—526 af *F. Arnheim*.

1834. **Sveriges inre styrelse under Gustaf IV Adolfs förmyndareregering.** Af *Axel Brissman*. (Se N. 1087). Rec. i *Sybels Historische Zeitschrift*, 63 Band, sid. 523—524, af *F. Arnheim*.

1835. **Den svensk-norska unionen.** Uppsatser och aktstycken, utg. af *Oscar Alin*. I. (Se N. 1255). Rec. i *Historisk Tidskrift 1889*, sid. 71—86 af *Nils Höjer*.

1836. **Om Konunga- och Tronföljareval ur svensk historisk och statsrättslig synpunkt.** Af *K. V. Key-Åberg*. (Se N. 1116). Rec. i *Historisk Tidskrift 1889*, sid. 46—50 af *Kj*.

1837. **Meklenburgisches Urkundenbuch,** herausgegeben von der Verein für Meklenburgische Geschichte und Alterthumskunde. Band XIV. 1356—1360. Schwerin 1886. Rec. i *Historisk Tidskrift 1889*, sid. 21—23 af *K. G. Grandinson*.

1838. **Vestergötlands Fornminnesförenings Tidsskrift.** Fjerde och femte häftena. Utgifvare: *Karl Torin*. (Se N. 1104.) Rec. i *Historisk Tidskrift 1889*, sid. 23—25 af *Ehd*.

1839. **Finnarne i Mellersta Sverige.** Af *Petrus Nordmann*. (Se N. 1105). Rec. i *Historisk Tidskrift 1889*, sid. 9—12 af *B—n*.

1840. **Finlands Historia.** Af *M. G. Schybergson*. 2 Bandet. (Se N. 1107). Rec. i *Literarisches Centralblatt 1889*, sid. 1639 af *K.—L*.

1841. **Marskalk Bernadotte.** Skildringar . . . af *Anton Blomberg*. (Se N. 1093). Rec. i *Historisk Tidskrift 1889*, sid. 1—9 af *A. H—ld*, och i *Finsk Tidskrift 1889*, XXVI Bandet, sid. 293—296 af *T. Dillner*.

1842. **Desirée. Reine de Suède et de Norvège.** Par le Baron *Hochschild*. (Se N. 1094). Rec. i *Sybels Historische Zeitschrift*, 63 Band, sid. 526—527, af *Fritz Arnheim*.

1843. **Anteckningar och Minnen af Hans Gabriel Trolle-Wachtmeister.** I urval ordnade och utgifna af *Elof Tegnér*. (Se N. 1270). Rec. i *Letterstedtska Tidskriften 1889*, sid. 432—438 af *A. Hammarskjöld*.

1844. **Grev Herman Wedel Jarlsberg og hans samtid 1779—1840.** Af Dr *Yngvar Nielsen*. (Se N. 971 och 1095). Rec. i *Ny Svensk Tidskrift 1889*, sid. 252—258 af *Edvard Lidforss*.

1845. **Hedvig Eleonoras Drottningholm.** Anteckningar till slottets äldre byggnadshistoria af d:r *John Böttiger*. (Se N. 1286). Rec. i *Let-*

terstedtska Tidskriften 1889, sid. 516—518 af *C. Eichhorn;* i *Ny Svensk Tidskrift 1889*, sid. 638—640 af *K. W—n* och i *Finsk Tidskrift 1889*, XXVII Bandet, sid. 394—395 af *Jac. Ahrenberg*.

1846. **Vår styrelse och våra landtdagar** ... Af *Edv. Bergh.* Andra Bandet. (Se N. 1293) jemte

1847. **Finlands statsrättsliga utveckling efter 1809.** Af *Edv. Bergh.* (Se N. 1294). Rec. i *Finsk Tidskrift 1889*, XXVII Bandet, sid. 194—200 af *E. Schybergson*.

1848. **Åbo stads historia under sjuttonde seklet.** Af *Carl von Bonsdorff.* Första Häftet. (Se N. 1292). Rec. i *Finsk Tidskrift 1889*, XXVI Bandet, sid. 462—463, af *M. G. S.*

1849. **Album studiosorum academiæ Aboensis mdcxl—mdcccxxvii.** *Åbo akademis studentmatrikel* å nyo upprättad af *Vilh. Lagus.* (Se N. 1297). Rec. i *Finsk Tidskrift 1889*, sid. 303—304 af *B—lm.*

1850. **Öfversigt af de Europeiska staternas politiska historia under åren 1881—1887.** Af *P. O. Bäckström.* (Se N. 1300). Rec. i *Letterstedtska Tidskriften 1889*, sid. 511—513 af *Per Sondén.*

1851. **Från Moskva till Petersburg; Rysslands omdaning.** Kulturhistoriska skildringar af *Harald Hjärne.* (Se N. 1309). Rec. i *Letterstedtska Tidskriften 1889*, sid. 86—88 af *Per Sondén.*

INNEHÅLLSÖFVERSIKT

TILL

HISTORISK TIDSKRIFT

UTGIFVEN

AF

SVENSKA HISTORISKA FÖRENINGEN

ÅRGÅNGARNE 1881—1890

STOCKHOLM, 1891.
KONGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER.

INNEHÅLLSÖFVERSIKT

TILL

HISTORISK TIDSKRIFT

UTGIFVEN

AF

SVENSKA HISTORISKA FÖRENINGEN

ÅRGÅNGARNE 1881—1890

STOCKHOLM, 1891.
KONGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER.

I. Förteckning på medarbetare.[1]

Alin, O. (O. A.), professor, Uppsala. **2**, l, lxxi. **3**, xix. **4**,283. **5**,185. **6**,193. **7**,297. **9**,155.
Annerstedt, C. (C. A—dt), bibliotekarie, Uppsala. **1**, xlvi, xcvii. **2**, xl. **3**, xxxv. **4**, xviii, lxxxvii. **5**,*12*. **7**,202.
Arnheim, F., fil. doktor, Berlin. **8**,287.

Berger, L., fil. doktor, Stockholm. **8**,313.
Bergh, S. (S—gh, Bgh), fil. doktor, Stockholm. **4**,343, xlix. **5**,161. **9**,*13*. **10**,*1*, *24*, *40*.
Bergman, E. W. (—n, B—n), arkivarie, Stockholm. **2**, lviii. **6**,250, 371. **9**,*9*. **10**,23, 107.
Bergstedt, H. (B.), lektor, Norrköping. **3**, xxviii.
Bergström, O., löjtnant, Stockholm. **7**,342.
Björlin, G., major, Stockholm. **6**, bil. **8**,*71*.
Boëthius, S. J. (S. J. B.), professor, Uppsala. **2**, lxxxix. **4**,15, xvii. **5**,21, 225, *23*, *43*. **6**,51, 97, *1*. **8**,95, 177, *55*. **9**,1, 275, *95*.
Bonsdorff, C. v. (C. v. B.), docent, Helsingfors. **8**,285. **9**,270. **10**,278.
Bowallius, R. M. (R. M. B.), f. d. riksarkivarie, Stockholm. **1**, liv.
Bygdén, L., v. bibliotekarie, Uppsala. **4**, lxxi.

Carlson, E. (E. C.), lektor, Göteborg. **3**,67. **8**,279. **9**,49, 257, *29*, *103*. **10**,61.
Carlson, F. F., f. d. statsråd (†), Stockholm. **1**,9, 123, 203, 207, 401.
Clason, S., fil. kand., Uppsala. **9**,53.

Daae, L., professor, Kristiania. **8**,167.
Dahlgren, E. W., bibliotekarie, Stockholm. **6**,368.
Dahlgren, S. F., lektor, Skara. **4**, lxxx.
De Geer, L., frih., f. d. statsminister, Stockholm. **3**,137. **10**,*17*.
Djurklou, G., frih., kammarherre, Örebro. **2**, xix. **10**,1.

---

[1] Lutande, liksom romerska siffror hänföra sig till afd. »Granskningar».

EICHHORN, CHR. (—rn), amanuens (†), Stockholm. **7**,*106*.
EKLUND, P., professor, Lund. **7**,*4*.
ERSLEV, KR., professor, Köpenhamn. **2**, LXIII.

FAHLBECK, P., professor, Lund. **4**,105.
FEHR, I., lektor, Strängnäs. **6**,177, *10*.
FEILITZEN, H. v., docent (†), Uppsala. **2**,349.
Fleetwood, M., frih. (†), Vexiö. **2**, LXXXI.
FORSGRÉN, G., fil. doktor (†), Stockholm. **7**,*29*.
FORSSELL, H. (H. F.), president, Stockholm. **10**,77.
FRIES, E. (E. F.), fil. doktor, Stockholm. **5**,297, *31*, *32*. **6**,86.
FYHRVALL, O., lektor, Gefle. **2**,29, 103.

GRANDINSON, K. G., lektor, Örebro. **6**,92. **7**,*95*. **9**,*21*. **10**,*38*.
GUSTAFSON, G., amanuens, Uppsala. **6**,*55*.

HAMMARSKJÖLD, A. (A. H—ld), fil. kand., Stockholm. **7**,275, *1*, *40*, *103*. **8**,231. **9**,203, *1*. **10**,270, 340.
HAMMARSKJÖLD, C. G., justitieråd, Stockholm. **9**,369.
HAMMARSTRAND, S. F., professor (†), Uppsala. **2**, XLV.
HEDIN, A. (A. H.), riksdagsman, Stockholm. **1**,LXXXII. **7**,*9*.
HELANDER, L. (L. H—r), fil. kand., Uppsala. **10**,*51*.
HELLSTENIUS, J. (XXI), aktuarie (†), Stockholm. **6**,*23*.
HERNLUND, H. (Ho Hd), rektor, Stockholm. **5**,97, *59*. **6**,*6*. **8**,*21*, *61*. **9**,68.
HILDEBRAND, E. (Ehd, E. H., Hd, H., r, * [1]), lektor, Stockholm. **1**,196, 198, 207, 274, 397, XVII, XXXVIII, LXIII, LXXV, LXXIX, XCIII, CIX. **2**,81, 159, 211, 264, 276, 277, 295, 355, I, XXXVIII, LI, LXXX. **3**,225, 226, 230, 355, 362, 369, 462, XIII, XXXIII, XXXIX, XLVI, LIII, LVIII. **4**,91, 95, 155, 175, 178, 347, XXV, XXXI, LXII, LXIII, CI. **5**,173, 180, 236, 245, 259, 345, 350, 352, 355, *4*, *21*, *26*, *28*, *30*, *49*, *53*, *75*, *85*. **6**,1, 187, 235, 240, 253, 317, *21*, *26*, *69*, 72. **7**,193, 325, *88*. **8**,79, 267, 275, 289, *48*, *50*, *59*, *73*, *76*. **9**,261, *23*, *50*. **10**,74, 155, 181, 7, *44*, *60*. [2]
HILDEBRAND, H. (H. H—d), riksantikvarie, Stockholm. **1**, XVIII. **2**,1, 183, 321. **3**, LVII. **4**,307. **5**,199. **6**,185. **7**,*96*.
HJÄRNE, H. (H—e), professor, Uppsala. **1**,53, LXVIII. **3**,241, 461, XXVI. **4**,189. **9**,*52*.
Hollander, A. G., f. d. rektor, Borås. **5**, bil.
HÖJER, N., lektor, Visby. **1**, I. **3**,323. **4**, bil. **6**,123. **7**,209, *47*, bil. **9**,*71*. **10**,*33*.

JOHANSSON, J. (J.), riksdagsman, Stockholm. **4**, I. **5**,*73*.

---

[1] Samt i allmänhet osignerade artiklar.
[2] Dessutom afd. Underrättelser till större delen samt Tidskriftsöfversikt t. o. m. årg. 9, h. 3.

KARLSSON, K. H. (K. H. K.), fil. doktor, Stockholm. **3**,457. **4**,273, XXIX. **5**,169. **6**,83. **7**,7. **8**,*5*, *65*. **9**,45.
KEY-ÅBERG, K., docent, Uppsala. **10**,364.
KJELLBERG, C. M., Uppsala. **8**,367.
KJELLÉN, R., docent, Uppsala. **9**,*46*.
KÖRESNER, V. (V. K.), fil. doktor, Stockholm. **2**,76, XXXIV, bil.

LAGERMARK, J. A., lektor, Luleå. **5**, bil. **6**,263. **9**,323, *86*.
LANCKEN, E. V. D. (v. d. L.), öfverste, Stockholm. **1**, CV.

MALMSTRÖM, C. G. (M., C. G. M.), f. d. riksarkivarie, Stockholm. **4**,1. **5**,*3*. **7**,1. **9**,363, 364.
Mankell, J., f. d. kapten, Stockholm. **7**, bil.
MONTAN, E. V., professor, Stockholm. **1**,85, 283, 403.

NIELSEN, Y., professor, Kristiania. **4**, XXXV.
NORDENSVAN, C. O. (N—n), major, Stockholm. **2**, XCIX.
NORDWALL, J. E., docent, Uppsala. **10**,163, 229.
NYSTRÖM, J. F. (J. Fr. N.), docent, Uppsala. **5**,1, *1*, *55*. **6**,*54*, *65*. **8**,*14*, *16*, *34*.[1]

ODHNER, C. T. (C. T. O.), riksarkivarie, Stockholm. **1**,161, 296, VIII, XIII. **2**,70. **7**,*25*. **9**,*15*.

RYDBERG, O. S., kansliråd, Stockholm. **1**, bil. **10**,313.

SCHYBERGSON, M. G., professor, Helsingfors. **1**, XXV. **3**, I.[1]
SETTERWALL, K., bibl.-amanuens, Stockholm. Tidskriftsöfversikt från **9**, h. 4. **9**, bil. **10**, bil.
SILFVERSTOLPE, C. (—rst—, ***), kammarherre, Stockholm. **1**,1, 209, 303, LXV, LXVI. **2**,95, XV, XXVI, XXVIII, XCI, XCIV, CII. **3**,25, 143, LX. **4**, IV. **6**,374. **8**,*1*. **9**,373. **10**,*22*. Hist. Bibliografi 1—10, 1—10 bil.[1]
SJÖGREN, O. (O. S.), kollega, Stockholm. **1**,129. **2**,261, XXXI. **3**, XXI.
SONDÉN, P. (—n), fil. doktor, Stockholm. **5**,77. **6**,*17*. **8**,357. **9**,143, 150. **10**,*13*.[1]
SPRINCHORN, C., rektor, Lund. **1**,247. **5**,105.
STAVENOW, L., docent, Uppsala. **10**,137, *72*.
STRÅLE, G. H., brukspatron, Stockholm. **7**,103. **8**,289. **9**,75, 164.
SVEDELIUS, W. E., professor (†), Uppsala. **8**,29.
SVENSÉN, E., fil. kand., Stockholm. **8**,*31*. **9**,123.
SÅVE, T. (T. S—e), rektor, Karlstad. **2**, V, XII.

T., **10**,81.
TAUBE, B. (B.), frih., arkivarie, Stockholm. **2**,171, 360.
TEGNÉR, E. (T.), bibliotekarie, Lund. **1**,117, 213. **3**,1. **4**, LII. **10**,281, *69*.[1]

---

[1] Dessutom bidrag till afd. Underrättelser.

II. Systematisk innehållsöfversikt.

I. Historia i allmänhet.

Medeltiden.

---

[1] Dessutom bidrag till afd. Underrättelser.

1521—1611.

1611—1718.

1718—1772.

1772—1809.

Efter 1809.

2. Historiens vetenskap. Kulturhistoria.

3. Genealogi.

4. Literaturhistoria. Källkritik. Bibliografi m. m.

5. Arkivväsen, bibliotek, handskriftsamlingar m. m.

6. Historiska arbeten och forskningar, universitetsförhållanden m. m.

(Notiser).

7. Historiska sällskap, akademier m. m.

Sverige.

Amerika.

8. Biografiskt.

III. Tryckta handlingar.

Inventarium öfver S. Birgittas hus 1589. **3**,360.
Fogden H. Pålsson 1593 $^{18}/_{5}$ om Gustaf Vasas vandringar i Dalarna. **7**,198.
Relation till tyske kejsaren från Moskva afg. 1594 $^{19}/_{3}$. **3**,273.
Projekt till riksdagsproposition 1595. **5**,226.
Ständernas utlåtanden öfver hertig Karls proposition vid Söderköpings riksdag 1595. **5**,85.
Tycho Brahe till Erik Sparre 1597 $^{7}/_{9}$. **6**,250.

1600-talet. Berättelse om Wolmars eröfring 1601. **6**,371.
Peder Mikelsson Hammarskjöld om Borgholms eröfring 1612. **9**,369.
Philip Sadler till Axel Oxenstierna 1626 $^{31}/_{5}$ om sin mission till Siebenbürgen. **10**,171.
Fördragspunkter mellan Sverige och Danmark uppsatta 1629. **2**,293.
Residenten i Dresden L. Nicolai till Ph. Sadler 1631 $^{30}/_{12}$. **3**,432.
Nils Brahe till Per Brahe d. y. 1632 $^{14}/_{9}$. **1**,124.
Axel Oxenstierna till B. Oxenstierna ang. Gustaf II Adolfs död. **1**,127.
Residenten i Dresden L. Nicolai till Axel Oxenstierna april 1633. **3**,434.
Axel Oxenstierna till residenten L. Nilsson 1633 $^{16}/_{5}$. **9**,150.
Generalvaktmästaren Bubnas relation om sitt samtal med Wallenstein och Oxenstiernas svar 1633. **3**,437, 440.
H. M. v. Thurn till Axel Oxenstierna 1633 $^{6}/_{6}$, $^{15}/_{6}$, $^{12}/_{8}$, $^{13}/_{8}$. **3**,442 ff.
O. J. v. Steinecker till Axel Oxenstierna 1633 $^{24}/_{9}$, $^{2}/_{10}$. **3**,446, 447.
Brefväxling mellan V. Kinsky och H. M. v. Thurn 1633 dec.—1634 jan. **3**,449 ff.
H. M. v. Thurn till Axel Oxenstierna 1634 $^{8}/_{1}$. **3**,453.
Bref från V. Kinsky till en onämnd 1634 $^{3}/_{2}$. **3**,453.
J. Ph. Kratz till Rhengrefven 1634 $^{19}/_{2}$. **3**,453.
Consilium generale i Frankfurt till Axel Oxenstierna 1634 $^{22}/_{2}$. **3**,454.
Riksförmyndarnes ed 1634. 8,355.
H. M. v. Thurn till Gabriel Oxenstierna 1637 $^{25}/_{5}$. **4**,175.
Biskop A. Prytz till Axel Oxenstierna 1650 $^{3}/_{12}$. **5**,173.
Residenten G. v. Plettenberg till tyske kejsaren om drottning Kristinas besök i Hamburg 1654 $^{18}/_{7}$, $^{1}/_{8}$. **4**,348.
Brefväxling mellan Karl X Gustaf och riksamiralen K. G. Wrangel 1658 jan.—febr. **1**,203.
Johan Palmstruch till K. G. Wrangel 1657 $^{13}/_{7}$. **1**,207.
Handlingar ang. Hans Erlencamps expedition till norra Asien, Kina m. fl. länder 1669. **7**,287.
Lektor E. Parnovius till K. Maj:t 1689 $^{4}/_{6}$ med en plan till Norges besittningstagande. **9**,143.
Förteckning öfver arméns regementen och regementsofficerare vid början af Karl XII:s regering. **6**,374.
Karl XII till hertig Fredrik af Holstein 1698 $^{7}/_{12}$, 1699 $^{20}/_{5}$. **1**,401.
O. A. Paykull till E. Dahlberg 1699 $^{19}/_{12}$. **1**,157.

1700-talet. Rapport till E. Dahlberg 1700 $^{16}/_{1}$. **1**,158.
G. v. Heydeck till O. A. Paykull 1700 $^{2}/_{9}$. **1**,159.
Frih. C. M. Posse till fadren Mauritz Nilsson Posse från Karlshamn 1700 $^{22}/_{9}$. **2**,82.

Densamme till brodren Nils Posse från Pernau m. fl. orter under Karl XII:s fälttåg 1700—1708. **2**,83 ff., 159 ff.
Teologiska fakulteten i Uppsala till grefve C. Piper 1703 $^{25}/_{4}$. **4**,91.
Professor J. Upmark till Olof Hermelin 1705 $^{8}/_{3}$. **4**,93.
Biskop J. Svedberg till grefve C. Piper 1706 $^{22}/_{1}$. **5**,350.
Bref från U. Hjärne till Olof Hermelin 1707, april—juli. **2**,264, 355.
Bref fråu A. Alstriu till professor J. Upmark 1707 maj—sept. **4**,178.
Bref från S. Bark till Olof Hermelin 1707 maj—sept. **5**,173, 236.
Förslag till Karl XII ang. marschen mot Moskva 1708. **8**,275.
Defensionskommissionen till Karl XII 1709 $^{17}/_{3}$. **9**,259.
Karl XII till defensionskomm. ang. slaget vid Poltava 1709 $^{11}/_{7}$. **8**,280.
Utdrag ur rådsprotokollet 1710 $^{20}/_{1}$. **9**,49.
Magnus Stenbock till defensionskommissionen 1710 $^{3}/_{3}$ om slaget vid Helsingborg. **10**,67.
Magnus Stenbock till Karl XII om fälttåget i Skåne 1710 $^{25}/_{11}$. **10**,62.
G. v. Düben till envoyén T. Funck 1712 $^{27}/_{4}$. **9**,372.
S. Bark om enkedrottning Hedvig Eleonoras död 1715 $^{26}/_{11}$. **5**,352.
Karl XII om skråväsen och importförbud 1716 $^{12}/_{1}$. **8**,171.
Bref från Th. Fehman till gen. frih. E. Sparre 1718 $^{17}/_{9}$, $^{9}/_{12}$. **6**,253.
Generalen frih. E. Sparre till sin hustru 1718 okt.—dec. **6**,255 ff.
St. Poniatovskis supplik till dr. Ulrika Eleonora 1719 $^{24}/_{7}$. **10**,225.
Grundregler för en historisk akademi 1749. **5**,98.
F. och G. Gyllenram till kanslipresidenten från Gilang i Persien 1749 $^{6}/_{1}$. **2**,360.
Sjökonvention mellan Sverige och Danmark 1756 $^{12}/_{7}$. **1**,270.
Gustaf III till adeln om utseende af ett heml. statsutskott 1778 $^{28}/_{11}$. **1**,99.
K. Maj:ts tal och proposition till statsutskottet 1778 $^{14}/_{12}$. **1**,103.
Statsutskottets protokollsutdrag 1778 $^{16}/_{12}$. **1**,111.
Egenhändig lefvernesbeskrifning af A. J. v. Höpken 1781 $^{31}/_{5}$. **8**,137.
Utkast till det oldenburgska husets familjeförbund 1787 okt. **1**,297.
Kristian VII i Danmark till Gustaf III 1787 $^{5}/_{11}$. **1**,300.
Gustaf III till Kristian VII i Danmark 1787 nov. **1**,301.
Hemligt rådsprotokoll, Stockholm 1787 $^{27}/_{11}$. **1**,187.
Katarina II till G. M. Sprengtporten 1788 $^{26}/_{8}$. **2**,72.
Utlåtande af gr. Osterman om Sprengtportens förslag 1788 $^{25}/_{8}$. **2**,74.
Bref från Bezborodko till Potemkin 1788 juni—sept. **8**,230.
Gustaf III om 1790 års sjökrig 1790 $^{15}/_{5}$, $^{20}/_{7}$. **10**,270, 271.
Utlåtande af grefve Bezborodko ang. fred med Sverige 1790. **2**,319.
O. Wallquists brefväxling med L. v. Engeström 1792 juli—aug. **5**,245.

Gustaf IV Adolf till S. af Ugglas 1800—1808. **1**,284, 404. *1800-talet.*
Depescher från frih. C. Bonde till Gustaf IV Adolf från en beskickning till Napoleon 1801—1802. **5**,355.
Berättelse om ett samtal mellan Gustaf IV Adolf och grefve A. G. Mörner 1802 $^{14}/_{5}$. **2**,76.
Presidenten B. Cederström till Gustaf IV Adolf 1804 $^{8}/_{5}$. **1**,294.
S. af Ugglas till densamme 1804 $^{11}/_{5}$. **1**,292.

G. Adlersparre till Gustaf IV Adolf 1804. **1**,291.
Alexander I af Ryssland till densamme 1805 $^{3}/_{5}$. **1**,128.
G. Adlersparre till S. af Ugglas 1805 $^{4}/_{5}$. **1**,295.
S. af Ugglas till Gustaf IV Adolf 1808 $^{3}/_{10}$. **1**,411.
Bref från öfverste J. A. Sandels till frih. A. U. Wrangel på Säby 1808. **6**,177.
Depescher från A. F. Sköldebrand under resan till Tyskland med f. d. konung Gustaf IV Adolf och dennes familj 1809—1810. **3**,462. **4**,95.
Instruktioner för grefve Löwenhielm 1814 $^{21}/_{9}$. **3**,129.
Brefväxling mellan grefve Engeström och grefve Löwenhielm 1815 maj—juni. **3**,131.

IV. Anmälda eller omnämnda skrifter.

A.

1. Accessionskatalog för Sveriges offentliga bibliotek. **7**,205. **8**,172.
2. Acta Poloniæ historica IV. (St. Hosii epistolarum T. I). **3**, XXVI.
3. ADLERCREUTZ, H. T., Historiskt-politiska anteckningar. **8**,92.
4. AHNFELT, A., Ur sv. hofvets och aristokratiens lif I—IV. **2**, XV.
5. ALIN, O., Tal på tvåhundrafemtionde årsdagen af Gustaf II Adolfs död. **2**,364.
6. —— Minnen ur Sveriges nyare historia XII, 1. **2**, V.
7. —— Den svensk-norska unionen I. **9**,71.
8. —— se HILDEBRAND och ALIN.
9. —— se Sveriges historia från äldsta tid till våra dagar.
10. Allgemeine deutsche Biographie. **5**,184, 257. **8**,287.
11. ANDERSON, R. B., America not discovered by Columbus. **9**,123.
12. ANDERSSON, A., Bibliotheca historica Sveo-Gothica af C. G. Warmholtz. Register. **8**,90. **9**,376.
13. Les Anecdotes de Suède. **7**,103.
14. ANKER, C. J., Biografi af general baron F. Wedel-Jarlsberg (särtr.) **4**, XLIII.
15. ANNERSTEDT, C., Upsala universitets konstitutioner af år 1655. **10**,176.
16. Annual report of the deputy keeper of the public records. **3**,141. **5**,257.
17. Antiqvarisk Tidskrift för Sverige. **3**, XL, LIII. **7**,206.
18. Archiv für die Geschichte Liv-, Est- und Curlands. **8**,386.
19. Archivalische Zeitschrift Neue Folge. **10**,180.
20. Archivio Storico Italiano.. **5**,104.

B.

[1] Jfr bil. till årg. 6: »Ännu några ord om slaget vid Lund» af G. Björlin.

86. BRÜCKNER, A., Das Archiv des Fürsten Woronzow (Hist. Zeitschr.) 6,*14*.
87. BÜHRING, J., Venedig, Gustav Adolf und Rohan. 5,*49*.
88. BUKOWSKI, H., Samling af svenskt och utländskt sedelmynt samt svenska förordningar, böcker och skrifter rörande riksgäld, banko- och sedelväsen m. m. bildad af H. Bi. 6,382.
89. BULL, N. R., Stamtavle over den Trönderske Slägt Bull. 6,380.
90. BULLO, C., Il viaggio di M. Piero Querini. 1, CIX. 2,274.
91. BURCHARDUS, J., Diarium öfver det påfliga hofvets lif 1483—1506. Ed. L. Thuasne. 3,368. 6,96.
92. BUREUS, J. TH., Sumlen. 6,*62*.
93. BURKHARDT, C. A. H., Handbuch der deutschen Archive. 7,207.
94. BURGH, A. H. H. V. D., Gezantschappen door Zweden en Nederland 1592—1795. 6,72.

C.

95. Le Cabinet historique (tidskr.) 2,102.
96. CAMPORI, Delle relazioni di Cristina di Svezia coi principi Estensi. 10,*70*
97. CARLSON, E., se Sveriges historia från äldsta tid till våra dagar.
98. CARLSON, F. F., Sveriges historia under konungarne af Pfalziska huset I. Andra uppl. 1,415. 3, XXXV.
99. —— Sveriges historia under Carl den tolftes regering. 1,415. 2, XL. 4,353. 5,*12*.
100. CARLYLE, TH., Franska revolutionen. 4,353. 5,*30*.
101. CARPELAN, T., Åbo i genealogiskt hänseende på 1600-, och början af 1700-talen. 10,279.
102. CARSTENSEN och LÜTKEN, Tordenskiold. 7,101.
103. CASTRÉN, R., Finska Deputationen 1808—1809. 1, XXXIII.
104. —— Skildringar ur Finlands nyare historia. 3, X.
105. CEDERSCHIÖLD, G., Kalfdråpet och vänpröfningen. 10,277.
106. CENTERWALL, J., Romersk fornkunskap. 3, XXVIII.
107. —— Julianus affällingen. 4, LXXX.
108. CHARMES, X., Histoire du Comité des travaux historiques et scientifiques. 7,102.
109. CHASSIN, C. L., Les élections et les cahiers de Paris en 1789. 8,175.
110. CHÉRUEL, Le baron Charles d'Avaugour, ambassadeur de France en Suède (R. d'hist. dipl.) 9,*110*.
111. CHRAPOVITSKIJ, A. V., Utdrag ur sekr. hos kejsarinnan Katarina II geheimerådet A. V. Chr:s dagbok 1787—92. Öfv. fr. ryskan af C. Silfverstolpe. 1, XIII.
112. CHYDENIUS, A., Politiska skrifter. 1, XXXII.
113. Coleccion de documentos ineditos para la historia de España. 6,96.
114. COLLETT, A., Familien Collett. 4, XLII.
115. —— En gammel Kristiania-slægt. Optegnelser over familien Collett og Kristianias fortid. 4, XLII.

D.

E.

143. Erslev, K., Dronning Margrethe og Kalmarunionens grundlæggelse. 2, LXVI. 3, XXXIII.
144. —— Slægtskabsforbindelser mellem dansk og svensk adel i tiden för Kalmarunionen. 4, XXIX.
145. —— Danmarks folkemængde i Valdemar Sejrs tid (D. Hist. Tidskr.) 6,*14*.
146. —— Aktstykker og Oplysninger til Rigsrådets og Ständermödernes historie i Kristian IV:s tid. 10,280.
146½. —— Unionsbrevet fra Kalmarmödet 1397 (Årb. f. n. oldk.) 10,313.

F.

147. Fabricius, A., Forbindelserne mellem Norden og den Spanske halvö. 2, LXV.
148. Fagerlund, L. W., Anteckningar om Korpo och Houtskär socknar. 1, XXXVII.
149. Fahlbeck, P. E., Kritiska studier öfver det frankiska rikets äldsta samfundsskick. 1, LXXIX. 3,367.
150. Falk, C., Östgöta nations historia. 5,368.
151. Falkman, L. B., Om mått och vigt i Sverige. 5,199.
152. Farrar, Den helige Antonius (Contemp. review). 8,94.
153. Faye, L., Hospitaler og milde stiftelser i Norge i middelalderen (Norsk mag. f. lægevidensk.) 4, XL.
154. Feilitzen, O. v., Kyrkoordningar och förslag dertill före 1686. 2, III. 8,90.
155. Finsk arkeologisk literatur. 1, XXXV.
156. Finskt biografiskt lexikon (finska). 1, XXVII. 3, III.
157. Flavigny, K. de, Den heliga Brigitta. 3,367.
158. Fontell, G. A., En blick på Österbottens tillstånd år 1571 samt gränsfejden 1573—1585. 3,VII.
159. Forschungen zur deutschen Geschichte. 7,207.
160. Forsgrén, G., Bidrag till svenska gref- och friherreskapens historia 1561—1655 I. 5,*55*.
161. Forssell, H., Sverige 1571. 4, I.
162. —— Erik Benzelius den yngre (Sv. Ak. Handl. LVIII). 4, XVIII.
163. —— Anteckningar om Sveriges jordbruksnäring i 16:de seklet. 5,*1*.
164. —— Gustaf af Wetterstedt (Sv. Akad. Handl. e. 1886, III). 10,85.
165. —— se Järta, Hans, Valda Skrifter.
166. Forsström, O., Framställning af förhållandena i Ingermanland under svenska väldets tid (finska). 10,278.
167. Forstén, G. V., Striden om herraväldet öfver baltiska hafvet under 15 och 16 seklen (ryska). 5,256.
168. —— Berättelse om forskningar för nord. historien i Paris, Brüssel m. fl. arkiv. 7,293.
169. Franska revolutionen, literatur om. 1,212. 5,184, 258. 6,191, *1*. 7,101, 207, 295. 8,175, 386. 9,377, 378.
170. Fredrik den stores korrespondens. 7,101.

G.

I.

J.

[1] Jfr Genmäle med anl. af en recension af A. G. Hollanders Svenska undervisningsväsendets historia, I. Bilaga till årg. 5.

M.

[1] Jfr genmäle af J. Mankell samt svar af N. Höjer. Bil. till årg. 7.

404. Nielsen, O., Kjöbenhavns historie. 2, lxix.
405. Nielsen, Y., Norges historie efter 1814. 4, xlvii.
406. —— Det norske og svenske kongehus 1818—83. 4, xlvii.
407. —— Bemærkninger ved — — — Sars Skrift: »Hist. Inledning til Grundloven.» 4, xliii. 6,123.
407½. —— Hist. Polemik. 4, xliv. 6,123.
408. —— Indberetninger fra de österrigske gesandter i Kjöbenhavn 1807—12 (Christ. Vidensk. selsk. forh.) 4, xlv.
409. —— Grev Herm. Vedel-Jarlsberg i 1813 (Nord. Tidskr.) 4, xlv.
410. —— Norge og den europæiske politik 1813—14. 4, xlvi.
411. —— Biskop Jens Nilssöns visitatsböger og reiseoptegnelser 1574—97. 4, xl.
412. —— Bidrag til Norges historie i 1814. 4, xlvi. 7,209.
413. —— Om betingelserne for det norske folks politiske udvikling i tiden for 1814. 6,123.
414. —— 1814. Det förste overordentlige Storthing. 4, xlvi. 7,209.
415. —— Kielfreden. 7,209.
416. —— Stormagternes forhold til Norge og Sverige 1815—1819. 7,209.
417. —— Grev Herman Vedel-Jarlsberg. 7,209.
418. Nilsson, A., Den svenska riksdagen under Erik XIV:s regering. 6,190. 8,*14*.
419. Nilsson, L., Klosterväsendet i Sverige I. 1, lxxvii.
420. Nisard, Considérations littéraires sur la Révolution française et Napoléon I:er. 8,93.
421. Nordenskiöld, A. E., Fac-simile Atlas. 6,382.
422. Nordmann, P., Finnarne i Mellersta Sverige. 9,*9*.
423. Nordström, M., Jemtlands kyrkliga ställning före föreningen med Sverige 1645. 4, lxxi.
424. Nordström, S., Kort öfversigt öfver det svenska folkskoleväsendets utveckling till år 1842. 8,*21*.
425. Nordvall, J., Svensk-ryska underhandlingar före freden i Kardis (1658—61). 10,176.
426. Noreen, A., Folketymologier (Nyare bidr. till känned. om de sv. landsmålen och sv. folklif n. 32). 8,172.
427. Norsk genealogisk literatur. 4, xliii.
428. Norsk historisk tidsskrift. 4, xxxvi.
429. Norsk kyrkohistorisk literatur. 4, xliv.
430. Norske Regnskabs- og Jordeböger fra det 16 århundrede. 5,370
431. Nya Sverige, literatur om. 5,183.
432. Nyström, J. F., Bidrag till svenska handelns och näringarnas historia. 4,187.
433. —— se Svedelius, Handbok i Statskunskap.

O.

434. Odhner, C. T., Om orsakerna till Gustaf II Adolfs deltagande i trettioåriga kriget. Andra uppl. 2, li.

P.

Q.

R.

460. Recueil des actes du comité de salut public. **8**,386. **9**,378.
461. Recueil des instructions données aux ambassadeurs et ministres de France 1648—1789. **3**,141, 480. **5**,184, 370. **6**,*39* (Suède). **7**,295 (Portugal).
462. Regesta diplomatica historiæ Danicæ. **1**,212.
463. Reifferscheid, A., Quellen zur Geschichte des geistigen Lebens in Deutschland während des 17 Jahrh. **8**,385.
464. Reinholm, H. A., Kristendomens införande i Finland (Fornminnesför. Tidskr.) **3**, iv.
465. Report of the deputy keeper of the public records in England. **3**,141. **5**,257.
466. La Révolution française (Tidskrift). **5**,184.
467. Ridderstad, W., Gustaf II Adolfs deltagande i trettioåriga kriget. **3**, xix.
468. —— En svensk medeltidsborg och dess innehafvare. **10**,81.
468½. Rikshufvudboken för 1573 (Hist. Handl. XII, 1). **4**, cii.
469. Rogers, T., History of agriculture and prices. **8**,288.
470. Ronimus, F. W., Voltaire såsom Peter den stores historieskrifvare. **10**,278.
471. Rudth, J. V., Finlands och Hansans ömsesidiga förhållanden före år 1435 (finska). **3**, vi.
472. Rydberg, O. S., Sverges traktater med främmande makter. **1**, xlvi [1]. **4**, xxv. **5**,181. **8**,*76*. **10**,177.
473. —— Om det från unionsmötet i Kalmar år 1397 bevarade dokumentet rör. de nordiska rikenas förening. **8**,172.
474. Rydforss, A., De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och England 1624—maj 1630. **10**,370.
475. Rydqvist, J. E., Svenska språkets lagar VI. **3**, lviii.
476. Ryska Hist. samfundets samlingar eller magasin (Sbornik imp. russk. istoritj obsjtsj.). **1**, lxviii. **6**,*38*.
477. Rördam, H. F., Danske Kirkelove. **2**, lxxi.
478. —— Monumenta Historiæ Danicæ. **2**, xciv. **3**,238.

S.

479. Samlaren. Tidskrift utgifven af Svenska Literatursällskapets arbetsutskott. **6**,*10*.
480. Sandegren, M., Till historien om statshvälfningen i Sverige 1809. **10**,370, *76*.
481. Sarauw, C. v., Die Feldzüge Karl's XII. **1**, cv.
482. Sardi, C., Cristina di Svezia in Lucca. **10**,*70*.
483. Sars, J. E., Til oplysning om folkemængdens bevægelse i Norge fra 13:de til 17:de årh. (Hist. Tidskr.) **4**, xxxviii.
484. —— Udsigt over den norske historie. **6**,123.
485. —— Historisk indledning til grundloven. **4**, xliii. **6**,123.
486. —— Historisk Polemik (Nyt Tidsskr. 1882). **4**, xliii, xliv. **6**,123.

[1] Jfr genmäle af O. S. Rydberg, bil. till årg. 1.

520. SILFVERSTOLPE, C., se Sveriges Ridderskaps och Adels riksdagsprotokoll fr. och med 1719.
520½. —— se Höpken, Skrifter.
521. —— se Kostomarov, N., Rysslands historia i biografier.
522. SILLÉN, A. W. AF, Sv. handelns och näringarnes historia. **6**,*54*.
523. SJÖGREN, O., Georg Adlersparre. **2**, XII.
524. —— Karl August Grewesmöhlen. **2**, LXXXIV.
525. —— Försvarskriget i Livland 1701 och 1702. **3**, LII.
526. —— Henning Rudolf Horn (läroverksprogr.) **7**,292.
526½. —— se Weber, Allm. verldshistoria.
527. SOMMI-PICENARDI, Di Cristina di Svezia memorie e documenti inediti e rari (Giorn. arald. 1889). **10**,*71*.
528. SOREL, ALB., L'Europe et la révolution française. **6**,*1*. **7**,101, 295.
529. SOREL, ALEX., La prise de Jeanne d'Arc devant Compiègne. **9**,378.
530. SPAK, F. A., Katalog öfver Artillerimuseum. **8**,172.
531. —— Kort historik öfver inom svenska armén . . . begagnade ridanspanns- och stallpersedlar fr. 30-åriga kriget intill nuvarande tid. **10**,278.
532. —— Några hist. upplysningar om uniformering och utredning. **10**,278.
533. —— Några hist. upplysningar om fanor och krigsmusik. **10**,278.
534. —— Bidrag till handskjutvapnens historia. **10**,278.
535. —— Bidrag till handeldvapnens historia. **10**,278.
536. —— Några hist. upplysningar ang. de blanka vapnen samt skyddsvapnen. **10**,278.
537. STACKELBERG, M., Kalender öfver ätten Stackelberg. **10**,83.
538. STAËL V. HOLSTEIN, Correspondance diplomatique. **1**, LXXXII.
539. STAVENOW, L., Om riksrådsvalen under frihetstiden. **10**,276.
540. —— Om formerna för utskottsval under frihetstiden. **10**,276.
541. —— Till belysning af partistriden vid riksdagen 1746—1747. **10**,370.
542. STEENSTRUP, J., Danske og norske riger på de britiske öer i Danevældens tidsalder III, IV. **2**, LXIV.
543. —— Den danske bonde og friheden. **8**,*48*.
544. —— Historieskrivningen i Danmark under det 19 århundrede (1801—63). **9**,74.
545. —— Radikalisme og historieskrivning. **4**, XLIV.
546. STILLE, A., Studier öfver Danmarks politik under Karl XII:s polska krig. **9**,153, *103*.
547. STOLL, H. W., Fornromerska bilder. **8**, XXVIII.
548. STORM, G., Om forfatteren til det statsretslige skrift fra 1656, 'Norges rige arverige' (Hist. Tidskr.) **4**, XLI.
549. —— Om forf. af beskrivelserne over Lofoten og Vesterålen (1591) og over Namdalen (1597) (Hist. Tidskr.) **4**, XL.
550. —— Studie over de færöiske sagn om bispesædet Kirkebö og k. Sverres ungdom (Hist. Tidskr.) **4**, XXXVII.
551. —— Om lendermandsklassens talrighed i det 12:te og 13:de århundrede (Hist. Tidskr.) **4**, XXXVII.

582. SZILAGYI, A., Svenska riksrådet Bengt Skyttes berättelse om sitt vistande i Siebenbürgen åren 1651—52 (Ung. revue). 10,276.
583. SÅVE, T., se Sveriges historia från äldsta tid till våra dagar.
584. SÖDERWALL, K. F., Ordbok öfver svenska medeltidsspråket. 7,206.
585. SÖRENSEN, S. K., Araberne og deres Kultur i Middelalderen. 7,*103*.
586. SÖRENSEN, C. T., Frederik VI:s fortrolige brevvexling med Norge i året 1809. 10,*33*.

T.

587. TAINE, H., Les origines de la France contemporaine. 1,212. 6,*1*. 10,372.
588. TAUBE, B., frih., se Sveriges ridderskaps och adels riksdagsprotokoll. Äldre serien.
589. TAVASTSTJERNA, W., Bidrag till Finlands krigshistoria under de första åren af Johan III:s regering (finska). 1, XXVIII.
590. TEGNÉR, EL., Konung Gustaf III:s bref till friherre G. M. Armfelt (Hist. Handl. XII, 3). 8, XLI.
591. —— Gustaf Mauritz Armfelt. 4, VI. 8,*36*.
592. —— Anteckningar och Minnen af Hans Gabriel Trolle-Wachtmeister. 9,152. 10,*60*.
593. —— Tvenne italienska resande i Sverige på Karl XI:s tid (Ymer). 10,177.
594. TEGNÉR, ES., Norrmän eller Danskar i Normandiet (Nord. Tidskr.) 4,187.
595. TENGBERG, R., se Sveriges historia från äldsta tid till våra dagar.
596. TERSMEDEN, C. H., Kalender öfver i Sverige lefvande ointroducerad adel. 6,379.
597. THIERBACH, M., Die geschichtliche Entwickelung der Handfeuerwaffen. 7,101.
597½. THISET, Om »onde Jösse Eriksens» herkomst (Pers.-hist. Tidskr.). 10,372.
598. THISET och HIORT-LORENZEN, Danmarks adels årbog. 8, LX. 4,354.
599. THOMSEN, V., Ryska rikets grundläggning genom skandinaverna. Öfv. af S. Söderberg. 8,323.[1]
600. THRAP, D., Politiske forhold ved Finnemissionen i det 18:de årh. (Hist. Tidskr.) 4, XLI.
601. —— Thomas v. Westen og Finnemissionen. 4, XLII.
602. THULIN, G., Om mantalet. 10,176.
603. TIDANDER, L. G. T., Fälttåget i Östergötland år 1598. 4, XVII.
604. —— Studier öfver slaget vid Axtorna. 8,284.
605. —— Kriget mellan Sverige och Ryssland 1555—1557. 8,284.
606. TIELE, C. P., Allmän religionshistoria. 8,*31*.
607. TIGERSTEDT, K. K., Ur Per Brahes brefvexling. 1, XXX.
608. —— Bidrag till Kexholms läns historia. 1, XXX.
609. —— G. M. Sprengtporten (Finsk Tidskr.) 1, XXXII. 3, IX. 5,*40*. 6,*36*. 8,*53*. 10,82.

[1] Jfr genmäle af V. Thomsen och svar af N. Höjer. Bil. till årg. 3 och 4.

610. TIGERSTEDT, K. K., Tvenne förslag till Finlands styrelse af G. M. Sprengtporten (Åbo lyc. progr.) 2, LXXXIX. 3, IX.
611. —— G. M. Sprengtportens plan till åstadkommande af Finlands sjelfständighet och hans inträde i rysk tjenst (Åbo lyc. progr.) 2, LXXXIX. 3, IX.
612. TOEPPEN, M., Israel Hoppe's Geschichte des ersten schwed.-polnischen Krieges in Preussen. 10,*13*.
613. TOBIN, K., se Vestergötl. Fornminnesför. Tidskr.
614. TORPSON, N., Svenska folkundervisningens utveckling fr. reformationen till 1842. 8,*21*.
615. TOTTIE, H. W., Jesper Svedbergs lif och verksamhet. 5,181. 6,94. 7,*4*.
616. TROLLE-WACHTMEISTER, H. G., Anteckningar och minnen. Utg. af El. Tegnér. 9,152. 10,*60*.

U.

617. Undervisning om rikets ränta 1530—33 (Hist. Handl. XI, 1). 4, CII.
618. Urkunden und Actenstücke zur Geschichte des Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg VIII. Politische Verhandlungen V. 5,*32*.

V.

619. Vierteljahrschrift für Kultur und Literatur der Renaissance. 5,184.
620. VOGT, L. J., Slægten Vogt i gamle dage. 4, XLIII.

V, W.

621. WAARANEN, J. E., Samling af urkunder rör. Finlands historia. 1, XXIX.
622. WAD, G. L., Om Eggert Christoffer Knuth og Söster Lerche. 2, LXVIII.
623. WACHTMEISTER, H., Utredning rör. de ridderskapet och adelns privilegier — — — hvilka böra anses ännu ega gällande kraft. 7,*9*. [1]
624. WAHLFISK, J., se Bidrag till Södermanl. äldre kulturhist.
625. WAILLY, N. DE, Joinville's Histoire de Saint Louis. 1,212.
626. Wallenstein-literatur. 3,369. 5,*53*. 7,292, *110*. 8,286. 9,272.
627. WARMHOLTZ, Bibliotheca Hist. Sveo-Gotica. Register. 8,90. 9,376.
628. WASASTJERNA, O., Åttartaflor öfver den på Finlands riddarhus introducerade adeln. 1, XXVII.
629. WATTENBACH, Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter bis zur Mitte des 13 Jahrhunderts. 6,191.
630. VAUPELL, O., Rigskansler grev Griffenfeld. 1, LXXIX. 3,140.
631. WEBER, Allmän verldshistoria. 2,275. 4,353. 7,*1*.
632. WEIBULL, M., se Sveriges historia från äldsta tid till våra dagar.
633. WEIDLING, J., Schwedische Geschichte im Zeitalter der Reformation. 2, L.

[1] Jfr genmäle af H. Wachtmeister, bil. till årg. 7.

V. Tidskrifter och periodiska publikationer refererade till innehållet.

Sverige.

1. Antiqvarisk Tidskrift för Sverige. **1**, LXXIII. **3**, LV. **4**, CV. **5**,*89*. **7**,*45*. **8**,*52*. **10**,*64*.
2. Arkiv för Nordisk Filologi. **8**,*67*, *81*. **9**,*26*, *68*, *92*. **10**,*28*, *47*, *65*, *85*.
3. K. Bibliotekets Handlingar. **3**, LXII. **4**, XXXIII. **5**,*39*. **6**,*73*. **7**,*45*. **8**,*52*. **9**,*92*. **10**,*64*.
4. Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia. **2**, CV. **3**, LV. **4**, LXIX. **6**,*63*. **8**,*67*. **10**,*85*.
5. Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria. **2**, CV. **6**,*35*. **10**,*28*.
6. Dagny, utg. af Fredrika Bremer-förbundet. **6**,*63*.
7. Göteborgs K. Vetenskaps och Vitterhets Samhälles Handlingar. **3**, LXIII.
8. Historiska Handlingar till trycket befordr. af K. Samfundet f. utg. af handskr. rör. Skand. hist. **2**, LIX.
9. Krigsvetenskaps Akademiens Handlingar och Tidskrift. **1**, XCV. **4**, XIV, LXIX. **5**,*69*. **6**,*35*. **10**,*85*.
10. Lunds universitets årsskrift. **2**, LIX.
11. Meddelanden af Gestriklands Fornminnesförening. **10**,*65*.
12. Meddelanden från Josephsons Antikvariat. **10**,*48*.
13. Meddelanden från K. Krigsarkivet. **4**, XXXIII. **7**,*45*.
14. Meddelanden från Nationalmuseum. **6**,*35*.
15. Meddelanden från Sv. Riksarkivet. **3**, LXII. **4**, LXIX. **5**,*69*. **6**,*35*. **7**,*91*. **8**,*67*. **9**,*92*. **10**,*64*.
16. Nordisk Revy. **4**, XXXIII, CV. **5**,*20*, *39*, *70*.
17. Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri utg. af Letterstedtska Föreningen. **1**, XXIII, LXXIII, XCV, CXII. **2**, XXX, LIX, LXXXVI, CV. **3**, XVII, XXXVIII, LV, LXII. **4**, XIV, XXXIII, LXIX, CV. **5**,*20*, *40*, *90*. **6**,*13*, *36*, *63*, *73*. **7**,*45*, *109*. **8**,*18*, *52*, *81*. **9**,*26*, *68*, *92*, *109*. **10**,*29*, *47*, *65*, *86*.
18. Ny Svensk Tidskrift. **1**, LXXIII, XCV, CXII. **2**, XXX, LIX, LXXXVI, CV. **3**, XXXVIII, LV, LXII. **4**, XIV, CV. **5**,*40*, *70*, *90*. **6**,*13*, *36*, *73*. **7**,*22*, *45*. **8**,*18*, *52*, *67*, *82*. **9**,*26*, *68*, *92*, *109*. **10**,*29*, *47*, *65*.
19. Nyare bidrag till kännedom om de svenska landsmålen och svenskt folklif. **2**, CV. **6**,*62*.

10. Nytt juridiskt arkiv. **1**, CXII.

21. Pedagogisk Tidskrift. **6**,*14*, *36*.
22. Samlaren, Tidskrift utg. af Sv. Literatursällskapets arbetsutskott. **1**, LXXIII, CXII. **3**, XVII, LXII. **4**, XXXIII. **5**,*69*. **6**,*13*, *62*. **7**,*22*. **8**,*18*, *81*. **10**,*28*.
23. Svenska Akademiens Handlingar. **4**, LXIX. **5**,*90*. **6**,*73*. **7**,*45*. **10**,*28*, *85*.
24. Svenska Autografsällskapets Tidskrift. **5**,*39*. **6**,*35*, *62*. **8**,*52*, *81*. **9**,*68*. **10**,*64*.

25. Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift. **1**, XXIII, LXXIII. **2**, LIX. **4**, XXXIII. **5**,*70*. **6**,*35*. **8**,*52*. **10**,*84*.
26. Tidskrift för Lagstiftning, Lagskipning och Förvaltning utg. af C. Naumann. **1**, XXIII, XCV.
27. Upplands Fornminnesförenings Tidskrift. **1**, XCV. **3**, XXXVIII. **4**, CV. **7**,*45*. **8**, *81*. **10**,*65*.
28. Ur Dagens Krönika. **5**,*40*, *90*. **6**,*13*. **7**,*45*. **10**,*48*.
29. Vestergötlands Fornminnesförenings Tidskrift. **9**,*26*.
30. Vestmanlands Fornminnesförenings årsskrift. **5**,*20*.
31. K. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akad. Handlingar. **4**, LXIX. **5**,*89*.
32. K. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademiens Månadsblad. **2**, LIX. **3**,LXII. **4**, XXXIII, CV. **5**,*20*, *39*, *69*, *89*. **6**,*62*, *73*. **7**,*109*. **8**,*52*. **9**,*68*. **10**,*28*, *47*, *64*, *85*.
33. Ymer. **4**, LXIX, CV. **7**,*110*. **10**,*47*.

Norge.

1. Arkiv for Nord. Filologi. **2**, CV. **4**, XIV.
2. Hist. Tidsskrift udg. af den Norske Hist. Foren. **1**, XXIV, XCVI, CXII. **2**, LX, CV. **4**, XIV, LXX. **6**,*63*, *74*. **8**, *18*. **9**,*69*.
3. Nyt Tidsskrift (Sars och Skavlan). **6**, *37*.
4. Theologisk Tidskrift. **5**,*71*.
5. Vidar. **7**,*110*. **9**,*26*, *109*. **10**,*30*.

Danmark.

1. Danske Magazin. **1**, XCVI. **2**, LX. **4**, LXX. **5**,*71*. **6**,*37*, *74*. **8**,*19*. **10**,*30*, *48*.
2. Hist. Tidsskrift udg. af den Danske Hist. Foren. **1**, XXIV, XCVI, CXII. **2**, LXXXVI. **3**, XVII, LV. **4**, XIV, LXX. **5**,*41*, *70*. **6**,*14*, *63*. **7**,*22*, *91*. **8**,*53*, *68*. **9**,*69*. **10**,*30*, *66*.
3. Kirkehistoriske Samlinger. **1**, CXIII. **2**, LXXXVI.
4. Meddelelser fra Krigsarkiverne. **8**,*19*. **10**,*48*.
5. Museum. **10**,*86*.
6. Personalhistorisk Tidsskrift. **10**,*86*.
7. Sönderjydske Årböger. **10**,*86*.
8. Årböger for Nord. oldkynd. og historie. **1**,XXIV. **4**, LXX. **5**,*41*, *71*, *90*. **6**,*37*. **7**,*46*. **8**,*53*. **9**,*92*.

Finland.

1. Finsk militärtidskrift. **10**,*30*, *48*, *65*.
2. Finsk Tidskrift. **1**, XXIV, LXXIII, XCV, CXII. **2**, XXX, LIX, LXXXVI, CV. **3**, XVII, XXXVIII, LV, LXIII. **4**, XIV, LXIX, CVI. **5**,*20*, *40*, *70*, *90*. **6**,*14*, *36*, *63*, *73*. **7**,*110*. **8**,*53*, *67*, *82*. **9**,*26*, *68*, *92*, *109*. **10**,*29*, *48*, *65*, *86*.
3. Historiallinen Arkisto. **10**,*29*.

4. Svenska literatursällskapets i Finland Förhandlingar och uppsatser. **6**,*36*. **8**,*67*. **10**,*29*.
5. Tidskrift utg. af Pedagogiska föreningen i Finland. **6**,*37*.

Ryssland.

1. Baltische Monatsschrift (Reval). **5**,*42*. **7**,*111*. **8**,*82*. **9**,*70*, *93*. **10**,*31*, *49*, *67*, *87*.
2. Beiträge zur Kunde Ehst- Liv- und Kurlands. **9**,*92*. **10**,*67*.
3. Jurnal ministerstva narodnago prosvjesjtsjenija. **9**,*70*. **10**,*87*.
4. Mittheilungen aus der livländ. Geschichte. **7**,*22*. **10**,*87*.
5. Russische Revue. **2**, LX. **5**,*91*. **9**,*27*.
6. Russkaja Starina. **5**,*92*. **7**,*93*. **10**,*67*.
7. Russkij Arkiv. **8**,*20*. **9**,*70*.
8. Russkij Vjestnik. **10**,*32*.
9. Ryska hist. sällskapets magasin (Sbornik). **2**, LX. **5**,*91*. **6**,*38*. **7**,*111*.
10. Sitzungsberichte d. gelehrt. estnischen Gesellsch. zu Dorpat. **10**,*31*.
11. Sitzungsberichte d. Gesellsch. f. Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands. **10**,*32*.
12. Vjestnik Istoritjeski. **7**,*93*. **10**,*32*.

Tyskland.

1. Annalen des Vereins f. Nassauische Alterthumskunde u. Geschichtsforschung. **3**, LXIII.
2. Archivalische Zeitschrift. **2**, LX. **3**, XVII. **4**, XV. **5**,*41*. **6**,*15*. **7**,*23*.
3. Baltische Studien (Stettin). **2**, LX. **5**, *41*. **9**,*93*.
4. Beilage zur Allgemeinen Zeitung (früh. in Augsburg). **5**,*91*.
5. Blätter für Handel Gewerbe und Sociales Leben. (Beibl. z. Magdeb. Zeitung). **6**,*38*.
6. Deutsche Literaturzeitung. **2**, LX. **5**,*91*.
7. Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft. **9**,*69*, *109*. **10**,*49*, *66*, *86*.
8. Forschungen zur brandenb. und preuss. Geschichte. **10**,*31*.
9. Forschungen zur deutschen Geschichte. **4**, XXXIV. **7**,*23*.
10. Geschichtsblätter für Stadt und Land Magdeburg. **10**,*66*.
11. Göttingische gelehrte Anzeigen. **3**, XVIII. **5**,*41*, *91*. **6**,*37*. **9**,*93*.
12. Hansische Geschichtsblätter. **7**,*23*.
13. Historische Zeitschrift herausgegeb. von H. v. Sybel. **1**, LXXIV, XCVI, CXIII. **2**, XXX, LX, LXXXVI, CVI. **3**, XVII, XXXVIII, LV, LXIII. **4**,XV, XXXIV, LXX, CVI. **5**,*20*, *41*, *71*, *90*. **6**,*14*, *37*, *64*, *74*. **7**,*23*, *46*, *91*, *110*. **8**,*19*, *53*, *68*, *82*. **9**,*27*, *69*, *93*, *109*. **10**,*31*, *49*, *66*, *86*.
14. Historisches Taschenbuch. **3**,LVI. **5**,*71*. **6**,*37*. **7**,*110*. **9**,*27*. **10**,*49*.
15. Jahrbücher f. die deutsche Armee u. Marine. **4**, XXXIV, CVI.
16. Jahrbücher und Jahresberichte des Vereins f. Meklenb. Geschichte. **3**, LXIII. **9**,*69*. **10**,*49*.
17. Mittheilungen aus der historischen Literatur. **6**,*37*. **8**,*53*.

18. Mittheilungen des Vereins für Anhaltische Geschichte. **6**,*37*.
19. Mittheilungen des Vereins f. Lübeck. Geschichte und Alterthumskunde. **10**,*31*.
20. Neue militärische Blätter. **9**,*110*. **10**,*86*.
21. Neues Archiv für Sächsische Geschichte. **2**, CVI. **3**, XVIII. 8,*68*. **9**,*93*.
22. Neues Lausitzisches Magazin. **10**,*86*.
23. Pommersche Geschichtsdenkmäler. **10**,*31*.
24. Sitzungsberichte der k. bair. Akademie der Wissenschaften zu München. **2**, CVI.
25. Württembergische Vierteljahrshefte für Landesgeschichte. **10**,*31*.
26. Zeitschrift d. Gesellschaft f. Beförderung d. Geschichtskunde von Freiburg und dem Breisgau. **5**,*41*.
27. Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holstein-Lauenburgische Geschichte. **9**,*70*. **10**,*49*.
28. Zeitschrift der hist. Gesellschaft f. die provinz Posen. **7**,*111*.
29. Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens. **10**,*86*.
30. Zeitschrift d. Westpreussischen Geschichtsvereins. **2**, CVI. **5**,*72*. **10**,*86*.
31. Zeitschrift f. allg. Geschichte, Kultur- Literatur- und Kunstgeschichte. **4**, XXXIV, LXX. **7**,*23*.
32. Zeitschrift für Geschichte und Politik. **10**,*31*.
33. Zeitschrift für Preussische Geschichte. **2**, LX, LXXXVII. **3**, LVI.

Schweitz.

1. Jahrbuch f. Schweizerische Geschichte. **5**,*91*.

Österrike-Ungern.

1. Archiv f. Österreichische Geschichte. **7**,*111*.
2. Historisches Jahrbuch. **2**, CVI.
3. Literarische Berichte aus Ungarn. **1**, LXXIV.
4. Mittheilungen des Instituts für oesterreich. Geschichtsforschung. **1**, XCVI. **9**,*93*. **10**,*66*.
5. Mittheilungen des Nordböhmischen Excursions-clubs. **9**,*70*.
6. Ungarische Revue. **2**, LXXXVII. **3**, LVI. **5**,*72*. **10**,*67*.

Nederland.

1. Archief voor Nederlandsche Kunstgeschiedenis. **10**,*49*.
2. Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde. **10**,*87*.

Belgien.

1. Bulletin de l'Institut archéologique Liégeois. **10**,*32*.
2. Messager des sciences historiques ou archives des arts et de la bibliographie de Belgique. **10**,*32*.
3. Revue belge de Numismatique. **3**, LVI.

England.

1. Church Quarterly Review. **10**,*87*.
2. The English historical review. **6**,*15*, *38*, *64*, *75*. **7**,*23*, *46*, *92*, *111*. **8**,*20*, *54*, *68*, *82*. **9**,*27*, *70*, *93*, *110*. **10**,*32*, *67*, *87*.
3. The Nineteenth Century. **10**,*49*.

Frankrike.

1. Académie des sciences morales et politiques. Comptes rendus. **5**,*42*.
2. Annales de la faculté des lettres de Bordeaux. **6**,*75*.
3. Annales de l'école libre des sciences politiques. **10**,*50*.
4. Bulletin de la société de l'histoire du protestantisme français. **6**,*75*.
5. Bulletin d'histoire et d'archéologie du diocèse de Dijon. **10**,*88*.
6. La Nouvelle revue. **9**,*110*. **10**,*88*.
7. Nouvelle revue historique de droit. **7**,*92*.
8. Revue critique. **2**, LXXXVII. **3**, XXXVIII. **5**,*72*. **6**,*75*. **7**,*24*.
9. Revue de l'Extrême-Orient. **3**, LVI.
10. Revue des deux Mondes. **5**,*42*. **6**,*16*. **8**,*83*. **10**,*88*.
11. Revue d'histoire diplomatique. **7**,*92*. **8**,*19*, *54*, *69*, *83*. **9**,*27*, *70*, *94*, *110*. **10**,*32*, *50*, *68*, *87*.
12. Revue Historique. **1**, LXXIV, XCVI, CXIII. **2**, XXX, LXI, LXXXVII, CVI. **3**, XVIII, XXXVIII, LVI, LXIII. **4**, XV, XXXIV, LXX, CVI. **5**,*20*, *42*, *72*, *91*. **6**,*15*, *38*, *64*, *74*. **7**,*24*, *46*, *91*, *111*. **8**,*19*, *54*, *68*, *83*. **9**,*27*, *70*, *94*, *110*. **10**,*32*, *50*, *67*, *87*.

Italien.

1. Archivio Storico Italiano. **9**,*94*.
2. Miscellanea di storia italiana. **7**,*111*.
3. Revue Internationale. **10**,*88*.

Amerika.

1. Magazine of American History. **10**,*32*.

INNEHÅLL.

